નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

વિસુદ્ધિમગ્ગો

(પઠમો ભાગો)

નિદાનાદિકથા

૧. **સીલે પતિટ્ઠાય નરો સપઞ્ઞો, ચિત્તં પઞ્ઞઞ્ચ ભાવયં;**
આતાપી નિપકો ભિક્ખુ, સો ઇમં વિજટયે જટન્તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૨૩);

ઇતિ હિદં વુત્તં, કસ્મા પનેતં વુત્તં, ભગવન્તં કિર સાવત્થિયં વિહરન્તં રત્તિભાગે અઞ્ઞતરો દેવપુત્તો ઉપસઙ્કમિત્વા અત્તનો સંસયસમુગ્ઘાટત્થં –

અન્તોજટા બહિજટા, જટાય જટિતા પજા;
તં તં ગોતમ પુચ્છામિ, કો ઇમં વિજટયે જટન્તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૨૩) –

ઇમં પઞ્હં પુચ્છિ. તસ્સાયં સઙ્ખેપત્થો – **જટા**તિ તણ્હાય જાલિનિયા એતં અધિવચનં. સા હિ રૂપાદીસુ આરમ્મણેસુ હેટ્ઠુપરિયવસેન પુનપ્પુનં ઉપ્પજ્જનતો સંસિબ્બનટ્ઠેન વેળુગુમ્બાદીનં સાખાજાલસઙ્ખાતા જટા વિયાતિ જટા, સા પનેસા સકપરિક્ખારપરપરિક્ખારેસુ સકઅત્તભાવપરઅત્તભાવેસુ અજ્ઝત્તિકાયતનબાહિરાયતનેસુ ચ ઉપ્પજ્જનતો **અન્તોજટા બહિજટા**તિ વુચ્ચતિ. તાય એવં ઉપ્પજ્જમાનાય **જટાય જટિતા પજા**. યથા નામ વેળુગુમ્બજટાદીહિ વેળુઆદયો, એવં તાય તણ્હાજટાય સબ્બાપિ અયં સત્તનિકાયસઙ્ખાતા પજા જટિતા વિનદ્ધા, સંસિબ્બિતાતિ અત્થો. યસ્મા ચ એવં જટિતા. **તં તં ગોતમ પુચ્છામી**તિ તસ્મા તં પુચ્છામિ. **ગોતમા**તિ ભગવન્તં ગોત્તેન આલપતિ. **કો ઇમં વિજટયે જટ**ન્તિ ઇમં એવં તેધાતુકં જટેત્વા ઠિતં જટં કો વિજટેય્ય, વિજટેતું કો સમત્થોતિ પુચ્છતિ.

એવં પુટ્ઠો પનસ્સ સબ્બધમ્મેસુ અપ્પટિહતઞાણચારો દેવદેવો સક્કાનં અતિસક્કો બ્રહ્માનં અતિબ્રહ્મા ચતુવેસારજ્જવિસારદો દસબલધરો અનાવરણઞાણો સમન્તચક્ખુ ભગવા તમત્થં વિસ્સજ્જેન્તો –

સીલે પતિટ્ઠાય નરો સપઞ્ઞો, ચિત્તં પઞ્ઞઞ્ચ ભાવયં;
આતાપી નિપકો ભિક્ખુ, સો ઇમં વિજટયે જટન્તિ. –

ઇમં ગાથમાહ.

૨. ઇમિસ્સા દાનિ ગાથાય, કથિતાય મહેસિના;
વણ્ણયન્તો યથાભૂતં, અત્થં સીલાદિભેદનં.

સુદુલ્લભં લભિત્વાન, પબ્બજ્જં જિનસાસને;
સીલાદિસઙ્ગહં ખેમં, ઉજું મગ્ગં વિસુદ્ધિયા.

યથાભૂતં અજાનન્તા, સુદ્ધિકામાપિ યે ઇધ;
વિસુદ્ધિં નાધિગચ્છન્તિ, વાયમન્તાપિ યોગિનો.

તેસં પામોજ્જકરણં, સુવિસુદ્ધવિનિચ્છયં;
મહાવિહારવાસીનં, દેસનાનયનિસ્સિતં.

વિસુદ્ધિમગ્ગં ભાસિસ્સં, તં મે સક્કચ્ચ ભાસતો;
વિસુદ્ધિકામા સબ્બેપિ, નિસામયથ સાધવોતિ.

૩. તત્થ **વિસુદ્ધી**તિ સબ્બમલવિરહિતં અચ્ચન્તપરિસુદ્ધં નિબ્બાનં વેદિતબ્બં. તસ્સા વિસુદ્ધિયા મગ્ગોતિ વિસુદ્ધિમગ્ગો. **મગ્ગો**તિ અધિગમૂપાયો વુચ્ચતિ. તં વિસુદ્ધિમગ્ગં ભાસિસ્સામીતિ અત્થો.

સો પનાયં **વિસુદ્ધિમગ્ગો** કત્થચિ **વિપસ્સનામત્તવસેનેવ** દેસિતો. યથાહ –

‘‘સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચાતિ, યદા પઞ્ઞાય પસ્સતિ;
અથ નિબ્બિન્દતિ દુક્ખે, એસ મગ્ગો વિસુદ્ધિયા’’તિ. (ધ॰ પ॰ ૨૭૭);

કત્થચિ **ઝાનપઞ્ઞાવસેન**. યથાહ –

‘‘યમ્હિ ઝાનઞ્ચ પઞ્ઞા ચ, સ વે નિબ્બાનસન્તિકે’’તિ. (ધ॰ પ॰ ૩૭૨);

કત્થચિ **કમ્માદિવસેન**. યથાહ –

‘‘કમ્મં વિજ્જા ચ ધમ્મો ચ, સીલં જીવિતમુત્તમં;
એતેન મચ્ચા સુજ્ઝન્તિ, ન ગોત્તેન ધનેન વા’’તિ. (મ॰ નિ॰ ૩.૩૮૭; સં॰ નિ॰ ૧.૪૮);

કત્થચિ **સીલાદિવસેન**. યથાહ –

‘‘સબ્બદા સીલસમ્પન્નો, પઞ્ઞવા સુસમાહિતો;
આરદ્ધવીરિયો પહિતત્તો, ઓઘં તરતિ દુત્તર’’ન્તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૯૬);

કત્થચિ **સતિપટ્ઠાનાદિવસેન**. યથાહ –

‘‘એકાયનો અયં, ભિક્ખવે, મગ્ગો સત્તાનં વિસુદ્ધિયા…પે॰… નિબ્બાનસ્સ સચ્છિકિરિયાય, યદિદં ચત્તારો સતિપટ્ઠાના’’તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૩).

સમ્મપ્પધાનાદીસુપિ એસેવ નયો. ઇમસ્મિં પન પઞ્હાબ્યાકરણે **સીલાદિવસેન** દેસિતો.

૪. તત્રાયં સઙ્ખેપવણ્ણના – **સીલે પતિટ્ઠાયા**તિ સીલે ઠત્વા, સીલં પરિપૂરયમાનોયેવ ચેત્થ સીલે ઠિતોતિ વુચ્ચતિ. તસ્મા સીલપરિપૂરણેન સીલે પતિટ્ઠહિત્વાતિ અયમેત્થ અત્થો. **નરો**તિ સત્તો. **સપઞ્ઞો**તિ કમ્મજતિહેતુકપટિસન્ધિપઞ્ઞાય પઞ્ઞવા. **ચિત્તં પઞ્ઞઞ્ચ ભાવયન્તિ** સમાધિઞ્ચેવ વિપસ્સનઞ્ચ ભાવયમાનો,

ચિત્તસીસેન હેત્થ સમાધિ નિદ્દિટ્ઠો. પઞ્ઞાનામેન ચ વિપસ્સનાતિ. **આતાપી**તિ વીરિયવા. વીરિયઞ્હિ કિલેસાનં આતાપનપરિતાપનટ્ઠેન આતાપોતિ વુચ્ચતિ. તદસ્સ અત્થીતિ આતાપી. **નિપકો**તિ નેપક્કં વુચ્ચતિ પઞ્ઞા, તાય સમન્નાગતોતિ અત્થો. ઇમિના પદેન પારિહારિકપઞ્ઞં દસ્સેતિ. ઇમસ્મિઞ્હિ પઞ્હાબ્યાકરણે તિક્ખત્તું પઞ્ઞા આગતા. તત્થ પઠમા જાતિપઞ્ઞા, દુતિયા વિપસ્સનાપઞ્ઞા, તતિયા સબ્બકિચ્ચપરિણાયિકા પારિહારિકપઞ્ઞા. સંસારે ભયં ઇક્ખતીતિ **ભિક્ખુ. સો ઇમં વિજટયે જટ**ન્તિ સો ઇમિના ચ સીલેન ઇમિના ચ ચિત્તસીસેન નિદ્દિટ્ઠસમાધિના ઇમાય ચ તિવિધાય પઞ્ઞાય ઇમિના ચ આતાપેનાતિ છહિ ધમ્મેહિ સમન્નાગતો ભિક્ખુ. સેય્યથાપિ નામ પુરિસો પથવિયં પતિટ્ઠાય સુનિસિતં સત્થં ઉક્ખિપિત્વા મહન્તં વેળુગુમ્બં વિજટેય્ય, એવમેવ સીલપથવિયં પતિટ્ઠાય સમાધિસિલાયં સુનિસિતં વિપસ્સનાપઞ્ઞાસત્થં વીરિયબલપગ્ગહિતેન પારિહારિકપઞ્ઞાહત્થેન ઉક્ખિપિત્વા સબ્બમ્પિ તં અત્તનો સન્તાને પતિતં તણ્હાજટં વિજટેય્ય સઞ્છિન્દેય્ય સમ્પદાલેય્ય. મગ્ગક્ખણે પનેસ તં જટં વિજટેતિ નામ. ફલક્ખણે વિજટિતજટો સદેવકસ્સ લોકસ્સ અગ્ગદક્ખિણેય્યો હોતિ. તેનાહ ભગવા –

> ‘‘સીલે પતિટ્ઠાય નરો સપઞ્ઞો, ચિત્તં પઞ્ઞઞ્ચ ભાવયં;
> આતાપી નિપકો ભિક્ખુ, સો ઇમં વિજટયે જટ’’ન્તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૨૩);

૫. તત્રાયં યાય પઞ્ઞાય **સપઞ્ઞો**તિ વુત્તો, તત્રાસ્સ કરણીયં નત્થિ. પુરિમકમ્માનુભાવેનેવ હિસ્સ સા સિદ્ધા. **આતાપી નિપકો**તિ એત્થ વુત્તવીરિયવસેન પન તેન સાતચ્ચકારિના પઞ્ઞાવસેન ચ સમ્પજાનકારિના હુત્વા સીલે પતિટ્ઠાય ચિત્તપઞ્ઞાવસેન વુત્તા સમથવિપસ્સના ભાવેતબ્બાતિ ઇમમત્ર ભગવા સીલસમાધિપઞ્ઞામુખેન વિસુદ્ધિમગ્ગં દસ્સેતિ.

એત્તાવતા હિ તિસ્સો સિક્ખા, તિવિધકલ્યાણં સાસનં, તેવિજ્જતાદીનં ઉપનિસ્સયો, અન્તદ્વયવજ્જનમજ્ઝિમપટિપત્તિસેવનાનિ, અપાયાદિસમતિક્કમનુપાયો, તીહાકારેહિ કિલેસપ્પહાનં, વીતિક્કમાદીનં પટિપક્ખો, સંકિલેસત્તયવિસોધનં, સોતાપન્નાદિભાવસ્સ ચ કારણં પકાસિતં હોતિ.

કથં? એત્થ હિ સીલેન અધિસીલસિક્ખા પકાસિતા હોતિ, સમાધિના અધિચિત્તસિક્ખા, પઞ્ઞાય અધિપઞ્ઞાસિક્ખા.

સીલેન ચ સાસનસ્સ આદિકલ્યાણતા પકાસિતા હોતિ. ‘‘કો ચાદિ કુસલાનં ધમ્માનં, સીલઞ્ચ સુવિસુદ્ધ’’ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૩૬૯) હિ વચનતો, ‘‘સબ્બપાપસ્સ અકરણ’’ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૯૦) આદિવચનતો ચ સીલં સાસનસ્સ આદિ, તઞ્ચ કલ્યાણં, અવિપ્પટિસારાદિગુણાવહત્તા. સમાધિના મજ્ઝેકલ્યાણતા પકાસિતા હોતિ. ‘‘કુસલસ્સ ઉપસમ્પદા’’તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૯૦) આદિવચનતો હિ સમાધિ સાસનસ્સ મજ્ઝે, સો ચ કલ્યાણો, ઇદ્ધિવિધાદિગુણાવહત્તા. પઞ્ઞાય સાસનસ્સ પરિયોસાનકલ્યાણતા પકાસિતા હોતિ. ‘‘સચિત્તપરિયોદાપનં, એતં બુદ્ધાન સાસન’’ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૯૦) હિ વચનતો, પઞ્ઞુત્તરતો ચ પઞ્ઞા સાસનસ્સ પરિયોસાનં, સા ચ કલ્યાણં, ઇટ્ઠાનિટ્ઠેસુ તાદિભાવાવહનતો.

> ‘‘સેલો યથા એકઘનો, વાતેન ન સમીરતિ;
> એવં નિન્દાપસંસાસુ, ન સમિઞ્જન્તિ પણ્ડિતા’’તિ. (ધ॰ પ॰ ૮૧); –

હિ વુત્તં.

તથા સીલેન તેવિજ્જતાય ઉપનિસ્સયો પકાસિતો હોતિ. સીલસમ્પત્તિઞ્હિ નિસ્સાય તિસ્સો વિજ્જા પાપુણાતિ, ન તતો પરં. સમાધિના છળભિઞ્ઞતાય ઉપનિસ્સયો પકાસિતો હોતિ. સમાધિસમ્પદઞ્હિ નિસ્સાય છ અભિઞ્ઞા પાપુણાતિ, ન તતો પરં. પઞ્ઞાય પટિસમ્ભિદાપભેદસ્સ ઉપનિસ્સયો પકાસિતો હોતિ. પઞ્ઞાસમ્પત્તિઞ્હિ નિસ્સાય ચતસ્સો પટિસમ્ભિદા પાપુણાતિ, ન અઞ્ઞેન કારણેન.

સીલેન ચ કામસુખલ્લિકાનુયોગસઙ્ખાતસ્સ અન્તસ્સ વજ્જનં પકાસિતં હોતિ, સમાધિના અત્તકિલમથાનુયોગસઙ્ખાતસ્સ. પઞ્ઞાય મજ્ઝિમાય પટિપત્તિયા સેવનં પકાસિતં હોતિ.

તથા સીલેન અપાયસમતિક્કમનુપાયો પકાસિતો હોતિ, સમાધિના કામધાતુસમતિક્કમનુપાયો, પઞ્ઞાય સબ્બભવસમતિક્કમનુપાયો.

સીલેન ચ તદઙ્ગપ્પહાનવસેન કિલેસપ્પહાનં પકાસિતં હોતિ, સમાધિના વિક્ખમ્ભનપ્પહાનવસેન, પઞ્ઞાય સમુચ્છેદપ્પહાનવસેન.

તથા સીલેન કિલેસાનં વીતિક્કમપટિપક્ખો પકાસિતો હોતિ, સમાધિના પરિયુટ્ઠાનપટિપક્ખો, પઞ્ઞાય અનુસયપટિપક્ખો.

સીલેન ચ દુચ્ચરિતસંકિલેસવિસોધનં પકાસિતં હોતિ, સમાધિના તણ્હાસંકિલેસવિસોધનં, પઞ્ઞાય દિટ્ઠિસંકિલેસવિસોધનં.

તથા સીલેન સોતાપન્નસકદાગામિભાવસ્સ કારણં પકાસિતં હોતિ, સમાધિના અનાગામિભાવસ્સ, પઞ્ઞાય અરહત્તસ્સ. સોતાપન્નો હિ ''સીલેસુ પરિપૂરકારી''તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૮૭) વુત્તો, તથા સકદાગામી. અનાગામી પન ''સમાધિસ્મિં પરિપૂરકારી''તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૮૭). અરહા પન ''પઞ્ઞાય પરિપૂરકારી''તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૮૭).

એવં એત્તાવતા તિસ્સો સિક્ખા, તિવિધકલ્યાણં સાસનં, તેવિજ્જતાદીનં ઉપનિસ્સયો, અન્તદ્વયવજ્જનમજ્ઝિમપટિપત્તિસેવનાનિ, અપાયાદિસમતિક્કમનુપાયો, તીહાકારેહિ કિલેસપ્પહાનં, વીતિક્કમાદીનં પટિપક્ખો, સંકિલેસત્તયવિસોધનં, સોતાપન્નાદિભાવસ્સ ચ કારણન્તિ ઇમે નવ, અઞ્ઞે ચ એવરૂપા ગુણત્તિકા પકાસિતા હોન્તીતિ.

૧. સીલનિદ્દેસો

સીલસરૂપાદિકથા

૬. એવં અનેકગુણસઙ્ગાહકેન સીલસમાધિપઞ્ઞામુખેન દેસિતોપિ પનેસ **વિસુદ્ધિમગ્ગો** અતિસઙ્ખેપદેસિતોયેવ હોતિ. તસ્મા નાલં સબ્બેસં ઉપકારાયાતિ વિત્થારમસ્સ દસ્સેતું સીલં તાવ આરબ્ભ ઇદં પઞ્હાકમ્મં હોતિ.

કિં સીલં, કેનટ્ઠેન સીલં, કાનસ્સ લક્ખણરસપચ્ચુપટ્ઠાનપદટ્ઠાનાનિ, કિમાનિસંસં સીલં, કતિવિધં ચેતં સીલં, કો ચસ્સ સંકિલેસો, કિં વોદાનન્તિ.

તત્રિદં વિસ્સજ્જનં. **કિં સીલ**ન્તિ પાણાતિપાતાદીહિ વા વિરમન્તસ્સ વત્તપટિપત્તિં વા પૂરેન્તસ્સ ચેતનાદયો ધમ્મા. વુત્તઞ્હેતં પટિસમ્ભિદાયં ''કિં સીલન્તિ ચેતના સીલં, ચેતસિકં સીલં, સંવરો સીલં, અવીતિક્કમો સીલ''ન્તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૩૯). તત્થ **ચેતના સીલં** નામ પાણાતિપાતાદીહિ વા વિરમન્તસ્સ વત્તપટિપત્તિં વા પૂરેન્તસ્સ ચેતના. **ચેતસિકં સીલં** નામ પાણાતિપાતાદીહિ વિરમન્તસ્સ વિરતિ. અપિચ ચેતના સીલં નામ પાણાતિપાતાદીનિ પજહન્તસ્સ સત્ત કમ્મપથચેતના. ચેતસિકં સીલં નામ ''અભિજ્ઝં પહાય વિગતાભિજ્ઝેન ચેતસા વિહરતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૧૭) આદિના નયેન વુત્તા અનભિજ્ઝાબ્યાપાદસમ્માદિટ્ઠિધમ્મા. **સંવરો સીલ**ન્તિ એત્થ પઞ્ચવિધેન સંવરો વેદિતબ્બો પાતિમોક્ખસંવરો, સતિસંવરો, ઞાણસંવરો, ખન્તિસંવરો, વીરિયસંવરોતિ. તત્થ ઇમિના પાતિમોક્ખસંવરેન ઉપેતો હોતિ સમુપેતોતિ (વિભ॰ ૫૧૧) અયં **પાતિમોક્ખસંવરો**. રક્ખતિ ચક્ખુન્દ્રિયં, ચક્ખુન્દ્રિયે સંવરં આપજ્જતીતિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૧૩) અયં **સતિસંવરો**.

યાનિ સોતાનિ લોકસ્મિં, (અજિતાતિ ભગવા;)
સતિ તેસં નિવારણં;
સોતાનં સંવરં બ્રૂમિ, પઞ્ઞાયેતે પિધિય્યરેતિ. (સુ॰ નિ॰ ૧૦૪૧);

અયં **ઞાણસંવરો**. પચ્ચયપટિસેવનમ્પિ એત્થેવ સમોધાનં ગચ્છતિ. યો પનાયં ખમો હોતિ સીતસ્સ ઉણ્હસ્સાતિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪; અ॰ નિ॰ ૬.૫૮) નયેન આગતો, અયં **ખન્તિસંવરો** નામ. યો ચાયં ઉપ્પન્નં કામવિતક્કં નાધિવાસેતીતિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૨૬; અ॰ નિ॰ ૬.૫૮) નયેન આગતો, અયં **વીરિયસંવરો** નામ. આજીવપારિસુદ્ધિપિ એત્થેવ સમોધાનં ગચ્છતિ. ઇતિ અયં પઞ્ચવિધોપિ સંવરો, યા ચ પાપભીરુકાનં કુલપુત્તાનં સમ્પત્તવત્થુતો વિરતિ, સબ્બમ્પેતં સંવરસીલન્તિ વેદિતબ્બં. **અવીતિક્કમો સીલ**ન્તિ સમાદિન્નસીલસ્સ કાયિકવાચસિકો અનતિક્કમો. ઇદં તાવ કિં સીલન્તિ પઞ્હસ્સ વિસ્સજ્જનં.

૭. અવસેસેસુ **કેનટ્ઠેન સીલ**ન્તિ સીલનટ્ઠેન સીલં. કિમિદં સીલનં નામ. સમાધાનં વા, કાયકમ્માદીનં સુસીલ્યવસેન અવિપ્પકિણ્ણતાતિ અત્થો. ઉપધારણં વા, કુસલાનં ધમ્માનં પતિટ્ઠાનવસેન આધારભાવોતિ અત્થો. એતદેવ હેત્થ અત્થદ્વયં સદ્દલક્ખણવિદૂ અનુજાનન્તિ. અઞ્ઞે પન સિરટ્ઠો સીલત્થો, સીતલટ્ઠો સીલત્થોતિ એવમાદિનાપિ નયેનેત્થ અત્થં વણ્ણયન્તિ.

૮. ઇદાનિ **કાનસ્સ લક્ખણરસપચ્ચુપટ્ઠાનપદટ્ઠાનાની**તિ એત્થ –

સીલનં **લક્ખણં** તસ્સ, ભિન્નસ્સાપિ અનેકધા;
સનિદસ્સનત્તં રૂપસ્સ, યથા ભિન્નસ્સનેકધા.

યથા હિ નીલપીતાદિભેદેન અનેકધા ભિન્નસ્સાપિ રૂપાયતનસ્સ સનિદસ્સનત્તં લક્ખણં, નીલાદિભેદેન ભિન્નસ્સાપિ સનિદસ્સન ભાવાનતિક્કમનતો. તથા સીલસ્સ ચેતનાદિભેદેન અનેકધા ભિન્નસ્સાપિ યદેતં કાયકમ્માદીનં સમાધાનવસેન કુસલાનઞ્ચ ધમ્માનં પતિટ્ઠાનવસેન વુત્તં સીલનં, તદેવ લક્ખણં, ચેતનાદિભેદેન ભિન્નસ્સાપિ સમાધાનપતિટ્ઠાનભાવાનતિક્કમનતો. એવં લક્ખણસ્સ પનસ્સ –

દુસ્સીલ્યવિદ્ધંસનતા , અનવજ્જગુણો તથા;
કિચ્ચસમ્પત્તિઅત્થેન, **રસો** નામ પવુચ્ચતિ.

તસ્મા ઇદં સીલં નામ કિચ્ચટ્ઠેન રસેન દુસ્સીલ્યવિદ્ધંસનરસં, સમ્પત્તિઅત્થેન રસેન અનવજ્જરસન્તિ વેદિતબ્બં. લક્ખણાદીસુ હિ કિચ્ચમેવ સમ્પત્તિ વા રસોતિ વુચ્ચતિ.

સોચેય્યપચ્ચુપટ્ઠાનં, તયિદં તસ્સ વિઞ્ઞુહિ;
ઓત્તપ્પઞ્ચ હિરી ચેવ, **પદટ્ઠાન**ન્તિ વણ્ણિતં.

તયિદં સીલં કાયસોચેય્યં વચીસોચેય્યં મનોસોચેય્યન્તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૨૧) એવં વુત્તસોચેય્યપચ્ચુપટ્ઠાનં, સોચેય્યભાવેન પચ્ચુપટ્ઠાતિ ગહણભાવં ગચ્છતિ. હિરોત્તપ્પઞ્ચ પનસ્સ વિઞ્ઞૂહિ પદટ્ઠાનન્તિ વણ્ણિતં, આસન્નકારણન્તિ અત્થો. હિરોત્તપ્પે હિ સતિ સીલં ઉપ્પજ્જતિ ચેવ તિટ્ઠતિ ચ. અસતિ નેવ ઉપ્પજ્જતિ, ન તિટ્ઠતીતિ. એવં સીલસ્સ લક્ખણરસપચ્ચુપટ્ઠાનપદટ્ઠાનાનિ વેદિતબ્બાનિ.

સીલાનિસંસકથા

૯. **કિમાનિસંસં સીલ**ન્તિ અવિપ્પટિસારાદિઅનેકગુણપટિલાભાનિસંસં. વુત્તઞ્હેતં – ‘‘અવિપ્પટિસારત્થાનિ ખો, આનન્દ, કુસલાનિ સીલાનિ અવિપ્પટિસારાનિસંસાની’’તિ (અ॰ નિ॰ ૧૧.૧).

અપરમ્પિ વુત્તં ‘‘પઞ્ચિમે ગહપતયો આનિસંસા સીલવતો સીલસમ્પદાય. કતમે પઞ્ચ? ઇધ ગહપતયો સીલવા સીલસમ્પન્નો અપ્પમાદાધિકરણં મહન્તં ભોગક્ખન્ધં અધિગચ્છતિ, અયં પઠમો આનિસંસો સીલવતો સીલસમ્પદાય. પુન ચપરં ગહપતયો સીલવતો સીલસમ્પન્નસ્સ કલ્યાણો કિત્તિસદ્દો અબ્ભુગ્ગચ્છતિ, અયં દુતિયો આનિસંસો સીલવતો સીલસમ્પદાય. પુન ચપરં ગહપતયો સીલવા સીલસમ્પન્નો યઞ્ઞદેવ પરિસં ઉપસઙ્કમતિ યદિ ખત્તિયપરિસં યદિ બ્રાહ્મણપરિસં યદિ ગહપતિપરિસં યદિ સમણપરિસં, વિસારદો ઉપસઙ્કમતિ અમઙ્કુભૂતો, અયં તતિયો આનિસંસો સીલવતો સીલસમ્પદાય. પુન ચપરં ગહપતયો સીલવા સીલસમ્પન્નો અસમ્મૂળ્હો કાલં કરોતિ, અયં ચતુત્થો આનિસંસો સીલવતો સીલસમ્પદાય. પુન ચપરં ગહપતયો સીલવા સીલસમ્પન્નો કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા સુગતિં સગ્ગં લોકં ઉપપજ્જતિ, અયં પઞ્ચમો આનિસંસો સીલવતો સીલસમ્પદાયા’’તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૫૦; અ॰ નિ॰ ૫.૨૧૩; મહાવ॰ ૨૮૫).

અપરેપિ ‘‘આકઙ્ખેય્ય ચે, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ સબ્રહ્મચારીનં પિયો ચ અસ્સં મનાપો ચ ગરુ ચ ભાવનીયો ચાતિ, સીલેસ્વેવસ્સ પરિપૂરકારી’’તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૬૫) નયેન પિયમનાપતાદયો આસવક્ખયપરિયોસાના અનેકા

સીલાનિસંસા વુત્તા. એવં અવિપ્પટિસારાદિઅનેકગુણાનિસંસં સીલં. અપિચ –

સાસને કુલપુત્તાનં, પતિટ્ઠા નત્થિ યં વિના;
આનિસંસપરિચ્છેદં, તસ્સ સીલસ્સ કો વદે.

ન ગઙ્ગા યમુના ચાપિ, સરભૂ વા સરસ્વતી;
નિન્નગા વાચિરવતી, મહી વાપિ મહાનદી.

સક્કુણન્તિ વિસોધેતું, તં મલં ઇધ પાણિનં;
વિસોધયતિ સત્તાનં, યં વે સીલજલં મલં.

ન તં સજલદા વાતા, ન ચાપિ હરિચન્દનં;
નેવ હારા ન મણયો, ન ચન્દકિરણઙ્કુરા.

સમયન્તીધ સત્તાનં, પરિળાહં સુરક્ખિતં;
યં સમેતિ ઇદં અરિયં, સીલં અચ્ચન્તસીતલં.

સીલગન્ધસમો ગન્ધો, કુતો નામ ભવિસ્સતિ;
યો સમં અનુવાતે ચ, પટિવાતે ચ વાયતિ.

સગ્ગારોહણસોપાનં , અઞ્ઞં સીલસમં કુતો;
દ્વારં વા પન નિબ્બાન, નગરસ્સ પવેસને.

સોભન્તેવં ન રાજાનો, મુત્તામણિવિભૂસિતા;
યથા સોભન્તિ યતિનો, સીલભૂસનભૂસિતા.

અત્તાનુવાદાદિભયં, વિદ્ધંસયતિ સબ્બસો;
જનેતિ કિત્તિહાસઞ્ચ, સીલં સીલવતં સદા.

ગુણાનં મૂલભૂતસ્સ, દોસાનં બલઘાતિનો;
ઇતિ સીલસ્સ વિઞ્ઞેય્યં, આનિસંસકથામુખન્તિ.

સીલપ્પભેદકથા

૧૦. ઇદાનિ યં વુત્તં **કતિવિધં ચેતં સીલ**ન્તિ, તત્રિદં વિસ્સજ્જનં. સબ્બમેવ તાવ ઇદં સીલં અત્તનો સીલનલક્ખણેન **એકવિધં**.

ચારિત્તવારિત્તવસેન **દુવિધં**. તથા આભિસમાચારિકઆદિબ્રહ્મચરિયકવસેન, વિરતિઅવિરતિવસેન, નિસ્સિતાનિસ્સિતવસેન, કાલપરિયન્તઆપાણકોટિકવસેન, સપરિયન્તાપરિયન્તવસેન, લોકિયલોકુત્તરવસેન ચ.

તિવિધં હીનમજ્ઝિમપણીતવસેન. તથા અત્તાધિપતેય્યલોકાધિપતેય્યધમ્માધિપતેય્યવસેન, પરામટ્ઠાપરામટ્ઠપટિપ્પસ્સદ્ધિવસેન, વિસુદ્ધાવિસુદ્ધવેમતિકવસેન, સેક્ખાસેક્ખનેવસેક્ખનાસેક્ખવસેન ચ.

ચતુબ્બિધં હાનભાગિયઠિતિભાગિયવિસેસભાગિયનિબ્બેધભાગિયવસેન. તથા ભિક્ખુભિક્ખુનીઅનુપસમ્પન્નગહટ્ઠસીલવસેન, પકતિઆચારધમ્મતાપુબ્બહેતુકસીલવસેન, પાતિમોક્ખસંવરઇન્દ્રિયસંવરઆજીવપારિસુદ્ધિપચ્ચયસન્નિસ્સિતસીલવસેન ચ.

પઞ્ચવિધં પરિયન્તપારિસુદ્ધિસીલાદિવસેન. વુત્તમ્પિ ચેતં પટિસમ્ભિદાયં ''પઞ્ચ સીલાનિ – પરિયન્તપારિસુદ્ધિસીલં, અપરિયન્તપારિસુદ્ધિસીલં, પરિપુણ્ણપારિસુદ્ધિસીલં, અપરામટ્ઠપારિસુદ્ધિસીલં, પટિપ્પસ્સદ્ધિપારિસુદ્ધિસીલ''ન્તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૩૭). તથા પહાનવેરમણીચેતનાસંવરાવીતિક્કમવસેન.

૧૧. તત્થ એકવિધકોટ્ઠાસે અત્થો વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. દુવિધકોટ્ઠાસે યં ભગવતા ''ઇદં કત્તબ્બ''ન્તિ પઞ્ઞત્તસિક્ખાપદપૂરણં, તં **ચારિત્તં**. યં ''ઇદં ન કત્તબ્બ''ન્તિ પટિક્ખિત્તસ્સ અકરણં, તં **વારિત્તં**. તત્રાયં વચનત્થો. ચરન્તિ તસ્મિં સીલેસુ પરિપૂરકારિતાય પવત્તન્તીતિ ચારિત્તં. વારિતં તાયન્તિ રક્ખન્તિ તેનાતિ વારિત્તં. તત્થ સદ્ધાવીરિયસાધનં ચારિત્તં, સદ્ધાસાધનં વારિત્તં. એવં ચારિત્તવારિત્તવસેન દુવિધં.

દુતિયદુકે **અભિસમાચારો**તિ ઉત્તમસમાચારો. અભિસમાચારો એવ **આભિસમાચારિકં**. અભિસમાચારં વા આરબ્ભ પઞ્ઞત્તં આભિસમાચારિકં, આજીવટ્ઠમકતો અવસેસસીલસ્સેતં અધિવચનં. મગ્ગબ્રહ્મચરિયસ્સ આદિભાવભૂતન્તિ **આદિબ્રહ્મચરિયકં**, આજીવટ્ઠમકસીલસ્સેતં અધિવચનં. તઞ્હિ મગ્ગસ્સ આદિભાવભૂતં, પુબ્બભાગેયેવ પરિસોધેતબ્બતો. તેનાહ – ''પુબ્બેવ ખો પનસ્સ કાયકમ્મં વચીકમ્મં આજીવો સુપરિસુદ્ધો હોતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૪૩૧). યાનિ વા સિક્ખાપદાનિ ખુદ્દાનુખુદ્દકાનીતિ વુત્તાનિ, ઇદં આભિસમાચારિકસીલં. સેસં આદિબ્રહ્મચરિયકં. ઉભતોવિભઙ્ગપરિયાપન્નં વા આદિબ્રહ્મચરિયકં. ખન્ધકવત્તપરિયાપન્નં આભિસમાચારિકં. તસ્સ સમ્પત્તિયા આદિબ્રહ્મચરિયકં સમ્પજ્જતિ. તેનેવાહ – ''સો વત, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ આભિસમાચારિકં ધમ્મં અપરિપૂરેત્વા આદિબ્રહ્મચરિયકં ધમ્મં પરિપૂરેસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૫.૨૧). એવં આભિસમાચારિકઆદિબ્રહ્મચરિયકવસેન દુવિધં.

તતિયદુકે પાણાતિપાતાદીહિ વેરમણિમત્તં **વિરતિસીલં**. સેસં ચેતનાદિ **અવિરતિસીલ**ન્તિ એવં વિરતિઅવિરતિવસેન દુવિધં.

ચતુત્થદુકે નિસ્સયોતિ દ્વે નિસ્સયા તણ્હાનિસ્સયો ચ દિટ્ઠિનિસ્સયો ચ. તત્થ યં ''ઇમિનાહં સીલેન દેવો વા ભવિસ્સામિ દેવઞ્ઞતરો વા''તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૨૦; મ॰ નિ॰ ૧.૧૮૬; અ॰ નિ॰ ૫.૨૦૬; ૭.૫૦) એવં ભવસમ્પત્તિં આકઙ્ખમાનેન પવત્તિતં, ઇદં **તણ્હાનિસ્સિતં**. યં ''સીલેન સુદ્ધી''તિ એવં સુદ્ધિદિટ્ઠિયા પવત્તિતં, ઇદં **દિટ્ઠિનિસ્સિતં**. યં પન લોકુત્તરં લોકિયઞ્ચ તસ્સેવ સમ્ભારભૂતં, ઇદં **અનિસ્સિત**ન્તિ એવં નિસ્સિતાનિસ્સિતવસેન દુવિધં.

પઞ્ચમદુકે કાલપરિચ્છેદં કત્વા સમાદિન્નં સીલં **કાલપરિયન્તં**. યાવજીવં સમાદિયિત્વા તથેવ પવત્તિતં **આપાણકોટિક**ન્તિ એવં કાલપરિયન્તઆપાણકોટિકવસેન દુવિધં.

છટ્ઠદુકે લાભયસઞાતિઅઙ્ગજીવિતવસેન દિટ્ઠપરિયન્તં **સપરિયન્તં** નામ. વિપરીતં **અપરિયન્તં**. વુત્તમ્પિ ચેતં પટિસમ્ભિદાયં ''કતમં તં સીલં સપરિયન્તં? અત્થિ સીલં લાભપરિયન્તં, અત્થિ સીલં યસપરિયન્તં, અત્થિ સીલં ઞાતિપરિયન્તં, અત્થિ સીલં અઙ્ગપરિયન્તં, અત્થિ સીલં જીવિતપરિયન્તં. કતમં તં સીલં લાભપરિયન્તં? ઇધેકચ્ચો લાભહેતુ લાભપચ્ચયા લાભકારણા યથાસમાદિન્નં સિક્ખાપદં વીતિક્કમતિ, ઇદં તં સીલં લાભપરિયન્ત''ન્તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૩૮). એતેનેવ ઉપાયેન ઇતરાનિપિ વિત્થારેતબ્બાનિ. અપરિયન્તવિસ્સજ્જનેપિ વુત્તં ''કતમં તં સીલં ન લાભપરિયન્તં? ઇધેકચ્ચો લાભહેતુ લાભપચ્ચયા લાભકારણા યથાસમાદિન્નં સિક્ખાપદં વીતિક્કમાય ચિત્તમ્પિ ન ઉપ્પાદેતિ, કિં સો વીતિક્કમિસ્સતિ, ઇદં તં સીલં ન લાભપરિયન્ત''ન્તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૩૮). એતેનેવુપાયેન ઇતરાનિપિ વિત્થારેતબ્બાનિ. એવં સપરિયન્તાપરિયન્તવસેન દુવિધં.

સત્તમદુકે સબ્બમ્પિ સાસવં સીલં **લોકિયં**. અનાસવં **લોકુત્તરં**. તત્થ લોકિયં ભવવિસેસાવહં હોતિ ભવનિસ્સરણસ્સ ચ સમ્ભારો. યથાહ – ''વિનયો સંવરત્થાય, સંવરો અવિપ્પટિસારત્થાય, અવિપ્પટિસારો પામોજ્જત્થાય, પામોજ્જં પીતત્થાય, પીતિ પસ્સદ્ધત્થાય, પસ્સદ્ધિ સુખત્થાય, સુખં સમાધત્થાય, સમાધિ યથાભૂતઞાણદસ્સનત્થાય, યથાભૂતઞાણદસ્સનં નિબ્બિદત્થાય, નિબ્બિદા વિરાગત્થાય, વિરાગો વિમુત્તત્થાય, વિમુત્તિ વિમુત્તિઞાણદસ્સનત્થાય, વિમુત્તિઞાણદસ્સનં અનુપાદાપરિનિબ્બાનત્થાય, એતદત્થા કથા, એતદત્થા મન્તના, એતદત્થા ઉપનિસા, એતદત્થં સોતાવધાનં, યદિદં અનુપાદાચિત્તસ્સ વિમોક્ખો''તિ (પરિ॰ ૩૬૬). લોકુત્તરં ભવનિસ્સરણાવહં હોતિ પચ્ચવેક્ખણઞાણસ્સ ચ ભૂમીતિ એવં લોકિયલોકુત્તરવસેન દુવિધં.

૧૨. તિકેસુ પઠમત્તિકે હીનેન છન્દેન ચિત્તેન વીરિયેન વીમંસાય વા પવત્તિતં **હીનં**. મજ્ઝિમેહિ છન્દાદીહિ પવત્તિતં **મજ્ઝિમં**. પણીતેહિ **પણીતં**. યસકામતાય વા સમાદિન્નં હીનં. પુઞ્ઞફલકામતાય મજ્ઝિમં. કત્તબ્બમેવિદન્તિ અરિયભાવં નિસ્સાય સમાદિન્નં પણીતં. ''અહમસ્મિ સીલસમ્પન્નો, ઇમે પનઞ્ઞે ભિક્ખૂ દુસ્સીલા પાપધમ્મા''તિ એવં અત્તુક્કંસનપરવમ્ભનાદીહિ ઉપક્કિલિટ્ઠં વા હીનં. અનુપક્કિલિટ્ઠં લોકિયં સીલં મજ્ઝિમં. લોકુત્તરં પણીતં. તણ્હાવસેન વા ભવભોગત્થાય પવત્તિતં હીનં. અત્તનો વિમોક્ખત્થાય પવત્તિતં મજ્ઝિમં. સબ્બસત્તાનં વિમોક્ખત્થાય પવત્તિતં પારમિતાસીલં પણીતન્તિ એવં હીનમજ્ઝિમપણીતવસેન તિવિધં.

દુતિયત્તિકે અત્તનો અનનુરૂપં પજહિતુકામેન અત્તગરુના અત્તનિગારવેન પવત્તિતં **અત્તાધિપતેય્યં**. લોકાપવાદં પરિહરિતુકામેન લોકગરુના લોકે ગારવેન પવત્તિતં **લોકાધિપતેય્યં**. ધમ્મમહત્તં પૂજેતુકામેન ધમ્મગરુના ધમ્મગારવેન પવત્તિતં **ધમ્માધિપતેય્યન્તિ** એવં અત્તાધિપતેય્યાદિવસેન તિવિધં.

તતિયત્તિકે યં દુકેસુ નિસ્સિતન્તિ વુત્તં, તં તણ્હાદિટ્ઠીહિ પરામટ્ઠત્તા **પરામટ્ઠં**. પુથુજ્જનકલ્યાણકસ્સ મગ્ગસમ્ભારભૂતં સેક્ખાનઞ્ચ મગ્ગસમ્પયુત્તં **અપરામટ્ઠં**. સેક્ખાસેક્ખાનં ફલસમ્પયુત્તં **પટિપ્પસ્સદ્ધન્તિ** એવં પરામટ્ઠાદિવસેન તિવિધં.

ચતુત્થત્તિકે યં આપત્તિં અનાપજ્જન્તેન પૂરિતં, આપજ્જિત્વા વા પુન કતપટિકમ્મં, તં **વિસુદ્ધં**. આપત્તિં આપન્નસ્સ અકતપટિકમ્મં **અવિસુદ્ધં**. વત્થુમ્હિ વા આપત્તિયા વા અજ્ઝાચારે વા વેમતિકસ્સ સીલં **વેમતિકસીલં** નામ. તત્થ યોગિના અવિસુદ્ધસીલં વિસોધેતબ્બં, વેમતિકે વત્થુજ્ઝાચારં અકત્વા વિમતિ પટિવિનેતબ્બા ''ઇચ્ચસ્સ ફાસુ ભવિસ્સતી''તિ એવં વિસુદ્ધાદિવસેન તિવિધં.

પઞ્ચમત્તિકે ચતૂહિ અરિયમગ્ગેહિ તીહિ ચ સામઞ્ઞફલેહિ સમ્પયુત્તં સીલં **સેક્ખં**. અરહત્તફલસમ્પયુત્તં **અસેક્ખં**. સેસં **નેવસેક્ખનાસેક્ખ**ન્તિ એવં સેક્ખાદિવસેન તિવિધં.

પટિસમ્ભિદાયં પન યસ્મા લોકે તેસં તેસં સત્તાનં પકતિપિ સીલન્તિ વુચ્ચતિ, યં સન્ધાય ''અયં સુખસીલો, અયં દુક્ખસીલો, અયં કલહસીલો, અયં મણ્ડનસીલો''તિ ભણન્તિ, તસ્મા તેન પરિયાયેન ''તીણિ સીલાનિ, કુસલસીલં અકુસલસીલં અબ્યાકતસીલન્તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૩૯). એવં કુસલાદિવસેનપિ તિવિધન્તિ વુત્તં. તત્થ અકુસલં ઇમસ્મિં અત્થે અધિપ્પેતસ્સ સીલસ્સ લક્ખણાદીસુ એકેનપિ ન સમેતીતિ ઇધ ન ઉપનીતં, તસ્મા વુત્તનયેનેવસ્સ તિવિધતા વેદિતબ્બા.

૧૩. ચતુક્કેસુ પઠમચતુક્કે –

યોધ સેવતિ દુસ્સીલે, સીલવન્તે ન સેવતિ;
વત્થુવીતિક્કમે દોસં, ન પસ્સતિ અવિદ્દસુ.

મિચ્છાસઙ્કપ્પબહુલો , ઇન્દ્રિયાનિ ન રક્ખતિ;
એવરૂપસ્સ વે સીલં, જાયતે **હાનભાગિયં**.

યો પનત્તમનો હોતિ, સીલસમ્પત્તિયા ઇધ;
કમ્મટ્ઠાનાનુયોગમ્હિ, ન ઉપ્પાદેતિ માનસં.

તુટ્ઠસ્સ સીલમત્તેન, અઘટન્તસ્સ ઉત્તરિ;
તસ્સ તં **ઠિતિભાગિયં**, સીલં ભવતિ ભિક્ખુનો.

સમ્પન્નસીલો ઘટતિ, સમાધત્થાય યો પન;
વિસેસભાગિયં સીલં, હોતિ એતસ્સ ભિક્ખુનો.

અતુટ્ઠો સીલમત્તેન, નિબ્બિદં યોનુયુઞ્જતિ;
હોતિ **નિબ્બેધભાગિયં**, સીલમેતસ્સ ભિક્ખુનોતિ.

એવં હાનભાગિયાદિવસેન ચતુબ્બિધં.

દુતિયચતુક્કે ભિક્ખૂ આરબ્ભ પઞ્ઞત્તસિક્ખાપદાનિ, યાનિ ચ નેસં ભિક્ખુનીનં પઞ્ઞત્તિતો રક્ખિતબ્બાનિ, ઇદં **ભિક્ખુસીલં**. ભિક્ખુનિયો આરબ્ભ પઞ્ઞત્તસિક્ખાપદાનિ, યાનિ ચ તાસં ભિક્ખૂનં પઞ્ઞત્તિતો રક્ખિતબ્બાનિ, ઇદં **ભિક્ખુનિસીલં**. સામણેરસામણેરીનં દસસીલાનિ **અનુપસમ્પન્નસીલં**. ઉપાસકઉપાસિકાનં નિચ્ચસીલવસેન પઞ્ચસિક્ખાપદાનિ, સતિ વા ઉસ્સાહે દસ, ઉપોસથઙ્ગવસેન અટ્ઠાતિ ઇદં **ગહટ્ઠસીલ**ન્તિ એવં ભિક્ખુસીલાદિવસેન ચતુબ્બિધં.

તતિયચતુક્કે ઉત્તરકુરુકાનં મનુસ્સાનં અવીતિક્કમો **પકતિસીલં**. કુલદેસપાસણ્ડાનં અત્તનો અત્તનો મરિયાદાચારિત્તં **આચારસીલં**. ''ધમ્મતા એસા, આનન્દ, યદા બોધિસત્તો માતુકુચ્છિં ઓક્કન્તો હોતિ ન

બોધિસત્તમાતુ પુરિસેસુ માનસં ઉપ્પજ્જિ કામગુણૂપસંહિત''ન્તિ એવં વુત્તં બોધિસત્તમાતુસીલં **ધમ્મતાસીલં**. મહાકસ્સપાદીનં પન સુદ્ધસત્તાનં, બોધિસત્તસ્સ ચ તાસુ તાસુ જાતીસુ સીલં **પુબ્બહેતુકસીલ**ન્તિ એવં પકતિસીલાદિવસેન ચતુબ્બિધં.

ચતુત્થચતુક્કે યં ભગવતા ''ઇધ ભિક્ખુ પાતિમોક્ખસંવરસંવુતો વિહરતિ આચારગોચરસમ્પન્નો અણુમત્તેસુ વજ્જેસુ ભયદસ્સાવી સમાદાય સિક્ખતિ સિક્ખાપદેસૂ''તિ (વિભ॰ ૫૦૮; દી॰ નિ॰ ૧.૧૯૩) વં વુત્તં સીલં, ઇદં **પાતિમોક્ખસંવરસીલં** નામ. યં પન ''સો ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા ન નિમિત્તગ્ગાહી હોતિ નાનુબ્યઞ્જનગ્ગાહી, યત્વાધિકરણમેનં ચક્ખુન્દ્રિયં અસંવુતં વિહરન્તં અભિજ્ઝાદોમનસ્સા પાપકા અકુસલા ધમ્મા અન્વાસ્સવેય્યું, તસ્સ સંવરાય પટિપજ્જતિ, રક્ખતિ ચક્ખુન્દ્રિયં, ચક્ખુન્દ્રિયે સંવરં આપજ્જતિ. સોતેન સદ્દં સુત્વા…પે॰… ઘાનેન ગન્ધં ઘાયિત્વા…પે॰… જિવ્હાય રસં સાયિત્વા…પે॰… કાયેન ફોટ્ઠબ્બં ફુસિત્વા…પે॰… મનસા ધમ્મં વિઞ્ઞાય ન નિમિત્તગ્ગાહી…પે॰… મનિન્દ્રિયે સંવરં આપજ્જતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૨, ૪૧૧; દી॰ નિ॰ ૧.૨૧૩; અ॰ નિ॰ ૪.૧૯૮) વુત્તં, ઇદં **ઇન્દ્રિયસંવરસીલં**. યા પન આજીવહેતુપઞ્ઞત્તાનં છન્નં સિક્ખાપદાનં વીતિક્કમસ્સ, ''કુહના લપના નેમિત્તિકતા નિપ્પેસિકતા લાભેન લાભં નિજિગીસનતા''તિ એવમાદીનઞ્ચ પાપધમ્માનં વસેન પવત્તા મિચ્છાજીવા વિરતિ, ઇદં **આજીવપારિસુદ્ધિસીલં**. ''પટિસઙ્ખા યોનિસો ચીવરં પટિસેવતિ, યાવદેવ સીતસ્સ પટિઘાતાયા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૩; અ॰ નિ॰ ૬.૫૮) આદિના નયેન વુત્તો પટિસઙ્ખાનપરિસુદ્ધો ચતુપચ્ચયપરિભોગો **પચ્ચયસન્નિસ્સિતસીલં** નામ.

પાતિમોક્ખસંવરસીલં

૧૪. તત્રાયં આદિતો પટ્ઠાય અનુપુબ્બપદવણ્ણનાય સદ્ધિં વિનિચ્છયકથા. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં સાસને. **ભિક્ખૂ**તિ સંસારે ભયં ઇક્ખણતાય વા ભિન્નપટધરાદિતાય વા એવં લદ્ધવોહારો સદ્ધાપબ્બજિતો કુલપુત્તો. **પાતિમોક્ખસંવરસંવુતો**તિ એત્થ પાતિમોક્ખન્તિ સિક્ખાપદસીલં. તઞ્હિ યો નં પાતિ રક્ખતિ, તં મોક્ખેતિ મોચયતિ આપાયિકાદીહિ દુક્ખેહિ, તસ્મા **પાતિમોક્ખ**ન્તિ વુચ્ચતિ. સંવરણં સંવરો, કાયિકવાચસિકસ્સ અવીતિક્કમસ્સેતં નામં. પાતિમોક્ખમેવ સંવરો પાતિમોક્ખસંવરો. તેન પાતિમોક્ખસંવરેન સંવુતો પાતિમોક્ખસંવરસંવુતો, ઉપગતો સમન્નાગતોતિ અત્થો. **વિહરતી**તિ ઇરિયતિ. **આચારગોચરસમ્પન્નો**તિઆદીનમત્થો પાળિયં આગતનયેનેવ વેદિતબ્બો. વુત્તઞ્હેતં –

''આચારગોચરસમ્પન્નો''તિ અત્થિ આચારો, અત્થિ અનાચારો;

તત્થ કતમો **અનાચારો**? કાયિકો વીતિક્કમો વાચસિકો વીતિક્કમો કાયિકવાચસિકો વીતિક્કમો, અયં વુચ્ચતિ અનાચારો. સબ્બમ્પિ દુસ્સીલ્યં અનાચારો. ઇધેકચ્ચો વેળુદાનેન વા પત્તદાનેન વા પુપ્ફફલસિનાનદન્તકટ્ઠદાનેન વા ચાટુકમ્યતાય વા મુગ્ગસૂપ્યતાય વા પારિભટ્યતાય વા જઙ્ઘપેસનિકેન વા અઞ્ઞતરઞ્ઞતરેન વા બુદ્ધપટિકુટ્ઠેન મિચ્છાઆજીવેન જીવિકં કપ્પેતિ, અયં વુચ્ચતિ અનાચારો.

તત્થ કતમો **આચારો**? કાયિકો અવીતિક્કમો વાચસિકો અવીતિક્કમો કાયિકવાચસિકો અવીતિક્કમો, અયં વુચ્ચતિ આચારો. સબ્બોપિ સીલસંવરો આચારો. ઇધેકચ્ચો ન વેળુદાનેન વા ન પત્તન પુપ્ફન ફલન સિનાનન દન્તકટ્ઠદાનેન વા ન ચાટુકમ્યતાય વા ન મુગ્ગસૂપ્યતાય વા ન પારિભટ્યતાય વા ન જઙ્ઘપેસનિકેન વા ન અઞ્ઞતરઞ્ઞતરેન વા બુદ્ધપટિકુટ્ઠેન મિચ્છાઆજીવેન જીવિકં કપ્પેતિ, અયં વુચ્ચતિ આચારો.

ગોચરોતિ અત્થિ ગોચરો અત્થિ અગોચરો.

તત્થ કતમો **અગોચરો**? ઇધેકચ્ચો વેસિયાગોચરો વા હોતિ વિધવા, થુલ્લકુમારિકા, પણ્ડક, ભિક્ખુની, પાનાગારગોચરો વા હોતિ, સંસટ્ઠો વિહરતિ રાજૂહિ રાજમહામત્તેહિ તિત્થિયેહિ તિત્થિયસાવકેહિ અનનુલોમિકેન સંસગ્ગેન, યાનિ વા પન તાનિ કુલાનિ અસ્સદ્ધાનિ અપ્પસન્નાનિ અનોપાનભૂતાનિ અક્કોસકપરિભાસકાનિ અનત્થકામાનિ અહિતકામાનિ અફાસુકકામાનિ અયોગક્ખેમકામાનિ ભિક્ખૂનં ભિક્ખુનીનં ઉપાસકાનં ઉપાસિકાનં, તથારૂપાનિ કુલાનિ સેવતિ ભજતિ પયિરુપાસતિ, અયં વુચ્ચતિ અગોચરો.

તત્થ કતમો **ગોચરો**? ઇધેકચ્ચો ન વેસિયાગોચરો વા હોતિ...પે॰... ન પાનાગારગોચરો વા હોતિ, અસંસટ્ઠો વિહરતિ રાજૂહિ...પે॰... તિત્થિયસાવકેહિ અનનુલોમિકેન સંસગ્ગેન, યાનિ વા પન તાનિ કુલાનિ સદ્ધાનિ પસન્નાનિ ઓપાનભૂતાનિ કાસાવપજ્જોતાનિ ઇસિવાતપટિવાતાનિ અત્થકામાનિ...પે॰... યોગક્ખેમકામાનિ ભિક્ખૂનં...પે॰... ઉપાસિકાનં, તથારૂપાનિ કુલાનિ સેવતિ ભજતિ પયિરુપાસતિ, અયં વુચ્ચતિ ગોચરો. ઇતિ ઇમિના ચ આચારેન ઇમિના ચ ગોચરેન ઉપેતો હોતિ સમુપેતો ઉપગતો સમુપગતો ઉપપન્નો સમ્પન્નો સમન્નાગતો, તેન વુચ્ચતિ ‘‘આચારગોચરસમ્પન્નો’’તિ (વિભ॰ ૫૧૧).

અપિ ચેત્થ ઇમિનાપિ નયેન આચારગોચરા વેદિતબ્બા. દુવિધો હિ અનાચારો કાયિકો વાચસિકો ચ. તત્થ કતમો **કાયિકો અનાચારો**? ઇધેકચ્ચો સઙ્ઘગતોપિ અચિત્તીકારકતો થેરે ભિક્ખૂ ઘટ્ટયન્તોપિ તિટ્ઠતિ, ઘટ્ટયન્તોપિ નિસીદતિ, પુરતોપિ તિટ્ઠતિ, પુરતોપિ નિસીદતિ, ઉચ્ચેપિ આસને નિસીદતિ, સસીસમ્પિ પારુપિત્વા નિસીદતિ, ઠિતકોપિ ભણતિ, બાહાવિક્ખેપકોપિ ભણતિ, થેરાનં ભિક્ખૂનં અનુપાહનાનં ચઙ્કમન્તાનં સઉપાહનો ચઙ્કમતિ, નીચે ચઙ્કમે ચઙ્કમન્તાનં ઉચ્ચે ચઙ્કમે ચઙ્કમતિ, છમાય ચઙ્કમન્તાનં ચઙ્કમે ચઙ્કમતિ, થેરે ભિક્ખૂ અનુપખજ્જાપિ તિટ્ઠતિ, અનુપખજ્જાપિ નિસીદતિ, નવેપિ ભિક્ખૂ આસનેન પટિબાહતિ, જન્તાઘરેપિ થેરે ભિક્ખૂ અનાપુચ્છા કટ્ઠં પક્ખિપતિ, દ્વારં પિદહતિ, ઉદકતિત્થેપિ થેરે ભિક્ખૂ ઘટ્ટયન્તોપિ ઓતરતિ, પુરતોપિ ઓતરતિ, ઘટ્ટયન્તોપિ ન્હાયતિ, પુરતોપિ ન્હાયતિ, ઘટ્ટયન્તોપિ ઉત્તરતિ, પુરતોપિ ઉત્તરતિ, અન્તરઘરં પવિસન્તોપિ થેરે ભિક્ખૂ ઘટ્ટયન્તોપિ ગચ્છતિ, પુરતોપિ ગચ્છતિ, વોક્કમ્મ ચ થેરાનં ભિક્ખૂનં પુરતો પુરતો ગચ્છતિ, યાનિપિ તાનિ હોન્તિ કુલાનં ઓવરકાનિ ગૂળ્હાનિ ચ પટિચ્છન્નાનિ ચ યત્થ કુલિત્થિયો કુલકુમારિયો નિસીદન્તિ, તત્થપિ સહસા પવિસતિ, કુમારકસ્સપિ સીસં પરામસતિ, અયં વુચ્ચતિ કાયિકો અનાચારો.

તત્થ કતમો **વાચસિકો અનાચારો**? ઇધેકચ્ચો સઙ્ઘગતોપિ અચિત્તીકારકતો થેરે ભિક્ખૂ અનાપુચ્છા ધમ્મં ભણતિ. પઞ્હં વિસ્સજ્જેતિ, પાતિમોક્ખં ઉદ્દિસતિ, ઠિતકોપિ ભણતિ, બાહાવિક્ખેપકોપિ ભણતિ, અન્તરઘરં પવિટ્ઠોપિ ઇત્થિં વા કુમારિં વા એવમાહ – ‘‘ઇત્થન્નામે ઇત્થંગોત્તે કિં અત્થિ, યાગુ અત્થિ, ભત્તં અત્થિ, ખાદનીયં અત્થિ, કિં પિવિસ્સામ, કિં ખાદિસ્સામ, કિં ભુઞ્જિસ્સામ. કિં વા મે દસ્સથા’’તિ વિપ્પલપતિ, અયં વુચ્ચતિ વાચસિકો અનાચારો (મહાનિ॰ ૮૭). પટિપક્ખવસેન પનસ્સ આચારો વેદિતબ્બો.

અપિચ ભિક્ખુ સગારવો સપ્પતિસ્સો હિરોત્તપ્પસમ્પન્નો સુનિવત્થો સુપારુતો પાસાદિકેન અભિક્કન્તેન પટિક્કન્તેન આલોકિતેન વિલોકિતેન સમિઞ્જિતેન પસારિતેન ઓક્ખિત્તચક્ખુ ઇરિયાપથસમ્પન્નો ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારો ભોજને મત્તઞ્ઞૂ જાગરિયમનુયુત્તો સતિસમ્પજઞ્ઞેન સમન્નાગતો અપ્પિચ્છો સન્તુટ્ઠો આરદ્ધવીરિયો

આભિસમાચારિકેસુ સક્કચ્ચકારી ગરુચિત્તીકારબહુલો વિહરતિ, અયં વુચ્ચતિ આચારો. એવં તાવ આચારો વેદિતબ્બો.

ગોચરો પન તિવિધો ઉપનિસ્સયગોચરો આરક્ખગોચરો ઉપનિબન્ધગોચરોતિ. તત્થ કતમો **ઉપનિસ્સયગોચરો**? દસકથાવત્થુગુણસમન્નાગતો કલ્યાણમિત્તો, યં નિસ્સાય અસ્સુતં સુણાતિ, સુતં પરિયોદપેતિ, કઙ્ખં વિતરતિ, દિટ્ઠિં ઉજું કરોતિ, ચિત્તં પસાદેતિ. યસ્સ વા પન અનુસિક્ખમાનો સદ્ધાય વડ્ઢતિ, સીલેન, સુતેન, ચાગેન, પઞ્ઞાય વડ્ઢતિ, અયં વુચ્ચતિ ઉપનિસ્સયગોચરો.

કતમો **આરક્ખગોચરો**? ઇધ ભિક્ખુ અન્તરઘરં પવિટ્ઠો વીથિં પટિપન્નો ઓક્ખિત્તચક્ખુ યુગમત્તદસ્સાવી સુસંવુતો ગચ્છતિ, ન હત્થિં ઓલોકેન્તો, ન અસ્સં, ન રથં, ન પત્તિં, ન ઇત્થિં, ન પુરિસં ઓલોકેન્તો, ન ઉદ્ધં ઉલ્લોકેન્તો, ન અધો ઓલોકેન્તો, ન દિસાવિદિસં પેક્ખમાનો ગચ્છતિ, અયં વુચ્ચતિ આરક્ખગોચરો.

કતમો **ઉપનિબન્ધગોચરો**? ચત્તારો સતિપટ્ઠાના યત્થ ચિત્તં ઉપનિબન્ધતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા – ‘‘કો ચ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુનો ગોચરો સકો પેત્તિકો વિસયો? યદિદં ચત્તારો સતિપટ્ઠાના’’તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૩૭૨), અયં વુચ્ચતિ ઉપનિબન્ધગોચરો. ઇતિ ઇમિના ચ આચારેન ઇમિના ચ ગોચરેન ઉપેતો...પે॰... સમન્નાગતો. તેનપિ વુચ્ચતિ આચારગોચરસમ્પન્નોતિ.

અણુમત્તેસુ વજ્જેસુ ભયદસ્સાવીતિ અણુપ્પમાણેસુ અસઞ્ચિચ્ચ આપન્નસેખિયઅકુસલચિત્તુપ્પાદાદિભેદેસુ વજ્જેસુ ભયદસ્સનસીલો. **સમાદાય સિક્ખતિ સિક્ખાપદેસૂ**તિ યંકિઞ્ચિ સિક્ખાપદેસુ સિક્ખિતબ્બં, તં સબ્બં સમ્મા આદાય સિક્ખતિ. એત્થ ચ ‘‘પાતિમોક્ખસંવરસંવુતો’’તિ એત્તાવતા ચ પુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય દેસનાય પાતિમોક્ખસંવરસીલં દસ્સિતં. ‘‘આચારગોચરસમ્પન્નો’’તિઆદિ પન સબ્બં યથાપટિપન્નસ્સ તં સીલં સમ્પજ્જતિ, તં પટિપત્તિં દસ્સેતું વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

ઇન્દ્રિયસંવરસીલં

૧૫. યં પનેતં તદનન્તરં ‘‘સો ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા’’તિઆદિના નયેન દસ્સિતં ઇન્દ્રિયસંવરસીલં, તત્થ **સો**તિ પાતિમોક્ખસંવરસીલે ઠિતો ભિક્ખુ. **ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા**તિ કારણવસેન ચક્ખૂતિ લદ્ધવોહારેન રૂપદસ્સનસમત્થેન ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન રૂપં દિસ્વા. પોરાણા પનાહુ ‘‘ચક્ખુ રૂપં ન પસ્સતિ, અચિત્તકત્તા, ચિત્તં ન પસ્સતિ, અચક્ખુકત્તા, દ્વારારમ્મણસઙ્ઘટ્ટે પન ચક્ખુપસાદવત્થુકેન ચિત્તેન પસ્સતિ. ઈદિસી પનેસા ‘ધનુના વિજ્ઝતી’તિઆદીસુ વિય સસમ્ભારકથા નામ હોતિ, તસ્મા ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન રૂપં દિસ્વાતિ અયમેવેત્થ અત્થો’’તિ. **ન નિમિત્તગ્ગાહી**તિ ઇત્થિપુરિસનિમિત્તં વા સુભનિમિત્તાદિકં વા કિલેસવત્થુભૂતં નિમિત્તં ન ગણ્હાતિ, દિટ્ઠમત્તેયેવ સણ્ઠાતિ. **નાનુબ્યઞ્જનગ્ગાહી**તિ કિલેસાનં અનુઅનુબ્યઞ્જનતો પાકટભાવકરણતો અનુબ્યઞ્જનન્તિ લદ્ધવોહારં હત્થપાદસિતહસિતકથિતવિલોકિતાદિભેદં આકારં ન ગણ્હાતિ, યં તત્થ ભૂતં, તદેવ ગણ્હાતિ, ચેતિયપબ્બતવાસી **મહાતિસ્સત્થેરો વિય**.

થેરં કિર ચેતિયપબ્બતા અનુરાધપુરં પિણ્ડચારત્થાય આગચ્છન્તં અઞ્ઞતરા કુલસુણ્હા સામિકેન સદ્ધિં ભણ્ડિત્વા સુમણ્ડિતપસાધિતા દેવકઞ્ઞા વિય કાલસ્સેવ અનુરાધપુરતો નિક્ખમિત્વા ઞાતિઘરં ગચ્છન્તી

અન્તરામગ્ગે દિસ્વા વિપલ્લત્થચિત્તા મહાહસિતં હસિ. થેરો કિમેતન્તિ ઓલોકેન્તો તસ્સા દન્તટ્ઠિકે અસુભસઞ્ઞં પટિલભિત્વા અરહત્તં પાપુણિ. તેન વુત્તં –

> ‘‘તસ્સા દન્તટ્ઠિકં દિસ્વા, પુબ્બસઞ્ઞં અનુસ્સરિ;
> તત્થેવ સો ઠિતો થેરો, અરહત્તં અપાપુણી’’તિ.

સામિકોપિ ખો પનસ્સા અનુમગ્ગં ગચ્છન્તો થેરં દિસ્વા ‘‘કિઞ્ચિ, ભન્તે, ઇત્થિં પસ્સથા’’તિ પુચ્છિ. તં થેરો આહ –

> ‘‘નાભિજાનામિ ઇત્થી વા, પુરિસો વા ઇતો ગતો;
> અપિચ અટ્ઠિસઙ્ઘાટો, ગચ્છતેસ મહાપથે’’તિ.

યત્વાધિકરણમેનન્તિઆદિમ્હિ યંકારણા યસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયાસંવરસ્સ હેતુ એતં પુગ્ગલં સતિકવાટેન ચક્ખુન્દ્રિયં અસંવુતં અપિહિતચક્ખુદ્વારં હુત્વા વિહરન્તં એતે અભિજ્ઝાદયો ધમ્મા અન્વાસ્સવેય્યું અનુબન્ધેય્યું. **તસ્સ સંવરાય પટિપજ્જતી**તિ તસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયસ્સ સતિકવાટેન પિદહનત્થાય પટિપજ્જતિ. એવં પટિપજ્જન્તોયેવ ચ રક્ખતિ ચક્ખુન્દ્રિયં, ચક્ખુન્દ્રિયે સંવરં આપજ્જતીતિપિ વુચ્ચતિ. તત્થ કિઞ્ચાપિ ચક્ખુન્દ્રિયે સંવરો વા અસંવરો વા નત્થિ. ન હિ ચક્ખુપસાદં નિસ્સાય સતિ વા મુટ્ઠસચ્ચં વા ઉપ્પજ્જતિ. અપિચ યદા રૂપારમ્મણં ચક્ખુસ્સ આપાથં આગચ્છતિ, તદા ભવઙ્ગે દ્વિક્ખત્તું ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધે કિરિયમનોધાતુ આવજ્જનકિચ્ચં સાધયમાના ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુજ્ઝતિ. તતો ચક્ખુવિઞ્ઞાણં દસ્સનકિચ્ચં. તતો વિપાકમનોધાતુ સમ્પટિચ્છનકિચ્ચં. તતો વિપાકાહેતુકમનોવિઞ્ઞાણધાતુ સન્તીરણકિચ્ચં. તતો કિરિયાહેતુકમનોવિઞ્ઞાણધાતુ વોટ્ઠબ્બનકિચ્ચં સાધયમાના ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુજ્ઝતિ, તદનન્તરં જવનં જવતિ.

તત્રાપિ નેવ ભવઙ્ગસમયે, ન આવજ્જનાદીનં અઞ્ઞતરસમયે સંવરો વા અસંવરો વા અત્થિ. જવનક્ખણે પન સચે દુસ્સીલ્યં વા મુટ્ઠસચ્ચં વા અઞ્ઞાણં વા અક્ખન્તિ વા કોસજ્જં વા ઉપ્પજ્જતિ, અસંવરો હોતિ. એવં હોન્તો પન સો ચક્ખુન્દ્રિયે અસંવરોતિ વુચ્ચતિ. કસ્મા? યસ્મા તસ્મિં સતિ દ્વારમ્પિ અગુત્તં હોતિ, ભવઙ્ગમ્પિ આવજ્જનાદીનિપિ વીથિચિત્તાનિ . યથા કિં? યથા નગરે ચતૂસુ દ્વારેસુ અસંવુતેસુ કિઞ્ચાપિ અન્તોઘરદ્વારકોટ્ઠકગબ્ભાદયો સુસંવુતા હોન્તિ, તથાપિ અન્તોનગરે સબ્બં ભણ્ડં અરક્ખિતં અગોપિતમેવ હોતિ. નગરદ્વારેન હિ પવિસિત્વા ચોરા યદિચ્છન્તિ, તં કરેય્યું, એવમેવ જવને દુસ્સીલ્યાદીસુ ઉપ્પન્નેસુ તસ્મિં અસંવરે સતિ દ્વારમ્પિ અગુત્તં હોતિ, ભવઙ્ગમ્પિ આવજ્જનાદીનિપિ વીથિચિત્તાનિ.

તસ્મિં પન સીલાદીસુ ઉપ્પન્નેસુ દ્વારમ્પિ ગુત્તં હોતિ, ભવઙ્ગમ્પિ આવજ્જનાદીનિપિ વીથિચિત્તાનિ. યથા કિં? યથા નગરદ્વારેસુ સંવુતેસુ કિઞ્ચાપિ અન્તોઘરાદયો અસંવુતા હોન્તિ, તથાપિ અન્તોનગરે સબ્બં ભણ્ડં સુરક્ખિતં સુગોપિતમેવ હોતિ. નગરદ્વારેસુ હિ પિહિતેસુ ચોરાનં પવેસો નત્થિ, એવમેવ જવને સીલાદીસુ ઉપ્પન્નેસુ દ્વારમ્પિ ગુત્તં હોતિ, ભવઙ્ગમ્પિ આવજ્જનાદીનિપિ વીથિચિત્તાનિ. તસ્મા જવનક્ખણે ઉપ્પજ્જમાનોપિ ચક્ખુન્દ્રિયે સંવરોતિ વુત્તો.

સોતેન સદ્દં સુત્વાતિઆદીસુપિ એસેવ નયો. એવમિદં સઙ્ખેપતો રૂપાદીસુ કિલેસાનુબન્ધનિમિત્તાદિગ્ગાહપરિવજ્જનલક્ખણં ઇન્દ્રિયસંવરસીલન્તિ વેદિતબ્બં.

આજીવપારિસુદ્ધિસીલં

૧૬. ઇદાનિ ઇન્દ્રિયસંવરસીલાનન્તરં વુત્તે આજીવપારિસુદ્ધિસીલે આજીવહેતુ પઞ્ઞત્તાનં છન્નં સિક્ખાપદાનન્તિ યાનિ તાનિ ''આજીવહેતુ આજીવકારણા પાપિચ્છો ઇચ્છાપકતો અસન્તં અભૂતં ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મં ઉલ્લપતિ, આપત્તિ પારાજિકસ્સ. આજીવહેતુ આજીવકારણા સઞ્ચરિત્તં સમાપજ્જતિ, આપત્તિ સઙ્ઘાદિસેસસ્સ. આજીવહેતુ આજીવકારણા 'યો તે વિહારે વસતિ સો ભિક્ખુ અરહા'તિ ભણતિ, પટિવિજાનન્તસ્સ આપત્તિ થુલ્લચ્ચયસ્સ. આજીવહેતુ આજીવકારણા ભિક્ખુ પણીતભોજનાનિ અગિલાનો અત્તનો અત્થાય વિઞ્ઞાપેત્વા ભુઞ્જતિ, આપત્તિ પાચિત્તિયસ્સ. આજીવહેતુ આજીવકારણા ભિક્ખુની પણીતભોજનાનિ અગિલાના અત્તનો અત્થાય વિઞ્ઞાપેત્વા ભુઞ્જતિ, આપત્તિ પાટિદેસનીયસ્સ. આજીવહેતુ આજીવકારણા સૂપં વા ઓદનં વા અગિલાનો અત્તનો અત્થાય વિઞ્ઞાપેત્વા ભુઞ્જતિ , આપત્તિ દુક્કટસ્સા''તિ (પરિ॰ ૨૮૭) એવં પઞ્ઞત્તાનિ છ સિક્ખાપદાનિ, ઇમેસં છન્નં સિક્ખાપદાનં.

કુહનાતિઆદીસુ અયં પાળિ, ''તત્થ કતમા **કુહના**? લાભસક્કારસિલોકસન્નિસ્સિતસ્સ પાપિચ્છસ્સ ઇચ્છાપકતસ્સ યા પચ્ચયપટિસેવનસઙ્ખાતેન વા સામન્તજપ્પિતેન વા ઇરિયાપથસ્સ વા અટ્ઠપના ઠપના સણ્ઠપના ભાકુટિકા ભાકુટિયં કુહના કુહાયના કુહિતત્તં, અયં વુચ્ચતિ કુહના.

''તત્થ કતમા **લપના**? લાભસક્કારસિલોકસન્નિસ્સિતસ્સ પાપિચ્છસ્સ ઇચ્છાપકતસ્સ યા પરેસં આલપના લપના સલ્લપના ઉલ્લપના સમુલ્લપના ઉન્નહના સમુન્નહના ઉક્કાચના સમુક્કાચના અનુપ્પિયભાણિતા ચાટુકમ્યતા મુગ્ગસૂપ્યતા પારિભટ્યતા, અયં વુચ્ચતિ લપના.

''તત્થ કતમા **નેમિત્તિકતા**? લાભસક્કારસિલોકસન્નિસ્સિતસ્સ પાપિચ્છસ્સ ઇચ્છાપકતસ્સ યં પરેસં નિમિત્તં નિમિત્તકમ્મં ઓભાસો ઓભાસકમ્મં સામન્તજપ્પા પરિકથા, અયં વુચ્ચતિ નેમિત્તિકતા.

''તત્થ કતમા **નિપ્પેસિકતા**? લાભસક્કારસિલોકસન્નિસ્સિતસ્સ પાપિચ્છસ્સ ઇચ્છાપકતસ્સ યા પરેસં અક્કોસના વમ્ભના ગરહના ઉક્ખેપના સમુક્ખેપના ખિપના સંખિપના પાપના સમ્પાપના અવણ્ણહારિકા પરપિટ્ઠિમંસિકતા, અયં વુચ્ચતિ નિપ્પેસિકતા.

''તત્થ કતમા **લાભેન લાભં નિજિગીસનતા**? લાભસક્કારસિલોકસન્નિસ્સિતો પાપિચ્છો ઇચ્છાપકતો ઇતો લદ્ધં આમિસં અમુત્ર હરતિ, અમુત્ર વા લદ્ધં આમિસં ઇધ આહરતિ. યા એવરૂપા આમિસેન આમિસસ્સ એટ્ઠિ ગવેટ્ઠિ પરિયેટ્ઠિ એસના ગવેસના પરિયેસના, અયં વુચ્ચતિ લાભેન લાભં નિજિગીસનતા''તિ (વિભ॰ ૮૬૨-૮૬૫).

૧૭. ઇમિસ્સા પન પાળિયા એવમત્થો વેદિતબ્બો. કુહનનિદ્દેસે તાવ **લાભસક્કારસિલોકસન્નિસ્સિતસ્સા**તિ લાભઞ્ચ સક્કારઞ્ચ કિત્તિસદ્દઞ્ચ સન્નિસ્સિતસ્સ, પત્થયન્તસ્સાતિ અત્થો. **પાપિચ્છસ્સા**તિ અસન્તગુણદીપનકામસ્સ. **ઇચ્છાપકતસ્સા**તિ ઇચ્છાય અપકતસ્સ, ઉપદ્દુતસ્સાતિ અત્થો.

ઇતો પરં યસ્મા પચ્ચયપટિસેવનસામન્તજપ્પનઇરિયાપથસન્નિસ્સિતવસેન મહાનિદ્દેસે તિવિધં કુહનવત્થુ આગતં. તસ્મા તિવિધમ્પેતં દસ્સેતું પચ્ચયપટિસેવનસઙ્ખાતેન વાતિ એવમાદિ આરદ્ધં. તત્થ ચીવરાદીહિ નિમન્તિતસ્સ તદત્થિકસ્સેવ સતો પાપિચ્છતં નિસ્સાય પટિક્ખિપનેન, તે ચ ગહપતિકે અત્તનિ સુપ્પતિટ્ઠિતસદ્ધે

ઞત્વા પુન તેસં ‘‘અહો અય્યો અપ્પિચ્છો ન કિઞ્ચિ પટિગ્ગણ્હિતું ઇચ્છતિ, સુલદ્ધં વત નો અસ્સ સચે અપ્પમત્તકમ્પિ કિઞ્ચિ પટિગ્ગણ્હેય્યા’’તિ નાનાવિધેહિ ઉપાયેહિ પણીતાનિ ચીવરાદીનિ ઉપનેન્તાનં તદનુગ્ગહકામતંયેવ આવિકત્વા પટિગ્ગહણેન ચ તતો પભુતિ અપિ સકટભારેહિ ઉપનામનહેતુભૂતં વિમ્હાપનં પચ્ચયપટિસેવનસઙ્ખાતં કુહનવત્થૂતિ વેદિતબ્બં. વુત્તઞ્હેતં મહાનિદ્દેસે –

‘‘કતમં પચ્ચયપટિસેવનસઙ્ખાતં કુહનવત્થુ? ઇધ ગહપતિકા ભિક્ખું નિમન્તેન્તિ ચીવરપિણ્ડપાતસેનાસનગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારેહિ. સો પાપિચ્છો ઇચ્છાપકતો અત્થિકો ચીવર... પે॰... પરિક્ખારાનં ભિય્યોકમ્યતં ઉપાદાય ચીવરં પચ્ચક્ખાતિ. પિણ્ડપાતં...પે॰... સેનાસનં. ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારં પચ્ચક્ખાતિ. સો એવમાહ – ‘કિં સમણસ્સ મહગ્ઘેન ચીવરેન, એતં સારુપ્પં યં સમણો સુસાના વા સઙ્કારકૂટા વા પાપણિકા વા નન્તકાનિ ઉચ્ચિનિત્વા સઙ્ઘાટિં કત્વા ધારેય્ય. કિં સમણસ્સ મહગ્ઘેન પિણ્ડપાતેન એતં સારુપ્પં યં સમણો ઉઞ્છાચરિયાય પિણ્ડિયાલોપેન જીવિકં કપ્પેય્ય. કિં સમણસ્સ મહગ્ઘેન સેનાસનેન, એતં સારુપ્પં યં સમણો રુક્ખમૂલિકો વા અસ્સ અબ્ભોકાસિકો વા. કિં સમણસ્સ મહગ્ઘેન ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારેન, એતં સારુપ્પં યં સમણો પૂતિમુત્તેન વા હરિટકીખણ્ડેન વા ઓસધં કરેય્યા’તિ. તદુપાદાય લૂખં ચીવરં ધારેતિ, લૂખં પિણ્ડપાતં પરિભુઞ્જતિ, લૂખં સેનાસનં પટિસેવતિ, લૂખં ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારં પટિસેવતિ, તમેનં ગહપતિકા એવં જાનન્તિ ‘અયં સમણો અપ્પિચ્છો સન્તુટ્ઠો પવિવિત્તો અસંસટ્ઠો આરદ્ધવીરિયો ધુતવાદો’તિ. ભિય્યો ભિય્યો નિમન્તેન્તિ ચીવર...પે॰... પરિક્ખારેહિ. સો એવમાહ – ‘તિણ્ણં સમ્મુખીભાવા સદ્ધો કુલપુત્તો બહું પુઞ્ઞં પસવતિ. સદ્ધાય સમ્મુખીભાવા સદ્ધો કુલપુત્તો બહું પુઞ્ઞં પસવતિ. દેય્યધમ્મસ્સ...પે॰... દક્ખિણેય્યાનં સમ્મુખીભાવાસદ્ધોકુલપુત્તો બહું પુઞ્ઞં પસવતિ. તુમ્હાકઞ્ચેવાયં સદ્ધા અત્થિ, દેય્યધમ્મો ચ સંવિજ્જતિ, અહઞ્ચ પટિગ્ગાહકો, સચેહં ન પટિગ્ગહેસ્સામિ, એવં તુમ્હે પુઞ્ઞેન પરિબાહિરા ભવિસ્સન્તિ, ન મય્હં ઇમિના અત્થો. અપિચ તુમ્હાકંયેવ અનુકમ્પાય પટિગ્ગણ્હામી’તિ. તદુપાદાય બહુમ્પિ ચીવરં પટિગ્ગણ્હાતિ. બહુમ્પિ પિણ્ડપાતં...પે॰... ભેસજ્જપરિક્ખારં પટિગ્ગણ્હાતિ . યા એવરૂપા ભાકુટિકા ભાકુટિયં કુહના કુહાયના કુહિતત્તં, ઇદં પચ્ચયપટિસેવનસઙ્ખાતં કુહનવત્થૂ’’તિ (મહાનિ॰ ૮૭).

પાપિચ્છસ્સેવ પન સતો ઉત્તરિમનુસ્સધમ્માધિગમપરિદીપનવાચાય તથા તથા વિમ્હાપનં સામન્તજપ્પનસઙ્ખાતં કુહનવત્થૂતિ વેદિતબ્બં. યથાહ –

‘‘કતમં સામન્તજપ્પનસઙ્ખાતં કુહનવત્થુ? ઇધેકચ્ચો પાપિચ્છો ઇચ્છાપકતો સમ્ભાવનાધિપ્પાયો ‘એવં મં જનો સમ્ભાવેસ્સતી’તિ અરિયધમ્મસન્નિસ્સિતં વાચં ભાસતિ ‘યો એવરૂપં ચીવરં ધારેતિ, સો સમણો મહેસક્ખો’તિ ભણતિ. ‘યો એવરૂપં પત્તં લોહથાલકં. ધમ્મકરણં પરિસ્સાવનં કુઞ્ચિકં, કાયબન્ધનં ઉપાહનં ધારેતિ, સો સમણો મહેસક્ખો’તિ ભણતિ. યસ્સ એવરૂપો ઉપજ્ઝાયો આચરિયો સમાનુપજ્ઝાયકો, સમાનાચરિયકો મિત્તો સન્દિટ્ઠો સમ્ભત્તો સહાયો. યો એવરૂપે વિહારે વસતિ અડ્ઢયોગે પાસાદે હમ્મિયે ગુહાયં લેણે કુટિયા કૂટાગારે અટ્ટે માળે ઉદ્દણ્ડે ઉપટ્ઠાનસાલાયં મણ્ડપે રુક્ખમૂલે વસતિ, સો સમણો મહેસક્ખો’તિ ભણતિ. અથ વા ‘કોરજિકકોરજિકો ભાકુટિકભાકુટિકો કુહકકુહકો લપકલપકો મુખસમ્ભાવિકો, અયં સમણો ઇમાસં એવરૂપાનં સન્તાનં વિહારસમાપત્તીનં લાભી’તિ તાદિસં ગમ્ભીરં ગૂળ્હં નિપુણં પટિચ્છન્નં લોકુત્તરં સુઞ્ઞતાપટિસંયુત્તં કથં કથેસિ. યા એવરૂપા ભાકુટિકા ભાકુટિયં કુહના કુહાયના કુહિતત્તં, ઇદં સામન્તજપ્પનસઙ્ખાતં કુહનવત્થૂ’’તિ (મહાનિ॰ ૮૭).

પાપિચ્છસ્સેવ પન સતો સમ્ભાવનાધિપ્પાયકતેન ઇરિયાપથેન વિમ્હાપનં ઇરિયાપથસન્નિસ્સિતં કુહનવત્થૂતિ વેદિતબ્બં. યથાહ – ‘‘કતમં ઇરિયાપથસઙ્ખાતં કુહનવત્થુ. ઇધેકચ્ચો પાપિચ્છો ઇચ્છાપકતો સમ્ભાવનાધિપ્પાયો ‘એવં મં જનો સમ્ભાવેસ્સતી’તિ ગમનં સણ્ઠપેતિ , ઠાનં સણ્ઠપેતિ, નિસજ્જં સણ્ઠપેતિ, સયનં સણ્ઠપેતિ, પણિધાય ગચ્છતિ, પણિધાય તિટ્ઠતિ, પણિધાય નિસીદતિ, પણિધાય સેય્યં કપ્પેતિ, સમાહિતો વિય ગચ્છતિ, સમાહિતો વિય તિટ્ઠતિ, નિસીદતિ, સેય્યં કપ્પેતિ, આપાથકજ્ઝાયી ચ હોતિ, યા એવરૂપા ઇરિયાપથસ્સ અટ્ઠપના ઠપના સણ્ઠપના ભાકુટિકા ભાકુટિયં કુહના કુહાયના કુહિતત્તં, ઇદં વુચ્ચતિ ઇરિયાપથસઙ્ખાતં કુહનવત્થૂ’’તિ (મહાનિ॰ ૮૭).

તત્થ **પચ્ચયપટિસેવનસઙ્ખાતેના**તિ પચ્ચયપટિસેવનન્તિ એવં સઙ્ખાતેન પચ્ચયપટિસેવનેન વા સઙ્ખાતેન. **સામન્તજપ્પિતેના**તિ સમીપભણિતેન. **ઇરિયાપથસ્સ વા**તિ ચતુઇરિયાપથસ્સ. **અટ્ઠપના**તિઆદિ ઠપના, આદરેન વા ઠપના. **ઠપના**તિ ઠપનાકારો. **સણ્ઠપના**તિ અભિસઙ્ખરણા, પાસાદિકભાવકરણન્તિ વુત્તં હોતિ. **ભાકુટિકા**તિ પધાનપુરિમટ્ઠિતભાવદસ્સનેન ભાકુટિકરણં, મુખસઙ્કોચોતિ વુત્તં હોતિ. ભાકુટિકરણં સીલમસ્સાતિ ભાકુટિકો. ભાકુટિકસ્સ ભાવો ભાકુટિયં. **કુહના**તિ વિમ્હાપના. કુહસ્સ આયના કુહાયના. કુહિતસ્સ ભાવો કુહિતત્તન્તિ.

લપનાનિદ્દેસે **આલપના**તિ વિહારં આગતે મનુસ્સે દિસ્વા ‘‘કિમત્થાય ભોન્તો આગતા, કિં ભિક્ખૂ નિમન્તિતું, યદિ એવં ગચ્છથ રે, અહં પચ્છતો પત્તં ગહેત્વા આગચ્છામી’’તિ એવં આદિતોવ લપના. અથ વા અત્તાનં ઉપનેત્વા ‘‘અહં તિસ્સો, મયિ રાજા પસન્નો, મયિ અસુકો ચ અસુકો ચ રાજમહામત્તો પસન્નો’’તિ એવં અત્તુપનાયિકા લપના આલપના. **લપના**તિ પુટ્ઠસ્સ સતો વુત્તપ્પકારમેવ લપનં. **સલ્લપના**તિ ગહપતિકાનં ઉક્કણ્ઠને ભીતસ્સ ઓકાસં દત્વા દત્વા સુટ્ઠુ લપના. **ઉલ્લપના**તિ મહાકુટુમ્બિકો મહાનાવિકો મહાદાનપતીતિ એવં ઉદ્ધં કત્વા લપના. **સમુલ્લપના**તિ સબ્બતોભાગેન ઉદ્ધં કત્વા લપના.

ઉન્નહનાતિ ‘‘ઉપાસકા પુબ્બે ઈદિસે કાલે નવદાનં દેથ, ઇદાનિ કિં ન દેથા’’તિ એવં યાવ ‘‘દસ્સામ, ભન્તે, ઓકાસં ન લભામા’’તિઆદીનિ વદન્તિ, તાવ ઉદ્ધં ઉદ્ધં નહના, વેઠનાતિ વુત્તં હોતિ. અથ વા ઉચ્છુહત્થં દિસ્વા ‘‘કુતો આભતં ઉપાસકા’’તિ પુચ્છતિ. ઉચ્છુખેત્તતો, ભન્તેતિ. કિં તત્થ ઉચ્છુ મધુરન્તિ. ખાદિત્વા, ભન્તે, જાનિતબ્બન્તિ. ‘‘ન, ઉપાસક, ભિક્ખુસ્સ ઉચ્છું દેથા’’તિ વત્તું વટ્ટતીતિ. યા એવરૂપા નિબ્બેઠેન્તસ્સાપિ વેઠનકથા, સા ઉન્નહના. સબ્બતોભાગેન પુનપ્પુનં ઉન્નહના **સમુન્નહના**.

ઉક્કાચનાતિ ‘‘એતં કુલં મંયેવ જાનાતિ. સચે એત્થ દેય્યધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ, મય્હમેવ દેતી’’તિ એવં ઉક્ખિપિત્વા કાચના ઉક્કાચના, ઉદ્દીપનાતિ વુત્તં હોતિ. તેલકન્દરિકવત્થુ ચેત્થ વત્તબ્બં. સબ્બતોભાગેન પન પુનપ્પુનં ઉક્કાચના **સમુક્કાચના**.

અનુપ્પિયભાણિતાતિ સચ્ચાનુરૂપં ધમ્માનુરૂપં વા અનપલોકેત્વા પુનપ્પુનં પિયભણનમેવ. **ચાટુકમ્યતા**તિ નીચવુત્તિતા અત્તાનં હેટ્ઠતો હેટ્ઠતો ઠપેત્વા વત્તનં. **મુગ્ગસૂપ્યતા**તિ મુગ્ગસૂપસદિસતા. યથા હિ મુગ્ગેસુ પચ્ચમાનેસુ કોચિદેવ ન પચ્ચતિ, અવસેસા પચ્ચન્તિ, એવં યસ્સ પુગ્ગલસ્સ વચને કિઞ્ચિદેવ સચ્ચં હોતિ, સેસં અલીકં, અયં પુગ્ગલો મુગ્ગસૂપ્યોતિ વુચ્ચતિ. તસ્સ ભાવો મુગ્ગસૂપ્યતા. **પારિભટ્યતા**તિ પારિભટ્યભાવો. યો હિ કુલદારકે ધાતિ વિય અઙ્કેન વા ખન્ધેન વા પરિભટતિ, ધારેતીતિ અત્થો. તસ્સ પરિભટસ્સ કમ્મં પારિભટ્યં. પારિભટ્યસ્સ ભાવો પારિભટ્યતાતિ.

નેમિત્તિકતાનિદ્દેસે **નિમિત્તન્તિ** યંકિઞ્ચિ પરેસં પચ્ચયદાનસઞ્ઞાજનકં કાયવચીકમ્મં. **નિમિત્તકમ્મન્તિ** ખાદનીયં ગહેત્વા ગચ્છન્તે દિસ્વા ''કિં ખાદનીયં લભિત્થા''તિઆદિના નયેન નિમિત્તકરણં. **ઓભાસોતિ** પચ્ચયપટિસંયુત્તકથા. **ઓભાસકમ્મન્તિ** વચ્છપાલકે દિસ્વા ''કિં ઇમે વચ્છા ખીરગોવચ્છા ઉદાહુ તક્કગોવચ્છા''તિ પુચ્છિત્વા ''ખીરગોવચ્છા, ભન્તે''તિ વુત્તે ''ન ખીરગોવચ્છા, યદિ ખીરગોવચ્છા સિયું, ભિક્ખૂપિ ખીરં લભેય્યુ''ન્તિ એવમાદિના નયેન તેસં દારકાનં માતાપિતૂનં નિવેદેત્વા ખીરદાપનાદિકં ઓભાસકરણં. **સામન્તજપ્પાતિ** સમીપં કત્વા જપ્પનં. કુલૂપકભિક્ખુ વત્થુ ચેત્થ વત્તબ્બં.

કુલૂપકો કિર ભિક્ખુ ભુઞ્જિતુકામો ગેહં પવિસિત્વા નિસીદિ. તં દિસ્વા અદાતુકામા ઘરણી ''તણ્ડુલા નત્થી''તિ ભણન્તી તણ્ડુલે આહરિતુકામા વિય પટિવિસ્સકઘરં ગતા. ભિક્ખુપિ અન્તોગબ્ભં પવિસિત્વા ઓલોકેન્તો કવાટકોણે ઉચ્છું, ભાજને ગુળં, પિટકે લોણમચ્છફાલે, કુમ્ભિયં તણ્ડુલે, ઘટે ઘતં દિસ્વા નિક્ખમિત્વા નિસીદિ. ઘરણી ''તણ્ડુલે નાલત્થ''ન્તિ આગતા. ભિક્ખુ ''ઉપાસિકે 'અજ્જ ભિક્ખા ન સમ્પજ્જિસ્સતી'તિ પટિકચ્ચેવ નિમિત્તં અદ્દસ''ન્તિ આહ. કિં, ભન્તેતિ. કવાટકોણે નિક્ખિત્તં ઉચ્છું વિય સપ્પં અદ્દસં, 'તં પહરિસ્સામી'તિ ઓલોકેન્તો ભાજને ઠપિતં ગુળપિણ્ડં વિય પાસાણં, લેડ્ડુકેન પહટેન સપ્પેન કતં પિટકે નિક્ખિત્તલોણમચ્છફાલસદિસં ફણં, તસ્સ તં લેડ્ડું ડંસિતુકામસ્સ કુમ્ભિયા તણ્ડુલસદિસે દન્તે, અથસ્સ કુપિતસ્સ ઘટે પક્ખિત્તઘતસદિસં મુખતો નિક્ખમન્તં વિસમિસ્સકં ખેળન્તિ. સા ''ન સક્કા મુણ્ડકં વઞ્ચેતુ''ન્તિ ઉચ્છું દત્વા ઓદનં પચિત્વા ઘતગુળમચ્છેહિ સદ્ધિં સબ્બં અદાસીતિ. એવં સમીપં કત્વા જપ્પનં સામન્તજપ્પાતિ વેદિતબ્બં. **પરિકથાતિ** યથા તં લભતિ તસ્સ પરિવત્તેત્વા કથનન્તિ.

નિપ્પેસિકતાનિદ્દેસે **અક્કોસનાતિ** દસહિ અક્કોસવત્થૂહિ અક્કોસનં. **વમ્ભનાતિ** પરિભવિત્વા કથનં. **ગરહણાતિ** અસ્સદ્ધો અપ્પસન્નોતિઆદિના નયેન દોસારોપના. **ઉક્ખેપનાતિ** મા એતં એત્થ કથેથાતિ વાચાય ઉક્ખિપનં. સબ્બતોભાગેન સવત્થુકં સહેતુકં કત્વા ઉક્ખેપના **સમુક્ખેપના**. અથ વા અદેન્તં દિસ્વા ''અહો દાનપતી''તિ એવં ઉક્ખિપનં **ઉક્ખેપના**. મહાદાનપતીતિ એવં સુટ્ઠુ ઉક્ખેપના **સમુક્ખેપના**. **ખિપનાતિ** કિં ઇમસ્સ જીવિતં બીજભોજિનોતિ એવં ઉપ્પણ્ડના. **સંખિપનાતિ** કિં ઇમં અદાયકોતિ ભણથ, યો નિચ્ચકાલં સબ્બેસમ્પિ નત્થીતિ વચનં દેતીતિ સુટ્ઠુતરં ઉપ્પણ્ડના. **પાપનાતિ** અદાયકત્તસ્સ અવણ્ણસ્સ વા પાપનં. સબ્બતોભાગેન પાપના **સમ્પાપના**. **અવણ્ણહારિકાતિ** એવં મે અવણ્ણભયાપિ દસ્સતીતિ ગેહતો ગેહં ગામતો ગામં જનપદતો જનપદં અવણ્ણહરણં. **પરપિટ્ઠિમંસિકતાતિ** પુરતો મધુરં ભણિત્વા પરમ્મુખે અવણ્ણભાસિતા. એસા હિ અભિમુખં ઓલોકેતું અસક્કોન્તસ્સ પરમ્મુખાનં પિટ્ઠિમંસં ખાદનમિવ હોતિ, તસ્મા પરપિટ્ઠિમંસિકતાતિ વુત્તા. **અયં વુચ્ચતિ નિપ્પેસિકતાતિ** અયં યસ્મા વેળુપેસિકાય વિય અબ્ભઙ્ગં પરસ્સ ગુણં નિપ્પેસેતિ નિપુઞ્છતિ, યસ્મા વા ગન્ધજાતં નિપિસિત્વા ગન્ધમગ્ગના વિય પરગુણે નિપિસિત્વા વિચુણ્ણેત્વા એસા લાભમગ્ગના હોતિ, તસ્મા નિપ્પેસિકતાતિ વુચ્ચતીતિ.

લાભેન લાભં નિજિગીસનતાનિદ્દેસે **નિજિગીસનતાતિ** મગ્ગના. **ઇતો લદ્ધન્તિ** ઇમમ્હા ગેહા લદ્ધં. **અમુત્રાતિ** અમુકમ્હિ ગેહે. **એટ્ઠીતિ** ઇચ્છના. **ગવેટ્ઠીતિ** મગ્ગના. **પરિયેટ્ઠીતિ** પુનપ્પુનં મગ્ગના. આદિતો પટ્ઠાય લદ્ધં લદ્ધં ભિક્ખં તત્ર તત્ર કુલદારકાનં દત્વા અન્તે ખીરયાગું લભિત્વા ગતભિક્ખુવત્થુ ચેત્થ કથેતબ્બં. એસનાતિઆદીનિ એટ્ઠિઆદીનમેવ વેવચનાનિ, તસ્મા એટ્ઠીતિ એસના. ગવેટ્ઠીતિ ગવેસના, પરિયેટ્ઠીતિ પરિયેસના. ઇચ્ચેવમેત્થ યોજના વેદિતબ્બા. અયં કુહનાદીનં અત્થો.

ઇદાનિ **એવમાદીનઞ્ચ પાપધમ્માનન્તિ** એત્થ આદિસદ્દેન ''યથા વા પનેકે ભોન્તો સમણબ્રાહ્મણા સદ્ધાદેય્યાનિ ભોજનાનિ ભુઞ્જિત્વા તે એવરૂપાય તિરચ્છાનવિજ્જાય મિચ્છાજીવેન જીવિકં કપ્પેન્તિ. સેય્યથિદં, અઙ્ગં, નિમિત્તં, ઉપ્પાતં, સુપિનં, લક્ખણં, મૂસિકચ્છિન્નં, અગ્ગિહોમં, દબ્બિહોમ''ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૧) આદિના નયેન બ્રહ્મજાલે વુત્તાનં અનેકેસં પાપધમ્માનં ગહણં વેદિતબ્બં. ઇતિ ય્વાયં ઇમેસં આજીવહેતુ પઞ્ઞત્તાનં છન્નં સિક્ખાપદાનં વીતિક્કમવસેન, ઇમેસઞ્ચ ''કુહના લપના નેમિત્તિકતા નિપ્પેસિકતા લાભેન લાભં નિજિગીસનતા''તિ એવમાદીનં પાપધમ્માનં વસેન પવત્તો મિચ્છાજીવો, યા તસ્મા સબ્બપ્પકારાપિ મિચ્છાજીવા વિરતિ, ઇદં આજીવપારિસુદ્ધિસીલં. તત્રાયં વચનત્થો. એતં આગમ્મ જીવન્તીતિ આજીવો. કો સો, પચ્ચયપરિયેસનવાયામો. પારિસુદ્ધીતિ પરિસુદ્ધતા. આજીવસ્સ પારિસુદ્ધિ આજીવપારિસુદ્ધિ.

પચ્ચયસન્નિસ્સિતસીલં

૧૮. યં પનેતં તદનન્તરં પચ્ચયસન્નિસ્સિતસીલં વુત્તં, તત્થ **પટિસઙ્ખા યોનિસો**તિ ઉપાયેન પથેન પટિસઙ્ખાય ઞત્વા, પચ્ચવેક્ખિત્વાતિ અત્થો . એત્થ ચ સીતસ્સ પટિઘાતાયાતિઆદિના નયેન વુત્તપચ્ચવેક્ખણમેવ ''યોનિસો પટિસઙ્ખા''તિ વેદિતબ્બં. તત્થ **ચીવર**ન્તિ અન્તરવાસકાદીસુ યંકિઞ્ચિ. **પટિસેવતી**તિ પરિભુઞ્જતિ, નિવાસેતિ વા પારુપતિ વા. **યાવદેવ**ાતિ પયોજનાવધિપરિચ્છેદનિયમવચનં, એત્તકમેવ હિ યોગિનો ચીવરપટિસેવને પયોજનં યદિદં સીતસ્સ પટિઘાતાયાતિઆદિ, ન ઇતો ભિય્યો. **સીતસ્સા**તિ અજ્ઝત્તધાતુક્ખોભવસેન વા બહિદ્ધાઉતુપરિણામનવસેન વા ઉપ્પન્નસ્સ યસ્સ કસ્સચિ સીતસ્સ. **પટિઘાતાયા**તિ પટિહનનત્થં. યથા સરીરે આબાધં ન ઉપ્પાદેતિ, એવં તસ્સ વિનોદનત્થં. સીતબ્ભાહતે હિ સરીરે વિક્ખિત્તચિત્તો યોનિસો પદહિતું ન સક્કોતિ, તસ્મા સીતસ્સ પટિઘાતાય ચીવરં પટિસેવિતબ્બન્તિ ભગવા અનુઞ્ઞાસિ. એસ નયો સબ્બત્થ. કેવલઞ્હેત્થ **ઉણ્હસ્સા**તિ અગ્ગિસન્તાપસ્સ. તસ્સ વનદાહાદીસુ સમ્ભવો વેદિતબ્બો. ડંસમકસવાતાતપસરીસપસમ્ફસ્સાનન્તિ એત્થ પન **ડંસા**તિ ડંસનમક્ખિકા, અન્ધમક્ખિકાતિપિ વુચ્ચન્તિ. **મકસા** મકસા એવ. **વાતા**તિ સરજઅરજાદિભેદા. **આતપો**તિ સૂરિયાતપો. **સરીસપા**તિ યે કેચિ સરન્તા ગચ્છન્તિ દીઘજાતિકા સપ્પાદયો, તેસં દટ્ઠસમ્ફસ્સો ચ ફુટ્ઠસમ્ફસ્સો ચાતિ દુવિધો સમ્ફસ્સો, સોપિ ચીવરં પારુપિત્વા નિસિન્નં ન બાધતિ, તસ્મા તાદિસેસુ ઠાનેસુ તેસં પટિઘાતત્થાય પટિસેવતિ. **યાવદેવા**તિ પુન એતસ્સ વચનં નિયતપયોજનાવધિપરિચ્છેદદસ્સનત્થં , હિરિકોપીનપટિચ્છાદનઞ્હિ નિયતપયોજનં, ઇતરાનિ કદાચિ કદાચિ હોન્તિ. તત્થ **હિરિકોપીન**ન્તિ તં તં સમ્બાધટ્ઠાનં. યસ્મિં યસ્મિઞ્હિ અઙ્ગે વિવરિયમાને હિરી કુપ્પતિ વિનસ્સતિ, તં તં હિરિં કોપનતો હિરિકોપીનન્તિ વુચ્ચતિ. તસ્સ ચ હિરિકોપીનસ્સ પટિચ્છાદનત્થન્તિ હિરિકોપીનપટિચ્છાદનત્થં. હિરિકોપીનં પટિચ્છાદનત્થન્તિપિ પાઠો.

પિણ્ડપાતન્તિ યંકિઞ્ચિ આહારં. યો હિ કોચિ આહારો ભિક્ખુનો પિણ્ડોલ્યેન પત્તે પતિતત્તા પિણ્ડપાતોતિ વુચ્ચતિ. પિણ્ડાનં વા પાતો પિણ્ડપાતો, તત્થ તત્થ લદ્ધાનં ભિક્ખાનં સન્નિપાતો સમૂહોતિ વુત્તં હોતિ. **નેવ દવાયા**તિ ન ગામદારકાદયો વિય દવત્થં, કીળાનિમિત્તન્તિ વુત્તં હોતિ. **ન મદાયા**તિ ન મુટ્ઠિકમલ્લાદયો વિય મદત્થં, બલમદનિમિત્તં પોરિસમદનિમિત્તઞ્ચાતિ વુત્તં હોતિ. **ન મણ્ડનાયા**તિ ન અન્તેપુરિકવેસિયાદયો વિય મણ્ડનત્થં, અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનં પીણભાવનિમિત્તન્તિ વુત્તં હોતિ. **ન વિભૂસનાયા**તિ ન નટનચ્ચકાદયો વિય વિભૂસનત્થં, પસન્નચ્છવિવણ્ણતાનિમિત્તન્તિ વુત્તં હોતિ. એત્થ ચ નેવ દવાયાતિ એતં મોહૂપનિસ્સયપ્પહાનત્થં વુત્તં. ન મદાયાતિ એતં દોસૂપનિસ્સયપ્પહાનત્થં. ન મણ્ડનાય ન વિભૂસનાયાતિ એતં રાગૂપનિસ્સયપ્પહાનત્થં. નેવ દવાય ન મદાયાતિ ચેતં અત્તનો સંયોજનુપ્પત્તિપટિસેધનત્થં. ન મણ્ડનાય ન વિભૂસનાયાતિ એતં પરસ્સપિ

સંયોજનુપ્પત્તિપટિસેધનત્થં. ચતૂહિપિ ચેતેહિ અયોનિસો પટિપત્તિયા કામસુખલ્લિકાનુયોગસ્સ ચ પહાનં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

યાવદેવાતિ વુત્તત્થમેવ. **ઇમસ્સ કાયસ્સા**તિ એતસ્સ ચતુમહાભૂતિકસ્સ રૂપકાયસ્સ. **ઠિતિયા**તિ પબન્ધટ્ઠિતત્થં. **યાપનાયા**તિ પવત્તિયા અવિચ્છેદત્થં, ચિરકાલટ્ઠિતત્થં વા. ઘરૂપત્થમ્ભમિવ હિ જિણ્ણઘરસામિકો, અક્ખબ્ભઞ્જનમિવ ચ સાકટિકો કાયસ્સ ઠિતત્થં યાપનત્થઞ્ચેસ પિણ્ડપાતં પટિસેવતિ, ન દવમદમણ્ડનવિભૂસનત્થં. અપિચ ઠિતીતિ જીવિતિન્દ્રિયસ્સેતં અધિવચનં, તસ્મા ઇમસ્સ કાયસ્સ ઠિતિયા યાપનાયાતિ એત્તાવતા એતસ્સ કાયસ્સ જીવિતિન્દ્રિયપવત્તાપનત્થન્તિપિ વુત્તં હોતીતિ વેદિતબ્બં. **વિહિંસૂપરતિયા**તિ વિહિંસા નામ જિઘચ્છા આબાધટ્ઠેન. તસ્સા ઉપરમત્થમ્પેસ પિણ્ડપાતં પટિસેવતિ, વણાલેપનમિવ ઉણ્હસીતાદીસુ તપ્પટિકારં વિય ચ. **બ્રહ્મચરિયાનુગ્ગહાયા**તિ સકલસાસનબ્રહ્મચરિયસ્સ ચ મગ્ગબ્રહ્મચરિયસ્સ ચ અનુગ્ગહત્થં. અયઞ્હિ પિણ્ડપાતપટિસેવનપચ્ચયા કાયબલં નિસ્સાય સિક્ખત્તયાનુયોગવસેન ભવકન્તારનિત્થરણત્થં પટિપજ્જન્તો બ્રહ્મચરિયાનુગ્ગહાય પટિસેવતિ, કન્તારનિત્થરણત્થિકા પુત્તમંસં (સં॰ નિ॰ ૨.૬૩) વિય, નદીનિત્થરણત્થિકા કુલ્લં (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૦) વિય, સમુદ્દનિત્થરણત્થિકા નાવમિવ ચ.

ઇતિપુરાણઞ્ચ વેદનં પટિહઙ્ખામિ નવઞ્ચ વેદનં ન ઉપ્પાદેસ્સામીતિ એતં ઇમિના પિણ્ડપાતપટિસેવનેન પુરાણઞ્ચ જિઘચ્છાવેદનં પટિહઙ્ખામિ, નવઞ્ચ વેદનં અપરિમિતભોજનપચ્ચયં આહરહત્થકઅલંસાટકતત્રવટ્ટકકાકમાસકભુત્તવમિતકબ્રાહ્મણાનં અઞ્ઞતરો વિય ન ઉપ્પાદેસ્સામીતિપિ પટિસેવતિ, ભેસજ્જમિવ ગિલાનો. અથ વા યા અધુના અસપ્પાયાપરિમિતભોજનં નિસ્સાય પુરાણકમ્મપચ્ચયવસેન ઉપ્પજ્જનતો પુરાણવેદનાતિ વુચ્ચતિ. સપ્પાયપરિમિતભોજનેન તસ્સા પચ્ચયં વિનાસેન્તો તં પુરાણઞ્ચ વેદનં પટિહઙ્ખામિ. યા ચાયં અધુના કતં અયુત્તપરિભોગકમ્મૂપચયં નિસ્સાય આયતિં ઉપ્પજ્જનતો નવવેદનાતિ વુચ્ચતિ. યુત્તપરિભોગવસેન તસ્સા મૂલં અનિબ્બત્તેન્તો તં નવઞ્ચ વેદનં ન ઉપ્પાદેસ્સામીતિ એવમ્પેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. એત્તાવતા યુત્તપરિભોગસઙ્ગહો અત્તકિલમથાનુયોગપ્પહાનં ધમ્મિકસુખાપરિચ્ચાગો ચ દીપિતો હોતીતિ વેદિતબ્બો.

યાત્રા ચ મે ભવિસ્સતીતિ પરિમિતપરિભોગેન જીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદકસ્સ ઇરિયાપથભઞ્જકસ્સ વા પરિસ્સયસ્સ અભાવતો ચિરકાલગમનસઙ્ખાતા યાત્રા ચ મે ભવિસ્સતિ ઇમસ્સ પચ્ચયાયત્તવુત્તિનો કાયસ્સાતિપિ પટિસેવતિ, યાપ્યરોગી વિય તપ્પચ્ચયં. **અનવજ્જતા ચ ફાસુવિહારો ચા**તિ અયુત્તપરિયેસનપટિગ્ગહણપરિભોગપરિવજ્જનેન અનવજ્જતા, પરિમિતપરિભોગેન ફાસુવિહારો. અસપ્પાયાપરિમિતપરિભોગપચ્ચયા અરતિતન્દીવિજમ્ભિતા. વિઞ્ઞૂગરહાદિદોસાભાવેન વા અનવજ્જતા, સપ્પાયપરિમિતભોજનપચ્ચયા કાયબલસમ્ભવેન ફાસુવિહારો. યાવદત્થઉદરાવદેહકભોજનપરિવજ્જનેન વા સેય્યસુખપસ્સસુખમિદ્ધસુખાનં પહાનતો અનવજ્જતા, ચતુપઞ્ચાલોપમત્તઊનભોજનેન ચતુઇરિયાપથયોગ્યભાવપટિપાદનતો ફાસુવિહારો ચ મે ભવિસ્સતીતિપિ પટિસેવતિ. વુત્તમ્પિ હેતં –

> ‘‘ચત્તારો પઞ્ચ આલોપે, અભુત્વા ઉદકં પિવે;
> અલં ફાસુવિહારાય, પહિતત્તસ્સ ભિક્ખુનો’’તિ. (થેરગા॰ ૯૮૩);

એત્તાવતા ચ પયોજનપરિગ્ગહો મજ્ઝિમા ચ પટિપદા દીપિતા હોતીતિ વેદિતબ્બા.

સેનાસનન્તિ સેનઞ્ચ આસનઞ્ચ. યત્થ યત્થ હિ સેતિ વિહારે વા અડ્ઢયોગાદિમ્હિ વા, તં સેનં. યત્થ યત્થ આસતિ નિસીદતિ, તં આસનં. તં એકતો કત્વા સેનાસનન્તિ વુચ્ચતિ.
ઉતુપરિસ્સયવિનોદનપટિસલ્લાનારામત્થન્તિ પરિસહનટ્ઠેન ઉતુયેવ ઉતુપરિસ્સયો. ઉતુપરિસ્સયસ્સ વિનોદનત્થઞ્ચ પટિસલ્લાનારામત્થઞ્ચ. યો સરીરાબાધચિત્તવિક્ખેપકરો અસપ્પાયો ઉતુ સેનાસનપટિસેવનેન વિનોદેતબ્બો હોતિ, તસ્સ વિનોદનત્થં એકીભાવસુખત્થઞ્ચાતિ વુત્તં હોતિ. કામઞ્ચ સીતપટિઘાતાદિનાવ ઉતુપરિસ્સયવિનોદનં વુત્તમેવ. યથા પન ચીવરપટિસેવને હિરિકોપીનપટિચ્છાદનં નિયતપયોજનં, ઇતરાનિ કદાચિ કદાચિ ભવન્તીતિ વુત્તં, એવમિધાપિ નિયતં ઉતુપરિસ્સયવિનોદનં સન્ધાય ઇદં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. અથ વા અયં વુત્તપ્પકારો ઉતુ ઉતુયેવ. પરિસ્સયો પન દુવિધો પાકટપરિસ્સયો ચ, પટિચ્છન્નપરિસ્સયો ચ (મહાનિ॰ ૫). તત્થ પાકટપરિસ્સયો સીહબ્યગ્ઘાદયો. પટિચ્છન્નપરિસ્સયો રાગદોસાદયો. યે યત્થ અપરિગુત્તિયા ચ અસપ્પાયરૂપદસ્સનાદિના ચ આબાધં ન કરોન્તિ, તં સેનાસનં એવં જાનિત્વા પચ્ચવેક્ખિત્વા પટિસેવન્તો ભિક્ખુ પટિસઙ્ખા યોનિસો સેનાસનં ઉતુપરિસ્સયવિનોદનત્થં પટિસેવતીતિ વેદિતબ્બો.

ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારન્તિ એત્થ રોગસ્સ પટિઅયનટ્ઠેન પચ્ચયો, પચ્ચનીકગમનટ્ઠેનાતિ અત્થો. યસ્સ કસ્સચિ સપ્પાયસ્સેતં અધિવચનં. ભિસક્કસ્સ કમ્મં તેન અનુઞ્ઞાતત્તાતિ ભેસજ્જં. ગિલાનપચ્ચયોવ ભેસજ્જં ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જં, યંકિઞ્ચિ ગિલાનસ્સ સપ્પાયં ભિસક્કકમ્મં તેલમધુફાણિતાદીતિ વુત્તં હોતિ. પરિક્ખારોતિ પન ''સત્તહિ નગરપરિક્ખારેહિ સુપરિક્ખતં હોતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૭.૬૭) આદીસુ પરિવારો વુચ્ચતિ. ''રથો સીલપરિક્ખારો, ઝાનક્ખો ચક્કવીરિયો''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૪) આદીસુ અલઙ્કારો. ''યે ચ ખો ઇમે પબ્બજિતેન જીવિતપરિક્ખારા સમુદાનેતબ્બા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૯૧-૧૯૨) આદીસુ સમ્ભારો. ઇધ પન સમ્ભારોપિ પરિવારોપિ વટ્ટતિ. તઞ્હિ ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જં જીવિતસ્સ પરિવારોપિ હોતિ, જીવિતનાસકાબાધુપ્પત્તિયા અન્તરં અદત્વા રક્ખણતો સમ્ભારોપિ. યથા ચિરં પવત્તતિ, એવમસ્સ કારણભાવતો, તસ્મા પરિક્ખારોતિ વુચ્ચતિ. એવં ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જઞ્ચ તં પરિક્ખારો ચાતિ ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારો. તં ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારં. ગિલાનસ્સ યંકિઞ્ચિ સપ્પાયં ભિસક્કાનુઞ્ઞાતં તેલમધુફાણિતાદિ જીવિતપરિક્ખારન્તિ વુત્તં હોતિ. **ઉપ્પન્નાન**ન્તિ જાતાનં ભૂતાનં નિબ્બત્તાનં. **વેય્યાબાધિકાન**ન્તિ એત્થ બ્યાબાધોતિ ધાતુક્ખોભો, તંસમુટ્ઠાના ચ કુટ્ઠગણ્ડપીળકાદયો. બ્યાબાધતો ઉપ્પન્નત્તા વેય્યાબાધિકા. **વેદનાન**ન્તિ દુક્ખવેદના અકુસલવિપાકવેદના. તાસં વેય્યાબાધિકાનં વેદનાનં. **અબ્યાબજ્ઝપરમતાયા**તિ નિદ્દુક્ખપરમતાય. યાવ તં દુક્ખં સબ્બં પહીનં હોતિ તાવાતિ અત્થો.

એવમિદં સઙ્ખેપતો પટિસઙ્ખા યોનિસો પચ્ચયપરિભોગલક્ખણં પચ્ચયસન્નિસ્સિતસીલં વેદિતબ્બં. વચનત્થો પનેત્થ – ચીવરાદયો હિ યસ્મા તે પટિચ્ચ નિસ્સાય પરિભુઞ્જમાના પાણિનો અયન્તિ પવત્તન્તિ, તસ્મા પચ્ચયાતિ વુચ્ચન્તિ. તે પચ્ચયે સન્નિસ્સિતન્તિ પચ્ચયસન્નિસ્સિતં.

ચતુપારિસુદ્ધિસમ્પાદનવિધિ

૧૯. એવમેતસ્મિં ચતુબ્બિધે સીલે સદ્ધાય **પાતિમોક્ખસંવરો** સમ્પાદેતબ્બો. **સદ્ધાસાધનો** હિ સો, સાવકવિસયાતીતત્તા સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયા. સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયાચનપટિક્ખેપો ચેત્થ નિદસ્સનં. તસ્મા યથા પઞ્ઞત્તં સિક્ખાપદં અનવસેસં સદ્ધાય સમાદિયિત્વા જીવિતેપિ અપેક્ખં અકરોન્તેન સાધુકં સમ્પાદેતબ્બં. વુત્તમ્પિ હેતં –

“કિકીવ અણ્ડં ચમરીવ વાલધિં,
પિયંવ પુત્તં નયનંવ એકકં;
તથેવ સીલં અનુરક્ખમાનકા,
સુપેસલા હોથ સદા સગારવા”તિ.

અપરમ્પિ વુત્તં – “એવમેવ ખો પહારાદ યં મયા સાવકાનં સિક્ખાપદં પઞ્ઞત્તં, તં મમ સાવકા જીવિતહેતુપિ નાતિક્કમન્તી”તિ (અ॰ નિ॰ ૮.૧૯). ઇમસ્મિં ચ પનત્થે અટવિયં ચોરેહિ બદ્ધથેરાનં વત્થૂનિ વેદિતબ્બાનિ.

મહાવત્તનિઅટવિયં કિર થેરં ચોરા કાળવલ્લીહિ બન્ધિત્વા નિપજ્જાપેસું. થેરો યથાનિપન્નોવ સત્તદિવસાનિ વિપસ્સનં વડ્ઢેત્વા અનાગામિફલં પાપુણિત્વા તત્થેવ કાલં કત્વા બ્રહ્મલોકે નિબ્બત્તિ.

અપરમ્પિ થેરં તમ્બપણ્ણિદીપે પૂતિલતાય બન્ધિત્વા નિપજ્જાપેસું. સો વનદાહે આગચ્છન્તે વલ્લિં અચ્છિન્દિત્વાવ વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા સમસીસી હુત્વા પરિનિબ્બાયિ. દીઘભાણકઅભયત્થેરો પઞ્ચહિ ભિક્ખુસતેહિ સદ્ધિં આગચ્છન્તો દિસ્વા થેરસ્સ સરીરં ઝાપેત્વા ચેતિયં કારાપેસિ. તસ્મા અઞ્ઞોપિ સદ્ધો કુલપુત્તો –

પાતિમોક્ખં વિસોધેન્તો, અપ્પેવ જીવિતં જહે;
પઞ્ઞત્તં લોકનાથેન, ન ભિન્દે સીલસંવરં.

યથા ચ પાતિમોક્ખસંવરો સદ્ધાય, એવં સતિયા **ઇન્દ્રિયસંવરો** સમ્પાદેતબ્બો. **સતિસાધનો** હિ સો, સતિયા અધિટ્ઠિતાનં ઇન્દ્રિયાનં અભિજ્ઝાદીહિ અનન્વાસ્સવનીયતો. તસ્મા “વરં, ભિક્ખવે, તત્તાય અયોસલાકાય આદિત્તાય સમ્પજ્જલિતાય સજોતિભૂતાય ચક્ખુન્દ્રિયં સમ્પલિમટ્ઠં, ન ત્વેવ ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યેસુ રૂપેસુ અનુબ્યઞ્જનસો નિમિત્તગ્ગાહો”તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૩૫) આદિના નયેન આદિત્તપરિયાયં સમનુસ્સરિત્વા રૂપાદીસુ વિસયેસુ ચક્ખુદ્વારાદિપવત્તસ્સ વિઞ્ઞાણસ્સ અભિજ્ઝાદીહિ અન્વાસ્સવનીયં નિમિત્તાદિગ્ગાહં અસમ્મુટ્ઠાય સતિયા નિસેધેન્તેન એસ સાધુકં સમ્પાદેતબ્બો. એવં અસમ્પાદિતે હિ એતસ્મિં પાતિમોક્ખસંવરસીલમ્પિ અનદ્ધનિયં હોતિ અચિરટ્ઠિતિકં, અસંવિહિતસાખાપરિવારમિવ સસ્સં. હઞ્ઞતે ચાયં કિલેસચોરેહિ, વિવટદ્વારો વિય ગામો પરસ્સ હારીહિ. ચિત્તઞ્ચસ્સ રાગો સમતિવિજ્ઝતિ, દુચ્છન્નમગારં વુટ્ઠિ વિય. વુત્તમ્પિ હેતં –

“રૂપેસુ સદ્દેસુ અથો રસેસુ,
ગન્ધેસુ ફસ્સેસુ ચ રક્ખ ઇન્દ્રિયં;
એતે હિ દ્વારા વિવટા અરક્ખિતા,
હનન્તિ ગામંવ પરસ્સ હારિનો”.

“યથા અગારં દુચ્છન્નં, વુટ્ઠી સમતિવિજ્ઝતિ;
એવં અભાવિતં ચિત્તં, રાગો સમતિવિજ્ઝતી”તિ. (ધ॰ પ॰ ૧૩);

સમ્પાદિતે પન તસ્મિં પાતિમોક્ખસંવરસીલમ્પિ અદ્ધનિયં હોતિ ચિરટ્ઠિતિકં, સુસંવિહિતસાખાપરિવારમિવ સસ્સં. ન હઞ્ઞતે ચાયં કિલેસચોરેહિ , સુસંવુતદ્વારો વિય ગામો પરસ્સ હારીહિ. ન ચસ્સ ચિત્તં રાગો સમતિવિજ્ઝતિ, સુચ્છન્નમગારં વુટ્ઠિ વિય. વુત્તમ્પિ ચેતં –

‘‘રૂપેસુ સદ્દેસુ અથો રસેસુ,
ગન્ધેસુ ફસ્સેસુ ચ રક્ખ ઇન્દ્રિયં;
એતે હિ દ્વારા પિહિતા સુસંવુતા,
ન હન્તિ ગામંવ પરસ્સ હારિનો’’.

‘‘યથા અગારં સુચ્છન્નં, વુટ્ઠી ન સમતિવિજ્ઝતિ;
એવં સુભાવિતં ચિત્તં, રાગો ન સમતિવિજ્ઝતી’’તિ. (ધ॰ પ॰ ૧૪);

અયં પન અતિઉક્કટ્ઠદેસના.

ચિત્તં નામેતં લહુપરિવત્તં, તસ્મા ઉપ્પન્નં રાગં અસુભમનસિકારેન વિનોદેત્વા ઇન્દ્રિયસંવરો સમ્પાદેતબ્બો, અધુનાપબ્બજિતેન વઙ્ગીસત્થેરેન વિય.

થેરસ્સ કિર અધુનાપબ્બજિતસ્સ પિણ્ડાય ચરતો એકં ઇત્થિં દિસ્વા રાગો ઉપ્પજ્જતિ. તતો આનન્દત્થેરં આહ –

‘‘કામરાગેન ડય્હામિ, ચિત્તં મે પરિડય્હતિ;
સાધુ નિબ્બાપનં બ્રૂહિ, અનુકમ્પાય ગોતમા’’તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૨૧૨; થેરગા॰ ૧૨૩૨);

થેરો આહ –

‘‘સઞ્ઞાય વિપરિયેસા, ચિત્તં તે પરિડય્હતિ;
નિમિત્તં પરિવજ્જેહિ, સુભં રાગૂપસઞ્હિતં;
અસુભાય ચિત્તં ભાવેહિ, એકગ્ગં સુસમાહિતં. (સં॰ નિ॰ ૧.૨૧૨; થેરગા॰ ૧૨૩૩-૧૨૩૪);

‘‘સઙ્ખારે પરતો પસ્સ, દુક્ખતો નો ચ અત્તતો;
નિબ્બાપેહિ મહારાગં, મા ડય્હિત્થો પુનપ્પુન’’ન્તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૨૧૨);

થેરો રાગં વિનોદેત્વા પિણ્ડાય ચરિ. અપિચ ઇન્દ્રિયસંવરપૂરકેન ભિક્ખુના કુરણ્ડકમહાલેણવાસિના ચિત્તગુત્તત્થેરેન વિય ચોરકમહાવિહારવાસિના મહામિત્તત્થેરેન વિય ચ ભવિતબ્બં. કુરણ્ડકમહાલેણે કિર સત્તન્નં બુદ્ધાનં અભિનિક્ખમનચિત્તકમ્મં મનોરમં અહોસિ, સમ્બહુલા ભિક્ખૂ સેનાસનચારિકં આહિણ્ડન્તા ચિત્તકમ્મં દિસ્વા ‘‘મનોરમં, ભન્તે , ચિત્તકમ્મ’’ન્તિ આહંસુ. થેરો આહ ‘‘અતિરેકસટ્ઠિ મે, આવુસો, વસ્સાનિ લેણે વસન્તસ્સ ચિત્તકમ્મં અત્થીતિપિ ન જાનામિ, અજ્જ દાનિ ચક્ખુમન્તે નિસ્સાય ઞાત’’ન્તિ. થેરેન કિર એત્તકં અદ્ધાનં વસન્તેન ચક્ખું ઉમ્મીલેત્વા લેણં ન ઉલ્લોકિતપુબ્બં. લેણદ્વારે ચસ્સ મહાનાગરુક્ખોપિ અહોસિ. સોપિ થેરેન ઉદ્ધં ન ઉલ્લોકિતપુબ્બો. અનુસંવચ્છરં ભૂમિયં કેસરનિપાતં દિસ્વાવસ્સ પુપ્ફિતભાવં જાનાતિ.

રાજા થેરસ્સ ગુણસમ્પત્તિં સુત્વા વન્દિતુકામો તિક્ખત્તું પેસેત્વા અનાગચ્છન્તે થેરે તસ્મિં ગામે તરુણપુત્તાનં ઇત્થીનં થને બન્ધાપેત્વા લઞ્જાપેસિ ‘‘તાવ દારકા થઞ્ઞં મા લભિંસુ, યાવ થેરો ન આગચ્છતી’’તિ. થેરો દારકાનં અનુકમ્પાય મહાગામં અગમાસિ. રાજા સુત્વા ‘‘ગચ્છથ ભણે, થેરં પવેસેથ સીલાનિ ગણ્હિસ્સામી’’તિ અન્તેપુરં

અભિહરાપેત્વા વન્દિત્વા ભોજેત્વા ‘‘અજ્જ, ભન્તે, ઓકાસો નત્થિ, સ્વે સીલાનિ ગણ્હિસ્સામીતિ થેરસ્સ પત્તં ગહેત્વા થોકં અનુગન્ત્વા દેવિયા સદ્ધિં વન્દિત્વા નિવત્તિ. થેરો રાજા વા વન્દતુ દેવી વા, ‘‘સુખી હોતુ, મહારાજા’’તિ વદતિ. એવં સત્તદિવસા ગતા. ભિક્ખૂ આહંસુ ‘‘કિં, ભન્તે, તુમ્હે રઞ્ઞેપિ વન્દમાને દેવિયાપિ વન્દમાનાય ‘‘સુખી હોતુ, મહારાજ’’ઇચ્ચેવ વદથાતિ. થેરો ‘‘નાહં, આવુસો, રાજાતિ વા દેવીતિ વા વવત્થાનં કરોમી’’તિ વત્વા સત્તાહાતિક્કમેન ‘‘થેરસ્સ ઇધ વાસો દુક્ખો’’તિ રઞ્ઞા વિસ્સજ્જિતો કુરણ્ડકમહાલેણં ગન્ત્વા રત્તિભાગે ચઙ્કમં આરુહિ. નાગરુક્ખે અધિવત્થા દેવતા દણ્ડદીપિકં ગહેત્વા અટ્ઠાસિ. અથસ્સ કમ્મટ્ઠાનં અતિપરિસુદ્ધં પાકટં અહોસિ. થેરો ‘‘કિં નુ મે અજ્જ કમ્મટ્ઠાનં અતિવિય પકાસતી’’તિ અત્તમનો મજ્ઝિમયામસમનન્તરં સકલં પબ્બતં ઉન્નાદયન્તો અરહત્તં પાપુણિ. તસ્મા અઞ્ઞોપિ અત્તત્થકામો કુલપુત્તો –

મક્કટોવ અરઞ્ઞમ્હિ, વને ભન્તમિગો વિય;
બાલો વિય ચ ઉત્રસ્તો, ન ભવે લોલલોચનો.

અધો ખિપેય્ય ચક્ખૂનિ, યુગમત્તદસો સિયા;
વનમક્કટલોલસ્સ, ન ચિત્તસ્સ વસં વજે.

મહામિત્તત્થેરસ્સાપિ માતુ વિસગણ્ડકરોગો ઉપ્પજ્જિ, ધીતાપિસ્સા ભિક્ખુનીસુ પબ્બજિતા હોતિ. સા તં આહ – ‘‘ગચ્છ અય્યે, ભાતુ સન્તિકં ગન્ત્વા મમ અફાસુકભાવં આરોચેત્વા ભેસજ્જમાહરા’’તિ. સા ગન્ત્વા આરોચેસિ. થેરો આહ – ‘‘નાહં મૂલભેસજ્જાદીનિ સંહરિત્વા ભેસજ્જં પચિતું જાનામિ, અપિચ તે ભેસજ્જં આચિક્ખિસ્સં – ‘‘અહં યતો પબ્બજિતો, તતો પટ્ઠાય ન મયા લોભસહગતેન ચિત્તેન ઇન્દ્રિયાનિ ભિન્દિત્વા વિસભાગરૂપં ઓલોકિતપુબ્બં, ઇમિના સચ્ચવચનેન માતુયા મે ફાસુ હોતુ, ગચ્છ ઇદં વત્વા ઉપાસિકાય સરીરં પરિમજ્જા’’તિ. સા ગન્ત્વા ઇમમત્થં આરોચેત્વા તથા અકાસિ. ઉપાસિકાય તંખણંયેવ ગણ્ડો ફેણપિણ્ડો વિય વિલીયિત્વા અન્તરધાયિ, સા ઉટ્ઠહિત્વા ‘‘સચે સમ્માસમ્બુદ્ધો ધરેય્ય, કસ્મા મમ પુત્તસદિસસ્સ ભિક્ખુનો જાલવિચિત્રેન હત્થેન સીસં ન પરામસેય્યા’’તિ અત્તમનવાચં નિચ્છારેસિ. તસ્મા –

કુલપુત્તમાનિ અઞ્ઞોપિ, પબ્બજિત્વાન સાસને;
મિત્તત્થેરોવ તિટ્ઠેય્ય, વરે ઇન્દ્રિયસંવરે.

યથા પન ઇન્દ્રિયસંવરો સતિયા, તથા વીરિયેન **આજીવપારિસુદ્ધિ** સમ્પાદેતબ્બા. **વીરિયસાધના** હિ સા, સમ્મારદ્ધવીરિયસ્સ મિચ્છાજીવપ્પહાનસમ્ભવતો. તસ્મા અનેસનં અપ્પતિરૂપં પહાય વીરિયેન પિણ્ડપાતચરિયાદીહિ સમ્મા એસનાહિ એસા સમ્પાદેતબ્બા પરિસુદ્ધુપ્પાદેયેવ પચ્ચયે પટિસેવમાનેન અપરિસુદ્ધુપ્પાદે આસીવિસે વિય પરિવજ્જયતા. તત્થ અપરિગ્ગહિતધુતઙ્ગસ્સ સઙ્ઘતો, ગણતો, ધમ્મદેસનાદીહિ ચસ્સ ગુણેહિ પસન્નાનં ગિહીનં સન્તિકા ઉપ્પન્ના પચ્ચયા પરિસુદ્ધુપ્પાદા નામ. પિણ્ડપાતચરિયાદીહિ પન અતિપરિસુદ્ધુપ્પાદાયેવ. પરિગ્ગહિતધુતઙ્ગસ્સ પિણ્ડપાતચરિયાદીહિ ધુતગુણે ચસ્સ પસન્નાનં સન્તિકા ધુતઙ્ગનિયમાનુલોમેન ઉપ્પન્ના પરિસુદ્ધુપ્પાદા નામ. એકબ્યાધિવૂપસમત્થઞ્ચસ્સ પૂતિહરિટકીચતુમધુરેસુ ઉપ્પન્નેસુ ‘‘ચતુમધુરં અઞ્ઞેપિ સબ્રહ્મચારિનો પરિભુઞ્જિસ્સન્તી’’તિ ચિન્તેત્વા હરિટકીખણ્ડમેવ પરિભુઞ્જમાનસ્સ ધુતઙ્ગસમાદાનં પતિરૂપં હોતિ. એસ હિ ‘‘ઉત્તમઅરિયવંસિકો ભિક્ખૂ’’તિ વુચ્ચતિ. યે પનેતે ચીવરાદયો પચ્ચયા, તેસુ યસ્સ કસ્સચિ ભિક્ખુનો આજીવં પરિસોધેન્તસ્સ ચીવરે ચ પિણ્ડપાતે ચ નિમિત્તોભાસપરિકથાવિઞ્ઞત્તિયો ન

વટ્ટન્તિ. સેનાસને પન અપરિગ્ગહિતધુતઙ્ગસ્સ નિમિત્તોભાસપરિકથા વટ્ટન્તિ. તત્થ **નિમિત્તં** નામ સેનાસનત્થં ભૂમિપરિકમ્માદીનિ કરોન્તસ્સ ''કિં, ભન્તે, કરિયતિ, કો કારાપેતી''તિ ગિહીહિ વુત્તે ''ન કોચિ''તિ પટિવચનં, યં વા પનઞ્ઞમ્પિ એવરૂપં નિમિત્તકમ્મં. **ઓભાસો** નામ ''ઉપાસકા તુમ્હે કુહિં વસથા''તિ. પાસાદે, ભન્તેતિ. ''ભિક્ખૂનં પન ઉપાસકા પાસાદો ન વટ્ટતી''તિ વચનં, યં વા પનઞ્ઞમ્પિ એવરૂપં ઓભાસકમ્મં. **પરિકથા** નામ ''ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ સેનાસનં સમ્બાધ''ન્તિ વચનં, યા વા પનઞ્ઞાપિ એવરૂપા પરિયાયકથા. ભેસજ્જે સબ્બમ્પિ વટ્ટતિ. તથા ઉપ્પન્નં પન ભેસજ્જં રોગે વૂપસન્તે પરિભુઞ્જિતું વટ્ટતિ, ન વટ્ટતીતિ.

તત્થ વિનયધરા ''ભગવતા દ્વારં દિન્નં, તસ્મા વટ્ટતી''તિ વદન્તિ. સુત્તન્તિકા પન ''કિઞ્ચાપિ આપત્તિ ન હોતિ, આજીવં પન કોપેતિ, તસ્મા ન વટ્ટતિ''ચ્ચેવ વદન્તિ.

યો પન ભગવતા અનુઞ્ઞાતાપિ નિમિત્તોભાસપરિકથાવિઞ્ઞત્તિયો અકરોન્તો અપ્પિચ્છતાદિગુણેયેવ નિસ્સાય જીવિતક્ખયેપિ પચ્ચુપટ્ઠિતે અઞ્ઞત્રેવ ઓભાસાદીહિ ઉપ્પન્નપચ્ચયે પટિસેવતિ, એસ ''પરમસલ્લેખવુત્તી''તિ વુચ્ચતિ, સેય્યથાપિ થેરો **સારિપુત્તો**.

સો કિરાયસ્મા એકસ્મિં સમયે પવિવેકં બ્રૂહયમાનો મહામોગ્ગલ્લાનત્થેરેન સદ્ધિં અઞ્ઞતરસ્મિં અરઞ્ઞે વિહરતિ, અથસ્સ એકસ્મિં દિવસે ઉદરવાતાબાધો ઉપ્પજ્જિત્વા અતિદુક્ખં જનેસિ. મહામોગ્ગલ્લાનત્થેરો સાયન્હસમયે તસ્સાયસ્મતો ઉપટ્ઠાનં ગતો થેરં નિપન્નં દિસ્વા તં પવત્તિં પુચ્છિત્વા ''પુબ્બે તે, આવુસો, કેન ફાસુ હોતી''તિ પુચ્છિ. થેરો આહ, ''ગિહિકાલે મે, આવુસો, માતા સપ્પિમધુસક્કરાદીહિ યોજેત્વા અસમ્ભિન્નખીરપાયાસં અદાસિ, તેન મે ફાસુ અહોસી''તિ. સોપિ આયસ્મા ''હોતુ, આવુસો, સચે મય્હં વા તુય્હં વા પુઞ્ઞં અત્થિ, અપ્પેવ નામ સ્વે લભિસ્સામા''તિ આહ.

ઇમં પન નેસં કથાસલ્લાપં ચઙ્કમનકોટિયં રુક્ખે અધિવત્થા દેવતા સુત્વા ''સ્વે અય્યસ્સ પાયાસં ઉપ્પાદેસ્સામી''તિ તાવદેવ થેરસ્સ ઉપટ્ઠાકકુલં ગન્ત્વા જેટ્ઠપુત્તસ્સ સરીરં આવિસિત્વા પીળં જનેસિ. અથસ્સ તિકિચ્છાનિમિત્તં સન્નિપતિતે ઞાતકે આહ – ''સચે સ્વે થેરસ્સ એવરૂપં નામ પાયાસં પટિયાદેથ, તં મુઞ્ચિસ્સામી''તિ. તે ''તયા અવુત્તેપિ મયં થેરાનં નિબદ્ધં ભિક્ખં દેમા''તિ વત્વા દુતિયદિવસે તથારૂપં પાયાસં પટિયાદિયિંસુ.

મહામોગ્ગલ્લાનત્થેરો પાતોવ આગન્ત્વા ''આવુસો, યાવ અહં પિણ્ડાય ચરિત્વા આગચ્છામિ, તાવ ઇધેવ હોહી''તિ વત્વા ગામં પાવિસિ. તે મનુસ્સા પચ્ચુગ્ગન્ત્વા થેરસ્સ પત્તં ગહેત્વા વુત્તપ્પકારસ્સ પાયાસસ્સ પૂરેત્વા અદંસુ. થેરો ગમનાકારં દસ્સેસિ. તે ''ભુઞ્જથ – ભન્તે, તુમ્હે, અપરમ્પિ દસ્સામા''તિ થેરં ભોજેત્વા પુન પત્તપૂરં અદંસુ. થેરો ગન્ત્વા ''હન્દાવુસો સારિપુત્ત, પરિભુઞ્જા''તિ ઉપનામેસિ. થેરોપિ તં દિસ્વા ''અતિમનાપો પાયાસો, કથં નુ ખો ઉપ્પન્નો''તિ ચિન્તેન્તો તસ્સ ઉપ્પત્તિમૂલં દિસ્વા આહ – ''આવુસો મોગ્ગલ્લાન, અપરિભોગારહો પિણ્ડપાતો''તિ. સોપાયસ્મા ''માદિસેન નામ આભતં પિણ્ડપાતં ન પરિભુઞ્જતી''તિ ચિત્તમ્પિ અનુપ્પાદેત્વા એકવચનેનેવ પત્તં મુખવટ્ટિયં ગહેત્વા એકમન્તે નિકુજ્જેસિ. પાયાસસ્સ સહ ભૂમિયં પતિટ્ઠાના થેરસ્સ આબાધો અન્તરધાયિ, તતો પટ્ઠાય પઞ્ચચત્તાલીસ વસ્સાનિ ન પુન ઉપ્પજ્જિ. તતો મહામોગ્ગલ્લાનં આહ – ''આવુસો, વચીવિઞ્ઞત્તિં નિસ્સાય ઉપ્પન્નો પાયાસો અન્તેસુ નિક્ખમિત્વા ભૂમિયં ચરન્તેસુપિ પરિભુઞ્જિતું અયુત્તરૂપો''તિ. ઇમઞ્ચ ઉદાનં ઉદાનેસિ –

‘‘વચીવિઞ્ઞત્તિવિપ્ફારા, ઉપ્પન્નં મધુપાયસં;
સચે ભુત્તો ભવેય્યાહં, સાજીવો ગરહિતો મમ.

‘‘યદિપિ મે અન્તગુણં, નિક્ખમિત્વા બહિ ચરે;
નેવ ભિન્દેય્યં આજીવં, ચજમાનોપિ જીવિતં.

‘‘આરાધેમિ સકં ચિત્તં, વિવજ્જેમિ અનેસનં;
નાહં બુદ્ધપ્પટિકુટ્ઠં, કાહામિ ચ અનેસન’’ન્તિ.

ચિરગુમ્બવાસિકઅમ્બખાદકમહાતિસ્સત્થેરવત્થુપિ ચેત્થ કથેતબ્બં. એવં સબ્બથાપિ.

‘‘અનેસનાય ચિત્તમ્પિ, અજનેત્વા વિચક્ખણો;
આજીવં પરિસોધેય્ય, સદ્ધાપબ્બજિતો યતી’’તિ.

યથા ચ વીરિયેન આજીવપારિસુદ્ધિ, તથા **પચ્ચયસન્નિસ્સિતસીલં** પઞ્ઞાય સમ્પાદેતબ્બં. **પઞ્ઞાસાધનં** હિ તં, પઞ્ઞવતો પચ્ચયેસુ આદીનવાનિસંસદસ્સનસમત્થભાવતો. તસ્મા પહાય પચ્ચયગેધં ધમ્મેન સમેન ઉપ્પન્ને પચ્ચયે યથાવુત્તેન વિધિના પઞ્ઞાય પચ્ચવેક્ખિત્વા પરિભુઞ્જન્તેન સમ્પાદેતબ્બં.

તત્થ દુવિધં પચ્ચવેક્ખણં પચ્ચયાનં પટિલાભકાલે, પરિભોગકાલે ચ. પટિલાભકાલેપિ હિ ધાતુવસેન વા પટિક્કૂલવસેન વા પચ્ચવેક્ખિત્વા ઠપિતાનિ ચીવરાદીનિ તતો ઉત્તરિ પરિભુઞ્જન્તસ્સ અનવજ્જોવ પરિભોગો, પરિભોગકાલેપિ. તત્રાયં સન્નિટ્ઠાનકરો વિનિચ્છયો –

ચત્તારો હિ પરિભોગા થેય્યપરિભોગો, ઇણપરિભોગો, દાયજ્જપરિભોગો, સામિપરિભોગોતિ. તત્ર સઙ્ઘમજ્ઝેપિ નિસીદિત્વા પરિભુઞ્જન્તસ્સ દુસ્સીલસ્સ પરિભોગો **થેય્યપરિભોગો** નામ. સીલવતો અપચ્ચવેક્ખિત્વા પરિભોગો **ઇણપરિભોગો** નામ. તસ્મા ચીવરં પરિભોગે પરિભોગે પચ્ચવેક્ખિતબ્બં, પિણ્ડપાતો આલોપે આલોપે, તથા અસક્કોન્તેન પુરેભત્તપચ્છાભત્તપુરિમયામમજ્ઝિમયામપચ્છિમયામેસુ. સચસ્સ અપચ્ચવેક્ખતોવ અરુણં ઉગ્ગચ્છતિ, ઇણપરિભોગટ્ઠાને તિટ્ઠતિ. સેનાસનમ્પિ પરિભોગે પરિભોગે પચ્ચવેક્ખિતબ્બં. ભેસજ્જસ્સ પટિગ્ગહણેપિ પરિભોગેપિ સતિપચ્ચયતાવ વટ્ટતિ. એવં સન્તેપિ પટિગ્ગહણે સતિં કત્વા પરિભોગે અકરોન્તસ્સેવ આપત્તિ, પટિગ્ગહણે પન સતિં અકત્વા પરિભોગે કરોન્તસ્સ અનાપત્તિ.

ચતુબ્બિધા હિ સુદ્ધિ દેસનાસુદ્ધિ, સંવરસુદ્ધિ, પરિયેટ્ઠિસુદ્ધિ, પચ્ચવેક્ખણસુદ્ધીતિ. તત્થ **દેસનાસુદ્ધિ** નામ પાતિમોક્ખસંવરસીલં. તઞ્હિ દેસનાય સુજ્ઝનતો દેસનાસુદ્ધીતિ વુચ્ચતિ. **સંવરસુદ્ધિ** નામ ઇન્દ્રિયસંવરસીલં. તઞ્હિ ‘‘ન પુન એવં કરિસ્સામી’’તિ ચિત્તાધિટ્ઠાનસંવરેનેવ સુજ્ઝનતો સંવરસુદ્ધીતિ વુચ્ચતિ. **પરિયેટ્ઠિસુદ્ધિ** નામ આજીવપારિસુદ્ધિસીલં. તઞ્હિ અનેસનં પહાય ધમ્મેન સમેન પચ્ચયે ઉપ્પાદેન્તસ્સ પરિયેસનાય સુદ્ધત્તા પરિયેટ્ઠિસુદ્ધીતિ વુચ્ચતિ. **પચ્ચવેક્ખણસુદ્ધિ** નામ પચ્ચયસન્નિસ્સિતસીલં. તઞ્હિ વુત્તપ્પકારેન પચ્ચવેક્ખણેન સુજ્ઝનતો પચ્ચવેક્ખણસુદ્ધીતિ વુચ્ચતિ. તેન વુત્તં ‘‘પટિગ્ગહણે પન સતિં અકત્વા પરિભોગે કરોન્તસ્સ અનાપત્તી’’તિ.

સત્તન્નં સેક્ખાનં પચ્ચયપરિભોગો **દાયજ્જપરિભોગો** નામ. તે હિ ભગવતો પુત્તા, તસ્મા પિતુસન્તકાનં પચ્ચયાનં દાયાદા હુત્વા તે પચ્ચયે પરિભુઞ્જન્તિ. કિંપનેતે ભગવતો પચ્ચયે પરિભુઞ્જન્તિ, ઉદાહુ ગિહીનં પચ્ચયે પરિભુઞ્જન્તીતિ. ગિહીહિ દિન્નાપિ ભગવતા અનુઞ્ઞાતત્તા ભગવતો સન્તકા હોન્તિ, તસ્મા ભગવતો પચ્ચયે પરિભુઞ્જન્તીતિ વેદિતબ્બા. ધમ્મદાયાદસુત્તઞ્ચેત્થ સાધકં.

ખીણાસવાનં પરિભોગો **સામિપરિભોગો** નામ. તે હિ તણ્હાય દાસબ્યં અતીતત્તા સામિનો હુત્વા પરિભુઞ્જન્તિ.

ઇમેસુ પરિભોગેસુ સામિપરિભોગો ચ દાયજ્જપરિભોગો ચ સબ્બેસં વટ્ટતિ. ઇણપરિભોગો ન વટ્ટતિ. થેય્યપરિભોગે કથાયેવ નત્થિ. યો પનાયં સીલવતો પચ્ચવેક્ખિતપરિભોગો, સો ઇણપરિભોગસ્સ પચ્ચનીકત્તા આણણ્યપરિભોગો વા હોતિ, દાયજ્જપરિભોગેયેવ વા સઙ્ગહં ગચ્છતિ. સીલવાપિ હિ ઇમાય સિક્ખાય સમન્નાગતત્તા સેક્ખોત્વેવ સઙ્ખ્યં ગચ્છતિ. ઇમેસુ પન પરિભોગેસુ યસ્મા સામિપરિભોગો અગ્ગો, તસ્મા તં પત્થયમાનેન ભિક્ખુના વુત્તપ્પકારાય પચ્ચવેક્ખણાય પચ્ચવેક્ખિત્વા પરિભુઞ્જન્તેન પચ્ચયસન્નિસ્સિતસીલં સમ્પાદેતબ્બં. એવં કરોન્તો હિ કિચ્ચકારી હોતિ. વુત્તમ્પિ ચેતં –

‘‘પિણ્ડં વિહારં સયનાસનઞ્ચ,
આપઞ્ચ સઙ્ઘાટિરજૂપવાહનં;
સુત્વાન ધમ્મં સુગતેન દેસિતં,
સઙ્ખાય સેવે વરપઞ્ઞસાવકો.

‘‘તસ્મા હિ પિણ્ડે સયનાસને ચ,
આપે ચ સઙ્ઘાટિરજૂપવાહને;
એતેસુ ધમ્મેસુ અનૂપલિત્તો,
ભિક્ખુ યથા પોક્ખરે વારિબિન્દુ. (સુ॰ નિ॰ ૩૯૩-૩૯૪);

‘‘કાલેન લદ્ધા પરતો અનુગ્ગહા,
ખજ્જેસુ ભોજ્જેસુ ચ સાયનેસુ ચ;
મત્તં સ જઞ્ઞા સતતં ઉપટ્ઠિતો,
વણસ્સ આલેપનરૂહને યથા.

‘‘કન્તારે પુત્તમંસંવ, અક્ખસ્સબ્ભઞ્જનં યથા;
એવં આહારે આહારં, યાપનત્થમમુચ્છિતો’’તિ.

ઇમસ્સ ચ પચ્ચયસન્નિસ્સિતસીલસ્સ પરિપૂરકારિતાય ભાગિનેય્યસઙ્ઘરક્ખિતસામણેરસ્સ વત્થુ કથેતબ્બં. સો હિ સમ્મા પચ્ચવેક્ખિત્વા પરિભુઞ્જિ. યથાહ –

‘‘ઉપજ્ઝાયો મં ભુઞ્જમાનં, સાલિકૂરં સુનિબ્બુતં;
મા હેવ ત્વં સામણેર, જિવ્હં ઝાપેસિ અસઞ્ઞતો.

‘‘ઉપજ્ઝાયસ્સ વચો સુત્વા, સંવેગમલભિં તદા;

એકાસને નિસીદિત્વા, અરહત્તં અપાપુણિં.

‘‘સોહં પરિપુણ્ણસઙ્કપ્પો, ચન્દો પન્નરસો યથા;
સબ્બાસવપરિક્ખીણો, નત્થિ દાનિ પુનબ્ભવો’’તિ.

‘‘તસ્મા અઞ્ઞોપિ દુક્ખસ્સ, પત્થયન્તો પરિક્ખયં;
યોનિસો પચ્ચવેક્ખિત્વા, પટિસેવેથ પચ્ચયે’’તિ.

એવં પાતિમોક્ખસંવરસીલાદિવસેન ચતુબ્બિધં.

પઠમસીલપઞ્ચકં

૨૦. પઞ્ચવિધકોટ્ઠાસસ્સ પઠમપઞ્ચકે અનુપસમ્પન્નસીલાદિવસેન અત્થો વેદિતબ્બો. વુત્તઞ્હેતં પટિસમ્ભિદાયં –

‘‘કતમં પરિયન્તપારિસુદ્ધિસીલં? અનુપસમ્પન્નાનં પરિયન્તસિક્ખાપદાનં, ઇદં પરિયન્તપારિસુદ્ધિસીલં. કતમં અપરિયન્તપારિસુદ્ધિસીલં? ઉપસમ્પન્નાનં અપરિયન્તસિક્ખાપદાનં, ઇદં અપરિયન્તપારિસુદ્ધિસીલં. કતમં પરિપુણ્ણપારિસુદ્ધિસીલં? પુથુજ્જનકલ્યાણકાનં કુસલધમ્મે યુત્તાનં સેક્ખપરિયન્તે પરિપૂરકારીનં કાયે ચ જીવિતે ચ અનપેક્ખાનં પરિચ્ચત્તજીવિતાનં, ઇદં પરિપુણ્ણપારિસુદ્ધિસીલં. કતમં અપરામટ્ઠપારિસુદ્ધિસીલં? સત્તન્નં સેક્ખાનં, ઇદં અપરામટ્ઠપારિસુદ્ધિસીલં. કતમં પટિપ્પસ્સદ્ધિપારિસુદ્ધિસીલં? તથાગતસાવકાનં ખીણાસવાનં પચ્ચેકબુદ્ધાનં તથાગતાનં અરહન્તાનં સમ્માસમ્બુદ્ધાનં, ઇદં પટિપ્પસ્સદ્ધિપારિસુદ્ધિસીલ’’ન્તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૩૭).

તત્થ અનુપસમ્પન્નાનં સીલં ગણનવસેન સપરિયન્તત્તા **પરિયન્તપારિસુદ્ધિસીલ**ન્તિ વેદિતબ્બં. ઉપસમ્પન્નાનં –

‘‘નવ કોટિસહસ્સાનિ, અસીતિસતકોટિયો;
પઞ્ઞાસસતસહસ્સાનિ, છત્તિંસા ચ પુનાપરે.

‘‘એતે સંવરવિનયા, સમ્બુદ્ધેન પકાસિતા;
પેય્યાલમુખેન નિદ્દિટ્ઠા, સિક્ખા વિનયસંવરે’’તિ. –

એવં ગણનવસેન સપરિયન્તમ્પિ અનવસેસવસેન સમાદાનભાવઞ્ચ લાભયસઞાતિઅઙ્ગજીવિતવસેન અદિટ્ઠપરિયન્તભાવઞ્ચ સન્ધાય **અપરિયન્તપારિસુદ્ધિસીલ**ન્તિ વુત્તં, ચિરગુમ્બવાસિકઅમ્બખાદકમહાતિસ્સત્થેરસ્સ સીલમિવ. તથા હિ સો આયસ્મા –

‘‘ધનં ચજે અઙ્ગવરસ્સ હેતુ, અઙ્ગં ચજે જીવિતં રક્ખમાનો;
અઙ્ગં ધનં જીવિતઞ્ચાપિ સબ્બં, ચજે નરો ધમ્મમનુસ્સરન્તો’’તિ. –

ઇમં સપ્પુરિસાનુસ્સતિં અવિજહન્તો જીવિતસંસયેપિ સિક્ખાપદં અવીતિક્કમ્મ તદેવ અપરિયન્તપારિસુદ્ધિસીલં નિસ્સાય ઉપાસકસ્સ પિટ્ઠિગતોવ અરહત્તં પાપુણિ. યથાહ –

"ન પિતા નપિ તે માતા, ન ઞાતિ નપિ બન્ધવો;
કરોતેતાદિસં કિચ્ચં, સીલવન્તસ્સ કારણા.

સંવેગં જનયિત્વાન, સમ્મસિત્વાન યોનિસો;
તસ્સ પિટ્ઠિગતો સન્તો, અરહત્તં અપાપુણી"તિ.

પુથુજ્જનકલ્યાણકાનં સીલં ઉપસમ્પદતો પટ્ઠાય સુધોતજાતિમણિ વિય સુપરિકમ્મકતસુવણ્ણં વિય ચ અતિપરિસુદ્ધત્તા ચિત્તુપ્પાદમત્તકેનપિ મલેન વિરહિતં અરહત્તસ્સેવ પદટ્ઠાનં હોતિ, તસ્મા **પરિપુણ્ણપારિસુદ્ધી**તિ વુચ્ચતિ, મહાસઙ્ઘરક્ખિતભાગિનેય્યસઙ્ઘરક્ખિતત્થેરાનં વિય.

મહાસઙ્ઘરક્ખિતત્થેરં કિર અતિક્કન્તસટ્ઠિવસ્સં મરણમઞ્ચે નિપન્નં ભિક્ખુસઙ્ઘો લોકુત્તરાધિગમં પુચ્છિ. થેરો "નત્થિ મે લોકુત્તરધમ્મો"તિ આહ. અથસ્સ ઉપટ્ઠાકો દહરભિક્ખુ આહ – "ભન્તે, તુમ્હે પરિનિબ્બુતાતિ સમન્તા દ્વાદસયોજના મનુસ્સા સન્નિપતિતા, તુમ્હાકં પુથુજ્જનકાલકિરિયાય મહાજનસ્સ વિપ્પટિસારો ભવિસ્સતી"તિ. આવુસો, અહં "મેત્તેય્યં ભગવન્તં પસ્સિસ્સામી"તિ ન વિપસ્સનં પટ્ઠપેસિં. તેન હિ મં નિસીદાપેત્વા ઓકાસં કરોહીતિ. સો થેરં નિસીદાપેત્વા બહિ નિક્ખન્તો. થેરો તસ્સ સહ નિક્ખમનાવ અરહત્તં પત્વા અચ્છરિકાય સઞ્ઞં અદાસિ. સઙ્ઘો સન્નિપતિત્વા આહ – "ભન્તે, એવરૂપે મરણકાલે લોકુત્તરધમ્મં નિબ્બત્તેન્તા દુક્કરં કરિત્થા"તિ. નાવુસો એતં દુક્કરં, અપિચ વો દુક્કરં આચિક્ખિસ્સામિ – "અહં, આવુસો, પબ્બજિતકાલતો પટ્ઠાય અસતિયા અઞ્ઞાણપકતં કમ્મં નામ ન પસ્સામી"તિ. ભાગિનેય્યોપિસ્સ પઞ્ઞાસવસ્સકાલે એવમેવ અરહત્તં પાપુણીતિ.

"અપ્પસ્સુતોપિ ચે હોતિ, સીલેસુ અસમાહિતો;
ઉભયેન નં ગરહન્તિ, સીલતો ચ સુતેન ચ.

"અપ્પસ્સુતોપિ ચે હોતિ, સીલેસુ સુસમાહિતો;
સીલતો નં પસંસન્તિ, તસ્સ સમ્પજ્જતે સુતં.

"બહુસ્સુતોપિ ચે હોતિ, સીલેસુ અસમાહિતો;
સીલતો નં ગરહન્તિ, નાસ્સ સમ્પજ્જતે સુતં.

"બહુસ્સુતોપિ ચે હોતિ, સીલેસુ સુસમાહિતો;
ઉભયેન નં પસંસન્તિ, સીલતો ચ સુતેન ચ.

"બહુસ્સુતં ધમ્મધરં, સપ્પઞ્ઞં બુદ્ધસાવકં;
નેક્ખં જમ્બોનદસ્સેવ, કો તં નિન્દિતુમરહતિ;
દેવાપિ નં પસંસન્તિ, બ્રહ્મુનાપિ પસંસિતો"તિ. (અ॰ નિ॰ ૪.૬);

સેક્ખાનં પન સીલં દિટ્ઠિવસેન અપરામટ્ઠત્તા, પુથુજ્જનાનં વા પન રાગવસેન અપરામટ્ઠસીલં **અપરામટ્ઠપારિસુદ્ધી**તિ વેદિતબ્બં, કુટુમ્બિયપુત્તતિસ્સત્થેરસ્સ સીલં વિય. સો હિ આયસ્મા તથારૂપં સીલં નિસ્સાય અરહત્તે પતિટ્ઠાતુકામો વેરિકે આહ –

‘‘ઉભો પાદાનિ ભિન્દિત્વા, સઞ્ઞપેસ્સામિ વો અહં;
અટ્ટિયામિ હરાયામિ, સરાગમરણં અહ’’ન્તિ.

‘‘એવાહં ચિન્તયિત્વાન, સમ્મસિત્વાન યોનિસો;
સમ્પત્તે અરુણુગ્ગમ્હિ, અરહત્તં અપાપુણિ’’ન્તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૭૩);

અઞ્ઞતરોપિ મહાથેરો બાળ્હગિલાનો સહત્થા આહારમ્પિ પરિભુઞ્જિતું અસક્કોન્તો સકે મુત્તકરીસે પલિપન્નો સમ્પરિવત્તતિ, તં દિસ્વા અઞ્ઞતરો દહરો ‘‘અહો દુક્ખા જીવિતસઙ્ખારા’’તિ આહ. તમેનં મહાથેરો આહ – ‘‘અહં, આવુસો, ઇદાનિ મિય્યમાનો સગ્ગસમ્પત્તિં લભિસ્સામિ, નત્થિ મે એત્થ સંસયો, ઇમં પન સીલં ભિન્દિત્વા લદ્ધસમ્પત્તિ નામ સિક્ખં પચ્ચક્ખાય પટિલદ્ધગિહિભાવસદિસી’’તિ વત્વા ‘‘સીલેનેવ સદ્ધિં મરિસ્સામી’’તિ તત્થેવ નિપન્નો તમેવ રોગં સમ્મસન્તો અરહત્તં પત્વા ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ ઇમાહિ ગાથાહિ બ્યાકાસિ –

‘‘ફુટ્ઠસ્સ મે અઞ્ઞતરેન બ્યાધિના,
રોગેન બાળ્હં દુખિતસ્સ રુપ્પતો;
પરિસુસ્સતિ ખિપ્પમિદં કળેવરં,
પુપ્ફં યથા પંસુનિ આતપે કતં.

‘‘અજઞ્ઞં જઞ્ઞસઙ્ખાતં, અસુચિં સુચિસમ્મતં;
નાનાકુણપપરિપૂરં, જઞ્ઞરૂપં અપસ્સતો.

‘‘ધિરત્થુ મં આતુરં પૂતિકાયં, દુગ્ગન્ધિયં અસુચિ બ્યાધિધમ્મં;
યત્થપ્પમત્તા અધિમુચ્છિતા પજા, હાપેન્તિ મગ્ગં સુગતૂપપત્તિયા’’તિ.

અરહન્તાદીનં પન સીલં સબ્બદરથપ્પટિપ્પસ્સદ્ધિયા પરિસુદ્ધત્તા **પટિપ્પસ્સદ્ધિપારિસુદ્ધી**તિ વેદિતબ્બં. એવં પરિયન્તપારિસુદ્ધિઆદિવસેન પઞ્ચવિધં.

દુતિયસીલપઞ્ચકં

દુતિયપઞ્ચકે પાણાતિપાતાદીનં પહાનાદિવસેન અત્થો વેદિતબ્બો. વુત્તઞ્હેતં પટિસમ્ભિદાયં –

‘‘પઞ્ચ સીલાનિ પાણાતિપાતસ્સ પહાનં સીલં, વેરમણી સીલં, ચેતના સીલં, સંવરો સીલં, અવીતિક્કમો સીલં. અદિન્નાદાનસ્સ, કામેસુમિચ્છાચારસ્સ, મુસાવાદસ્સ, પિસુણાય વાચાય, ફરુસાય વાચાય, સમ્ફપ્પલાપસ્સ, અભિજ્ઝાય, બ્યાપાદસ્સ, મિચ્છાદિટ્ઠિયા, નેક્ખમ્મેન કામચ્છન્દસ્સ, અબ્યાપાદેન બ્યાપાદસ્સ, આલોકસઞ્ઞાય થિનમિદ્ધસ્સ, અવિક્ખેપેન ઉદ્ધચ્ચસ્સ, ધમ્મવવત્થાનેન વિચિકિચ્છાય, ઞાણેન અવિજ્જાય, પામોજ્જેન અરતિયા, પઠમેન ઝાનેન નીવરણાનં, દુતિયેન ઝાનેન વિતક્કવિચારાનં, તતિયેન ઝાનેન પીતિયા, ચતુત્થેન ઝાનેન સુખદુક્ખાનં, આકાસાનઞ્ચાયતનસમાપત્તિયા રૂપસઞ્ઞાય પટિઘસઞ્ઞાય નાનત્તસઞ્ઞાય, વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનસમાપત્તિયા આકાસાનઞ્ચાયતનસઞ્ઞાય, આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનસમાપત્તિયા વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનસઞ્ઞાય, નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનસમાપત્તિયા આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનસઞ્ઞાય, અનિચ્ચાનુપસ્સનાય નિચ્ચસઞ્ઞાય, દુક્ખાનુપસ્સનાય સુખસઞ્ઞાય, અનત્તાનુપસ્સનાય અત્તસઞ્ઞાય, નિબ્બિદાનુપસ્સનાય નન્દિયા,

વિરાગાનુપસ્સનાય રાગસ્સ, નિરોધાનુપસ્સનાય સમુદયસ્સ, પટિનિસ્સગ્ગાનુપસ્સનાય આદાનસ્સ, ખયાનુપસ્સનાય ઘનસઞ્ઞાય, વયાનુપસ્સનાય આયૂહનસ્સ, વિપરિણામાનુપસ્સનાય ધુવસઞ્ઞાય, અનિમિત્તાનુપસ્સનાય નિમિત્તસ્સ, અપ્પણિહિતાનુપસ્સનાય પણિધિયા, સુઞ્ઞતાનુપસ્સનાય અભિનિવેસસ્સ, અધિપઞ્ઞાધમ્મવિપસ્સનાય સારાદાનાભિનિવેસસ્સ, યથાભૂતઞાણદસ્સનેન સમ્મોહાભિનિવેસસ્સ, આદીનવાનુપસ્સનાય આલયાભિનિવેસસ્સ, પટિસઙ્ખાનુપસ્સનાય અપ્પટિસઙ્ખાય, વિવટ્ટનાનુપસ્સનાય સઞ્ઞોગાભિનિવેસસ્સ, સોતાપત્તિમગ્ગેન દિટ્ઠેકટ્ઠાનં કિલેસાનં, સકદાગામિમગ્ગેન ઓળારિકાનં કિલેસાનં, અનાગામિમગ્ગેન અણુસહગતાનં કિલેસાનં, અરહત્તમગ્ગેન સબ્બકિલેસાનં પહાનં સીલં, વેરમણી, ચેતના, સંવરો, અવીતિક્કમો સીલં. એવરૂપાનિ સીલાનિ ચિત્તસ્સ અવિપ્પટિસારાય સંવત્તન્તિ, પામોજ્જાય સંવત્તન્તિ, પીતિયા સંવત્તન્તિ, પસ્સદ્ધિયા સંવત્તન્તિ, સોમનસ્સાય સંવત્તન્તિ, આસેવનાય સંવત્તન્તિ, ભાવનાય સંવત્તન્તિ, બહુલીકમ્માય સંવત્તન્તિ, અલઙ્કારાય સંવત્તન્તિ, પરિક્ખારાય સંવત્તન્તિ, પરિવારાય સંવત્તન્તિ, પારિપૂરિયા સંવત્તન્તિ, એકન્તનિબ્બિદાય વિરાગાય નિરોધાય ઉપસમાય અભિઞ્ઞાય સમ્બોધાય નિબ્બાનાય સંવત્તન્તી''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૪૧).

એત્થ ચ પહાનન્તિ કોચિ ધમ્મો નામ નત્થિ અઞ્ઞત્ર વુત્તપ્પકારાનં પાણાતિપાતાદીનં અનુપ્પાદમત્તતો. યસ્મા પન તં તં પહાનં તસ્સ તસ્સ કુસલધમ્મસ્સ પતિટ્ઠાનટ્ઠેન ઉપધારણં હોતિ, વિકમ્પાભાવકરણેન ચ સમાદાનં. તસ્મા પુબ્બે વુત્તેનેવ ઉપધારણસમાધાનસઙ્ખાતેન સીલનટ્ઠેન સીલન્તિ વુત્તં. ઇતરે ચત્તારો ધમ્મા તતો તતો વેરમણિવસેન, તસ્સ તસ્સ સંવરવસેન, તદુભયસમ્પયુત્તચેતનાવસેન, તં તં અવીતિક્કમન્તસ્સ અવીતિક્કમનવસેન ચ ચેતસો પવત્તિસબ્ભાવં સન્ધાય વુત્તા. સીલટ્ઠો પન તેસં પુબ્બે પકાસિતોયેવાતિ. એવં પહાનસીલાદિવસેન પઞ્ચવિધં.

એત્તાવતા ચ કિં સીલં? કેનટ્ઠેન સીલં? કાનસ્સ લક્ખણરસપચ્ચુપટ્ઠાનપદટ્ઠાનાનિ? કિમાનિસંસં સીલં? કતિવિધં ચેતં સીલન્તિ? ઇમેસં પઞ્હાનં વિસ્સજ્જનં નિટ્ઠિતં.

સીલસંકિલેસવોદાનં

૨૧. યં પન વુત્તં ''કો ચસ્સ સંકિલેસો, કિં વોદાન''ન્તિ. તત્ર વદામ – ખણ્ડાદિભાવો સીલસ્સ સંકિલેસો, અખણ્ડાદિભાવો વોદાનં. સો પન ખણ્ડાદિભાવો લાભયસાદિહેતુકેન ભેદેન ચ સત્તવિધમેથુનસંયોગેન ચ સઙ્ગહિતો.

તથા હિ યસ્સ સત્તસુ આપત્તિક્ખન્ધેસુ આદિમ્હિ વા અન્તે વા સિક્ખાપદં ભિન્નં હોતિ, તસ્સ સીલં પરિયન્તે છિન્નસાટકો વિય **ખણ્ડં** નામ હોતિ. યસ્સ પન વેમજ્ઝે ભિન્નં, તસ્સ મજ્ઝે છિદ્દસાટકો વિય **છિદ્દં** નામ હોતિ. યસ્સ પટિપાટિયા દ્વે તીણિ ભિન્નાનિ, તસ્સ પિટ્ઠિયા વા કુચ્છિયા વા ઉટ્ઠિતેન વિસભાગવણ્ણેન કાળરત્તાદીનં અઞ્ઞતરસરીરવણ્ણા ગાવી વિય **સબલં** નામ હોતિ. યસ્સ અન્તરન્તરા ભિન્નાનિ, તસ્સ અન્તરન્તરા વિસભાગવણ્ણબિન્દુવિચિત્રા ગાવી વિય **કમ્માસં** નામ હોતિ. એવં તાવ લાભાદિહેતુકેન ભેદેન ખણ્ડાદિભાવો હોતિ.

એવં સત્તવિધમેથુનસંયોગવસેન. વુત્તઞ્હિ ભગવતા –

''ઇધ, બ્રાહ્મણ, એકચ્ચો સમણો વા બ્રાહ્મણો વા સમ્મા બ્રહ્મચારી પટિજાનમાનો ન હેવ ખો માતુગામેન સદ્ધિં દ્વયંદ્વયસમાપત્તિં સમાપજ્જતિ, અપિચ ખો માતુગામસ્સ ઉચ્છાદનં પરિમદ્દનં ન્હાપનં

સમ્બાહનં સાદિયતિ, સો તદસ્સાદેતિ, તં નિકામેતિ, તેન ચ વિત્તિં આપજ્જતિ, ઇદમ્પિ ખો, બ્રાહ્મણ, બ્રહ્મચરિયસ્સ ખણ્ડમ્પિ છિદ્દમ્પિ સબલમ્પિ કમ્માસમ્પિ. અયં વુચ્ચતિ, બ્રાહ્મણ, અપરિસુદ્ધં બ્રહ્મચરિયં ચરતિ સંયુત્તો મેથુનેન સંયોગેન, ન પરિમુચ્ચતિ જાતિયા. જરાય મરણેન...પે॰... ન પરિમુચ્ચતિ દુક્ખસ્માતિ વદામિ.

''પુન ચપરં, બ્રાહ્મણ, ઇધેકચ્ચો સમણો વા...પે॰... પટિજાનમાનો ન હેવ ખો માતુગામેન સદ્ધિં દ્વયં દ્વયસમાપત્તિં સમાપજ્જતિ. નપિ માતુગામસ્સ ઉચ્છાદનં...પે॰... સાદિયતિ. અપિચ ખો માતુગામેન સદ્ધિં સઞ્જગ્ઘતિ સંકીળતિ સંકેલાયતિ, સો તદસ્સાદેતિ...પે॰... ન પરિમુચ્ચતિ દુક્ખસ્માતિ વદામિ.

''પુન ચપરં, બ્રાહ્મણ, ઇધેકચ્ચો સમણો વા...પે॰... ન હેવ ખો માતુગામેન સદ્ધિં દ્વયં દ્વયસમાપત્તિં સમાપજ્જતિ. નપિ માતુગામસ્સ ઉચ્છાદનં...પે॰... સાદિયતિ. નપિ માતુગામેન સદ્ધિં સઞ્જગ્ઘતિ સંકીળતિ સંકેલાયતિ. અપિચ ખો માતુગામસ્સ ચક્ખુના ચક્ખું ઉપનિજ્ઝાયતિ પેક્ખતિ, સો તદસ્સાદેતિ...પે॰... ન પરિમુચ્ચતિ દુક્ખસ્માતિ વદામિ.

''પુન ચપરં, બ્રાહ્મણ, ઇધેકચ્ચો સમણો વા...પે॰... ન હેવ ખો માતુગામેન... નપિ માતુગામસ્સ... નપિ માતુગામેન... નપિ માતુગામસ્સ...પે॰... પેક્ખતિ. અપિચ ખો માતુગામસ્સ સદ્દં સુણાતિ તિરોકુટ્ટા વા તિરોપાકારા વા હસન્તિયા વા ભણન્તિયા વા ગાયન્તિયા વા રોદન્તિયા વા, સો તદસ્સાદેતિ...પે॰... દુક્ખસ્માતિ વદામિ.

''પુન ચપરં, બ્રાહ્મણ, ઇધેકચ્ચો સમણો વા...પે॰... ન હેવ ખો માતુગામેન... નપિ માતુગામસ્સ... નપિ માતુગામેન... નપિ માતુગામસ્સ...પે॰... રોદન્તિયા વા. અપિચ ખો યાનિસ્સ તાનિ પુબ્બે માતુગામેન સદ્ધિં હસિતલપિતકીળિતાનિ, તાનિ અનુસ્સરતિ, સો તદસ્સાદેતિ...પે॰... દુક્ખસ્માતિ વદામિ.

''પુન ચપરં, બ્રાહ્મણ, ઇધેકચ્ચો સમણો વા...પે॰... ન હેવ ખો માતુગામેન...પે॰... નપિ માતુગામસ્સ...પે॰... નપિ યાનિસ્સ તાનિ પુબ્બે માતુગામેન સદ્ધિં હસિતલપિતકીળિતાનિ, તાનિ અનુસ્સરતિ. અપિચ ખો પસ્સતિ ગહપતિં વા ગહપતિપુત્તં વા પઞ્ચહિ કામગુણેહિ સમપ્પિતં સમઙ્ગીભૂતં પરિચારયમાનં, સો તદસ્સાદેતિ...પે॰... દુક્ખસ્માતિ વદામિ.

''પુન ચપરં, બ્રાહ્મણ, ઇધેકચ્ચો સમણો વા...પે॰... ન હેવ ખો માતુગામેન...પે॰... નપિ પસ્સતિ ગહપતિં વા ગહપતિપુત્તં વા...પે॰... પરિચારયમાનં. અપિચ ખો અઞ્ઞતરં દેવનિકાયં પણિધાય બ્રહ્મચરિયં ચરતિ 'ઇમિનાહં સીલેન વા વતેન વા તપેન વા બ્રહ્મચરિયેન વા દેવો વા ભવિસ્સામિ દેવઞ્ઞતરો વા'તિ. સો તદસ્સાદેતિ, તં નિકામેતિ, તેન ચ વિત્તિં આપજ્જતિ. ઇદમ્પિ ખો, બ્રાહ્મણ, બ્રહ્મચરિયસ્સ ખણ્ડમ્પિ છિદ્દમ્પિ સબલમ્પિ કમ્માસમ્પી''તિ (અ॰ નિ॰ ૭.૫૦).

એવં લાભાદિહેતુકેન ભેદેન ચ સત્તવિધમેથુનસંયોગેન ચ ખણ્ડાદિભાવો સઙ્ગહિતોતિ વેદિતબ્બો.

અખણ્ડાદિભાવો પન સબ્બસો સિક્ખાપદાનં અભેદેન, ભિન્નાનઞ્ચ સપ્પટિકમ્માનં પટિકમ્મકરણેન, સત્તવિધમેથુનસંયોગાભાવેન ચ, અપરાય ચ ''કોધો ઉપનાહો મક્ખો પળાસો ઇસ્સા મચ્છરિયં માયા સાઠેય્યં

થમ્ભો સારમ્ભો માનો અતિમાનો મદો પમાદો’’તિઆદીનં પાપધમ્માનં અનુપ્પત્તિયા, અપ્પિચ્છતાસન્તુટ્ઠિતાસલ્લેખતાદીનઞ્ચ ગુણાનં ઉપ્પત્તિયા સઙ્ગહિતો.

યાનિ હિ સીલાનિ લાભાદીનમ્પિ અત્થાય અભિન્નાનિ, પમાદદોસેન વા ભિન્નાનિપિ પટિકમ્મકતાનિ , મેથુનસંયોગેહિ વા કોધુપનાહાદીહિ વા પાપધમ્મેહિ અનુપહતાનિ, તાનિ સબ્બસો **અખણ્ડાનિ અચ્છિદ્દાનિ અસબલાનિ અકમ્માસાની**તિ વુચ્ચન્તિ. તાનિયેવ ભુજિસ્સભાવકરણતો ચ **ભુજિસ્સાનિ**, વિઞ્ઞૂહિ પસત્થત્તા **વિઞ્ઞુપસત્થાનિ**, તણ્હાદિટ્ઠીહિ અપરામટ્ઠત્તા **અપરામટ્ઠાનિ**, ઉપચારસમાધિં વા અપ્પનાસમાધિં વા સંવત્તયન્તીતિ **સમાધિસંવત્તનિકાનિ** ચ હોન્તિ. તસ્મા નેસં એસ ‘અખણ્ડાદિભાવો વોદાન’ન્તિ વેદિતબ્બો.

તં પનેતં વોદાનં દ્વીહાકારેહિ સમ્પજ્જતિ સીલવિપત્તિયા ચ આદીનવદસ્સનેન, સીલસમ્પત્તિયા ચ આનિસંસદસ્સનેન. તત્થ ‘‘પઞ્ચિમે, ભિક્ખવે, આદીનવા દુસ્સીલસ્સ સીલવિપત્તિયા’’તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૪૯; અ॰ નિ॰ ૫.૨૧૩) એવમાદિસુત્તનયેન સીલવિપત્તિયા આદીનવો દટ્ઠબ્બો.

અપિચ દુસ્સીલો પુગ્ગલો દુસ્સીલ્યહેતુ અમનાપો હોતિ દેવમનુસ્સાનં, અનનુસાસનીયો સબ્રહ્મચારીનં, દુક્ખિતો દુસ્સીલ્યગરહાસુ, વિપ્પટિસારી સીલવતં પસંસાસુ, તાય ચ પન દુસ્સીલ્યતાય સાણસાટકો વિય દુબ્બણ્ણો હોતિ. યે ખો પનસ્સ દિટ્ઠાનુગતિં આપજ્જન્તિ, તેસં દીઘરત્તં અપાયદુક્ખાવહનતો દુક્ખસમ્ફસ્સો. યેસં દેય્યધમ્મં પટિગ્ગણ્હાતિ, તેસં નમહપ્ફલકરણતો અપ્પગ્ઘો. અનેકવસ્સગણિકગૂથકૂપો વિય દુબ્બિસોધનો. છવાલાતમિવ ઉભતો પરિબાહિરો. ભિક્ખુભાવં પટિજાનન્તોપિ અભિક્ખુયેવ ગોગણં અનુબન્ધગદ્રભો વિય. સતતુબ્બિગ્ગો સબ્બવેરિકપુરિસો વિય. અસંવાસારહો મતકળેવરં વિય. સુતાદિગુણયુત્તોપિ સબ્રહ્મચારીનં અપૂજારહો સુસાનગ્ગિ વિય બ્રાહ્મણાનં. અભબ્બો વિસેસાધિગમે અન્ધો વિય રૂપદસ્સને. નિરાસો સદ્ધમ્મે ચણ્ડાલકુમારકો વિય રજ્જે. સુખિતોસ્મીતિ મઞ્ઞમાનોપિ દુક્ખિતોવ અગ્ગિક્ખન્ધપરિયાયે વુત્તદુક્ખભાગિતાય.

દુસ્સીલાનઞ્હિ પઞ્ચકામગુણપરિભોગવન્દનમાનનાદિસુખસ્સાદગધિતચિત્તાનં તપ્પચ્ચયં અનુસ્સરણમત્તેનાપિ હદયસન્તાપં જનયિત્વા ઉણ્હલોહિતુગ્ગારપ્પવત્તનસમત્થં અતિકટુકં દુક્ખં દસ્સેન્તો સબ્બાકારેન પચ્ચક્ખકમ્મવિપાકો ભગવા આહ –

> ‘‘પસ્સથ નો તુમ્હે, ભિક્ખવે, અમું મહન્તં અગ્ગિક્ખન્ધં આદિત્તં સમ્પજ્જલિતં સજોતિભૂત’ન્તિ? એવં, ભન્તેતિ. તં કિં મઞ્ઞથ, ભિક્ખવે, કતમં નુ ખો વરં યં અમું મહન્તં અગ્ગિક્ખન્ધં આદિત્તં સમ્પજ્જલિતં સજોતિભૂતં આલિઙ્ગેત્વા ઉપનિસીદેય્ય વા ઉપનિપજ્જેય્ય વા, યં ખત્તિયકઞ્ઞં વા બ્રાહ્મણકઞ્ઞં વા ગહપતિકઞ્ઞં વા મુદુતલુનહત્થપાદં આલિઙ્ગેત્વા ઉપનિસીદેય્ય વા ઉપનિપજ્જેય્ય વાતિ. એતદેવ, ભન્તે, વરં યં ખત્તિયકઞ્ઞં વા…પે॰… ઉપનિપજ્જેય્ય વા. દુક્ખં હેતં, ભન્તે, યં અમું મહન્તં અગ્ગિક્ખન્ધં…પે॰… ઉપનિપજ્જેય્ય વાતિ. આરોચયામિ વો, ભિક્ખવે, પટિવેદયામિ વો, ભિક્ખવે, યથા એતદેવ તસ્સ વરં દુસ્સીલસ્સ પાપધમ્મસ્સ અસુચિસઙ્કસ્સરસમાચારસ્સ પટિચ્છન્નકમ્મન્તસ્સ અસ્સમણસ્સ સમણપટિઞ્ઞસ્સ અબ્રહ્મચારિસ્સ બ્રહ્મચારિપટિઞ્ઞસ્સ અન્તોપૂતિકસ્સ અવસ્સુતસ્સ કસમ્બુજાતસ્સ યં અમું મહન્તં અગ્ગિક્ખન્ધં…પે॰… ઉપનિપજ્જેય્ય વા. તં કિસ્સ હેતુ? તતોનિદાનં હિ સો, ભિક્ખવે, મરણં વા નિગચ્છેય્ય મરણમત્તં વા દુક્ખં, ન ત્વેવ તપ્પચ્ચયા કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા અપાયં દુગ્ગતિં વિનિપાતં નિરયં ઉપપજ્જેય્યા’’તિ (અ॰ નિ॰ ૭.૭૨).

એવં અગ્ગિક્ખન્ધુપમાય ઇત્થિપટિબદ્ધપઞ્ચકામગુણપરિભોગપચ્ચયં દુક્ખં દસ્સેત્વા એતેનેવ ઉપાયેન –

‘‘તં કિં મઞ્ઞથ, ભિક્ખવે, કતમં નુ ખો વરં યં બલવા પુરિસો દળ્હાય વાળરજ્જુયા ઉભો જઙ્ઘા વેઠેત્વા ઘંસેય્ય, સા છવિં છિન્દેય્ય, છવિં છેત્વા ચમ્મં છિન્દેય્ય, ચમ્મં છેત્વા મંસં છિન્દેય્ય, મંસં છેત્વા ન્હારું છિન્દેય્ય, ન્હારું છેત્વા અટ્ઠિં છિન્દેય્ય, અટ્ઠિં છેત્વા અટ્ઠિમિઞ્જં આહચ્ચ તિટ્ઠેય્ય, યં વા ખત્તિયમહાસાલાનં વા બ્રાહ્મણમહાસાલાનં વા ગહપતિમહાસાલાનં વા અભિવાદનં સાદિયેય્યા’’તિ ચ.

‘‘તં કિં મઞ્ઞથ, ભિક્ખવે, કતમં નુ ખો વરં યં બલવા પુરિસો તિણ્હાય સત્તિયા તેલધોતાય પચ્ચોરસ્મિં પહરેય્ય, યં વા ખત્તિયમહાસાલાનં વા બ્રાહ્મણમહાસાલાનં વા ગહપતિમહાસાલાનં વા અઞ્જલિકમ્મં સાદિયેય્યા’’તિ ચ.

‘‘તં કિં મઞ્ઞથ, ભિક્ખવે, કતમં નુ ખો વરં યં બલવા પુરિસો તત્તેન અયોપટ્ટેન આદિત્તેન સમ્પજ્જલિતેન સજોતિભૂતેન કાયં સમ્પલિવેઠેય્ય, યં વા ખત્તિયમહાસાલાનં વા બ્રાહ્મણમહાસાલાનં વા ગહપતિમહાસાલાનં વા સદ્ધાદેય્યં ચીવરં પરિભુઞ્જેય્યા’’તિ ચ.

‘‘તં કિં મઞ્ઞથ, ભિક્ખવે, કતમં નુ ખો વરં યં બલવા પુરિસો તત્તેન અયોસઙ્કુના આદિત્તેન સમ્પજ્જલિતેન સજોતિભૂતેન મુખં વિવરિત્વા તત્તં લોહગુળં આદિત્તં સમ્પજ્જલિતં સજોતિભૂતં મુખે પક્ખિપેય્ય, તં તસ્સ ઓટ્ઠમ્પિ ડહેય્ય, મુખમ્પિ, જિવ્હમ્પિ, કણ્ઠમ્પિ, ઉદરમ્પિ ડહેય્ય, અન્તમ્પિ અન્તગુણમ્પિ આદાય અધોભાગં નિક્ખમેય્ય, યં વા ખત્તિય... બ્રાહ્મણ... ગહપતિમહાસાલાનં વા સદ્ધાદેય્યં પિણ્ડપાતં પરિભુઞ્જેય્યા’’તિ ચ.

‘‘તં કિં મઞ્ઞથ, ભિક્ખવે, કતમં નુ ખો વરં યં બલવા પુરિસો સીસે વા ગહેત્વા ખન્ધે વા ગહેત્વા તત્તં અયોમઞ્ચં વા અયોપીઠં વા આદિત્તં સમ્પજ્જલિતં સજોતિભૂતં અભિનિસીદાપેય્ય વા અભિનિપજ્જાપેય્ય વા, યં વા ખત્તિય... બ્રાહ્મણ... ગહપતિમહાસાલાનં વા સદ્ધાદેય્યં મઞ્ચપીઠં પરિભુઞ્જેય્યા’’તિ ચ.

‘‘તં કિં મઞ્ઞથ, ભિક્ખવે, કતમં નુ ખો વરં યં બલવા પુરિસો ઉદ્ધંપાદં અધોસિરં ગહેત્વા તત્તાય અયોકુમ્ભિયા પક્ખિપેય્ય આદિત્તાય સમ્પજ્જલિતાય સજોતિભૂતાય , સો તત્થ ફેણુદ્દેહકં પચ્ચમાનો સકિમ્પિ ઉદ્ધં ગચ્છેય્ય, સકિમ્પિ અધો ગચ્છેય્ય, સકિમ્પિ તિરિયં ગચ્છેય્ય, યં વા ખત્તિય... બ્રાહ્મણ... ગહપતિમહાસાલાનં વા સદ્ધાદેય્યં વિહારં પરિભુઞ્જેય્યા’’તિ ચાતિ (અ॰ નિ॰ ૭.૭૨).

ઇમાહિ વાળરજ્જુતિણ્હસત્તિઅયોપટ્ટઅયોગુળઅયોમઞ્ચઅયોપીઠઅયોકુમ્ભીઉપમાહિ અભિવાદનઅઞ્જલિકમ્મચીવરપિણ્ડપાતમઞ્ચપીઠવિહારપરિભોગપચ્ચયં દુક્ખં દસ્સેસિ. તસ્મા –

અગ્ગિક્ખન્ધાલિઙ્ગનદુક્ખાધિકદુક્ખકટુકફલં;
અવિજહતો કામસુખં, સુખં કુતો ભિન્નસીલસ્સ.

અભિવાદનસાદિયને , કિં નામ સુખં વિપન્નસીલસ્સ;
દળ્હવાળરજ્જુઘંસનદુક્ખાધિકદુક્ખભાગિસ્સ.

સદ્ધાનમઞ્જલિકમ્મસાદિયને કિં સુખં અસીલસ્સ;
સત્તિપ્પહારદુક્ખાધિમત્તદુક્ખસ્સ યંહેતુ.

ચીવરપરિભોગસુખં, કિં નામ અસંયતસ્સ;
યેન ચિરં અનુભવિતબ્બો, નિરયે જલિતઅયોપટ્ટસમ્ફસ્સો.

મધુરોપિ પિણ્ડપાતો, હલાહલવિસૂપમો અસીલસ્સ;
આદિત્તા ગિલિતબ્બા, અયોગુળા યેન ચિરરત્તં.

સુખસમ્મતોપિ દુક્ખો, અસીલિનો મઞ્ચપીઠપરિભોગો;
યં બાધિસ્સન્તિ ચિરં, જલિતઅયોમઞ્ચપીઠાનિ.

દુસ્સીલસ્સ વિહારે, સદ્ધાદેય્યમ્હિ કા નિવાસ રતિ;
જલિતેસુ નિવસિતબ્બં, યેન અયોકુમ્ભિમજ્ઝેસુ.

સઙ્કસરસમાચારો, કસમ્બુજાતો અવસ્સુતો પાપો;
અન્તોપૂતીતિ ચ યં, નિન્દન્તો આહ લોકગરુ.

ધી જીવિતં અસઞ્ઞતસ્સ, તસ્સ સમણજનવેસધારિસ્સ;
અસ્સમણસ્સ ઉપહતં, ખતમત્તાનં વહન્તસ્સ.

ગૂથં વિય કુણપં વિય, મણ્ડનકામા વિવજ્જયન્તીધ;
યં નામ સીલવન્તો, સન્તો કિં જીવિતં તસ્સ.

સબ્બભયેહિ અમુત્તો, મુત્તો સબ્બેહિ અધિગમસુખેહિ;
સુપિહિતસગ્ગદ્વારો, અપાયમગ્ગં સમારૂળ્હો.

કરુણાય વત્થુભૂતો, કારુણિકજનસ્સ નામ કો અઞ્ઞો;
દુસ્સીલસમો દુસ્સી, લતાય ઇતિ બહુવિધા દોસાતિ.

એવમાદિના પચ્ચવેક્ખણેન સીલવિપત્તિયં આદીનવદસ્સનં વુત્તપ્પકારવિપરીતતો સીલસમ્પત્તિયા આનિસંસદસ્સનઞ્ચ વેદિતબ્બં. અપિચ –

તસ્સ પાસાદિકં હોતિ, પત્તચીવરધારણં;
પબ્બજ્જા સફલા તસ્સ, યસ્સ સીલં સુનિમ્મલં.

અત્તાનુવાદાદિભયં, સુદ્ધસીલસ્સ ભિક્ખુનો;
અન્ધકારં વિય રવિં, હદયં નાવગાહતિ.

સીલસમ્પત્તિયા ભિક્ખુ, સોભમાનો તપોવને;

પભાસમ્પત્તિયા ચન્દો, ગગને વિય સોભતિ.

કાયગન્ધોપિ પામોજ્જં, સીલવન્તસ્સ ભિક્ખુનો;
કરોતિ અપિ દેવાનં, સીલગન્ધે કથાવ કા.

સબ્બેસં ગન્ધજાતાનં, સમ્પત્તિં અભિભુય્યતિ;
અવિઘાતી દિસા સબ્બા, સીલગન્ધો પવાયતિ.

અપ્પકાપિ કતા કારા, સીલવન્તે મહપ્ફલા;
હોન્તીતિ સીલવા હોતિ, પૂજાસક્કારભાજનં.

સીલવન્તં ન બાધન્તિ, આસવા દિટ્ઠધમ્મિકા;
સમ્પરાયિકદુક્ખાનં, મૂલં ખનતિ સીલવા.

યા મનુસ્સેસુ સમ્પત્તિ, યા ચ દેવેસુ સમ્પદા;
ન સા સમ્પન્નસીલસ્સ, ઇચ્છતો હોતિ દુલ્લભા.

અચ્ચન્તસન્તા પન યા, અયં નિબ્બાનસમ્પદા;
મનો સમ્પન્નસીલસ્સ, તમેવ અનુધાવતિ.

સબ્બસમ્પત્તિમૂલમ્હિ , સીલમ્હિ ઇતિ પણ્ડિતો;
અનેકાકારવોકારં, આનિસંસં વિભાવયેતિ.

એવઞ્હિ વિભાવયતો સીલવિપત્તિતો ઉબ્બિજ્જિત્વા સીલસમ્પત્તિનિન્નં માનસં હોતિ. તસ્મા યથાવુત્તં ઇમં સીલવિપત્તિયા આદીનવં ઇમઞ્ચ સીલસમ્પત્તિયા આનિસંસં દિસ્વા સબ્બાદરેન સીલં વોદાપેતબ્બન્તિ.

એત્તાવતા ચ ‘‘સીલે પતિટ્ઠાય નરો સપઞ્ઞો’’તિ ઇમિસ્સા ગાથાય સીલસમાધિપઞ્ઞામુખેન દેસિતે વિસુદ્ધિમગ્ગે **સીલં** તાવ પરિદીપિતં હોતિ.

ઇતિ સાધુજનપામોજ્જત્થાય કતે વિસુદ્ધિમગ્ગે

સીલનિદ્દેસો નામ પઠમો પરિચ્છેદો.

૨. ધુતઙ્ગનિદ્દેસો

૨૨. ઇદાનિ યેહિ અપ્પિચ્છતાસન્તુટ્ઠિતાદીહિ ગુણેહિ વુત્તપ્પકારસ્સ સીલસ્સ વોદાનં હોતિ, તે ગુણે સમ્પાદેતું યસ્મા સમાદિન્નસીલેન યોગિના ધુતઙ્ગસમાદાનં કાતબ્બં. એવઞ્હિસ્સ અપ્પિચ્છતાસન્તુટ્ઠિતાસલ્લેખપવિવેકાપચયવીરિયારમ્ભસુભરતાદિગુણસલિલવિક્ખાલિતમલં સીલઞ્ચેવ સુપરિસુદ્ધં ભવિસ્સતિ, વતાનિ ચ સમ્પજ્જિસ્સન્તિ. ઇતિ અનવજ્જસીલબ્બતગુણપરિસુદ્ધસબ્બસમાચારો પોરાણે અરિયવંસત્તયે પતિટ્ઠાય ચતુત્થસ્સ ભાવનારામતાસઙ્ખાતસ્સ અરિયવંસસ્સ અધિગમારહો ભવિસ્સતિ. તસ્મા ધુતઙ્ગકથં આરભિસ્સામ.

ભગવતા હિ પરિચ્ચત્તલોકામિસાનં કાયે ચ જીવિતે ચ અનપેક્ખાનં અનુલોમપટિપદંયેવ આરાધેતુકામાનં કુલપુત્તાનં તેરસધુતઙ્ગાનિ અનુઞ્ઞાતાનિ. સેય્યથિદં – પંસુકૂલિકઙ્ગં, તેચીવરિકઙ્ગં, પિણ્ડપાતિકઙ્ગં, સપદાનચારિકઙ્ગં, એકાસનિકઙ્ગં, પત્તપિણ્ડિકઙ્ગં, ખલુપચ્છાભત્તિકઙ્ગં, આરઞ્ઞિકઙ્ગં, રુક્ખમૂલિકઙ્ગં, અબ્ભોકાસિકઙ્ગં, સોસાનિકઙ્ગં, યથાસન્થતિકઙ્ગં, નેસજ્જિકઙ્ગન્તિ. તત્થ –

અત્થતો લક્ખણાદીહિ, સમાદાનવિધાનતો;
પભેદતો ભેદતો ચ, તસ્સ તસ્સાનિસંસતો.

કુસલત્તિકતો ચેવ, ધુતાદીનં વિભાગતો;
સમાસબ્યાસતો ચાપિ, વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

૨૩. તત્થ **અત્થતો**તિ તાવ રથિકસુસાનસઙ્કારકૂટાદીનં યત્થ કત્થચિ પંસૂનં ઉપરિ ઠિતત્તા અબ્ભુગ્ગતટ્ઠેન તેસુ તેસુ પંસુકૂલમિવાતિ પંસુકૂલં, અથ વા પંસુ વિય કુચ્છિતભાવં ઉલતીતિ પંસુકૂલં, કુચ્છિતભાવં ગચ્છતીતિ વુત્તં હોતિ. એવં લદ્ધનિબ્બચનસ્સ પંસુકૂલસ્સ ધારણં પંસુકૂલં , તં સીલમસ્સાતિ **પંસુકૂલિકો**. પંસુકૂલિકસ્સ અઙ્ગં **પંસુકૂલિકઙ્ગં**. અઙ્ગન્તિ કારણં વુચ્ચતિ. તસ્મા યેન સમાદાનેન સો પંસુકૂલિકો હોતિ, તસ્સેતં અધિવચનન્તિ વેદિતબ્બં.

એતેનેવ નયેન સઙ્ઘાટિઉત્તરાસઙ્ગઅન્તરવાસકસઙ્ખાતં તિચીવરં સીલમસ્સાતિ **તેચીવરિકો**. તેચીવરિકસ્સ અઙ્ગં **તેચીવરિકઙ્ગં**.

ભિક્ખાસઙ્ખાતાનં પન આમિસપિણ્ડાનં પાતોતિ પિણ્ડપાતો, પરેહિ દિન્નાનં પિણ્ડાનં પત્તે નિપતનન્તિ વુત્તં હોતિ. તં પિણ્ડપાતં ઉઞ્છતિ તં તં કુલં ઉપસઙ્કમન્તો ગવેસતીતિ **પિણ્ડપાતિકો**. પિણ્ડાય વા પતિતું વતમેતસ્સાતિ પિણ્ડપાતી, પતિતુન્તિ ચરિતું, પિણ્ડપાતી એવ પિણ્ડપાતિકો. પિણ્ડપાતિકસ્સ અઙ્ગં **પિણ્ડપાતિકઙ્ગં**.

દાનં વુચ્ચતિ અવખણ્ડનં, અપેતં દાનતોતિ અપદાનં, અનવખણ્ડનન્તિ અત્થો. સહ અપદાનેન સપદાનં, અવખણ્ડનરહિતં અનુઘરન્તિ વુત્તં હોતિ. સપદાનં ચરિતું ઇદમસ્સ સીલન્તિ સપદાનચારી, સપદાનચારી એવ **સપદાનચારિકો**. તસ્સ અઙ્ગં **સપદાનચારિકઙ્ગં**.

એકાસને ભોજનં એકાસનં, તં સીલમસ્સાતિ **એકાસનિકો**. તસ્સ અઙ્ગં **એકાસનિકઙ્ગં**.

દુતિયભાજનસ્સ પટિક્ખિત્તત્તા કેવલં એકસ્મિંયેવ પત્તે પિણ્ડો પત્તપિણ્ડો. ઇદાનિ પત્તપિણ્ડગહણે પત્તપિણ્ડસઞ્ઞં કત્વા પત્તપિણ્ડો સીલમસ્સાતિ **પત્તપિણ્ડિકો**. તસ્સ અઙ્ગં **પત્તપિણ્ડિકઙ્ગં**.

ખલૂતિ પટિસેધનત્થે નિપાતો. પવારિતેન સતા પચ્છા લદ્ધં ભત્તં પચ્છાભત્તં નામ, તસ્સ પચ્છાભત્તસ્સ ભોજનં પચ્છાભત્તભોજનં, તસ્મિં પચ્છાભત્તભોજને પચ્છાભત્તસઞ્ઞં કત્વા પચ્છાભત્તં સીલમસ્સાતિ પચ્છાભત્તિકો. ન પચ્છાભત્તિકો **ખલુપચ્છાભત્તિકો**. સમાદાનવસેન પટિક્ખિત્તાતિરિત્તભોજનસ્સેતં નામં. અટ્ઠકથાયં પન વુત્તં ખલૂતિ એકો સકુણો. સો મુખેન ફલં ગહેત્વા તસ્મિં પતિતે પુન અઞ્ઞં ન ખાદતિ. તાદિસો અયન્તિ ખલુપચ્છાભત્તિકો. તસ્સ અઙ્ગં **ખલુપચ્છાભત્તિકઙ્ગં**.

અરઞ્ઞે નિવાસો સીલમસ્સાતિ **આરઞ્ઞિકો**. તસ્સ અઙ્ગં **આરઞ્ઞિકઙ્ગં**.

રુક્ખમૂલે નિવાસો રુક્ખમૂલં, તં સીલમસ્સાતિ **રુક્ખમૂલિકો**. રુક્ખમૂલિકસ્સ અઙ્ગં **રુક્ખમૂલિકઙ્ગં**. **અબ્ભોકાસિકસોસાનિકઙ્ગેસુપિ** એસેવ નયો.

યદેવ સન્થતં યથાસન્થતં, ઇદં તુય્હં પાપુણાતીતિ એવં પઠમં ઉદ્દિટ્ઠસેનાસનસ્સેતં અધિવચનં. તસ્મિં યથાસન્થતે વિહરિતું સીલમસ્સાતિ **યથાસન્થતિકો**. તસ્સ અઙ્ગં **યથાસન્થતિકઙ્ગં**.

સયનં પટિક્ખિપિત્વા નિસજ્જાય વિહરિતું સીલમસ્સાતિ **નેસજ્જિકો**. તસ્સ અઙ્ગં **નેસજ્જિકઙ્ગં**.

સબ્બાનેવ પનેતાનિ તેન તેન સમાદાનેન ધુતકિલેસત્તા ધુતસ્સ ભિક્ખુનો અઙ્ગાનિ, કિલેસધુનનતો વા ધુતન્તિ લદ્ધવોહારં ઞાણં અઙ્ગં એતેસન્તિ **ધુતઙ્ગાનિ**. અથ વા ધુતાનિ ચ તાનિ પટિપક્ખનિદ્ધુનનતો અઙ્ગાનિ ચ પટિપત્તિયાતિપિ **ધુતઙ્ગાનિ**. એવં તાવેત્થ **અત્થતો** વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

સબ્બાનેવ પનેતાનિ સમાદાનચેતનાલક્ખણાનિ. વુત્તમ્પિ ચેતં ''યો સમાદિયતિ, સો પુગ્ગલો. યેન સમાદિયતિ, ચિત્તચેતસિકા એતે ધમ્મા. યા સમાદાનચેતના, તં ધુતઙ્ગં. યં પટિક્ખિપતિ, તં વત્થૂ''તિ. સબ્બાનેવ ચ લોલુપ્પવિદ્ધંસનરસાનિ, નિલ્લોલુપ્પભાવપચ્ચુપટ્ઠાનાનિ અપ્પિચ્છતાદિઅરિયધમ્મપદટ્ઠાનાનિ. એવમેત્થ **લક્ખણાદીહિ** વેદિતબ્બો વિનિચ્છયો.

સમાદાનવિધાનતોતિઆદીસુ પન પઞ્ચસુ સબ્બાનેવ ધુતઙ્ગાનિ ધરમાને ભગવતિ ભગવતોવ સન્તિકે સમાદાતબ્બાનિ. પરિનિબ્બુતે મહાસાવકસ્સ સન્તિકે. તસ્મિં અસતિ ખીણાસવસ્સ, અનાગામિસ્સ, સકદાગામિસ્સ, સોતાપન્નસ્સ, તિપિટકસ્સ, દ્વિપિટકસ્સ, એકપિટકસ્સ, એકસઙ્ગીતિકસ્સ, અટ્ઠકથાચરિયસ્સ. તસ્મિં અસતિ ધુતઙ્ગધરસ્સ, તસ્મિમ્પિ અસતિ ચેતિયઙ્ગણં સમ્મજ્જિત્વા ઉક્કુટિકં નિસીદિત્વા સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ સન્તિકે વદન્તેન વિય સમાદાતબ્બાનિ, અપિચ સયમ્પિ સમાદાતું વટ્ટતિ એવ. એત્થ ચ ચેતિયપબ્બતે દ્વે ભાતિકત્થેરાનં જેટ્ઠકભાતુ ધુતઙ્ગપ્પિચ્છતાય વત્થુ કથેતબ્બં. અયં તાવ સાધારણકથા.

૧. પંસુકૂલિકઙ્ગકથા

૨૪. ઇદાનિ એકેકસ્સ સમાદાનવિધાનપ્પભેદભેદાનિસંસે વણ્ણયિસ્સામ. **પંસુકૂલિકઙ્ગં** તાવ ''ગહપતિદાનચીવરં પટિક્ખિપામિ, પંસુકૂલિકઙ્ગં સમાદિયામી''તિ ઇમેસુ દ્વીસુ વચનેસુ અઞ્ઞતરેન સમાદિન્નં હોતિ.

ઇદં તાવેત્થ **સમાદાનં**.

એવં સમાદિન્નધુતઙ્ગેન પન તેન સોસાનિકં, પાપણિકં, રથિયચોળં, સઙ્કારચોળં, સોત્થિયં, ન્હાનચોળં, તિત્થચોળં, ગતપચ્ચાગતં, અગ્ગિડડ્ઢં, ગોખાયિતં, ઉપચિકાખાયિતં, ઉન્દૂરખાયિતં, અન્તચ્છિન્નં, દસાચ્છિન્નં, ધજાહટં, થૂપચીવરં, સમણચીવરં, આભિસેકિકં, ઇદ્ધિમયં, પન્થિકં, વાતાહટં, દેવદત્તિયં, સામુદ્દિયન્તિએતેસુ અઞ્ઞતરં ચીવરં ગહેત્વા ફાલેત્વા દુબ્બલટ્ઠાનં પહાય થિરટ્ઠાનાનિ ધોવિત્વા ચીવરં કત્વા પોરાણં ગહપતિચીવરં અપનેત્વા પરિભુઞ્જિતબ્બં.

તત્થ **સોસાનિક**ન્તિ સુસાને પતિતકં. **પાપણિક**ન્તિ આપણદ્વારે પતિતકં. **રથિયચોળ**ન્તિ પુઞ્ઞત્થિકેહિ વાતપાનન્તરેન રથિકાય છડ્ડિતચોળકં. **સઙ્કારચોળ**ન્તિ સઙ્કારટ્ઠાને છડ્ડિતચોળકં. **સોત્થિય**ન્તિ ગબ્ભમલં પુઞ્છિત્વા છડ્ડિતવત્થં. તિસ્સામચ્ચમાતા કિર સતગ્ઘનકેન વત્થેન ગબ્ભમલં પુઞ્છાપેત્વા પંસુકૂલિકા ગણ્હિસ્સન્તીતિ તાલવેળિમગ્ગે છડ્ડાપેસિ. ભિક્ખૂ જિણ્ણકટ્ઠાનત્થમેવ ગણ્હન્તિ. **ન્હાનચોળ**ન્તિ યં ભૂતવેજ્જેહિ સસીસં ન્હાપિતા કાળકણ્ણિચોળન્તિ છડ્ડેત્વા ગચ્છન્તિ.

તિત્થચોળન્તિ ન્હાનતિત્થે છડ્ડિતપિલોતિકા. **ગતપચ્ચાગત**ન્તિ યં મનુસ્સા સુસાનં ગન્ત્વા પચ્ચાગતા ન્હત્વા છડ્ડેન્તિ. **અગ્ગિડડ્ઢ**ન્તિ અગ્ગિના ડડ્ઢપ્પદેસં. તઞ્હિ મનુસ્સા છડ્ડેન્તિ. **ગોખાયિતાદી**નિ પાકટાનેવ. તાદિસાનિપિ હિ મનુસ્સા છડ્ડેન્તિ. **ધજાહટ**ન્તિ નાવં આરોહન્તા ધજં બન્ધિત્વા આરૂહન્તિ. તં તેસં દસ્સનાતિક્કમે ગહેતું વટ્ટતિ. યમ્પિ યુદ્ધભૂમિયં ધજં બન્ધિત્વા ઠપિતં, તં દ્વિન્નમ્પિ સેનાનં ગતકાલે ગહેતું વટ્ટતિ.

થૂપચીવરન્તિ વમ્મિકં પરિક્ખિપિત્વા બલિકમ્મં કતં. **સમણચીવર**ન્તિ ભિક્ખુસન્તકં. **આભિસેકિક**ન્તિ રઞ્ઞો અભિસેકટ્ઠાને છડ્ડિતચીવરં. **ઇદ્ધિમય**ન્તિ એહિભિક્ખુચીવરં. **પન્થિક**ન્તિ અન્તરામગ્ગે પતિતકં. યં પન સામિકાનં સતિસમ્મોસેન પતિતં, તં થોકં રક્ખિત્વા ગહેતબ્બં. **વાતાહટ**ન્તિ વાતેન પહરિત્વા દૂરે પાતિતં, તં પન સામિકે અપસ્સન્તેન ગહેતું વટ્ટતિ. **દેવદત્તિય**ન્તિ અનુરુદ્ધત્થેરસ્સ વિય દેવતાહિ દિન્નકં. **સામુદ્દિય**ન્તિ સમુદ્દવીચીહિ થલે ઉસ્સારિતં.

યં પન સઙ્ઘસ્સ દેમાતિ દિન્નં, ચોળકભિક્ખાય વા ચરમાનેહિ લદ્ધં, ન તં પંસુકૂલં. ભિક્ખુદત્તિયેપિ યં વસ્સગ્ગેન ગાહેત્વા વા દીયતિ, સેનાસનચીવરં વા હોતિ, ન તં પંસુકૂલં. નો ગાહાપેત્વા દિન્નમેવ પંસુકૂલં. તત્રપિ યં દાયકેહિ ભિક્ખુસ્સ પાદમૂલે નિક્ખિત્તં, તેન પન ભિક્ખુના પંસુકૂલિકસ્સ હત્થે ઠપેત્વા દિન્નં, તં એકતોસુદ્ધિકં નામ. યં ભિક્ખુનો હત્થે ઠપેત્વા દિન્નં, તેન પન પાદમૂલે ઠપિતં, તમ્પિ એકતોસુદ્ધિકં. યં ભિક્ખુનોપિ પાદમૂલે ઠપિતં, તેનાપિ તથેવ દિન્નં, તં ઉભતોસુદ્ધિકં. યં હત્થે ઠપેત્વા લદ્ધં, હત્થેયેવ ઠપિતં, તં અનુક્કટ્ઠચીવરં નામ. ઇતિ ઇમં પંસુકૂલભેદં ઞત્વા પંસુકૂલિકેન ચીવરં પરિભુઞ્જિતબ્બન્તિ ઇદમેત્થ **વિધાનં**.

અયં પન **પભેદો**, તયો પંસુકૂલિકા ઉક્કટ્ઠો મજ્ઝિમો મુદૂતિ. તત્થ સોસાનિકંયેવ ગણ્હન્તો **ઉક્કટ્ઠો** હોતિ. પબ્બજિતા ગણ્હિસ્સન્તીતિ ઠપિતકં ગણ્હન્તો **મજ્ઝિમો**. પાદમૂલે ઠપેત્વા દિન્નકં ગણ્હન્તો **મુદૂ**તિ.

તેસુ યસ્સ કસ્સચિ અત્તનો રુચિયા ગિહિદિન્નકં સાદિતક્ખણે ધુતઙ્ગં ભિજ્જતિ. અયમેત્થ **ભેદો**.

અયં પનાનિસંસો, ‘‘પંસુકૂલચીવરં નિસ્સાય પબ્બજ્જા’’તિ (મહાવ॰ ૧૨૮) વચનતો નિસ્સયાનુરૂપપટિપત્તિસબ્ભાવો, પઠમે અરિયવંસે પતિટ્ઠાનં, આરક્ખદુક્ખાભાવો, અપરાયત્તવુત્તિતા, ચોરભયેન અભયતા, પરિભોગતણ્હાય અભાવો, સમણસારુપ્પપરિક્ખારતા, ‘‘અપ્પાનિ ચેવ સુલભાનિ ચ તાનિ ચ અનવજ્જાની’’તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૭; ઇતિવુ॰ ૧૦૧) ભગવતા સંવણ્ણિતપચ્ચયતા, પાસાદિકતા, અપ્પિચ્છતાદીનં ફલનિપ્ફત્તિ, સમ્માપટિપત્તિયા અનુબ્રૂહનં, પચ્છિમાય જનતાય દિટ્ઠાનુગતિઆપાદનન્તિ.

મારસેનવિઘાતાય , પંસુકૂલધરો યતિ;
સન્નદ્ધકવચો યુદ્ધે, ખત્તિયો વિય સોભતિ.

પહાય કાસિકાદીનિ, વરવત્થાનિ ધારિતં;
યં લોકગરુના કો તં, પંસુકૂલં ન ધારયે.

તસ્મા હિ અત્તનો ભિક્ખુ, પટિઞ્ઞં સમનુસ્સરં;
યોગાચારાનુકૂલમ્હિ, પંસુકૂલે રતો સિયાતિ.

અયં તાવ પંસુકૂલિકઙ્ગે સમાદાનવિધાનપ્પભેદભેદાનિસંસવણ્ણના.

૨. તેચીવરિકઙ્ગકથા

૨૫. તદનન્તરં પન **તેચીવરિકઙ્ગં** ‘‘ચતુત્થકચીવરં પટિક્ખિપામિ, તેચીવરિકઙ્ગં સમાદિયામી’’તિ ઇમેસં અઞ્ઞતરવચનેન સમાદિન્નં હોતિ.

તેન પન તેચીવરિકેન ચીવરદુસ્સં લભિત્વા યાવ અફાસુકભાવેન કાતું વા ન સક્કોતિ, વિચારકં વા ન લભતિ, સૂચિઆદીસુ વાસ્સ કિઞ્ચિ ન સમ્પજ્જતિ, તાવ નિક્ખિપિતબ્બં. નિક્ખિત્તપચ્ચયા દોસો નત્થિ. રજિતકાલતો પન પટ્ઠાય નિક્ખિપિતું ન વટ્ટતિ, ધુતઙ્ગચોરો નામ હોતિ. ઇદમસ્સ **વિધાનં**.

પભેદતો પન અયમ્પિ તિવિધો હોતિ. તત્થ **ઉક્કટ્ઠેન** રજનકાલે પઠમં અન્તરવાસકં વા ઉત્તરાસઙ્ગં વા રજિત્વા તં નિવાસેત્વા ઇતરં રજિતબ્બં. તં પારુપિત્વા સઙ્ઘાટિ રજિતબ્બા. સઙ્ઘાટિં પન નિવાસેતું ન વટ્ટતિ. ઇદમસ્સ ગામન્તસેનાસને વત્તં. આરઞ્ઞકે પન દ્વે એકતો ધોવિત્વા રજિતું વટ્ટતિ. યથા પન કઞ્ચિ દિસ્વા સક્કોતિ કાસાવં આકડ્ઢિત્વા ઉપરિકાતું, એવં આસન્ને ઠાને નિસીદિતબ્બં. **મજ્ઝિમસ્સ** રજનસાલાયં રજનકાસાવં નામ હોતિ, તં નિવાસેત્વા વા પારુપિત્વા વા રજનકમ્મં કાતું વટ્ટતિ. **મુદુકસ્સ** સભાગભિક્ખૂનં ચીવરાનિ નિવાસેત્વા વા પારુપિત્વા વા રજનકમ્મં કાતું વટ્ટતિ. તત્રટ્ઠકપચ્ચત્થરણમ્પિ તસ્સ વટ્ટતિ. પરિહરિતું પન ન વટ્ટતિ. સભાગભિક્ખૂનં ચીવરમ્પિ અન્તરન્તરા પરિભુઞ્જિતું વટ્ટતિ. ધુતઙ્ગતેચીવરિકસ્સ પન ચતુત્થં વત્તમાનં અંસકાસાવમેવ વટ્ટતિ. તઞ્ચ ખો વિત્થારતો વિદત્થિ, દીઘતો તિહત્થમેવ વટ્ટતિ.

ઇમેસં પન તિણ્ણમ્પિ ચતુત્થકચીવરં સાદિતક્ખણેયેવ ધુતઙ્ગં ભિજ્જતિ. અયમેત્થ **ભેદો**.

અયં પનાનિસંસો, તેચીવરિકો ભિક્ખુ સન્તુટ્ઠો હોતિ કાયપરિહારિકેન ચીવરેન. તેનસ્સ પક્ખિનો વિય સમાદાયેવ ગમનં, અપ્પસમારમ્ભતા, વત્થસન્નિધિપરિવજ્જનં, સલ્લહુકવુત્તિતા, અતિરેકચીવરલોલુપ્પપ્પહાનં,

કપ્પિયે મત્તકારિતાય સલ્લેખવુત્તિતા, અપ્પિચ્છતાદીનં ફલનિપ્ફત્તીતિ એવમાદયો ગુણા સમ્પજ્જન્તીતિ.

અતિરેકવત્થતણ્હં, પહાય સન્નિધિવિવજ્જિતો ધીરો;
સન્તોસસુખરસઞ્ઞૂ, તિચીવરધરો ભવતિ યોગી.

તસ્મા સપત્તચરણો, પક્ખીવ સચીવરોવ યોગિવરો;
સુખમનુવિચરિતુકામો, ચીવરનિયમે રતિં કયિરાતિ.

અયં તેચીવરિકઙ્ગે સમાદાનવિધાનપ્પભેદભેદાનિસંસવણ્ણના.

૩. પિણ્ડપાતિકઙ્ગકથા

૨૬. **પિણ્ડપાતિકઙ્ગમ્પિ** ''અતિરેકલાભં પટિક્ખિપામિ, પિણ્ડપાતિકઙ્ગં સમાદિયામી''તિ ઇમેસં અઞ્ઞતરવચનેન સમાદિન્નં હોતિ.

તેન પન પિણ્ડપાતિકેન ''સઙ્ઘભત્તં, ઉદ્દેસભત્તં, નિમન્તનભત્તં, સલાકભત્તં, પક્ખિકં, ઉપોસથિકં, પાટિપદિકં, આગન્તુકભત્તં, ગમિકભત્તં, ગિલાનભત્તં, ગિલાનુપટ્ઠાકભત્તં, વિહારભત્તં, ધુરભત્તં, વારકભત્ત''ન્તિ એતાનિ ચુદ્દસ ભત્તાનિ ન સાદિતબ્બાનિ. સચે પન ''સઙ્ઘભત્તં ગણ્હથા''તિઆદિના નયેન અવત્વા ''અમ્હાકં ગેહે સઙ્ઘો ભિક્ખં ગણ્હાતુ, તુમ્હેપિ ભિક્ખં ગણ્હથા''તિ વત્વા દિન્નાનિ હોન્તિ, તાનિ સાદિતું વટ્ટન્તિ. સઙ્ઘતો નિરામિસસલાકાપિ વિહારે પક્કભત્તમ્પિ વટ્ટતિયેવાતિ ઇદમસ્સ **વિધાનં**.

પભેદતો પન અયમ્પિ તિવિધો હોતિ. તત્થ **ઉક્કટ્ઠો** પુરતોપિ પચ્છતોપિ આહટભિક્ખં ગણ્હતિ, પત્તદ્વારે ઠત્વા પત્તં ગણ્હન્તાનમ્પિ દેતિ, પટિક્કમનં આહરિત્વા દિન્નભિક્ખમ્પિ ગણ્હતિ, તં દિવસં પન નિસીદિત્વા ભિક્ખં ન ગણ્હતિ. **મજ્ઝિમો** તં દિવસં નિસીદિત્વાપિ ગણ્હતિ, સ્વાતનાય પન નાધિવાસેતિ. **મુદુકો**સ્વાતનાયપિ પુનદિવસાયપિ ભિક્ખં અધિવાસેતિ. તે ઉભોપિ સેરિવિહારસુખં ન લભન્તિ, ઉક્કટ્ઠોવ લભતિ. એકસ્મિં કિર ગામે અરિયવંસો હોતિ, ઉક્કટ્ઠો ઇતરે આહ – ''આયામાવુસો, ધમ્મસવનાયા''તિ. તેસુ એકો એકેનમ્હિ, ભન્તે, મનુસ્સેન નિસીદાપિતોતિ આહ. અપરો મયા, ભન્તે, સ્વાતનાય એકસ્સ ભિક્ખા અધિવાસિતાતિ. એવં તે ઉભો પરિહીના. ઇતરો પાતોવ પિણ્ડાય ચરિત્વા ગન્ત્વા ધમ્મરસં પટિસંવેદેસિ.

ઇમેસં પન તિણ્ણમ્પિ સઙ્ઘભત્તાદિઅતિરેકલાભં સાદિતક્ખણેવ ધુતઙ્ગં ભિજ્જતિ. અયમેત્થ **ભેદો**.

અયં પનાનિસંસો, ''પિણ્ડિયાલોપભોજનં નિસ્સાય પબ્બજ્જા''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૭; ઇતિવુ॰ ૧૦૧) વચનતો નિસ્સયાનુરૂપપટિપત્તિસબ્ભાવો, દુતિયે અરિયવંસે પતિટ્ઠાનં, અપરાયત્તવુત્તિતા, ''અપ્પાનિ ચેવ સુલભાનિ ચ તાનિ ચ અનવજ્જાની''તિ ભગવતા સંવણ્ણિતપચ્ચયતા, કોસજ્જનિમ્મદ્દનતા, પરિસુદ્ધાજીવતા, સેખિયપટિપત્તિપૂરણં, અપરપોસિતા, પરાનુગ્ગહકિરિયા, માનપ્પહાનં, રસતણ્હાનિવારણં, ગણભોજનપરમ્પરભોજનચારિત્તસિક્ખાપદેહિ અનાપત્તિતા, અપ્પિચ્છતાદીનં અનુલોમવુત્તિતા, સમ્માપટિપત્તિબ્રૂહનં, પચ્છિમજનતાનુકમ્પનન્તિ.

પિણ્ડિયાલોપસન્તુટ્ઠો, અપરાયત્તજીવિકો;

પહીનાહારલોલુપ્પો, હોતિ ચાતુદ્દિસો યતિ.

વિનોદયતિ કોસજ્જં, આજીવસ્સ વિસુજ્ઝતિ;
તસ્મા હિ નાતિમઞ્ઞેય્ય, ભિક્ખાચરિયાય સુમેધસો.

એવરૂપસ્સ હિ –

‘‘પિણ્ડપાતિકસ્સ ભિક્ખુનો,
અત્તભરસ્સ અનઞ્ઞપોસિનો;
દેવાપિ પિહયન્તિ તાદિનો,
નો ચે લાભસિલોકનિસ્સિતો’’તિ.

અયં પિણ્ડપાતિકઙ્ગે સમાદાનવિધાનપ્પભેદભેદાનિસંસવણ્ણના.

૪. સપદાનચારિકઙ્ગકથા

૨૭. સપદાનચારિકઙ્ગમ્પિ ‘‘લોલુપ્પચારં પટિક્ખિપામિ, સપદાનચારિકઙ્ગં સમાદિયામી’’તિ ઇમેસં અઞ્ઞતરવચનેન સમાદિન્નં હોતિ.

તેન પન સપદાનચારિકેન ગામદ્વારે ઠત્વા પરિસ્સયાભાવો સલ્લક્ખેતબ્બો. યસ્સા રચ્છાય વા ગામે વા પરિસ્સયો હોતિ, તં પહાય અઞ્ઞત્થ ચરિતું વટ્ટતિ. યસ્મિં ઘરદ્વારે વા રચ્છાય વા ગામે વા કિઞ્ચિ ન લભતિ, અગામસઞ્ઞં કત્વા ગન્તબ્બં. યત્થ કિઞ્ચિ લભતિ, તં પહાય ગન્તું ન વટ્ટતિ. ઇમિના ચ ભિક્ખુના કાલતરં પવિસિતબ્બં, એવઞ્હિ અફાસુકટ્ઠાનં પહાય અઞ્ઞત્થ ગન્તું સક્ખિસ્સતિ. સચે પનસ્સ વિહારે દાનં દેન્તા અન્તરામગ્ગે વા આગચ્છન્તા મનુસ્સા પત્તં ગહેત્વા પિણ્ડપાતં દેન્તિ વટ્ટતિ. ઇમિના ચ મગ્ગં ગચ્છન્તેનાપિ ભિક્ખાચારવેલાયં સમ્પત્તગામં અનતિક્કમિત્વા ચરિતબ્બમેવ. તત્થ અલભિત્વા વા થોકં લભિત્વા વા ગામપટિપાટિયા ચરિતબ્બન્તિ ઇદમસ્સ **વિધાનં**.

પભેદતો પન અયમ્પિ તિવિધો હોતિ. તત્થ **ઉક્કટ્ઠો** પુરતો આહટભિક્ખમ્પિ પચ્છતો આહટભિક્ખમ્પિ પટિક્કમનં આહરિત્વા દિય્યમાનમ્પિ ન ગણ્હતિ, પત્તદ્વારે પન પત્તં વિસ્સજ્જેતિ . ઇમસ્મિઞ્હિ ધુતઙ્ગે મહાકસ્સપત્થેરેન સદિસો નામ નત્થિ. તસ્સપિ પત્તવિસ્સટ્ઠટ્ઠાનમેવ પઞ્ઞાયતિ. **મજ્ઝિમો** પુરતો વા પચ્છતો વા આહટમ્પિ પટિક્કમનં આહટમ્પિ ગણ્હતિ, પત્તદ્વારેપિ પત્તં વિસ્સજ્જેતિ, ન પન ભિક્ખં આગમયમાનો નિસીદતિ. એવં સો ઉક્કટ્ઠપિણ્ડપાતિકસ્સ અનુલોમેતિ. **મુદુકો** તં દિવસં નિસીદિત્વા આગમેતિ.

ઇમેસં પન તિણ્ણમ્પિ લોલુપ્પચારે ઉપ્પન્નમત્તે ધુતઙ્ગં ભિજ્જતિ. અયમેત્થ **ભેદો**.

અયં પનાનિસંસો, કુલેસુ નિચ્ચનવકતા, ચન્દૂપમતા, કુલમચ્છેરપ્પહાનં, સમાનુકમ્પિતા, કુલૂપકાદીનવાભાવો, અવ્હાનાનભિનન્દના, અભિહારેન અનત્થિકતા, અપ્પિચ્છતાદીનં અનુલોમવુત્તિતાતિ.

ચન્દૂપમો નિચ્ચનવો કુલેસુ,

અમચ્છરી સબ્બસમાનુકમ્પો;
કુલૂપકાદીનવવિપ્પમુત્તો,
હોતીધ ભિક્ખુ સપદાનચારી.

લોલુપ્પચારઞ્ચ પહાય તસ્મા,
ઓક્ખિત્તચક્ખુ યુગમત્તદસ્સી;
આકઙ્ખમાનો ભુવિ સેરિચારં,
ચરેય્ય ધીરો સપદાનચારન્તિ.

અયં સપદાનચારિકઙ્ગે સમાદાનવિધાનપ્પભેદભેદાનિસંસવણ્ણના.

૫. એકાસનિકઙ્ગકથા

૨૮. **એકાસનિકઙ્ગમ્પિ** ''નાનાસનભોજનં પટિક્ખિપામિ, એકાસનિકઙ્ગં સમાદિયામી''તિ ઇમેસં અઞ્ઞતરવચનેન સમાદિન્નં હોતિ.

તેન પન એકાસનિકેન આસનસાલાયં નિસીદન્તેન થેરાસને અનિસીદિત્વા ''ઇદં મય્હં પાપુણિસ્સતી''તિ પતિરૂપં આસનં સલ્લક્ખેત્વા નિસીદિતબ્બં. સચસ્સ વિપ્પકતે ભોજને આચરિયો વા ઉપજ્ઝાયો વા આગચ્છતિ, ઉટ્ઠાય વત્તં કાતું વટ્ટતિ. તિપિટકચૂળાભયત્થેરો પનાહ ''આસનં વા રક્ખેય્ય ભોજનં વા, અયઞ્ચ વિપ્પકતભોજનો, તસ્મા વત્તં કરોતુ, ભોજનં પન મા ભુઞ્જતૂ''તિ. ઇદમસ્સ **વિધાનં**.

પભેદતો પન અયમ્પિ તિવિધો હોતિ. તત્થ **ઉક્કટ્ઠો** અપ્પં વા હોતુ બહુ વા, યમ્હિ ભોજને હત્થં ઓતારેતિ, તતો અઞ્ઞં ગણ્હિતું ન લભતિ. સચેપિ મનુસ્સા ''થેરેન ન કિઞ્ચિ ભુત્ત''ન્તિ સપ્પિઆદીનિ આહરન્તિ, ભેસજ્જત્થમેવ વટ્ટન્તિ, ન આહારત્થં. **મજ્ઝિમો** યાવ પત્તે ભત્તં ન ખીયતિ, તાવ અઞ્ઞં ગણ્હિતું લભતિ. અયઞ્હિ ભોજનપરિયન્તિકો નામ હોતિ. **મુદુકો** યાવ આસના ન વુટ્ઠાતિ તાવ ભુઞ્જિતું લભતિ. સો હિ ઉદકપરિયન્તિકો વા હોતિ યાવ પત્તધોવનં ન ગણ્હાતિ તાવ ભુઞ્જનતો, આસનપરિયન્તિકો વા યાવ ન વુટ્ઠાતિ તાવ ભુઞ્જનતો.

ઇમેસં પન તિણ્ણમ્પિ નાનાસનભોજનં ભુત્તક્ખણે ધુતઙ્ગં ભિજ્જતિ. અયમેત્થ **ભેદો**.

અયં પનાનિસંસો, અપ્પાબાધતા, અપ્પાતઙ્કતા, લહુટ્ઠાનં, બલં, ફાસુવિહારો, અનતિરિત્તપચ્ચયા અનાપત્તિ, રસતણ્હાવિનોદનં અપ્પિચ્છતાદીનં અનુલોમવુત્તિતાતિ.

એકાસનભોજને રતં,
ન યતિં ભોજનપચ્ચયા રુજા;
વિસહન્તિ રસે અલોલુપો,
પરિહાપેતિ ન કમ્મમત્તનો.

ઇતિ ફાસુવિહારકારણે,
સુચિસલ્લેખરતૂપસેવિતે;

જનયેથ વિસુદ્ધમાનસો,
રતિમેકાસનભોજને યતીતિ.

અયં એકાસનિકઙ્ગે સમાદાનવિધાનપ્પભેદભેદાનિસંસવણ્ણના.

૬. પત્તપિણ્ડિકઙ્ગકથા

૨૯. **પત્તપિણ્ડિકઙ્ગમ્પિ** ‘‘દુતિયકભાજનં પટિક્ખિપામિ, પત્તપિણ્ડિકઙ્ગં સમાદિયામી’’તિ ઇમેસં અઞ્ઞતરવચનેન સમાદિન્નં હોતિ.

તેન પન પત્તપિણ્ડિકેન યાગુપાનકાલે ભાજને ઠપેત્વા બ્યઞ્જને લદ્ધે બ્યઞ્જનં વા પઠમં ખાદિતબ્બં, યાગુ વા પાતબ્બા. સચે પન યાગુયં પક્ખિપતિ, પૂતિમચ્છકાદિમ્હિ બ્યઞ્જને પક્ખિત્તે યાગુ પટિકૂલા હોતિ, અપ્પટિકૂલમેવ ચ કત્વા ભુઞ્જિતું વટ્ટતિ. તસ્મા તથારૂપં બ્યઞ્જનં સન્ધાય ઇદં વુત્તં. યં પન મધુસક્કરાદિકં અપ્પટિકૂલં હોતિ, તં પક્ખિપિતબ્બં. ગણ્હન્તેન ચ પમાણયુત્તમેવ ગણ્હિતબ્બં. આમકસાકં હત્થેન ગહેત્વા ખાદિતું વટ્ટતિ. તથા પન અકત્વા પત્તેયેવ પક્ખિપિતબ્બં. દુતિયકભાજનસ્સ પન પટિક્ખિત્તત્તા અઞ્ઞં રુક્ખપણ્ણમ્પિ ન વટ્ટતીતિ ઇદમસ્સ **વિધાનં**.

પભેદતો પન અયમ્પિ તિવિધો હોતિ. તત્થ **ઉક્કટ્ઠસ્સ** અઞ્ઞત્ર ઉચ્છુખાદનકાલા કચવરમ્પિ છડ્ડેતું ન વટ્ટતિ. ઓદનપિણ્ડમચ્છમંસપૂવેપિ ભિન્દિત્વા ખાદિતું ન વટ્ટતિ. **મજ્ઝિમસ્સ** એકેન હત્થેન ભિન્દિત્વા ખાદિતું વટ્ટતિ, હત્થયોગી નામેસ. **મુદુકો** પન પત્તયોગી નામ હોતિ, તસ્સ યં સક્કા હોતિ પત્તે પક્ખિપિતું, તં સબ્બં હત્થેન વા દન્તેહિ વા ભિન્દિત્વા ખાદિતું વટ્ટતિ.

ઇમેસં પન તિણ્ણમ્પિ દુતિયકભાજનં સાદિતક્ખણે ધુતઙ્ગં ભિજ્જતિ. અયમેત્થ **ભેદો**.

અયં પનાનિસંસો, નાનારસતણ્હાવિનોદનં. અત્રિચ્છતાય પહાનં, આહારે પયોજનમત્તદસ્સિતા, થાલકાદિપરિહરણખેદાભાવો, અવિક્ખિત્તભોજિતા, અપ્પિચ્છતાદીનં અનુલોમવુત્તિતાતિ.

નાનાભાજનવિક્ખેપં, હિત્વા ઓક્ખિત્તલોચનો;
ખણન્તો વિય મૂલાનિ, રસતણ્હાય સુબ્બતો.

સરૂપં વિય સન્તુટ્ઠિં, ધારયન્તો સુમાનસો;
પરિભુઞ્જેય્ય આહારં, કો અઞ્ઞો પત્તપિણ્ડિકોતિ.

અયં પત્તપિણ્ડિકઙ્ગે સમાદાનવિધાનપ્પભેદભેદાનિસંસવણ્ણના.

૭. ખલુપચ્છાભત્તિકઙ્ગકથા

૩૦. **ખલુપચ્છાભત્તિકઙ્ગમ્પિ** ‘‘અતિરિત્તભોજનં પટિક્ખિપામિ, ખલુપચ્છાભત્તિકઙ્ગં સમાદિયામી’’તિ ઇમેસં અઞ્ઞતરવચનેન સમાદિન્નં હોતિ.

તેન પન ખલુપચ્છાભત્તિકેન પવારેત્વા પુન ભોજનં કપ્પિયં કારેત્વા ન ભુઞ્જિતબ્બં. ઇદમસ્સ **વિધાનં**.

પભેદતો પન અયમ્પિ તિવિધો હોતિ. તત્થ **ઉક્કટ્ઠો** યસ્મા પઠમપિણ્ડે પવારણા નામ નત્થિ, તસ્મિં પન અજ્ઝોહરિયમાને અઞ્ઞં પટિક્ખિપતો હોતિ, તસ્મા એવં પવારિતો પઠમપિણ્ડં અજ્ઝોહરિત્વા દુતિયપિણ્ડં ન ભુઞ્જતિ. **મજ્ઝિમો** યસ્મિં ભોજને પવારિતો, તદેવ ભુઞ્જતિ. **મુદુકો** પન યાવ આસના ન વુટ્ઠાતિ તાવ ભુઞ્જતિ.

ઇમેસં પન તિણ્ણમ્પિ પવારિતાનં કપ્પિયં કારાપેત્વા ભુત્તક્ખણે ધુતઙ્ગં ભિજ્જતિ. અયમેત્થ **ભેદો**.

અયં પનાનિસંસો, અનતિરિત્તભોજનાપત્તિયા દૂરભાવો, ઓદરિકત્તાભાવો, નિરામિસસન્નિધિતા, પુન પરિયેસનાય અભાવો, અપ્પિચ્છતાદીનં અનુલોમવુત્તિતાતિ.

> પરિયેસનાય ખેદં, ન યાતિ ન કરોતિ સન્નિધિં ધીરો;
> ઓદરિકત્તં પજહતિ, ખલુપચ્છાભત્તિકો યોગી.
>
> તસ્મા સુગતપસત્થં, સન્તોસગુણાદિવુડ્ઢિસઞ્જનનં;
> દોસે વિધુનિતુકામો, ભજેય્ય યોગી ધુતઙ્ગમિદન્તિ.

અયં ખલુપચ્છાભત્તિકઙ્ગે સમાદાનવિધાનપ્પભેદભેદાનિસંસવણ્ણના.

૮. આરઞ્ઞિકઙ્ગકથા

૩૧. આરઞ્ઞિકઙ્ગમ્પિ ‘‘ગામન્તસેનાસનં પટિક્ખિપામિ, આરઞ્ઞિકઙ્ગં સમાદિયામી’’તિ ઇમેસં અઞ્ઞતરવચનેન સમાદિન્નં હોતિ.

તેન પન આરઞ્ઞિકેન ગામન્તસેનાસનં પહાય અરઞ્ઞે અરુણં ઉટ્ઠાપેતબ્બં. તત્થ સદ્ધિં ઉપચારેન ગામોયેવ **ગામન્તસેનાસનં**.

ગામો નામ યો કોચિ એકકુટિકો વા અનેકકુટિકો વા પરિક્ખિત્તો વા અપરિક્ખિત્તો વા સમનુસ્સો વા અમનુસ્સો વા અન્તમસો અતિરેકચાતુમાસનિવિટ્ઠો યો કોચિ સત્થોપિ.

ગામૂપચારો નામ પરિક્ખિત્તસ્સ ગામસ્સ સચે અનુરાધપુરસ્સેવ દ્વે ઇન્દખીલા હોન્તિ, અબ્ભન્તરિમે ઇન્દખીલે ઠિતસ્સ થામમજ્ઝિમસ્સ પુરિસસ્સ લેડ્ડુપાતો. તસ્સ લક્ખણં યથા તરુણમનુસ્સા અત્તનો બલં દસ્સેન્તા બાહં પસારેત્વા લેડ્ડું ખિપન્તિ, એવં ખિત્તસ્સ લેડ્ડુસ્સ પતનટ્ઠાનબ્ભન્તરન્તિ વિનયધરા. સુત્તન્તિકા પન કાકનિવારણનિયમેન ખિત્તસ્સાતિ વદન્તિ. અપરિક્ખિત્તગામે યં સબ્બપચ્ચન્તિમસ્સ ઘરસ્સ દ્વારે ઠિતો માતુગામો ભાજનેન ઉદકં છડ્ડેતિ, તસ્સ પતનટ્ઠાનં ઘરૂપચારો. તતો વુત્તનયેન એકો લેડ્ડુપાતો ગામો, દુતિયો ગામૂપચારો.

અરઞ્ઞં પન વિનયપરિયાયે તાવ ‘‘ઠપેત્વા ગામઞ્ચ ગામૂપચારઞ્ચ સબ્બમેતં અરઞ્ઞ’’ન્તિ (પારા॰ ૯૨) વુત્તં. અભિધમ્મપરિયાયે ‘‘નિક્ખમિત્વા બહિ ઇન્દખીલા, સબ્બમેતં અરઞ્ઞ’’ન્તિ (વિભ॰ ૫૨૯) વુત્તં. ઇમસ્મિં પન સુત્તન્તિકપરિયાયે ‘‘આરઞ્ઞકં નામ સેનાસનં પઞ્ચધનુસતિકં પચ્છિમ’’ન્તિ ઇદં લક્ખણં. તં આરોપિતેન

આચરિયધનુના પરિક્ખિત્તસ્સ ગામસ્સ ઇન્દખીલતો અપરિક્ખિત્તસ્સ પઠમલેડ્ડુપાતતો પટ્ઠાય યાવ વિહારપરિક્ખેપા મિનિત્વા વવત્થપેતબ્બં.

સચે પન વિહારો અપરિક્ખિત્તો હોતિ, યં સબ્બપઠમં સેનાસનં વા ભત્તસાલા વા ધુવસન્નિપાતટ્ઠાનં વા બોધિ વા ચેતિયં વા દૂરે ચેપિ સેનાસનતો હોતિ, તં પરિચ્છેદં કત્વા મિનિતબ્બન્તિ **વિનયટ્ઠકથાસુ** વુત્તં. **મજ્ઝિમટ્ઠકથાયં** પન વિહારસ્સપિ ગામસ્સેવ ઉપચારં નીહરિત્વા ઉભિન્નં લેડ્ડુપાતાનં અન્તરા મિનિતબ્બન્તિ વુત્તં. ઇદમેત્થ પમાણં.

સચેપિ આસન્ને ગામો હોતિ, વિહારે ઠિતેહિ માનુસકાનં સદ્દો સુય્યતિ, પબ્બતનદીઆદીહિ પન અન્તરિતત્તા ન સક્કા ઉજું ગન્તું. યો તસ્સ પકતિમગ્ગો હોતિ, સચેપિ નાવાય સઞ્ચરિતબ્બો, તેન મગ્ગેન પઞ્ચધનુસતિકં ગહેતબ્બં. યો પન આસન્નગામસ્સ અઙ્ગસમ્પાદનત્થં તતો તતો મગ્ગં પિદહતિ, અયં ધુતઙ્ગચોરો હોતિ.

સચે પન આરઞ્ઞિકસ્સ ભિક્ખુનો ઉપજ્ઝાયો વા આચરિયો વા ગિલાનો હોતિ, તેન અરઞ્ઞે સપ્પાયં અલભન્તેન ગામન્તસેનાસનં નેત્વા ઉપટ્ઠાતબ્બો. કાલસ્સેવ પન નિક્ખમિત્વા અઙ્ગયુત્તટ્ઠાને અરુણં ઉટ્ઠાપેતબ્બં. સચે અરુણુટ્ઠાનવેલાયં તેસં આબાધો વડ્ઢતિ, તેસંયેવ કિચ્ચં કાતબ્બં. ન ધુતઙ્ગસુદ્ધિકેન ભવિતબ્બન્તિ ઇદમસ્સ **વિધાનં**.

પભેદતો પન અયમ્પિ તિવિધો હોતિ. તત્થ **ઉક્કટ્ઠેન** સબ્બકાલં અરઞ્ઞે અરુણં ઉટ્ઠાપેતબ્બં. **મજ્ઝિમો** ચત્તારો વસ્સિકે માસે ગામન્તે વસિતું લભતિ. **મુદુકો** હેમન્તિકેપિ.

ઇમેસં પન તિણ્ણમ્પિ યથા પરિચ્છિન્ને કાલે અરઞ્ઞતો આગન્ત્વા ગામન્તસેનાસને ધમ્મસ્સવનં સુણન્તાનં અરુણે ઉટ્ઠિતેપિ ધુતઙ્ગં ન ભિજ્જતિ. સુત્વા ગચ્છન્તાનં અન્તરામગ્ગે ઉટ્ઠિતેપિ ન ભિજ્જતિ. સચે પન ઉટ્ઠિતેપિ ધમ્મકથિકે મુહુત્તં નિપજ્જિત્વા ગમિસ્સામાતિ નિદ્દાયન્તાનં અરુણં ઉટ્ઠહતિ, અત્તનો વા રુચિયા ગામન્તસેનાસને અરુણં ઉટ્ઠપેન્તિ, ધુતઙ્ગં ભિજ્જતીતિ અયમેત્થ **ભેદો**.

અયં પનાનિસંસો, આરઞ્ઞિકો ભિક્ખુ અરઞ્ઞસઞ્ઞં મનસિકરોન્તો ભબ્બો અલદ્ધં વા સમાધિં પટિલદ્ધું લદ્ધં વા રક્ખિતું, સત્થાપિસ્સ અત્તમનો હોતિ. યથાહ – ''તેનાહં, નાગિત, તસ્સ ભિક્ખુનો અત્તમનો હોમિ અરઞ્ઞવિહારેના''તિ (અ॰ નિ॰ ૬.૪૨; ૮.૮૬). પન્તસેનાસનવાસિનો ચસ્સ અસપ્પાયરૂપાદયો ચિત્તં ન વિક્ખિપન્તિ, વિગતસન્તાસો હોતિ, જીવિતનિકન્તિં જહતિ, પવિવેકસુખરસં અસ્સાદેતિ, પંસુકૂલિકાદિભાવોપિ ચસ્સ પતિરૂપો હોતીતિ.

પવિવિત્તો અસંસટ્ઠો, પન્તસેનાસને રતો;
આરાધયન્તો નાથસ્સ, વનવાસેન માનસં.

એકો અરઞ્ઞે નિવસં, યં સુખં લભતે યતિ;
રસં તસ્સ ન વિન્દન્તિ, અપિ દેવા સઇન્દકા.

પંસુકૂલઞ્ચ એસોવ, કવચં વિય ધારયં;
અરઞ્ઞસઙ્ગામગતો, અવસેસધુતાયુધો.

સમત્થો નચિરસ્સેવ, જેતું મારં સવાહિનિં;
તસ્મા અરઞ્ઞવાસમ્હિ, રતિં કયિરાથ પણ્ડિતોતિ.

અયં આરઞ્ઞિકઙ્ગે સમાદાનવિધાનપ્પભેદભેદાનિસંસવણ્ણના.

૯. રુક્ખમૂલિકઙ્ગકથા

૩૨. **રુક્ખમૂલિકઙ્ગમ્પિ** ''છન્નં પટિક્ખિપામિ, રુક્ખમૂલિકઙ્ગં સમાદિયામી''તિ ઇમેસં અઞ્ઞતરવચનેન સમાદિન્નં હોતિ.

તેન પન રુક્ખમૂલિકેન સીમન્તરિકરુક્ખં, ચેતિયરુક્ખં, નિય્યાસરુક્ખં, ફલરુક્ખં, વગ્ગુલિરુક્ખં, સુસિરરુક્ખં, વિહારમજ્ઝે ઠિતરુક્ખન્તિ ઇમે રુક્ખે વિવજ્જેત્વા વિહારપચ્ચન્તે ઠિતરુક્ખો ગહેતબ્બોતિ ઇદમસ્સ **વિધાનં**.

પભેદતો પન અયમ્પિ તિવિધો હોતિ. તત્થ **ઉક્કટ્ઠો** યથારુચિતં રુક્ખં ગહેત્વા પટિજગ્ગાપેતું ન લભતિ. પાદેન પણ્ણસટં અપનેત્વા વસિતબ્બં. **મજ્ઝિમો** તં ઠાનં સમ્પત્તેહિયેવ પટિજગ્ગાપેતું લભતિ. **મુદુકેન** આરામિકસમણુદ્દેસે પક્કોસિત્વા સોધાપેત્વા સમં કારાપેત્વા વાલુકં ઓકિરાપેત્વા પાકારપરિક્ખેપં કારાપેત્વા દ્વારં યોજાપેત્વા વસિતબ્બં. મહદિવસે પન રુક્ખમૂલિકેન તત્થ અનિસીદિત્વા અઞ્ઞત્થ પટિચ્છન્ને ઠાને નિસીદિતબ્બં.

ઇમેસં પન તિણ્ણમ્પિ છન્ને વાસં કપ્પિતક્ખણે ધુતઙ્ગં ભિજ્જતિ. જાનિત્વા છન્ને અરુણં ઉટ્ઠાપિતમત્તેતિ **અઙ્ગુત્તરભાણકા**. અયમેત્થ **ભેદો**.

અયં પનાનિસંસો, રુક્ખમૂલસેનાસનં નિસ્સાય પબ્બજ્જાતિ (મહાવ॰ ૧૨૮) વચનતો નિસ્સયાનુરૂપપટિપત્તિસબ્ભાવો, અપ્પાનિ ચેવ સુલભાનિ ચ તાનિ ચ અનવજ્જાનીતિ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૭; ઇતિવુ॰ ૧૦૧) ભગવતા સંવણ્ણિતપચ્ચયતા, અભિણ્હં તરુપણ્ણવિકારદસ્સનેન અનિચ્ચસઞ્ઞાસમુટ્ઠાપનતા, સેનાસનમચ્છેરકમ્મારામતાનં અભાવો, દેવતાહિ સહવાસિતા, અપ્પિચ્છતાદીનં અનુલોમવુત્તિતાતિ.

વણ્ણિતો બુદ્ધસેટ્ઠેન, નિસ્સયોતિ ચ ભાસિતો;
નિવાસો પવિવિત્તસ્સ, રુક્ખમૂલસમો કુતો.

આવાસમચ્છેરહરે, દેવતા પરિપાલિતે;
પવિવિત્તે વસન્તો હિ, રુક્ખમૂલમ્હિ સુબ્બતો.

અભિરત્તાનિ નીલાનિ, પણ્ડૂનિ પતિતાનિ ચ;
પસ્સન્તો તરુપણ્ણાનિ, નિચ્ચસઞ્ઞં પનૂદતિ.

તસ્મા હિ બુદ્ધદાયજ્જં, ભાવનાભિરતાલયં;
વિવિત્તં નાતિમઞ્ઞેય્ય, રુક્ખમૂલં વિચક્ખણોતિ.

અયં રુક્ખમૂલિકઙ્ગે સમાદાનવિધાનપ્પભેદભેદાનિસંસવણ્ણના.

૧૦. અબ્ભોકાસિકઙ્ગકથા

૩૩. **અબ્ભોકાસિકઙ્ગમ્પિ** ‘‘છન્નઞ્ચ રુક્ખમૂલઞ્ચ પટિક્ખિપામિ, અબ્ભોકાસિકઙ્ગં સમાદિયામી’’તિ ઇમેસં અઞ્ઞતરવચનેન સમાદિન્નં હોતિ.

તસ્સ પન અબ્ભોકાસિકસ્સ ધમ્મસ્સવનાય વા ઉપોસથત્થાય વા ઉપોસથાગારં પવિસિતું વટ્ટતિ. સચે પવિટ્ઠસ્સ દેવો વસ્સતિ, દેવે વસ્સમાને અનિક્ખમિત્વા વસ્સૂપરમે નિક્ખમિતબ્બં. ભોજનસાલં વા અગ્ગિસાલં વા પવિસિત્વા વત્તં કાતું, ભોજનસાલાય થેરે ભિક્ખૂ ભત્તેન આપુચ્છિતું, ઉદ્દિસન્તેન વા ઉદ્દિસાપેન્તેન વા છન્નં પવિસિતું, બહિ દુન્નિક્ખિત્તાનિ મઞ્ચપીઠાદીનિ અન્તો પવેસેતુઞ્ચ વટ્ટતિ. સચે મગ્ગં ગચ્છન્તેન વુડ્ઢતરાનં પરિક્ખારો ગહિતો હોતિ, દેવે વસ્સન્તે મગ્ગમજ્ઝે ઠિતં સાલં પવિસિતું વટ્ટતિ. સચે ન કિઞ્ચિ ગહિતં હોતિ, સાલાય ઠસ્સામીતિ વેગેન ગન્તું ન વટ્ટતિ. પકતિગતિયા ગન્ત્વા પવિટ્ઠેન પન યાવ વસ્સૂપરમા ઠત્વા ગન્તબ્બન્તિ ઇદમસ્સ **વિધાનં**. **રુક્ખમૂલિકસ્સા**પિ એસેવ નયો.

પભેદતો પન અયમ્પિ તિવિધો હોતિ. તત્થ **ઉક્કટ્ઠસ્સ** રુક્ખં વા પબ્બતં વા ગેહં વા ઉપનિસ્સાય વસિતું ન વટ્ટતિ. અબ્ભોકાસેયેવ ચીવરકુટિં કત્વા વસિતબ્બં. **મજ્ઝિમસ્સ** રુક્ખપબ્બતગેહાનિ ઉપનિસ્સાય અન્તો અપ્પવિસિત્વા વસિતું વટ્ટતિ. **મુદુકસ્સ** અચ્છન્નમરિયાદં પબ્ભારમ્પિ સાખામણ્ડપોપિ પીઠપટોપિ ખેત્તરક્ખકાદીહિ છડ્ડિતા તત્રટ્ઠકકુટિકાપિ વટ્ટતીતિ.

ઇમેસં પન તિણ્ણમ્પિ વાસત્થાય છન્નં વા રુક્ખમૂલં વા પવિટ્ઠક્ખણે ધુતઙ્ગં ભિજ્જતિ. જાનિત્વા તત્થ અરુણં ઉટ્ઠાપિતમત્તેતિ અઙ્ગુત્તરભાણકા. અયમેત્થ **ભેદો**.

અયં પનાનિસંસો, આવાસપલિબોધુપચ્છેદો, થિનમિદ્ધપનૂદનં, ‘‘મિગા વિય અસઙ્ગચારિનો, અનિકેતા વિહરન્તિ ભિક્ખવો’’તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૨૪) પસંસાય અનુરૂપતા, નિસ્સઙ્ગતા, ચાતુદ્દિસતા, અપ્પિચ્છતાદીનં અનુલોમવુત્તિતાતિ.

અનગારિયભાવસ્સ , અનુરૂપે અદુલ્લભે;
તારામણિવિતાનમ્હિ, ચન્દદીપપ્પભાસિતે.

અબ્ભોકાસે વસં ભિક્ખુ, મિગભૂતેન ચેતસા;
થિનમિદ્ધં વિનોદેત્વા, ભાવનારામતં સિતો.

પવિવેકરસસ્સાદં, નચિરસ્સેવ વિન્દતિ;
યસ્મા તસ્મા હિ સપ્પઞ્ઞો, અબ્ભોકાસરતો સિયાતિ.

અયં અબ્ભોકાસિકઙ્ગે સમાદાનવિધાનપ્પભેદભેદાનિસંસવણ્ણના.

૧૧. સોસાનિકઙ્ગકથા

૩૪. સોસાનિકઙ્ગમ્પિ ''ન સુસાનં પટિક્ખિપામિ, સોસાનિકઙ્ગં સમાદિયામી''તિ ઇમેસં અઞ્ઞતરવચનેન સમાદિન્નં હોતિ.

તેન પન સોસાનિકેન યં મનુસ્સા ગામં નિવેસન્તા ''ઇદં સુસાન''ન્તિ વવત્થપેન્તિ, ન તત્થ વસિતબ્બં. ન હિ મતસરીરે અજ્ઝાપિતે તં સુસાનં નામ હોતિ, ઝાપિતકાલતો પન પટ્ઠાય સચેપિ દ્વાદસવસ્સાનિ છડ્ડિતં, તં સુસાનમેવ.

તસ્મિં પન વસન્તેન ચઙ્કમમણ્ડપાદીનિ કારેત્વા મઞ્ચપીઠં પઞ્ઞપેત્વા પાનીયપરિભોજનીયં ઉપટ્ઠાપેત્વા ધમ્મં વાચેન્તેન ન વસિતબ્બં. ગરુકં હિ ઇદં ધુતઙ્ગં, તસ્મા ઉપ્પન્નપરિસ્સયવિઘાતત્થાય સઙ્ઘત્થેરં વા રાજયુત્તકં વા જાનાપેત્વા અપ્પમત્તેન વસિતબ્બં. ચઙ્કમન્તેન અદ્ધક્ખિકેન આળાહનં ઓલોકેન્તેન ચઙ્કમિતબ્બં.

સુસાનં ગચ્છન્તેનાપિ મહાપથા ઉક્કમ્મ ઉપ્પથમગ્ગેન ગન્તબ્બં. દિવાયેવ આરમ્મણં વવત્થપેતબ્બં. એવઞ્હિસ્સ તં રત્તિં ભયાનકં ન ભવિસ્સતિ, અમનુસ્સા રત્તિં વિરવિત્વા વિરવિત્વા આહિણ્ડન્તાપિ ન કેનચિ પહરિતબ્બા. એકદિવસમ્પિ સુસાનં અગન્તું ન વટ્ટતિ. મજ્ઝિમયામં સુસાને ખેપેત્વા પચ્છિમયામે પટિક્કમિતું વટ્ટતીતિ અઙ્ગુત્તરભાણકા. અમનુસ્સાનં પિયં તિલપિટ્ઠમાસભત્તમચ્છમંસખીરતેલગુળાદિખજ્જભોજ્જં ન સેવિતબ્બં. કુલગેહં ન પવિસિતબ્બન્તિ ઇદમસ્સ **વિધાનં**.

પભેદતો પન અયમ્પિ તિવિધો હોતિ. તત્થ **ઉક્કટ્ઠેન** યત્થ ધુવડાહધુવકુણપધુવરોદનાનિ અત્થિ, તત્થેવ વસિતબ્બં. **મજ્ઝિમસ્સ** તીસુ એકસ્મિમ્પિ સતિ વટ્ટતિ. **મુદુકસ્સ** વુત્તનયેન સુસાનલક્ખણં પત્તમત્તે વટ્ટતિ.

ઇમેસં પન તિણ્ણમ્પિ ન સુસાનમ્હિ વાસં કપ્પનેન ધુતઙ્ગં ભિજ્જતિ. સુસાનં અગતદિવસેતિ અઙ્ગુત્તરભાણકા. અયમેત્થ **ભેદો**.

અયં પનાનિસંસો મરણસ્સતિપટિલાભો, અપ્પમાદવિહારિતા, અસુભનિમિત્તાધિગમો, કામરાગવિનોદનં, અભિણ્હં કાયસભાવદસ્સનં, સંવેગબહુલતા આરોગ્યમદાદિપ્પહાનં, ભયભેરવસહનતા, અમનુસ્સાનં ગરુભાવનીયતા, અપ્પિચ્છતાદીનં અનુલોમવુત્તિતાતિ.

સોસાનિકઞ્હિ મરણાનુસતિપ્પભાવા,
નિદ્દાગતમ્પિ ન ફુસન્તિ પમાદદોસા;
સમ્પસ્સતો ચ કુણપાનિ બહૂનિ તસ્સ,
કામાનુભાવવસગમ્પિ ન હોતિ ચિત્તં.

સંવેગમેતિ વિપુલં ન મદં ઉપેતિ,
સમ્મા અથો ઘટતિ નિબ્બુતિમેસમાનો;
સોસાનિકઙ્ગમિતિનેકગુણાવહત્તા,
નિબ્બાનનિન્નહદયેન નિસેવિતબ્બન્તિ.

અયં સોસાનિકઙ્ગે સમાદાનવિધાનપ્પભેદભેદાનિસંસવણ્ણના.

૧૨. યથાસન્થતિકઙ્ગકથા

૩૫. **યથાસન્થતિકઙ્ગમ્પિ** ‘‘સેનાસનલોલુપ્પં પટિક્ખિપામિ, યથાસન્થતિકઙ્ગં સમાદિયામી’’તિ ઇમેસં અઞ્ઞતરવચનેન સમાદિન્નં હોતિ.

તેન પન યથાસન્થતિકેન યદસ્સ સેનાસનં ‘‘ઇદં તુય્હં પાપુણાતી’’તિ ગાહિતં હોતિ, તેનેવ તુટ્ઠબ્બં, ન અઞ્ઞો ઉટ્ઠાપેતબ્બો. ઇદમસ્સ **વિધાનં**.

પભેદતો પન અયમ્પિ તિવિધો હોતિ. તત્થ **ઉક્કટ્ઠો** અત્તનો પત્તસેનાસનં દૂરેતિ વા અચ્ચાસન્નેતિ વા અમનુસ્સદીઘજાતિકાદીહિ ઉપદ્દુતન્તિ વા ઉણ્હન્તિ વા સીતલન્તિ વા પુચ્છિતું ન લભતિ. **મજ્ઝિમો** પુચ્છિતું લભતિ. ગન્ત્વા પન ઓલોકેતું ન લભતિ. **મુદુકો** ગન્ત્વા ઓલોકેત્વા સચસ્સ તં ન રુચ્ચતિ, અઞ્ઞં ગહેતું લભતિ.

ઇમેસં પન તિણ્ણમ્પિ સેનાસનલોલુપ્પે ઉપ્પન્નમત્તે ધુતઙ્ગં ભિજ્જતીતિ અયમેત્થ **ભેદો**.

અયં પનાનિસંસો, ‘‘યં લદ્ધં તેન તુટ્ઠબ્બ’’ન્તિ (જા॰ ૧.૧.૧૩૬; પાચિ॰ ૭૯૩) વુત્તોવાદકરણં, સબ્રહ્મચારીનં હિતેસિતા, હીનપણીતવિકપ્પપરિચ્ચાગો, અનુરોધવિરોધપ્પહાનં, અત્રિચ્છતાય દ્વારપિદહનં, અપ્પિચ્છતાદીનં અનુલોમવુત્તિતાતિ.

> યં લદ્ધં તેન સન્તુટ્ઠો, યથાસન્થતિકો યતિ;
> નિબ્બિકપ્પો સુખં સેતિ, તિણસન્થરકેસુપિ.
>
> ન સો રજ્જતિ સેટ્ઠમ્હિ, હીનં લદ્ધા ન કુપ્પતિ;
> સબ્રહ્મચારિનવકે, હિતેન અનુકમ્પતિ.
>
> તસ્મા અરિયસતાચિણ્ણં, મુનિપુઙ્ગવવણ્ણિતં;
> અનુયુઞ્જેથ મેધાવી, યથાસન્થતરામતન્તિ.

અયં યથાસન્થતિકઙ્ગે સમાદાનવિધાનપ્પભેદભેદાનિસંસવણ્ણના.

૧૩. નેસજ્જિકઙ્ગકથા

૩૬. **નેસજ્જિકઙ્ગમ્પિ** ‘‘સેય્યં પટિક્ખિપામિ, નેસજ્જિકઙ્ગં સમાદિયામી’’તિ ઇમેસં અઞ્ઞતરવચનેન સમાદિન્નં હોતિ.

તેન પન નેસજ્જિકેન રત્તિયા તીસુ યામેસુ એકં યામં ઉટ્ઠાય ચઙ્કમિતબ્બં. ઇરિયાપથેસુ હિ નિપજ્જિતુમેવ ન વટ્ટતિ. ઇદમસ્સ **વિધાનં**.

પભેદતો પન અયમ્પિ તિવિધો હોતિ. તત્થ **ઉક્કટ્ઠસ્સ** નેવ અપસ્સેનં, ન દુસ્સપલ્લત્થિકા, ન આયોગપટ્ટો વટ્ટતિ. **મજ્ઝિમસ્સ** ઇમેસુ તીસુ યંકિઞ્ચિ વટ્ટતિ. **મુદુકસ્સ** અપસ્સેનમ્પિ દુસ્સપલ્લત્થિકાપિ આયોગપટ્ટોપિ

બિબ્બોહનમ્પિ પચ્ચઙ્ગોપિ સત્તઙ્ગોપિ વટ્ટતિ. પચ્ચઙ્ગો પન પિટ્ઠિઅપસ્સયેન સદ્ધિં કતો. સત્તઙ્ગો નામ પિટ્ઠિઅપસ્સયેન ચ ઉભતોપસ્સેસુ અપસ્સયેહિ ચ સદ્ધિં કતો. તં કિર મિળાભયત્થેરસ્સ અકંસુ. થેરો અનાગામી હુત્વા પરિનિબ્બાયિ.

ઇમેસં પન તિણ્ણમ્પિ સેય્યં કપ્પિતમત્તે ધુતઙ્ગં ભિજ્જતિ. અયમેત્થ **ભેદો**.

અયં પનાનિસંસો, ''સેય્યસુખં પસ્સસુખં મિદ્ધસુખં અનુયુત્તો વિહરતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૨૦; મ॰ નિ॰ ૧.૧૮૬) વુત્તસ્સ ચેતસો વિનિબન્ધસ્સ ઉપચ્છેદનં, સબ્બકમ્મટ્ઠાનાનુયોગસપ્પાયતા, પાસાદિકઇરિયાપથતા, વીરિયારમ્ભાનુકૂલતા, સમ્માપટિપત્તિયા અનુબ્રૂહનન્તિ.

આભુજિત્વાન પલ્લઙ્કં, પણિધાય ઉજું તનું;
નિસીદન્તો વિકમ્પેતિ, મારસ્સ હદયં યતિ.

સેય્યસુખં મિદ્ધસુખં, હિત્વા આરદ્ધવીરિયો;
નિસજ્જાભિરતો ભિક્ખુ, સોભયન્તો તપોવનં.

નિરામિસં પીતિસુખં, યસ્મા સમધિગચ્છતિ;
તસ્મા સમનુયુઞ્જેય્ય, ધીરો નેસજ્જિકં વતન્તિ.

અયં નેસજ્જિકઙ્ગે સમાદાન વિધાનપ્પભેદ ભેદાનિસંસવણ્ણના.

ધુતઙ્ગપકિણ્ણકકથા

૩૭. ઇદાનિ –

કુસલત્તિકતો ચેવ, ધુતાદીનં વિભાગતો;
સમાસબ્યાસતો ચાપિ, વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ. –

ઇમિસ્સા ગાથાય વસેન વણ્ણના હોતિ.

તત્થ **કુસલત્તિકતો**તિ સબ્બાનેવ હિ ધુતઙ્ગાનિ સેક્ખપુથુજ્જનખીણાસવાનં વસેન સિયા કુસલાનિ, સિયા અબ્યાકતાનિ, નત્થિ ધુતઙ્ગં અકુસલન્તિ.

યો પન વદેય્ય ''પાપિચ્છો ઇચ્છાપકતો આરઞ્ઞિકો હોતીતિ આદિવચનતો (અ॰ નિ॰ ૫.૧૮૧; પરિ॰ ૩૨૫) અકુસલમ્પિ ધુતઙ્ગ''ન્તિ. સો વત્તબ્બો – ન મયં ''અકુસલચિત્તેન અરઞ્ઞે ન વસતી''તિ વદામ. યસ્સ હિ અરઞ્ઞે નિવાસો, સો આરઞ્ઞિકો. સો ચ પાપિચ્છો વા ભવેય્ય અપ્પિચ્છો વા. ઇમાનિ પન તેન તેન સમાદાનેન ધુતકિલેસત્તા ધુતસ્સ ભિક્ખુનો અઙ્ગાનિ, કિલેસધુનનતો વા ધુતન્તિ લદ્ધવોહારં ઞાણં અઙ્ગમેતેસન્તિ ધુતઙ્ગાનિ. અથ વા ધુતાનિ ચ તાનિ પટિપક્ખનિદ્ધુનનતો અઙ્ગાનિ ચ પટિપત્તિયાતિપિ ધુતઙ્ગાનીતિ વુત્તં. ન ચ અકુસલેન કોચિ ધુતો નામ હોતિ, યસ્સેતાનિ અઙ્ગાનિ ભવેય્યું, ન ચ અકુસલં કિઞ્ચિ ધુનાતિ, યેસં તં અઙ્ગન્તિકત્વા ધુતઙ્ગાનીતિ વુચ્ચેય્યું. નાપિ અકુસલં ચીવરલોલુપ્પાદીનિ ચેવ નિદ્ધુનાતિ પટિપત્તિયા ચ અઙ્ગં હોતિ. તસ્મા સુવુત્તમિદં ''નત્થિ અકુસલં ધુતઙ્ગ''ન્તિ.

‘‘ચેસમ્પિ કુસલત્તિકવિનિમુત્તં ધુતઙ્ગં, તેસં અત્થતો ધુતઙ્ગમેવ નત્થિ. અસન્તં કસ્સ ધુનનતો ધુતઙ્ગં નામ ભવિસ્સતિ. ધુતગુણે સમાદાય વત્તતીતિ વચનવિરોધોપિ ચ નેસં આપજ્જતિ, તસ્મા તં ન ગહેતબ્બ’’ન્તિ અયં તાવ કુસલત્તિકતો વણ્ણના.

ધુતાદીનં વિભાગતોતિ ધુતો વેદિતબ્બો. ધુતવાદો વેદિતબ્બો. ધુતધમ્મા વેદિતબ્બા. ધુતઙ્ગાનિ વેદિતબ્બાનિ. કસ્સ ધુતઙ્ગસેવના સપ્પાયાતિ વેદિતબ્બં.

તત્થ **ધુતો**તિ ધુતકિલેસો વા પુગ્ગલો કિલેસધુનનો વા ધમ્મો.

ધુતવાદોતિ એત્થ પન અત્થિ ધુતો ન ધુતવાદો, અત્થિ ન ધુતો ધુતવાદો, અત્થિ નેવ ધુતો ન ધુતવાદો, અત્થિ ધુતો ચેવ ધુતવાદો ચ.

તત્થ યો ધુતઙ્ગેન અત્તનો કિલેસે ધુનિ, પરં પન ધુતઙ્ગેન ન ઓવદતિ, નાનુસાસતિ બાકુલત્થેરો વિય, અયં ધુતો ન ધુતવાદો. યથાહ, ‘‘તયિદં આયસ્મા બાકુલો ધુતો ન ધુતવાદો’’તિ. યો પન ન ધુતઙ્ગેન અત્તનો કિલેસે ધુનિ, કેવલં અઞ્ઞે ધુતઙ્ગેન ઓવદતિ અનુસાસતિ ઉપનન્દત્થેરો વિય, અયં ન ધુતો ધુતવાદો. યથાહ, ‘‘તયિદં આયસ્મા ઉપનન્દો સક્યપુત્તો ન ધુતો ધુતવાદો’’તિ. યો ઉભયવિપન્નો લાળુદાયી વિય, અયં નેવ ધુતો ન ધુતવાદો. યથાહ, ‘‘તયિદં આયસ્મા લાળુદાયી નેવ ધુતો ન ધુતવાદો’’તિ. યો પન ઉભયસમ્પન્નો ધમ્મસેનાપતિ વિય, અયં ધુતો ચેવ ધુતવાદો ચ. યથાહ, ‘‘તયિદં આયસ્મા સારિપુત્તો ધુતો ચેવ ધુતવાદો ચાતિ.

ધુતધમ્મા વેદિતબ્બાતિ અપ્પિચ્છતા, સન્તુટ્ઠિતા, સલ્લેખતા, પવિવેકતા, ઇદમત્થિતાતિ ઇમે ધુતઙ્ગચેતનાય પરિવારકા પઞ્ચ ધમ્મા ‘‘અપ્પિચ્છતંયેવ નિસ્સાયા’’તિઆદિવચનતો (અ॰ નિ॰ ૫.૧૮૧; પરિ॰ ૩૨૫) ધુતધમ્મા નામ, તત્થ અપ્પિચ્છતા ચ સન્તુટ્ઠિતા ચ અલોભો. સલ્લેખતા ચ પવિવેકતા ચ દ્વીસુ ધમ્મેસુ અનુપતન્તિ અલોભે ચ અમોહે ચ. ઇદમત્થિતા ઞાણમેવ. તત્થ ચ અલોભેન પટિક્ખેપવત્થૂસુ લોભં, અમોહેન તેસ્વેવ આદીનવપટિચ્છાદકં મોહં ધુનાતિ. અલોભેન ચ અનુઞ્ઞાતાનં પટિસેવનમુખેન પવત્તં કામસુખાનુયોગં, અમોહેન ધુતઙ્ગેસુ અતિસલ્લેખમુખેન પવત્તં અત્તકિલમથાનુયોગં ધુનાતિ. તસ્મા ઇમે ધમ્મા ધુતધમ્માતિ વેદિતબ્બા.

ધુતઙ્ગાનિ વેદિતબ્બાનીતિ તેરસ ધુતઙ્ગાનિ વેદિતબ્બાનિ પંસુકૂલિકઙ્ગં…પે॰… નેસજ્જિકઙ્ગન્તિ. તાનિ અત્થતો લક્ખણાદીહિ ચ વુત્તાનેવ.

કસ્સ ધુતઙ્ગસેવના સપ્પાયાતિ રાગચરિતસ્સ ચેવ મોહચરિતસ્સ ચ. કસ્મા? ધુતઙ્ગસેવના હિ દુક્ખાપટિપદા ચેવ સલ્લેખવિહારો ચ. દુક્ખાપટિપદઞ્ચ નિસ્સાય રાગો વૂપસમ્મતિ. સલ્લેખં નિસ્સાય અપ્પમત્તસ્સ મોહો પહીયતિ. આરઞ્ઞિકઙ્ગરુક્ખમૂલિકઙ્ગપટિસેવના વા એત્થ દોસચરિતસ્સાપિ સપ્પાયા. તત્થ હિસ્સ અસઙ્ઘટ્ટિયમાનસ્સ વિહરતો દોસોપિ વૂપસમ્મતીતિ અયં ધુતાદીનં વિભાગતો વણ્ણના.

સમાસબ્યાસતોતિ ઇમાનિ પન ધુતઙ્ગાનિ **સમાસતો** તીણિ સીસઙ્ગાનિ, પઞ્ચ અસમ્ભિન્નઙ્ગાનીતિ અટ્ઠેવ હોન્તિ. તત્થ સપદાનચારિકઙ્ગં, એકાસનિકઙ્ગં, અબ્ભોકાસિકઙ્ગન્તિ ઇમાનિ તીણિ સીસઙ્ગાનિ. સપદાનચારિકઙ્ગઞ્હિ રક્ખન્તો પિણ્ડપાતિકઙ્ગમ્પિ રક્ખિસ્સતિ. એકાસનિકઙ્ગઞ્ચ રક્ખતો પત્તપિણ્ડિકઙ્ગખલુપચ્છાભત્તિકઙ્ગાનિપિ સુરક્ખનીયાનિ ભવિસ્સન્તિ. અબ્ભોકાસિકઙ્ગં રક્ખન્તસ્સ કિં અત્થિ રુક્ખમૂલિકઙ્ગયથાસન્થતિકઙ્ગેસુ રક્ખિતબ્બં નામ. ઇતિ ઇમાનિ

તીણિ સીસઙ્ગાનિ, આરઞ્ઞિકઙ્ગં, પંસુકૂલિકઙ્ગં, તેચીવરિકઙ્ગં, નેસજ્જિકઙ્ગં, સોસાનિકઙ્ગન્તિ ઇમાનિ પઞ્ચ અસમ્ભિન્નઙ્ગાનિ ચાતિ અટ્ઠેવ હોન્તિ.

પુન દ્વે ચીવરપટિસંયુત્તાનિ, પઞ્ચ પિણ્ડપાતપટિસંયુત્તાનિ, પઞ્ચ સેનાસનપટિસંયુત્તાનિ, એકં વીરિયપટિસંયુત્તન્તિ એવં ચત્તારોવ હોન્તિ. તત્થ નેસજ્જિકઙ્ગં વીરિયપટિસંયુત્તં. ઇતરાનિ પાકટાનેવ.

પુન સબ્બાનેવ નિસ્સયવસેન દ્વે હોન્તિ પચ્ચયનિસ્સિતાનિ દ્વાદસ, વીરિયનિસ્સિતં એકન્તિ. સેવિતબ્બાસેવિતબ્બવસેનપિ દ્વેયેવ હોન્તિ. યસ્સ હિ ધુતઙ્ગં સેવન્તસ્સ કમ્મટ્ઠાનં વડ્ઢતિ, તેન સેવિતબ્બાનિ. યસ્સ સેવતો હાયતિ, તેન ન સેવિતબ્બાનિ. યસ્સ પન સેવતોપિ અસેવતોપિ વડ્ઢતેવ, ન હાયતિ, તેનાપિ પચ્છિમં જનતં અનુકમ્પન્તેન સેવિતબ્બાનિ. યસ્સાપિ સેવતોપિ અસેવતોપિ ન વડ્ઢતિ, તેનાપિ સેવિતબ્બાનિયેવ આયતિં વાસનત્થાયાતિ.

એવં સેવિતબ્બાસેવિતબ્બવસેન દુવિધાનિપિ સબ્બાનેવ ચેતનાવસેન એકવિધાનિ હોન્તિ. એકમેવ હિ ધુતઙ્ગં સમાદાનચેતનાતિ. અટ્ઠકથાયમ્પિ વુત્તં ''યા ચેતના, તં ધુતઙ્ગન્તિ વદન્તી''તિ.

બ્યાસતો પન ભિક્ખૂનં તેરસ, ભિક્ખુનીનં અટ્ઠ, સામણેરાનં દ્વાદસ, સિક્ખમાનસામણેરીનં સત્ત, ઉપાસકઉપાસિકાનં દ્વેતિ દ્વાચત્તાલીસ હોન્તિ. સચે પન અબ્ભોકાસે આરઞ્ઞિકઙ્ગસમ્પન્નં સુસાનં હોતિ, એકોપિ ભિક્ખુ એકપ્પહારેન સબ્બધુતઙ્ગાનિ પરિભુઞ્જિતું સક્કોતિ. ભિક્ખુનીનં પન આરઞ્ઞિકઙ્ગં ખલુપચ્છાભત્તિકઙ્ગઞ્ચ દ્વેપિ સિક્ખાપદેનેવ પટિક્ખિત્તાનિ, અબ્ભોકાસિકઙ્ગં, રુક્ખમૂલિકઙ્ગં, સોસાનિકઙ્ગન્તિ ઇમાનિ તીણિ દુપ્પરિહારાનિ. ભિક્ખુનિયા હિ દુતિયિકં વિના વસિતું ન વટ્ટતિ. એવરૂપે ચ ઠાને સમાનચ્છન્દા દુતિયિકા દુલ્લભા. સચેપિ લભેય્ય સંસટ્ઠવિહારતો ન મુચ્ચેય્ય. એવં સતિ યસ્સત્થાય ધુતઙ્ગં સેવેય્ય, સ્વેવસ્સા અત્થો ન સમ્પજ્જેય્ય. એવં પરિભુઞ્જિતું અસક્કુણેય્યતાય પઞ્ચ હાપેત્વા ભિક્ખુનીનં અટ્ઠેવ હોન્તીતિ વેદિતબ્બાનિ. યથાવુત્તેસુ પન ઠપેત્વા તેચીવરિકઙ્ગં સેસાનિ દ્વાદસ સામણેરાનં, સત્ત સિક્ખમાનસામણેરીનં વેદિતબ્બાનિ. ઉપાસકઉપાસિકાનં પન એકાસનિકઙ્ગં, પત્તપિણ્ડિકઙ્ગન્તિ ઇમાનિ દ્વે પતિરૂપાનિ ચેવ સક્કા ચ પરિભુઞ્જિતુન્તિ દ્વે ધુતઙ્ગાનીતિ એવં બ્યાસતો દ્વેચત્તાલીસ હોન્તીતિ અયં સમાસબ્યાસતો વણ્ણના.

એત્તાવતા ચ ''સીલે પતિટ્ઠાય નરો સપઞ્ઞો''તિ ઇમિસ્સા ગાથાય સીલસમાધિપઞ્ઞામુખેન દેસિતે વિસુદ્ધિમગ્ગે યેહિ અપ્પિચ્છતાસન્તુટ્ઠિતાદીહિ ગુણેહિ વુત્તપ્પકારસ્સ સીલસ્સ વોદાનં હોતિ, તેસં સમ્પાદનત્થં સમાદાતબ્બધુતઙ્ગકથા ભાસિતા હોતિ.

ઇતિ સાધુજનપામોજ્જત્થાય કતે વિસુદ્ધિમગ્ગે

ધુતઙ્ગનિદ્દેસો નામ દુતિયો પરિચ્છેદો.

૩. કમ્મટ્ઠાનગ્ગહણનિદ્દેસો

૩૮. ઇદાનિ યસ્મા એવં ધુતઙ્ગપરિહરણસમ્પાદિતેહિ અપ્પિચ્છતાદીહિ ગુણેહિ પરિયોદાતે ઇમસ્મિં સીલે પતિટ્ઠિતેન ''સીલે પતિટ્ઠાય નરો સપઞ્ઞો, ચિત્તં પઞ્ઞઞ્ચ ભાવય''ન્તિ વચનતો ચિત્તસીસેન નિદ્દિટ્ઠો સમાધિ ભાવેતબ્બો. સો ચ અતિસઙ્ખેપદેસિતત્તા વિઞ્ઞાતુમ્પિ તાવ ન સુકરો, પગેવ ભાવેતું, તસ્મા તસ્સ વિત્થારઞ્ચ ભાવનાનયઞ્ચ દસ્સેતું ઇદં પઞ્હાકમ્મં હોતિ.

કો સમાધિ? કેનટ્ઠેન સમાધિ? કાનસ્સ લક્ખણરસપચ્ચુપટ્ઠાનપદટ્ઠાનાનિ? કતિવિધો સમાધિ? કો ચસ્સ સંકિલેસો? કિં વોદાનં? કથં ભાવેતબ્બો? સમાધિભાવનાય કો આનિસંસોતિ?

તત્રિદં વિસ્સજ્જનં. **કો સમાધી**તિ સમાધિ બહુવિધો નાનપ્પકારકો. તં સબ્બં વિભાવયિતું આરબ્ભમાનં વિસ્સજ્જનં અધિપ્પેતઞ્ચેવ અત્થં ન સાધેય્ય, ઉત્તરિ ચ વિક્ખેપાય સંવત્તેય્ય, તસ્મા ઇધાધિપ્પેતમેવ સન્ધાય વદામ, કુસલચિત્તેકગ્ગતા સમાધિ.

કેનટ્ઠેન સમાધીતિ સમાધાનટ્ઠેન સમાધિ. કિમિદં સમાધાનં નામ? એકારમ્મણે ચિત્તચેતસિકાનં સમં સમ્મા ચ આધાનં, ઠપનન્તિ વુત્તં હોતિ. તસ્મા યસ્સ ધમ્મસ્સાનુભાવેન એકારમ્મણે ચિત્તચેતસિકા સમં સમ્મા ચ અવિક્ખિપમાના અવિપ્પકિણ્ણા ચ હુત્વા તિટ્ઠન્તિ, ઇદં સમાધાનન્તિ વેદિતબ્બં.

કાનસ્સ લક્ખણરસપચ્ચુપટ્ઠાનપદટ્ઠાનાનીતિ એત્થ પન અવિક્ખેપલક્ખણો સમાધિ, વિક્ખેપવિદ્ધંસનરસો, અવિકમ્પનપચ્ચુપટ્ઠાનો. ''સુખિનો ચિત્તં સમાધિયતી''તિ વચનતો પન સુખમસ્સ પદટ્ઠાનં.

૩૯. કતિવિધો સમાધીતિ અવિક્ખેપલક્ખણેન તાવ એકવિધો. ઉપચારઅપ્પનાવસેન દુવિધો, તથા લોકિયલોકુત્તરવસેન સપ્પીતિકનિપ્પીતિકવસેન સુખસહગતઉપેક્ખાસહગતવસેન ચ. તિવિધો હીનમજ્ઝિમપણીતવસેન , તથા સવિતક્કસવિચારાદિવસેન પીતિસહગતાદિવસેન પરિત્તમહગ્ગતપ્પમાણવસેન ચ. ચતુબ્બિધો દુક્ખાપટિપદાદન્ધાભિઞ્ઞાદિવસેન, તથા પરિત્તપરિત્તારમ્મણાદિવસેન ચતુઝાનઙ્ગવસેન હાનભાગિયાદિવસેન કામાવચરાદિવસેન અધિપતિવસેન ચ. પઞ્ચવિધો પઞ્ચકનયે પઞ્ચઝાનઙ્ગવસેનાતિ.

સમાધિએકકદુકવણ્ણના

તત્થ **એકવિધકોટ્ઠાસો** ઉત્તાનત્થોયેવ. **દુવિધકોટ્ઠાસે** છન્નં અનુસ્સતિટ્ઠાનાનં મરણસ્સતિયા ઉપસમાનુસ્સતિયા આહારે પટિકૂલસઞ્ઞાય ચતુધાતુવવત્થાનસ્સાતિ ઇમેસં વસેન લદ્ધચિત્તેકગ્ગતા, યા ચ અપ્પનાસમાધીનં પુબ્બભાગે એકગ્ગતા, અયં **ઉપચારસમાધિ**. ''પઠમસ્સ ઝાનસ્સ પરિકમ્મં પઠમસ્સ ઝાનસ્સ અનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ આદિવચનતો પન યા પરિકમ્માનન્તરા એકગ્ગતા, અયં **અપ્પનાસમાધી**તિ એવં ઉપચારપ્પનાવસેન દુવિધો.

દુતિયદુકે તીસુ ભૂમીસુ કુસલચિત્તેકગ્ગતા લોકિયો સમાધિ. અરિયમગ્ગસમ્પયુત્તા એકગ્ગતા લોકુત્તરો સમાધીતિ એવં લોકિયલોકુત્તરવસેન દુવિધો.

તતિયદુકે ચતુક્કનયે દ્વીસુ પઞ્ચકનયે તીસુ ઝાનેસુ એકગ્ગતા સપ્પીતિકો સમાધિ. અવસેસેસુ દ્વીસુ ઝાનેસુ એકગ્ગતા નિપ્પીતિકો સમાધિ. ઉપચારસમાધિ પન સિયા સપ્પીતિકો, સિયા નિપ્પીતિકોતિ એવં સપ્પીતિકનિપ્પીતિકવસેન દુવિધો.

ચતુત્થદુકે ચતુક્કનયે તીસુ પઞ્ચકનયે ચતૂસુ ઝાનેસુ એકગ્ગતા સુખસહગતો સમાધિ. અવસેસસ્મિં ઉપેક્ખાસહગતો સમાધિ. ઉપચારસમાધિ પન સિયા સુખસહગતો, સિયા ઉપેક્ખાસહગતોતિ એવં સુખસહગતઉપેક્ખાસહગતવસેન દુવિધો.

સમાધિતિકવણ્ણના

તિકેસુ પઠમત્તિકે પટિલદ્ધમત્તો હીનો, નાતિસુભાવિતો મજ્ઝિમો, સુભાવિતો વસિપ્પત્તો પણીતોતિ એવં હીનમજ્ઝિમપણીતવસેન તિવિધો.

દુતિયત્તિકે પઠમજ્ઝાનસમાધિ સદ્ધિં ઉપચારસમાધિના સવિતક્કસવિચારો. પઞ્ચકનયે દુતિયજ્ઝાનસમાધિ અવિતક્કવિચારમત્તો. યો હિ વિતક્કમત્તેયેવ આદીનવં દિસ્વા વિચારે અદિસ્વા કેવલં વિતક્કપ્પહાનમત્તં આકઙ્ખમાનો પઠમજ્ઝાનં અતિક્કમતિ, સો અવિતક્કવિચારમત્તં સમાધિં પટિલભતિ. તં સન્ધાયેતં વુત્તં. ચતુક્કનયે પન દુતિયાદીસુ પઞ્ચકનયે તતિયાદીસુ તીસુ ઝાનેસુ એકગ્ગતા અવિતક્કાવિચારો સમાધીતિ એવં સવિતક્કસવિચારાદિવસેન તિવિધો.

તતિયત્તિકે ચતુક્કનયે આદિતો દ્વીસુ પઞ્ચકનયે ચ તીસુ ઝાનેસુ એકગ્ગતા પીતિસહગતો સમાધિ. તેસ્વેવ તતિયે ચ ચતુત્થે ચ ઝાને એકગ્ગતા સુખસહગતો સમાધિ. અવસાને ઉપેક્ખાસહગતો. ઉપચારસમાધિ પન પીતિસુખસહગતો વા હોતિ ઉપેક્ખાસહગતો વાતિ એવં પીતિસહગતાદિવસેન તિવિધો.

ચતુત્થત્તિકે ઉપચારભૂમિયં એકગ્ગતા પરિત્તો સમાધિ. રૂપાવચરારૂપાવચરકુસલે એકગ્ગતા મહગ્ગતો સમાધિ. અરિયમગ્ગસમ્પયુત્તા એકગ્ગતા અપ્પમાણો સમાધીતિ એવં પરિત્તમહગ્ગતપ્પમાણવસેન તિવિધો.

સમાધિચતુક્કવણ્ણના

ચતુક્કેસુ પઠમચતુક્કે અત્થિ સમાધિ દુક્ખાપટિપદો દન્ધાભિઞ્ઞો, અત્થિ દુક્ખાપટિપદો ખિપ્પાભિઞ્ઞો, અત્થિ સુખાપટિપદો દન્ધાભિઞ્ઞો, અત્થિ સુખાપટિપદો ખિપ્પાભિઞ્ઞોતિ.

તત્થ પઠમસમન્નાહારતો પટ્ઠાય યાવ તસ્સ તસ્સ ઝાનસ્સ ઉપચારં ઉપ્પજ્જતિ, તાવ પવત્તા સમાધિભાવના **પટિપદા**તિ વુચ્ચતિ. ઉપચારતો પન પટ્ઠાય યાવ અપ્પના, તાવ પવત્તા પઞ્ઞા **અભિઞ્ઞા**તિ વુચ્ચતિ. સા પનેસા પટિપદા એકચ્ચસ્સ દુક્ખા હોતિ, નીવરણાદિપચ્ચનીકધમ્મસમુદાચારગહણતાય કિચ્છા અસુખાસેવનાતિ અત્થો. એકચ્ચસ્સ તદભાવેન સુખા. અભિઞ્ઞાપિ એકચ્ચસ્સ દન્ધા હોતિ મન્દા અસીઘપ્પવત્તિ. એકચ્ચસ્સ ખિપ્પા અમન્દા સીઘપ્પવત્તિ.

તત્થ યાનિ પરતો સપ્પાયાસપ્પાયાનિ ચ પલિબોધુપચ્છેદાદીનિ પુબ્બકિચ્ચાનિ ચ અપ્પનાકોસલ્લાનિ ચ વણ્ણયિસ્સામ, તેસુ યો અસપ્પાયસેવી હોતિ, તસ્સ દુક્ખા પટિપદા દન્ધા ચ અભિઞ્ઞા હોતિ. સપ્પાયસેવિનો

સુખા પટિપદા ખિપ્પા ચ અભિઞ્ઞા. યો પન પુબ્બભાગે અસપ્પાયં સેવિત્વા અપરભાગે સપ્પાયસેવી હોતિ, પુબ્બભાગે વા સપ્પાયં સેવિત્વા અપરભાગે અસપ્પાયસેવી, તસ્સ વોમિસ્સકતા વેદિતબ્બા. તથા પલિબોધુપચ્છેદાદિકં પુબ્બકિચ્ચં અસમ્પાદેત્વા ભાવનમનુયુત્તસ્સ દુક્ખા પટિપદા હોતિ. વિપરિયાયેન સુખા. અપ્પનાકોસલ્લાનિ પન અસમ્પાદેન્તસ્સ દન્ધા અભિઞ્ઞા હોતિ. સમ્પાદેન્તસ્સ ખિપ્પા.

અપિચ તણ્હાઅવિજ્જાવસેન સમથવિપસ્સનાધિકારવસેન ચાપિ એતાસં પભેદો વેદિતબ્બો. તણ્હાભિભૂતસ્સ હિ દુક્ખા પટિપદા હોતિ. અનભિભૂતસ્સ સુખા. અવિજ્જાભિભૂતસ્સ ચ દન્ધા અભિઞ્ઞા હોતિ. અનભિભૂતસ્સ ખિપ્પા. યો ચ સમથે અકતાધિકારો, તસ્સ દુક્ખા પટિપદા હોતિ. કતાધિકારસ્સ સુખા. યો પન વિપસ્સનાય અકતાધિકારો હોતિ, તસ્સ દન્ધા અભિઞ્ઞા હોતિ, કતાધિકારસ્સ ખિપ્પા. કિલેસિન્દ્રિયવસેન ચાપિ એતાસં પભેદો વેદિતબ્બો. તિબ્બકિલેસસ્સ હિ મુદિન્દ્રિયસ્સ દુક્ખા પટિપદા હોતિ દન્ધા ચ અભિઞ્ઞા, તિક્ખિન્દ્રિયસ્સ પન ખિપ્પા અભિઞ્ઞા. મન્દકિલેસસ્સ ચ મુદિન્દ્રિયસ્સ સુખા પટિપદા હોતિ દન્ધા ચ અભિઞ્ઞા. તિક્ખિન્દ્રિયસ્સ પન ખિપ્પા અભિઞ્ઞાતિ.

ઇતિ ઇમાસુ પટિપદાઅભિઞ્ઞાસુ યો પુગ્ગલો દુક્ખાય પટિપદાય દન્ધાય ચ અભિઞ્ઞાય સમાધિં પાપુણાતિ, તસ્સ સો સમાધિ દુક્ખાપટિપદો દન્ધાભિઞ્ઞોતિ વુચ્ચતિ. એસ નયો સેસત્તયેપીતિ એવં દુક્ખાપટિપદાદન્ધાભિઞ્ઞાદિવસેન ચતુબ્બિધો.

દુતિયચતુક્કે અત્થિ સમાધિ પરિત્તો પરિત્તારમ્મણો, અત્થિ પરિત્તો અપ્પમાણારમ્મણો, અત્થિ અપ્પમાણો પરિત્તારમ્મણો, અત્થિ અપ્પમાણો અપ્પમાણારમ્મણોતિ. તત્થ યો સમાધિ અપ્પગુણો ઉપરિઝાનસ્સ પચ્ચયો ભવિતું ન સક્કોતિ, અયં પરિત્તો. યો પન અવડ્ઢિતે આરમ્મણે પવત્તો, અયં પરિત્તારમ્મણો. યો પગુણો સુભાવિતો, ઉપરિઝાનસ્સ પચ્ચયો ભવિતું સક્કોતિ, અયં અપ્પમાણો. યો ચ વડ્ઢિતે આરમ્મણે પવત્તો, અયં અપ્પમાણારમ્મણો. વુત્તલક્ખણવોમિસ્સતાય પન વોમિસ્સકનયો વેદિતબ્બો. એવં પરિત્તપરિત્તારમ્મણાદિવસેન ચતુબ્બિધો.

તતિયચતુક્કે વિક્ખમ્ભિતનીવરણાનં વિતક્કવિચારપીતિસુખસમાધીનં વસેન પઞ્ચઙ્ગિકં પઠમં ઝાનં, તતો વૂપસન્તવિતક્કવિચારં તિવઙ્ગિકં દુતિયં, તતો વિરત્તપીતિકં દુવઙ્ગિકં તતિયં, તતો પહીનસુખં ઉપેક્ખાવેદનાસહિતસ્સ સમાધિનો વસેન દુવઙ્ગિકં ચતુત્થં. ઇતિ ઇમેસં ચતુન્નં ઝાનાનં અઙ્ગભૂતા ચત્તારો સમાધી હોન્તિ. એવં ચતુઝાનઙ્ગવસેન ચતુબ્બિધો.

ચતુત્થચતુક્કે અત્થિ સમાધિ હાનભાગિયો, અત્થિ ઠિતિભાગિયો, અત્થિ વિસેસભાગિયો, અત્થિ નિબ્બેધભાગિયો. તત્થ પચ્ચનીકસમુદાચારવસેન હાનભાગિયતા, તદનુધમ્મતાય સતિયા સણ્ઠાનવસેન ઠિતિભાગિયતા, ઉપરિવિસેસાધિગમવસેન વિસેસભાગિયતા, નિબ્બિદાસહગતસઞ્ઞામનસિકારસમુદાચારવસેન નિબ્બેધભાગિયતા ચ વેદિતબ્બા. યથાહ, ''પઠમસ્સ ઝાનસ્સ લાભિં કામસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા સમુદાચરન્તિ હાનભાગિની પઞ્ઞા. તદનુધમ્મતા સતિ સન્તિટ્ઠતિ ઠિતિભાગિની પઞ્ઞા. અવિતક્કસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા સમુદાચરન્તિ વિસેસભાગિની પઞ્ઞા. નિબ્બિદાસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા સમુદાચરન્તિ વિરાગૂપસઞ્હિતા નિબ્બેધભાગિની પઞ્ઞા''તિ (વિભ॰ ૭૯૯). તાય પન પઞ્ઞાય સમ્પયુત્તા સમાધીપિ ચત્તારો હોન્તીતિ. એવં હાનભાગિયાદિવસેન ચતુબ્બિધો.

પઞ્ચમચતુક્કે કામાવચરો સમાધિ, રૂપાવચરો સમાધિ, અરૂપાવચરો સમાધિ, અપરિયાપન્નો સમાધીતિ એવં ચત્તારો સમાધી. તત્થ સબ્બાપિ ઉપચારેકગ્ગતા કામાવચરો સમાધિ. તથા રૂપાવચરાદિકુસલચિત્તેકગ્ગતા ઇતરે તયોતિ એવં કામાવચરાદિવસેન ચતુબ્બિધો.

છટ્ઠચતુક્કે ''છન્દં ચે ભિક્ખુ અધિપતિં કરિત્વા લભતિ સમાધિં, લભતિ ચિત્તસ્સેકગ્ગતં, અયં વુચ્ચતિ છન્દસમાધિ...પે॰... વીરિયં ચે ભિક્ખુ...પે॰... ચિત્તં ચે ભિક્ખુ...પે॰... વીમંસં ચે ભિક્ખુ અધિપતિં કરિત્વા લભતિ સમાધિં, લભતિ ચિત્તસ્સેકગ્ગતં , અયં વુચ્ચતિ વીમંસાસમાધી''તિ (વિભ॰ ૪૩૨; સં॰ નિ॰ ૩.૮૨૫) એવં અધિપતિવસેન ચતુબ્બિધો.

પઞ્ચકે યં ચતુક્કભેદે વુત્તં દુતિયં ઝાનં, તં વિતક્કમત્તાતિક્કમેન દુતિયં, વિતક્કવિચારાતિક્કમેન તતિયન્તિ એવં દ્વિધા ભિન્દિત્વા પઞ્ચ ઝાનાનિ વેદિતબ્બાનિ. તેસં અઙ્ગભૂતા ચ પઞ્ચ સમાધીતિ એવં પઞ્ચઝાનઙ્ગવસેન પઞ્ચવિધતા વેદિતબ્બા.

૪૦. **કો ચસ્સ સંકિલેસો કિં વોદાન**ન્તિ એત્થ પન વિસ્સજ્જનં વિભઙ્ગે વુત્તમેવ. વુત્તઞ્હિ તત્થ ''સંકિલેસન્તિ હાનભાગિયો ધમ્મો. વોદાનન્તિ વિસેસભાગિયો ધમ્મો''તિ (વિભ॰ ૮૨૮). તત્થ ''પઠમસ્સ ઝાનસ્સ લાભિં કામસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા સમુદાચરન્તિ હાનભાગિની પઞ્ઞા''તિ (વિભ॰ ૭૯૯) ઇમિના નયેન હાનભાગિયધમ્મો વેદિતબ્બો. ''અવિતક્કસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા સમુદાચરન્તિ વિસેસભાગિની પઞ્ઞા''તિ (વિભ॰ ૭૯૯) ઇમિના નયેન વિસેસભાગિયધમ્મો વેદિતબ્બો.

દસપલિબોધવણ્ણના

૪૧. **કથં ભાવેતબ્બો**તિ એત્થ પન યો તાવ અયં લોકિયલોકુત્તરવસેન દુવિધોતિઆદીસુ અરિયમગ્ગસમ્પયુત્તો સમાધિ વુત્તો, તસ્સ ભાવનાનયો પઞ્ઞાભાવનાનયેનેવ સઙ્ગહિતો. પઞ્ઞાય હિ ભાવિતાય સો ભાવિતો હોતિ. તસ્મા તં સન્ધાય એવં ભાવેતબ્બોતિ ન કિઞ્ચિ વિસું વદામ.

યો પનાયં લોકિયો, સો વુત્તનયેન સીલાનિ વિસોધેત્વા સુપરિસુદ્ધે સીલે પતિટ્ઠિતેન ય્વાસ્સ દસસુ પલિબોધેસુ પલિબોધો અત્થિ, તં ઉપચ્છિન્દિત્વા કમ્મટ્ઠાનદાયકં કલ્યાણમિત્તં ઉપસઙ્કમિત્વા અત્તનો ચરિયાનુકૂલં ચત્તાલીસાય કમ્મટ્ઠાનેસુ અઞ્ઞતરં કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વા સમાધિભાવનાય અનનુરૂપં વિહારં પહાય અનુરૂપે વિહારે વિહરન્તેન ખુદ્દકપલિબોધુપચ્છેદં કત્વા સબ્બં ભાવનાવિધાનં અપરિહાપેન્તેન ભાવેતબ્બોતિ અયમેત્થ સઙ્ખેપો.

અયં પન વિત્થારો, યં તાવ વુત્તં ''ય્વાસ્સ દસસુ પલિબોધેસુ પલિબોધો અત્થિ, તં ઉપચ્છિન્દિત્વા''તિ, એત્થ –

> આવાસો ચ કુલં લાભો, ગણો કમ્મઞ્ચ પઞ્ચમં;
> અદ્ધાનં ઞાતિ આબાધો, ગન્થો ઇદ્ધીતિ તે દસાતિ. –

ઇમે દસ પલિબોધા નામ. તત્થ આવાસોયેવ આવાસપલિબોધો. એસ નયો કુલાદીસુ.

તત્થ **આવાસોતિ** એકોપિ ઓવરકો વુચ્ચતિ એકમ્પિ પરિવેણં સકલોપિ સઙ્ઘારામો. સ્વાયં ન સબ્બસ્સેવ પલિબોધો હોતિ. યો પનેત્થ નવકમ્માદીસુ ઉસ્સુક્કં વા આપજ્જતિ, બહુભણ્ડસન્નિચયો વા હોતિ, યેન કેનચિ વા કારણેન અપેક્ખવા પટિબદ્ધચિત્તો, તસ્સેવ પલિબોધો હોતિ, ન ઇતરસ્સ.

તત્રિદં વત્થુ – દ્વે કિર કુલપુત્તા અનુરાધપુરા નિક્ખમિત્વા અનુપુબ્બેન થૂપારામે પબ્બજિંસુ. તેસુ એકો દ્વે માતિકા પગુણા કત્વા પઞ્ચવસ્સિકો હુત્વા પવારેત્વા પાચિનખણ્ડરાજિં નામ ગતો. એકો તત્થેવ વસતિ. પાચિનખણ્ડરાજિગતો તત્થ ચિરં વસિત્વા થેરો હુત્વા ચિન્તેસિ ''પટિસલ્લાનસારુપ્પમિદં ઠાનં, હન્દ નં સહાયકસ્સાપિ આરોચેમી''તિ. તતો નિક્ખમિત્વા અનુપુબ્બેન થૂપારામં પાવિસિ. પવિસન્તંયેવ ચ નં દિસ્વા સમાનવસ્સિકત્થેરો પચ્ચુગ્ગન્ત્વા પત્તચીવરં પટિગ્ગહેત્વા વત્તં અકાસિ. આગન્તુકત્થેરો સેનાસનં પવિસિત્વા ચિન્તેસિ ''ઇદાનિ મે સહાયો સપ્પિં વા ફાણિતં વા પાનકં વા પેસેસ્સતિ. અયઞ્હિ ઇમસ્મિં નગરે ચિરનિવાસી''તિ. સો રત્તિં અલદ્ધા પાતો ચિન્તેસિ ''ઇદાનિ ઉપટ્ઠાકેહિ ગહિતં યાગુખજ્જકં પેસેસ્સતી''તિ. તમ્પિ અદિસ્વા ''પહિણન્તા નત્થિ, પવિટ્ઠસ્સ મઞ્ઞે દસ્સતી''તિ પાતોવ તેન સદ્ધિં ગામં પાવિસિ. તે દ્વે એકં વીથિં ચરિત્વા ઉળુઙ્કમત્તં યાગું લભિત્વા આસનસાલાયં નિસીદિત્વા પિવિંસુ. તતો આગન્તુકો ચિન્તેસિ ''નિબદ્ધયાગુ મઞ્ઞે નત્થિ, ભત્તકાલે ઇદાનિ મનુસ્સા પણીતં ભત્તં દસ્સન્તી''તિ, તતો ભત્તકાલેપિ પિણ્ડાય ચરિત્વા લદ્ધમેવ ભુઞ્જિત્વા ઇતરો આહ – ''કિં, ભન્તે, સબ્બકાલં એવં યાપેથા''તિ? આમાવુસોતિ. ભન્તે, પાચિનખણ્ડરાજિ ફાસુકા, તત્થ ગચ્છામાતિ. થેરો નગરતો દક્ખિણદ્વારેન નિક્ખમન્તો કુમ્ભકારગામમગ્ગં પટિપજ્જિ. ઇતરો આહ – ''કિં પન, ભન્તે, ઇમં મગ્ગં પટિપન્નત્થા''તિ? નનુ ત્વમાવુસો, પાચિનખણ્ડરાજિયા વણ્ણં અભાસીતિ? કિં પન, ભન્તે, તુમ્હાકં એત્તકં કાલં વસિતટ્ઠાને ન કોચિ અતિરેકપરિક્ખારો અત્થીતિ? આમાવુસો મઞ્ચપીઠં સઙ્ઘિકં, તં પટિસામિતમેવ, અઞ્ઞં કિઞ્ચિ નત્થીતિ. મય્હં પન, ભન્તે , કત્તરદણ્ડો તેલનાળિ ઉપાહનત્થવિકા ચ તત્થેવાતિ. તયાવુસો, એકદિવસં વસિત્વા એત્તકં ઠપિતન્તિ? આમ, ભન્તે. સો પસન્નચિત્તો થેરં વન્દિત્વા ''તુમ્હાદિસાનં, ભન્તે, સબ્બત્થ અરઞ્ઞવાસોયેવ. થૂપારામો ચતુન્નં બુદ્ધાનં ધાતુનિધાનટ્ઠાનં, લોહપાસાદે સપ્પાયં ધમ્મસ્સવનં મહાચેતિયદસ્સનં થેરદસ્સનઞ્ચ લબ્ભતિ, બુદ્ધકાલો વિય પવત્તતિ. ઇધેવ તુમ્હે વસથા''તિ દુતિયદિવસે પત્તચીવરં ગહેત્વા સયમેવ અગમાસીતિ. ઈદિસસ્સ આવાસો ન પલિબોધો હોતિ.

કુલન્તિ ઞાતિકુલં વા ઉપટ્ઠાકકુલં વા. એકચ્ચસ્સ હિ ઉપટ્ઠાકકુલમ્પિ ''સુખિતેસુ સુખિતો''તિઆદિના (વિભ॰ ૮૮૮; સં॰ નિ॰ ૪.૨૪૧) નયેન સંસટ્ઠસ્સ વિહરતો પલિબોધો હોતિ, સો કુલમાનુસકેહિ વિના ધમ્મસ્સવનાય સામન્તવિહારમ્પિ ન ગચ્છતિ. એકચ્ચસ્સ માતાપિતરોપિ પલિબોધા ન હોન્તિ, કોરણ્ડકવિહારવાસિત્થેરસ્સ ભાગિનેય્યદહરભિક્ખુનો વિય.

સો કિર ઉદ્દેસત્થં રોહણં અગમાસિ. થેરભગિનીપિ ઉપાસિકા સદા થેરં તસ્સ પવત્તિં પુચ્છતિ. થેરો એકદિવસં દહરં આનેસ્સામીતિ રોહણાભિમુખો પાયાસિ. દહરોપિ ''ચિરં મે ઇધ વુત્થં, ઉપજ્ઝાયં દાનિ પસ્સિત્વા ઉપાસિકાય ચ પવત્તિં ઞત્વા આગમિસ્સામી''તિ રોહણતો નિક્ખમિ. તે ઉભોપિ ગઙ્ગાતીરે સમાગચ્છિંસુ. સો અઞ્ઞતરસ્મિં રુક્ખમૂલે થેરસ્સ વત્તં કત્વા ''કુહિં યાસી''તિ પુચ્છિતો તમત્થં આરોચેસિ. થેરો સુટ્ઠુ તે કતં, ઉપાસિકાપિ સદા પુચ્છતિ, અહમ્પિ એતદત્થમેવ આગતો, ગચ્છ ત્વં, અહં પન ઇધેવ ઇમં વસ્સં વસિસ્સામીતિ તં ઉય્યોજેસિ. સો વસ્સૂપનાયિકદિવસેયેવ તં વિહારં પત્તો. સેનાસનમ્પિસ્સ પિતરા કારિતમેવ પત્તં.

અથસ્સ પિતા દુતિયદિવસે આગન્ત્વા ‘‘કસ્સ, ભન્તે, અમ્હાકં સેનાસનં પત્ત’’ન્તિ પુચ્છન્તો ‘‘આગન્તુકસ્સ દહરસ્સા’’તિ સુત્વા તં ઉપસઙ્કમિત્વા વન્દિત્વા આહ – ‘‘ભન્તે, અમ્હાકં સેનાસને વસ્સં ઉપગતસ્સ વત્તં અત્થી’’તિ. કિં ઉપાસકાતિ? તેમાસં અમ્હાકંયેવ ઘરે ભિક્ખં ગહેત્વા પવારેત્વા ગમનકાલે આપુચ્છિતબ્બન્તિ. સો તુણ્હિભાવેન અધિવાસેસિ. ઉપાસકોપિ ઘરં ગન્ત્વા ‘‘અમ્હાકં આવાસે એકો આગન્તુકો અય્યો ઉપગતો સક્કચ્ચં ઉપટ્ઠાતબ્બો’’તિ આહ. ઉપાસિકા ‘‘સાધૂ’’તિ સમ્પટિચ્છિત્વા પણીતં ખાદનીયં ભોજનીયં પટિયાદેસિ. દહરોપિ ભત્તકાલે ઞાતિઘરં અગમાસિ. ન નં કોચિ સઞ્જાનિ.

સો તેમાસમ્પિ તત્થ પિણ્ડપાતં પરિભુઞ્જિત્વા વસ્સંવુત્થો ‘‘અહં ગચ્છામી’’તિ આપુચ્છિ. અથસ્સ ઞાતકા ‘‘સ્વે, ભન્તે, ગચ્છથા’’તિ દુતિયદિવસે ઘરેયેવ ભોજેત્વા તેલનાળિં પૂરેત્વા એકં ગુળપિણ્ડં નવહત્થઞ્ચ સાટકં દત્વા ‘‘ગચ્છથ, ભન્તે’’તિ આહંસુ. સો અનુમોદનં કત્વા રોહણાભિમુખો પાયાસિ.

ઉપજ્ઝાયોપિસ્સ પવારેત્વા પટિપથં આગચ્છન્તો પુબ્બે દિટ્ઠટ્ઠાનેયેવ તં અદ્દસ. સો અઞ્ઞતરસ્મિં રુક્ખમૂલે થેરસ્સ વત્તં અકાસિ. અથ નં થેરો પુચ્છિ ‘‘કિં, ભદ્દમુખ, દિટ્ઠા તે ઉપાસિકા’’તિ? સો ‘‘આમ, ભન્તે’’તિ સબ્બં પવત્તિં આરોચેત્વા તેન તેલેન થેરસ્સ પાદે મક્ખેત્વા ગુળેન પાનકં કત્વા તમ્પિ સાટકં થેરસ્સેવ દત્વા થેરં વન્દિત્વા ‘‘મય્હં, ભન્તે, રોહણંયેવ સપ્પાય’’ન્તિ અગમાસિ. થેરોપિ વિહારં આગન્ત્વા દુતિયદિવસે કોરણ્ડકગામં પાવિસિ.

ઉપાસિકાપિ ‘‘મય્હં ભાતા મમ પુત્તં ગહેત્વા ઇદાનિ આગચ્છતી’’તિ સદા મગ્ગં ઓલોકયમાનાવ તિટ્ઠતિ. સા તં એકકમેવ આગચ્છન્તં દિસ્વા ‘‘મતો મે મઞ્ઞે પુત્તો, અયં થેરો એકકોવ આગચ્છતી’’તિ થેરસ્સ પાદમૂલે નિપતિત્વા પરિદેવમાના રોદિ. થેરો ‘‘નૂન દહરો અપ્પિચ્છતાય અત્તાનં અજાનાપેત્વાવ ગતો’’તિ તં સમસ્સાસેત્વા સબ્બં પવત્તિં આરોચેત્વા પત્તત્થવિકતો તં સાટકં નીહરિત્વા દસ્સેતિ.

ઉપાસિકા પસીદિત્વા પુત્તેન ગતદિસાભિમુખા ઉરેન નિપજ્જિત્વા નમસ્સમાના આહ – ‘‘મય્હં પુત્તસદિસં વત મઞ્ઞે ભિક્ખું કાયસક્ખિં કત્વા ભગવા રથવિનીતપટિપદં (મ॰ નિ॰ ૧.૨૫૨ આદયો), નાલકપટિપદં (સુ॰ નિ॰ ૬૮૪ આદયો), તુવટ્ટકપટિપદં (સુ॰ નિ॰ ૯૨૧ આદયો), ચતુપચ્ચયસન્તોસભાવનારામતાદીપકં મહાઅરિયવંસપટિપદઞ્ચ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૮; દી॰ નિ॰ ૩.૩૦૯) દેસેસિ . વિજાતમાતુયા નામ ગેહે તેમાસં ભુઞ્જમાનોપિ ‘અહં પુત્તો ત્વં માતા’તિ ન વક્ખતિ, અહો અચ્છરિયમનુસ્સો’’તિ. એવરૂપસ્સ માતાપિતરોપિ પલિબોધા ન હોન્તિ, પગેવ અઞ્ઞં ઉપટ્ઠાકકુલ’’ન્તિ.

લાભોતિ ચત્તારો પચ્ચયા. તે કથં પલિબોધા હોન્તિ? પુઞ્ઞવન્તસ્સ હિ ભિક્ખુનો ગતગતટ્ઠાને મનુસ્સા મહાપરિવારે પચ્ચયે દેન્તિ. સો તેસં અનુમોદેન્તો ધમ્મં દેસેન્તો સમણધમ્મં કાતું ન ઓકાસં લભતિ. અરુણુગ્ગમનતો યાવ પઠમયામો, તાવ મનુસ્સસંસગ્ગો ન ઉપચ્છિજ્જતિ. પુન બલવપચ્ચૂસેયેવ બાહુલ્લિકપિણ્ડપાતિકા આગન્ત્વા ‘‘ભન્તે, અસુકો ઉપાસકો ઉપાસિકા અમચ્ચો અમચ્ચધીતા તુમ્હાકં દસ્સનકામા’’તિ વદન્તિ, સો ગણ્હાવુસો, પત્તચીવરન્તિ ગમનસજ્જોવ હોતીતિ નિચ્ચબ્યાવટો, તસ્સેવ તે પચ્ચયા પલિબોધા હોન્તિ. તેન ગણં પહાય યત્થ નં ન જાનન્તિ, તત્થ એકકેન ચરિતબ્બં. એવં સો પલિબોધો ઉપચ્છિજ્જતીતિ.

ગણોતિ સુત્તન્તિકગણો વા આભિધમ્મિકગણો વા, યો તસ્સ ઉદ્દેસં વા પરિપુચ્છં વા દેન્તો સમણધમ્મસ્સ ઓકાસં ન લભતિ, તસ્સેવ ગણો પલિબોધો હોતિ, તેન સો એવં ઉપચ્છિન્દિતબ્બો. સચે તેસં ભિક્ખૂનં બહુ ગહિતં હોતિ, અપ્પં અવસિટ્ઠં, તં નિટ્ઠપેત્વા અરઞ્ઞં પવિસિતબ્બં. સચે અપ્પં ગહિતં, બહુ અવસિટ્ઠં, યોજનતો પરં અગન્ત્વા અન્તોયોજનપરિચ્છેદે અઞ્ઞં ગણવાચકં ઉપસઙ્કમિત્વા ''ઇમે આયસ્મા ઉદ્દેસાદીહિ સઙ્ગણ્હતૂ''તિ વત્તબ્બં. એવં અલભમાનેન ''મય્હમાવુસો, એકં કિચ્ચં અત્થિ, તુમ્હે યથાફાસુકટ્ઠાનાનિ ગચ્છથા''તિ ગણં પહાય અત્તનો કમ્મં કત્તબ્બન્તિ.

કમ્મન્તિ નવકમ્મં. તં કરોન્તેન વડ્ઢકીઆદીહિ લદ્ધાલદ્ધં જાનિતબ્બં, કતાકતે ઉસ્સુક્કં આપજ્જિતબ્બન્તિ સબ્બદા પલિબોધો હોતિ. સોપિ એવં ઉપચ્છિન્દિતબ્બો, સચે અપ્પં અવસિટ્ઠં હોતિ નિટ્ઠપેતબ્બં. સચે બહુ, સઙ્ઘિકઞ્ચે નવકમ્મં, સઙ્ઘસ્સ વા સઙ્ઘભારહારકભિક્ખૂનં વા નિય્યાદેતબ્બં. અત્તનો સન્તકઞ્ચે, અત્તનો ભારહારકાનં નિય્યાદેતબ્બં. તાદિસે અલભન્તેન સઙ્ઘસ્સ પરિચ્ચજિત્વા ગન્તબ્બન્તિ.

અદ્ધાનન્તિ મગ્ગગમનં. યસ્સ હિ કત્થચિ પબ્બજ્જાપેક્ખો વા હોતિ, પચ્ચયજાતં વા કિઞ્ચિ લદ્ધબ્બં હોતિ. સચે તં અલભન્તો ન સક્કોતિ અધિવાસેતું, અરઞ્ઞં પવિસિત્વા સમણધમ્મં કરોન્તસ્સપિ ગમિકચિત્તં નામ દુપ્પટિવિનોદનીયં હોતિ, તસ્મા ગન્ત્વા તં કિચ્ચં તીરેત્વાવ સમણધમ્મે ઉસ્સુક્કં કાતબ્બન્તિ.

ઞાતીતિ વિહારે આચરિયુપજ્ઝાયસદ્ધિવિહારિકઅન્તેવાસિકસમાનુપજ્ઝાયકસમાનાચરિયકા, ઘરે માતા પિતા ભાતાતિ એવમાદિકા. તે ગિલાના ઇમસ્સ પલિબોધા હોન્તિ, તસ્મા સો પલિબોધો ઉપટ્ઠહિત્વા તેસં પાકતિકકરણેન ઉપચ્છિન્દિતબ્બો.

તત્થ ઉપજ્ઝાયો તાવ ગિલાનો સચે લહું ન વુટ્ઠાતિ, યાવજીવમ્પિ પટિજગ્ગિતબ્બો. તથા પબ્બજ્જાચરિયો ઉપસમ્પદાચરિયો સદ્ધિવિહારિકો ઉપસમ્પાદિતપબ્બાજિતઅન્તેવાસિકસમાનુપજ્ઝાયકા ચ. નિસ્સયાચરિયઉદ્દેસાચરિયનિસ્સયન્તેવાસિકઉદ્દેસન્તેવાસિકસમાનાચરિયકા પન યાવ નિસ્સયઉદ્દેસા અનુપચ્છિન્ના, તાવ પટિજગ્ગિતબ્બા. પહોન્તેન તતો ઉદ્ધમ્પિ પટિજગ્ગિતબ્બા એવ. માતાપિતૂસુ ઉપજ્ઝાયે વિય પટિપજ્જિતબ્બં. સચેપિ હિ તે રજ્જે ઠિતા હોન્તિ, પુત્તતો ચ ઉપટ્ઠાનં પચ્ચાસીસન્તિ, કાતબ્બમેવ. અથ તેસં ભેસજ્જં નત્થિ, અત્તનો સન્તકં દાતબ્બં. અસતિ ભિક્ખાચરિયાય પરિયેસિત્વાપિ દાતબ્બમેવ. ભાતુભગિનીનં પન તેસં સન્તકમેવ યોજેત્વા દાતબ્બં. સચે નત્થિ અત્તનો સન્તકં તાવકાલિકં દત્વા પચ્છા લભન્તેન ગણ્હિતબ્બં. અલભન્તેન ન ચોદેતબ્બા. અઞ્ઞાતકસ્સ ભગિનિસામિકસ્સ ભેસજ્જં નેવ કાતું ન દાતું વટ્ટતિ. ''તુય્હં સામિકસ્સ દેહી''તિ વત્વા પન ભગિનિયા દાતબ્બં. ભાતુજાયાયપિ એસેવ નયો. તેસં પન પુત્તા ઇમસ્સ ઞાતકા એવાતિ તેસં કાતું વટ્ટતીતિ.

આબાધોતિ યોકોચિ રોગો. સો બાધયમાનો પલિબોધો હોતિ, તસ્મા ભેસજ્જકરણેન ઉપચ્છિન્દિતબ્બો. સચે પન કતિપાહં ભેસજ્જં કરોન્તસ્સપિ ન વૂપસમ્મતિ, નાહં તુય્હં દાસો, ન ભટકો, તંયેવ હિ પોસેન્તો અનમતગ્ગે સંસારવટ્ટે દુક્ખં પત્તોતિ અત્તભાવં ગરહિત્વા સમણધમ્મો કાતબ્બોતિ.

ગન્થોતિ પરિયત્તિહરણં. તં સજ્ઝાયાદીહિ નિચ્ચબ્યાવટસ્સ પલિબોધો હોતિ, ન ઇતરસ્સ. તત્રિમાનિ વત્થૂનિ

–

મજ્ઝિમભાણકદેવત્થેરો કિર મલયવાસિદેવત્થેરસ્સ સન્તિકં ગન્ત્વા કમ્મટ્ઠાનં યાચિ. થેરો કીદિસોસિ, આવુસો, પરિયત્તિયન્તિ પુચ્છિ. મજ્ઝિમો મે, ભન્તે, પગુણોતિ. આવુસો, મજ્ઝિમો નામેસો દુપ્પરિહારો, મૂલપણ્ણાસં સજ્ઝાયન્તસ્સ મજ્ઝિમપણ્ણાસકો આગચ્છતિ, તં સજ્ઝાયન્તસ્સ ઉપરિપણ્ણાસકો. કુતો તુય્હં કમ્મટ્ઠાનન્તિ? ભન્તે, તુમ્હાકં સન્તિકે કમ્મટ્ઠાનં લભિત્વા પુન ન ઓલોકેસ્સામીતિ કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વા એકૂનવીસતિવસ્સાનિ સજ્ઝાયં અકત્વા વીસતિમે વસ્સે અરહત્તં પત્વા સજ્ઝાયત્થાય આગતાનં ભિક્ખૂનં ''વીસતિ મે, આવુસો, વસ્સાનિ પરિયત્તિં અનોલોકેન્તસ્સ, અપિચ ખો કતપરિચયો અહમેત્થ આરભથા''તિ વત્વા આદિતો પટ્ઠાય યાવ પરિયોસાના એકબ્યઞ્જનેપિસ્સ કઙ્ખા નાહોસિ.

કરુળિયગિરિવાસીનાગત્થેરોપિ અટ્ઠારસવસ્સાનિ પરિયત્તિં છડ્ડેત્વા ભિક્ખૂનં ધાતુકથં ઉદ્દિસિ. તેસં ગામવાસિકત્થેરેહિ સદ્ધિં સંસન્દેન્તાનં એકપઞ્હોપિ ઉપ્પટિપાટિયા આગતો નાહોસિ.

મહાવિહારેપિ તિપિટકચૂળાભયત્થેરો નામ અટ્ઠકથં અનુગ્ગહેત્વાવ પઞ્ચનિકાયમણ્ડલે તીણિ પિટકાનિ પરિવત્તેસ્સામીતિ સુવણ્ણભેરિં પહરાપેસિ. ભિક્ખુસઙ્ઘો કતમાચરિયાનં ઉગ્ગહો, અત્તનો આચરિયુગ્ગહઞ્ઞેવ વદતુ, ઇતરથા વત્તું ન દેમાતિ આહ. ઉપજ્ઝાયોપિ નં અત્તનો ઉપટ્ઠાનમાગતં પુચ્છિ ''ત્વમાવુસો, ભેરિં પહરાપેસી''તિ? આમ, ભન્તે. કિં કારણાતિ? પરિયત્તિં, ભન્તે, પરિવત્તેસ્સામીતિ. આવુસો અભય, આચરિયા ઇદં પદં કથં વદન્તીતિ? એવં વદન્તિ, ભન્તેતિ. થેરો હુન્તિ પટિબાહિ. પુન સો અઞ્ઞેન અઞ્ઞેન પરિયાયેન એવં વદન્તિ ભન્તેતિ તિક્ખત્તું આહ. થેરો સબ્બં હુન્તિ પટિબાહિત્વા ''આવુસો, તયા પઠમં કથિતો એવ આચરિયમગ્ગો, આચરિયમુખતો પન અનુગ્ગહિતત્તા 'એવં આચરિયા વદન્તી'તિ સણ્ઠાતું નાસક્ખિ. ગચ્છ અત્તનો આચરિયાનં સન્તિકે સુણાહી''તિ. કુહિં, ભન્તે, ગચ્છામીતિ? ગઙ્ગાય પરતો રોહણજનપદે તુલાધારપબ્બતવિહારે સબ્બપરિયત્તિકો મહાધમ્મરક્ખિતત્થેરો નામ વસતિ, તસ્સ સન્તિકં ગચ્છાતિ. સાધુ, ભન્તેતિ થેરં વન્દિત્વા પઞ્ચહિ ભિક્ખુસતેહિ સદ્ધિં થેરસ્સ સન્તિકં ગન્ત્વા વન્દિત્વા નિસીદિ. થેરો કસ્મા આગતોસીતિ પુચ્છિ. ધમ્મં સોતું, ભન્તેતિ. આવુસો અભય, દીઘમજ્ઝિમેસુ મં કાલેન કાલં પુચ્છન્તિ. અવસેસં પન મે તિંસમત્તાનિ વસ્સાનિ ન ઓલોકિતપુબ્બં. અપિચ ત્વં રત્તિં મમ સન્તિકે પરિવત્તેહિ. અહં તે દિવા કથયિસ્સામીતિ. સો સાધુ, ભન્તેતિ તથા અકાસિ. પરિવેણદ્વારે મહામણ્ડપં કારેત્વા ગામવાસિનો દિવસે દિવસે ધમ્મસ્સવનત્થાય આગચ્છન્તિ. થેરો રત્તિં પરિવત્તિ. તં દિવા કથયન્તો અનુપુબ્બેન દેસનં નિટ્ઠપેત્વા અભયત્થેરસ્સ સન્તિકે તટ્ટિકાય નિસીદિત્વા ''આવુસો, મય્હં કમ્મટ્ઠાનં કથેહી''તિ આહ. ભન્તે, કિં ભણથ, નનુ મયા તુમ્હાકમેવ સન્તિકે સુતં? કિમહં તુમ્હેહિ અઞ્ઞાતં કથેસ્સામીતિ? તતો નં થેરો અઞ્ઞો એસ, આવુસો, ગતકસ્સ મગ્ગો નામાતિ આહ. અભયથેરો કિર તદા સોતાપન્નો હોતિ. અથસ્સ સો કમ્મટ્ઠાનં દત્વા આગન્ત્વા લોહપાસાદે ધમ્મં પરિવત્તેન્તો થેરો પરિનિબ્બુતોતિ અસ્સોસિ. સુત્વા ''આહરથાવુસો, ચીવર''ન્તિ ચીવરં પારુપિત્વા ''અનુચ્છવિકો, આવુસો, અમ્હાકં આચરિયસ્સ અરહત્તમગ્ગો. આચરિયો નો, આવુસો, ઉજુ આજાનીયો. સો અત્તનો ધમ્મન્તેવાસિકસ્સ સન્તિકે તટ્ટિકાય નિસીદિત્વા 'મય્હં કમ્મટ્ઠાનં કથેહી'તિ આહ. અનુચ્છવિકો, આવુસો, થેરસ્સ અરહત્તમગ્ગો''તિ. એવરૂપાનં ગન્થો પલિબોધો ન હોતીતિ.

ઇદ્ધીતિ પોથુજ્જનિકા ઇદ્ધિ. સા હિ ઉત્તાનસેય્યકદારકો વિય તરુણસસ્સં વિય ચ દુપ્પરિહારા હોતિ. અપ્પમત્તકેનેવ ભિજ્જતિ. સા પન વિપસ્સનાય પલિબોધો હોતિ, ન સમાધિસ્સ, સમાધિં પત્વા પત્તબ્બતો. તસ્મા વિપસ્સનત્થિકેન ઇદ્ધિપલિબોધો ઉપચ્છિન્દિતબ્બો, ઇતરેન અવસેસાતિ અયં તાવ પલિબોધકથાય વિત્થારો.

કમ્મટ્ઠાનદાયકવણ્ણના

૪૨. **કમ્મટ્ઠાનદાયકં કલ્યાણમિત્તં ઉપસઙ્કમિત્વા**તિ એત્થ પન દુવિધં કમ્મટ્ઠાનં સબ્બત્થકકમ્મટ્ઠાનં પારિહારિયકમ્મટ્ઠાનઞ્ચ. તત્થ સબ્બત્થકકમ્મટ્ઠાનં નામ ભિક્ખુસઙ્ઘાદીસુ મેત્તા મરણસ્સતિ ચ. અસુભસઞ્ઞાતિપિ એકે.

કમ્મટ્ઠાનિકેન હિ ભિક્ખુના પઠમં તાવ પરિચ્છિન્દિત્વા સીમટ્ઠકભિક્ખુસઙ્ઘે સુખિતા હોન્તુ અબ્યાપજ્જાતિ મેત્તા ભાવેતબ્બા. તતો સીમટ્ઠકદેવતાસુ. તતો ગોચરગામમ્હિ ઇસ્સરજને. તતો તત્થ મનુસ્સે ઉપાદાય સબ્બસત્તેસુ. સો હિ ભિક્ખુસઙ્ઘે મેત્તાય સહવાસીનં મુદુચિત્તતં જનેતિ. અથસ્સ તે સુખસંવાસા હોન્તિ. સીમટ્ઠકદેવતાસુ મેત્તાય મુદુકતચિત્તાહિ દેવતાહિ ધમ્મિકાય રક્ખાય સુસંવિહિતરક્ખો હોતિ. ગોચરગામમ્હિ ઇસ્સરજને મેત્તાય મુદુકતચિત્તસન્તાનેહિ ઇસ્સરેહિ ધમ્મિકાય રક્ખાય સુરક્ખિતપરિક્ખારો હોતિ. તત્થ મનુસ્સેસુ મેત્તાય પસાદિતચિત્તેહિ તેહિ અપરિભૂતો હુત્વા વિચરતિ. સબ્બસત્તેસુ મેત્તાય સબ્બત્થ અપ્પટિહતચારો હોતિ. મરણસ્સતિયા પન અવસ્સં મયા મરિતબ્બન્તિ ચિન્તેન્તો અનેસનં પહાય ઉપરૂપરિ વડ્ઢમાનસંવેગો અનોલીનવુત્તિકો હોતિ. અસુભસઞ્ઞાપરિચિતચિત્તસ્સ પનસ્સ દિબ્બાનિપિ આરમ્મણાનિ લોભવસેન ચિત્તં ન પરિયાદિયન્તિ.

એવં બહૂપકારત્તા સબ્બત્થ અત્થયિતબ્બં ઇચ્છિતબ્બન્તિ ચ અધિપ્પેતસ્સ યોગાનુયોગકમ્મસ્સ ઠાનઞ્ચાતિ **સબ્બત્થકકમ્મટ્ઠાન**ન્તિ વુચ્ચતિ.

ચત્તાલીસાય પન કમ્મટ્ઠાનેસુ યં યસ્સ ચરિયાનુકૂલં, તં તસ્સ નિચ્ચં પરિહરિતબ્બત્તા ઉપરિમસ્સ ચ ઉપરિમસ્સ ભાવનાકમ્મસ્સ પદટ્ઠાનત્તા **પારિહારિયકમ્મટ્ઠાન**ન્તિ વુચ્ચતિ. ઇતિ ઇમં દુવિધમ્પિ કમ્મટ્ઠાનં યો દેતિ, અયં **કમ્મટ્ઠાનદાયકો** નામ. તં કમ્મટ્ઠાનદાયકં.

કલ્યાણમિત્તન્તિ –

> પિયો ગરુ ભાવનીયો, વત્તા ચ વચનક્ખમો;
> ગમ્ભીરઞ્ચ કથં કત્તા, નો ચટ્ઠાને નિયોજકોતિ. (અ॰ નિ॰ ૭.૩૭);

એવમાદિગુણસમન્નાગતં એકન્તેન હિતેસિં વુડ્ઢિપક્ખે ઠિતં કલ્યાણમિત્તં.

‘‘મમં હિ, આનન્દ, કલ્યાણમિત્તં આગમ્મ જાતિધમ્મા સત્તા જાતિયા પરિમુચ્ચન્તી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૨૯; ૫.૨) આદિવચનતો પન સમ્માસમ્બુદ્ધોયેવ સબ્બાકારસમ્પન્નો કલ્યાણમિત્તો. તસ્મા તસ્મિં સતિ તસ્સેવ ભગવતો સન્તિકે ગહિતકમ્મટ્ઠાનં સુગહિતં હોતિ. પરિનિબ્બુતે પન તસ્મિં અસીતિયા મહાસાવકેસુ યો ધરતિ, તસ્સ સન્તિકે ગહેતું વટ્ટતિ. તસ્મિં અસતિ યં કમ્મટ્ઠાનં ગહેતુકામો હોતિ, તસ્સેવ વસેન ચતુક્કપઞ્ચકજ્ઝાનાનિ નિબ્બત્તેત્વા ઝાનપદટ્ઠાનં વિપસ્સનં વડ્ઢેત્વા આસવક્ખયપ્પત્તસ્સ ખીણાસવસ્સ સન્તિકે ગહેતબ્બં.

કિં પન ખીણાસવો અહં ખીણાસવોતિ અત્તાનં પકાસેતીતિ? કિં વત્તબ્બં, કારકભાવં હિ જાનિત્વા પકાસેતિ. નનુ અસ્સગુત્તત્થેરો આરદ્ધકમ્મટ્ઠાનસ્સ ભિક્ખુનો ‘‘કમ્મટ્ઠાનકારકો અય’’ન્તિ જાનિત્વા આકાસે ચમ્મખણ્ડં પઞ્ઞાપેત્વા તત્થ પલ્લઙ્કેન નિસિન્નો કમ્મટ્ઠાનં કથેસીતિ.

તસ્મા સચે ખીણાસવં લભતિ, ઇચ્ચેતં કુસલં, નો ચે લભતિ, અનાગામિસકદાગામિસોતાપન્નઝાનલાભીપુથુજ્જનતિપિટકધરદ્વિપિટકધરએકપિટકધરેસુ પુરિમસ્સ પુરિમસ્સ સન્તિકે. એકપિટકધરેપિ અસતિ યસ્સ એકસઙ્ગીતિપિ અટ્ઠકથાય સદ્ધિં પગુણા, અયઞ્ચ લજ્જી હોતિ, તસ્સ સન્તિકે ગહેતબ્બં. એવરૂપો હિ તન્તિધરો વંસાનુરક્ખકો પવેણીપાલકો આચરિયો આચરિયમતિકોવ હોતિ, ન અત્તનોમતિકો હોતિ. તેનેવ પોરાણકત્થેરા ''લજ્જી રક્ખિસ્સતિ લજ્જી રક્ખિસ્સતી''તિ તિક્ખત્તું આહંસુ.

પુબ્બે વુત્તખીણાસવાદયો ચેત્થ અત્તના અધિગતમગ્ગમેવ આચિક્ખન્તિ. બહુસ્સુતો પન તં તં આચરિયં ઉપસઙ્કમિત્વા ઉગ્ગહપરિપુચ્છાનં વિસોધિતત્તા ઇતો ચિતો ચ સુત્તઞ્ચ કારણઞ્ચ સલ્લક્ખેત્વા સપ્પાયાસપ્પાયં યોજેત્વા ગહનટ્ઠાને ગચ્છન્તો મહાહત્થી વિય મહામગ્ગં દસ્સેન્તો કમ્મટ્ઠાનં કથેસ્સતિ. તસ્મા એવરૂપં કમ્મટ્ઠાનદાયકં કલ્યાણમિત્તં ઉપસઙ્કમિત્વા તસ્સ વત્તપટિપત્તિં કત્વા કમ્મટ્ઠાનં ગહેતબ્બં.

સચે પનેતં એકવિહારેયેવ લભતિ, ઇચ્ચેતં કુસલં, નો ચે લભતિ, યત્થ સો વસતિ, તત્થ ગન્તબ્બં. ગચ્છન્તેન ચ ન ધોતમક્ખિતેહિ પાદેહિ ઉપાહના આરુહિત્વા છત્તં ગહેત્વા તેલનાળિમધુફાણિતાદીનિ ગાહાપેત્વા અન્તેવાસિકપરિવુતેન ગન્તબ્બં. ગમિકવત્તં પન પૂરેત્વા અત્તનો પત્તચીવરં સયમેવ ગહેત્વા અન્તરામગ્ગે યં યં વિહારં પવિસતિ સબ્બત્થ વત્તપટિપત્તિં કુરુમાનેન સલ્લહુકપરિક્ખારેન પરમસલ્લેખવુત્તિના હુત્વા ગન્તબ્બં.

તં વિહારં પવિસન્તેન અન્તરામગ્ગેયેવ દન્તકટ્ઠં કપ્પિયં કારાપેત્વા ગહેત્વા પવિસિતબ્બં, ન ચ ''મુહુત્તં વિસ્સમેત્વા પાદધોવનમક્ખનાદીનિ કત્વા આચરિયસ્સ સન્તિકં ગમિસ્સામી''તિ અઞ્ઞં પરિવેણં પવિસિતબ્બં. કસ્મા? સચે હિસ્સ તત્ર આચરિયસ્સ વિસભાગા ભિક્ખૂ ભવેય્યું, તે આગમનકારણં પુચ્છિત્વા આચરિયસ્સ અવણ્ણં પકાસેત્વા ''નટ્ઠોસિ, સચે તસ્સ સન્તિકં આગતો''તિ વિપ્પટિસારં ઉપ્પાદેય્યું, યેન તતોવ પટિનિવત્તેય્ય, તસ્મા આચરિયસ્સ વસનટ્ઠાનં પુચ્છિત્વા ઉજુકં તત્થેવ ગન્તબ્બં.

સચે આચરિયો દહરતરો હોતિ, પત્તચીવરપટિગ્ગહણાદીનિ ન સાદિતબ્બાનિ. સચે વુડ્ઢતરો હોતિ, ગન્ત્વા આચરિયં વન્દિત્વા ઠાતબ્બં. ''નિક્ખિપાવુસો, પત્તચીવર''ન્તિ વુત્તેન નિક્ખિપિતબ્બં. ''પાનીયં પિવા''તિ વુત્તેન સચે ઇચ્છતિ પાતબ્બં. ''પાદે ધોવાહી''તિ વુત્તેન ન તાવ પાદા ધોવિતબ્બા. સચે હિ આચરિયેન આભતં ઉદકં ભવેય્ય, ન સારુપ્પં સિયા. ''ધોવાહાવુસો, ન મયા આભતં, અઞ્ઞેહિ આભત''ન્તિ વુત્તેન પન યત્થ આચરિયો ન પસ્સતિ, એવરૂપે પટિચ્છન્ને વા ઓકાસે, અબ્ભોકાસે વિહારસ્સાપિ વા એકમન્તે નિસીદિત્વા પાદા ધોવિતબ્બા.

સચે આચરિયો તેલનાળિં આહરતિ ઉટ્ઠહિત્વા ઉભોહિ હત્થેહિ સક્કચ્ચં ગહેતબ્બા. સચે હિ ન ગણ્હેય્ય, ''અયં ભિક્ખુ ઇતો એવ પટ્ઠાય સમ્ભોગં કોપેતી''તિ આચરિયસ્સ અઞ્ઞથત્તં ભવેય્ય. ગહેત્વા પન ન આદિતોવ પાદા મક્ખેતબ્બા. સચે હિ તં આચરિયસ્સ ગત્તબ્ભઞ્જનતેલં ભવેય્ય, ન સારુપ્પં સિયા. તસ્મા સીસં મક્ખેત્વા ખન્ધાદીનિ મક્ખેતબ્બાનિ. ''સબ્બપારિહારિયતેલમિદં, આવુસો, પાદેપિ મક્ખેહી''તિ વુત્તેન પન થોકં સીસે કત્વા પાદે મક્ખેત્વા ''ઇમં તેલનાળિં ઠપેમિ, ભન્તે''તિ વત્વા આચરિયે ગણ્હન્તે દાતબ્બા.

આગતદિવસતો પટ્ઠાય કમ્મટ્ઠાનં મે, ભન્તે, કથેથ ઇચ્ચેવં ન વત્તબ્બં. દુતિયદિવસતો પન પટ્ઠાય સચે આચરિયસ્સ પકતિઉપટ્ઠાકો અત્થિ, તં યાચિત્વા વત્તં કાતબ્બં. સચે યાચિતોપિ ન દેતિ, ઓકાસે લદ્ધેયેવ કાતબ્બં. કરોન્તેન ખુદ્દકમજ્ઝિમમહન્તાનિ તીણિ દન્તકટ્ઠાનિ ઉપનામેતબ્બાનિ. સીતં ઉણ્હન્તિ દુવિધં મુખધોવનઉદકઞ્ચ ન્હાનોદકઞ્ચ પટિયાદેતબ્બં. તતો યં આચરિયો તીણિ દિવસાનિ પરિભુઞ્જતિ, તાદિસમેવ નિચ્ચં ઉપનામેતબ્બં.

નિયમં અકત્વા યં વા તં વા પરિભુઞ્જન્તસ્સ યથાલદ્ધં ઉપનામેતબ્બં. કિં બહુના વુત્તેન? યં તં ભગવતા ‘‘અન્તેવાસિકેન, ભિક્ખવે, આચરિયમ્હિ સમ્મા વત્તિતબ્બં. તત્રાયં સમ્મા વત્તના, કાલસ્સેવ ઉટ્ઠાય ઉપાહના ઓમુઞ્ચિત્વા એકંસં ઉત્તરાસઙ્ગં કરિત્વા દન્તકટ્ઠં દાતબ્બં, મુખોદકં દાતબ્બં, આસનં પઞ્ઞપેતબ્બં. સચે યાગુ હોતિ, ભાજનં ધોવિત્વા યાગુ ઉપનામેતબ્બા’’તિ (મહાવ॰ ૭૮) આદિકં ખન્ધકે સમ્માવત્તં પઞ્ઞત્તં, તં સબ્બમ્પિ કાતબ્બં.

એવં વત્તસમ્પત્તિયા ગરું આરાધયમાનેન સાયં વન્દિત્વા યાહીતિ વિસ્સજ્જિતેન ગન્તબ્બં, યદા સો કિસ્સાગતોસીતિ પુચ્છતિ, તદા આગમનકારણં કથેતબ્બં. સચે સો નેવ પુચ્છતિ, વત્તં પન સાદિયતિ, દસાહે વા પક્ખે વા વીતિવત્તે એકદિવસં વિસ્સજ્જિતેનાપિ અગન્ત્વા ઓકાસં કારેત્વા આગમનકારણં આરોચેતબ્બં. અકાલે વા ગન્ત્વા કિમત્થમાગતોસીતિ પુટ્ઠેન આરોચેતબ્બં. સચે સો પાતોવ આગચ્છાતિ વદતિ, પાતોવ ગન્તબ્બં.

સચે પનસ્સ તાય વેલાય પિત્તાબાધેન વા કુચ્છિ પરિડય્હતિ, અગ્ગિમન્દતાય વા ભત્તં ન જીરતિ, અઞ્ઞો વા કોચિ રોગો બાધતિ, તં યથાભૂતં આવિકત્વા અત્તનો સપ્પાયવેલં આરોચેત્વા તાય વેલાય ઉપસઙ્કમિતબ્બં. અસપ્પાયવેલાય હિ વુચ્ચમાનમ્પિ કમ્મટ્ઠાનં ન સક્કા હોતિ મનસિકાતુન્તિ. અયં કમ્મટ્ઠાનદાયકં કલ્યાણમિત્તં ઉપસઙ્કમિત્વાતિ એત્થ વિત્થારો.

ચરિયાવણ્ણના

૪૩. ઇદાનિ અત્તનો ચરિયાનુકૂલન્તિ એત્થ **ચરિયા**તિ છ ચરિયા રાગચરિયા, દોસચરિયા, મોહચરિયા, સદ્ધાચરિયા, બુદ્ધિચરિયા, વિતક્કચરિયાતિ. કેચિ પન રાગાદીનં સંસગ્ગસન્નિપાતવસેન અપરાપિ ચતસ્સો, તથા સદ્ધાદીનન્તિ ઇમાહિ અટ્ઠહિ સદ્ધિં ચુદ્દસ ઇચ્છન્તિ. એવં પન ભેદે વુચ્ચમાને રાગાદીનં સદ્ધાદીહિપિ સંસગ્ગં કત્વા અનેકા ચરિયા હોન્તિ, તસ્મા સઙ્ખેપેન છળેવ ચરિયા વેદિતબ્બા. ચરિયા, પકતિ, ઉસ્સન્નતાતિ અત્થતો એકં. તાસં વસેન છળેવ પુગ્ગલા હોન્તિ રાગચરિતો, દોસચરિતો, મોહચરિતો, સદ્ધાચરિતો, બુદ્ધિચરિતો, વિતક્કચરિતોતિ.

તત્થ યસ્મા રાગચરિતસ્સ કુસલપ્પવત્તિસમયે સદ્ધા બલવતી હોતિ, રાગસ્સ આસન્નગુણત્તા. યથા હિ અકુસલપક્ખે રાગો સિનિદ્ધો નાતિલૂખો, એવં કુસલપક્ખે સદ્ધા. યથા રાગો વત્થુકામે પરિયેસતિ, એવં સદ્ધા સીલાદિગુણે. યથા રાગો અહિતં ન પરિચ્ચજતિ, એવં સદ્ધા હિતં ન પરિચ્ચજતિ, તસ્મા રાગચરિતસ્સ સદ્ધાચરિતો સભાગો.

યસ્મા પન દોસચરિતસ્સ કુસલપ્પવત્તિસમયે પઞ્ઞા બલવતી હોતિ, દોસસ્સ આસન્નગુણત્તા. યથા હિ અકુસલપક્ખે દોસો નિસ્સિનેહો ન આરમ્મણં અલ્લીયતિ, એવં કુસલપક્ખે પઞ્ઞા. યથા ચ દોસો અભૂતમ્પિ દોસમેવ પરિયેસતિ, એવં પઞ્ઞા ભૂતં દોસમેવ. યથા દોસો સત્તપરિવજ્જનાકારેન પવત્તતિ, એવં પઞ્ઞા સઙ્ખારપરિવજ્જનાકારેન, તસ્મા દોસચરિતસ્સ બુદ્ધિચરિતો સભાગો.

યસ્મા પન મોહચરિતસ્સ અનુપ્પન્નાનં કુસલાનં ધમ્માનં ઉપ્પાદાય વાયમમાનસ્સ યેભુય્યેન અન્તરાયકરા વિતક્કા ઉપ્પજ્જન્તિ, મોહસ્સ આસન્નલક્ખણત્તા. યથા હિ મોહો પરિબ્યાકુલતાય અનવટ્ઠિતો, એવં વિતક્કો નાનપ્પકારવિતક્કનતાય. યથા ચ મોહો અપરિયોગાહણતાય ચઞ્ચલો. તથા વિતક્કો લહુપરિકપ્પનતાય, તસ્મા મોહચરિતસ્સ વિતક્કચરિતો સભાગોતિ.

અપરે તણ્હામાનદિટ્ઠિવસેન અપરાપિ તિસ્સો ચરિયા વદન્તિ. તત્થ તણ્હા રાગોયેવ, માનો ચ તંસમ્પયુત્તોતિ તદુભયં રાગચરિયં નાતિવત્તતિ . મોહનિદાનત્તા ચ દિટ્ઠિયા દિટ્ઠિચરિયા મોહચરિયમેવ અનુપતતિ.

૪૪. તા પનેતા ચરિયા કિંનિદાના? કથઞ્ચ જાનિતબ્બં ''અયં પુગ્ગલો રાગચરિતો, અયં પુગ્ગલો દોસાદીસુ અઞ્ઞતરચરિતો''તિ? કિં ચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ કિં સપ્પાયન્તિ?

તત્ર પુરિમા તાવ તિસ્સો ચરિયા પુબ્બાચિણ્ણનિદાના, ધાતુદોસનિદાના ચાતિ એકચ્ચે વદન્તિ. પુબ્બે કિર ઇટ્ઠપ્પયોગસુભકમ્મબહુલો રાગચરિતો હોતિ, સગ્ગા વા ચવિત્વા ઇધૂપપન્નો. પુબ્બે છેદનવધબન્ધનવેરકમ્મબહુલો દોસચરિતો હોતિ, નિરયનાગયોનીહિ વા ચવિત્વા ઇધૂપપન્નો. પુબ્બે મજ્જપાનબહુલો સુતપરિપુચ્છાવિહીનો ચ મોહચરિતો હોતિ, તિરચ્છાનયોનિયા વા ચવિત્વા ઇધૂપપન્નોતિ એવં પુબ્બાચિણ્ણનિદાનાતિ વદન્તિ. દ્વિન્નં પન ધાતૂનં ઉસ્સન્નત્તા પુગ્ગલો મોહચરિતો હોતિ પથવીધાતુયા ચ આપોધાતુયા ચ. ઇતરાસં દ્વિન્નં ઉસ્સન્નત્તા દોસચરિતો. સબ્બાસં સમત્તા પન રાગચરિતોતિ. દોસેસુ ચ સેમ્હાધિકો રાગચરિતો હોતિ. વાતાધિકો મોહચરિતો. સેમ્હાધિકો વા મોહચરિતો. વાતાધિકો રાગચરિતોતિ એવં ધાતુદોસનિદાનાતિ વદન્તિ.

તત્થ યસ્મા પુબ્બે ઇટ્ઠપ્પયોગસુભકમ્મબહુલાપિ સગ્ગા ચવિત્વા ઇધૂપપન્નાપિ ચ ન સબ્બે રાગચરિતાયેવ હોન્તિ, ન ઇતરે વા દોસમોહચરિતા. એવં ધાતૂનઞ્ચ યથાવુત્તેનેવ નયેન ઉસ્સદનિયમો નામ નત્થિ. દોસનિયમે ચ રાગમોહદ્વયમેવ વુત્તં, તમ્પિ ચ પુબ્બાપરવિરુદ્ધમેવ. સદ્ધાચરિયાદીસુ ચ એકિસ્સાપિ નિદાનં ન વુત્તમેવ. તસ્મા સબ્બમેતં અપરિચ્છિન્નવચનં.

અયં પનેત્થ અટ્ઠકથાચરિયાનં મતાનુસારેન વિનિચ્છયો, વુત્તઞ્હેતં ઉસ્સદકિત્તને (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૪૯૮) ''ઇમે સત્તા પુબ્બહેતુનિયામેન લોભુસ્સદા દોસુસ્સદા મોહુસ્સદા અલોભુસ્સદા અદોસુસ્સદા અમોહુસ્સદા ચ હોન્તિ.

યસ્સ હિ કમ્માયૂહનક્ખણે લોભો બલવા હોતિ અલોભો મન્દો, અદોસામોહા બલવન્તો દોસમોહા મન્દા, તસ્સ મન્દો અલોભો લોભં પરિયાદાતું ન સક્કોતિ. અદોસામોહા પન બલવન્તો દોસમોહે પરિયાદાતું સક્કોતિ. તસ્મા સો તેન કમ્મેન દિન્નપટિસન્ધિવસેન નિબ્બત્તો લુદ્ધો હોતિ સુખસીલો અક્કોધનો પઞ્ઞવા વજિરૂપમઞાણો.

યસ્સ પન કમ્માયૂહનક્ખણે લોભદોસા બલવન્તો હોન્તિ અલોભાદોસા મન્દા, અમોહો બલવા મોહો મન્દો, સો પુરિમનયેનેવ લુદ્ધો ચેવ હોતિ દુટ્ઠો ચ. પઞ્ઞવા પન હોતિ વજિરૂપમઞાણો દત્તાભયત્થેરો વિય.

યસ્સ કમ્માયૂહનક્ખણે લોભાદોસમોહા બલવન્તો હોન્તિ ઇતરે મન્દા, સો પુરિમનયેનેવ લુદ્ધો ચેવ હોતિ દન્ધો ચ, સીલકો પન હોતિ અક્કોધનો (બાકુલત્થેરો વિય).

તથા યસ્સ કમ્માયૂહનક્ખણે તયોપિ લોભદોસમોહા બલવન્તો હોન્તિ અલોભાદયો મન્દા, સો પુરિમનયેનેવ લુદ્ધો ચેવ હોતિ દુટ્ઠો ચ મૂળ્હો ચ.

યસ્સ પન કમ્માયૂહનક્ખણે અલોભદોસમોહા બલવન્તો હોન્તિ ઇતરે મન્દા, સો પુરિમનયેનેવ અલુદ્ધો અપ્પકિલેસો હોતિ દિબ્બારમ્મણમ્પિ દિસ્વા નિચ્ચલો, દુટ્ઠો પન હોતિ દન્ધપઞ્ઞો ચ.

યસ્સ પન કમ્માયૂહનક્ખણે અલોભાદોસમોહા બલવન્તો હોન્તિ ઇતરે મન્દા, સો પુરિમનયેનેવ અલુદ્ધો ચેવ હોતિ અદુટ્ઠો સીલકો ચ, દન્ધો પન હોતિ.

તથા યસ્સ કમ્માયૂહનક્ખણે અલોભદોસામોહા બલવન્તો હોન્તિ ઇતરે મન્દા, સો પુરિમનયેનેવ અલુદ્ધો ચેવ હોતિ પઞ્ઞવા ચ, દુટ્ઠો ચ પન હોતિ કોધનો.

યસ્સ પન કમ્માયૂહનક્ખણે તયોપિ અલોભાદોસામોહા બલવન્તો હોન્તિ લોભાદયો મન્દા, સો પુરિમનયેનેવ મહાસઙ્ઘરક્ખિતત્થેરો વિય અલુદ્ધો અદુટ્ઠો પઞ્ઞવા ચ હોતી''તિ.

એત્થ ચ યો લુદ્ધોતિ વુત્તો, અયં રાગચરિતો. દુટ્ઠદન્ધા દોસમોહચરિતા. પઞ્ઞવા બુદ્ધિચરિતો. અલુદ્ધઅદુટ્ઠા પસન્નપકતિતાય સદ્ધાચરિતા. યથા વા અમોહપરિવારેન કમ્મુના નિબ્બત્તો બુદ્ધિચરિતો, એવં બલવસદ્ધાપરિવારેન કમ્મુના નિબ્બત્તો સદ્ધાચરિતો. કામવિતક્કાદિપરિવારેન કમ્મુના નિબ્બત્તો વિતક્કચરિતો. લોભાદિના વોમિસ્સપરિવારેન કમ્મુના નિબ્બત્તો વોમિસ્સચરિતોતિ. એવં લોભાદીસુ અઞ્ઞતરઞ્ઞતરપરિવારં પટિસન્ધિજનકં કમ્મં ચરિયાનં નિદાનન્તિ વેદિતબ્બં.

૪૫. યં પન વુત્તં કથઞ્ચ જાનિતબ્બં અયં પુગ્ગલો રાગચરિતોતિઆદિ. તત્રાયં નયો.

> ઇરિયાપથતો કિચ્ચા, ભોજના દસ્સનાદિતો;
> ધમ્મપ્પવત્તિતો ચેવ, ચરિયાયો વિભાવયેતિ.

તત્થ **ઇરિયાપથતો**તિ રાગચરિતો હિ પકતિગમનેન ગચ્છન્તો ચાતુરિયેન ગચ્છતિ, સણિકં પાદં નિક્ખિપતિ, સમં નિક્ખિપતિ, સમં ઉદ્ધરતિ, ઉક્કુટિકઞ્ચસ્સ પદં હોતિ. દોસચરિતો પાદગ્ગેહિ ખણન્તો વિય ગચ્છતિ, સહસા પાદં નિક્ખિપતિ, સહસા ઉદ્ધરતિ, અનુકડ્ઢિતઞ્ચસ્સ પદં હોતિ. મોહચરિતો પરિબ્યાકુલાય ગતિયા ગચ્છતિ, છમ્ભિતો વિય પદં નિક્ખિપતિ, છમ્ભિતો વિય ઉદ્ધરતિ, સહસાનુપીળિતઞ્ચસ્સ પદં હોતિ. વુત્તમ્પિ ચેતં માગણ્ડિયસુત્તુપ્પત્તિયં –

> ''રત્તસ્સ હિ ઉક્કુટિકં પદં ભવે,
> દુટ્ઠસ્સ હોતિ અનુકડ્ઢિતં પદં;
> મૂળ્હસ્સ હોતિ સહસાનુપીળિતં,
> વિવટ્ટચ્છદસ્સ ઇદમીદિસં પદ''ન્તિ.

ઠાનમ્પિ રાગચરિતસ્સ પાસાદિકં હોતિ મધુરાકારં, દોસચરિતસ્સ થદ્ધાકારં, મોહચરિતસ્સ આકુલાકારં. નિસજ્જાયપિ એસેવ નયો. રાગચરિતો ચ અતરમાનો સમં સેય્યં પઞ્ઞપેત્વા સણિકં નિપજ્જિત્વા અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનિ સમોધાય પાસાદિકેન આકારેન સયતિ, વુટ્ઠાપિયમાનો ચ સીઘં અવુટ્ઠાય સઙ્કિતો વિય સણિકં પટિવચનં દેતિ. દોસચરિતો તરમાનો યથા વા તથા વા સેય્યં પઞ્ઞપેત્વા પક્ખિત્તકાયો ભાકુટિં કત્વા સયતિ, વુટ્ઠાપિયમાનો ચ સીઘં વુટ્ઠાય કુપિતો વિય પટિવચનં દેતિ. મોહચરિતો દુસ્સણ્ઠાનં સેય્યં પઞ્ઞપેત્વા વિક્ખિત્તકાયો બહુલં અધોમુખો સયતિ, વુટ્ઠાપિયમાનો ચ હુઙ્કારં કરોન્તો દન્ધં વુટ્ઠાતિ. સદ્ધાચરિતાદયો પન યસ્મા રાગચરિતાદીનં સભાગા, તસ્મા તેસમ્પિ તાદિસોવ ઇરિયાપથો હોતીતિ. એવં તાવ ઇરિયાપથતો ચરિયાયો વિભાવયે.

કિચ્ચાતિ સમ્મજ્જનાદીસુ ચ કિચ્ચેસુ રાગચરિતો સાધુકં સમ્મજ્જનિં ગહેત્વા અતરમાનો વાલિકં અવિપ્પકિરન્તો સિન્દુવારકુસુમસન્થરમિવ સન્થરન્તો સુદ્ધં સમં સમ્મજ્જતિ. દોસચરિતો ગાળ્હં સમ્મજ્જનિં ગહેત્વા તરમાનરૂપો ઉભતો વાલિકં ઉસ્સારેન્તો ખરેન સદ્દેન અસુદ્ધં વિસમં સમ્મજ્જતિ. મોહચરિતો સિથિલં સમ્મજ્જનિં ગહેત્વા સમ્પરિવત્તકં આળોલયમાનો અસુદ્ધં વિસમં સમ્મજ્જતિ.

યથા સમ્મજ્જને, એવં ચીવરધોવનરજનાદીસુપિ સબ્બકિચ્ચેસુ નિપુણમધુરસમસક્કચ્ચકારી રાગચરિતો. ગાળ્હથદ્ધવિસમકારી દોસચરિતો. અનિપુણબ્યાકુલવિસમાપરિચ્છિન્નકારી મોહચરિતો. ચીવરધારણમ્પિ ચ રાગચરિતસ્સ નાતિગાળ્હં નાતિસિથિલં હોતિ પાસાદિકં પરિમણ્ડલં. દોસચરિતસ્સ અતિગાળ્હં અપરિમણ્ડલં. મોહચરિતસ્સ સિથિલં પરિબ્યાકુલં. સદ્ધાચરિતાદયો તેસંયેવાનુસારેન વેદિતબ્બા, તં સભાગત્તાતિ. એવં કિચ્ચતો ચરિયાયો વિભાવયે.

ભોજનાતિ રાગચરિતો સિનિદ્ધમધુરભોજનપ્પિયો હોતિ, ભુઞ્જમાનો ચ નાતિમહન્તં પરિમણ્ડલં આલોપં કત્વા રસપટિસંવેદી અતરમાનો ભુઞ્જતિ, કિઞ્ચિદેવ ચ સાદું લભિત્વા સોમનસ્સં આપજ્જતિ . દોસચરિતો લૂખઅમ્બિલભોજનપ્પિયો હોતિ, ભુઞ્જમાનો ચ મુખપૂરકં આલોપં કત્વા અરસપટિસંવેદી તરમાનો ભુઞ્જતિ, કિઞ્ચિદેવ ચ અસાદું લભિત્વા દોમનસ્સં આપજ્જતિ. મોહચરિતો અનિયતરુચિકો હોતિ, ભુઞ્જમાનો ચ અપરિમણ્ડલં પરિત્તં આલોપં કત્વા ભાજને છડ્ડેન્તો મુખં મક્ખેન્તો વિક્ખિત્તચિત્તો તં તં વિતક્કેન્તો ભુઞ્જતિ. સદ્ધાચરિતાદયોપિ તેસંયેવાનુસારેન વેદિતબ્બા, તંસભાગત્તાતિ. એવં ભોજનતો ચરિયાયો વિભાવયે.

દસ્સનાદિતોતિ રાગચરિતો ઈસકમ્પિ મનોરમં રૂપં દિસ્વા વિમ્હયજાતો વિય ચિરં ઓલોકેતિ, પરિત્તેપિ ગુણે સજ્જતિ, ભૂતમ્પિ દોસં ન ગણ્હાતિ, પક્કમન્તોપિ અમુઞ્ચિતુકામોવ હુત્વા સાપેક્ખો પક્કમતિ. દોસચરિતો ઈસકમ્પિ અમનોરમં રૂપં દિસ્વા કિલન્તરૂપો વિય ન ચિરં ઓલોકેતિ, પરિત્તેપિ દોસે પટિહઞ્ઞતિ, ભૂતમ્પિ ગુણં ન ગણ્હાતિ, પક્કમન્તોપિ મુઞ્ચિતુકામોવ હુત્વા અનપેક્ખો પક્કમતિ. મોહચરિતો યંકિઞ્ચિ રૂપં દિસ્વા પરપચ્ચયિકો હોતિ, પરં નિન્દન્તં સુત્વા નિન્દતિ, પસંસન્તં સુત્વા પસંસતિ, સયં પન અઞ્ઞાણુપેક્ખાય ઉપેક્ખકોવ હોતિ. એસ નયો સદ્દસવનાદીસુપિ. સદ્ધાચરિતાદયો પન તેસંયેવાનુસારેન વેદિતબ્બા, તંસભાગત્તાતિ. એવં દસ્સનાદિતો ચરિયાયો વિભાવયે.

ધમ્મપ્પવત્તિતો ચેવાતિ રાગચરિતસ્સ ચ માયા, સાઠેય્યં, માનો, પાપિચ્છતા, મહિચ્છતા, અસન્તુટ્ઠિતા, સિઙ્ગં, ચાપલ્યન્તિ એવમાદયો ધમ્મા બહુલં પવત્તન્તિ. દોસચરિતસ્સ કોધો, ઉપનાહો, મક્ખો, પળાસો, ઇસ્સા, મચ્છરિયન્તિ એવમાદયો. મોહચરિતસ્સ થિનં, મિદ્ધં, ઉદ્ધચ્ચં, કુક્કુચ્ચં, વિચિકિચ્છા, આધાનગ્ગાહિતા, દુપ્પટિનિસ્સગ્ગિતાતિ એવમાદયો. સદ્ધાચરિતસ્સ મુત્તચાગતા, અરિયાનં દસ્સનકામતા, સદ્ધમ્મં સોતુકામતા, પામોજ્જબહુલતા, અસઠતા, અમાયાવિતા, પસાદનીયેસુ ઠાનેસુ પસાદોતિ એવમાદયો. બુદ્ધિચરિતસ્સ સોવચસ્સતા, કલ્યાણમિત્તતા, ભોજનેમત્તઞ્ઞુતા, સતિસમ્પજઞ્ઞં, જાગરિયાનુયોગો, સંવેજનીયેસુ ઠાનેસુ સંવેગો, સંવિગ્ગસ્સ ચ યોનિસો પધાનન્તિ એવમાદયો. વિતક્કચરિતસ્સ ભસ્સબહુલતા, ગણારામતા, કુસલાનુયોગે અરતિ, અનવટ્ઠિતકિચ્ચતા, રત્તિં ધૂમાયના , દિવા પજ્જલના, હુરાહુરં ધાવનાતિ એવમાદયો ધમ્મા બહુલં પવત્તન્તીતિ. એવં ધમ્મપ્પવત્તિતો ચરિયાયો વિભાવયે.

યસ્મા પન ઇદં ચરિયાવિભાવનવિધાનં સબ્બાકારેન નેવ પાળિયં ન અટ્ઠકથાયં આગતં, કેવલં આચરિયમતાનુસારેન વુત્તં, તસ્મા ન સારતો પચ્ચેતબ્બં. રાગચરિતસ્સ હિ વુત્તાનિ ઇરિયાપથાદીનિ દોસચરિતાદયોપિ અપ્પમાદવિહારિનો કાતું સક્કોન્તિ. સંસટ્ઠચરિતસ્સ ચ પુગ્ગલસ્સ એકસ્સેવ ભિન્નલક્ખણા ઇરિયાપથાદયો ન ઉપપજ્જન્તિ. યં પનેતં અટ્ઠકથાસુ ચરિયાવિભાવનવિધાનં વુત્તં, તદેવ સારતો પચ્ચેતબ્બં. વુત્તઞ્હેતં ''ચેતોપરિયઞાણસ્સ લાભી આચરિયો ચરિયં ઞત્વા કમ્મટ્ઠાનં કથેસ્સતિ, ઇતરેન અન્તેવાસિકો પુચ્છિતબ્બો''તિ. તસ્મા ચેતોપરિયઞાણેન વા તં વા પુગ્ગલં પુચ્છિત્વા જાનિતબ્બં. અયં પુગ્ગલો રાગચરિતો, અયં દોસાદીસુ અઞ્ઞતરચરિતોતિ.

૪૬. કિં ચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ કિં સપ્પાયન્તિ એત્થ પન સેનાસનં તાવ રાગચરિતસ્સ અધોતવેદિકં ભૂમટ્ઠકં અકતપબ્ભારકં તિણકુટિકં પણ્ણસાલાદીનં અઞ્ઞતરં રજોકિણ્ણં જતુકાભરિતં ઓલુગ્ગવિલુગ્ગં અતિઉચ્ચં વા અતિનીચં વા ઉજ્જઙ્ગલં સાસઙ્કં અસુચિવિસમમગ્ગં, યત્થ મઞ્ચપીઠમ્પિ મઙ્કુણભરિતં દુરૂપં દુબ્બણ્ણં, યં ઓલોકેન્તસ્સેવ જિગુચ્છા ઉપ્પજ્જતિ, તાદિસં સપ્પાયં. નિવાસનપારુપનં અન્તચ્છિન્નં ઓલમ્બવિલમ્બસુત્તકાકિણ્ણં જાલપૂવસદિસં સાણિ વિય ખરસમ્ફસ્સં કિલિટ્ઠં ભારિકં કિચ્છપરિહરણં સપ્પાયં. પત્તોપિ દુબ્બણ્ણો મત્તિકાપત્તો વા આણિગણ્ઠિકાહતો અયોપત્તો વા ગરુકો દુસ્સણ્ઠાનો સીસકપાલમિવ જેગુચ્છો વટ્ટતિ. ભિક્ખાચારમગ્ગોપિ અમનાપો અનાસન્નગામો વિસમો વટ્ટતિ. ભિક્ખાચારગામોપિ યત્થ મનુસ્સા અપસ્સન્તા વિય ચરન્તિ, યત્થ એકકુલેપિ ભિક્ખં અલભિત્વા નિક્ખમન્તં ''એહિ, ભન્તે''તિ આસનસાલં પવેસેત્વા યાગુભત્તં દત્વા ગચ્છન્તા ગાવી વિય વજે પવેસેત્વા અનપલોકેન્તા ગચ્છન્તિ, તાદિસો વટ્ટતિ . પરિવિસકમનુસ્સાપિ દાસા વા કમ્મકરા વા દુબ્બણ્ણા દુદ્દસિકા કિલિટ્ઠવસના દુગ્ગન્ધા જેગુચ્છા, યે અચિત્તીકારેન યાગુભત્તં છટ્ટેન્તા વિય પરિવિસન્તિ, તાદિસા સપ્પાયા. યાગુભત્તખજ્જકમ્પિ લૂખં દુબ્બણ્ણં સામાકકુદ્રૂસકકણાજકાદિમયં પૂતિતક્કં બિલઙ્ગં જિણ્ણસાકસૂપેય્યં યંકિઞ્ચિદેવ કેવલં ઉદરપૂરમત્તં વટ્ટતિ. ઇરિયાપથોપિસ્સ ઠાનં વા ચઙ્કમો વા વટ્ટતિ. આરમ્મણં નીલાદીસુ વણ્ણકસિણેસુ યંકિઞ્ચિ અપરિસુદ્ધવણ્ણન્તિ ઇદં રાગચરિતસ્સ સપ્પાયં.

દોસચરિતસ્સ સેનાસનં નાતિઉચ્ચં નાતિનીચં છાયૂદકસમ્પન્નં સુવિભત્તભિત્તિથમ્ભસોપાનં સુપરિનિટ્ઠિતમાલાકમ્મલતાકમ્મનાનાવિધચિત્તકમ્મસમુજ્જલસમસિનિદ્ધમુદુભૂમિતલં બ્રહ્મવિમાનમિવ કુસુમદામવિચિત્રવણ્ણચેલવિતાનસમલઙ્કતં સુપઞ્ઞત્તસુચિમનોરમત્થરણમઞ્ચપીઠં તત્થ તત્થ વાસત્થાય નિક્ખિત્તકુસુમવાસગન્ધસુગન્ધં યં દસ્સનમત્તેનેવ પીતિપામોજ્જં જનયતિ, એવરૂપં સપ્પાયં. તસ્સ પન સેનાસનસ્સ મગ્ગોપિ સબ્બપરિસ્સયવિમુત્તો સુચિસમતલો અલઙ્કતપટિયત્તોવ વટ્ટતિ. સેનાસનપરિક્ખારોપેત્થ કીટમઙ્કુણદીઘજાતિમૂસિકાનં નિસ્સયપરિચ્છિન્દનત્થં નાતિબહુકો, એકમઞ્ચપીઠમત્તમેવ વટ્ટતિ. નિવાસનપારુપનમ્પિસ્સ ચીનપટ્ટસોમારપટ્ટકોસેય્યકપ્પાસિકસુખુમખોમાદીનં યં યં પણીતં, તેન તેન એકપટ્ટં વા દુપટ્ટં વા સલ્લહુકં સમણસારુપ્પેન સુરત્તં સુદ્ધવણ્ણં વટ્ટતિ. પત્તો ઉદકપુપ્ફુળમિવ સુસણ્ઠાનો મણિ વિય સુમટ્ઠો નિમ્મલો સમણસારુપ્પેન સુપરિસુદ્ધવણ્ણો અયોમયો વટ્ટતિ. ભિક્ખાચારમગ્ગો પરિસ્સયવિમુત્તો સમો મનાપો નાતિદૂરનાચ્ચાસન્નગામો વટ્ટતિ. ભિક્ખાચારગામોપિ યત્થ મનુસ્સા ''ઇદાનિ અય્યો આગમિસ્સતી''તિ સિત્તસમ્મટ્ઠે પદેસે આસનં પઞ્ઞાપેત્વા પચ્ચુગ્ગન્ત્વા પત્તં આદાય ઘરં પવેસેત્વા પઞ્ઞત્તાસને નિસીદાપેત્વા સક્કચ્ચં સહત્થા પરિવિસન્તિ, તાદિસો વટ્ટતિ. પરિવેસકા પનસ્સ યે હોન્તિ અભિરૂપા પાસાદિકા સુન્હાતા સુવિલિત્તા ધૂપવાસકુસુમગન્ધસુરભિનો નાનાવિરાગસુચિમનુઞ્ઞવત્થાભરણપટિમણ્ડિતા સક્કચ્ચકારિનો, તાદિસા સપ્પાયા. યાગુભત્તખજ્જકમ્પિ વણ્ણગન્ધરસસમ્પન્નં ઓજવન્તં મનોરમં સબ્બાકારપણીતં યાવદત્થં વટ્ટતિ. ઇરિયાપથોપિસ્સ

સેય્યા વા નિસજ્જા વા વટ્ટતિ, આરમ્મણં નીલાદીસુ વણ્ણકસિણેસુ યંકિઞ્ચિ સુપરિસુદ્ધવણ્ણન્તિ ઇદં દોસચરિતસ્સ સપ્પાયં.

મોહચરિતસ્સ સેનાસનં દિસામુખં અસમ્બાધં વટ્ટતિ, યત્થ નિસિન્નસ્સ વિવટા દિસા ખાયન્તિ , ઇરિયાપથેસુ ચઙ્કમો વટ્ટતિ. આરમ્મણં પનસ્સ પરિત્તં સુપ્પમત્તં સરાવમત્તં વા (ખુદ્દકં) ન વટ્ટતિ. સમ્બાધસ્મિઞ્હિ ઓકાસે ચિત્તં ભિય્યો સમ્મોહમાપજ્જતિ, તસ્મા વિપુલં મહાકસિણં વટ્ટતિ. સેસં દોસચરિતસ્સ વુત્તસદિસમેવાતિ ઇદં મોહચરિતસ્સ સપ્પાયં.

સદ્ધાચરિતસ્સ સબ્બમ્પિ દોસચરિતમ્હિ વુત્તવિધાનં સપ્પાયં. આરમ્મણેસુ ચસ્સ અનુસ્સતિટ્ઠાનમ્પિ વટ્ટતિ.

બુદ્ધિચરિતસ્સ સેનાસનાદીસુ ઇદં નામ અસપ્પાયન્તિ નત્થિ.

વિતક્કચરિતસ્સ સેનાસનં વિવટં દિસામુખં યત્થ નિસિન્નસ્સ આરામવનપોક્ખરણીરામણેય્યકાનિ ગામનિગમજનપદપટિપાટિયો નીલોભાસા ચ પબ્બતા પઞ્ઞાયન્તિ, તં ન વટ્ટતિ, તઞ્હિ વિતક્કવિધાવનસ્સેવ પચ્ચયો હોતિ, તસ્મા ગમ્ભીરે દરીમુખે વનપ્પટિચ્છન્ને હત્થિકુચ્છિપબ્ભારમહિન્દગુહાસદિસે સેનાસને વસિતબ્બં. આરમ્મણમ્પિસ્સ વિપુલં ન વટ્ટતિ. તાદિસઞ્હિ વિતક્કવસેન સન્ધાવનસ્સ પચ્ચયો હોતિ. પરિત્તં પન વટ્ટતિ.

સેસં રાગચરિતસ્સ વુત્તસદિસમેવાતિ ઇદં વિતક્કચરિતસ્સ સપ્પાયં. અયં અત્તનો ચરિયાનુકૂલન્તિ એત્થ આગતચરિયાનં પભેદનિદાનવિભાવનસપ્પાયપરિચ્છેદતો વિત્થારો. ન ચ તાવ ચરિયાનુકૂલં કમ્મટ્ઠાનં સબ્બાકારેન આવિકતં. તઞ્હિ અનન્તરસ્સ માતિકાપદસ્સ વિત્થારે સયમેવ આવિભવિસ્સતિ.

ચત્તાલીસકમ્મટ્ઠાનવણ્ણના

૪૭. તસ્મા યં વુત્તં ચત્તાલીસાય કમ્મટ્ઠાનેસુ અઞ્ઞતરં કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વાતિ એત્થ સઙ્ખાતનિદ્દેસતો, ઉપચારપ્પનાવહતો, ઝાનપ્પભેદતો, સમતિક્કમતો, વડ્ઢનાવડ્ઢનતો, આરમ્મણતો, ભૂમિતો, ગહણતો, પચ્ચયતો, ચરિયાનુકૂલતોતિ ઇમેહિ તાવ દસહાકારેહિ કમ્મટ્ઠાનવિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

તત્થ **સઙ્ખાતનિદ્દેસતો**તિ ચત્તાલીસાય કમ્મટ્ઠાનેસૂતિ હિ વુત્તં, તત્રિમાનિ ચત્તાલીસ કમ્મટ્ઠાનાનિ દસ કસિણા, દસ અસુભા, દસ અનુસ્સતિયો, ચત્તારો બ્રહ્મવિહારા, ચત્તારો આરુપ્પા, એકા સઞ્ઞા, એકં વવત્થાનન્તિ.

તત્થ પથવીકસિણં, આપોકસિણં, તેજોકસિણં, વાયોકસિણં, નીલકસિણં, પીતકસિણં, લોહિતકસિણં, ઓદાતકસિણં, આલોકકસિણં, પરિચ્છિન્નાકાસકસિણન્તિ ઇમે **દસ કસિણા**.

ઉદ્ધુમાતકં, વિનીલકં, વિપુબ્બકં, વિચ્છિદ્દકં, વિક્ખાયિતકં, વિક્ખિત્તકં, હતવિક્ખિત્તકં, લોહિતકં, પુળુવકં, અટ્ઠિકન્તિ ઇમે **દસ અસુભા**.

બુદ્ધાનુસ્સતિ, ધમ્માનુસ્સતિ, સઙ્ઘાનુસ્સતિ, સીલાનુસ્સતિ, ચાગાનુસ્સતિ, દેવતાનુસ્સતિ, મરણાનુસ્સતિ, કાયગતાસતિ, આનાપાનસ્સતિ, ઉપસમાનુસ્સતીતિ ઇમા **દસ અનુસ્સતિયો**.

મેત્તા, કરુણા, મુદિતા, ઉપેક્ખાતિ ઇમે **ચત્તારો બ્રહ્મવિહારા**.

આકાસાનઞ્ચાયતનં, વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં, આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં, નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનન્તિ ઇમે **ચત્તારો આરુપ્પા**. આહારે પટિકૂલસઞ્ઞા **એકા સઞ્ઞા**. ચતુધાતુવવત્થાનં **એકં વવત્થાન**ન્તિ એવં સઙ્ખાતનિદ્દેસતો વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

ઉપચારપ્પનાવહતોતિ ઠપેત્વા કાયગતાસતિઞ્ચ આનાપાનસ્સતિઞ્ચ અવસેસા અટ્ઠ અનુસ્સતિયો, આહારે પટિકૂલસઞ્ઞા, ચતુધાતુવવત્થાનન્તિ ઇમાનેવ હેત્થ દસકમ્મટ્ઠાનાનિ ઉપચારવહાનિ. સેસાનિ અપ્પનાવહાનિ. એવં ઉપચારપ્પનાવહતો.

ઝાનપ્પભેદતોતિ અપ્પનાવહેસુ ચેત્થ આનાપાનસ્સતિયા સદ્ધિં દસ કસિણા ચતુક્કજ્ઝાનિકા હોન્તિ. કાયગતાસતિયા સદ્ધિં દસ અસુભા પઠમજ્ઝાનિકા. પુરિમા તયો બ્રહ્મવિહારા તિકજ્ઝાનિકા. ચતુત્થબ્રહ્મવિહારો ચત્તારો ચ આરુપ્પા ચતુત્થજ્ઝાનિકાતિ એવં ઝાનપ્પભેદતો.

સમતિક્કમતોતિ દ્વે સમતિક્કમા અઙ્ગસમતિક્કમો ચ આરમ્મણસમતિક્કમો ચ. તત્થ સબ્બેસુપિ તિકચતુક્કજ્ઝાનિકેસુ કમ્મટ્ઠાનેસુ અઙ્ગસમતિક્કમો હોતિ વિતક્કવિચારાદીનિ ઝાનઙ્ગાનિ સમતિક્કમિત્વા તેસ્વેવારમ્મણેસુ દુતિયજ્ઝાનાદીનં પત્તબ્બતો. તથા ચતુત્થબ્રહ્મવિહારે. સોપિ હિ મેત્તાદીનંયેવ આરમ્મણે સોમનસ્સં સમતિક્કમિત્વા પત્તબ્બોતિ. ચતૂસુ પન આરુપ્પેસુ આરમ્મણસમતિક્કમો હોતિ. પુરિમેસુ હિ નવસુ કસિણેસુ અઞ્ઞતરં સમતિક્કમિત્વા આકાસાનઞ્ચાયતનં પત્તબ્બં. આકાસાદીનિ ચ સમતિક્કમિત્વા વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનાદીનિ. સેસેસુ સમતિક્કમો નત્થીતિ એવં સમતિક્કમતો.

વડ્ઢનાવડ્ઢનતોતિ ઇમેસુ ચત્તાલીસાય કમ્મટ્ઠાનેસુ દસ કસિણાનેવ વડ્ઢેતબ્બાનિ. યત્તકઞ્હિ ઓકાસં કસિણેન ફરતિ, તદબ્ભન્તરે દિબ્બાય સોતધાતુયા સદ્દં સોતું દિબ્બેન ચક્ખુના રૂપાનિ પસ્સિતું પરસત્તાનઞ્ચ ચેતસા ચિત્તમઞ્ઞાતું સમત્થો હોતિ. કાયગતાસતિ પન અસુભાનિ ચ ન વડ્ઢેતબ્બાનિ. કસ્મા? ઓકાસેન પરિચ્છિન્નત્તા આનિસંસાભાવા ચ. સા ચ નેસં ઓકાસેન પરિચ્છિન્નતા ભાવનાનયે આવિભવિસ્સતિ. તેસુ પન વડ્ઢિતેસુ કુણપરાસિયેવ વડ્ઢતિ, ન કોચિ આનિસંસો અત્થિ. વુત્તમ્પિ ચેતં સોપાકપઞ્હાબ્યાકરણે, ''વિભૂતા ભગવા રૂપસઞ્ઞા અવિભૂતા અટ્ઠિકસઞ્ઞા''તિ. તત્ર હિ નિમિત્તવડ્ઢનવસેન રૂપસઞ્ઞા વિભૂતાતિ વુત્તા. અટ્ઠિકસઞ્ઞા અવડ્ઢનવસેન અવિભૂતાતિ વુત્તા.

યં પનેતં ''કેવલં અટ્ઠિસઞ્ઞાય, અફરી પથવિં ઇમ''ન્તિ (થેરગા॰ ૧૮) વુત્તં, તં લાભિસ્સ સતો ઉપટ્ઠાનાકારવસેન વુત્તં. યથેવ હિ ધમ્માસોકકાલે કરવીકસકુણો સમન્તા આદાસભિત્તીસુ અત્તનો છાયં દિસ્વા સબ્બદિસાસુ કરવીકસઞ્ઞી હુત્વા મધુરં ગિરં નિચ્છારેસિ, એવં થેરોપિ અટ્ઠિકસઞ્ઞાય લાભિત્તા સબ્બદિસાસુ ઉપટ્ઠિતં નિમિત્તં પસ્સન્તો કેવલાપિ પથવી અટ્ઠિકભરિતાતિ ચિન્તેસીતિ.

યદિ એવં યા અસુભજ્ઝાનાનં અપ્પમાણારમ્મણતા વુત્તા, સા વિરુજ્ઝતીતિ. સા ચ ન વિરુજ્ઝતિ. એકચ્ચો હિ ઉદ્ધુમાતકે વા અટ્ઠિકે વા મહન્તે નિમિત્તં ગણ્હાતિ. એકચ્ચો અપ્પકે. ઇમિના પરિયાયેન એકચ્ચસ્સ પરિત્તારમ્મણં ઝાનં હોતિ. એકચ્ચસ્સ અપ્પમાણારમ્મણન્તિ. યો વા એતં વડ્ઢને આદીનવં અપસ્સન્તો વડ્ઢેતિ. તં સન્ધાય ''અપ્પમાણારમ્મણ''ન્તિ વુત્તં. આનિસંસાભાવા પન ન વડ્ઢેતબ્બાનીતિ.

યથા ચ એતાનિ, એવં સેસાનિપિ ન વડ્ઢેતબ્બાનિ. કસ્મા? તેસુ હિ આનાપાનનિમિત્તં તાવ વડ્ઢયતો વાતરાસિયેવ વડ્ઢતિ, ઓકાસેન ચ પરિચ્છિન્નં. ઇતિ સાદીનવત્તા ઓકાસેન ચ પરિચ્છિન્નત્તા ન વડ્ઢેતબ્બં. બ્રહ્મવિહારા સત્તારમ્મણા, તેસં નિમિત્તં વડ્ઢયતો સત્તરાસિયેવ વડ્ઢેય્ય, ન ચ તેન અત્થો અત્થિ, તસ્મા તમ્પિ ન વડ્ઢેતબ્બં. યં પન વુત્તં ''મેત્તાસહગતેન ચેતસા એકં દિસં ફરિત્વા''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૫૫૬) આદિ, તં પરિગ્ગહવસેનેવ વુત્તં. એકાવાસદ્વિઆવાસાદિના હિ અનુક્કમેન એકિસ્સા દિસાય સત્તે પરિગ્ગહેત્વા ભાવેન્તો એકં દિસં ફરિત્વાતિ વુત્તો. ન નિમિત્તં વડ્ઢેન્તો. પટિભાગનિમિત્તમેવ ચેત્થ નત્થિ. યદયં વડ્ઢેય્ય, પરિત્તઅપ્પમાણારમ્મણતાપેત્થ પરિગ્ગહવસેનેવ વેદિતબ્બા. આરુપ્પારમ્મણેસુપિ આકાસં કસિણુગ્ઘાટિમત્તા. તઞ્હિ કસિણાપગમવસેનેવ મનસિ કાતબ્બં. તતો પરં વડ્ઢયતોપિ ન કિઞ્ચિ હોતિ. વિઞ્ઞાણં સભાવધમ્મત્તા. ન હિ સક્કા સભાવધમ્મં વડ્ઢેતું. વિઞ્ઞાણાપગમો વિઞ્ઞાણસ્સ અભાવમત્તત્તા. નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનારમ્મણં સભાવધમ્મત્તાયેવ ન વડ્ઢેતબ્બં. સેસાનિ અનિમિત્તત્તા. પટિભાગનિમિત્તઞ્હિ વડ્ઢેતબ્બં નામ ભવેય્ય. બુદ્ધાનુસ્સતિઆદીનઞ્ચ નેવ પટિભાગનિમિત્તં આરમ્મણં હોતિ, તસ્મા તં ન વડ્ઢેતબ્બન્તિ એવં વડ્ઢનાવડ્ઢનતો.

આરમ્મણતોતિ ઇમેસુ ચ ચત્તાલીસાય કમ્મટ્ઠાનેસુ દસકસિણા, દસઅસુભા, આનાપાનસ્સતિ, કાયગતાસતીતિ ઇમાનિ દ્વાવીસતિપટિભાગનિમિત્તારમ્મણાનિ. સેસાનિ ન પટિભાગનિમિત્તારમ્મણાનિ. તથા દસસુ અનુસ્સતીસુ ઠપેત્વા આનાપાનસ્સતિઞ્ચ કાયગતાસતિઞ્ચ અવસેસા અટ્ઠ અનુસ્સતિયો, આહારે પટિકૂલસઞ્ઞા, ચતુધાતુવવત્થાનં, વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં, નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનન્તિ ઇમાનિ દ્વાદસ સભાવધમ્મારમ્મણાનિ. દસ કસિણા, દસ અસુભા, આનાપાનસ્સતિ, કાયગતાસતીતિ ઇમાનિ દ્વાવીસતિ નિમિત્તારમ્મણાનિ. સેસાનિ છ ન વત્તબ્બારમ્મણાનિ. તથા વિપુબ્બકં, લોહિતકં, પુળુવકં, આનાપાનસ્સતિ, આપોકસિણં, તેજોકસિણં, વાયોકસિણં, યઞ્ચ આલોકકસિણે સૂરિયાદીનં ઓભાસમણ્ડલારમ્મણન્તિ ઇમાનિ અટ્ઠ ચલિતારમ્મણાનિ, તાનિ ચ ખો પુબ્બભાગે, પટિભાગં પન સન્નિસિન્નમેવ હોતિ. સેસાનિ ન ચલિતારમ્મણાનીતિ એવં આરમ્મણતો.

ભૂમિતોતિ એત્થ ચ દસ અસુભા, કાયગતાસતિ, આહારે પટિકૂલસઞ્ઞાતિ ઇમાનિ દ્વાદસ દેવેસુ નપ્પવત્તન્તિ. તાનિ દ્વાદસ, આનાપાનસ્સતિ ચાતિ ઇમાનિ તેરસ બ્રહ્મલોકે નપ્પવત્તન્તિ . અરૂપભવે પન ઠપેત્વા ચત્તારો આરુપ્પે અઞ્ઞં નપ્પવત્તતિ. મનુસ્સેસુ સબ્બાનિપિ પવત્તન્તીતિ એવં ભૂમિતો.

ગહણતોતિ દિટ્ઠફુટ્ઠસુતગ્ગહણતોપેત્થ વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો. તત્ર ઠપેત્વા વાયોકસિણં સેસા નવ કસિણા, દસ અસુભાતિ ઇમાનિ એકૂનવીસતિ દિટ્ઠેન ગહેતબ્બાનિ. પુબ્બભાગે ચક્ખુના ઓલોકેત્વા નિમિત્તં નેસં ગહેતબ્બન્તિ અત્થો. કાયગતાસતિયં તચપઞ્ચકં દિટ્ઠેન, સેસં સુતેનાતિ એવં તસ્સા આરમ્મણં દિટ્ઠસુતેન ગહેતબ્બં. આનાપાનસ્સતિ ફુટ્ઠેન, વાયોકસિણં દિટ્ઠફુટ્ઠેન, સેસાનિ અટ્ઠારસ સુતેન ગહેતબ્બાનિ. ઉપેક્ખાબ્રહ્મવિહારો, ચત્તારો આરુપ્પાતિ ઇમાનિ ચેત્થ ન આદિકમ્મિકેન ગહેતબ્બાનિ. સેસાનિ પઞ્ચતિંસ ગહેતબ્બાનીતિ એવં ગહણતો.

પચ્ચયતોતિ ઇમેસુ પન કમ્મટ્ઠાનેસુ ઠપેત્વા આકાસકસિણં સેસા નવ કસિણા આરુપ્પાનં પચ્ચયા હોન્તિ, દસ કસિણા અભિઞ્ઞાનં, તયો બ્રહ્મવિહારા ચતુત્થબ્રહ્મવિહારસ્સ, હેટ્ઠિમં હેટ્ઠિમં આરુપ્પં ઉપરિમસ્સ ઉપરિમસ્સ, નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં નિરોધસમાપત્તિયા, સબ્બાનિપિ સુખવિહારવિપસ્સનાભવસમ્પત્તીનન્તિ એવં પચ્ચયતો.

ચરિયાનુકૂલતોતિ ચરિયાનં અનુકૂલતોપેત્થ વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો. સેય્યથિદં – રાગચરિતસ્સ તાવ એત્થ દસ અસુભા, કાયગતાસતીતિ એકાદસ કમ્મટ્ઠાનાનિ અનુકૂલાનિ. દોસચરિતસ્સ ચત્તારો બ્રહ્મવિહારા, ચત્તારિ

વણ્ણકસિણાનીતિ અટ્ઠ. મોહચરિતસ્સ, વિતક્કચરિતસ્સ ચ એકં આનાપાનસ્સતિ કમ્મટ્ઠાનમેવ. સદ્ધાચરિતસ્સ પુરિમા છ અનુસ્સતિયો. બુદ્ધિચરિતસ્સ મરણસ્સતિ, ઉપસમાનુસ્સતિ, ચતુધાતુવવત્થાનં, આહારે પટિક્કૂલસઞ્ઞાતિ ચત્તારિ. સેસકસિણાનિ, ચત્તારો ચ આરુપ્પા સબ્બચરિતાનં અનુકૂલાનિ. કસિણેસુ ચ યંકિઞ્ચિ પરિત્તં વિતક્કચરિતસ્સ, અપ્પમાણં મોહચરિતસ્સાતિ.

એવમેત્થ ચરિયાનુકૂલતો વિનિચ્છયો વેદિતબ્બોતિ સબ્બઞ્ચેતં ઉજુવિપચ્ચનીકવસેન ચ અતિસપ્પાયવસેન ચ વુત્તં. રાગાદીનં પન અવિક્ખમ્ભિકા સદ્ધાદીનં વા અનુપકારા કુસલભાવના નામ નત્થિ. વુત્તમ્પિ ચેતં મેઘિયસુત્તે –

''ચત્તારો ધમ્મા ઉત્તરિ ભાવેતબ્બા. અસુભા ભાવેતબ્બા રાગસ્સ પહાનાય. મેત્તા ભાવેતબ્બા બ્યાપાદસ્સ પહાનાય. આનાપાનસ્સતિ ભાવેતબ્બા વિતક્કુપચ્છેદાય. અનિચ્ચસઞ્ઞા ભાવેતબ્બા અસ્મિમાનસમુગ્ઘાતાયા''તિ.

રાહુલસુત્તેપિ ''મેત્તં, રાહુલ, ભાવનં ભાવેહી''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૨.૧૨૦) નયેન એકસ્સેવ સત્ત કમ્મટ્ઠાનાનિ વુત્તાનિ. તસ્મા વચનમત્તે અભિનિવેસં અકત્વા સબ્બત્થ અધિપ્પાયો પરિયેસિતબ્બોતિ અયં કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વાતિ એત્થ કમ્મટ્ઠાનકથા વિનિચ્છયો.

૪૮. **ગહેત્વા**તિ ઇમસ્સ પન પદસ્સ અયમત્થદીપના. ''તેન યોગિના કમ્મટ્ઠાનદાયકં કલ્યાણમિત્તં ઉપસઙ્કમિત્વા''તિ એત્થ વુત્તનયેનેવ વુત્તપ્પકારં કલ્યાણમિત્તં ઉપસઙ્કમિત્વા બુદ્ધસ્સ વા ભગવતો આચરિયસ્સ વા અત્તાનં નિય્યાતેત્વા સમ્પન્નજ્ઝાસયેન સમ્પન્નાધિમુત્તિના ચ હુત્વા કમ્મટ્ઠાનં યાચિતબ્બં.

તત્ર ''ઇમાહં ભગવા અત્તભાવં તુમ્હાકં પરિચ્ચજામી''તિ એવં બુદ્ધસ્સ ભગવતો અત્તા નિય્યાતેતબ્બો. એવઞ્હિ અનિય્યાતેત્વા પન્તેસુ સેનાસનેસુ વિહરન્તો ભેરવારમ્મણે આપાથમાગતે સન્થમ્ભિતું અસક્કોન્તો ગામન્તં ઓસરિત્વા ગિહીહિ સંસટ્ઠો હુત્વા અનેસનં આપજ્જિત્વા અનયબ્યસનં પાપુણેય્ય. નિય્યાતિતત્તભાવસ્સ પનસ્સ ભેરવારમ્મણે આપાથમાગતેપિ ભયં ન ઉપ્પજ્જતિ. ''નનુ તયા, પણ્ડિત, પુરિમમેવ અત્તા બુદ્ધાનં નિય્યાતિતો''તિ પચ્ચવેક્ખતો પનસ્સ સોમનસ્સમેવ ઉપ્પજ્જતિ. યથા હિ પુરિસસ્સ ઉત્તમં કાસિકવત્થં ભવેય્ય, તસ્સ તસ્મિં મૂસિકાય વા કીટેહિ વા ખાદિતે ઉપ્પજ્જેય્ય દોમનસ્સં . સચે પન તં અચીવરકસ્સ ભિક્ખુનો દદેય્ય, અથસ્સ તં તેન ભિક્ખુના ખણ્ડાખણ્ડં કરિયમાનં દિસ્વાપિ સોમનસ્સમેવ ઉપ્પજ્જેય્ય. એવંસમ્પદમિદં વેદિતબ્બં.

આચરિયસ્સ નિય્યાતેન્તેનાપિ ''ઇમાહં, ભન્તે, અત્તભાવં તુમ્હાકં પરિચ્ચજામી''તિ વત્તબ્બં. એવં અનિય્યાતિતત્તભાવો હિ અતજ્જનીયો વા હોતિ, દુબ્બચો વા અનોવાદકરો, યેનકામંગમો વા આચરિયં અનાપુચ્છાવ યત્થિચ્છતિ, તત્થ ગન્તા, તમેનં આચરિયો આમિસેન વા ધમ્મેન વા ન સઙ્ગણ્હાતિ, ગૂળ્હં ગન્થં ન સિક્ખાપેતિ. સો ઇમં દુવિધં સઙ્ગહં અલભન્તો સાસને પતિટ્ઠં ન લભતિ, નચિરસ્સેવ દુસ્સીલ્યં વા ગિહિભાવં વા પાપુણાતિ. નિય્યાતિતત્તભાવો પન નેવ અતજ્જનીયો હોતિ, ન યેનકામંગમો, સુવચો આચરિયાયત્તવુત્તિયેવ હોતિ. સો આચરિયતો દુવિધં સઙ્ગહં લભન્તો સાસને વુડ્ઢિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લં પાપુણાતિ ચૂળપિણ્ડપાતિકતિસ્સત્થેરસ્સ અન્તેવાસિકા વિય.

થેરસ્સ કિર સન્તિકં તયો ભિક્ખૂ આગમંસુ. તેસુ એકો ''અહં, ભન્તે, તુમ્હાકમત્થાયા''તિ વુત્તે સતપોરિસે પપાતે પતિતું ઉસ્સહેય્યન્તિ આહ. દુતિયો ''અહં, ભન્તે, તુમ્હાકમત્થાયા''તિ વુત્તે ઇમં અત્તભાવં પણ્હિતો પટ્ઠાય

પાસાણપિટ્ઠે ઘંસેન્તો નિરવસેસં ખેપેતું ઉસ્સહેય્યન્તિ આહ. તતિયો ''અહં, ભન્તે, તુમ્હાકમત્થાયા''તિ વુત્તે અસ્સાસપસ્સાસે ઉપરુન્ધિત્વા કાલકિરિયં કાતું ઉસ્સહેય્યન્તિ આહ. થેરો ભબ્બાવતિમે ભિક્ખૂતિ કમ્મટ્ઠાનં કથેસિ. તે તસ્સ ઓવાદે ઠત્વા તયોપિ અરહત્તં પાપુણિંસૂતિ અયમાનિસંસો અત્તનિય્યાતને. તેન વુત્તં ''બુદ્ધસ્સ વા ભગવતો આચરિયસ્સ વા અત્તાનં નિય્યાતેત્વા''તિ.

૪૯. **સમ્પન્નજ્ઝાસયેન સમ્પન્નાધિમુત્તિના ચ હુત્વા**તિ એત્થ પન તેન યોગિના અલોભાદીનં વસેન છહાકારેહિ સમ્પન્નજ્ઝાસયેન ભવિતબ્બં. એવં સમ્પન્નજ્ઝાસયો હિ તિસ્સન્નં બોધીનં અઞ્ઞતરં પાપુણાતિ. યથાહ, ''છ અજ્ઝાસયા બોધિસત્તાનં બોધિપરિપાકાય સંવત્તન્તિ, અલોભજ્ઝાસયા ચ બોધિસત્તા લોભે દોસદસ્સાવિનો, અદોસજ્ઝાસયા ચ બોધિસત્તા દોસે દોસદસ્સાવિનો, અમોહજ્ઝાસયા ચ બોધિસત્તા મોહે દોસદસ્સાવિનો, નેક્ખમ્મજ્ઝાસયા ચ બોધિસત્તા ઘરાવાસે દોસદસ્સાવિનો, પવિવેકજ્ઝાસયા ચ બોધિસત્તા સઙ્ગણિકાય દોસદસ્સાવિનો, નિસ્સરણજ્ઝાસયા ચ બોધિસત્તા સબ્બભવગતીસુ દોસદસ્સાવિનો''તિ. યે હિ કેચિ અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્ના સોતાપન્નસકદાગામિઅનાગામિખીણાસવપચ્ચેકબુદ્ધસમ્માસમ્બુદ્ધા, સબ્બે તે ઇમેહેવ છહાકારેહિ અત્તના અત્તના પત્તબ્બં વિસેસં પત્તા. તસ્મા ઇમેહિ છહાકારેહિ સમ્પન્નજ્ઝાસયેન ભવિતબ્બં. તદધિમુત્તતાય પન અધિમુત્તિસમ્પન્નેન ભવિતબ્બં. સમાધાધિમુત્તેન સમાધિગરુકેન સમાધિપબ્ભારેન, નિબ્બાનાધિમુત્તેન નિબ્બાનગરુકેન નિબ્બાનપબ્ભારેન ચ ભવિતબ્બન્તિ અત્થો.

૫૦. એવં સમ્પન્નજ્ઝાસયાધિમુત્તિનો પનસ્સ કમ્મટ્ઠાનં યાચતો ચેતોપરિયઞાણલાભિના આચરિયેન ચિત્તાચારં ઓલોકેત્વા ચરિયા જાનિતબ્બા. ઇતરેન કિં ચરિતોસિ? કે વા તે ધમ્મા બહુલં સમુદાચરન્તિ? કિં વા તે મનસિકરોતો ફાસુ હોતિ? કતરસ્મિં વા તે કમ્મટ્ઠાને ચિત્તં નમતીતિ એવમાદીહિ નયેહિ પુચ્છિત્વા જાનિતબ્બા. એવં ઞત્વા ચરિયાનુકૂલં કમ્મટ્ઠાનં કથેતબ્બં.

કથેન્તેન ચ તિવિધેન કથેતબ્બં. પકતિયા ઉગ્ગહિતકમ્મટ્ઠાનસ્સ એકં દ્વે નિસજ્જાનિ સજ્ઝાયં કારેત્વા દાતબ્બં. સન્તિકે વસન્તસ્સ આગતાગતક્ખણે કથેતબ્બં. ઉગ્ગહેત્વા અઞ્ઞત્ર ગન્તુકામસ્સ નાતિસંખિત્તં નાતિવિત્થારિકં કત્વા કથેતબ્બં.

તત્થ પથવીકસિણં તાવ કથેન્તેન ચત્તારો કસિણદોસા, કસિણકરણં, કતસ્સ ભાવનાનયો, દુવિધં નિમિત્તં, દુવિધો સમાધિ, સત્તવિધં સપ્પાયાસપ્પાયં, દસવિધં અપ્પનાકોસલ્લં, વીરિયસમતા, અપ્પનાવિધાનન્તિ ઇમે નવ આકારા કથેતબ્બા. સેસકમ્મટ્ઠાનેસુપિ તસ્સ તસ્સ અનુરૂપં કથેતબ્બં. તં સબ્બં તેસં ભાવનાવિધાને આવિભવિસ્સતિ.

એવં કથિયમાને પન કમ્મટ્ઠાને તેન યોગિના નિમિત્તં ગહેત્વા સોતબ્બં. **નિમિત્તં ગહેત્વા**તિ ઇદં હેટ્ઠિમપદં, ઇદં ઉપરિમપદં, અયમસ્સ અત્થો , અયમધિપ્પાયો, ઇદમોપમ્મન્તિ એવં તં તં આકારં ઉપનિબન્ધિત્વાતિ અત્થો. એવં નિમિત્તં ગહેત્વા સક્કચ્ચં સુણન્તેન હિ કમ્મટ્ઠાનં સુગ્ગહિતં હોતિ. અથસ્સ તં નિસ્સાય વિસેસાધિગમો સમ્પજ્જતિ, ન ઇતરસ્સાતિ અયં ગહેત્વાતિ ઇમસ્સ પદસ્સ અત્થપરિદીપના.

એત્તાવતા કલ્યાણમિત્તં ઉપસઙ્કમિત્વા અત્તનો ચરિયાનુકૂલં ચત્તાલીસાય કમ્મટ્ઠાનેસુ અઞ્ઞતરં કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વાતિ ઇમાનિ પદાનિ સબ્બાકારેન વિત્થારિતાનિ હોન્તીતિ.

ઇતિ સાધુજનપામોજ્જત્થાય કતે વિસુદ્ધિમગ્ગે

સમાધિભાવનાધિકારે

કમ્મટ્ઠાનગ્ગહણનિદ્દેસો નામ

તતિયો પરિચ્છેદો.

૪. પથવીકસિણનિદ્દેસો

૫૧. ઇદાનિ યં વુત્તં ‘‘સમાધિભાવનાય અનનુરૂપં વિહારં પહાય અનુરૂપે વિહારે વિહરન્તેના’’તિ એત્થ યસ્સ તાવાચરિયેન સદ્ધિં એકવિહારે વસતો ફાસુ હોતિ, તેન તત્થેવ કમ્મટ્ઠાનં પરિસોધેન્તેન વસિતબ્બં. સચે તત્થ ફાસુ ન હોતિ, યો અઞ્ઞો ગાવુતે વા અડ્ઢયોજને વા યોજનમત્તેપિ વા સપ્પાયો વિહારો હોતિ, તત્થ વસિતબ્બં. એવઞ્હિ સતિ કમ્મટ્ઠાનસ્સ કિસ્મિઞ્ચિદેવ ઠાને સન્દેહે વા સતિસમ્મોસે વા જાતે કાલસ્સેવ વિહારે વત્તં કત્વા અન્તરામગ્ગે પિણ્ડાય ચરિત્વા ભત્તકિચ્ચપરિયોસાનેયેવ આચરિયસ્સ વસનટ્ઠાનં ગન્ત્વા તંદિવસમાચરિયસ્સ સન્તિકે કમ્મટ્ઠાનં સોધેત્વા દુતિયદિવસે આચરિયં વન્દિત્વા નિક્ખમિત્વા અન્તરામગ્ગે પિણ્ડાય ચરિત્વા અકિલમન્તોયેવ અત્તનો વસનટ્ઠાનં આગન્તું સક્ખિસ્સતિ. યો પન યોજનપ્પમાણેપિ ફાસુકટ્ઠાનં ન લભતિ, તેન કમ્મટ્ઠાને સબ્બં ગણ્ઠિટ્ઠાનં છિન્દિત્વા સુવિસુદ્ધં આવજ્જનપટિબદ્ધં કમ્મટ્ઠાનં કત્વા દૂરમ્પિ ગન્ત્વા સમાધિભાવનાય અનનુરૂપં વિહારં પહાય અનુરૂપે વિહારે વિહાતબ્બં.

અનનુરૂપવિહારો

૫૨. તત્થ અનનુરૂપો નામ અટ્ઠારસન્નં દોસાનં અઞ્ઞતરેન સમન્નાગતો. તત્રિમે અટ્ઠારસ દોસા – મહત્તં, નવત્તં, જિણ્ણત્તં, પન્થનિસ્સિતત્તં, સોણ્ડી, પણ્ણં, પુપ્ફં, ફલં, પત્થનીયતા, નગરસન્નિસ્સિતતા, દારુસન્નિસ્સિતતા, ખેત્તસન્નિસ્સિતતા, વિસભાગાનં પુગ્ગલાનં અત્થિતા, પટ્ટનસન્નિસ્સિતતા, પચ્ચન્તસન્નિસ્સિતતા, રજ્જસીમસન્નિસ્સિતતા, અસપ્પાયતા, કલ્યાણમિત્તાનં અલાભોતિ ઇમેસં અટ્ઠારસન્નં દોસાનં અઞ્ઞતરેન દોસેન સમન્નાગતો અનનુરૂપો નામ. ન તત્થ વિહાતબ્બં.

કસ્મા? **મહાવિહારે** તાવ બહૂ નાનાછન્દા સન્નિપતન્તિ, તે અઞ્ઞમઞ્ઞં પટિવિરુદ્ધતાય વત્તં ન કરોન્તિ. બોધિયઙ્ગણાદીનિ અસમ્મટ્ઠાનેવ હોન્તિ. અનુપટ્ઠાપિતં પાનીયં પરિભોજનીયં. તત્રાયં ગોચરગામે પિણ્ડાય ચરિસ્સામીતિ પત્તચીવરમાદાય નિક્ખન્તો સચે પસ્સતિ વત્તં વા અકતં પાનીયઘટં વા રિત્તં, અથાનેન વત્તં કાતબ્બં હોતિ, પાનીયં ઉપટ્ઠાપેતબ્બં. અકરોન્તો વત્તભેદે દુક્કટં આપજ્જતિ. કરોન્તસ્સ કાલો અતિક્કમતિ, અતિદિવા પવિટ્ઠો નિટ્ઠિતાય ભિક્ખાય કિઞ્ચિ ન લભતિ. પટિસલ્લાનગતોપિ સામણેરદહરભિક્ખૂનં ઉચ્ચાસદ્દેન સઙ્ઘકમ્મેહિ ચ વિક્ખિપતિ. યત્થ પન સબ્બં વત્તં કતમેવ હોતિ, અવસેસાપિ ચ સઙ્ઘટ્ટના નત્થિ. એવરૂપે મહાવિહારેપિ વિહાતબ્બં.

નવવિહારે બહુ નવકમ્મં હોતિ, અકરોન્તં ઉજ્ઝાયન્તિ. યત્થ પન ભિક્ખૂ એવં વદન્તિ ‘‘આયસ્મા યથાસુખં સમણધમ્મં કરોતુ, મયં નવકમ્મં કરિસ્સામા’’તિ એવરૂપે વિહાતબ્બં.

જિણ્ણવિહારે પન બહુ પટિજગ્ગિતબ્બં હોતિ, અન્તમસો અત્તનો સેનાસનમત્તમ્પિ અપ્પટિજગ્ગન્તં ઉજ્ઝાયન્તિ, પટિજગ્ગન્તસ્સ કમ્મટ્ઠાનં પરિહાયતિ.

પન્થનિસ્સિતે મહાપથવિહારે રત્તિન્દિવં આગન્તુકા સન્નિપતન્તિ. વિકાલે આગતાનં અત્તનો સેનાસનં દત્વા રુક્ખમૂલે વા પાસાણપિટ્ઠે વા વસિતબ્બં હોતિ. પુનદિવસેપિ એવમેવાતિ કમ્મટ્ઠાનસ્સ ઓકાસો ન હોતિ. યત્થ પન એવરૂપો આગન્તુકસમ્બાધો ન હોતિ, તત્થ વિહાતબ્બં.

સોણ્ડી નામ પાસાણપોક્ખરણી હોતિ, તત્થ પાનીયત્થં મહાજનો સમોસરતિ, નગરવાસીનં રાજકુલૂપકત્થેરાનં અન્તેવાસિકા રજનકમ્મત્થાય આગચ્છન્તિ, તેસં ભાજનદારુદોણિકાદીનિ પુચ્છન્તાનં અસુકે ચ અસુકે ચ ઠાનેતિ દસ્સેતબ્બાનિ હોન્તિ, એવં સબ્બકાલમ્પિ નિચ્ચબ્યાવટો હોતિ.

યત્થ નાનાવિધં સાકપણ્ણં હોતિ, તત્થસ્સ કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વા દિવાવિહારં નિસિન્નસ્સાપિ સન્તિકે સાકહારિકા ગાયમાના પણ્ણં ઉચ્ચિનન્તિયો વિસભાગસદ્દસઙ્ઘટ્ટનેન કમ્મટ્ઠાનન્તરાયં કરોન્તિ.

યત્થ પન નાનાવિધા માલાગચ્છા સુપુપ્ફિતા હોન્તિ, તત્રાપિ તાદિસોયેવ ઉપદ્દવો.

યત્થ નાનાવિધં અમ્બજમ્બુપનસાદિફલં હોતિ, તત્થ ફલત્થિકા આગન્ત્વા યાચન્તિ, અદેન્તસ્સ કુજ્ઝન્તિ, બલક્કારેન વા ગણ્હન્તિ, સાયન્હસમયે વિહારમજ્ઝે ચઙ્કમન્તેન તે દિસ્વા ''કિં ઉપાસકા એવં કરોથા''તિ વુત્તા યથારુચિ અક્કોસન્તિ. અવાસાયપિસ્સ પરક્કમન્તિ.

પત્થનીયે પન લેણસમ્મતે દક્ખિણગિરિહત્થિકુચ્છિચેતિયગિરિચિત્તલપબ્બતસદિસે વિહારે વિહરન્તં અયમરહાતિ સમ્ભાવેત્વા વન્દિતુકામા મનુસ્સા સમન્તા ઓસરન્તિ, તેનસ્સ ન ફાસુ હોતિ, યસ્સ પન તં સપ્પાયં હોતિ, તેન દિવા અઞ્ઞત્ર ગન્ત્વા રત્તિં વસિતબ્બં.

નગરસન્નિસ્સિતે વિસભાગારમ્મણાનિ આપાથમાગચ્છન્તિ, કુમ્ભદાસિયોપિ ઘટેહિ નિઘંસન્તિયો ગચ્છન્તિ, ઓક્કમિત્વા મગ્ગં ન દેન્તિ, ઇસ્સરમનુસ્સાપિ વિહારમજ્ઝે સાણિં પરિક્ખિપિત્વા નિસીદન્તિ.

દારુસન્નિસ્સયે પન યત્થ કટ્ઠાનિ ચ દબ્બુપકરણરુક્ખા ચ સન્તિ, તત્થ કટ્ઠહારિકા પુબ્બે વુત્તસાકપુપ્ફહારિકા વિય અફાસું કરોન્તિ, વિહારે રુક્ખા સન્તિ, તે છિન્દિત્વા ઘરાનિ કરિસ્સામાતિ મનુસ્સા આગન્ત્વા છિન્દન્તિ. સચે સાયન્હસમયં પધાનઘરા નિક્ખમિત્વા વિહારમજ્ઝે ચઙ્કમન્તો તે દિસ્વા ''કિં ઉપાસકા એવં કરોથા''તિ વદતિ, યથારુચિ અક્કોસન્તિ, અવાસાયપિસ્સ પરક્કમન્તિ.

યો પન **ખેત્તસન્નિસ્સિતો** હોતિ સમન્તા ખેત્તેહિ પરિવારિતો, તત્થ મનુસ્સા વિહારમજ્ઝેયેવ ખલં કત્વા ધઞ્ઞં મદ્દન્તિ, પમુખેસુ સયન્તિ, અઞ્ઞમ્પિ બહું અફાસું કરોન્તિ. યત્રાપિ મહાસઙ્ઘભોગો હોતિ, આરામિકા કુલાનં ગાવો રુન્ધન્તિ, ઉદકવારં પટિસેધેન્તિ, મનુસ્સા વીહિસીસં ગહેત્વા ''પસ્સથ તુમ્હાકં આરામિકાનં કમ્મ''ન્તિ સઙ્ઘસ્સ દસ્સેન્તિ. તેન તેન કારણેન રાજરાજમહામત્તાનં ઘરદ્વારં ગન્તબ્બં હોતિ, અયમ્પિ ખેત્તસન્નિસ્સિતેનેવ સઙ્ગહિતો.

વિસભાગાનં પુગ્ગલાનં અત્થિતાતિ યત્થ અઞ્ઞમઞ્ઞં વિસભાગવેરી ભિક્ખૂ વિહરન્તિ, યે કલહં કરોન્તા મા, ભન્તે, એવં કરોથાતિ વારિયમાના એતસ્સ પંસુકૂલિકસ્સ આગતકાલતો પટ્ઠાય નટ્ઠામ્હાતિ વત્તારો ભવન્તિ.

યોપિ ઉદકપટ્ટનં વા થલપટ્ટનં વા નિસ્સિતો હોતિ, તત્થ અભિણ્હં નાવાહિ ચ સત્થેહિ ચ આગતમનુસ્સા ઓકાસં દેથ, પાનીયં દેથ, લોણં દેથાતિ ઘટ્ટયન્તા અફાસું કરોન્તિ.

પચ્ચન્તસન્નિસ્સિતે પન મનુસ્સા બુદ્ધાદીસુ અપ્પસન્ના હોન્તિ.

રજ્જસીમસન્નિસ્સિતે રાજભયં હોતિ. તસ્મિં પદેસં એકો રાજા ન મય્હં વસે વત્તતીતિ પહરતિ, ઇતરોપિ ન મય્હં વસે વત્તતીતિ. તત્રાયં ભિક્ખુ કદાચિ ઇમસ્સ રઞ્ઞો વિજિતે વિચરતિ, કદાચિ એતસ્સ. અથ નં ''ચરપુરિસો અય''ન્તિ મઞ્ઞમાના અનયબ્યસનં પાપેન્તિ.

અસપ્પાયતાતિ વિસભાગરૂપાદિઆરમ્મણસમોસરણેન વા અમનુસ્સપરિગ્ગહિતતાય વા અસપ્પાયતા. **તત્રિદં વત્થુ**. એકો કિર થેરો અરઞ્ઞે વસતિ. અથસ્સ એકા યક્ખિની પણ્ણસાલદ્વારે ઠત્વા ગાયિ. સો નિક્ખમિત્વા દ્વારે અટ્ઠાસિ, સા ગન્ત્વા ચઙ્કમનસીસે ગાયિ. થેરો ચઙ્કમનસીસં અગમાસિ. સા સતપોરિસે પપાતે ઠત્વા ગાયિ. થેરો પટિનિવત્તિ. અથ નં સા વેગેનાગન્ત્વા ગહેત્વા ''મયા, ભન્તે, ન એકો ન દ્વે તુમ્હાદિસા ખાદિતા''તિ આહ.

કલ્યાણમિત્તાનં અલાભોતિ યત્થ ન સક્કા હોતિ આચરિયં વા આચરિયસમં વા ઉપજ્ઝાયં વા ઉપજ્ઝાયસમં વા કલ્યાણમિત્તં લદ્ધું. તત્થ સો કલ્યાણમિત્તાનં અલાભો મહાદોસોયેવાતિ ઇમેસં અટ્ઠારસન્નં દોસાનં અઞ્ઞતરેન સમન્નાગતો અનનુરૂપોતિ વેદિતબ્બો. વુત્તમ્પિ ચેતં અટ્ઠકથાસુ –

મહાવાસં નવાવાસં, જરાવાસઞ્ચ પન્થનિં;
સોણ્ડિં પણ્ણઞ્ચ પુપ્ફઞ્ચ, ફલં પત્થિતમેવ ચ.

નગરં દારુના ખેત્તં, વિસભાગેન પટ્ટનં;
પચ્ચન્તસીમાસપ્પાયં, યત્થ મિત્તો ન લબ્ભતિ.

અટ્ઠારસેતાનિ ઠાનાનિ, ઇતિ વિઞ્ઞાય પણ્ડિતો;
આરકા પરિવજ્જેય્ય, મગ્ગં સપ્પટિભયં યથાતિ.

અનુરૂપવિહારો

૫૩. યો પન ગોચરગામતો નાતિદૂરનાચ્ચાસન્નતાદીહિ પઞ્ચહઙ્ગેહિ સમન્નાગતો, અયં અનુરૂપો નામ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા – ''કથઞ્ચ, ભિક્ખવે, સેનાસનં પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતં હોતિ? ઇધ, ભિક્ખવે, સેનાસનં નાતિદૂરં હોતિ નાચ્ચાસન્નં ગમનાગમનસમ્પન્નં, દિવા અપ્પાકિણ્ણં રત્તિં અપ્પસદ્દં અપ્પનિગ્ઘોસં, અપ્પડંસમકસવાતાતપસરીસપસમ્ફસ્સં, તસ્મિં ખો પન સેનાસને વિહરન્તસ્સ અપ્પકસિરેનેવ ઉપ્પજ્જન્તિ ચીવરપિણ્ડપાતસેનાસનગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારા. તસ્મિં ખો પન સેનાસને થેરા ભિક્ખૂ વિહરન્તિ બહુસ્સુતા આગતાગમા ધમ્મધરા વિનયધરા માતિકાધરા, તે કાલેન કાલં ઉપસઙ્કમિત્વા પરિપુચ્છતિ પરિપઞ્હતિ 'ઇદં, ભન્તે, કથં ઇમસ્સ કો અત્થો'તિ, તસ્સ તે આયસ્મન્તો અવિવટઞ્ચેવ વિવરન્તિ, અનુત્તાનીકતઞ્ચ ઉત્તાનીકરોન્તિ, અનેકવિહિતેસુ ચ કઙ્ખટ્ઠાનિયેસુ ધમ્મેસુ કઙ્ખં પટિવિનોદેન્તિ. એવં ખો, ભિક્ખવે, સેનાસનં પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતં હોતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૧૧).

અયં ''સમાધિભાવનાય અનનુરૂપં વિહારં પહાય અનુરૂપે વિહારે વિહરન્તેના''તિ એત્થ વિત્થારો.

ખુદ્દકપલિબોધા

૫૪. **ખુદ્દકપલિબોધુપચ્છેદં કત્વા**તિ એવં પતિરૂપે વિહારે વિહરન્તેન યેપિસ્સ તે હોન્તિ ખુદ્દકપલિબોધા, તેપિ ઉપચ્છિન્દિતબ્બા. સેય્યથિદં, દીઘાનિ કેસનખલોમાનિ છિન્દિતબ્બાનિ. જિણ્ણચીવરેસુ દળ્હીકમ્મં વા તુન્નકમ્મં વા કાતબ્બં. કિલિટ્ઠાનિ વા રજિતબ્બાનિ. સચે પત્તે મલં હોતિ, પત્તો પચિતબ્બો. મઞ્ચપીઠાદીનિ સોધેતબ્બાનીતિ. ''અયં ખુદ્દકપલિબોધુપચ્છેદં કત્વા''તિ એત્થ વિત્થારો.

ભાવનાવિધાનં

૫૫. ઇદાનિ **સબ્બં ભાવનાવિધાનં અપરિહાપેન્તેન ભાવેતબ્બો**તિ એત્થ અયં પથવીકસિણં આદિં કત્વા સબ્બકમ્મટ્ઠાનવસેન વિત્થારકથા હોતિ.

એવં ઉપચ્છિન્નખુદ્દકપલિબોધેન હિ ભિક્ખુના પચ્છાભત્તં પિણ્ડપાતપટિક્કન્તેન ભત્તસમ્મદં પટિવિનોદેત્વા પવિવિત્તે ઓકાસે સુખનિસિન્નેન કતાય વા અકતાય વા પથવિયા નિમિત્તં ગણ્હિતબ્બં. વુત્તઞ્હેતં –

> ''પથવીકસિણં ઉગ્ગણ્હન્તો પથવિયં નિમિત્તં ગણ્હાતિ કતે વા અકતે વા સાન્તકે, નો અનન્તકે, સકોટિયે, નો અકોટિયે, સવટ્ટુમે, નો અવટ્ટુમે, સપરિયન્તે, નો અપરિયન્તે, સુપ્પમત્તે વા સરાવમત્તે વા. સો તં નિમિત્તં સુગ્ગહિતં કરોતિ, સૂપધારિતં ઉપધારેતિ, સુવવત્થિતં વવત્થપેતિ. સો તં નિમિત્તં સુગ્ગહિતં કત્વા સૂપધારિતં ઉપધારેત્વા સુવવત્થિતં વવત્થપેત્વા આનિસંસદસ્સાવી રતનસઞ્ઞી હુત્વા ચિત્તીકારં ઉપટ્ઠપેત્વા સમ્પિયાયમાનો તસ્મિં આરમ્મણે ચિત્તં ઉપનિબન્ધતિ 'અદ્ધા ઇમાય પટિપદાય જરામરણમ્હા મુચ્ચિસ્સામી'તિ. સો વિવિચ્ચેવ કામેહિ...પે॰... પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતી''તિ.

તત્થ યેન અતીતભવેપિ સાસને વા ઇસિપબ્બજ્જાય વા પબ્બજિત્વા પથવીકસિણે ચતુક્કપઞ્ચકજ્ઝાનાનિ નિબ્બત્તિતપુબ્બાનિ, એવરૂપસ્સ પુઞ્ઞવતો ઉપનિસ્સયસમ્પન્નસ્સ અકતાય પથવિયા કસિતટ્ઠાને વા ખલમણ્ડલે વા નિમિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, **મલ્લકત્થેરસ્સ** વિય. તસ્સ કિરાયસ્મતો કસિતટ્ઠાનં ઓલોકેન્તસ્સ તંઠાનપ્પમાણમેવ નિમિત્તં ઉદપાદિ. સો તં વડ્ઢેત્વા પઞ્ચકજ્ઝાનાનિ નિબ્બત્તેત્વા ઝાનપદટ્ઠાનં વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા અરહત્તં પાપુણિ.

યો પનેવં અકતાધિકારો હોતિ, તેન આચરિયસન્તિકે ઉગ્ગહિતકમ્મટ્ઠાનવિધાનં અવિરાધેત્વા ચત્તારો કસિણદોસે પરિહરન્તેન કસિણં કાતબ્બં. નીલપીતલોહિતઓદાતસમ્ભેદવસેન હિ ચત્તારો પથવીકસિણદોસા. તસ્મા નીલાદિવણ્ણં મત્તિકં અગ્ગહેત્વા ગઙ્ગાવહે મત્તિકાસદિસાય અરુણવણ્ણાય મત્તિકાય કસિણં કાતબ્બં. તઞ્ચ ખો વિહારમજ્ઝે સામણેરાદીનં સઞ્ચરણટ્ઠાને ન કાતબ્બં. વિહારપચ્ચન્તે પન પટિચ્છન્નટ્ઠાને પબ્ભારે વા પણ્ણસાલાય વા સંહારિમં વા તત્રટ્ઠકં વા કાતબ્બં. તત્ર સંહારિમં ચતૂસુ દણ્ડકેસુ પિલોતિકં વા ચમ્મં વા કટસારકં વા બન્ધિત્વા તત્થ અપનીતતિણમૂલસક્ખરકથલિકાય સુમદ્દિતાય મત્તિકાય વુત્તપ્પમાણં વટ્ટં લિમ્પેત્વા કાતબ્બં. તં પરિકમ્મકાલે ભૂમિયં અત્થરિત્વા ઓલોકેતબ્બં. તત્રટ્ઠકં ભૂમિયં પદુમકણ્ણિકાકારેન ખાણુકે આકોટેત્વા વલ્લીહિ વિનન્ધિત્વા કાતબ્બં. યદિ સા મત્તિકા નપ્પહોતિ, અધો અઞ્ઞં પક્ખિપિત્વા ઉપરિભાગે સુપરિસોધિતાય અરુણવણ્ણાય મત્તિકાય વિદત્થિચતુરઙ્ગુલવિત્થારં વટ્ટં કાતબ્બં. એતદેવ હિ પમાણં સન્ધાય ''સુપ્પમત્તં વા સરાવમત્તં વા''તિ વુત્તં. ''સાન્તકે નો અનન્તકે''તિઆદિ પનસ્સ પરિચ્છેદત્થાય વુત્તં.

૫૬. તસ્મા એવં વુત્તપ્પમાણપરિચ્છેદં કત્વા રુક્ખપાણિકા વિસભાગવણ્ણં સમુટ્ઠપેતિ. તસ્મા તં અગ્ગહેત્વા પાસાણપાણિકાય ઘંસેત્વા સમં ભેરીતલસદિસં કત્વા તં ઠાનં સમ્મજ્જિત્વા ન્હત્વા આગન્ત્વા કસિણમણ્ડલતો

અઙ્ગતેય્યહત્થન્તરે પદેસે પઞ્ઞત્તે વિદત્થિચતુરઙ્ગુલપાદકે સુઅત્થતે પીઠે નિસીદિતબ્બં. તતો દૂરતરે નિસિન્નસ્સ હિ કસિણં ન ઉપટ્ઠાતિ, આસન્નતરે કસિણદોસા પઞ્ઞાયન્તિ. ઉચ્ચતરે નિસિન્નેન ગીવં ઓનમિત્વા ઓલોકેતબ્બં હોતિ, નીચતરે જણ્ણુકાનિ રુજન્તિ. તસ્મા વુત્તનયેનેવ નિસીદિત્વા ''અપ્પસ્સાદા કામા''તિઆદિના નયેન કામેસુ આદીનવં પચ્ચવેક્ખિત્વા કામનિસ્સરણે સબ્બદુક્ખસમતિક્કમુપાયભૂતે નેક્ખમ્મે જાતાભિલાસેન બુદ્ધધમ્મસઙ્ઘગુણાનુસ્સરણેન પીતિપામોજ્જં જનયિત્વા ''અયં દાનિ સા સબ્બબુદ્ધ પચ્ચેકબુદ્ધ અરિયસાવકેહિ પટિપન્ના નેક્ખમ્મપટિપદા''તિ પટિપત્તિયા સઞ્જાતગારવેન ''અદ્ધા ઇમાય પટિપદાય પવિવેકસુખરસસ્સ ભાગી ભવિસ્સામી''તિ ઉસ્સાહં જનયિત્વા સમેન આકારેન ચક્ખૂનિ ઉમ્મીલેત્વા નિમિત્તં ગણ્હન્તેન ભાવેતબ્બં.

અતિઉમ્મીલયતો હિ ચક્ખુ કિલમતિ, મણ્ડલઞ્ચ અતિવિભૂતં હોતિ, તેનસ્સ નિમિત્તં નુપ્પજ્જતિ. અતિમન્દં ઉમ્મીલયતો મણ્ડલમવિભૂતં હોતિ, ચિત્તઞ્ચ લીનં હોતિ, એવમ્પિ નિમિત્તં નુપ્પજ્જતિ. તસ્મા આદાસતલે મુખનિમિત્તદસ્સિના વિય સમેનાકારેન ચક્ખૂનિ ઉમ્મીલેત્વા નિમિત્તં ગણ્હન્તેન ભાવેતબ્બં, ન વણ્ણો પચ્ચવેક્ખિતબ્બો, ન લક્ખણં મનસિકાતબ્બં. અપિચ વણ્ણં અમુઞ્ચિત્વા નિસ્સયસવણ્ણં કત્વા ઉસ્સદવસેન પણ્ણત્તિધમ્મે ચિત્તં પટ્ઠપેત્વા મનસિ કાતબ્બં. પથવી મહી, મેદિની, ભૂમિ, વસુધા, વસુન્ધરાતિઆદીસુ પથવીનામેસુ યમિચ્છતિ, યદસ્સ સઞ્ઞાનુકૂલં હોતિ, તં વત્તબ્બં. અપિચ પથવીતિ એતદેવ નામં પાકટં, તસ્મા પાકટવસેનેવ પથવી પથવીતિ ભાવેતબ્બં. કાલેન ઉમ્મીલેત્વા કાલેન નિમીલેત્વા આવજ્જિતબ્બં. યાવ ઉગ્ગહનિમિત્તં નુપ્પજ્જતિ, તાવ કાલસતમ્પિ કાલસહસ્સમ્પિ તતો ભિય્યોપિ એતેનેવ નયેન ભાવેતબ્બં.

૫૭. તસ્સેવં ભાવયતો યદા નિમીલેત્વા આવજ્જન્તસ્સ ઉમ્મીલિતકાલે વિય આપાથમાગચ્છતિ, તદા ઉગ્ગહનિમિત્તં જાતં નામ હોતિ. તસ્સ જાતકાલતો પટ્ઠાય ન તસ્મિં ઠાને નિસીદિતબ્બં. અત્તનો વસનટ્ઠાનં પવિસિત્વા તત્થ નિસિન્નેન ભાવેતબ્બં. પાદધોવનપપઞ્ચપરિહારત્થં પનસ્સ એકપટલિકુપાહના ચ કત્તરદણ્ડો ચ ઇચ્છિતબ્બો. અથાનેન સચે તરુણો સમાધિ કેનચિદેવ અસપ્પાયકારણેન નસ્સતિ, ઉપાહના આરુય્હ કત્તરદણ્ડં ગહેત્વા તં ઠાનં ગન્ત્વા નિમિત્તં આદાય આગન્ત્વા સુખનિસિન્નેન ભાવેતબ્બં, પુનપ્પુનં સમન્નાહરિતબ્બં, તક્કાહતં વિતક્કાહતં કાતબ્બં. તસ્સેવં કરોન્તસ્સ અનુક્કમેન નીવરણાનિ વિક્ખમ્ભન્તિ, કિલેસા સન્નિસીદન્તિ, ઉપચારસમાધિના ચિત્તં સમાધિયતિ, પટિભાગનિમિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

તત્રાયં પુરિમસ્સ ચ ઉગ્ગહનિમિત્તસ્સ ઇમસ્સ ચ વિસેસો, ઉગ્ગહનિમિત્તે કસિણદોસો પઞ્ઞાયતિ, પટિભાગનિમિત્તં થવિકતો નિહતાદાસમણ્ડલં વિય સુધોતસઙ્ખથાલં વિય વલાહકન્તરા નિક્ખન્તચન્દમણ્ડલં વિય મેઘમુખે બલાકા વિય ઉગ્ગહનિમિત્તં પદાલેત્વા નિક્ખન્તમિવ તતો સતગુણં સહસ્સગુણં સુપરિસુદ્ધં હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ. તઞ્ચ ખો નેવ વણ્ણવન્તં, ન સણ્ઠાનવન્તં. યદિ હિ તં ઈદિસં ભવેય્ય, ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યં સિયા ઓળારિકં સમ્મસનુપગં તિલક્ખણબ્ભાહતં, ન પનેતં તાદિસં. કેવલઞ્હિ સમાધિલાભિનો ઉપટ્ઠાનાકારમત્તં સઞ્ઞજમેતન્તિ.

૫૮. ઉપ્પન્નકાલતો ચ પનસ્સ પટ્ઠાય નીવરણાનિ વિક્ખમ્ભિતાનેવ હોન્તિ, કિલેસા સન્નિસિન્નાવ, ઉપચારસમાધિના ચિત્તં સમાહિતમેવાતિ.

દુવિધો હિ સમાધિ ઉપચારસમાધિ ચ અપ્પનાસમાધિ ચ. દ્વીહાકારેહિ ચિત્તં સમાધિયતિ ઉપચારભૂમિયં વા પટિલાભભૂમિયં વા. તત્થ ઉપચારભૂમિયં નીવરણપ્પહાનેન ચિત્તં સમાહિતં હોતિ. પટિલાભભૂમિયં અઙ્ગપાતુભાવેન.

દ્વિન્નં પન સમાધીનં ઇદં નાનાકારણં, ઉપચારે અઙ્ગાનિ ન થામજાતાનિ હોન્તિ, અઙ્ગાનં અથામજાતત્તા, યથા નામ દહરો કુમારકો ઉક્ખિપિત્વા ઠપિયમાનો પુનપ્પુનં ભૂમિયં પતતિ, એવમેવ ઉપચારે ઉપ્પન્ને ચિત્તં કાલેન નિમિત્તમારમ્મણં કરોતિ, કાલેન ભવઙ્ગમોતરતિ. અપ્પનાયં પન અઙ્ગાનિ થામજાતાનિ હોન્તિ, તેસં થામજાતત્તા, યથા નામ બલવા પુરિસો આસના વુટ્ઠાય દિવસમ્પિ તિટ્ઠેય્ય, એવમેવ અપ્પનાસમાધિમ્હિ ઉપ્પન્ને ચિત્તં સકિં ભવઙ્ગવારં છિન્દિત્વા કેવલમ્પિ રત્તિં કેવલમ્પિ દિવસં તિટ્ઠતિ, કુસલજવનપટિપાટિવસેનેવ પવત્તતીતિ.

તત્ર યદેતં ઉપચારસમાધિના સદ્ધિં પટિભાગનિમિત્તં ઉપ્પન્નં, તસ્સ ઉપ્પાદનં નામ અતિદુક્કરં. તસ્મા સચે તેનેવ પલ્લઙ્કેન તં નિમિત્તં વડ્ઢેત્વા અપ્પનં અધિગન્તું સક્કોતિ, સુન્દરં. નો ચે સક્કોતિ, અથાનેન તં નિમિત્તં અપ્પમત્તેન ચક્કવત્તિગબ્ભો વિય રક્ખિતબ્બં. એવઞ્હિ –

> નિમિત્તં રક્ખતો લદ્ધ-પરિહાનિ ન વિજ્જતિ;
> આરક્ખમ્હિ અસન્તમ્હિ, લદ્ધં લદ્ધં વિનસ્સતિ.

સત્તસપ્પાયા

૫૯. તત્રાયં રક્ખણવિધિ –

> આવાસો ગોચરો ભસ્સં, પુગ્ગલો ભોજનં ઉતુ;
> ઇરિયાપથોતિ સત્તેતે, અસપ્પાયે વિવજ્જયે.

> સપ્પાયે સત્ત સેવેથ, એવઞ્હિ પટિપજ્જતો;
> નચિરેનેવ કાલેન, હોતિ કસ્સચિ અપ્પના.

તત્રસ્સ યસ્મિં આવાસે વસન્તસ્સ અનુપ્પન્નં વા નિમિત્તં નુપ્પજ્જતિ, ઉપ્પન્નં વા વિનસ્સતિ, અનુપટ્ઠિતા ચ સતિ ન ઉપટ્ઠાતિ, અસમાહિતઞ્ચ ચિત્તં ન સમાધિયતિ, અયં અસપ્પાયો. યત્થ નિમિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ચેવ થાવરઞ્ચ હોતિ , સતિ ઉપટ્ઠાતિ, ચિત્તં સમાધિયતિ નાગપબ્બતવાસીપધાનિયતિસ્સત્થેરસ્સ વિય, અયં સપ્પાયો. તસ્મા યસ્મિં વિહારે બહૂ આવાસા હોન્તિ, તત્થ એકમેકસ્મિં તીણિ તીણિ દિવસાનિ વસિત્વા યત્થસ્સ ચિત્તં એકગ્ગં હોતિ, તત્થ વસિતબ્બં. આવાસસપ્પાયતાય હિ તમ્બપણ્ણિદીપમ્હિ ચૂળનાગલેણે વસન્તા તત્થેવ કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વા પઞ્ચસતા ભિક્ખૂ અરહત્તં પાપુણિંસુ. સોતાપન્નાદીનં પન અઞ્ઞત્થ અરિયભૂમિં પત્વા તત્થ અરહત્તપ્પત્તાનઞ્ચ ગણના નત્થિ. એવમઞ્ઞેસુપિ ચિત્તલપબ્બતવિહારાદીસુ.

ગોચરગામો પન યો સેનાસનતો ઉત્તરેન વા દક્ખિણેન વા નાતિદૂરે દિયડ્ઢકોસબ્ભન્તરે હોતિ સુલભસમ્પન્નભિક્ખો, સો સપ્પાયો. વિપરીતો અસપ્પાયો.

ભસ્સન્તિ દ્વત્તિંસતિરચ્છાનકથાપરિયાપન્નં અસપ્પાયં, તઞ્હિસ્સ નિમિત્તન્તરધાનાય સંવત્તતિ. દસકથાવત્થુનિસ્સિતં સપ્પાયં, તમ્પિ મત્તાય ભાસિતબ્બં.

પુગ્ગલોપિ અતિરચ્છાનકથિકો સીલાદિગુણસમ્પન્નો, યં નિસ્સાય અસમાહિતં વા ચિત્તં સમાધિયતિ, સમાહિતં વા ચિત્તં થિરતરં હોતિ, એવરૂપો સપ્પાયો. કાયદળ્હીબહુલો પન તિરચ્છાનકથિકો અસપ્પાયો. સો હિ તં

કદ્દમોદકમિવ અચ્છં ઉદકં મલીનમેવ કરોતિ, તાદિસઞ્ચ આગમ્મ કોટપબ્બતવાસીદહરસ્સેવ સમાપત્તિપિ નસ્સતિ, પગેવ નિમિત્તં.

ભોજનં પન કસ્સચિ મધુરં, કસ્સચિ અમ્બિલં સપ્પાયં હોતિ. **ઉતુ**પિ કસ્સચિ સીતો, કસ્સચિ ઉણ્હો સપ્પાયો હોતિ. તસ્મા યં ભોજનં વા ઉતું વા સેવન્તસ્સ ફાસુ હોતિ, અસમાહિતં વા ચિત્તં સમાધિયતિ, સમાહિતં વા થિરતરં હોતિ, તં ભોજનં સો ચ ઉતુ સપ્પાયો. ઇતરં ભોજનં ઇતરો ચ ઉતુ અસપ્પાયો.

ઇરિયાપથેસુપિ કસ્સચિ ચઙ્કમો સપ્પાયો હોતિ, કસ્સચિ સયનટ્ઠાનનિસજ્જાનં અઞ્ઞતરો. તસ્મા તં આવાસં વિય તીણિ દિવસાનિ ઉપપરિક્ખિત્વા યસ્મિં ઇરિયાપથે અસમાહિતં વા ચિત્તં સમાધિયતિ, સમાહિતં વા થિરતરં હોતિ, સો સપ્પાયો. ઇતરો અસપ્પાયોતિ વેદિતબ્બો.

ઇતિ ઇમં સત્તવિધં અસપ્પાયં વજ્જેત્વા સપ્પાયં સેવિતબ્બં. એવં પટિપન્નસ્સ હિ નિમિત્તાસેવનબહુલસ્સ નચિરેનેવ કાલેન હોતિ કસ્સચિ અપ્પના.

દસવિધઅપ્પનાકોસલ્લં

૬૦. યસ્સ પન એવમ્પિ પટિપજ્જતો ન હોતિ, તેન દસવિધં અપ્પનાકોસલ્લં સમ્પાદેતબ્બં. તત્રાયં નયો, દસાહાકારેહિ અપ્પનાકોસલ્લં ઇચ્છિતબ્બં, વત્થુવિસદકિરિયતો, ઇન્દ્રિયસમત્તપટિપાદનતો, નિમિત્તકુસલતો, યસ્મિં સમયે ચિત્તં પગ્ગહેતબ્બં તસ્મિં સમયે ચિત્તં પગ્ગણ્હાતિ, યસ્મિં સમયે ચિત્તં નિગ્ગહેતબ્બં તસ્મિં સમયે ચિત્તં નિગ્ગણ્હાતિ, યસ્મિં સમયે ચિત્તં સમ્પહંસિતબ્બં તસ્મિં સમયે ચિત્તં સમ્પહંસેતિ, યસ્મિં સમયે ચિત્તં અજ્ઝુપેક્ખિતબ્બં તસ્મિં સમયે ચિત્તં અજ્ઝુપેક્ખતિ, અસમાહિતપુગ્ગલપરિવજ્જનતો, સમાહિતપુગ્ગલસેવનતો, તદધિમુત્તતોતિ.

૬૧. તત્થ **વત્થુવિસદકિરિયા** નામ અજ્ઝત્તિકબાહિરાનં વત્થૂનં વિસદભાવકરણં. યદા હિસ્સ કેસનખલોમાનિ દીઘાનિ હોન્તિ, સરીરં વા સેદમલગ્ગહિતં, તદા અજ્ઝત્તિકવત્થુ અવિસદં હોતિ અપરિસુદ્ધં. યદા પનસ્સ ચીવરં જિણ્ણં કિલિટ્ઠં દુગ્ગન્ધં હોતિ, સેનાસનં વા ઉક્લાપં હોતિ, તદા બાહિરવત્થુ અવિસદં હોતિ અપરિસુદ્ધં. અજ્ઝત્તિકબાહિરે ચ વત્થુમ્હિ અવિસદે ઉપ્પન્નેસુ ચિત્તચેતસિકેસુ ઞાણમ્પિ અપરિસુદ્ધં હોતિ, અપરિસુદ્ધાનિ દીપકપલ્લિકવટ્ટિતેલાનિ નિસ્સાય ઉપ્પન્નદીપસિખાય ઓભાસો વિય. અપરિસુદ્ધેન ઞાણેન સઙ્ખારે સમ્મસતો સઙ્ખારાપિ અવિભૂતા હોન્તિ, કમ્મટ્ઠાનમનુયુઞ્જતો કમ્મટ્ઠાનમ્પિ વુડ્ઢિં વિરુળ્હિં વેપુલ્લં ન ગચ્છતિ. વિસદે પન અજ્ઝત્તિકબાહિરે વત્થુમ્હિ ઉપ્પન્નેસુ ચિત્તચેતસિકેસુ ઞાણમ્પિ વિસદં હોતિ પરિસુદ્ધં, પરિસુદ્ધાનિ દીપકપલ્લિકવટ્ટિતેલાનિ નિસ્સાય ઉપ્પન્નદીપસિખાય ઓભાસો વિય. પરિસુદ્ધેન ચ ઞાણેન સઙ્ખારે સમ્મસતો સઙ્ખારાપિ વિભૂતા હોન્તિ, કમ્મટ્ઠાનમનુયુઞ્જતો કમ્મટ્ઠાનમ્પિ વુડ્ઢિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લં ગચ્છતિ.

૬૨. **ઇન્દ્રિયસમત્તપટિપાદનં** નામ સદ્ધાદીનં ઇન્દ્રિયાનં સમભાવકરણં. સચે હિસ્સ સદ્ધિન્દ્રિયં બલવં હોતિ ઇતરાનિ મન્દાનિ, તતો વીરિયિન્દ્રિયં પગ્ગહકિચ્ચં , સતિન્દ્રિયં ઉપટ્ઠાનકિચ્ચં, સમાધિન્દ્રિયં અવિક્ખેપકિચ્ચં, પઞ્ઞિન્દ્રિયં દસ્સનકિચ્ચં કાતું ન સક્કોતિ, તસ્મા તં ધમ્મસભાવપચ્ચવેક્ખણેન વા યથા વા મનસિકરોતો બલવં જાતં, તથા અમનસિકારેન હાપેતબ્બં. વક્કલિત્થેરવત્થુ ચેત્થ નિદસ્સનં. સચે પન વીરિયિન્દ્રિયં બલવં હોતિ, અથ નેવ સદ્ધિન્દ્રિયં અધિમોક્ખકિચ્ચં કાતું સક્કોતિ, ન ઇતરાનિ ઇતરકિચ્ચભેદં, તસ્મા તં પસ્સદ્ધાદિભાવનાય

હાપેતબ્બં. તત્રાપિ સોણત્થેરવત્થુ દસ્સેતબ્બં. એવં સેસેસુપિ એકસ્સ બલવભાવે સતિ ઇતરેસં અત્તનો કિચ્ચેસુ અસમત્થતા વેદિતબ્બા. વિસેસતો પનેત્થ સદ્ધાપઞ્ઞાનં સમાધિવીરિયાનઞ્ચ સમતં પસંસન્તિ. બલવસદ્ધો હિ મન્દપઞ્ઞો મુદ્ધપ્પસન્નો હોતિ, અવત્થુસ્મિં પસીદતિ. બલવપઞ્ઞો મન્દસદ્ધો કેરાટિકપક્ખં ભજતિ, ભેસજ્જસમુટ્ઠિતો વિય રોગો અતેકિચ્છો હોતિ. ઉભિન્નં સમતાય વત્થુસ્મિંયેવ પસીદતિ. બલવસમાધિં પન મન્દવીરિયં સમાધિસ્સ કોસજ્જપક્ખત્તા કોસજ્જં અભિભવતિ. બલવવીરિયં મન્દસમાધિં વીરિયસ્સ ઉદ્ધચ્ચપક્ખત્તા ઉદ્ધચ્ચં અભિભવતિ. સમાધિ પન વીરિયેન સંયોજિતો કોસજ્જે પતિતું ન લભતિ. વીરિયં સમાધિના સંયોજિતં ઉદ્ધચ્ચે પતિતું ન લભતિ, તસ્મા તદુભયં સમં કાતબ્બં. ઉભયસમતાય હિ અપ્પના હોતિ. અપિચ સમાધિકમ્મિકસ્સ બલવતીપિ સદ્ધા વટ્ટતિ. એવં સદ્દહન્તો ઓકપ્પેન્તો અપ્પનં પાપુણિસ્સતિ. સમાધિપઞ્ઞાસુ પન સમાધિકમ્મિકસ્સ એકગ્ગતા બલવતી વટ્ટતિ. એવઞ્હિ સો અપ્પનં પાપુણાતિ. વિપસ્સનાકમ્મિકસ્સ પઞ્ઞા બલવતી વટ્ટતિ. એવઞ્હિ સો લક્ખણપટિવેધં પાપુણાતિ. ઉભિન્નં પન સમતાયપિ અપ્પના હોતિયેવ. સતિ પન સબ્બત્થ બલવતી વટ્ટતિ. સતિ હિ ચિત્તં ઉદ્ધચ્ચપક્ખિકાનં સદ્ધાવીરિયપઞ્ઞાનં વસેન ઉદ્ધચ્ચપાતતો કોસજ્જપક્ખેન ચ સમાધિના કોસજ્જપાતતો રક્ખતિ, તસ્મા સા લોણધૂપનં વિય સબ્બબ્યઞ્જનેસુ, સબ્બકમ્મિકઅમચ્ચો વિય ચ સબ્બરાજકિચ્ચેસુ સબ્બત્થ ઇચ્છિતબ્બા. તેનાહ – ''સતિ ચ પન સબ્બત્થિકા વુત્તા ભગવતા. કિં કારણા? ચિત્તઞ્હિ સતિપટિસરણં, આરક્ખપચ્ચુપટ્ઠાના ચ સતિ, ન વિના સતિયા ચિત્તસ્સ પગ્ગહનિગ્ગહો હોતી''તિ.

૬૩. **નિમિત્તકોસલ્લં** નામ પથવીકસિણાદિકસ્સ ચિત્તેકગ્ગતાનિમિત્તસ્સ અકતસ્સ કરણકોસલ્લં, કતસ્સ ચ ભાવનાકોસલ્લં, ભાવનાય લદ્ધસ્સ રક્ખણકોસલ્લઞ્ચ, તં ઇધ અધિપ્પેતં.

૬૪. કથઞ્ચ **યસ્મિં સમયે ચિત્તં પગ્ગહેતબ્બં, તસ્મિં સમયે ચિત્તં પગ્ગણ્હાતિ**? યદાસ્સ અતિસિથિલવીરિયતાદીહિ લીનં ચિત્તં હોતિ, તદા પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદયો તયો અભાવેત્વા ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદયો ભાવેતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

> ''સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, પુરિસો પરિત્તં અગ્ગિં ઉજ્જાલેતુકામો અસ્સ, સો તત્થ અલ્લાનિ ચેવ તિણાનિ પક્ખિપેય્ય, અલ્લાનિ ચ ગોમયાનિ પક્ખિપેય્ય, અલ્લાનિ ચ કટ્ઠાનિ પક્ખિપેય્ય, ઉદકવાતઞ્ચ દદેય્ય, પંસુકેન ચ ઓકિરેય્ય, ભબ્બો નુ ખો સો, ભિક્ખવે, પુરિસો પરિત્તં અગ્ગિં ઉજ્જાલેતુન્તિ? નો હેતં, ભન્તે. એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, યસ્મિં સમયે લીનં ચિત્તં હોતિ, અકાલો તસ્મિં સમયે પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય, અકાલો સમાધિ...પે॰... અકાલો ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય. તં કિસ્સ હેતુ? લીનં, ભિક્ખવે, ચિત્તં, તં એતેહિ ધમ્મેહિ દુસમુટ્ઠાપયં હોતિ. યસ્મિં ચ ખો, ભિક્ખવે, લીનં ચિત્તં હોતિ, કાલો તસ્મિં સમયે ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય, કાલો વીરિયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય, કાલો પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય. તં કિસ્સ હેતુ? લીનં, ભિક્ખવે, ચિત્તં, તં એતેહિ ધમ્મેહિ સુસમુટ્ઠાપયં હોતિ. સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, પુરિસો પરિત્તં અગ્ગિં ઉજ્જાલેતુકામો અસ્સ, સો તત્થ સુક્ખાનિ ચેવ તિણાનિ પક્ખિપેય્ય, સુક્ખાનિ ચ ગોમયાનિ પક્ખિપેય્ય, સુક્ખાનિ ચ કટ્ઠાનિ પક્ખિપેય્ય, મુખવાતઞ્ચ દદેય્ય, ન ચ પંસુકેન ઓકિરેય્ય, ભબ્બો નુ ખો સો, ભિક્ખવે, પુરિસો પરિત્તં અગ્ગિં ઉજ્જાલેતુન્તિ? એવં ભન્તે''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૪).

એત્થ ચ યથાસકમાહારવસેન ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદીનં ભાવના વેદિતબ્બા. વુત્તઞ્હેતં –

‘‘અત્થિ, ભિક્ખવે, કુસલાકુસલા ધમ્મા સાવજ્જાનવજ્જા ધમ્મા હીનપ્પણીતા ધમ્મા કણ્હસુક્કસપ્પટિભાગા ધમ્મા. તત્થ યોનિસો મનસિકારબહુલીકારો, અયમાહારો અનુપ્પન્નસ્સ વા ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપ્પાદાય ઉપ્પન્નસ્સ વા ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભિય્યોભાવાય વેપુલ્લાય ભાવનાય પારિપૂરિયા સંવત્તતી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૨).

તથા ‘‘અત્થિ, ભિક્ખવે, આરમ્ભધાતુ નિક્કમધાતુ પરક્કમધાતુ. તત્થ યોનિસો મનસિકારબહુલીકારો, અયમાહારો અનુપ્પન્નસ્સ વા વીરિયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપ્પાદાય ઉપ્પન્નસ્સ વા વીરિયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભિય્યોભાવાય વેપુલ્લાય ભાવનાય પારિપૂરિયા સંવત્તતી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૨).

તથા ‘‘અત્થિ, ભિક્ખવે, પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગટ્ઠાનિયા ધમ્મા. તત્થ યોનિસો મનસિકારબહુલીકારો, અયમાહારો અનુપ્પન્નસ્સ વા પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપ્પાદાય ઉપ્પન્નસ્સ વા પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભિય્યોભાવાય વેપુલ્લાય ભાવનાય પારિપૂરિયા સંવત્તતી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૨).

તત્થ સભાવસામઞ્ઞલક્ખણપટિવેધવસેન પવત્તમનસિકારો કુસલાદીસુ યોનિસો મનસિકારો નામ. આરમ્ભધાતુઆદીનં ઉપ્પાદનવસેન પવત્તમનસિકારો આરમ્ભધાતુઆદીસુ યોનિસો મનસિકારો નામ. તત્થ **આરમ્ભધાતૂ**તિ પઠમવીરિયં વુચ્ચતિ. **નિક્કમધાતૂ**તિ કોસજ્જતો નિક્ખન્તત્તા તતો બલવતરં. **પરક્કમધાતૂ**તિ પરં પરં ઠાનં અક્કમનતો તતોપિ બલવતરં. **પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગટ્ઠાનિયા ધમ્મા**તિ પન પીતિયા એવ એતં નામં. તસ્સાપિ ઉપ્પાદકમનસિકારોવ યોનિસો મનસિકારો નામ.

અપિચ સત્ત ધમ્મા ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપ્પાદાય સંવત્તન્તિ પરિપુચ્છકતા, વત્થુવિસદકિરિયા, ઇન્દ્રિયસમત્તપટિપાદના, દુપ્પઞ્ઞપુગ્ગલપરિવજ્જના, પઞ્ઞવન્તપુગ્ગલસેવના, ગમ્ભીરઞાણચરિયપચ્ચવેક્ખણા, તદધિમુત્તતાતિ.

એકાદસધમ્મા વીરિયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપ્પાદાય સંવત્તન્તિ અપાયાદિભયપચ્ચવેક્ખણતા, વીરિયાયત્તલોકિયલોકુત્તરવિસેસાધિગમાનિસંસદસ્સિતા, ‘‘બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધમહાસાવકેહિ ગતમગ્ગો મયા ગન્તબ્બો, સો ચ ન સક્કા કુસીતેન ગન્તુ’’ન્તિ એવં ગમનવીથિપચ્ચવેક્ખણતા, દાયકાનં મહપ્ફલભાવકરણેન પિણ્ડાપચાયનતા, ‘‘વીરિયારમ્ભસ્સ વણ્ણવાદી મે સત્થા, સો ચ અનતિક્કમનીયસાસનો અમ્હાકઞ્ચ બહૂપકારો પટિપત્તિયા ચ પૂજિયમાનો પૂજિતો હોતિ ન ઇતરથા’’તિ એવં સત્થુ મહત્તપચ્ચવેક્ખણતા, ‘‘સદ્ધમ્મસઙ્ખાતં મે મહાદાયજ્જં ગહેતબ્બં, તઞ્ચ ન સક્કા કુસીતેન ગહેતુ’’ન્તિ એવં દાયજ્જમહત્તપચ્ચવેક્ખણતા, આલોકસઞ્ઞામનસિકારઇરિયાપથપરિવત્તનઅબ્ભોકાસસેવનાદીહિ થિનમિદ્ધવિનોદનતા, કુસીતપુગ્ગલપરિવજ્જનતા, આરદ્ધવીરિયપુગ્ગલસેવનતા, સમ્મપ્પધાનપચ્ચવેક્ખણતા, તદધિમુત્તતાતિ.

એકાદસધમ્મા પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપ્પાદાય સંવત્તન્તિ બુદ્ધાનુસ્સતિ, ધમ્મ... સઙ્ઘ... સીલ... ચાગ... દેવતાનુસ્સતિ, ઉપસમાનુસ્સતિ, લૂખપુગ્ગલપરિવજ્જનતા, સિનિદ્ધપુગ્ગલસેવનતા, પસાદનિયસુત્તન્તપચ્ચવેક્ખણતા, તદધિમુત્તતાતિ. ઇતિ ઇમેહિ આકારેહિ એતે ધમ્મે ઉપ્પાદેન્તો ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદયો ભાવેતિ નામ. એવં યસ્મિં સમયે ચિત્તં પગ્ગહેતબ્બં, તસ્મિં સમયે ચિત્તં પગ્ગણ્હાતિ.

૬૫. કથં **યસ્મિં સમયે ચિત્તં નિગ્ગહેતબ્બં, તસ્મિં સમયે ચિત્તં નિગ્ગણ્હાતિ**? યદાસ્સ અચ્ચારદ્ધવીરિયતાદીહિ ઉદ્ધતં ચિત્તં હોતિ, તદા ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદયો તયો અભાવેત્વા પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદયો ભાવેતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

''સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, પુરિસો મહન્તં અગ્ગિક્ખન્ધં નિબ્બાપેતુકામો અસ્સ, સો તત્થ સુક્ખાનિ ચેવ તિણાનિ પક્ખિપેય્ય…પે॰… ન ચ પંસુકેન ઓકિરેય્ય, ભબ્બો નુ ખો સો, ભિક્ખવે, પુરિસો મહન્તં અગ્ગિક્ખન્ધં નિબ્બાપેતુન્તિ? નો હેતં, ભન્તે. એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, યસ્મિં સમયે ઉદ્ધતં ચિત્તં હોતિ, અકાલો તસ્મિં સમયે ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય, અકાલો વીરિય…પે॰… અકાલો પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય. તં કિસ્સ હેતુ? ઉદ્ધતં, ભિક્ખવે, ચિત્તં, તં એતેહિ ધમ્મેહિ દુવૂપસમયં હોતિ. યસ્મિં ચ ખો, ભિક્ખવે, સમયે ઉદ્ધતં ચિત્તં હોતિ, કાલો તસ્મિં સમયે પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય, કાલો સમાધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય, કાલો ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય. તં કિસ્સ હેતુ? ઉદ્ધતં, ભિક્ખવે, ચિત્તં, તં એતેહિ ધમ્મેહિ સુવૂપસમયં હોતિ. સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, પુરિસો મહન્તં અગ્ગિક્ખન્ધં નિબ્બાપેતુકામો અસ્સ, સો તત્થ અલ્લાનિ ચેવ તિણાનિ પક્ખિપેય્ય…પે॰… પંસુકેન ચ ઓકિરેય્ય, ભબ્બો નુ ખો સો, ભિક્ખવે, પુરિસો મહન્તં અગ્ગિક્ખન્ધં નિબ્બાપેતુન્તિ? એવં, ભન્તે''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૪).

એત્થાપિ યથાસકં આહારવસેન પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદીનં ભાવના વેદિતબ્બા. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

''અત્થિ, ભિક્ખવે, કાયપસ્સદ્ધિ ચિત્તપસ્સદ્ધિ. તત્થ યોનિસો મનસિકારબહુલીકારો, અયમાહારો અનુપ્પન્નસ્સ વા પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપ્પાદાય ઉપ્પન્નસ્સ વા પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભિય્યોભાવાય વેપુલ્લાય ભાવનાય પારિપૂરિયા સંવત્તતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૨).

તથા ''અત્થિ, ભિક્ખવે, સમથનિમિત્તં અબ્યગ્ગનિમિત્તં. તત્થ યોનિસો મનસિકારબહુલીકારો, અયમાહારો અનુપ્પન્નસ્સ વા સમાધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપ્પાદાય ઉપ્પન્નસ્સ વા સમાધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભિય્યોભાવાય વેપુલ્લાય ભાવનાય પારિપૂરિયા સંવત્તતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૨).

તથા ''અત્થિ, ભિક્ખવે, ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગટ્ઠાનિયા ધમ્મા. તત્થ યોનિસો મનસિકારબહુલીકારો, અયમાહારો અનુપ્પન્નસ્સ વા ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપ્પાદાય ઉપ્પન્નસ્સ વા ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભિય્યોભાવાય વેપુલ્લાય ભાવનાય પારિપૂરિયા સંવત્તતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૨).

તત્થ યથાસ્સ પસ્સદ્ધિઆદયો ઉપ્પન્નપુબ્બા, તં આકારં સલ્લક્ખેત્વા તેસં ઉપ્પાદનવસેન પવત્તમનસિકારોવ તીસુપિ પદેસુ યોનિસો મનસિકારો નામ. **સમથનિમિત્ત**ન્તિ ચ સમથસ્સેવેતમધિવચનં. અવિક્ખેપટ્ઠેન ચ તસ્સેવ **અબ્યગ્ગનિમિત્ત**ન્તિ.

અપિચ સત્ત ધમ્મા પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપ્પાદાય સંવત્તન્તિ પણીતભોજનસેવનતા, ઉતુસુખસેવનતા, ઇરિયાપથસુખસેવનતા, મજ્ઝત્તપયોગતા, સારદ્ધકાયપુગ્ગલપરિવજ્જનતા, પસ્સદ્ધકાયપુગ્ગલસેવનતા, તદધિમુત્તતાતિ.

એકાદસ ધમ્મા સમાધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપ્પાદાય સંવત્તન્તિ વત્થુવિસદતા, નિમિત્તકુસલતા, ઇન્દ્રિયસમત્તપટિપાદનતા, સમયે ચિત્તસ્સ નિગ્ગહણતા, સમયે ચિત્તસ્સ પગ્ગહણતા , નિરસ્સાદસ્સ ચિત્તસ્સ સદ્ધાસંવેગવસેન સમ્પહંસનતા, સમ્માપવત્તસ્સ અજ્ઝુપેક્ખનતા, અસમાહિતપુગ્ગલપરિવજ્જનતા, સમાહિતપુગ્ગલસેવનતા, ઝાનવિમોક્ખપચ્ચવેક્ખણતા, તદધિમુત્તતાતિ.

પઞ્ચ ધમ્મા ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપ્પાદાય સંવત્તન્તિ સત્તમજ્ઝત્તતા, સઙ્ખારમજ્ઝત્તતા, સત્તસઙ્ખારકેલાયનપુગ્ગલપરિવજ્જનતા, સત્તસઙ્ખારમજ્ઝત્તપુગ્ગલસેવનતા, તદધિમુત્તતાતિ. ઇતિ ઇમેહાકારેહિ એતે ધમ્મે ઉપ્પાદેન્તો પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદયો ભાવેતિ નામ. એવં યસ્મિં સમયે ચિત્તં નિગ્ગહેતબ્બં તસ્મિં સમયે ચિત્તં નિગ્ગણ્હાતિ.

૬૬. કથં **યસ્મિં સમયે ચિત્તં સમ્પહંસિતબ્બં, તસ્મિં સમયે ચિત્તં સમ્પહંસેતિ**? યદાસ્સ પઞ્ઞાપયોગમન્દતાય વા ઉપસમસુખાનધિગમેન વા નિરસ્સાદં ચિત્તં હોતિ, તદા નં અટ્ઠસંવેગવત્થુપચ્ચવેક્ખણેન સંવેજેતિ. **અટ્ઠ સંવેગવત્થૂનિ** નામ જાતિજરાબ્યાધિમરણાનિ ચત્તારિ, અપાયદુક્ખં પઞ્ચમં, અતીતે વટ્ટમૂલકં દુક્ખં, અનાગતે વટ્ટમૂલકં દુક્ખં, પચ્ચુપ્પન્ને આહારપરિયેટ્ઠિમૂલકં દુક્ખન્તિ. બુદ્ધધમ્મસઙ્ઘગુણાનુસ્સરણેન ચસ્સ પસાદં જનેતિ. એવં યસ્મિં સમયે ચિત્તં સમ્પહંસિતબ્બં, તસ્મિં સમયે ચિત્તં સમ્પહંસેતિ.

કથં યસ્મિં સમયે ચિત્તં અજ્ઝુપેક્ખિતબ્બં, તસ્મિં સમયે ચિત્તં અજ્ઝુપેક્ખતિ? યદાસ્સ એવં પટિપજ્જતો અલીનં અનુદ્ધતં અનિરસ્સાદં આરમ્મણે સમપ્પવત્તં સમથવીથિપટિપન્નં ચિત્તં હોતિ, તદાસ્સ પગ્ગહનિગ્ગહસમ્પહંસનેસુ ન બ્યાપારં આપજ્જતિ, સારથિ વિય સમપ્પવત્તેસુ અસ્સેસુ. એવં યસ્મિં સમયે ચિત્તં અજ્ઝુપેક્ખિતબ્બં, તસ્મિં સમયે ચિત્તં અજ્ઝુપેક્ખતિ.

અસમાહિતપુગ્ગલપરિવજ્જનતા નામ નેક્ખમ્મપટિપદં અનારુળ્હપુબ્બાનં અનેકકિચ્ચપસુતાનં વિક્ખિત્તહદયાનં પુગ્ગલાનં આરકા પરિચ્ચાગો.

સમાહિતપુગ્ગલસેવનતા નામ નેક્ખમ્મપટિપદં પટિપન્નાનં સમાધિલાભીનં પુગ્ગલાનં કાલેન કાલં ઉપસઙ્કમનં.

તદધિમુત્તતા નામ સમાધિઅધિમુત્તતા સમાધિગરુસમાધિનિન્નસમાધિપોણસમાધિપબ્ભારતાતિ અત્થો.

એવમેતં દસવિધં અપ્પનાકોસલ્લં સમ્પાદેતબ્બં.

૬૭. એવઞ્હિ સમ્પાદયતો, અપ્પનાકોસલ્લં ઇમં;
પટિલદ્ધે નિમિત્તસ્મિં, અપ્પના સમ્પવત્તતિ.

એવઞ્હિ પટિપન્નસ્સ, સચે સા નપ્પવત્તતિ;
તથાપિ ન જહે યોગં, વાયમેથેવ પણ્ડિતો.

હિત્વા હિ સમ્માવાયામં, વિસેસં નામ માણવો;
અધિગચ્છે પરિત્તમ્પિ, ઠાનમેતં ન વિજ્જતિ.

ચિત્તપ્પવત્તિઆકારં, તસ્મા સલ્લક્ખયં બુધો;
સમતં વીરિયસ્સેવ, યોજયેથ પુનપ્પુનં.

ઈસકમ્પિ લયં યન્તં, પગ્ગણ્હેથેવ માનસં;
અચ્ચારદ્ધં નિસેધેત્વા, સમમેવ પવત્તયે.

રેણુમ્હિ ઉપ્પલદલે, સુત્તે નાવાય નાળિયા;
યથા મધુકરાદીનં, પવત્તિ સમ્મવણ્ણિતા.

લીનઉદ્ધતભાવેહિ, મોચયિત્વાન સબ્બસો;
એવં નિમિત્તાભિમુખં, માનસં પટિપાદયેતિ.

નિમિત્તાભિમુખપટિપાદનં

૬૮. તત્રાયમત્થદીપના – યથા હિ અછેકો મધુકરો અસુકસ્મિં રુક્ખે પુપ્ફં પુપ્ફિતન્તિ ઞત્વા તિક્ખેન વેગેન પક્ખન્દો તં અતિક્કમિત્વા પટિનિવત્તેન્તો ખીણે રેણુમ્હિ સમ્પાપુણાતિ. અપરો અછેકો મન્દેન જવેન પક્ખન્દો ખીણેયેવ સમ્પાપુણાતિ. છેકો પન સમેન જવેન પક્ખન્દો સુખેન પુપ્ફરાસિં સમ્પત્વા યાવદિચ્છકં રેણું આદાય મધું સમ્પાદેત્વા મધુરસમનુભવતિ.

યથા ચ સલ્લકત્તઅન્તેવાસિકેસુ ઉદકથાલગતે ઉપ્પલપત્તે સત્થકમ્મં સિક્ખન્તેસુ એકો અછેકો વેગેન સત્થં પાતેન્તો ઉપ્પલપત્તં દ્વિધા વા છિન્દતિ, ઉદકે વા પવેસેતિ. અપરો અછેકો છિજ્જનપવેસનભયા સત્થકેન કુસિતુમ્પિ ન વિસહતિ. છેકો પન સમેન પયોગેન તત્થ સત્થપહારં દસ્સેત્વા પરિયોદાતસિપ્પો હુત્વા તથારૂપેસુ ઠાનેસુ કમ્મં કત્વા લાભં લભતિ.

યથા ચ યો ચતુબ્યામપ્પમાણં મક્કટસુત્તમાહરતિ, સો ચત્તારિ સહસ્સાનિ લભતીતિ રઞ્ઞા વુત્તે એકો અછેકપુરિસો વેગેન મક્કટસુત્તમાકડ્ઢન્તો તહિં તહિં છિન્દતિયેવ. અપરો અછેકો છેદનભયા હત્થેન કુસિતુમ્પિ ન વિસહતિ. છેકો પન કોટિતો પટ્ઠાય સમેન પયોગેન દણ્ડકે વેધેત્વા આહરિત્વા લાભં લભતિ.

યથા ચ અછેકો નિયામકો બલવવાતે લઙ્કારં પૂરેન્તો નાવં વિદેસં પક્ખન્દાપેતિ. અપરો અછેકો મન્દવાતે લઙ્કારં ઓરોપેન્તો નાવં તત્થેવ ઠપેતિ. છેકો પન મન્દવાતે લઙ્કારં પૂરેત્વા બલવવાતે અડ્ઢલઙ્કારં કત્વા સોત્થિના ઇચ્છિતટ્ઠાનં પાપુણાતિ.

યથા ચ યો તેલેન અછડ્ડેન્તો નાળિં પૂરેતિ, સો લાભં લભતીતિ આચરિયેન અન્તેવાસિકાનં વુત્તે એકો અછેકો લાભલુદ્ધો વેગેન પૂરેન્તો તેલં છડ્ડેતિ. અપરો અછેકો તેલછડ્ડનભયા આસિઞ્ચિતુમ્પિ ન વિસહતિ. છેકો પન સમેન પયોગેન પૂરેત્વા લાભં લભતિ.

એવમેવ એકો ભિક્ખુ ઉપ્પન્ને નિમિત્તે સીઘમેવ અપ્પનં પાપુણિસ્સામીતિ ગાળ્હં વીરિયં કરોતિ, તસ્સ ચિત્તં અચ્ચારદ્ધવીરિયત્તા ઉદ્ધચ્ચે પતતિ, સો ન સક્કોતિ અપ્પનં પાપુણિતું. એકો અચ્ચારદ્ધવીરિયતાય દોસં દિસ્વા કિં દાનિમે અપ્પનાયાતિ વીરિયં હાપેતિ, તસ્સ ચિત્તં અતિલીનવીરિયત્તા કોસજ્જે પતતિ, સોપિ ન સક્કોતિ અપ્પનં

પાપુણિતું. યો પન ઈસકમ્પિ લીનં લીનભાવતો ઉદ્ધતં ઉદ્ધચ્ચતો મોચેત્વા સમેન પયોગેન નિમિત્તાભિમુખં પવત્તેતિ, સો અપ્પનં પાપુણાતિ, તાદિસેન ભવિતબ્બં. ઇમમત્થં સન્ધાય એતં વુત્તં –

રેણુમ્હિ ઉપ્પલદલે, સુત્તે નાવાય નાળિયા;
યથા મધુકરાદીનં, પવત્તિ સમ્મવણ્ણિતા.

લીનઉદ્ધતભાવેહિ , મોચયિત્વાન સબ્બસો;
એવં નિમિત્તાભિમુખં, માનસં પટિપાદયેતિ.

પઠમજ્ઝાનકથા

૬૯. ઇતિ એવં નિમિત્તાભિમુખં માનસં પટિપાદયતો પનસ્સ ઇદાનિ અપ્પના ઇજ્ઝિસ્સતીતિ ભવઙ્ગં ઉપચ્છિન્દિત્વા પથવી પથવીતિ અનુયોગવસેન ઉપટ્ઠિતં તદેવ પથવીકસિણં આરમ્મણં કત્વા મનોદ્વારાવજ્જનમુપ્પજ્જતિ. તતો તસ્મિંયેવારમ્મણે ચત્તારિ પઞ્ચ વા જવનાનિ જવન્તિ. તેસુ અવસાને એકં રૂપાવચરં, સેસાનિ કામાવચરાનિ. પકતિચિત્તેહિ બલવતરવિતક્કવિચારપીતિસુખચિત્તેકગ્ગતાનિ યાનિ અપ્પનાય પરિકમ્મત્તા **પરિકમ્માની**તિપિ, યથા ગામાદીનં આસન્નપદેસો ગામૂપચારો નગરૂપચારોતિ વુચ્ચતિ, એવં અપ્પનાય આસન્નત્તા સમીપચારત્તા વા **ઉપચારાની**તિપિ, ઇતો પુબ્બે પરિકમ્માનં, ઉપરિ અપ્પનાય ચ અનુલોમતો **અનુલોમાની**તિપિ વુચ્ચન્તિ. યઞ્ચેત્થ સબ્બન્તિમં, તં પરિત્તગોત્તાભિભવનતો, મહગ્ગતગોત્તભાવનતો ચ **ગોત્રભૂ**તિપિ વુચ્ચતિ. અગહિતગ્ગહણેન પનેત્થ પઠમં પરિકમ્મં, દુતિયં ઉપચારં, તતિયં અનુલોમં, ચતુત્થં ગોત્રભુ. પઠમં વા ઉપચારં, દુતિયં અનુલોમં, તતિયં ગોત્રભુ, ચતુત્થં પઞ્ચમં વા અપ્પનાચિત્તં. ચતુત્થમેવ હિ પઞ્ચમં વા અપ્પેતિ, તઞ્ચ ખો ખિપ્પાભિઞ્ઞદન્ધાભિઞ્ઞવસેન. તતો પરં જવનં પતતિ. ભવઙ્ગસ્સ વારો હોતિ.

આભિધમ્મિકગોદત્તત્થેરો પન ''પુરિમા પુરિમા કુસલા ધમ્મા પચ્છિમાનં પચ્છિમાનં કુસલાનં ધમ્માનં આસેવનપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૧૨) ઇમં સુત્તં વત્વા આસેવનપચ્ચયેન પચ્છિમો પચ્છિમો ધમ્મો બલવા હોતિ, તસ્મા છટ્ઠેપિ સત્તમેપિ અપ્પના હોતીતિ આહ, તં અટ્ઠકથાસુ ''અત્તનો મતિમત્તં થેરસ્સેત''ન્તિ વત્વા પટિક્ખિત્તં. ચતુત્થપઞ્ચમેસુયેવ પન અપ્પના હોતિ. પરતો જવનં પતિતં નામ હોતિ, ભવઙ્ગસ્સ આસન્નત્તાતિ વુત્તં . તમેવ વિચારેત્વા વુત્તત્તા ન સક્કા પટિક્ખિપિતું. યથા હિ પુરિસો છિન્નપપાતાભિમુખો ધાવન્તો ઠાતુકામોપિ પરિયન્તે પાદં કત્વા ઠાતું ન સક્કોતિ પપાતે એવ પતતિ, એવં છટ્ઠે વા સત્તમે વા અપ્પેતું ન સક્કોતિ, ભવઙ્ગસ્સ આસન્નત્તા. તસ્મા ચતુત્થપઞ્ચમેસુયેવ અપ્પના હોતીતિ વેદિતબ્બા.

સા ચ પન એકચિત્તક્ખણિકાયેવ. સત્તસુ હિ ઠાનેસુ અદ્ધાનપરિચ્છેદો નામ નત્થિ પઠમપ્પનાયં, લોકિયાભિઞ્ઞાસુ, ચતૂસુ મગ્ગેસુ, મગ્ગાનન્તરફલે, રૂપારૂપભવેસુ ભવઙ્ગજ્ઝાને, નિરોધસ્સ પચ્ચયે નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતને, નિરોધા વુટ્ઠહન્તસ્સ ફલસમાપત્તિયન્તિ. એત્થ મગ્ગાનન્તરફલં તિણ્ણં ઉપરિ ન હોતિ. નિરોધસ્સ પચ્ચયો નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં દ્વિન્નમુપરિ ન હોતિ. રૂપારૂપેસુ ભવઙ્ગસ્સ પરિમાણં નત્થિ, સેસટ્ઠાનેસુ એકમેવ ચિત્તન્તિ. ઇતિ એકચિત્તક્ખણિકાયેવ અપ્પના. તતો ભવઙ્ગપાતો. અથ ભવઙ્ગં વોચ્છિન્દિત્વા ઝાનપચ્ચવેક્ખણત્થાય આવજ્જનં, તતો ઝાનપચ્ચવેક્ખણન્તિ.

એત્તાવતા ચ પનેસ વિવિચ્ચેવ કામેહિ વિવિચ્ચ અકુસલેહિ ધમ્મેહિ સવિતક્કં સવિચારં વિવેકજં પીતિસુખં પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ (ધ॰ સ॰ ૧૬૦; દી॰ નિ॰ ૧.૨૨૬). એવમનેન પઞ્ચઙ્ગવિપ્પહીનં પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતં તિવિધકલ્યાણં દસલક્ખણસમ્પન્નં પઠમં ઝાનં અધિગતં હોતિ પથવીકસિણં.

૭૦. તત્થ **વિવિચ્ચેવ કામેહી**તિ કામેહિ વિવિચ્ચિત્વા વિના હુત્વા અપક્કમિત્વા. યો પનાયમેત્થ એવકારો, સો નિયમત્થોતિ વેદિતબ્બો. યસ્મા ચ નિયમત્થો, તસ્મા તસ્મિં પઠમજ્ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરણસમયે અવિજ્જમાનાનમ્પિ કામાનં તસ્સ પઠમજ્ઝાનસ્સ પટિપક્ખભાવં કામપરિચ્ચાગેનેવ ચસ્સ અધિગમં દીપેતિ.

કથં? ‘‘વિવિચ્ચેવ કામેહી’’તિ એવઞ્હિ નિયમે કરિયમાને ઇદં પઞ્ઞાયતિ, નૂન ઝાનસ્સ કામા પટિપક્ખભૂતા યેસુ સતિ ઇદં નપ્પવત્તતિ, અન્ધકારે સતિ પદીપોભાસો વિય. તેસં પરિચ્ચાગેનેવ ચસ્સ અધિગમો હોતિ, ઓરિમતીરપરિચ્ચાગેન પારિમતીરસ્સેવ. તસ્મા નિયમં કરોતીતિ.

તત્થ સિયા, કસ્મા પનેસ પુબ્બપદેયેવ વુત્તો, ન ઉત્તરપદે, કિં અકુસલેહિ ધમ્મેહિ અવિવિચ્ચાપિ ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરેય્યાતિ? ન ખો પનેતં એવં દટ્ઠબ્બં. તંનિસ્સરણતો હિ પુબ્બપદે એસ વુત્તો. કામધાતુસમતિક્કમનતો હિ કામરાગપટિપક્ખતો ચ ઇદં ઝાનં કામાનમેવ નિસ્સરણં. યથાહ, ‘‘કામાનમેતં નિસ્સરણં યદિદં નેક્ખમ્મ’’ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૫૩). ઉત્તરપદેપિ પન યથા ‘‘ઇધેવ, ભિક્ખવે, સમણો, ઇધ દુતિયો સમણો’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૩૯; અ॰ નિ॰ ૪.૨૪૧) એત્થ એવકારો આનેત્વા વુચ્ચતિ, એવં વત્તબ્બો. ન હિ સક્કા ઇતો અઞ્ઞેહિપિ નીવરણસઙ્ખાતેહિ અકુસલધમ્મેહિ અવિવિચ્ચ ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરિતું. તસ્મા ‘‘વિવિચ્ચેવ કામેહિ વિવિચ્ચેવ અકુસલેહિ ધમ્મેહી’’તિ એવં પદદ્વયેપિ એસ દટ્ઠબ્બો. પદદ્વયેપિ ચ કિઞ્ચાપિ વિવિચ્ચાતિ ઇમિના સાધારણવચનેન તદઙ્ગવિવેકાદયો, કાયવિવેકાદયો ચ સબ્બેપિ વિવેકા સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ, તથાપિ કાયવિવેકો ચિત્તવિવેકો વિક્ખમ્ભનવિવેકોતિ તયો એવ ઇધ દટ્ઠબ્બા.

કામેહીતિ ઇમિના પન પદેન યે ચ નિદ્દેસે ‘‘કતમે વત્થુકામા, મનાપિયા રૂપા’’તિઆદિના (મહાનિ॰ ૧) નયેન વત્થુકામા વુત્તા, યે ચ તત્થેવ વિભઙ્ગે ચ ‘‘છન્દો કામો, રાગો કામો, છન્દરાગો કામો, સઙ્કપ્પો કામો, રાગો કામો, સઙ્કપ્પરાગો કામો, ઇમે વુચ્ચન્તિ કામા’’તિ (મહાનિ॰ ૧; વિભ॰ ૫૬૪) એવં કિલેસકામા વુત્તા, તે સબ્બેપિ સઙ્ગહિતાઇચ્ચેવ દટ્ઠબ્બા. એવઞ્હિ સતિ વિવિચ્ચેવ કામેહીતિ વત્થુકામેહિપિ વિવિચ્ચેવાતિ અત્થો યુજ્જતિ, તેન કાયવિવેકો વુત્તો હોતિ. વિવિચ્ચ અકુસલેહિ ધમ્મેહીતિ કિલેસકામેહિ સબ્બાકુસલેહિ વા વિવિચ્ચાતિ અત્થો યુજ્જતિ, તેન ચિત્તવિવેકો વુત્તો હોતિ. પુરિમેન ચેત્થ વત્થુકામેહિ વિવેકવચનતો એવ કામસુખપરિચ્ચાગો, દુતિયેન કિલેસકામેહિ વિવેકવચનતો નેક્ખમ્મસુખપરિગ્ગહો વિભાવિતો હોતિ. એવં વત્થુકામકિલેસકામવિવેકવચનતોયેવ ચ એતેસં પઠમેન સંકિલેસવત્થુપ્પહાનં, દુતિયેન સંકિલેસપ્પહાનં. પઠમેન લોલભાવસ્સ હેતુપરિચ્ચાગો, દુતિયેન બાલભાવસ્સ. પઠમેન ચ પયોગસુદ્ધિ , દુતિયેન આસયપોસનં વિભાવિતં હોતીતિ વિઞ્ઞાતબ્બં. એસ તાવ નયો કામેહીતિ એત્થ વુત્તકામેસુ વત્થુકામપક્ખે.

કિલેસકામપક્ખે પન છન્દોતિ ચ રાગોતિ ચ એવમાદીહિ અનેકભેદો કામચ્છન્દોયેવ કામોતિ અધિપ્પેતો. સો ચ અકુસલપરિયાપન્નોપિ સમાનો ‘‘તત્થ કતમો કામો છન્દો કામો’’તિઆદિના (વિભ॰ ૫૬૪) નયેન વિભઙ્ગે ઝાનપટિપક્ખતો વિસું વુત્તો. કિલેસકામત્તા વા પુરિમપદે વુત્તો, અકુસલપરિયાપન્નત્તા દુતિયપદે. અનેકભેદતો ચસ્સ કામતોતિ અવત્વા કામેહીતિ વુત્તં.

અઞ્ઞેસમ્પિ ચ ધમ્માનં અકુસલભાવે વિજ્જમાને ‘‘તત્થ કતમે અકુસલા ધમ્મા, કામચ્છન્દો’’તિઆદિના નયેન વિભઙ્ગે ઉપરિ ઝાનઙ્ગાનં પચ્ચનીકપટિપક્ખભાવદસ્સનતો નીવરણાનેવ વુત્તાનિ. નીવરણાનિ હિ ઝાનઙ્ગપચ્ચનીકાનિ, તેસં ઝાનઙ્ગાનેવ પટિપક્ખાનિ વિદ્ધંસકાનિ વિઘાતકાનીતિ વુત્તં હોતિ. તથા હિ **સમાધિ કામચ્છન્દસ્સ પટિપક્ખો, પીતિ બ્યાપાદસ્સ, વિતક્કો થિનમિદ્ધસ્સ, સુખં ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચસ્સ, વિચારો વિચિકિચ્છાયા**તિ પેટકે વુત્તં.

એવમેત્થ વિવિચ્ચેવ કામેહીતિ ઇમિના કામચ્છન્દસ્સ વિક્ખમ્ભનવિવેકો વુત્તો હોતિ. વિવિચ્ચ અકુસલેહિ ધમ્મેહીતિ ઇમિના પઞ્ચન્નમ્પિ નીવરણાનં, અગહિતગ્ગહણેન પન પઠમેન કામચ્છન્દસ્સ, દુતિયેન સેસનીવરણાનં. તથા પઠમેન તીસુ અકુસલમૂલેસુ પઞ્ચકામગુણભેદવિસયસ્સ લોભસ્સ, દુતિયેન આઘાતવત્થુભેદાદિવિસયાનં દોસમોહાનં. ઓઘાદીસુ વા ધમ્મેસુ પઠમેન કામોઘકામયોગકામાસવકામુપાદાનઅભિજ્ઝાકાયગન્થકામરાગસંયોજનાનં, દુતિયેન અવસેસઓઘયોગાસવઉપાદાનગન્થસંયોજનાનં. પઠમેન ચ તણ્હાય તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ, દુતિયેન અવિજ્જાય તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ. અપિચ પઠમેન લોભસમ્પયુત્તાનં અટ્ઠન્નં ચિત્તુપ્પાદાનં, દુતિયેન સેસાનં ચતુન્નં અકુસલચિત્તુપ્પાદાનં વિક્ખમ્ભનવિવેકો વુત્તો હોતીતિ વેદિતબ્બો. અયં તાવ વિવિચ્ચેવ કામેહિ વિવિચ્ચ અકુસલેહિ ધમ્મેહીતિ એત્થ અત્થપ્પકાસના.

૭૧. એત્તાવતા ચ પઠમસ્સ ઝાનસ્સ પહાનઙ્ગં દસ્સેત્વા ઇદાનિ સમ્પયોગઙ્ગં દસ્સેતું સવિતક્કં સવિચારન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ વિતક્કનં **વિતક્કો**, ઊહનન્તિ વુત્તં હોતિ. સ્વાયં આરમ્મણે ચિત્તસ્સ અભિનિરોપનલક્ખણો, આહનનપરિયાહનનરસો. તથા હિ તેન યોગાવચરો આરમ્મણં વિતક્કાહતં વિતક્કપરિયાહતં કરોતીતિ વુચ્ચતિ. આરમ્મણે ચિત્તસ્સ આનયનપચ્ચુપટ્ઠાનો.

વિચરણં **વિચારો**, અનુસઞ્ચરણન્તિ વુત્તં હોતિ. સ્વાયં આરમ્મણાનુમજ્જનલક્ખણો, તત્થ સહજાતાનુયોજનરસો, ચિત્તસ્સ અનુપ્પબન્ધનપચ્ચુપટ્ઠાનો.

સન્તેપિ ચ નેસં કત્થચિ અવિપ્પયોગે ઓળારિકટ્ઠેન પુબ્બઙ્ગમટ્ઠેન ચ ઘણ્ડાભિઘાતો વિય ચેતસો પઠમાભિનિપાતો વિતક્કો. સુખુમટ્ઠેન અનુમજ્જનસભાવેન ચ ઘણ્ડાનુરવો વિય અનુપ્પબન્ધો વિચારો. વિપ્ફારવા ચેત્થ વિતક્કો પઠમુપ્પત્તિકાલે પરિપ્ફન્દનભૂતો ચિત્તસ્સ આકાસે ઉપ્પતિતુકામસ્સ પક્ખિનો પક્ખવિક્ખેપો વિય પદુમાભિમુખપાતો વિય ચ ગન્ધાનુબન્ધચેતસો ભમરસ્સ. સન્તવુત્તિ વિચારો નાતિપરિપ્ફન્દનભાવો ચિત્તસ્સ આકાસે ઉપ્પતિતસ્સ પક્ખિનો પક્ખપ્પસારણં વિય, પરિબ્ભમનં વિય ચ પદુમાભિમુખપતિતસ્સ ભમરસ્સ પદુમસ્સ ઉપરિભાગે. દુકનિપાતટ્ઠકથાયં પન ‘‘આકાસે ગચ્છતો મહાસકુણસ્સ ઉભોહિ પક્ખેહિ વાતં ગહેત્વા પક્ખે સન્નિસીદાપેત્વા ગમનં વિય આરમ્મણે ચેતસો અભિનિરોપનભાવેન પવત્તો વિતક્કો. વાતગ્ગહણત્થં પક્ખે ફન્દાપયમાનસ્સ ગમનં વિય અનુમજ્જનભાવેન પવત્તો વિચારો’’તિ વુત્તં, તં અનુપ્પબન્ધેન પવત્તિયં યુજ્જતિ. સો પન નેસં વિસેસો પઠમદુતિયજ્ઝાનેસુ પાકટો હોતિ.

અપિચ મલગ્ગહિતં કંસભાજનં એકેન હત્થેન દળ્હં ગહેત્વા ઇતરેન હત્થેન ચુણ્ણતેલવાલણ્ડુપકેન પરિમજ્જન્તસ્સ દળ્હગહણહત્થો વિય વિતક્કો, પરિમજ્જનહત્થો વિય વિચારો. તથા કુમ્ભકારસ્સ દણ્ડપ્પહારેન ચક્કં ભમયિત્વા ભાજનં કરોન્તસ્સ ઉપ્પીળનહત્થો વિય વિતક્કો, ઇતો ચિતો ચ સઞ્ચરણહત્થો વિય વિચારો. તથા

મણ્ડલં કરોન્તસ્સ મજ્ઝે સન્નિરુમ્ભિત્વા ઠિતકણ્ટકો વિય અભિનિરોપનો વિતક્કો, બહિ પરિબ્ભમનકણ્ટકો વિય અનુમજ્જનો વિચારો. ઇતિ ઇમિના ચ વિતક્કેન ઇમિના ચ વિચારેન સહ વત્તતિ રુક્ખો વિય પુપ્ફેન ફલેન ચાતિ ઇદં ઝાનં ''સવિતક્કં સવિચાર''ન્તિ વુચ્ચતિ. વિભઙ્ગે પન ''ઇમિના ચ વિતક્કેન ઇમિના ચ વિચારેન ઉપેતો હોતિ સમુપેતો''તિઆદિના (વિભ॰ ૫૬૫) નયેન પુગ્ગલાધિટ્ઠાના દેસના કતા. અત્થો પન તત્રાપિ એવમેવ દટ્ઠબ્બો.

વિવેકજન્તિ એત્થ વિવિત્તિ વિવેકો, નીવરણવિગમોતિ અત્થો. વિવિત્તોતિ વા વિવેકો, નીવરણવિવિત્તો ઝાનસમ્પયુત્તધમ્મરાસીતિ અત્થો. તસ્મા વિવેકા, તસ્મિં વા વિવેકે જાતન્તિ વિવેકજં.

૭૨. પીતિસુખન્તિ એત્થ પીણયતીતિ પીતિ. સા સમ્પિયાયનલક્ખણા, કાયચિત્તપીનનરસા, ફરણરસા વા, ઓદગ્યપચ્ચુપટ્ઠાના. સા પનેસા ખુદ્દિકા પીતિ, ખણિકાપીતિ, ઓક્કન્તિકાપીતિ, ઉબ્બેગાપીતિ, ફરણાપીતીતિ પઞ્ચવિધા હોતિ. તત્થ **ખુદ્દિકાપીતિ** સરીરે લોમહંસમત્તમેવ કાતું સક્કોતિ. **ખણિકાપીતિ** ખણે ખણે વિજ્જુપ્પાદસદિસા હોતિ. **ઓક્કન્તિકાપીતિ** સમુદ્દતીરં વીચિ વિય કાયં ઓક્કમિત્વા ઓક્કમિત્વા ભિજ્જતિ. **ઉબ્બેગાપીતિ** બલવતી હોતિ કાયં ઉદ્ધગ્ગં કત્વા આકાસે લઙ્ઘાપનપ્પમાણપ્પત્તા. તથા હિ પુણ્ણવલ્લિકવાસી **મહાતિસ્સત્થેરો** પુણ્ણમદિવસે સાયં ચેતિયઙ્ગણં ગન્ત્વા ચન્દાલોકં દિસ્વા મહાચેતિયાભિમુખો હુત્વા ''ઇમાય વત વેલાય ચતસ્સો પરિસા મહાચેતિયં વન્દન્તી''તિ પકતિયા દિટ્ઠારમ્મણવસેન બુદ્ધારમ્મણં ઉબ્બેગાપીતિં ઉપ્પાદેત્વા સુધાતલે પહટચિત્રગેણ્ડુકો વિય આકાસે ઉપ્પતિત્વા મહાચેતિયઙ્ગણેયેવ પતિટ્ઠાસિ. તથા ગિરિકણ્ડકવિહારસ્સ ઉપનિસ્સયે વત્તકાલકગામે **એકા કુલધીતા**પિ બલવબુદ્ધારમ્મણાય ઉબ્બેગાપીતિયા આકાસે લઙ્ઘેસિ.

તસ્સા કિર માતાપિતરો સાયં ધમ્મસ્સવનત્થાય વિહારં ગચ્છન્તા ''અમ્મ ત્વં ગરુભારા અકાલે વિચરિતું ન સક્કોસિ, મયં તુય્હં પત્તિં કત્વા ધમ્મં સોસ્સામા''તિ અગમંસુ. સા ગન્તુકામાપિ તેસં વચનં પટિબાહિતું અસક્કોન્તી ઘરે ઓહીયિત્વા ઘરાજિરે ઠત્વા ચન્દાલોકેન ગિરિકણ્ડકે આકાસચેતિયઙ્ગણં ઓલોકેન્તી ચેતિયસ્સ દીપપૂજં અદ્દસ, ચતસ્સો ચ પરિસા માલાગન્ધાદીહિ ચેતિયપૂજં કત્વા પદક્ખિણં કરોન્તિયો ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ ચ ગણસજ્ઝાયસદ્દં અસ્સોસિ. અથસ્સા ''ધઞ્ઞાવતિમે, યે વિહારં ગન્ત્વા એવરૂપે ચેતિયઙ્ગણે અનુસઞ્ચરિતું, એવરૂપઞ્ચ મધુરધમ્મકથં સોતું લભન્તી''તિ મુત્તરાસિસદિસં ચેતિયં પસ્સન્તિયા એવ ઉબ્બેગાપીતિ ઉદપાદિ. સા આકાસે લઙ્ઘિત્વા માતાપિતૂનં પુરિમતરંયેવ આકાસતો ચેતિયઙ્ગણે ઓરુય્હ ચેતિયં વન્દિત્વા ધમ્મં સુણમાના અટ્ઠાસિ. અથ નં માતાપિતરો આગન્ત્વા ''અમ્મ ત્વં કતરેન મગ્ગેન આગતાસી''તિ પુચ્છિંસુ. સા ''આકાસેન આગતામ્હિ, ન મગ્ગેના''તિ વત્વા ''અમ્મ આકાસેન નામ ખીણાસવા સઞ્ચરન્તિ, ત્વં કથં આગતા''તિ વુત્તા આહ – ''મય્હં ચન્દાલોકેન ચેતિયં આલોકેન્તિયા ઠિતાય બુદ્ધારમ્મણા બલવપીતિ ઉપ્પજ્જિ. અથાહં નેવ અત્તનો ઠિતભાવં, ન નિસિન્નભાવં અઞ્ઞાસિં, ગહિતનિમિત્તેનેવ પન આકાસે લઙ્ઘિત્વા ચેતિયઙ્ગણે પતિટ્ઠિતામ્હી''તિ.

એવં ઉબ્બેગાપીતિ આકાસે લઙ્ઘાપનપ્પમાણા હોતિ. ફરણાપીતિયા પન ઉપ્પન્નાય સકલસરીરં ધમિત્વા પૂરિતવત્થિ વિય મહતા ઉદકોઘેન પક્ખન્દપબ્બતકુચ્છિ વિય ચ અનુપરિપ્ફુટં હોતિ.

સા પનેસા પઞ્ચવિધા પીતિ ગબ્ભં ગણ્હન્તી પરિપાકં ગચ્છન્તી દુવિધં પસ્સદ્ધિં પરિપૂરેતિ કાયપસ્સદ્ધિઞ્ચ ચિત્તપસ્સદ્ધિઞ્ચ. પસ્સદ્ધિ ગબ્ભં ગણ્હન્તી પરિપાકં ગચ્છન્તી દુવિધમ્પિ સુખં પરિપૂરેતિ કાયિકઞ્ચ ચેતસિકઞ્ચ. સુખં ગબ્ભં ગણ્હન્તં પરિપાકં ગચ્છન્તં તિવિધં સમાધિં પરિપૂરેતિ ખણિકસમાધિં ઉપચારસમાધિં અપ્પના સમાધિન્તિ.

તાસુ યા અપ્પનાસમાધિસ્સ મૂલં હુત્વા વડ્ઢમાના સમાધિસમ્પયોગં ગતા ફરણાપીતિ, અયં ઇમસ્મિં અત્થે અધિપ્પેતા પીતીતિ.

૭૩. ઇતરં પન સુખનં સુખં, સુટ્ઠુ વા ખાદતિ, ખનતિ ચ કાયચિત્તાબાધન્તિ સુખં, તં સાતલક્ખણં, સમ્પયુત્તાનં ઉપબ્રૂહનરસં, અનુગ્ગહપચ્ચુપટ્ઠાનં. સતિપિ ચ નેસં કત્થચિ અવિપ્પયોગે ઇટ્ઠારમ્મણપટિલાભતુટ્ઠિ પીતિ. પટિલદ્ધરસાનુભવનં સુખં. યત્થ પીતિ, તત્થ સુખં. યત્થ સુખં, તત્થ ન નિયમતો પીતિ. સઙ્ખારક્ખન્ધસઙ્ગહિતા પીતિ. વેદનાક્ખન્ધસઙ્ગહિતં સુખં. કન્તારખિન્નસ્સ વનન્તુદકદસ્સનસવનેસુ વિય પીતિ. વનચ્છાયાપવેસનઉદકપરિભોગેસુ વિય સુખં. તસ્મિં તસ્મિં સમયે પાકટભાવતો ચેતં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. ઇતિ અયઞ્ચ પીતિ ઇદઞ્ચ સુખં અસ્સ ઝાનસ્સ, અસ્મિં વા ઝાને અત્થીતિ ઇદં ઝાનં પીતિસુખન્તિ વુચ્ચતિ.

અથ વા પીતિ ચ સુખઞ્ચ પીતિસુખં, ધમ્મવિનયાદયો વિય. વિવેકજં પીતિસુખમસ્સ ઝાનસ્સ, અસ્મિં વા ઝાને અત્થીતિ એવમ્પિ **વિવેકજંપીતિસુખં**. યથેવ હિ ઝાનં, એવં પીતિસુખમ્પેત્થ વિવેકજમેવ હોતિ, તઞ્ચસ્સ અત્થિ, તસ્મા એકપદેનેવ ''વિવેકજંપીતિસુખ''ન્તિપિ વત્તું યુજ્જતિ. વિભઙ્ગે પન ''ઇદં સુખં ઇમાય પીતિયા સહગત''ન્તિઆદિના (વિભ॰ ૫૬૭) નયેન વુત્તં. અત્થો પન તત્થાપિ એવમેવ દટ્ઠબ્બો.

પઠમં ઝાનન્તિ ઇદં પરતો આવિભવિસ્સતિ. **ઉપસમ્પજ્જા**તિ ઉપગન્ત્વા, પાપુણિત્વાતિ વુત્તં હોતિ. ઉપસમ્પાદયિત્વા વા, નિપ્ફાદેત્વાતિ વુત્તં હોતિ. વિભઙ્ગે પન ''ઉપસમ્પજ્જાતિ પઠમસ્સ ઝાનસ્સ લાભો પટિલાભો પત્તિ સમ્પત્તિ ફુસના સચ્છિકિરિયા ઉપસમ્પદા''તિ વુત્તં. તસ્સાપિ એવમેવત્થો દટ્ઠબ્બો. **વિહરતી**તિ તદનુરૂપેન ઇરિયાપથવિહારેન ઇતિવુત્તપ્પકારઝાનસમઙ્ગી હુત્વા અત્તભાવસ્સ ઇરિયં વુત્તિં પાલનં યપનં યાપનં ચારં વિહારં અભિનિપ્ફાદેતિ . વુત્તઞ્હેતં વિભઙ્ગે ''વિહરતીતિ ઇરિયતિ વત્તતિ પાલેતિ યપેતિ યાપેતિ ચરતિ વિહરતિ, તેન વુચ્ચતિ વિહરતી''તિ (વિભ॰ ૫૪૦).

પઞ્ચઙ્ગવિપ્પહીનાદિ

૭૪. યં પન વુત્તં ''**પઞ્ચઙ્ગવિપ્પહીનં પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગત**''ન્તિ, તત્થ કામચ્છન્દો, બ્યાપાદો, થિનમિદ્ધં, ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચં, વિચિકિચ્છાતિ ઇમેસં પઞ્ચન્નં નીવરણાનં પહાનવસેન પઞ્ચઙ્ગવિપ્પહીનતા વેદિતબ્બા. ન હિ એતેસુ અપ્પહીનેસુ ઝાનં ઉપ્પજ્જતિ. તેનસ્સેતાનિ પહાનઙ્ગાનીતિ વુચ્ચન્તિ. કિઞ્ચાપિ હિ ઝાનક્ખણે અઞ્ઞેપિ અકુસલા ધમ્મા પહીયન્તિ, તથાપિ એતાનેવ વિસેસેન ઝાનન્તરાયકરાનિ. કામચ્છન્દેન હિ નાનાવિસયપ્પલોભિતં ચિત્તં ન એકત્તારમ્મણે સમાધિયતિ. કામચ્છન્દાભિભૂતં વા તં ન કામધાતુપ્પહાનાય પટિપદં પટિપજ્જતિ. બ્યાપાદેન ચારમ્મણે પટિહઞ્ઞમાનં ન નિરન્તરં પવત્તતિ . થિનમિદ્ધાભિભૂતં અકમ્મઞ્ઞં હોતિ. ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચપરેતં અવૂપસન્તમેવ હુત્વા પરિબ્ભમતિ. વિચિકિચ્છાય ઉપહતં ઝાનાધિગમસાધિકં પટિપદં નારોહતિ. ઇતિ વિસેસેન ઝાનન્તરાયકરત્તા એતાનેવ **પહાનઙ્ગાની**તિ વુત્તાનીતિ.

યસ્મા પન વિતક્કો આરમ્મણે ચિત્તં અભિનિરોપેતિ, વિચારો અનુપ્પબન્ધતિ, તેહિ અવિક્ખેપાય સમ્પાદિતપ્પયોગસ્સ ચેતસો પયોગસમ્પત્તિસમ્ભવા પીતિ પીણનં, સુખઞ્ચ ઉપબ્રૂહનં કરોતિ. અથ નં સસેસસમ્પયુત્તધમ્મં એતેહિ અભિનિરોપનાનુપ્પબન્ધનપીણનઉપબ્રૂહનેહિ અનુગ્ગહિતા એકગ્ગતા એકત્તારમ્મણે સમં સમ્મા ચ આધિયતિ, તસ્મા વિતક્કો વિચારો પીતિ સુખં ચિત્તેકગ્ગતાતિ ઇમેસં પઞ્ચન્નં ઉપ્પત્તિવસેન પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતતા વેદિતબ્બા. ઉપ્પન્નેસુ હિ એતેસુ પઞ્ચસુ ઝાનં ઉપ્પન્નં નામ હોતિ. તેનસ્સ એતાનિ પઞ્ચ

સમન્નાગતઞ્ઞાનીતિ વુચ્ચન્તિ. તસ્મા ન એતેહિ સમન્નાગતં અઞ્ઞદેવ ઝાનં નામ અત્થીતિ ગહેતબ્બં. યથા પન અઙ્ગમત્તવસેનેવ ચતુરઙ્ગિની સેના, પઞ્ચઙ્ગિકં તૂરિયં, અટ્ઠઙ્ગિકો ચ મગ્ગોતિ વુચ્ચતિ, એવમિદમ્પિ અઙ્ગમત્તવસેનેવ પઞ્ચઙ્ગિકન્તિ વા પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતન્તિ વા વુચ્ચતીતિ વેદિતબ્બં.

એતાનિ ચ પઞ્ચઙ્ગાનિ કિઞ્ચાપિ ઉપચારક્ખણેપિ અત્થિ, અથ ખો ઉપચારે પકતિચિત્તતો બલવતરાનિ. ઇધ પન ઉપચારતોપિ બલવતરાનિ રૂપાવચરલક્ખણપ્પત્તાનિ. એત્થ હિ વિતક્કો સુવિસદેન આકારેન આરમ્મણે ચિત્તં અભિનિરોપયમાનો ઉપ્પજ્જતિ. વિચારો અતિવિય આરમ્મણં અનુમજ્જમાનો. પીતિસુખં સબ્બાવન્તમ્પિ કાયં ફરમાનં. તેનેવાહ – ‘‘નાસ્સ કિઞ્ચિ સબ્બાવતો કાયસ્સ વિવેકજેન પીતિસુખેન અપ્ફુટં હોતી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૨૮). ચિત્તેકગ્ગતાપિ હેટ્ઠિમમ્હિ સમુગ્ગપટલે ઉપરિમં સમુગ્ગપટલં વિય આરમ્મણેસુ ફુસિતા હુત્વા ઉપ્પજ્જતિ, અયમેતેસં ઇતરેહિ વિસેસો. તત્થ ચિત્તેકગ્ગતા કિઞ્ચાપિ સવિતક્કં સવિચારન્તિ ઇમસ્મિં પાઠે ન નિદ્દિટ્ઠા, તથાપિ વિભઙ્ગે ‘‘ઝાનન્તિ વિતક્કો વિચારો પીતિ સુખં ચિત્તસ્સેકગ્ગતા’’તિ (વિભ॰ ૫૬૯) એવં વુત્તત્તા અઙ્ગમેવ. યેન હિ અધિપ્પાયેન ભગવતા ઉદ્દેસો કતો, સોયેવ તેન વિભઙ્ગે પકાસિતોતિ.

તિવિધકલ્યાણં

૭૫. તિવિધકલ્યાણં દસલક્ખણસમ્પન્નન્તિ એત્થ પન આદિમજ્ઝપરિયોસાનવસેન તિવિધકલ્યાણતા. તેસંયેવ ચ આદિમજ્ઝપરિયોસાનાનં લક્ખણવસેન દસલક્ખણસમ્પન્નતા વેદિતબ્બા.

તત્રાયં પાળિ –

> ‘‘પઠમસ્સ ઝાનસ્સ પટિપદાવિસુદ્ધિ આદિ, ઉપેક્ખાનુબ્રૂહના મજ્ઝે, સમ્પહંસના પરિયોસાનં, પઠમસ્સ ઝાનસ્સ પટિપદાવિસુદ્ધિ આદિ, આદિસ્સ કતિ લક્ખણાનિ? આદિસ્સ તીણિ લક્ખણાનિ, યો તસ્સ પરિબન્ધો, તતો ચિત્તં વિસુજ્ઝતિ, વિસુદ્ધત્તા ચિત્તં મજ્ઝિમં સમથનિમિત્તં પટિપજ્જતિ, પટિપન્નત્તા તત્થ ચિત્તં પક્ખન્દતિ. યઞ્ચ પરિબન્ધતો ચિત્તં વિસુજ્ઝતિ, યઞ્ચ વિસુદ્ધત્તા ચિત્તં મજ્ઝિમં સમથનિમિત્તં પટિપજ્જતિ, યઞ્ચ પટિપન્નત્તા તત્થ ચિત્તં પક્ખન્દતિ. પઠમસ્સ ઝાનસ્સ પટિપદાવિસુદ્ધિ આદિ, આદિસ્સ ઇમાનિ તીણિ લક્ખણાનિ. તેન વુચ્ચતિ પઠમં ઝાનં આદિકલ્યાણઞ્ચેવ હોતિ તિલક્ખણસમ્પન્નઞ્ચ.
>
> ‘‘પઠમસ્સ ઝાનસ્સ ઉપેક્ખાનુબ્રૂહના મજ્ઝે, મજ્ઝસ્સ કતિ લક્ખણાનિ? મજ્ઝસ્સ તીણિ લક્ખણાનિ, વિસુદ્ધં ચિત્તં અજ્ઝુપેક્ખતિ, સમથપટિપન્નં અજ્ઝુપેક્ખતિ, એકત્તુપટ્ઠાનં અજ્ઝુપેક્ખતિ. યઞ્ચ વિસુદ્ધં ચિત્તં અજ્ઝુપેક્ખતિ, યઞ્ચ સમથપટિપન્નં અજ્ઝુપેક્ખતિ, યઞ્ચ એકત્તુપટ્ઠાનં અજ્ઝુપેક્ખતિ. પઠમસ્સ ઝાનસ્સ ઉપેક્ખાનુબ્રૂહના મજ્ઝે, મજ્ઝસ્સ ઇમાનિ તીણિ લક્ખણાનિ. તેન વુચ્ચતિ પઠમં ઝાનં મજ્ઝેકલ્યાણઞ્ચેવ હોતિ તિલક્ખણસમ્પન્નઞ્ચ.
>
> ‘‘પઠમસ્સ ઝાનસ્સ સમ્પહંસના પરિયોસાનં, પરિયોસાનસ્સ કતિ લક્ખણાનિ? પરિયોસાનસ્સ ચત્તારિ લક્ખણાનિ, તત્થ જાતાનં ધમ્માનં અનતિવત્તનટ્ઠેન સમ્પહંસના, ઇન્દ્રિયાનં એકરસટ્ઠેન સમ્પહંસના, તદુપગવીરિયવાહનટ્ઠેન સમ્પહંસના, આસેવનટ્ઠેન સમ્પહંસના. પઠમસ્સ ઝાનસ્સ સમ્પહંસના પરિયોસાનં, પરિયોસાનસ્સ ઇમાનિ ચત્તારિ લક્ખણાનિ. તેન વુચ્ચતિ પઠમં ઝાનં પરિયોસાનકલ્યાણઞ્ચેવ હોતિ ચતુલક્ખણસમ્પન્નઞ્ચા’’તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૫૮).

તત્ર પટિપદાવિસુદ્ધિ નામ સસમ્ભારિકો ઉપચારો. ઉપેક્ખાનુબ્રૂહના નામ અપ્પના. સમ્પહંસના નામ પચ્ચવેક્ખણાતિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ. યસ્મા પન ''એકત્તગતં ચિત્તં પટિપદાવિસુદ્ધિપક્ખન્દઞ્ચેવ હોતિ ઉપેક્ખાનુબ્રૂહિતઞ્ચ ઞાણેન ચ સમ્પહંસિત''ન્તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૫૮) પાળિયં વુત્તં, તસ્મા અન્તોઅપ્પનાયમેવ આગમનવસેન **પટિપદાવિસુદ્ધિ**, તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખાય કિચ્ચવસેન **ઉપેક્ખાનુબ્રૂહના**, ધમ્માનં અનતિવત્તનાદિભાવસાધનેન પરિયોદાપકસ્સ ઞાણસ્સ કિચ્ચનિપ્ફત્તિવસેન સમ્પહંસના ચ વેદિતબ્બા.

કથં? યસ્મિઞ્હિ વારે અપ્પના ઉપ્પજ્જતિ, તસ્મિં યો નીવરણસઙ્ખાતો કિલેસગણો તસ્સ ઝાનસ્સ પરિબન્ધો, તતો ચિત્તં વિસુજ્ઝતિ. વિસુદ્ધત્તા આવરણવિરહિતં હુત્વા મજ્ઝિમં સમથનિમિત્તં પટિપજ્જતિ. **મજ્ઝિમં સમથનિમિત્તં** નામ સમપ્પવત્તો અપ્પનાસમાધિયેવ. તદનન્તરં પન પુરિમચિત્તં એકસન્તતિપરિણામનયેન તથત્તમુપગચ્છમાનં મજ્ઝિમં સમથનિમિત્તં પટિપજ્જતિ નામ, એવં પટિપન્નત્તા તથત્તુપગમનેન તત્થ પક્ખન્દતિ નામ. એવં તાવ પુરિમચિત્તે વિજ્જમાનાકારનિપ્ફાદિકા પઠમસ્સ ઝાનસ્સ ઉપ્પાદક્ખણેયેવ આગમનવસેન પટિપદાવિસુદ્ધિ વેદિતબ્બા.

એવં વિસુદ્ધસ્સ પન તસ્સ પુન વિસોધેતબ્બાભાવતો વિસોધને બ્યાપારં અકરોન્તો વિસુદ્ધં ચિત્તં અજ્ઝુપેક્ખતિ નામ. સમથભાવુપગમનેન સમથપટિપન્નસ્સ પુન સમાધાને બ્યાપારં અકરોન્તો સમથપટિપન્નં અજ્ઝુપેક્ખતિ નામ. સમથપટિપન્નભાવતો એવ ચસ્સ કિલેસસંસગ્ગં પહાય એકત્તેન ઉપટ્ઠિતસ્સ પુન એકત્તુપટ્ઠાને બ્યાપારં અકરોન્તો એકત્તુપટ્ઠાનં અજ્ઝુપેક્ખતિ નામ. એવં તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખાય કિચ્ચવસેન ઉપેક્ખાનુબ્રૂહના વેદિતબ્બા.

યે પનેતે એવં ઉપેક્ખાનુબ્રૂહિતે તત્થ જાતા સમાધિપઞ્ઞાસઙ્ખાતા યુગનદ્ધધમ્મા અઞ્ઞમઞ્ઞં અનતિવત્તમાના હુત્વા પવત્તા, યાનિ ચ સદ્ધાદીનિ ઇન્દ્રિયાનિ નાનાકિલેસેહિ વિમુત્તત્તા વિમુત્તિરસેન એકરસાનિ હુત્વા પવત્તાનિ, યઞ્ચેસ તદુપગં તેસં અનતિવત્તનએકરસભાવાનં અનુચ્છવિકં વીરિયં વાહયતિ, યા ચસ્સ તસ્મિં ખણે પવત્તા આસેવના, સબ્બેપિ તે આકારા યસ્મા ઞાણેન સંકિલેસવોદાનેસુ તં તં આદીનવઞ્ચ આનિસંસઞ્ચ દિસ્વા તથા તથા સમ્પહંસિતત્તા વિસોધિતત્તા પરિયોદાપિતત્તા નિપ્ફન્નાવ, તસ્મા ''ધમ્માનં અનતિવત્તનાદિભાવસાધનેન પરિયોદાપકસ્સ ઞાણસ્સ કિચ્ચનિપ્ફત્તિવસેન સમ્પહંસના વેદિતબ્બા''તિ વુત્તં.

તત્થ યસ્મા ઉપેક્ખાવસેન ઞાણં પાકટં હોતિ. યથાહ – ''તથાપગ્ગહિતં ચિત્તં સાધુકં અજ્ઝુપેક્ખતિ, ઉપેક્ખાવસેન પઞ્ઞાવસેન પઞ્ઞિન્દ્રિયં અધિમત્તં હોતિ, ઉપેક્ખાવસેન નાનત્તકિલેસેહિ ચિત્તં વિમુચ્ચતિ, વિમોક્ખવસેન પઞ્ઞાવસેન પઞ્ઞિન્દ્રિયં અધિમત્તં હોતિ. વિમુત્તત્તા તે ધમ્મા એકરસા હોન્તિ. એકરસટ્ઠેન ભાવના''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૨૦૧). તસ્મા ઞાણકિચ્ચભૂતા સમ્પહંસના પરિયોસાનન્તિ વુત્તા.

ઇદાનિ પઠમં ઝાનં અધિગતં હોતિ પથવીકસિણન્તિ એત્થ ગણનાનુપુબ્બતા **પઠમં**, પઠમં ઉપ્પન્નન્તિપિ **પઠમં**. આરમ્મણૂપનિજ્ઝાનતો પચ્ચનીકઝાપનતો વા **ઝાનં**. પથવીમણ્ડલં પન સકલટ્ઠેન **પથવીકસિણન્તિ** વુચ્ચતિ, તં નિસ્સાય પટિલદ્ધનિમિત્તમ્પિ, પથવીકસિણનિમિત્તે પટિલદ્ધઝાનમ્પિ. તત્ર ઇમસ્મિં અત્થે ઝાનં પથવીકસિણન્તિ વેદિતબ્બં. તં સન્ધાય વુત્તં ''પઠમં ઝાનં અધિગતં હોતિ પથવીકસિણ''ન્તિ.

ચિરટ્ઠિતિસમ્પાદનં

૭૬. એવમધિગતે પન એતસ્મિં તેન યોગિના વાલવેધિના વિય, સૂદેન વિય ચ આકારા પરિગ્ગહેતબ્બા. યથા હિ સુકુસલો ધનુગ્ગહો વાલવેધાય કમ્મં કુરુમાનો યસ્મિં વારે વાલં વિજ્ઝતિ, તસ્મિં વારે અક્કન્તપદાનઞ્ચ ધનુદણ્ડસ્સ ચ જિયાય ચ સરસ્સ ચ આકારં પરિગ્ગણ્હેય્ય. ''એવં મે ઠિતેન એવં ધનુદણ્ડં એવં જિયં એવં સરં ગહેત્વા વાલો વિદ્ધો''તિ. સો તતો પટ્ઠાય તથેવ તે આકારે સમ્પાદેન્તો અવિરાધેત્વા વાલં વિજ્ઝેય્ય. એવમેવ યોગિનાપિ ''ઇમં નામ મે ભોજનં ભુઞ્જિત્વા એવરૂપં પુગ્ગલં સેવમાનેન એવરૂપે સેનાસને ઇમિના નામ ઇરિયાપથેન ઇમસ્મિં કાલે ઇદં અધિગત''ન્તિ એતે ભોજનસપ્પાયાદયો આકારા પરિગ્ગહેતબ્બા. એવઞ્હિ સો નટ્ઠે વા તસ્મિં તે આકારે સમ્પાદેત્વા પુન ઉપ્પાદેતું, અપ્પગુણં વા પગુણં કરોન્તો પુનપ્પુનં અપ્પેતું સક્ખિસ્સતિ.

યથા ચ કુસલો સૂદો ભત્તારં પરિવિસન્તો તસ્સ યં યં રુચિયા ભુઞ્જતિ, તં તં સલ્લક્ખેત્વા તતો પટ્ઠાય તાદિસમેવ ઉપનામેન્તો લાભસ્સ ભાગી હોતિ, એવમયમ્પિ અધિગતક્ખણે ભોજનાદયો આકારે ગહેત્વા તે સમ્પાદેન્તો નટ્ઠે નટ્ઠે પુનપ્પુનં અપ્પનાય લાભી હોતિ. તસ્મા તેન વાલવેધિના વિય સૂદેન વિય ચ આકારા પરિગ્ગહેતબ્બા. વુત્તમ્પિ ચેતં ભગવતા –

> ''સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, પણ્ડિતો બ્યત્તો કુસલો સૂદો રાજાનં વા રાજમહામત્તં વા નાનચ્ચયેહિ સૂપેહિ પચ્ચુપટ્ઠિતો અસ્સ અમ્બિલગ્ગેહિપિ તિત્તકગ્ગેહિપિ કટુકગ્ગેહિપિ મધુરગ્ગેહિપિ ખારિકેહિપિ અખારિકેહિપિ લોણિકેહિપિ અલોણિકેહિપિ. સ ખો સો, ભિક્ખવે, પણ્ડિતો બ્યત્તો કુસલો સૂદો સકસ્સ ભત્તુ નિમિત્તં ઉગ્ગણ્હાતિ 'ઇદં વા મે અજ્જ ભત્તુ સૂપેય્યં રુચ્ચતિ, ઇમસ્સ વા અભિહરતિ, ઇમસ્સ વા બહું ગણ્હાતિ, ઇમસ્સ વા વણ્ણં ભાસતિ, અમ્બિલગ્ગં વા મે અજ્જ ભત્તુ સૂપેય્યં રુચ્ચતિ, અમ્બિલગ્ગસ્સ વા અભિહરતિ, અમ્બિલગ્ગસ્સ વા બહું ગણ્હાતિ, અમ્બિલગ્ગસ્સ વા વણ્ણં ભાસતિ...પે॰... અલોણિકસ્સ વા વણ્ણં ભાસતી'તિ. સ ખો સો, ભિક્ખવે, પણ્ડિતો બ્યત્તો કુસલો સૂદો લાભી ચેવ હોતિ અચ્છાદનસ્સ, લાભી વેતનસ્સ, લાભી અભિહારાનં. તં કિસ્સ હેતુ? તથા હિ સો, ભિક્ખવે, પણ્ડિતો બ્યત્તો કુસલો સૂદો સકસ્સ ભત્તુ નિમિત્તં ઉગ્ગણ્હાતિ. એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, ઇધેકચ્ચો પણ્ડિતો બ્યત્તો કુસલો ભિક્ખુ કાયે કાયાનુપસ્સી વિહરતિ...પે॰... વેદનાસુ વેદના... ચિત્તે ચિત્તા... ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સી વિહરતિ આતાપી સમ્પજાનો સતિમા વિનેય્ય લોકે અભિજ્ઝાદોમનસ્સં. તસ્સ ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સિનો વિહરતો ચિત્તં સમાધિયતિ, ઉપક્કિલેસા પહીયન્તિ, સો તં નિમિત્તં ઉગ્ગણ્હાતિ. સ ખો સો, ભિક્ખવે, પણ્ડિતો બ્યત્તો કુસલો ભિક્ખુ લાભી ચેવ હોતિ દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારાનં, લાભી સતિસમ્પજઞ્ઞસ્સ. તં કિસ્સ હેતુ? તથા હિ સો, ભિક્ખવે, પણ્ડિતો બ્યત્તો કુસલો ભિક્ખુ સકસ્સ ચિત્તસ્સ નિમિત્તં ઉગ્ગણ્હાતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૩૭૪).

નિમિત્તગ્ગહણેન ચસ્સ પુન તે આકારે સમ્પાદયતો અપ્પનામત્તમેવ ઇજ્ઝતિ, ન ચિરટ્ઠાનં. ચિરટ્ઠાનં પન સમાધિપરિબન્ધાનં ધમ્માનં સુવિસોધિતત્તા હોતિ. યો હિ ભિક્ખુ કામાદીનવપચ્ચવેક્ખણાદીહિ કામચ્છન્દં ન સુટ્ઠુ વિક્ખમ્ભેત્વા, કાયપસ્સદ્ધિવસેન કાયદુટ્ઠુલ્લં ન સુપ્પટિપસ્સદ્ધં કત્વા, આરમ્ભધાતુમનસિકારાદિવસેન થિનમિદ્ધં ન સુટ્ઠુ પટિવિનોદેત્વા, સમથનિમિત્તમનસિકારાદિવસેન ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચં ન સુસમૂહતં કત્વા, અઞ્ઞેપિ સમાધિપરિબન્ધે ધમ્મે ન સુટ્ઠુ વિસોધેત્વા ઝાનં સમાપજ્જતિ, સો અવિસોધિતં આસયં પવિટ્ઠભમરો વિય અવિસુદ્ધં ઉય્યાનં પવિટ્ઠરાજા વિય ચ ખિપ્પમેવ નિક્ખમતિ. યો પન સમાધિપરિબન્ધે ધમ્મે સુટ્ઠુ વિસોધેત્વા ઝાનં સમાપજ્જતિ, સો સુવિસોધિતં આસયં પવિટ્ઠભમરો વિય સુપરિસુદ્ધં ઉય્યાનં પવિટ્ઠરાજા વિય ચ સકલમ્પિ દિવસભાગં અન્તોસમાપત્તિયંયેવ હોતિ. તેનાહુ પોરાણા –

‘‘કામેસુ છન્દં પટિઘં વિનોદયે,
ઉદ્ધચ્ચમિદ્ધં વિચિકિચ્છપઞ્ચમં;
વિવેકપામોજ્જકરેન ચેતસા,
રાજાવ સુદ્ધન્તગતો તહિં રમે’’તિ.

તસ્મા ચિરટ્ઠિતિકામેન પરિબન્ધકધમ્મે વિસોધેત્વા ઝાનં સમાપજ્જિતબ્બં. ચિત્તભાવનાવેપુલ્લત્થઞ્ચ યથાલદ્ધં પટિભાગનિમિત્તં વડ્ઢેતબ્બં. તસ્સ દ્વે વડ્ઢનાભૂમિયો ઉપચારં વા અપ્પનં વા. ઉપચારં પત્વાપિ હિ તં વડ્ઢેતું વટ્ટતિ અપ્પનં પત્વાપિ. એકસ્મિં પન ઠાને અવસ્સં વડ્ઢેતબ્બં. તેન વુત્તં ‘‘યથાલદ્ધં પટિભાગનિમિત્તં વડ્ઢેતબ્બ’’ન્તિ.

નિમિત્તવડ્ઢનનયો

૭૭. તત્રાયં વડ્ઢનનયો, તેન યોગિના તં નિમિત્તં પત્તવડ્ઢનપૂવવડ્ઢનભત્તવડ્ઢનલતાવડ્ઢનદુસ્સવડ્ઢનયોગેન અવડ્ઢેત્વા યથા નામ કસ્સકો કસિતબ્બટ્ઠાનં નઙ્ગલેન પરિચ્છિન્દિત્વા પરિચ્છેદબ્ભન્તરે કસતિ, યથા વા પન ભિક્ખૂ સીમં બન્ધન્તા પઠમં નિમિત્તાનિ સલ્લક્ખેત્વા પચ્છા બન્ધન્તિ, એવમેવ તસ્સ યથાલદ્ધસ્સ નિમિત્તસ્સ અનુક્કમેન એકઙ્ગુલદ્વઙ્ગુલતિવઙ્ગુલચતુરઙ્ગુલમત્તં મનસા પરિચ્છિન્દિત્વા યથાપરિચ્છેદં વડ્ઢેતબ્બં. અપરિચ્છિન્દિત્વા પન ન વડ્ઢેતબ્બં. તતો વિદત્થિરતનપમુખપરિવેણવિહારસીમાનં ગામનિગમજનપદરજ્જસમુદ્દસીમાનઞ્ચ પરિચ્છેદવસેન વડ્ઢયન્તેન ચક્કવાળપરિચ્છેદેન વા તતો વાપિ ઉત્તરિ પરિચ્છિન્દિત્વા વડ્ઢેતબ્બં.

યથા હિ હંસપોતકા પક્ખાનં ઉટ્ઠિતકાલતો પટ્ઠાય પરિત્તં પરિત્તં પદેસં ઉપ્પતન્તા પરિચયં કત્વા અનુક્કમેન ચન્દિમસૂરિયસન્તિકં ગચ્છન્તિ, એવમેવ ભિક્ખુ વુત્તનયેન નિમિત્તં પરિચ્છિન્દિત્વા વડ્ઢેન્તો યાવ ચક્કવાળપરિચ્છેદા તતો વા ઉત્તરિ વડ્ઢેતિ. અથસ્સ તં નિમિત્તં વડ્ઢિતવડ્ઢિતટ્ઠાને પથવિયા ઉક્કૂલવિક્કૂલનદીવિદુગ્ગપબ્બતવિસમેસુ સઙ્કુસતસમબ્ભાહતં ઉસભચમ્મં વિય હોતિ.

તસ્મિં પન નિમિત્તે પત્તપઠમજ્ઝાનેન આદિકમ્મિકેન સમાપજ્જનબહુલેન ભવિતબ્બં, ન પચ્ચવેક્ખણબહુલેન. પચ્ચવેક્ખણબહુલસ્સ હિ ઝાનઙ્ગાનિ થૂલાનિ દુબ્બલાનિ હુત્વા ઉપટ્ઠહન્તિ. અથસ્સ તાનિ એવં ઉપટ્ઠિતત્તા ઉપરિ ઉસ્સુક્કનાય પચ્ચયતં આપજ્જન્તિ. સો અપ્પગુણે ઝાને ઉસ્સુક્કમાનો પત્તપઠમજ્ઝાના ચ પરિહાયતિ, ન ચ સક્કોતિ દુતિયં પાપુણિતું. તેનાહ ભગવા –

> ‘‘સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, ગાવી પબ્બતેય્યા બાલા અબ્યત્તા અખેત્તઞ્ઞૂ અકુસલા વિસમે પબ્બતે ચરિતું. તસ્સા એવમસ્સ ‘યંનૂનાહં અગતપુબ્બઞ્ચેવ દિસં ગચ્છેય્યં, અખાદિતપુબ્બાનિ ચ તિણાનિ ખાદેય્યં, અપીતપુબ્બાનિ ચ પાનીયાનિ પિવેય્ય’ન્તિ. સા પુરિમં પાદં ન સુપતિટ્ઠિતં પતિટ્ઠાપેત્વા પચ્છિમં પાદં ઉદ્ધરેય્ય, સા ન ચેવ અગતપુબ્બં દિસં ગચ્છેય્ય, ન ચ અખાદિતપુબ્બાનિ તિણાનિ ખાદેય્ય, ન ચ અપીતપુબ્બાનિ પાનીયાનિ પિવેય્ય. યસ્મિઞ્ચસ્સા પદેસે ઠિતાય એવમસ્સ ‘યંનૂનાહં અગતપુબ્બઞ્ચેવ... પે॰... પિવેય્ય’ન્તિ. તઞ્ચ પદેસં ન સોત્થિના પચ્ચાગચ્છેય્ય. તં કિસ્સ હેતુ ? તથા હિ સા, ભિક્ખવે, ગાવી પબ્બતેય્યા બાલા અબ્યત્તા અખેત્તઞ્ઞૂ અકુસલા વિસમે પબ્બતે ચરિતું, એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, ઇધેકચ્ચો ભિક્ખુ બાલો અબ્યત્તો અખેત્તઞ્ઞૂ અકુસલો વિવિચ્ચેવ કામેહિ...પે॰... પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરિતું. સો તં નિમિત્તં નાસેવતિ, ન ભાવેતિ, ન બહુલીકરોતિ, ન સ્વાધિટ્ઠિતં અધિટ્ઠાતિ, તસ્સ એવં હોતિ ‘યંનૂનાહં વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા...પે॰... દુતિયં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરેય્ય’ન્તિ. સો ન સક્કોતિ

વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા...પે॰... દુતિયં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરિતું. તસ્સેવં હોતિ ‘યંનૂનાહં વિવિચ્ચેવ કામેહિ...પે॰... પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરેય્ય’ન્તિ. સો ન સક્કોતિ વિવિચ્ચેવ કામેહિ...પે॰... પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરિતું. અયં વુચ્ચતિ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ઉભતો ભટ્ઠો ઉભતો પરિહીનો, સેય્યથાપિ સા ગાવી પબ્બતેય્યા બાલા અબ્યત્તા અખેત્તઞ્ઞૂ અકુસલા વિસમે પબ્બતે ચરિતુ''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૯.૩૫).

તસ્માનેન તસ્મિંયેવ તાવ પઠમજ્ઝાને પઞ્ચહાકારેહિ ચિણ્ણવસિના ભવિતબ્બં.

પઞ્ચવસીકથા

૭૮. તત્રિમા પઞ્ચ વસિયો આવજ્જનવસી, સમાપજ્જનવસી, અધિટ્ઠાનવસી, વુટ્ઠાનવસી, પચ્ચવેક્ખણવસીતિ. પઠમં ઝાનં યત્થિચ્છકં યદિચ્છકં યાવદિચ્છકં આવજ્જેતિ, આવજ્જનાય દન્ધાયિતત્તં નત્થીતિ **આવજ્જનવસી**. પઠમં ઝાનં યત્થિચ્છકં...પે॰... સમાપજ્જતિ, સમાપજ્જનાય દન્ધાયિતત્તં નત્થીતિ **સમાપજ્જનવસી**. એવં સેસાપિ વિત્થારેતબ્બા.

અયં પનેત્થ અત્થપ્પકાસના, પઠમજ્ઝાનતો વુટ્ઠાય પઠમં વિતક્કં આવજ્જયતો ભવઙ્ગં ઉપચ્છિન્દિત્વા ઉપ્પન્નાવજ્જનાનન્તરં વિતક્કારમ્મણાનેવ ચત્તારિ પઞ્ચ વા જવનાનિ જવન્તિ. તતો દ્વે ભવઙ્ગાનિ, તતો પુન વિચારારમ્મણં આવજ્જનં, વુત્તનયાનેવ જવનાનીતિ એવં પઞ્ચસુ ઝાનઙ્ગેસુ યદા નિરન્તરં ચિત્તં પેસેતું સક્કોતિ, અથસ્સ **આવજ્જનવસી** સિદ્ધા હોતિ. અયં પન મત્થકપ્પત્તા વસી ભગવતો યમકપાટિહારિયે લબ્ભતિ , અઞ્ઞેસં વા એવરૂપે કાલે. ઇતો પરં સીઘતરા આવજ્જનવસી નામ નત્થિ.

આયસ્મતો પન મહામોગ્ગલ્લાનસ્સ નન્દોપનન્દનાગરાજદમને વિય સીઘં સમાપજ્જનસમત્થતા **સમાપજ્જનવસી** નામ.

અચ્છરામત્તં વા દસચ્છરામત્તં વા ખણં ઠપેતું સમત્થતા **અધિટ્ઠાનવસી** નામ. તથેવ લહું વુટ્ઠાતું સમત્થતા **વુટ્ઠાનવસી** નામ. તદુભયદસ્સનત્થં બુદ્ધરક્ખિતત્થેરસ્સ વત્થું કથેતું વટ્ટતિ.

સો હાયસ્મા ઉપસમ્પદાય અટ્ઠવસ્સિકો હુત્વા થેરમ્બત્થલે મહારોહણગુત્તત્થેરસ્સ ગિલાનુપટ્ઠાનં આગતાનં તિંસમત્તાનં ઇદ્ધિમન્તસહસ્સાનં મજ્ઝે નિસિન્નો થેરસ્સ યાગું પટિગ્ગાહયમાનં ઉપટ્ઠાકનાગરાજાનં ગહેસ્સામીતિ આકાસતો પક્ખન્દન્તં સુપણ્ણરાજાનં દિસ્વા તાવદેવ પબ્બતં નિમ્મિનિત્વા નાગરાજાનં બાહાયં ગહેત્વા તત્થ પાવિસિ. સુપણ્ણરાજા પબ્બતે પહારં દત્વા પલાયિ. મહાથેરો આહ – ''સચે, આવુસો, બુદ્ધરક્ખિતો નાભવિસ્સ, સબ્બેવ ગારય્હા અસ્સામા''તિ.

પચ્ચવેક્ખણવસી પન આવજ્જનવસિયા એવ વુત્તા. પચ્ચવેક્ખણજવનાનેવ હિ તત્થ આવજ્જનાનન્તરાનીતિ.

દુતિયજ્ઝાનકથા

૭૯. ઇમાસુ પન પઞ્ચસુ વસીસુ ચિણ્ણવસિના પગુણપઠમજ્ઝાનતો વુટ્ઠાય ''અયં સમાપત્તિ આસન્નનીવરણપચ્ચત્થિકા, વિતક્કવિચારાનં ઓળારિકત્તા અઙ્ગદુબ્બલા''તિ ચ તત્થ દોસં દિસ્વા દુતિયજ્ઝાનં

સન્તતો મનસિકત્વા પઠમજ્ઝાને નિકન્તિં પરિયાદાય દુતિયાધિગમાય યોગો કાતબ્બો. અથસ્સ યદા પઠમજ્ઝાના વુટ્ઠાય સતસ્સ સમ્પજાનસ્સ ઝાનઙ્ગાનિ પચ્ચવેક્ખતો વિતક્કવિચારા ઓળારિકતો ઉપટ્ઠહન્તિ, પીતિસુખઞ્ચેવ ચિત્તેકગ્ગતા ચ સન્તતો ઉપટ્ઠાતિ, તદાસ્સ ઓળારિકઙ્ગં પહાનાય સન્તઅઙ્ગપટિલાભાય ચ તદેવ નિમિત્તં ''પથવી પથવી''તિ પુનપ્પુનં મનસિકરોતો ''ઇદાનિ દુતિયજ્ઝાનં ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિ ભવઙ્ગં ઉપચ્છિન્દિત્વા તદેવ પથવીકસિણં આરમ્મણં કત્વા મનોદ્વારાવજ્જનં ઉપ્પજ્જતિ . તતો તસ્મિંયેવારમ્મણે ચત્તારિ પઞ્ચ વા જવનાનિ જવન્તિ, યેસમવસાને એકં રૂપાવચરં દુતિયજ્ઝાનિકં. સેસાનિ વુત્તપ્પકારાનેવ કામાવચરાનીતિ.

એત્તાવતા ચેસ વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા અજ્ઝત્તં સમ્પસાદનં ચેતસો એકોદિભાવં અવિતક્કં અવિચારં સમાધિજં પીતિસુખં દુતિયં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ. એવમનેન દ્વઙ્ગવિપ્પહીનં તિવઙ્ગસમન્નાગતં તિવિધકલ્યાણં દસલક્ખણસમ્પન્નં દુતિયં ઝાનં અધિગતં હોતિ પથવીકસિણં.

૮૦. તત્થ **વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા**તિ વિતક્કસ્સ ચ વિચારસ્સ ચાતિ ઇમેસં દ્વિન્નં વૂપસમા સમતિક્કમા, દુતિયજ્ઝાનક્ખણે અપાતુભાવાતિ વુત્તં હોતિ. તત્થ કિઞ્ચાપિ દુતિયજ્ઝાને સબ્બેપિ પઠમજ્ઝાનધમ્મા ન સન્તિ. અઞ્ઞેયેવ હિ પઠમજ્ઝાને ફસ્સાદયો, અઞ્ઞે ઇધ. ઓળારિકસ્સ પન ઓળારિકસ્સ અઙ્ગસ્સ સમતિક્કમા પઠમજ્ઝાનતો પરેસં દુતિયજ્ઝાનાદીનં અધિગમો હોતીતિ દીપનત્થં ''વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા''તિ એવં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

અજ્ઝત્તન્તિ ઇધ નિયકજ્ઝત્તમધિપ્પેતં. વિભઙ્ગે પન ''અજ્ઝત્તં પચ્ચત્ત''ન્તિ એત્તકમેવ વુત્તં. યસ્મા ચ નિયકજ્ઝત્તમધિપ્પેતં, તસ્મા અત્તનિ જાતં અત્તનો સન્તાને નિબ્બત્તન્તિ અયમેત્થ અત્થો. **સમ્પસાદન**ન્તિ સમ્પસાદનં વુચ્ચતિ સદ્ધા. સમ્પસાદનયોગતો ઝાનમ્પિ સમ્પસાદનં. નીલવણ્ણયોગતો નીલવત્થં વિય. યસ્મા વા તં ઝાનં સમ્પસાદનસમન્નાગતત્તા વિતક્કવિચારક્ખોભવૂપસમનેન ચ ચેતસો સમ્પસાદયતિ, તસ્માપિ સમ્પસાદનન્તિ વુત્તં. ઇમસ્મિઞ્ચ અત્થવિકપ્પે સમ્પસાદનં ચેતસોતિ એવં પદસમ્બન્ધો વેદિતબ્બો. પુરિમસ્મિં પન અત્થવિકપ્પે ચેતસોતિ એતં એકોદિભાવેન સદ્ધિં યોજેતબ્બં.

તત્રાયમત્થયોજના, એકો ઉદેતીતિ એકોદિ, વિતક્કવિચારેહિ અનજ્ઝારૂળ્હત્તા અગ્ગો સેટ્ઠો હુત્વા ઉદેતીતિ અત્થો. સેટ્ઠોપિ હિ લોકે એકોતિ વુચ્ચતિ. વિતક્કવિચારવિરહતો વા એકો અસહાયો હુત્વા ઇતિપિ વત્તું વટ્ટતિ. અથ વા સમ્પયુત્તધમ્મે ઉદાયતીતિ ઉદિ, ઉટ્ઠાપેતીતિ અત્થો. સેટ્ઠટ્ઠેન એકો ચ સો ઉદિ ચાતિ એકોદિ, સમાધિસ્સેતં અધિવચનં. ઇતિ ઇમં એકોદિં ભાવેતિ વડ્ઢેતીતિ ઇદં દુતિયજ્ઝાનં એકોદિભાવં. સો પનાયં એકોદિ યસ્મા ચેતસો, ન સત્તસ્સ, ન જીવસ્સ, તસ્મા એતં ચેતસો એકોદિભાવન્તિ વુત્તં.

નનુ ચાયં સદ્ધા પઠમજ્ઝાનેપિ અત્થિ, અયઞ્ચ એકોદિનામકો સમાધિ, અથ કસ્મા ઇદમેવ ''સમ્પસાદનં ચેતસો એકોદિભાવઞ્ચા''તિ વુત્તન્તિ. વુચ્ચતે, અદુઞ્હિ પઠમજ્ઝાનં વિતક્કવિચારક્ખોભેન વીચિતરઙ્ગસમાકુલમિવ જલં ન સુપ્પસન્નં હોતિ, તસ્મા સતિયાપિ સદ્ધાય ''સમ્પસાદન''ન્તિ ન વુત્તં. ન સુપ્પસન્નત્તાયેવ ચેત્થ સમાધિપિ ન સુટ્ઠુ પાકટો, તસ્મા ''એકોદિભાવ''ન્તિપિ ન વુત્તં. ઇમસ્મિં પન ઝાને વિતક્કવિચારપલિબોધાભાવેન લદ્ધોકાસા બલવતી સદ્ધા, બલવસદ્ધાસહાયપટિલાભેનેવ ચ સમાધિપિ પાકટો, તસ્મા ઇદમેવ એવં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. વિભઙ્ગે પન ''સમ્પસાદનન્તિ યા સદ્ધા સદ્દહના ઓકપ્પના અભિપ્પસાદો. ચેતસો એકોદિભાવન્તિ યા ચિત્તસ્સ

ઠિતિ…પે॰… સમ્માસમાધી’’તિ એત્તકમેવ વુત્તં. એવં વુત્તેન પન તેન સદ્ધિં અયમત્થવણ્ણના યથા ન વિરુજ્ઝતિ, અઞ્ઞદત્થુ સંસન્દતિ ચેવ સમેતિ ચ, એવં વેદિતબ્બા.

૮૧. **અવિતક્કં અવિચાર**ન્તિ ભાવનાય પહીનત્તા એતસ્મિં, એતસ્સ વા વિતક્કો નત્થીતિ અવિતક્કં. ઇમિનાવ નયેન અવિચારં. વિભઙ્ગેપિ વુત્તં ‘‘ઇતિ અયઞ્ચ વિતક્કો અયઞ્ચ વિચારો સન્તા હોન્તિ સમિતા વૂપસન્તા અત્થઙ્ગતા અબ્ભત્થઙ્ગતા અપ્પિતા બ્યપ્પિતા સોસિતા વિસોસિતા બ્યન્તિકતા, તેન વુચ્ચતિ અવિતક્કં અવિચાર’’ન્તિ (વિભ॰ ૫૭૬).

એત્થાહ ‘‘નનુ ચ ‘વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા’તિ ઇમિનાપિ અયમત્થો સિદ્ધો, અથ કસ્મા પુન વુત્તં ‘અવિતક્કં અવિચાર’ન્તિ’’. વુચ્ચતે, એવમેતં સિદ્ધોવાયમત્થો, ન પનેતં તદત્થદીપકં. નનુ અવોચુમ્હ ‘‘ઓળારિકસ્સ પન ઓળારિકસ્સ અઙ્ગસ્સ સમતિક્કમા પઠમજ્ઝાનતો પરેસં દુતિયજ્ઝાનાદીનં સમધિગમો હોતીતિ દસ્સનત્થં વિતક્કવિચારાનં વૂપસમાતિ એવં વુત્ત’’ન્તિ.

અપિચ વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા ઇદં સમ્પસાદનં, ન કિલેસકાલુસ્સિયસ્સ. વિતક્કવિચારાનઞ્ચ વૂપસમા એકોદિભાવં, ન ઉપચારજ્ઝાનમિવ નીવરણપ્પહાના , પઠમજ્ઝાનમિવ ચ ન અઙ્ગપાતુભાવાતિ એવં સમ્પસાદનએકોદિભાવાનં હેતુપરિદીપકમિદં વચનં. તથા વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા ઇદં અવિતક્કં અવિચારં, ન તતિયચતુત્થજ્ઝાનાનિ વિય ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનિ વિય ચ અભાવાતિ એવં અવિતક્કઅવિચારભાવસ્સ હેતુપરિદીપકઞ્ચ, ન વિતક્કવિચારાભાવમત્તપરિદીપકં. વિતક્કવિચારાભાવમત્તપરિદીપકમેવ પન ‘‘અવિતક્કં અવિચાર’’ન્તિ ઇદં વચનં. તસ્મા પુરિમં વત્વાપિ વત્તબ્બમેવાતિ.

સમાધિજન્તિ પઠમજ્ઝાનસમાધિતો સમ્પયુત્તસમાધિતો વા જાતન્તિ અત્થો. તત્થ કિઞ્ચાપિ પઠમમ્પિ સમ્પયુત્તસમાધિતો જાતં, અથ ખો અયમેવ સમાધિ ‘‘સમાધી’’તિ વત્તબ્બતં અરહતિ વિતક્કવિચારક્ખોભવિરહેન અતિવિય અચલત્તા, સુપ્પસન્નત્તા ચ, તસ્મા ઇમસ્સ વણ્ણભણનત્થં ઇદમેવ ‘‘સમાધિજ’’ન્તિ વુત્તં. પીતિસુખન્તિ ઇદં વુત્તનયમેવ.

દુતિયન્તિ ગણનાનુપુબ્બતા દુતિયં. ઇદં દુતિયં સમાપજ્જતીતિપિ દુતિયં. યં પન વુત્તં ‘‘દ્વઙ્ગવિપ્પહીનં તિવઙ્ગસમન્નાગત’’ન્તિ, તત્થ વિતક્કવિચારાનં પહાનવસેન દ્વઙ્ગવિપ્પહીનતા વેદિતબ્બા. યથા ચ પઠમજ્ઝાનસ્સ ઉપચારક્ખણે નીવરણાનિ પહીયન્તિ, ન તથા ઇમસ્સ વિતક્કવિચારા. અપ્પનાક્ખણેયેવ ચ પનેતં વિના તેહિ ઉપ્પજ્જતિ. તેનસ્સ તે ‘‘પહાનઙ્ગ’’ન્તિ વુચ્ચન્તિ. પીતિ સુખં ચિત્તેકગ્ગતાતિ ઇમેસં પન તિણ્ણં ઉપ્પત્તિવસેન તિવઙ્ગસમન્નાગતતા વેદિતબ્બા. તસ્મા યં વિભઙ્ગે ‘‘ઝાનન્તિ સમ્પસાદો પીતિ સુખં ચિત્તસ્સ એકગ્ગતા’’તિ (વિભ॰ ૫૮૦) વુત્તં, તં સપરિક્ખારં ઝાનં દસ્સેતું પરિયાયેન વુત્તં. ઠપેત્વા પન સમ્પસાદનં નિપ્પરિયાયેન ઉપનિજ્ઝાનલક્ખણપ્પત્તાનં અઙ્ગાનં વસેન તિવઙ્ગિકમેવ એતં હોતિ. યથાહ – ‘‘કતમં તસ્મિં સમયે તિવઙ્ગિકં ઝાનં હોતિ, પીતિ સુખં ચિત્તસ્સ એકગ્ગતા’’તિ (ધ॰ સ॰ ૧૬૧; વિભ॰ ૬૨૮). સેસં પઠમજ્ઝાને વુત્તનયમેવ.

તતિયજ્ઝાનકથા

૮૨. એવમધિગતે પન તસ્મિમ્પિ વુત્તનયેનેવ પઞ્ચહાકારેહિ ચિણ્ણવસિના હુત્વા પગુણદુતિયજ્ઝાનતો વુટ્ઠાય ‘‘અયં સમાપત્તિ આસન્નવિતક્કવિચારપચ્ચત્થિકા, ‘યદેવ તત્થ પીતિગતં ચેતસો ઉપ્પિલાવિતં, એતેનેતં

ઓળારિકં અક્ખાયતી’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૯૬) વુત્તાય પીતિયા ઓળારિકત્તા અઙ્ગદુબ્બલા’’તિ ચ તત્થ દોસં દિસ્વા તતિયજ્ઝાનં સન્તતો મનસિકરિત્વા દુતિયજ્ઝાને નિકન્તિં પરિયાદાય તતિયાધિગમાય યોગો કાતબ્બો. અથસ્સ યદા દુતિયજ્ઝાનતો વુટ્ઠાય સતસ્સ સમ્પજાનસ્સ ઝાનઙ્ગાનિ પચ્ચવેક્ખતો પીતિ ઓળારિકતો ઉપટ્ઠાતિ, સુખઞ્ચેવ એકગ્ગતા ચ સન્તતો ઉપટ્ઠાતિ. તદાસ્સ ઓળારિકઙ્ગપ્પહાનાય સન્તઅઙ્ગપટિલાભાય ચ તદેવ નિમિત્તં ‘‘પથવી પથવી’’તિ પુનપ્પુનં મનસિકરોતો ‘‘ઇદાનિ તતિયજ્ઝાનં ઉપ્પજ્જિસ્સતી’’તિ ભવઙ્ગં ઉપચ્છિન્દિત્વા તદેવ પથવીકસિણં આરમ્મણં કત્વા મનોદ્વારાવજ્જનં ઉપ્પજ્જતિ. તતો તસ્મિંયેવારમ્મણે ચત્તારિ પઞ્ચ વા જવનાનિ જવન્તિ, યેસં અવસાને એકં રૂપાવચરં તતિયજ્ઝાનિકં, સેસાનિ વુત્તનયેનેવ કામાવચરાનીતિ. એત્તાવતા ચ પનેસ પીતિયા ચ વિરાગા ઉપેક્ખકો ચ વિહરતિ સતો ચ સમ્પજાનો, સુખઞ્ચ કાયેન પટિસંવેદેતિ, યં તં અરિયા આચિક્ખન્તિ ઉપેક્ખકો સતિમા સુખવિહારીતિ, તતિયં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતીતિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૩૦; ધ॰ સ॰ ૧૬૩). એવમનેન એકઙ્ગવિપ્પહીનં દુવઙ્ગસમન્નાગતં તિવિધકલ્યાણં દસલક્ખણસમ્પન્નં તતિયં ઝાનં અધિગતં હોતિ પથવીકસિણં.

૮૩. તત્થ **પીતિયા ચ વિરાગા**તિ વિરાગો નામ વુત્તપ્પકારાય પીતિયા જિગુચ્છનં વા સમતિક્કમો વા. ઉભિન્નં પન અન્તરા ચસદ્દો સમ્પિણ્ડનત્થો, સો વૂપસમં વા સમ્પિણ્ડેતિ વિતક્કવિચારાનં વૂપસમં વા. તત્થ યદા વૂપસમમેવ સમ્પિણ્ડેતિ, તદા ‘‘પીતિયા ચ વિરાગા કિઞ્ચ ભિય્યો વૂપસમા ચા’’તિ એવં યોજના વેદિતબ્બા. ઇમિસ્સા ચ યોજનાય વિરાગો જિગુચ્છનત્થો હોતિ, તસ્મા ‘‘પીતિયા જિગુચ્છના ચ વૂપસમા ચા’’તિ અયમત્થો દટ્ઠબ્બો. યદા પન વિતક્કવિચારવૂપસમં સમ્પિણ્ડેતિ, તદા ‘‘પીતિયા ચ વિરાગા, કિઞ્ચ ભિય્યો વિતક્કવિચારાનઞ્ચ વૂપસમા’’તિ એવં યોજના વેદિતબ્બા. ઇમિસ્સા ચ યોજનાય વિરાગો સમતિક્કમનત્થો હોતિ, તસ્મા ‘‘પીતિયા ચ સમતિક્કમા વિતક્કવિચારાનઞ્ચ વૂપસમા’’તિ અયમત્થો દટ્ઠબ્બો.

કામઞ્ચેતે વિતક્કવિચારા દુતિયજ્ઝાનેયેવ વૂપસન્તા, ઇમસ્સ પન ઝાનસ્સ મગ્ગપરિદીપનત્થં વણ્ણભણનત્થઞ્ચેતં વુત્તં. વિતક્કવિચારાનઞ્ચ વૂપસમાતિ હિ વુત્તે ઇદં પઞ્ઞાયતિ, નૂન વિતક્કવિચારવૂપસમો મગ્ગો ઇમસ્સ ઝાનસ્સાતિ. યથા ચ તતિયે અરિયમગ્ગે અપ્પહીનાનમ્પિ સક્કાયદિટ્ઠાદીનં ‘‘પઞ્ચન્નં ઓરમ્ભાગિયાનં સંયોજનાનં પહાના’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૩૭૩; મ॰ નિ॰ ૨.૧૩૩; સં॰ નિ॰ ૫.૧૮૪; અ॰ નિ॰ ૩.૮૮) એવં પહાનં વુચ્ચમાનં વણ્ણભણનં હોતિ, તદધિગમાય ઉસ્સુક્કાનં ઉસ્સાહજનકં, એવમેવ ઇધ અવૂપસન્તાનમ્પિ વિતક્કવિચારાનં વૂપસમો વુચ્ચમાનો વણ્ણભણનં હોતિ. તેનાયમત્થો વુત્તો ‘‘પીતિયા ચ સમતિક્કમા વિતક્કવિચારાનઞ્ચ વૂપસમા’’તિ.

૮૪. **ઉપેક્ખકો ચ વિહરતી**તિ એત્થ ઉપપત્તિતો ઇક્ખતીતિ ઉપેક્ખા. સમં પસ્સતિ, અપક્ખપતિતા હુત્વા પસ્સતીતિ અત્થો. તાય વિસદાય વિપુલાય થામગતાય સમન્નાગતત્તા તતિયજ્ઝાનસમઙ્ગી ઉપેક્ખકોતિ વુચ્ચતિ.

ઉપેક્ખા પન દસવિધા હોતિ છળઙ્ગુપેક્ખા, બ્રહ્મવિહારુપેક્ખા, બોજ્ઝઙ્ગુપેક્ખા, વીરિયુપેક્ખા, સઙ્ખારુપેક્ખા, વેદનુપેક્ખા, વિપસ્સનુપેક્ખા, તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખા, ઝાનુપેક્ખા, પારિસુદ્ધુપેક્ખાતિ.

તત્થ યા ‘‘ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા નેવ સુમનો હોતિ, ન દુમ્મનો, ઉપેક્ખકો ચ વિહરતિ સતો સમ્પજાનો’’તિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧) એવમાગતા ખીણાસવસ્સ છસુ દ્વારેસુ ઇટ્ઠાનિટ્ઠછળારમ્મણાપાથે પરિસુદ્ધપકતિભાવાવિજહનાકારભૂતા ઉપેક્ખા, અયં **છળઙ્ગુપેક્ખા** નામ.

યા પન ‘‘ઉપેક્ખાસહગતેન ચેતસા એકં દિસં ફરિત્વા વિહરતી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૫૫૬; મ॰ નિ॰ ૧.૭૭) એવમાગતા સત્તેસુ મજ્ઝત્તાકારભૂતા ઉપેક્ખા, અયં **બ્રહ્મવિહારુપેક્ખા** નામ.

યા ‘‘ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગં ભાવેતિ વિવેકનિસ્સિત’’ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૭) એવમાગતા સહજાતધમ્માનં મજ્ઝત્તાકારભૂતા ઉપેક્ખા, અયં **બોજ્ઝઙ્ગુપેક્ખા** નામ.

યા પન ‘‘કાલેનકાલં ઉપેક્ખાનિમિત્તં મનસિકરોતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૦૩) એવમાગતા અનચ્ચારદ્ધનાતિસિથિલવીરિયસઙ્ખાતા ઉપેક્ખા, અયં **વીરિયુપેક્ખા** નામ.

યા ‘‘કતિ સઙ્ખારુપેક્ખા સમથવસેન ઉપ્પજ્જન્તિ, કતિ સઙ્ખારુપેક્ખા વિપસ્સનાવસેન ઉપ્પજ્જન્તિ . અટ્ઠ સઙ્ખારુપેક્ખા સમથવસેન ઉપ્પજ્જન્તિ. દસ સઙ્ખારુપેક્ખા વિપસ્સનાવસેન ઉપ્પજ્જન્તી’’તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૫૭) એવમાગતા નીવરણાદિપટિસઙ્ખાસન્તિટ્ઠના ગહણે મજ્ઝત્તભૂતા ઉપેક્ખા, અયં **સઙ્ખારુપેક્ખા** નામ.

યા પન ‘‘યસ્મિં સમયે કામાવચરં કુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતિ ઉપેક્ખાસહગત’’ન્તિ (ધ॰ સ॰ ૧૫૦) એવમાગતા અદુક્ખમસુખસઞ્ઞિતા ઉપેક્ખા, અયં **વેદનુપેક્ખા** નામ.

યા ‘‘યદત્થિ યં ભૂતં, તં પજહતિ, ઉપેક્ખં પટિલભતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૭૧; અ॰ નિ॰ ૭.૫૫) એવમાગતા વિચિનને મજ્ઝત્તભૂતા ઉપેક્ખા, અયં **વિપસ્સનુપેક્ખા** નામ.

યા પન છન્દાદીસુ યેવાપનકેસુ આગતા સહજાતાનં સમવાહિતભૂતા ઉપેક્ખા, અયં **તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખા** નામ.

યા ‘‘ઉપેક્ખકો ચ વિહરતી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૩૦; ધ॰ સ॰ ૧૬૩) એવમાગતા અગ્ગસુખેપિ તસ્મિં અપક્ખપાતજનની ઉપેક્ખા, અયં **ઝાનુપેક્ખા** નામ.

યા પન ‘‘ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિં ચતુત્થં ઝાન’’ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૩૨; ધ॰ સ॰ ૧૬૫) એવમાગતા સબ્બપચ્ચનીકપરિસુદ્ધા પચ્ચનીકવૂપસમનેપિ અબ્યાપારભૂતા ઉપેક્ખા, અયં **પારિસુદ્ધુપેક્ખા** નામ.

તત્ર છળઙ્ગુપેક્ખા ચ બ્રહ્મવિહારુપેક્ખા ચ બોજ્ઝઙ્ગુપેક્ખા ચ તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખા ચ ઝાનુપેક્ખા ચ પારિસુદ્ધુપેક્ખા ચ અત્થતો એકા, તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખાવ હોતિ. તેન તેન અવત્થાભેદેન પનસ્સા અયં ભેદો. એકસ્સાપિ સતો સત્તસ્સ કુમારયુવથેરસેનાપતિરાજાદિવસેન ભેદો વિય. તસ્મા તાસુ યત્થ છળઙ્ગુપેક્ખા, ન તત્થ બોજ્ઝઙ્ગુપેક્ખાદયો. યત્થ વા પન બોજ્ઝઙ્ગુપેક્ખા, ન તત્થ છળઙ્ગુપેક્ખાદયો હોન્તીતિ વેદિતબ્બા.

યથા ચેતાસમત્થતો એકીભાવો, એવં સઙ્ખારુપેક્ખા વિપસ્સનુપેક્ખાનમ્પિ. પઞ્ઞા એવ હિ સા કિચ્ચવસેન દ્વિધા ભિન્ના. યથા હિ પુરિસસ્સ સાયં ગેહં પવિટ્ઠં સપ્પં અજપદદણ્ડં ગહેત્વા પરિયેસમાનસ્સ તં થુસકોટ્ઠકે નિપન્નં દિસ્વા ‘‘સપ્પો નુ ખો, નો’’તિ અવલોકેન્તસ્સ સોવત્તિકત્તયં દિસ્વા નિબ્બેમતિકસ્સ ‘‘સપ્પો, ન સપ્પો’’તિ વિચિનને મજ્ઝત્તતા હોતિ, એવમેવ યા આરદ્ધવિપસ્સકસ્સ વિપસ્સનાઞાણેન લક્ખણત્તયે દિટ્ઠે સઙ્ખારાનં અનિચ્ચભાવાદિવિચિનને મજ્ઝત્તતા ઉપ્પજ્જતિ, અયં **વિપસ્સનુપેક્ખા** નામ. યથા પન તસ્સ પુરિસસ્સ અજપદદણ્ડેન ગાળ્હં સપ્પં ગહેત્વા ‘‘કિં તાહં ઇમં સપ્પં અવિહેઠેન્તો અત્તાનઞ્ચ ઇમિના અડંસાપેન્તો મુઞ્ચેય્ય’’ન્તિ મુઞ્ચનાકારમેવ પરિયેસતો ગહણે મજ્ઝત્તતા હોતિ. એવમેવ યા લક્ખણત્તયસ્સ દિટ્ઠત્તા આદિત્તે વિય તયો ભવે

પસ્સતો સઙ્ખારગ્ગહણે મજ્ઝત્તતા, અયં **સઙ્ખારુપેક્ખા** નામ. ઇતિ વિપસ્સનુપેક્ખાય સિદ્ધાય સઙ્ખારુપેક્ખાપિ સિદ્ધાવ હોતિ. ઇમિના પનેસા વિચિનનગ્ગહણેસુ મજ્ઝત્તસઙ્ખાતેન કિચ્ચેન દ્વિધા ભિન્નાતિ. વીરિયુપેક્ખા પન વેદનુપેક્ખા ચ અઞ્ઞમઞ્ઞઞ્ચ અવસેસાહિ ચ અત્થતો ભિન્ના એવાતિ.

ઇતિ ઇમાસુ ઉપેક્ખાસુ ઝાનુપેક્ખા ઇધાધિપ્પેતા. સા મજ્ઝત્તલક્ખણા, અનાભોગરસા, અબ્યાપારપચ્ચુપટ્ઠાના, પીતિવિરાગપદટ્ઠાનાતિ. એત્થાહ, નનુ ચાયમત્થતો તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખાવ હોતિ, સા ચ પઠમદુતિયજ્ઝાનેસુપિ અત્થિ. તસ્મા તત્રાપિ ઉપેક્ખકો ચ વિહરતીતિ એવમયં વત્તબ્બા સિયા, સા કસ્મા ન વુત્તાતિ. અપરિબ્યત્તકિચ્ચતો. અપરિબ્યત્તઞ્હિ તસ્સા તત્થ કિચ્ચં વિતક્કાદીહિ અભિભૂતત્તા. ઇધ પનાયં વિતક્કવિચારપીતીહિ અનભિભૂતત્તા ઉક્ખિત્તસિરા વિય હુત્વા પરિબ્યત્તકિચ્ચા જાતા, તસ્મા વુત્તાતિ.

નિટ્ઠિતા ઉપેક્ખકો ચ વિહરતીતિ એતસ્સ

સબ્બસો અત્થવણ્ણના.

૮૫. ઇદાનિ **સતો ચ સમ્પજાનો**તિ એત્થ સરતીતિ સતો. સમ્પજાનાતીતિ સમ્પજાનો. પુગ્ગલેન સતિ ચ સમ્પજઞ્ઞઞ્ચ વુત્તં. તત્થ સરણલક્ખણા સતિ, અસમ્મુસ્સનરસા, આરક્ખપચ્ચુપટ્ઠાના. અસમ્મોહલક્ખણં સમ્પજઞ્ઞં, તીરણરસં, પવિચયપચ્ચુપટ્ઠાનં.

તત્થ કિઞ્ચાપિ ઇદં સતિસમ્પજઞ્ઞં પુરિમજ્ઝાનેસુપિ અત્થિ. મુટ્ઠસતિસ્સ હિ અસમ્પજાનસ્સ ઉપચારમત્તમ્પિ ન સમ્પજ્જતિ, પગેવ અપ્પના. ઓળારિકત્તા પન તેસં ઝાનાનં ભૂમિયં વિય પુરિસસ્સ ચિત્તસ્સ ગતિ સુખા હોતિ, અબ્યત્તં તત્થ સતિસમ્પજઞ્ઞકિચ્ચં. ઓળારિકઙ્ગપ્પહાનેન પન સુખુમત્તા ઇમસ્સ ઝાનસ્સ પુરિસસ્સ ખુરધારાયં વિય સતિસમ્પજઞ્ઞકિચ્ચપરિગ્ગહિતા એવ ચિત્તસ્સ ગતિ ઇચ્છિતબ્બાતિ ઇધેવ વુત્તં. કિઞ્ચ ભિય્યો, યથા ધેનુપગો વચ્છો ધેનુતો અપનીતો અરક્ખિયમાનો પુનદેવ ધેનું ઉપગચ્છતિ, એવમિદં તતિયજ્ઝાનસુખં પીતિતો અપનીતં, તં સતિસમ્પજઞ્ઞારક્ખેન અરક્ખિયમાનં પુનદેવ પીતિં ઉપગચ્છેય્ય, પીતિસમ્પયુત્તમેવ સિયા. સુખે વાપિ સત્તા સારજ્જન્તિ, ઇદઞ્ચ અતિમધુરં સુખં, તતો પરં સુખાભાવા. સતિસમ્પજઞ્ઞાનુભાવેન પનેત્થ સુખે અસારજ્જના હોતિ, નો અઞ્ઞથાતિ ઇમમ્પિ અત્થવિસેસં દસ્સેતું ઇદમિધેવ વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

ઇદાનિ **સુખઞ્ચ કાયેન પટિસંવેદેતી**તિ એત્થ કિઞ્ચાપિ તતિયજ્ઝાનસમઙ્ગિનો સુખપટિસંવેદનાભોગો નત્થિ. એવં સન્તેપિ યસ્મા તસ્સ નામકાયેન સમ્પયુત્તં સુખં. યં વા તં નામકાયસમ્પયુત્તં સુખં, તંસમુટ્ઠાનેનસ્સ યસ્મા અતિપણીતેન રૂપેન રૂપકાયો ફુટો, યસ્સ ફુટત્તા ઝાના વુટ્ઠિતોપિ સુખં પટિસંવેદેય્ય. તસ્મા એતમત્થં દસ્સેન્તો સુખઞ્ચ કાયેન પટિસંવેદેતીતિ આહ.

૮૬. ઇદાનિ **યં તં અરિયા આચિક્ખન્તિ ઉપેક્ખકો સતિમા સુખવિહારી**તિ એત્થ યંઝાનહેતુ યંઝાનકારણા તં તતિયજ્ઝાનસમઙ્ગિપુગ્ગલં બુદ્ધાદયો અરિયા આચિક્ખન્તિ દેસેન્તિ પઞ્ઞપેન્તિ પટ્ઠપેન્તિ વિવરન્તિ વિભજન્તિ ઉત્તાનીકરોન્તિ પકાસેન્તિ, પસંસન્તીતિ અધિપ્પાયો. કિન્તિ? ઉપેક્ખકો સતિમા સુખવિહારીતિ. તં તતિયં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતીતિ એવમેત્થ યોજના વેદિતબ્બા.

કસ્મા પન તં તે એવં પસંસન્તીતિ? પસંસારહતો. અયઞ્હિ યસ્મા અતિમધુરસુખે સુખપારમિપ્પત્તેપિ તતિયજ્ઝાને ઉપેક્ખકો, ન તત્થ સુખાભિસઙ્ગેન આકડ્ઢિયતિ. યથા ચ પીતિ ન ઉપ્પજ્જતિ, એવં ઉપટ્ઠિતસતિતાય સતિમા. યસ્મા ચ અરિયકન્તં અરિયજનસેવિતમેવ ચ અસંકિલિટ્ઠં સુખં નામકાયેન પટિસંવેદેતિ, તસ્મા પસંસારહો હોતિ . ઇતિ પસંસારહતો નં અરિયા તે એવં પસંસાહેતુભૂતે ગુણે પકાસેન્તો ''ઉપેક્ખકો સતિમા સુખવિહારી''તિ એવં પસંસન્તીતિ વેદિતબ્બં.

તતિયન્તિ ગણનાનુપુબ્બતા તતિયં, ઇદં તતિયં સમાપજ્જતીતિપિ તતિયં. યં પન વુત્તં ''એકઙ્ગવિપ્પહીનં દુવઙ્ગસમન્નાગત''ન્તિ, એત્થ પીતિયા પહાનવસેન એકઙ્ગવિપ્પહીનતા વેદિતબ્બા . સા પનેસા દુતિયજ્ઝાનસ્સ વિતક્કવિચારા વિય અપ્પનાક્ખણેયેવ પહીયતિ. તેન નસ્સ સા પહાનઙ્ગન્તિ વુચ્ચતિ. સુખં ચિત્તેકગ્ગતાતિ ઇમેસં પન દ્વિન્નં ઉપ્પત્તિવસેન દુવઙ્ગસમન્નાગતતા વેદિતબ્બા. તસ્મા યં વિભઙ્ગે ''ઝાનન્તિ ઉપેક્ખા સતિ સમ્પજઞ્ઞં સુખં ચિત્તસ્સેકગ્ગતા''તિ (વિભ॰ ૫૯૧) વુત્તં, તં સપરિક્ખારં ઝાનં દસ્સેતું પરિયાયેન વુત્તં. ઠપેત્વા પન ઉપેક્ખાસતિસમ્પજઞ્ઞાનિ નિપ્પરિયાયેન ઉપનિજ્ઝાનલક્ખણપ્પત્તાનં અઙ્ગાનં વસેન દુવઙ્ગિકમેવેતં હોતિ. યથાહ – ''કતમં તસ્મિં સમયે દુવઙ્ગિકં ઝાનં હોતિ, સુખં ચિત્તસ્સેકગ્ગતા''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૬૩; વિભ॰ ૬૨૪). સેસં પઠમજ્ઝાને વુત્તનયમેવ.

ચતુત્થજ્ઝાનકથા

૮૭. એવમધિગતે પન તસ્મિંપિ વુત્તનયેનેવ પઞ્ચહાકારેહિ ચિણ્ણવસિના હુત્વા પગુણતતિયજ્ઝાનતો વુટ્ઠાય ''અયં સમાપત્તિ આસન્નપીતિપચ્ચત્થિકા, 'યદેવ તત્થ સુખમિતિ ચેતસો આભોગો, એતેનેતં ઓળારિકં અક્ખાયતી'તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૯૬) એવં વુત્તસ્સ સુખસ્સ ઓળારિકત્તા અઙ્ગદુબ્બલા''તિ ચ તત્થ દોસં દિસ્વા ચતુત્થં ઝાનં સન્તતો મનસિકત્વા તતિયજ્ઝાને નિકન્તિં પરિયાદાય ચતુત્થાધિગમાય યોગો કાતબ્બો. અથસ્સ યદા તતિયજ્ઝાનતો વુટ્ઠાય સતસ્સ સમ્પજાનસ્સ ઝાનઙ્ગાનિ પચ્ચવેક્ખતો ચેતસિકસોમનસ્સસઙ્ખાતં સુખં ઓળારિકતો ઉપટ્ઠાતિ, ઉપેક્ખાવેદના ચેવ ચિત્તેકગ્ગતા ચ સન્તતો ઉપટ્ઠાતિ, તદાસ્સ ઓળારિકઙ્ગપ્પહાનાય સન્તઅઙ્ગપટિલાભાય ચ તદેવ નિમિત્તં ''પથવી પથવી''તિ પુનપ્પુનં મનસિકરોતો ''ઇદાનિ ચતુત્થં ઝાનં ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિ ભવઙ્ગં ઉપચ્છિન્દિત્વા તદેવ પથવીકસિણં આરમ્મણં કત્વા મનોદ્વારાવજ્જનં ઉપ્પજ્જતિ. તતો તસ્મિંયેવારમ્મણે ચત્તારિ પઞ્ચ વા જવનાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ , યેસં અવસાને એકં રૂપાવચરં ચતુત્થજ્ઝાનિકં, સેસાનિ વુત્તપ્પકારાનેવ કામાવચરાનિ. અયં પન વિસેસો, યસ્મા સુખવેદના અદુક્ખમસુખાય વેદનાય આસેવનપચ્ચયેન પચ્ચયો ન હોતિ, ચતુત્થજ્ઝાને ચ અદુક્ખમસુખાય વેદનાય ઉપ્પજ્જિતબ્બં, તસ્મા તાનિ ઉપેક્ખાવેદનાસમ્પયુત્તાનિ હોન્તિ. ઉપેક્ખાસમ્પયુત્તત્તાયેવ ચેત્થ પીતિપિ પરિહાયતીતિ. એત્તાવતા એસ સુખસ્સ ચ પહાના દુક્ખસ્સ ચ પહાના પુબ્બેવ સોમનસ્સદોમનસ્સાનં અત્થઙ્ગમા અદુક્ખમસુખં ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિં ચતુત્થં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૩૨; ધ॰ સ॰ ૧૬૫). એવમનેન એકઙ્ગવિપ્પહીનં દુવઙ્ગસમન્નાગતં તિવિધકલ્યાણં દસલક્ખણસમ્પન્નં ચતુત્થં ઝાનં અધિગતં હોતિ પથવીકસિણં.

૮૮. તત્થ **સુખસ્સ ચ પહાના દુક્ખસ્સ ચ પહાના**તિ કાયિકસુખસ્સ ચ કાયિકદુક્ખસ્સ ચ પહાના. **પુબ્બેવા**તિ તઞ્ચ ખો પુબ્બેવ, ન ચતુત્થજ્ઝાનક્ખણે. **સોમનસ્સદોમનસ્સાનં અત્થઙ્ગમા**તિ ચેતસિકસુખસ્સ ચ ચેતસિકદુક્ખસ્સ ચાતિ ઇમેસમ્પિ દ્વિન્નં પુબ્બેવ અત્થઙ્ગમા, પહાના ઇચ્ચેવ વુત્તં હોતિ.

કદા પન નેસં પહાનં હોતીતિ. ચતુન્નં ઝાનાનં ઉપચારક્ખણે. સોમનસ્સઞ્હિ ચતુત્થજ્ઝાનસ્સ ઉપચારક્ખણેયેવ પહીયતિ. દુક્ખદોમનસ્સસુખાનિ પઠમદુતિયતતિયજ્ઝાનાનં ઉપચારક્ખણેસુ. એવમેતેસં પહાનક્કમેન અવુત્તાનમ્પિ ઇન્દ્રિયવિભઙ્ગે પન ઇન્દ્રિયાનં ઉદ્દેસક્કમેનેવ ઇધાપિ વુત્તાનં સુખદુક્ખસોમનસ્સદોમનસ્સાનં પહાનં વેદિતબ્બં.

યદિ પનેતાનિ તસ્સ તસ્સ ઝાનસ્સ ઉપચારક્ખણેયેવ પહીયન્તિ, અથ કસ્મા ''કત્થ ચુપ્પન્નં દુક્ખિન્દ્રિયં અપરિસેસં નિરુજ્ઝતિ, ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ વિવિચ્ચેવ કામેહિપિ...પે॰... પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ. એત્થ ચુપ્પન્નં દુક્ખિન્દ્રિયં અપરિસેસં નિરુજ્ઝતિ. કત્થ ચુપ્પન્નં દોમનસ્સિન્દ્રિયં સુખિન્દ્રિયં સોમનસ્સિન્દ્રિયં અપરિસેસં નિરુજ્ઝતિ, ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ સુખસ્સ ચ પહાના...પે॰... ચતુત્થં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, એત્થ ચુપ્પન્નં સોમનસ્સિન્દ્રિયં અપરિસેસં નિરુજ્ઝતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૫૧૦) એવં ઝાનેસ્વેવ નિરોધો વુત્તોતિ? અતિસયનિરોધત્તા. અતિસયનિરોધો હિ નેસં પઠમજ્ઝાનાદીસુ, ન નિરોધોયેવ. નિરોધોયેવ પન ઉપચારક્ખણે, નાતિસયનિરોધો.

તથા હિ નાનાવજ્જને પઠમજ્ઝાનુપચારે નિરુદ્ધસ્સાપિ દુક્ખિન્દ્રિયસ્સ ડંસમકસાદિસમ્ફસ્સેન વા વિસમાસનુપતાપેન વા સિયા ઉપ્પત્તિ, ન ત્વેવ અન્તોઅપ્પનાયં. ઉપચારે વા નિરુદ્ધમ્પેતં ન સુટ્ઠુ નિરુદ્ધં હોતિ, પટિપક્ખેન અવિહતત્તા. અન્તોઅપ્પનાયં પન પીતિફરણેન સબ્બો કાયો સુખોક્કન્તો હોતિ, સુખોક્કન્તકાયસ્સ ચ સુટ્ઠુ નિરુદ્ધં હોતિ દુક્ખિન્દ્રિયં, પટિપક્ખેન વિહતત્તા. નાનાવજ્જનેયેવ ચ દુતિયજ્ઝાનુપચારે પહીનસ્સ દોમનસ્સિન્દ્રિયસ્સ યસ્મા એતં વિતક્કવિચારપચ્ચયેપિ કાયકિલમથે ચિત્તુપઘાતે ચ સતિ ઉપ્પજ્જતિ. વિતક્કવિચારાભાવે ચ નેવ ઉપ્પજ્જતિ. યત્થ પન ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ વિતક્કવિચારભાવે, અપ્પહીના એવ ચ દુતિયજ્ઝાનુપચારે વિતક્કવિચારાતિ તત્થસ્સ સિયા ઉપ્પત્તિ, ન ત્વેવ દુતિયજ્ઝાને, પહીનપચ્ચયત્તા. તથા તતિયજ્ઝાનુપચારે પહીનસ્સાપિ સુખિન્દ્રિયસ્સ પીતિસમુટ્ઠાનપણીતરૂપફુટકાયસ્સ સિયા ઉપ્પત્તિ, ન ત્વેવ તતિયજ્ઝાને. તતિયજ્ઝાને હિ સુખસ્સ પચ્ચયભૂતા પીતિ સબ્બસો નિરુદ્ધાતિ. તથા ચતુત્થજ્ઝાનુપચારે પહીનસ્સાપિ સોમનસ્સિન્દ્રિયસ્સ આસન્નત્તા અપ્પનાપ્પત્તાય ઉપેક્ખાય અભાવેન સમ્મા અનતિક્કન્તત્તા ચ સિયા ઉપ્પત્તિ, ન ત્વેવ ચતુત્થજ્ઝાને. તસ્મા એવ ચ એત્થુપ્પન્નં દુક્ખિન્દ્રિયં અપરિસેસં નિરુજ્ઝતીતિ તત્થ તત્થ અપરિસેસગ્ગહણં કતન્તિ.

એત્થાહ ''અથેવં તસ્સ તસ્સ ઝાનસ્સુપચારે પહીનાપિ એતા વેદના ઇધ કસ્મા સમાહટા''તિ? સુખગ્ગહણત્થં. યા હિ અયં અદુક્ખમસુખન્તિ એત્થ અદુક્ખમસુખા વેદના વુત્તા, સા સુખુમા દુવિઞ્ઞેય્યા ન સક્કા સુખેન ગહેતું, તસ્મા યથા નામ દુટ્ઠસ્સ યથા વા તથા વા ઉપસઙ્કમિત્વા ગહેતું અસક્કુણેય્યસ્સ ગોણસ્સ સુખગ્ગહણત્થં ગોપો એકસ્મિં વજે સબ્બા ગાવો સમાહરતિ, અથેકેકં નીહરન્તો પટિપાટિયા આગતં ''અયં સો ગણ્હથ ન''ન્તિ તમ્પિ ગાહયતિ, એવમેવ ભગવા સુખગ્ગહણત્થં સબ્બા એતા સમાહરિ. એવઞ્હિ સમાહટા એતા દસ્સેત્વા યં નેવ સુખં ન દુક્ખં ન સોમનસ્સં ન દોમનસ્સં, અયં અદુક્ખમસુખા વેદનાતિ સક્કા હોતિ એસા ગાહયિતું.

અપિચ અદુક્ખમસુખાય ચેતોવિમુત્તિયા પચ્ચયદસ્સનત્થઞ્ચાપિ એતા વુત્તાતિ વેદિતબ્બા. દુક્ખપ્પહાનાદયો હિ તસ્સા પચ્ચયા. યથાહ – ''ચત્તારો ખો, આવુસો, પચ્ચયા અદુક્ખમસુખાય ચેતોવિમુત્તિયા સમાપત્તિયા. ઇધાવુસો, ભિક્ખુ સુખસ્સ ચ પહાના...પે॰... ચતુત્થં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ. ઇમે ખ્વાવુસો, ચત્તારો પચ્ચયા અદુક્ખમસુખાય ચેતોવિમુત્તિયા સમાપત્તિયા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૫૮).

યથા વા અઞ્ઞત્થ પહીનાપિ સક્કાયદિટ્ઠિઆદયો તતિયમગ્ગસ્સ વણ્ણભણનત્થં તત્થ પહીનાતિ વુત્તા, એવં વણ્ણભણનત્થમ્પેતસ્સ ઝાનસ્સેતા ઇધ વુત્તાતિપિ વેદિતબ્બા.

પચ્ચયઘાતેન વા એત્થ રાગદોસાનમતિદૂરભાવં દસ્સેતુમ્પેતા વુત્તાતિ વેદિતબ્બા. એતાસુ હિ સુખં સોમનસ્સસ્સ પચ્ચયો, સોમનસ્સં રાગસ્સ. દુક્ખં દોમનસ્સસ્સ પચ્ચયો, દોમનસ્સં દોસસ્સ. સુખાદિઘાતેન ચસ્સ સપ્પચ્ચયા રાગદોસા હતાતિ અતિદૂરે હોન્તીતિ.

અદુક્ખમસુખન્તિ દુક્ખાભાવેન અદુક્ખં. સુખાભાવેન અસુખં. એતેનેત્થ દુક્ખસુખપટિપક્ખભૂતં તતિયવેદનં દીપેતિ, ન દુક્ખસુખાભાવમત્તં. તતિયવેદના નામ અદુક્ખમસુખા , ઉપેક્ખાતિપિ વુચ્ચતિ. સા ઇટ્ઠાનિટ્ઠવિપરીતાનુભવનલક્ખણા, મજ્ઝત્તરસા, અવિભૂતપચ્ચુપટ્ઠાના, સુખદુક્ખનિરોધપદટ્ઠાનાતિ વેદિતબ્બા.

૮૯. **ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિન્તિ** ઉપેક્ખાય જનિતસતિયા પારિસુદ્ધિં. ઇમસ્મિઞ્હિ ઝાને સુપરિસુદ્ધા સતિ, યા ચ તસ્સા સતિયા પારિસુદ્ધિ, સા ઉપેક્ખાય કતા, ન અઞ્ઞેન. તસ્મા એતં ''ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિ''ન્તિ વુચ્ચતિ. વિભઙ્ગેપિ વુત્તં ''અયં સતિ ઇમાય ઉપેક્ખાય વિસદા હોતિ પરિસુદ્ધા પરિયોદાતા. તેન વુચ્ચતિ ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધી''તિ (વિભ॰ ૫૯૭). યાય ચ ઉપેક્ખાય એત્થ સતિયા પારિસુદ્ધિ હોતિ, સા અત્થતો તત્રમજ્ઝત્તતાતિવેદિતબ્બા. ન કેવલઞ્ચેત્થ તાય સતિયેવ પરિસુદ્ધા, અપિચ ખો સબ્બેપિ સમ્પયુત્તધમ્મા, સતિસીસેન પન દેસના વુત્તા.

તત્થ કિઞ્ચાપિ અયં ઉપેક્ખા હેટ્ઠાપિ તીસુ ઝાનેસુ વિજ્જતિ. યથા પન દિવા સૂરિયપ્પભાભિભવા સોમ્મભાવેન ચ અત્તનો ઉપકારકત્તેન વા સભાગાય રત્તિયા અલાભા દિવા વિજ્જમાનાપિ ચન્દલેખા અપરિસુદ્ધા હોતિ અપરિયોદાતા, એવમયમ્પિ તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખાચન્દલેખા વિતક્કાદિપચ્ચનીકધમ્મતેજાભિભવા સભાગાય ચ ઉપેક્ખાવેદનારત્તિયા અપ્પટિલાભા વિજ્જમાનાપિ પઠમાદિજ્ઝાનભેદેસુ અપરિસુદ્ધા હોતિ. તસ્સા ચ અપરિસુદ્ધાય દિવા અપરિસુદ્ધચન્દલેખાય પભા વિય સહજાતાપિ સતિઆદયો અપરિસુદ્ધાવ હોન્તિ. તસ્મા તેસુ એકમ્પિ ''ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિ''ન્તિ ન વુત્તં. ઇધ પન વિતક્કાદિપચ્ચનીકધમ્મતેજાભિભવાભાવા સભાગાય ચ ઉપેક્ખાવેદનારત્તિયા પટિલાભા અયં તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખાચન્દલેખા અતિવિય પરિસુદ્ધા. તસ્સા પરિસુદ્ધત્તા પરિસુદ્ધચન્દલેખાય પભા વિય સહજાતાપિ સતિઆદયો પરિસુદ્ધા હોન્તિ પરિયોદાતા. તસ્મા ઇદમેવ ''ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિ''ન્તિ વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

ચતુત્થન્તિ ગણનાનુપુબ્બતા ચતુત્થં. ઇદં ચતુત્થં સમાપજ્જતીતિપિ ચતુત્થં. યં પન વુત્તં ''એકઙ્ગવિપ્પહીનં દુવઙ્ગસમન્નાગત''ન્તિ, તત્થ સોમનસ્સસ્સ પહાનવસેન એકઙ્ગવિપ્પહીનતા વેદિતબ્બા. તઞ્ચ પન સોમનસ્સં એકવીથિયં પુરિમજવનેસુયેવ પહીયતિ. તેનસ્સ તં પહાનઙ્ગન્તિ વુચ્ચતિ. ઉપેક્ખાવેદના ચિત્તસ્સેકગ્ગતાતિ ઇમેસં પન દ્વિન્નં ઉપ્પત્તિવસેન દુવઙ્ગસમન્નાગતતા વેદિતબ્બા. સેસં પઠમજ્ઝાને વુત્તનયમેવ. એસ તાવ ચતુક્કજ્ઝાને નયો.

પઞ્ચકજ્ઝાનકથા

૯૦. પઞ્ચકજ્ઝાનં પન નિબ્બત્તેન્તેન પગુણપઠમજ્ઝાનતો વુટ્ઠાય ''અયં સમાપત્તિ આસન્નનીવરણપચ્ચત્થિકા, વિતક્કસ્સ ઓળારિકત્તા અઙ્ગદુબ્બલા''તિ ચ તત્થ દોસં દિસ્વા દુતિયજ્ઝાનં સન્તતો

મનસિકરિત્વા પઠમજ્ઝાને નિકન્તિં પરિયાદાય દુતિયાધિગમાય યોગો કાતબ્બો. અથસ્સ યદા પઠમજ્ઝાના વુટ્ઠાય સતસ્સ સમ્પજાનસ્સ ઝાનઙ્ગાનિ પચ્ચવેક્ખતો વિતક્કમત્તં ઓળારિકતો ઉપટ્ઠાતિ, વિચારાદયો સન્તતો. તદાસ્સ ઓળારિકઙ્ગપ્પહાનાય સન્તઙ્ગપટિલાભાય ચ તદેવ નિમિત્તં ''પથવી પથવી''તિ પુનપ્પુનં મનસિકરોતો વુત્તનયેનેવ દુતિયજ્ઝાનં ઉપ્પજ્જતિ. તસ્સ વિતક્કમત્તમેવ પહાનઙ્ગં. વિચારાદીનિ ચત્તારિ સમન્નાગતઙ્ગાનિ. સેસં વુત્તપ્પકારમેવ.

એવમધિગતે પન તસ્મિમ્પિ વુત્તનયેનેવ પઞ્ચહાકારેહિ ચિણ્ણવસિના હુત્વા પગુણદુતિયજ્ઝાનતો વુટ્ઠાય ''અયં સમાપત્તિ આસન્નવિતક્કપચ્ચત્થિકા, વિચારસ્સ ઓળારિકત્તા અઙ્ગદુબ્બલા''તિ ચ તત્થ દોસં દિસ્વા તતિયં ઝાનં સન્તતો મનસિકરિત્વા દુતિયજ્ઝાને નિકન્તિં પરિયાદાય તતિયાધિગમાય યોગો કાતબ્બો. અથસ્સ યદા દુતિયજ્ઝાનતો વુટ્ઠાય સતસ્સ સમ્પજાનસ્સ ઝાનઙ્ગાનિ પચ્ચવેક્ખતો વિચારમત્તં ઓળારિકતો ઉપટ્ઠાતિ, પીતિઆદીનિ સન્તતો. તદાસ્સ ઓળારિકઙ્ગપ્પહાનાય સન્તઙ્ગપટિલાભાય ચ તદેવ નિમિત્તં ''પથવી પથવી''તિ પુનપ્પુનં મનસિકરોતો વુત્તનયેનેવ તતિયં ઝાનં ઉપ્પજ્જતિ. તસ્સ વિચારમત્તમેવ પહાનઙ્ગં ચતુક્કનયસ્સ દુતિયજ્ઝાને વિય પીતિઆદીનિ તીણિ સમન્નાગતઙ્ગાનિ. સેસં વુત્તપ્પકારમેવ.

ઇતિ યં ચતુક્કનયે દુતિયં, તં દ્વિધા ભિન્દિત્વા પઞ્ચકનયે દુતિયઞ્ચેવ તતિયઞ્ચ હોતિ. યાનિ ચ તત્થ તતિયચતુત્થાનિ, તાનિ ચ ચતુત્થપઞ્ચમાનિ હોન્તિ. પઠમં પઠમમેવાતિ.

ઇતિ સાધુજનપામોજ્જત્થાય કતે વિસુદ્ધિમગ્ગે

સમાધિભાવનાધિકારે

પથવીકસિણનિદ્દેસો નામ

ચતુત્થો પરિચ્છેદો.

૫. સેસકસિણનિદ્દેસો

આપોકસિણકથા

૯૧. ઇદાનિ પથવીકસિણાનન્તરે આપોકસિણે વિત્થારકથા હોતિ. યથેવ હિ પથવીકસિણં, એવં આપોકસિણમ્પિ ભાવેતુકામેન સુખનિસિન્નેન આપસ્મિં નિમિત્તં ગણ્હિતબ્બં, કતે વા અકતે વાતિ સબ્બં વિત્થારેતબ્બં. યથા ચ ઇધ, એવં સબ્બત્થ. ઇતો પરઞ્હિ એત્તકમ્પિ અવત્વા વિસેસમત્તમેવ વક્ખામ.

ઇધાપિ પુબ્બેકતાધિકારસ્સ પુઞ્ઞવતો અકતે આપસ્મિં પોક્ખરણિયા વા તળાકે વા લોણિયં વા સમુદ્દે વા નિમિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ચૂળસિવત્થેરસ્સ વિય. તસ્સ કિરાયસ્મતો લાભસક્કારં પહાય વિવિત્તવાસં વસિસ્સામીતિ મહાતિત્થે નાવમારુહિત્વા જમ્બુદીપં ગચ્છતો અન્તરા મહાસમુદ્દં ઓલોકયતો તપ્પટિભાગં કસિણનિમિત્તં ઉદપાદિ.

અકતાધિકારેન ચત્તારો કસિણદોસે પરિહરન્તેન નીલપીતલોહિતોદાતવણ્ણાનમઞ્ઞતરવણ્ણં આપં અગહેત્વા યં પન ભૂમિં અસમ્પત્તમેવ આકાસે સુદ્ધવત્થેન ગહિતં ઉદકં, અઞ્ઞં વા તથારૂપં વિપ્પસન્નં અનાવિલં, તેન પત્તં વા કુણ્ડિકં વા સમતિત્તિકં પૂરેત્વા વિહારપચ્ચન્તે વુત્તપ્પકારે પટિચ્છન્ને ઓકાસે ઠપેત્વા સુખનિસિન્નેન ન વણ્ણો પચ્ચવેક્ખિતબ્બો. ન લક્ખણં મનસિ કાતબ્બં. નિસ્સયસવણ્ણમેવ કત્વા ઉસ્સદવસેન પણ્ણત્તિધમ્મે ચિત્તં ઠપેત્વા અમ્બુ, ઉદકં, વારિ, સલિલન્તિઆદીસુ આપોનામેસુ પાકટનામવસેનેવ ‘‘આપો આપો’’તિ ભાવેતબ્બં.

તસ્સેવં ભાવયતો અનુક્કમેન વુત્તનયેનેવ નિમિત્તદ્વયં ઉપ્પજ્જતિ. ઇધ પન ઉગ્ગહનિમિત્તં ચલમાનં વિય ઉપટ્ઠાતિ, સચે ફેણપુપ્ફુળકમિસ્સં ઉદકં હોતિ, તાદિસમેવ ઉપટ્ઠાતિ, કસિણદોસો પઞ્ઞાયતિ. પટિભાગનિમિત્તં પન નિપ્પરિપ્ફન્દં આકાસે ઠપિતમણિતાલવણ્ટં વિય મણિમયાદાસમણ્ડલમિવ ચ હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ. સો તસ્સ સહ ઉપટ્ઠાનેનેવ ઉપચારજ્ઝાનં, વુત્તનયેનેવ ચતુક્કપઞ્ચકજ્ઝાનાનિ ચ પાપુણાતીતિ. આપોકસિણં.

તેજોકસિણકથા

૯૨. તેજોકસિણં ભાવેતુકામેનાપિ તેજસ્મિં નિમિત્તં ગણ્હિતબ્બં. તત્થ કતાધિકારસ્સ પુઞ્ઞવતો અકતે નિમિત્તં ગણ્હન્તસ્સ દીપસિખાય વા ઉદ્ધને વા પત્તપચનટ્ઠાને વા દવદાહે વા યત્થ કત્થચિ અગ્ગિજાલં ઓલોકેન્તસ્સ નિમિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ચિત્તગુત્તત્થેરસ્સ વિય. તસ્સ હાયસ્મતો ધમ્મસ્સવનદિવસે ઉપોસથાગારં પવિટ્ઠસ્સ દીપસિખં ઓલોકેન્તસ્સેવ નિમિત્તં ઉપ્પજ્જિ.

ઇતરેન પન કાતબ્બં. તત્રિદં કરણવિધાનં, સિનિદ્ધાનિ સારદારૂનિ ફાલેત્વા સુક્ખાપેત્વા ઘટિકં ઘટિકં કત્વા પતિરૂપં રુક્ખમૂલં વા મણ્ડપં વા ગન્ત્વા પત્તપચનાકારેન રાસિં કત્વા આલિમ્પેત્વા કટસારકે વા ચમ્મે વા પટે વા વિદત્થિચતુરઙ્ગુલપ્પમાણં છિદ્દં કાતબ્બં. તં પુરતો ઠપેત્વા વુત્તનયેનેવ નિસીદિત્વા હેટ્ઠા તિણકટ્ઠં વા ઉપરિ ધૂમસિખં વા અમનસિકરિત્વા વેમજ્ઝે ઘનજાલાય નિમિત્તં ગણ્હિતબ્બં, નીલન્તિ વા પીતન્તિ વાતિઆદિવસેન વણ્ણો ન પચ્ચવેક્ખિતબ્બો, ઉણ્હત્તવસેન લક્ખણં ન મનસિ કાતબ્બં. નિસ્સયસવણ્ણમેવ કત્વા ઉસ્સદવસેન પણ્ણત્તિધમ્મે ચિત્તં ઠપેત્વા પાવકો, કણ્હવત્તની, જાતવેદો, હુતાસનોતિઆદીસુ અગ્ગિનામેસુ પાકટનામવસેનેવ ‘‘તેજો તેજો’’તિ ભાવેતબ્બં.

તસ્સેવં ભાવયતો અનુક્કમેન વુત્તનયેનેવ નિમિત્તદ્વયં ઉપ્પજ્જતિ. તત્થ ઉગ્ગહનિમિત્તં જાલં છિજ્જિત્વા છિજ્જિત્વા પતનસદિસં હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ. અકતે ગણ્હન્તસ્સ પન કસિણદોસો પઞ્ઞાયતિ, અલાતખણ્ડં વા અઙ્ગારપિણ્ડો વા છારિકા વા ધૂમો વા ઉપટ્ઠાતિ. પટિભાગનિમિત્તં નિચ્ચલં આકાસે ઠપિતરત્તકમ્બલક્ખણ્ડં વિય સુવણ્ણતાલવણ્ટં વિય કઞ્ચનત્થમ્ભો વિય ચ ઉપટ્ઠાતિ. સો તસ્સ સહ ઉપટ્ઠાનેનેવ ઉપચારજ્ઝાનં, વુત્તનયેનેવ ચતુક્કપઞ્ચકજ્ઝાનાનિ ચ પાપુણાતીતિ. તેજોકસિણં.

વાયોકસિણકથા

૯૩. વાયોકસિણં ભાવેતુકામેનાપિ વાયુસ્મિં નિમિત્તં ગણ્હિતબ્બં. તઞ્ચ ખો દિટ્ઠવસેન વા ફુટ્ઠવસેન વા. વુત્તઞ્હેતં અટ્ઠકથાસુ ''વાયોકસિણં ઉગ્ગણ્હન્તો વાયુસ્મિં નિમિત્તં ગણ્હાતિ, ઉચ્છગ્ગં વા એરિતં સમેરિતં ઉપલક્ખેતિ, વેળગ્ગં વા...પે॰... રુક્ખગ્ગં વા કેસગ્ગં વા એરિતં સમેરિતં ઉપલક્ખેતિ, કાયસ્મિં વા ફુટ્ઠં ઉપલક્ખેતી''તિ. તસ્મા સમસીસટ્ઠિતં ઘનપત્તં ઉચ્છું વા વેળું વા રુક્ખં વા ચતુરઙ્ગુલપ્પમાણં ઘનકેસસ્સ પુરિસસ્સ સીસં વા વાતેન પહરિયમાનં દિસ્વા ''અયં વાતો એતસ્મિં ઠાને પહરતી''તિ સતિં ઠપેત્વા, યં વા પનસ્સ વાતપાનન્તરિકાય વા ભિત્તિછિદ્દેન વા પવિસિત્વા વાતો કાયપ્પદેસં પહરતિ, તત્થ સતિં ઠપેત્વા વાતમાલુતઅનિલાદીસુ વાયુનામેસુ પાકટનામવસેનેવ ''વાતો વાતો''તિ ભાવેતબ્બં. ઇધ ઉગ્ગહનિમિત્તવટ્ટનતો ઓતારિતમત્તસ્સ પાયાસસ્સ ઉસુમવટ્ટિસદિસં ચલં હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ. પટિભાગનિમિત્તં સન્નિસિન્નં હોતિ નિચ્ચલં. સેસં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બન્તિ. વાયોકસિણં.

નીલકસિણકથા

૯૪. તદનન્તરં પન નીલકસિણં ઉગ્ગણ્હન્તો નીલકસ્મિં નિમિત્તં ગણ્હાતિ પુપ્ફસ્મિં વા વત્થસ્મિં વા વણ્ણધાતુયા વાતિ વચનતો કતાધિકારસ્સ પુઞ્ઞવતો તાવ તથારૂપં માલાગચ્છં વા પૂજાઠાનેસુ પુપ્ફસન્થરં વા નીલવત્થમણીનં વા અઞ્ઞતરં દિસ્વાવ નિમિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. ઇતરેન નીલુપ્પલગિરિકણ્ણિકાદીનિ પુપ્ફાનિ ગહેત્વા યથા કેસરં વા વણ્ટં વા ન પઞ્ઞાયતિ, એવં ચઙ્ગોટકં વા કરણ્ડપટલં વા પત્તેહિયેવ સમતિત્તિકં પૂરેત્વા સન્થરિતબ્બં. નીલવણ્ણેન વા વત્થેન ભણ્ડિકં બન્ધિત્વા પૂરેતબ્બં. મુખવટ્ટિયં વા અસ્સ ભેરિતલમિવ બન્ધિતબ્બં. કંસનીલપલાસનીલઅઞ્જનનીલાનં વા અઞ્ઞતરેન ધાતુના પથવીકસિણે વુત્તનયેન સંહારિમં વા ભિત્તિયંયેવ વા કસિણમણ્ડલં કત્વા વિસભાગવણ્ણેન પરિચ્છિન્દિતબ્બં. તતો પથવીકસિણે વુત્તનયેન ''નીલં નીલ''ન્તિ મનસિકારો પવત્તેતબ્બો. ઇધાપિ ઉગ્ગહનિમિત્તે કસિણદોસો પઞ્ઞાયતિ, કેસરદણ્ડકપત્તન્તરિકાદીનિ ઉપટ્ઠહન્તિ. પટિભાગનિમિત્તં કસિણમણ્ડલતો મુઞ્ચિત્વા આકાસે મણિતાલવણ્ટસદિસં ઉપટ્ઠાતિ. સેસં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બન્તિ. નીલકસિણં.

પીતકસિણકથા

૯૫. પીતકસિણેપિ એસેવ નયો. વુત્તઞ્હેતં પીતકસિણં ઉગ્ગણ્હન્તો પીતકસ્મિં નિમિત્તં ગણ્હાતિ પુપ્ફસ્મિં વા વત્થસ્મિં વા વણ્ણધાતુયા વાતિ. તસ્મા ઇધાપિ કતાધિકારસ્સ પુઞ્ઞવતો તથારૂપં માલાગચ્છં વા પુપ્ફસન્થરં વા પીતવત્થધાતૂનં વા અઞ્ઞતરં દિસ્વાવ નિમિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ચિત્તગુત્તત્થેરસ્સ વિય. તસ્સ કિરાયસ્મતો ચિત્તલપબ્બતે પત્તઙ્ગપુપ્ફેહિ કતં આસનપૂજં પસ્સતો સહ દસ્સનેનેવ આસનપ્પમાણં નિમિત્તં ઉદપાદિ. ઇતરેન

કણિકારપુપ્ફાદિના વા પીતવત્થેન વા ધાતુના વા નીલકસિણે વુત્તનયેનેવ કસિણં કત્વા ‘‘પીતકં પીતક’’ન્તિ મનસિકારો પવત્તેતબ્બો. સેસં તાદિસમેવાતિ. પીતકસિણં.

લોહિતકસિણકથા

૯૬. લોહિતકસિણેપિ એસેવ નયો. વુત્તઞ્હેતં લોહિતકસિણં ઉગ્ગણ્હન્તો લોહિતકસ્મિં નિમિત્તં ગણ્હાતિ પુપ્ફસ્મિં વા વત્થસ્મિં વા વણ્ણધાતુયા વાતિ. તસ્મા ઇધાપિ કતાધિકારસ્સ પુઞ્ઞવતો તથારૂપં બન્ધુજીવકાદિમાલાગચ્છં વા પુપ્ફસન્થરં વા લોહિતકવત્થમણિધાતૂનં વા અઞ્ઞતરં દિસ્વાવ નિમિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. ઇતરેન જયસુમનબન્ધુજીવકરત્તકોરણ્ડકાદિપુપ્ફેહિ વા રત્તવત્થેન વા ધાતુના વા નીલકસિણે વુત્તનયેનેવ કસિણં કત્વા ‘‘લોહિતકં લોહિતક’’ન્તિ મનસિકારો પવત્તેતબ્બો. સેસં તાદિસમેવાતિ. લોહિતકસિણં.

ઓદાતકસિણકથા

૯૭. ઓદાતકસિણેપિ ઓદાતકસિણં ઉગ્ગણ્હન્તો ઓદાતસ્મિં નિમિત્તં ગણ્હાતિ પુપ્ફસ્મિં વા વત્થસ્મિં વા વણ્ણધાતુયા વાતિ વચનતો કતાધિકારસ્સ તાવ પુઞ્ઞવતો તથારૂપં માલાગચ્છં વા વસ્સિકસુમનાદિપુપ્ફસન્થરં વા કુમુદપદુમરાસિં વા ઓદાતવત્થધાતૂનં વા અઞ્ઞતરં દિસ્વાવ નિમિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તિપુમણ્ડલરજતમણ્ડલચન્દમણ્ડલેસુપિ ઉપ્પજ્જતિયેવ. ઇતરેન વુત્તપ્પકારેહિ ઓદાતપુપ્ફેહિ વા ઓદાતવત્થેન વા ધાતુના વા નીલકસિણે વુત્તનયેનેવ કસિણં કત્વા ‘‘ઓદાતં ઓદાત’’ન્તિ મનસિકારો પવત્તેતબ્બો. સેસં તાદિસમેવાતિ. ઓદાતકસિણં.

આલોકકસિણકથા

૯૮. આલોકકસિણે પન આલોકકસિણં ઉગ્ગણ્હન્તો આલોકસ્મિં નિમિત્તં ગણ્હાતિ ભિત્તિછિદ્દે વા તાળચ્છિદ્દે વા વાતપાનન્તરિકાય વાતિ વચનતો કતાધિકારસ્સ તાવ પુઞ્ઞવતો યં ભિત્તિછિદ્દાદીનં અઞ્ઞતરેન સૂરિયાલોકો વા ચન્દાલોકો વા પવિસિત્વા ભિત્તિયં વા ભૂમિયં વા મણ્ડલં સમુટ્ઠાપેતિ, ઘનપણ્ણરુક્ખસાખન્તરેન વા ઘનસાખામણ્ડપન્તરેન વા નિક્ખમિત્વા ભૂમિયમેવ મણ્ડલં સમુટ્ઠાપેતિ, તં દિસ્વાવ નિમિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. ઇતરેનાપિ તદેવ વુત્તપ્પકારમોભાસમણ્ડલં ‘‘ઓભાસો ઓભાસો’’તિ વા ‘‘આલોકો આલોકો’’તિ વા ભાવેતબ્બં. તથા અસક્કોન્તેન ઘટે દીપં જાલેત્વા ઘટમુખં પિદહિત્વા ઘટે છિદ્દં કત્વા ભિત્તિમુખં ઠપેતબ્બં. તેન છિદ્દેન દીપાલોકો નિક્ખમિત્વા ભિત્તિયં મણ્ડલં કરોતિ, તં આલોકો આલોકોતિ ભાવેતબ્બં. ઇદમિતરેહિ ચિરટ્ઠિતિકં હોતિ. ઇધ ઉગ્ગહનિમિત્તં ભિત્તિયં વા ભૂમિયં વા ઉટ્ઠિતમણ્ડલસદિસમેવ હોતિ. પટિભાગનિમિત્તં ઘનવિપ્પસન્નઆલોકપુઞ્જસદિસં. સેસં તાદિસમેવાતિ. આલોકકસિણં.

પરિચ્છિન્નાકાસકસિણકથા

૯૯. પરિચ્છિન્નાકાસકસિણેપિ આકાસકસિણં ઉગ્ગણ્હન્તો આકાસસ્મિં નિમિત્તં ગણ્હાતિ ભિત્તિછિદ્દે વા તાળચ્છિદ્દે વા વાતપાનન્તરિકાય વાતિ વચનતો કતાધિકારસ્સ તાવ પુઞ્ઞવતો ભિત્તિછિદ્દાદીસુ અઞ્ઞતરં દિસ્વાવ નિમિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. ઇતરેન સુચ્છન્નમણ્ડપે વા ચમ્મકટસારકાદીનં વા અઞ્ઞતરસ્મિં વિદત્થિચતુરઙ્ગુલપ્પમાણં છિદ્દં કત્વા તદેવ વા ભિત્તિછિદ્દાદિભેદં છિદ્દં ‘‘આકાસો આકાસો’’તિ ભાવેતબ્બં. ઇધ ઉગ્ગહનિમિત્તં સદ્ધિં ભિત્તિપરિયન્તાદીહિ

છિદ્દસદિસમેવ હોતિ, વડ્ઢિયમાનમ્પિ ન વડ્ઢતિ. પટિભાગનિમિત્તમાકાસમણ્ડલમેવ હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ, વડ્ઢિયમાનઞ્ચ વડ્ઢતિ. સેસં પથવીકસિણે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બન્તિ. પરિચ્છિન્નાકાસકસિણં.

ઇતિ કસિણાનિ દસબલો,
દસ યાનિ અવોચ સબ્બધમ્મદસો;
રૂપાવચરમ્હિ ચતુક્કપઞ્ચકજ્ઝાનહેતૂનિ.

એવં તાનિ ચ તેસઞ્ચ,
ભાવનાનયમિમં વિદિત્વાન;
તેસ્વેવ અયં ભિય્યો,
પકિણ્ણકકથાપિ વિઞ્ઞેય્યા.

પકિણ્ણકકથા

૧૦૦. ઇમેસુ હિ **પથવીકસિણવસેન** એકોપિ હુત્વા બહુધા હોતીતિઆદિભાવો, આકાસે વા ઉદકે વા પથવિં નિમ્મિનિત્વા પદસા ગમનં, ઠાનનિસજ્જાદિકપ્પનં વા, પરિત્તઅપ્પમાણનયેન અભિભાયતનપટિલાભોતિ એવમાદીનિ ઇજ્ઝન્તિ.

આપોકસિણવસેન પથવિયં ઉમ્મુજ્જનનિમ્મુજ્જનં, ઉદકવુટ્ઠિસમુપ્પાદનં, નદીસમુદ્દાદિનિમ્માનં, પથવીપબ્બતપાસાદાદીનં કમ્પનન્તિ એવમાદીનિ ઇજ્ઝન્તિ.

તેજોકસિણવસેન ધૂમાયના, પજ્જલના, અઙ્ગારવુટ્ઠિસમુપ્પાદનં, તેજસા તેજોપરિયાદાનં, યદેવ સો ઇચ્છતિ તસ્સ ડહનસમત્થતા, દિબ્બેન ચક્ખુના રૂપદસ્સનત્થાય આલોકકરણં, પરિનિબ્બાનસમયે તેજોધાતુયા સરીરજ્ઝાપનન્તિ એવમાદીનિ ઇજ્ઝન્તિ.

વાયોકસિણવસેન વાયુગતિગમનં, વાતવુટ્ઠિસમુપ્પાદનન્તિ એવમાદીનિ ઇજ્ઝન્તિ.

નીલકસિણવસેન નીલરૂપનિમ્માનં, અન્ધકારકરણં, સુવણ્ણદુબ્બણ્ણનયેન અભિભાયતનપટિલાભો, સુભવિમોક્ખાધિગમોતિ એવમાદીનિ ઇજ્ઝન્તિ.

પીતકસિણવસેન પીતકરૂપનિમ્માનં, સુવણ્ણન્તિ અધિમુચ્ચના, વુત્તનયેનેવ અભિભાયતનપટિલાભો, સુભવિમોક્ખાધિગમો ચાતિ એવમાદીનિ ઇજ્ઝન્તિ.

લોહિતકસિણવસેન લોહિતકરૂપનિમ્માનં, વુત્તનયેનેવ અભિભાયતનપટિલાભો, સુભવિમોક્ખાધિગમોતિ એવમાદીનિ ઇજ્ઝન્તિ.

ઓદાતકસિણવસેન ઓદાતરૂપનિમ્માનં, થિનમિદ્ધસ્સ દૂરભાવકરણં, અન્ધકારવિધમનં, દિબ્બેન ચક્ખુના રૂપદસ્સનત્થાય આલોકકરણન્તિ એવમાદીનિ ઇજ્ઝન્તિ.

આલોકકસિણવસેન સપ્પભારૂપનિમ્માનં, થિનમિદ્ધસ્સ દૂરભાવકરણં, અન્ધકારવિધમનં, દિબ્બેન ચક્ખુના રૂપદસ્સનત્થં આલોકકરણન્તિ એવમાદીનિ ઇજ્ઝન્તિ.

આકાસકસિણવસેન પટિચ્છન્નાનં વિવટકરણં, અન્તોપથવીપબ્બતાદીસુપિ આકાસં નિમ્મિનિત્વા ઇરિયાપથકપ્પનં, તિરોકુટ્ટાદીસુ અસજ્જમાનગમનન્તિ એવમાદીનિ ઇજ્ઝન્તિ.

સબ્બાનેવ ઉદ્ધં અધો તિરિયં અદ્વયં અપ્પમાણન્તિ ઇમં પભેદં લભન્તિ. વુત્તઞ્હેતં ''પથવીકસિણમેકો સઞ્જાનાતિ. ઉદ્ધમધોતિરિયં અદ્વયમપ્પમાણ''ન્તિઆદિ.

તત્થ **ઉદ્ધ**ન્તિ ઉપરિગગનતલાભિમુખં. **અધો**તિ હેટ્ઠાભૂમિતલાભિમુખં. **તિરિય**ન્તિ ખેત્તમણ્ડલમિવ સમન્તા પરિચ્છિન્દિતં. એકચ્ચો હિ ઉદ્ધમેવ કસિણં વડ્ઢેતિ, એકચ્ચો અધો, એકચ્ચો સમન્તતો. તેન તેન વા કારણેન એવં પસારેતિ. આલોકમિવ દિબ્બચક્ખુના રૂપદસ્સનકામો. તેન વુત્તં ઉદ્ધમધોતિરિયન્તિ. **અદ્વય**ન્તિ ઇદં પન એકસ્સ અઞ્ઞભાવાનુપગમનત્થં વુત્તં. યથા હિ ઉદકં પવિટ્ઠસ્સ સબ્બદિસાસુ ઉદકમેવ હોતિ, ન અઞ્ઞં, એવમેવ પથવીકસિણં પથવીકસિણમેવ હોતિ, નત્થિ તસ્સ અઞ્ઞો કસિણસમ્ભેદોતિ. એસેવ નયો સબ્બત્થ. **અપ્પમાણ**ન્તિ ઇદં તસ્સ ફરણઅપ્પમાણવસેન વુત્તં. તઞ્હિ ચેતસા ફરન્તો સકલમેવ ફરતિ. ન અયમસ્સ આદિ ઇદં મજ્ઝન્તિ પમાણં ગણ્હાતીતિ.

૧૦૧. યે ચ તે સત્તા કમ્માવરણેન વા સમન્નાગતા કિલેસાવરણેન વા સમન્નાગતા વિપાકાવરણેન વા સમન્નાગતા અસદ્ધા અચ્છન્દિકા દુપ્પઞ્ઞા અભબ્બા નિયામં ઓક્કમિતું કુસલેસુ ધમ્મેસુ સમ્મત્તન્તિ વુત્તા, તેસમેકસ્સાપેકકસિણેપિ ભાવના ન ઇજ્ઝતિ. તત્થ **કમ્માવરણેન સમન્નાગતા**તિ આનન્તરિયકમ્મસમઙ્ગિનો. **કિલેસાવરણેન સમન્નાગતા**તિ નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિકા ચેવ ઉભતોબ્યઞ્જનકપણ્ડકા ચ. **વિપાકાવરણેન સમન્નાગતા**તિ અહેતુકદ્વિહેતુકપટિસન્ધિકા. **અસદ્ધા**તિ બુદ્ધાદીસુ સદ્ધાવિરહિતા. **અચ્છન્દિકા**તિ અપચ્ચનીકપટિપદાયં છન્દવિરહિતા . **દુપ્પઞ્ઞા**તિ લોકિયલોકુત્તરસમ્માદિટ્ઠિયા વિરહિતા. **અભબ્બા નિયામં ઓક્કમિતું કુસલેસુ ધમ્મેસુ સમ્મત્ત**ન્તિ કુસલેસુ ધમ્મેસુ નિયામસઙ્ખાતં સમ્મત્તસઙ્ખાતઞ્ચ અરિયમગ્ગં ઓક્કમિતું અભબ્બાતિ અત્થો. ન કેવલઞ્ચ કસિણેયેવ, અઞ્ઞેસુપિ કમ્મટ્ઠાનેસુ એતેસમેકસ્સપિ ભાવના ન ઇજ્ઝતિ. તસ્મા વિગતવિપાકાવરણેનપિ કુલપુત્તેન કમ્માવરણઞ્ચ કિલેસાવરણઞ્ચ આરકા પરિવજ્જેત્વા સદ્ધમ્મસ્સવનસપ્પુરિસૂપનિસ્સયાદીહિ સદ્ધઞ્ચ છન્દઞ્ચ પઞ્ઞઞ્ચ વડ્ઢેત્વા કમ્મટ્ઠાનાનુયોગે યોગો કરણીયોતિ.

ઇતિ સાધુજનપામોજ્જત્થાય કતે વિસુદ્ધિમગ્ગે

સમાધિભાવનાધિકારે

સેસકસિણનિદ્દેસો નામ

પઞ્ચમો પરિચ્છેદો.

૬. અસુભકમ્મટ્ઠાનનિદ્દેસો

ઉદ્ધુમાતકાદિપદત્થવણ્ણના

૧૦૨. કસિણાનન્તરમુદ્દિટ્ઠેસુ પન ઉદ્ધુમાતકં, વિનીલકં, વિપુબ્બકં, વિચ્છિદ્દકં, વિક્ખાયિતકં, વિક્ખિત્તકં, હતવિક્ખિત્તકં, લોહિતકં, પુળવકં, અટ્ઠિકન્તિ દસસુ અવિઞ્ઞાણકાસુભેસુ ભસ્તા વિય વાયુના ઉદ્ધં જીવિતપરિયાદાના યથાનુક્કમં સમુગ્ગતેન સૂનભાવેન ઉદ્ધુમાતત્તા ઉદ્ધુમાતં, ઉદ્ધુમાતમેવ **ઉદ્ધુમાતકં**. પટિક્કૂલત્તા વા કુચ્છિતં ઉદ્ધુમાતન્તિ **ઉદ્ધુમાતકં**. તથારૂપસ્સ છવસરીરસ્સેતં અધિવચનં.

વિનીલં વુચ્ચતિ વિપરિભિન્નનીલવણ્ણં, વિનીલમેવ **વિનીલકં**. પટિક્કૂલત્તા વા કુચ્છિતં વિનીલન્તિ વિનીલકં. મંસુસ્સદટ્ઠાનેસુ રત્તવણ્ણસ્સ પુબ્બસન્નિચયટ્ઠાનેસુ સેતવણ્ણસ્સ યેભુય્યેન ચ નીલવણ્ણસ્સ નીલટ્ઠાને નીલસાટકપારુતસ્સેવ છવસરીરસ્સેતમધિવચનં.

પરિભિન્નટ્ઠાનેસુ વિસ્સન્દમાનં પુબ્બં વિપુબ્બં, વિપુબ્બમેવ **વિપુબ્બકં**. પટિક્કૂલત્તા વા કુચ્છિતં વિપુબ્બન્તિ વિપુબ્બકં. તથારૂપસ્સ છવસરીરસ્સેતમધિવચનં.

વિચ્છિદ્દં વુચ્ચતિ દ્વિધા છિન્દનેન અપધારિતં, વિચ્છિદ્દમેવ **વિચ્છિદ્દકં**. પટિક્કૂલત્તા વા કુચ્છિતં વિચ્છિદ્દન્તિ વિચ્છિદ્દકં. વેમજ્ઝે છિન્નસ્સ છવસરીરસ્સેતમધિવચનં.

ઇતો ચ એત્તો ચ વિવિધાકારેન સોણસિઙ્ગાલાદીહિ ખાદિતન્તિ વિક્ખાયિતં, વિક્ખાયિતમેવ **વિક્ખાયિતકં**. પટિક્કૂલત્તા વા કુચ્છિતં વિક્ખાયિતન્તિ વિક્ખાયિતકં. તથારૂપસ્સ છવસરીરસ્સેતમધિવચનં.

વિવિધં ખિત્તં વિક્ખિત્તં, વિક્ખિત્તમેવ **વિક્ખિત્તકં**. પટિક્કૂલત્તા વા કુચ્છિતં વિક્ખિત્તન્તિ વિક્ખિત્તકં. અઞ્ઞેન હત્થં અઞ્ઞેન પાદં અઞ્ઞેન સીસન્તિ એવં તતો તતો ખિત્તસ્સ છવસરીરસ્સેતમધિવચનં.

હતઞ્ચ તં પુરિમનયેનેવ વિક્ખિત્તકઞ્ચાતિ **હતવિક્ખિત્તકં**. કાકપદાકારેન અઙ્ગપચ્ચઙ્ગેસુ સત્થેન હનિત્વા વુત્તનયેન વિક્ખિત્તસ્સ છવસરીરસ્સેતમધિવચનં.

લોહિતં કિરતિ વિક્ખિપતિ ઇતો ચિતો ચ પગ્ઘરતીતિ **લોહિતકં**. પગ્ઘરિતલોહિતમક્ખિતસ્સ છવસરીરસ્સેતમધિવચનં.

પુળવા વુચ્ચન્તિ કિમયો, પુળવે કિરતીતિ **પુળવકં**. કિમિપરિપુણ્ણસ્સ છવસરીરસ્સેતમધિવચનં.

અટ્ઠિયેવ **અટ્ઠિકં**. પટિક્કૂલત્તા વા કુચ્છિતં અટ્ઠીતિ અટ્ઠિકં. અટ્ઠિસઙ્ખલિકાયપિ એકટ્ઠિકસ્સપેતમધિવચનં. ઇમાનિ ચ પન ઉદ્ધુમાતકાદીનિ નિસ્સાય ઉપ્પન્નનિમિત્તાનમ્પિ નિમિત્તેસુ પટિલદ્ધજ્ઝાનાનમ્પેતાનેવ નામાનિ.

ઉદ્ધુમાતકકમ્મટ્ઠાનં

૧૦૩. તત્થ ઉદ્ધુમાતકસરીરે ઉદ્ધુમાતકનિમિત્તં ઉપ્પાદેત્વા ઉદ્ધુમાતકસઞ્ઞાતં ઝાનં ભાવેતુકામેન યોગિના પથવીકસિણે વુત્તનયેનેવ વુત્તપ્પકારં આચરિયં ઉપસઙ્કમિત્વા કમ્મટ્ઠાનં ઉગ્ગહેતબ્બં. તેનસ્સ કમ્મટ્ઠાનં કથેન્તેન અસુભનિમિત્તત્થાય ગમનવિધાનં, સમન્તા નિમિત્તુપલક્ખણં, એકાદસવિધેન નિમિત્તગ્ગાહો, ગતાગતમગ્ગપચ્ચવેક્ખણન્તિ એવં અપ્પનાવિધાનપરિયોસાનં સબ્બં કથેતબ્બં. તેનાપિ સબ્બં સાધુકં ઉગ્ગહેત્વા પુબ્બે વુત્તપ્પકારં સેનાસનં ઉપગન્ત્વા ઉદ્ધુમાતકનિમિત્તં પરિયેસન્તેન વિહાતબ્બં.

૧૦૪. એવં વિહરન્તેન ચ અસુકસ્મિં નામ ગામદ્વારે વા અટવિમુખે વા પન્થે વા પબ્બતપાદે વા રુક્ખમૂલે વા સુસાને વા ઉદ્ધુમાતકસરીરં નિક્ખિત્તન્તિ કથેન્તાનં વચનં સુત્વાપિ ન તાવદેવ અતિત્થેન પક્ખન્દન્તેન વિય ગન્તબ્બં. કસ્મા? અસુભં હિ નામેતં વાળમિગાધિટ્ઠિતમ્પિ અમનુસ્સાધિટ્ઠિતમ્પિ હોતિ. તત્રસ્સ જીવિતન્તરાયોપિ સિયા. ગમનમગ્ગો વા પનેત્થ ગામદ્વારેન વા નહાનતિત્થેન વા કેદારકોટિયા વા હોતિ. તત્થ વિસભાગરૂપં આપાથમાગચ્છતિ, તદેવ વા સરીરં વિસભાગં હોતિ. પુરિસસ્સ હિ ઇત્થિસરીરં ઇત્થિયા ચ પુરિસસરીરં વિસભાગં, તદેતં અધુનામતં સુભતોપિ ઉપટ્ઠાતિ, તેનસ્સ બ્રહ્મચરિયન્તરાયોપિ સિયા. સચે પન ''નયિદં માદિસસ્સ ભારિય''ન્તિ અત્તાનં તક્કયતિ, એવં તક્કયમાનેન ગન્તબ્બં.

૧૦૫. ગચ્છન્તેન ચ સઙ્ઘત્થેરસ્સ વા અઞ્ઞતરસ્સ વા અભિઞ્ઞાતસ્સ ભિક્ખુનો કથેત્વા ગન્તબ્બં. કસ્મા? સચે હિસ્સ સુસાને અમનુસ્સસીહબ્યગ્ઘાદીનં રૂપસદ્દાદિઅનિટ્ઠારમ્મણાભિભૂતસ્સ અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનિ વા પવેધેન્તિ, ભુત્તં વા ન પરિસણ્ઠાતિ, અઞ્ઞો વા આબાધો હોતિ. અથસ્સ સો વિહારે પત્તચીવરં સુરક્ખિતં કરિસ્સતિ. દહરે વા સામણેરે વા પહિણિત્વા તં ભિક્ખું પટિજગ્ગિસ્સતિ. અપિચ સુસાનં નામ નિરાસઙ્કટ્ઠાનન્તિ મઞ્ઞમાના કતકમ્માપિ અકતકમ્માપિ ચોરા સમોસરન્તિ. તે મનુસ્સેહિ અનુબદ્ધા ભિક્ખુસ્સ સમીપે ભણ્ડકં છડ્ડેત્વાપિ પલાયન્તિ. મનુસ્સા ''સહોડ્ઢં ચોરં અદ્દસામા''તિ ભિક્ખું ગહેત્વા વિહેઠેન્તિ. અથસ્સ સો ''મા ઇમં વિહેઠયિત્થ, મમાયં કથેત્વા ઇમિના નામ કમ્મેન ગતો''તિ તે મનુસ્સે સઞ્ઞાપેત્વા સોત્થિભાવં કરિસ્સતિ. અયં આનિસંસો કથેત્વા ગમને. તસ્મા વુત્તપ્પકારસ્સ ભિક્ખુનો કથેત્વા અસુભનિમિત્તદસ્સને સઞ્જાતાભિલાસેન યથાનામ ખત્તિયો અભિસેકટ્ઠાનં, યજમાનો યઞ્ઞસાલં, અધનો વા પન નિધિટ્ઠાનં પીતિસોમનસ્સજાતો ગચ્છતિ, એવં પીતિસોમનસ્સં ઉપ્પાદેત્વા અટ્ઠકથાસુ વુત્તેન વિધિના ગન્તબ્બં. વુત્તઞ્હેતં –

> ''ઉદ્ધુમાતકં અસુભનિમિત્તં ઉગ્ગણ્હન્તો એકો અદુતિયો ગચ્છતિ ઉપટ્ઠિતાય સતિયા અસમ્મુટ્ઠાય અન્તોગતેહિ ઇન્દ્રિયેહિ અબહિગતેન માનસેન ગતાગતમગ્ગં પચ્ચવેક્ખમાનો. યસ્મિં પદેસે ઉદ્ધુમાતકં અસુભનિમિત્તં નિક્ખિત્તં હોતિ, તસ્મિં પદેસે પાસાણં વા વમ્મિકં વા રુક્ખં વા ગચ્છં વા લતં વા સનિમિત્તં કરોતિ, સારમ્મણં કરોતિ. સનિમિત્તં કત્વા સારમ્મણં કત્વા ઉદ્ધુમાતકં અસુભનિમિત્તં સભાવભાવતો ઉપલક્ખેતિ, વણ્ણતોપિ લિઙ્ગતોપિ સણ્ઠાનતોપિ દિસતોપિ ઓકાસતોપિ પરિચ્છેદતોપિ સન્ધિતો વિવરતો નિન્નતો થલતો સમન્તતો. સો તં નિમિત્તં સુગ્ગહિતં કરોતિ , સૂપધારિતં ઉપધારેતિ, સુવવત્થિતં વવત્થપેતિ. સો તં નિમિત્તં સુગ્ગહિતં કત્વા સૂપધારિતં ઉપધારેત્વા સુવવત્થિતં વવત્થપેત્વા એકો અદુતિયો ગચ્છતિ ઉપટ્ઠિતાય સતિયા અસમ્મુટ્ઠાય અન્તોગતેહિ ઇન્દ્રિયેહિ અબહિગતેન માનસેન ગતાગતમગ્ગં પચ્ચવેક્ખમાનો. સો ચઙ્કમન્તોપિ તબ્ભાગિયઞ્ઞેવ ચઙ્કમં અધિટ્ઠાતિ. નિસીદન્તોપિ તબ્ભાગિયઞ્ઞેવ આસનં પઞ્ઞપેતિ.

‘‘સમન્તા નિમિત્તુપલક્ખણા કિમત્થિયા કિમાનિસંસાતિ? સમન્તા નિમિત્તુપલક્ખણા અસમ્મોહત્થા અસમ્મોહાનિસંસા. એકાદસવિધેન નિમિત્તગ્ગાહો કિમત્થિયો કિમાનિસંસોતિ? એકાદસવિધેન નિમિત્તગ્ગાહો ઉપનિબન્ધનત્થો ઉપનિબન્ધનાનિસંસો. ગતાગતમગ્ગપચ્ચવેક્ખણા કિમત્થિયા કિમાનિસંસાતિ? ગતાગતમગ્ગપચ્ચવેક્ખણા વીથિસમ્પટિપાદનત્થા વીથિસમ્પટિપાદનાનિસંસા.

‘‘સો આનિસંસદસ્સાવી રતનસઞ્ઞી હુત્વા ચિત્તીકારં ઉપટ્ઠપેત્વા સમ્પિયાયમાનો તસ્મિં આરમ્મણે ચિત્તં ઉપનિબન્ધતિ ‘અદ્ધા ઇમાય પટિપદાય જરામરણમ્હા પરિમુચ્ચિસ્સામી’તિ. સો વિવિચ્ચેવ કામેહિ... પે॰... પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ. તસ્સાધિગતં હોતિ રૂપાવચરં પઠમં ઝાનં દિબ્બો ચ વિહારો ભાવનામયઞ્ચ પુઞ્ઞકિરિયવત્થુ’’ન્તિ.

૧૦૬. તસ્મા યો ચિત્તસઞ્ઞત્તત્થાય સિવથિકદસ્સનં ગચ્છતિ, સો ઘણ્ડિં પહરિત્વા ગણં સન્નિપાતેત્વાપિ ગચ્છતુ. કમ્મટ્ઠાનસીસેન પન ગચ્છન્તેન એકકેન અદુતિયેન મૂલકમ્મટ્ઠાનં અવિસ્સજ્જેત્વા તં મનસિકરોન્તેનેવ સુસાને સોણાદિપરિસ્સયવિનોદનત્થં કત્તરદણ્ડં વા યટ્ઠિં વા ગહેત્વા, સૂપટ્ઠિત ભાવસમ્પાદનેન અસમ્મુટ્ઠં સતિં કત્વા, મનચ્છટ્ઠાનઞ્ચ ઇન્દ્રિયાનં અન્તોગતભાવસમ્પાદનતો અબહિગતમનેન હુત્વા ગન્તબ્બં.

વિહારતો નિક્ખમન્તેનેવ અસુકદિસાય અસુકદ્વારેન નિક્ખન્તોમ્હીતિ દ્વારં સલ્લક્ખેતબ્બં. તતો યેન મગ્ગેન ગચ્છતિ, સો મગ્ગો વવત્થપેતબ્બો, અયં મગ્ગો પાચિનદિસાભિમુખો વા ગચ્છતિ, પચ્છિમઉત્તરદક્ખિણદિસાભિમુખો વા વિદિસાભિમુખોવાતિ. ઇમસ્મિં પન ઠાને વામતો ગચ્છતિ, ઇમસ્મિં ઠાને દક્ખિણતો, ઇમસ્મિં ચસ્સ ઠાને પાસાણો , ઇમસ્મિં વમ્મિકો, ઇમસ્મિં રુક્ખો, ઇમસ્મિં ગચ્છો, ઇમસ્મિં લતાતિ. એવં ગમનમગ્ગં વવત્થપેન્તેન નિમિત્તટ્ઠાનં ગન્તબ્બં. નો ચ ખો પટિવાતં. પટિવાતં ગચ્છન્તસ્સ હિ કુણપગન્ધો ઘાનં પહરિત્વા મત્થલુઙ્ગં વા સઙ્ખોભેય્ય, આહારં વા છડ્ડાપેય્ય, વિપ્પટિસારં વા જનેય્ય ‘‘ઈદિસં નામ કુણપટ્ઠાનં આગતોમ્હી’’તિ. તસ્મા પટિવાતં વજ્જેત્વા અનુવાતં ગન્તબ્બં. સચે અનુવાતમગ્ગેન ન સક્કા હોતિ ગન્તું, અન્તરા પબ્બતો વા પપાતો વા પાસાણો વા વતિ વા કણ્ટકટ્ઠાનં વા ઉદકં વા ચિક્ખલ્લં વા હોતિ, ચીવરકણ્ણેન નાસં પિદહિત્વા ગન્તબ્બં. ઇદમસ્સ ગમનવત્તં.

૧૦૭. એવં ગતેન પન ન તાવ અસુભનિમિત્તં ઓલોકેતબ્બં. દિસા વવત્થપેતબ્બા. એકસ્મિં હિ દિસાભાગે ઠિતસ્સ આરમ્મણઞ્ચ ન વિભૂતં હુત્વા ખાયતિ, ચિત્તઞ્ચ ન કમ્મનિયં હોતિ. તસ્મા તં વજ્જેત્વા યત્થ ઠિતસ્સ આરમ્મણઞ્ચ વિભૂતં હુત્વા ખાયતિ, ચિત્તઞ્ચ કમ્મનિયં હોતિ, તત્થ ઠાતબ્બં. પટિવાતાનુવાતઞ્ચ પહાતબ્બં. પટિવાતે ઠિતસ્સ હિ કુણપગન્ધેન ઉબ્બાળ્હસ્સ ચિત્તં વિધાવતિ. અનુવાતે ઠિતસ્સ સચે તત્થ અધિવત્થા અમનુસ્સા હોન્તિ, તે કુજ્ઝિત્વા અનત્થં કરોન્તિ. તસ્મા ઈસકં ઉક્કમ્મ નાતિઅનુવાતે ઠાતબ્બં. એવં તિટ્ઠમાનેનાપિ નાતિદૂરે નાચ્ચાસન્ને નાનુપાદં નાનુસીસં ઠાતબ્બં. અતિદૂરે ઠિતસ્સ હિ આરમ્મણં અવિભૂતં હોતિ. અચ્ચાસન્ને ભયમુપ્પજ્જતિ. અનુપાદં વા અનુસીસં વા ઠિતસ્સ સબ્બં અસુભં સમં ન પઞ્ઞાયતિ. તસ્મા નાતિદૂરે નાચ્ચાસન્ને ઓલોકેન્તસ્સ ફાસુકટ્ઠાને સરીરવેમજ્ઝભાગે ઠાતબ્બં.

૧૦૮. એવં ઠિતેન ‘‘તસ્મિં પદેસે પાસાણં વા...પે॰... લતં વા સનિમિત્તં કરોતી’’તિ એવં વુત્તાનિ સમન્તા નિમિત્તાનિ ઉપલક્ખેતબ્બાનિ. તત્રિદં ઉપલક્ખણવિધાનં, સચે તસ્સ નિમિત્તસ્સ સમન્તા ચક્ખુપથે પાસાણો હોતિ, સો ‘‘અયં પાસાણો ઉચ્ચો વા નીચો વા ખુદ્દકો વા મહન્તો વા તમ્બો વા કાળો વા સેતો વા દીઘો વા પરિમણ્ડલો

વા’’તિ વવત્થપેતબ્બો. તતો ‘‘ઇમસ્મિં નામ ઓકાસે અયં પાસાણો ઇદં અસુભનિમિત્તં, ઇદં અસુભનિમિત્તં અયં પાસાણો’’તિ સલ્લક્ખેતબ્બં. સચે વમ્મિકો હોતિ, સોપિ ‘‘ઉચ્ચો વા નીચો વા ખુદ્દકો વા મહન્તો વા તમ્બો વા કાળો વા સેતો વા દીઘો વા પરિમણ્ડલો વા’’તિ વવત્થપેતબ્બો. તતો ‘‘ઇમસ્મિં નામ ઓકાસે અયં વમ્મિકો ઇદં અસુભનિમિત્ત’’ન્તિ સલ્લક્ખેતબ્બં. સચે રુક્ખો હોતિ, સોપિ ‘‘અસ્સત્થો વા નિગ્રોધો વા કચ્છકો વા કપીતનો વા ઉચ્ચો વા નીચો વા ખુદ્દકો વા મહન્તો વા તમ્બો વા કાળો વા સેતો વા’’તિ વવત્થપેતબ્બો. તતો ‘‘ઇમસ્મિં નામ ઓકાસે અયં રુક્ખો ઇદં અસુભનિમિત્ત’’ન્તિ સલ્લક્ખેતબ્બં. સચે ગચ્છો હોતિ, સોપિ ‘‘સિન્દિવા કરમન્દો વા કણવીરો વા કુરણ્ડકો વા ઉચ્ચો વા નીચો વા ખુદ્દકો વા મહન્તો વા’’તિ વવત્થપેતબ્બો. તતો ‘‘ઇમસ્મિં નામ ઓકાસે અયં ગચ્છો ઇદં અસુભનિમિત્ત’’ન્તિ સલ્લક્ખેતબ્બં. સચે લતા હોતિ, સાપિ ‘‘લાબુ વા કુમ્ભણ્ડી વા સામા વા કાળવલ્લિ વા પૂતિલતા વા’’તિ વવત્થપેતબ્બા. તતો ‘‘ઇમસ્મિં નામ ઓકાસે અયં લતા ઇદં અસુભનિમિત્તં, ઇદં અસુભનિમિત્તં અયં લતા’’તિ સલ્લક્ખેતબ્બં.

૧૦૯. યં પન વુત્તં સનિમિત્તં કરોતિ સારમ્મણં કરોતીતિ, તં ઇધેવ અન્તોગધં. પુનપ્પુનં વવત્થપેન્તો હિ સનિમિત્તં કરોતિ નામ. અયં પાસાણો ઇદં અસુભનિમિત્તં, ઇદં અસુભનિમિત્તં અયં પાસાણોતિ એવં દ્વે દ્વે સમાસેત્વા સમાસેત્વા વવત્થપેન્તો સારમ્મણં કરોતિ નામ.

એવં સનિમિત્તં સારમ્મણઞ્ચ કત્વા પન સભાવભાવતો વવત્થપેતીતિ વુત્તત્તા ય્વાસ્સ સભાવભાવો અનઞ્ઞસાધારણો અત્તનિયો ઉદ્ધુમાતકભાવો, તેન મનસિકાતબ્બં. વણિતં ઉદ્ધુમાતકન્તિ એવં સભાવેન સરસેન વવત્થપેતબ્બન્તિ અત્થો.

૧૧૦. એવં વવત્થપેત્વા વણ્ણતોપિ લિઙ્ગતોપિ સણ્ઠાનતોપિ દિસતોપિ ઓકાસતોપિ પરિચ્છેદતોપીતિ છબ્બિધેન નિમિત્તં ગહેતબ્બં. કથં? તેન હિ યોગિના ઇદં સરીરં કાળસ્સ વા ઓદાતસ્સ વા મઙ્ગુરચ્છવિનો વાતિ **વણ્ણતો** વવત્થપેતબ્બં. **લિઙ્ગતો** પન ઇત્થિલિઙ્ગં વા પુરિસલિઙ્ગં વાતિ અવવત્થપેત્વા પઠમવયે વા મજ્ઝિમવયે વા પચ્છિમવયે વા ઠિતસ્સ ઇદં સરીરન્તિ વવત્થપેતબ્બં. **સણ્ઠાનતો** ઉદ્ધુમાતકસ્સ સણ્ઠાનવસેનેવ ઇદમસ્સ સીસસણ્ઠાનં, ઇદં ગીવાસણ્ઠાનં, ઇદં હત્થસણ્ઠાનં, ઇદં ઉદરસણ્ઠાનં, ઇદં નાભિસણ્ઠાનં, ઇદં કટિસણ્ઠાનં, ઇદં ઊરુસણ્ઠાનં, ઇદં જઙ્ઘાસણ્ઠાનં, ઇદં પાદસણ્ઠાનન્તિ વવત્થપેતબ્બં. **દિસતો** પન ઇમસ્મિં સરીરે દ્વે દિસા નાભિયા અધો હેટ્ઠિમદિસા ઉદ્ધં ઉપરિમદિસાતિ વવત્થપેતબ્બં. અથ વા અહં ઇમિસ્સા દિસાય ઠિતો અસુભનિમિત્તં ઇમિસ્સાતિ વવત્થપેતબ્બં. **ઓકાસતો** પન ઇમસ્મિં નામ ઓકાસે હત્થા, ઇમસ્મિં પાદા, ઇમસ્મિં સીસં, ઇમસ્મિં મજ્ઝિમકાયો ઠિતોતિ વવત્થપેતબ્બં. અથ વા અહં ઇમસ્મિં ઓકાસે ઠિતો અસુભનિમિત્તં ઇમસ્મિન્તિ વવત્થપેતબ્બં. **પરિચ્છેદતો** ઇદં સરીરં અધો પાદતલેન ઉપરિ કેસમત્થકેન તિરિયં તચેન પરિચ્છિન્નં, યથાપરિચ્છિન્ને ચ ઠાને દ્વત્તિંસકુણપભરિતમેવાતિ વવત્થપેતબ્બં. અથ વા અયમસ્સ હત્થપરિચ્છેદો, અયં પાદપરિચ્છેદો, અયં સીસપરિચ્છેદો, અયં મજ્ઝિમકાયપરિચ્છેદોતિ વવત્થપેતબ્બં. યત્તકં વા પન ઠાનં ગણ્હતિ, તત્તકમેવ ઇદં ઈદિસં ઉદ્ધુમાતકન્તિ પરિચ્છિન્દિતબ્બં. પુરિસસ્સ પન ઇત્થિસરીરં ઇત્થિયા વા પુરિસસરીરં ન વટ્ટતિ. વિસભાગે સરીરે આરમ્મણં ન ઉપટ્ઠાતિ, વિપ્ફન્દનસ્સેવ પચ્ચયો હોતિ. ‘‘ઉગ્ઘાટિતાપિ હિ ઇત્થી પુરિસસ્સ ચિત્તં પરિયાદાય તિટ્ઠતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૫.૫૫) મજ્ઝિમટ્ઠકથાયં વુત્તં. તસ્મા સભાગસરીરેયેવ એવં છબ્બિધેન નિમિત્તં ગણ્હિતબ્બં.

૧૧૧. યો પન પુરિમબુદ્ધાનં સન્તિકે આસેવિતકમ્મટ્ઠાનો પરિહતધુતઙ્ગો પરિમદ્દિતમહાભૂતો પરિગ્ગહિતસઙ્ખારો વવત્થાપિતનામરૂપો ઉગ્ઘાટિતસત્તસઞ્ઞો કતસમણધમ્મો વાસિતવાસનો ભાવિતભાવનો સબીજો ઞાણુત્તરો અપ્પકિલેસો કુલપુત્તો, તસ્સ ઓલોકિતોલોકિતટ્ઠાનેયેવ પટિભાગનિમિત્તં ઉપટ્ઠાતિ. નો ચે એવં ઉપટ્ઠાતિ, અથેવં છબ્બિધેન નિમિત્તં ગણ્હતો ઉપટ્ઠાતિ. યસ્સ પન એવમ્પિ ન ઉપટ્ઠાતિ, તેન સન્ધિતો વિવરતો નિન્નતો થલતો સમન્તતોતિ પુનપિ પઞ્ચવિધેન નિમિત્તં ગહેતબ્બં.

૧૧૨. તત્થ **સન્ધિતો**તિ અસીતિસતસન્ધિતો. ઉદ્ધુમાતકે પન કથં અસીતિસતસન્ધયો વવત્થપેસ્સતિ. તસ્માનેન તયો દક્ખિણહત્થસન્ધી, તયો વામહત્થસન્ધી, તયો દક્ખિણપાદસન્ધી, તયો વામપાદસન્ધી , એકો ગીવસન્ધિ, એકો કટિસન્ધીતિ એવં ચુદ્દસમહાસન્ધિવસેન સન્ધિતો વવત્થપેતબ્બં. **વિવરતો**તિ વિવરં નામ હત્થન્તરં પાદન્તરં ઉદરન્તરં કણ્ણન્તરન્તિ એવં વિવરતો વવત્થપેતબ્બં. અક્ખીનમ્પિ નિમ્મીલિતભાવો વા ઉમ્મીલિતભાવો વા મુખસ્સ ચ પિહિતભાવો વા વિવટભાવો વા વવત્થપેતબ્બો. **નિન્નતો**તિ યં સરીરે નિન્નટ્ઠાનં અક્ખિકૂપો વા અન્તોમુખં વા ગલવાટકો વા, તં વવત્થપેતબ્બં. અથ વા અહં નિન્ને ઠિતો સરીરં ઉન્નતેતિ વવત્થપેતબ્બં. **થલતો**તિ યં સરીરે ઉન્નતટ્ઠાનં જણ્ણુકં વા ઉરો વા નલાટં વા, તં વવત્થપેતબ્બં. અથ વા અહં થલે ઠિતો સરીરં નિન્નેતિ વવત્થપેતબ્બં. **સમન્તતો**તિ સબ્બં સરીરં સમન્તતો વવત્થપેતબ્બં. સકલસરીરે ઞાણં ચારેત્વા યં ઠાનં વિભૂતં હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ, તત્થ ''ઉદ્ધુમાતકં ઉદ્ધુમાતક''ન્તિ ચિત્તં ઠપેતબ્બં. સચે એવમ્પિ ન ઉપટ્ઠાતિ, ઉદરપરિયોસાનં અતિરેકં ઉદ્ધુમાતકં હોતિ, તત્થ ''ઉદ્ધુમાતકં ઉદ્ધુમાતક''ન્તિ ચિત્તં ઠપેતબ્બં.

૧૧૩. ઇદાનિ ''સો તં નિમિત્તં સુગ્ગહિતં કરોતી''તિઆદીસુ અયં **વિનિચ્છયકથા** –

તેન યોગિના તસ્મિં સરીરે યથાવુત્તનિમિત્તગ્ગાહવસેન સુટ્ઠુ નિમિત્તં ગણ્હિતબ્બં. સતિં સૂપટ્ઠિતં કત્વા આવજ્જિતબ્બં. એવં પુનપ્પુનં કરોન્તેન સાધુકં ઉપધારેતબ્બઞ્ચેવ વવત્થપેતબ્બઞ્ચ. સરીરતો નાતિદૂરે નાચ્ચાસન્ને પદેસે ઠિતેન વા નિસિન્નેન વા ચક્ખું ઉમ્મીલેત્વા ઓલોકેત્વા નિમિત્તં ગણ્હિતબ્બં. ''ઉદ્ધુમાતકપટિક્કૂલં ઉદ્ધુમાતકપટિક્કૂલ''ન્તિ સતક્ખત્તું સહસ્સક્ખત્તું ઉમ્મીલેત્વા ઓલોકેતબ્બં, નિમ્મીલેત્વા આવજ્જિતબ્બં. એવં પુનપ્પુનં કરોન્તસ્સ ઉગ્ગહનિમિત્તં સુગ્ગહિતં હોતિ. કદા સુગ્ગહિતં હોતિ? યદા ઉમ્મીલેત્વા ઓલોકેન્તસ્સ નિમ્મીલેત્વા આવજ્જેન્તસ્સ ચ એકસદિસં હુત્વા આપાથમાગચ્છતિ, તદા સુગ્ગહિતં નામ હોતિ.

સો તં નિમિત્તં એવં સુગ્ગહિતં કત્વા સૂપધારિતં ઉપધારેત્વા સુવવત્થિતં વવત્થપેત્વા સચે તત્થેવ ભાવનાપરિયોસાનં પત્તું ન સક્કોતિ, અથાનેન આગમનકાલે વુત્તનયેનેવ એકકેન અદુતિયેન તદેવ કમ્મટ્ઠાનં મનસિકરોન્તેન સૂપટ્ઠિતં સતિં કત્વા અન્તોગતેહિ ઇન્દ્રિયેહિ અબહિગતેન માનસેન અત્તનો સેનાસનમેવ ગન્તબ્બં.

સુસાના નિક્ખમન્તેનેવ ચ આગમનમગ્ગો વવત્થપેતબ્બો, યેન મગ્ગેન નિક્ખન્તોસ્મિ, અયં મગ્ગો પાચીનદિસાભિમુખો વા ગચ્છતિ, પચ્છિમઉત્તરદક્ખિણદિસાભિમુખો વા ગચ્છતિ, વિદિસાભિમુખો વા ગચ્છતિ. ઇમસ્મિં પન ઠાને વામતો ગચ્છતિ, ઇમસ્મિં દક્ખિણતો, ઇમસ્મિં ચસ્સ ઠાને પાસાણો, ઇમસ્મિં વમ્મિકો, ઇમસ્મિં રુક્ખો, ઇમસ્મિં ગચ્છો, ઇમસ્મિં લતાતિ એવં આગમનમગ્ગં વવત્થપેત્વા આગતેન ચઙ્કમન્તેનાપિ તબ્ભાગિયોવ ચઙ્કમો અધિટ્ઠાતબ્બો, અસુભનિમિત્તદિસાભિમુખે ભૂમિપ્પદેસે ચઙ્કમિતબ્બન્તિ અત્થો. નિસીદન્તેન આસનમ્પિ તબ્ભાગિયમેવ પઞ્ઞપેતબ્બં. સચે પન તસ્સં દિસાયં સોબ્ભો વા પપાતો વા રુક્ખો વા વતિ વા કલલં વા હોતિ,

ન સક્કા તંદિસાભિમુખે ભૂમિપ્પદેસે ચઙ્કમિતું, આસનમ્પિ અનોકાસત્તા ન સક્કા પઞ્ઞપેતું. તં દિસં અનપલોકેન્તેનાપિ ઓકાસાનુરૂપે ઠાને ચઙ્કમિતબ્બઞ્ચેવ નિસીદિતબ્બઞ્ચ. ચિત્તં પન તંદિસાભિમુખંયેવ કાતબ્બં.

૧૧૪. ઇદાનિ ''સમન્તા નિમિત્તુપલક્ખણા કિમત્થિયા''તિઆદિપઞ્હાનં ''અસમ્મોહત્થા''તિઆદિવિસ્સજ્જને અયં અધિપ્પાયો. યસ્સ હિ અવેલાયં ઉદ્ધુમાતકનિમિત્તટ્ઠાનં ગન્ત્વા સમન્તા નિમિત્તુપલક્ખણં કત્વા નિમિત્તગ્ગહણત્થં ચક્ખું ઉમ્મીલેત્વા ઓલોકેન્તસ્સેવ તં મતસરીરં ઉટ્ઠહિત્વા ઠિતં વિય અજ્ઝોત્થરમાનં વિય અનુબન્ધમાનં વિય ચ હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ, સો તં બીભચ્છં ભેરવારમ્મણં દિસ્વા વિક્ખિત્તચિત્તો ઉમ્મત્તકો વિય હોતિ, ભયં છમ્ભિતત્તં લોમહંસં પાપુણાતિ. પાળિયં હિ વિભત્તઅટ્ઠતિંસારમ્મણેસુ અઞ્ઞં એવરૂપં ભેરવારમ્મણં નામ નત્થિ. ઇમસ્મિં હિ કમ્મટ્ઠાને ઝાનવિબ્ભન્તકો નામ હોતિ. કસ્મા? અતિભેરવત્તા કમ્મટ્ઠાનસ્સ. તસ્મા તેન યોગિના સન્થમ્ભેત્વા સતિં સૂપટ્ઠિતં કત્વા મતસરીરં ઉટ્ઠહિત્વા અનુબન્ધનકં નામ નત્થિ. સચે હિ સો ''એતસ્સ સમીપે ઠિતો પાસાણો વા લતા વા આગચ્છેય્ય, સરીરમ્પિ આગચ્છેય્ય. યથા પન સો પાસાણો વા લતા વા નાગચ્છતિ, એવં સરીરમ્પિ નાગચ્છતિ. અયં પન તુય્હં ઉપટ્ઠાનાકારો સઞ્ઞજો સઞ્ઞાસમ્ભવો, કમ્મટ્ઠાનં તે અજ્જ ઉપટ્ઠિતં, મા ભાયિ ભિક્ખૂ''તિ તાસં વિનોદેત્વા હાસં ઉપ્પાદેત્વા તસ્મિં નિમિત્તે ચિત્તં સઞ્ચરાપેતબ્બં. એવં વિસેસમધિગચ્છતિ. ઇદમેતં સન્ધાય વુત્તં ''સમન્તા નિમિત્તુપલક્ખણા અસમ્મોહત્થા''તિ.

એકાદસવિધેન પન નિમિત્તગ્ગાહં સમ્પાદેન્તો કમ્મટ્ઠાનં ઉપનિબન્ધતિ. તસ્સ હિ ચક્ખૂનિ ઉમ્મીલેત્વા ઓલોકનપચ્ચયા ઉગ્ગહનિમિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. તસ્મિં માનસં ચારેન્તસ્સ પટિભાગનિમિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. તત્થ માનસં ચારેન્તો અપ્પનં પાપુણાતિ. અપ્પનાયં ઠત્વા વિપસ્સનં વડ્ઢેન્તો અરહત્તં સચ્છિકરોતિ. તેન વુત્તં ''એકાદસવિધેન નિમિત્તગ્ગાહો ઉપનિબન્ધનત્થો''તિ.

૧૧૫. **ગતાગતમગ્ગપચ્ચવેક્ખણા વીથિસમ્પટિપાદનત્થા**તિ એત્થ પન યા ગતમગ્ગસ્સ ચ આગતમગ્ગસ્સ ચ પચ્ચવેક્ખણા વુત્તા, સા કમ્મટ્ઠાનવીથિયા સમ્પટિપાદનત્થાતિ અત્થો. સચે હિ ઇમં ભિક્ખું કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વા આગચ્છન્તં અન્તરામગ્ગે કેચિ અજ્જ, ભન્તે, કતિમીતિ દિવસં વા પુચ્છન્તિ, પઞ્હં વા પુચ્છન્તિ, પટિસન્થારં વા કરોન્તિ, અહં કમ્મટ્ઠાનિકોતિ તુણ્હીભૂતેન ગન્તું ન વટ્ટતિ. દિવસો કથેતબ્બો, પઞ્હો વિસ્સજ્જેતબ્બો. સચે ન જાનાતિ, ન જાનામીતિ વત્તબ્બં. ધમ્મિકો પટિસન્થારો કાતબ્બો. તસ્સેવં કરોન્તસ્સ ઉગ્ગહિતં તરુણનિમિત્તં નસ્સતિ. તસ્મિં નસ્સન્તેપિ દિવસં પુટ્ઠેન કથેતબ્બમેવ. પઞ્હં અજાનન્તેન ન જાનામીતિ વત્તબ્બં. જાનન્તેન એકદેસેન કથેતુમ્પિ વટ્ટતિ, પટિસન્થારોપિ કાતબ્બો. આગન્તુકં પન ભિક્ખું દિસ્વા આગન્તુકપટિસન્થારો કાતબ્બોવ. અવસેસાનિપિ ચેતિયઙ્ગણવત્તબોધિયઙ્ગણવત્તઉપોસથાગારવત્તભોજનસાલાજન્તાઘરઆચરિયુપજ્ઝાયઆગન્તુકગમિકવત્તાદીનિ સબ્બાનિ ખન્ધકવત્તાનિ પૂરેતબ્બાનેવ. તસ્સ તાનિ પૂરેન્તસ્સાપિ તં તરુણનિમિત્તં નસ્સતિ, પુન ગન્ત્વા નિમિત્તં ગણ્હિસ્સામીતિ ગન્તુકામસ્સાપિ અમનુસ્સેહિ વા વાળમિગેહિ વા અધિટ્ઠિતત્તા સુસાનમ્પિ ગન્તું ન સક્કા હોતિ, નિમિત્તં વા અન્તરધાયતિ. ઉદ્ધુમાતકં હિ એકમેવ વા દ્વે વા દિવસે ઠત્વા વિનીલકાદિભાવં ગચ્છતિ. સબ્બકમ્મટ્ઠાનેસુ એતેન સમં દુલ્લભં કમ્મટ્ઠાનં નામ નત્થિ. તસ્મા એવં નટ્ઠે નિમિત્તે તેન ભિક્ખુના રત્તિટ્ઠાને વા દિવાઠાને વા નિસીદિત્વા અહં ઇમિના નામ દ્વારેન વિહારા નિક્ખમિત્વા અસુકદિસાભિમુખં મગ્ગં પટિપજ્જિત્વા અસુકસ્મિં નામ ઠાને વામં ગણ્હિં, અસુકસ્મિં દક્ખિણં. તસ્સ અસુકસ્મિં ઠાને પાસાણો, અસુકસ્મિં વમ્મિકરુક્ખગચ્છલતાનમઞ્ઞતરં. સોહં તેન મગ્ગેન ગન્ત્વા અસુકસ્મિં નામ ઠાને અસુભં અદ્દસં. તત્થ અસુકદિસાભિમુખો ઠત્વા એવઞ્ચેવઞ્ચ સમન્તા નિમિત્તાનિ સલ્લક્ખેત્વા એવં અસુભનિમિત્તં ઉગ્ગહેત્વા અસુકદિસાય

સુસાનતો નિક્ખમિત્વા એવરૂપેન નામ મગ્ગેન ઇદઞ્ચિદઞ્ચ કરોન્તો આગન્ત્વા ઇધ નિસિન્નોતિ એવં યાવ પલ્લઙ્કં આભુજિત્વા નિસિન્નટ્ઠાનં, તાવ ગતાગતમગ્ગો પચ્ચવેક્ખિતબ્બો. તસ્સેવં પચ્ચવેક્ખતો તં નિમિત્તં પાકટં હોતિ, પુરતો નિક્ખિત્તં વિય ઉપટ્ઠાતિ. કમ્મટ્ઠાનં પુરિમાકારેનેવ વીથિં પટિપજ્જતિ. તેન વુત્તં ''ગતાગતમગ્ગપચ્ચવેક્ખણા વીથિસમ્પટિપાદનત્થા''તિ.

૧૧૬. ઇદાનિ **આનિસંસદસ્સાવી રતનસઞ્ઞી હુત્વા ચિત્તીકારં ઉપટ્ઠપેત્વા સમ્પિયાયમાનો તસ્મિં આરમ્મણે ચિત્તં ઉપનિબન્ધતી**તિ એત્થ ઉદ્ધુમાતકપટિક્કૂલે માનસં ચારેત્વા ઝાનં નિબ્બત્તેત્વા ઝાનપદટ્ઠાનં વિપસ્સનં વડ્ઢેન્તો ''અદ્ધા ઇમાય પટિપદાય જરામરણમ્હા પરિમુચ્ચિસ્સામી''તિ એવં આનિસંસદસ્સાવિના ભવિતબ્બં.

યથા પન દુગ્ગતો પુરિસો મહગ્ઘં મણિરતનં લભિત્વા દુલ્લભં વત મે લદ્ધન્તિ તસ્મિં રતનસઞ્ઞી હુત્વા ગારવં જનેત્વા વિપુલેન પેમેન સમ્પિયાયમાનો તં રક્ખેય્ય, એવમેવ ''દુલ્લભં મે ઇદં કમ્મટ્ઠાનં લદ્ધં દુગ્ગતસ્સ મહગ્ઘમણિરતનસદિસં. ચતુધાતુકમ્મટ્ઠાનિકો હિ અત્તનો ચત્તારો મહાભૂતે પરિગ્ગણ્હાતિ, આનાપાનકમ્મટ્ઠાનિકો અત્તનો નાસિકવાતં પરિગ્ગણ્હાતિ, કસિણકમ્મટ્ઠાનિકો કસિણં કત્વા યથાસુખં ભાવેતિ, એવં ઇતરાનિ કમ્મટ્ઠાનાનિ સુલભાનિ. 'ઇદં પન એકમેવ વા દ્વે વા દિવસે તિટ્ઠતિ, તતો પરં વિનીલકાદિભાવં પાપુણાતી'તિ નત્થિ ઇતો દુલ્લભતર''ન્તિ તસ્મિં રતનસઞ્ઞિના હુત્વા ચિત્તીકારં ઉપટ્ઠપેત્વા સમ્પિયાયમાનેન તં નિમિત્તં રક્ખિતબ્બં. રત્તિટ્ઠાને ચ દિવાઠાને ચ ''ઉદ્ધુમાતકપટિક્કૂલં ઉદ્ધુમાતકપટિક્કૂલ''ન્તિ તત્થ પુનપ્પુનં ચિત્તં ઉપનિબન્ધિતબ્બં. પુનપ્પુનં તં નિમિત્તં આવજ્જિતબ્બં, મનસિકાતબ્બં. તક્કાહતં વિતક્કાહતં કાતબ્બં.

૧૧૭. તસ્સેવં કરોતો પટિભાગનિમિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. તત્રિદં નિમિત્તદ્વયસ્સ નાનાકરણં, ઉગ્ગહનિમિત્તં વિરૂપં બીભચ્છં ભેરવદસ્સનં હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ . પટિભાગનિમિત્તં પન યાવદત્થં ભુઞ્જિત્વા નિપન્નો થૂલઙ્ગપચ્ચઙ્ગપુરિસો વિય. તસ્સ પટિભાગનિમિત્તપટિલાભસમકાલમેવ બહિદ્ધા કામાનં અમનસિકારા વિક્ખમ્ભનવસેન કામચ્છન્દો પહીયતિ. અનુનયપ્પહાનેનેવ ચસ્સ લોહિતપ્પહાનેન પુબ્બો વિય બ્યાપાદોપિ પહીયતિ. તથા આરદ્ધવીરિયતાય થિનમિદ્ધં, અવિપ્પટિસારકરસન્તધમ્માનુયોગવસેન ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચં, અધિગતવિસેસસ્સ પચ્ચક્ખતાય પટિપત્તિદેસકે સત્થરિ પટિપત્તિયં પટિપત્તિફલે ચ વિચિકિચ્છા પહીયતીતિ પઞ્ચ નીવરણાનિ પહીયન્તિ. તસ્મિઞ્ઞેવ ચ નિમિત્તે ચેતસો અભિનિરોપનલક્ખણો વિતક્કો, નિમિત્તાનુમજ્જનકિચ્ચં સાધયમાનો વિચારો, પટિલદ્ધવિસેસાધિગમપચ્ચયા પીતિ, પીતિમનસ્સ પસ્સદ્ધિસમ્ભવતો પસ્સદ્ધિ, તન્નિમિત્તં સુખં, સુખિતસ્સ ચિત્તસમાધિસમ્ભવતો સુખનિમિત્તા એકગ્ગતા ચાતિ ઝાનઙ્ગાનિ પાતુભવન્તિ. એવમસ્સ પઠમજ્ઝાનપટિબિમ્બભૂતં ઉપચારજ્ઝાનમ્પિ તઙ્ખણઞ્ઞેવ નિબ્બત્તતિ. ઇતો પરં યાવ પઠમજ્ઝાનસ્સ અપ્પના ચેવ વસિપ્પત્તિ ચ, તાવ સબ્બં પથવીકસિણે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

વિનીલકાદિકમ્મટ્ઠાનાનિ

૧૧૮. ઇતો પરેસુ પન વિનીલકાદીસુપિ યં તં ''ઉદ્ધુમાતકં અસુભનિમિત્તં ઉગ્ગણ્હન્તો એકો અદુતિયો ગચ્છતિ ઉપટ્ઠિતાય સતિયા''તિઆદિના નયેન ગમનં આદિં કત્વા લક્ખણં વુત્તં, તં સબ્બં ''વિનીલકં અસુભનિમિત્તં ઉગ્ગણ્હન્તો, વિપુબ્બકં અસુભનિમિત્તં ઉગ્ગણ્હન્તો''તિ એવં તસ્સ તસ્સ વસેન તત્થ તત્થ ઉદ્ધુમાતકપદમત્તં પરિવત્તેત્વા વુત્તનયેનેવ સવિનિચ્છયાધિપ્પાયં વેદિતબ્બં.

અયં પન વિસેસો – **વિનીલકે** ''વિનીલકપટિક્કૂલં વિનીલકપટિક્કૂલ''ન્તિ મનસિકારો પવત્તેતબ્બો. ઉગ્ગહનિમિત્તઞ્ચેત્થ કબરકબરવણ્ણં હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ. પટિભાગનિમિત્તં પન ઉસ્સદવસેન ઉપટ્ઠાતિ.

વિપુબ્બકે ''વિપુબ્બકપટિક્કૂલં વિપુબ્બકપટિક્કૂલ''ન્તિ મનસિકારો પવત્તેતબ્બો. ઉગ્ગહનિમિત્તં પનેત્થ પગ્ઘરન્તમિવ ઉપટ્ઠાતિ. પટિભાગનિમિત્તં નિચ્ચલં સન્નિસિન્નં હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ.

વિચ્છિદ્દકં યુદ્ધમણ્ડલે વા ચોરાટવિયં વા સુસાને વા યત્થ રાજાનો ચોરે છિન્દાપેન્તિ. અરઞ્ઞે વા પન સીહબ્યગ્ઘેહિ છિન્નપુરિસટ્ઠાને લબ્ભતિ. તસ્મા તથારૂપં ઠાનં ગન્ત્વા સચે નાનાદિસાયં પતિતમ્પિ એકાવજ્જનેન આપાથમાગચ્છતિ ઇચ્ચેતં કુસલં. નો ચે આગચ્છતિ, સયં હત્થેન ન પરામસિતબ્બં. પરામસન્તો હિ વિસ્સાસં આપજ્જતિ. તસ્મા આરામિકેન વા સમણુદ્દેસેન વા અઞ્ઞેન વા કેનચિ એકટ્ઠાને કારેતબ્બં. અલભન્તેન કત્તરયટ્ઠિયા વા દણ્ડકેન વા એકઙ્ગુલન્તરં કત્વા ઉપનામેતબ્બં. એવં ઉપનામેત્વા ''વિચ્છિદ્દકપટિક્કૂલં વિચ્છિદ્દકપટિક્કૂલ''ન્તિ મનસિકારો પવત્તેતબ્બો. તત્થ ઉગ્ગહનિમિત્તં મજ્ઝે છિદ્દં વિય ઉપટ્ઠાતિ. પટિભાગનિમિત્તં પન પરિપુણ્ણં હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ.

વિક્ખાયિતકે વિક્ખાયિતકપટિક્કૂલં વિક્ખાયિતકપટિક્કૂલન્તિ મનસિકારો પવત્તેતબ્બો. ઉગ્ગહનિમિત્તં પનેત્થ તહિં તહિં ખાયિતસદિસમેવ ઉપટ્ઠાતિ. પટિભાગનિમિત્તં પરિપુણ્ણંવ હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ.

વિક્ખિત્તકમ્પિ વિચ્છિદ્દકે વુત્તનયેનેવ અઙ્ગુલઙ્ગુલન્તરં કારેત્વા વા કત્વા વા ''વિક્ખિત્તકપટિક્કૂલં વિક્ખિત્તકપટિક્કૂલ''ન્તિ મનસિકારો પવત્તેતબ્બો. એત્થ ઉગ્ગહનિમિત્તં પાકટન્તરં હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ. પટિભાગનિમિત્તં પન પરિપુણ્ણંવ હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ.

હતવિક્ખિત્તકમ્પિ વિચ્છિદ્દકે વુત્તપ્પકારેસુયેવ ઠાનેસુ લબ્ભતિ. તસ્મા તત્થ ગન્ત્વા વુત્તનયેનેવ અઙ્ગુલઙ્ગુલન્તરં કારેત્વા વા કત્વા વા ''હતવિક્ખિત્તકપટિક્કૂલં હતવિક્ખિત્તકપટિક્કૂલ''ન્તિ મનસિકારો પવત્તેતબ્બો. ઉગ્ગહનિમિત્તં પનેત્થ પઞ્ઞાયમાનં પહારમુખં વિય હોતિ. પટિભાગનિમિત્તં પરિપુણ્ણમેવ હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ.

લોહિતકં યુદ્ધમણ્ડલાદીસુ લદ્ધપ્પહારાનં હત્થપાદાદીસુ વા છિન્નેસુ ભિન્નગણ્ડપીળકાદીનં વા મુખતો પગ્ઘરમાનકાલે લબ્ભતિ. તસ્મા તં દિસ્વા ''લોહિતકપટિક્કૂલં લોહિતકપટિક્કૂલ''ન્તિ મનસિકારો પવત્તેતબ્બો. એત્થ ઉગ્ગહનિમિત્તં વાતપ્પહતા વિય રત્તપટાકા ચલમાનાકારં ઉપટ્ઠાતિ. પટિભાગનિમિત્તં પન સન્નિસિન્નં હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ.

પુળવકં દ્વીહતીહચ્ચયેન કુણપસ્સ નવહિ વણમુખેહિ કિમિરાસિપગ્ઘરણકાલે હોતિ. અપિચ તં સોણસિઙ્ગાલમનુસ્સગોમહિંસહત્થિઅસ્સઅજગરાદીનં સરીરપ્પમાણમેવ હુત્વા સાલિભત્તરાસિ વિય તિટ્ઠતિ . તેસુ યત્થ કત્થચિ ''પુળવકપટિક્કૂલં પુળવકપટિક્કૂલ''ન્તિ મનસિકારો પવત્તેતબ્બો. ચૂળપિણ્ડપાતિકતિસ્સત્થેરસ્સ હિ કાળદીઘવાપિયા અન્તો હત્થિકુણપે નિમિત્તં ઉપટ્ઠાસિ. ઉગ્ગહનિમિત્તં પનેત્થ ચલમાનં વિય ઉપટ્ઠાતિ. પટિભાગનિમિત્તં સાલિભત્તપિણ્ડો વિય સન્નિસિન્નં હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ.

અટ્ઠિકં ''સેય્યથાપિ પસ્સેય્ય સરીરં સિવથિકાય છડ્ડિતં અટ્ઠિકસઙ્ખલિકં સમંસલોહિતં નહારુસમ્બન્ધ''ન્તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૩.૧૫૪) નયેન નાનપ્પકારતો વુત્તં. તત્થ યત્થ તં નિક્ખિત્તં હોતિ, તત્થ પુરિમનયેનેવ ગન્ત્વા સમન્તા

પાસાણાદીનં વસેન સનિમિત્તં સારમ્મણં કત્વા ઇદં અટ્ઠિકન્તિ સભાવભાવતો ઉપલક્ખેત્વા વણ્ણાદિવસેન એકાદસહાકારેહિ નિમિત્તં ઉગ્ગહેતબ્બં.

૧૧૯. તં પન **વણ્ણતો** સેતન્તિ ઓલોકેન્તસ્સ ન ઉપટ્ઠાતિ, ઓદાતકસિણસમ્ભેદો હોતિ. તસ્મા અટ્ઠિકન્તિ પટિક્કૂલવસેનેવ ઓલોકેતબ્બં. **લિઙ્ગન્તિ** ઇધ હત્થાદીનં નામં. તસ્મા હત્થપાદસીસઉરબાહુકટિઊરુજઙ્ઘાનં વસેન લિઙ્ગતો વવત્થપેતબ્બં. દીઘરસ્સવટ્ટચતુરસ્સખુદ્દકમહન્તવસેન પન **સણ્ઠાનતો** વવત્થપેતબ્બં. **દિસોકાસા** વુત્તનયા એવ. તસ્સ તસ્સ અટ્ઠિનો પરિયન્તવસેન **પરિચ્છેદતો** વવત્થપેત્વા યદેવેત્થ પાકટં હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ, તં ગહેત્વા અપ્પના પાપુણિતબ્બા. તસ્સ તસ્સ અટ્ઠિનો નિન્નટ્ઠાનથલટ્ઠાનવસેન પન **નિન્નતો** ચ **થલતો** ચ વવત્થપેતબ્બં. પદેસવસેનાપિ અહં નિન્ને ઠિતો, અટ્ઠિ થલે, અહં થલે, અટ્ઠિ નિન્નેતિપિ વવત્થપેતબ્બં. દ્વિન્નં પન અટ્ઠિકાનં ઘટિતઘટિતટ્ઠાનવસેન **સન્ધિતો** વવત્થપેતબ્બં. અટ્ઠિકાનંયેવ અન્તરવસેન **વિવરતો** વવત્થપેતબ્બં. સબ્બત્થેવ પન ઞાણં ચારેત્વા ઇમસ્મિં ઠાને ઇદમટ્ઠીતિ **સમન્તતો** વવત્થપેતબ્બં. એવમ્પિ નિમિત્તે અનુપટ્ઠહન્તે નલાટટ્ઠિમ્હિ ચિત્તં સણ્ઠપેતબ્બં.

૧૨૦. યથા ચેત્થ, એવં ઇદં એકાદસવિધેન નિમિત્તગ્ગહણં ઇતો પુરિમેસુ પુળવકાદીસુપિ યુજ્જમાનવસેન સલ્લક્ખેતબ્બં. ઇદઞ્ચ પન કમ્મટ્ઠાનં સકલાયપિ અટ્ઠિકસઙ્ખલિકાય એકસ્મિમ્પિ અટ્ઠિકે સમ્પજ્જતિ. તસ્મા તેસુ યત્થકત્થચિ એકાદસવિધેન નિમિત્તં ઉગ્ગહેત્વા ''અટ્ઠિકપટિક્કૂલં અટ્ઠિકપટિક્કૂલ''ન્તિ મનસિકારો પવત્તેતબ્બો. ઇધ ઉગ્ગહનિમિત્તમ્પિ પટિભાગનિમિત્તમ્પિ એકસદિસમેવ હોતીતિ વુત્તં, તં એકસ્મિં અટ્ઠિકે યુત્તં. અટ્ઠિકસઙ્ખલિકાય પન ઉગ્ગહનિમિત્તે પઞ્ઞાયમાને વિવરતા. પટિભાગનિમિત્તે પરિપુણ્ણભાવો યુજ્જતિ. એકટ્ઠિકેપિ ચ ઉગ્ગહનિમિત્તેન બીભચ્છેન ભયાનકેન ભવિતબ્બં. પટિભાગનિમિત્તેન પીતિસોમનસ્સજનકેન, ઉપચારાવહત્તા.

ઇમસ્મિં હિ ઓકાસે યં અટ્ઠકથાસુ વુત્તં, તં દ્વારં દત્વાવ વુત્તં. તથા હિ તત્થ ''ચતૂસુ બ્રહ્મવિહારેસુ દસસુ ચ અસુભેસુ પટિભાગનિમિત્તં નત્થિ. બ્રહ્મવિહારેસુ હિ સીમસમ્ભેદોયેવ નિમિત્તં. દસસુ ચ અસુભેસુ નિબ્બિકપ્પં કત્વા પટિક્કૂલભાવેયેવ દિટ્ઠે નિમિત્તં નામ હોતી''તિ વત્વાપિ પુન અનન્તરમેવ ''દુવિધં ઇધ નિમિત્તં ઉગ્ગહનિમિત્તં પટિભાગનિમિત્તં. ઉગ્ગહનિમિત્તં વિરૂપં બીભચ્છં ભયાનકં હુત્વા ઉપટ્ઠાતી''તિઆદિ વુત્તં. તસ્મા યં વિચારેત્વા અવોચુમ્હ, ઇદમેવેત્થ યુત્તં.

અપિચ મહાતિસ્સત્થેરસ્સ દન્તટ્ઠિકમત્તાવલોકનેન સકલિત્થિસરીરસ્સ અટ્ઠિસઙ્ઘાતભાવેન ઉપટ્ઠાનાદીનિ ચેત્થ નિદસ્સનાનીતિ.

ઇતિ અસુભાનિ સુભગુણો, દસસતલોચનેન થુતકિત્તિ;
યાનિ અવોચ દસબલો, એકેકજ્ઝાનહેતુનીતિ.

એવં તાનિ ચ તેસઞ્ચ, ભાવનાનયમિમં વિદિત્વાન;
તેસ્વેવ અયં ભિય્યો, પકિણ્ણકકથાપિ વિઞ્ઞેય્યા.

પકિણ્ણકકથા

૧૨૧. એતેસુ હિ યત્થ કત્થચિ અધિગતજ્ઝાનો સુવિક્ખમ્ભિતરાગત્તા વીતરાગો વિય નિલ્લોલુપ્પચારો હોતિ. એવં સન્તેપિ ય્વાયં અસુભપ્પભેદો વુત્તો, સો સરીરસભાવપ્પત્તિવસેન ચ રાગચરિતભેદવસેન ચાતિ વેદિતબ્બો. છવસરીરં હિ પટિક્કૂલભાવં આપજ્જમાનં ઉદ્ધુમાતકસભાવપ્પત્તં વા સિયા, વિનીલકાદીનં વા અઞ્ઞતરસભાવપ્પત્તં. ઇતિ યાદિસં યાદિસં સક્કા હોતિ લદ્ધું, તાદિસે તાદિસે ઉદ્ધુમાતકપટિક્કૂલં વિનીલકપટિક્કૂલન્તિ એવં નિમિત્તં ગણ્હિતબ્બમેવાતિ સરીરસભાવપ્પત્તિવસેન દસધા અસુભપ્પભેદો વુત્તોતિ વેદિતબ્બો.

વિસેસતો ચેત્થ ઉદ્ધુમાતકં સરીરસણ્ઠાનવિપત્તિપ્પકાસનતો સણ્ઠાનરાગિનો સપ્પાયં. વિનીલકં છવિરાગવિપત્તિપ્પકાસનતો સરીરવણ્ણરાગિનો સપ્પાયં. વિપુબ્બકં કાયવણપટિબદ્ધસ્સ દુગ્ગન્ધભાવસ્સ પકાસનતો માલાગન્ધાદિવસેન સમુટ્ઠાપિતસરીરગન્ધરાગિનો સપ્પાયં. વિચ્છિદ્દકં અન્તોસુસિરભાવપ્પકાસનતો સરીરે ઘનભાવરાગિનો સપ્પાયં. વિક્ખાયિતકં મંસુપચયસમ્પત્તિવિનાસપ્પકાસનતો થનાદીસુ સરીરપ્પદેસેસુ મંસુપચયરાગિનો સપ્પાયં. વિક્ખિત્તકં અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનં વિક્ખેપપ્પકાસનતો અઙ્ગપચ્ચઙ્ગલીલારાગિનો સપ્પાયં. હતવિક્ખિત્તકં સરીરસઙ્ઘાતભેદવિકારપ્પકાસનતો સરીરસઙ્ઘાતસમ્પત્તિરાગિનો સપ્પાયં. લોહિતકં લોહિતમક્ખિતપટિક્કૂલભાવપ્પકાસનતો અલઙ્કારજનિતસોભરાગિનો સપ્પાયં. પુળવકં કાયસ્સ અનેકકિમિકુલસાધારણભાવપ્પકાસનતો કાયે મમત્તરાગિનો સપ્પાયં. અટ્ઠિકં સરીરટ્ઠીનં પટિક્કૂલભાવપ્પકાસનતો દન્તસમ્પત્તિરાગિનો સપ્પાયન્તિ એવં રાગચરિતભેદવસેનાપિ દસધા અસુભપ્પભેદો વુત્તોતિ વેદિતબ્બો.

યસ્મા પન દસવિધેપિ એતસ્મિં અસુભે સેય્યથાપિ નામ અપરિસણ્ઠિતજલાય સીઘસોતાય નદિયા અરિત્તબલેનેવ નાવા તિટ્ઠતિ, વિના અરિત્તેન ન સક્કા ઠપેતું, એવમેવ દુબ્બલત્તા આરમ્મણસ્સ વિતક્કબલેનેવ ચિત્તં એકગ્ગં હુત્વા તિટ્ઠતિ, વિના વિતક્કેન ન સક્કા ઠપેતું, તસ્મા પઠમજ્ઝાનમેવેત્થ હોતિ, ન દુતિયાદીનિ.

પટિક્કૂલેપિ ચ એતસ્મિં આરમ્મણે ''અદ્ધા ઇમાય પટિપદાય જરામરણમ્હા પરિમુચ્ચિસ્સામી''તિ એવમાનિસંસદસ્સાવિતાય ચેવ નીવરણસન્તાપપ્પહાનેન ચ પીતિસોમનસ્સં ઉપ્પજ્જતિ, ''બહું દાનિ વેતનં લભિસ્સામી''તિ આનિસંસદસ્સાવિનો પુપ્ફછડ્ડકસ્સ ગૂથરાસિમ્હિ વિય, ઉસ્સન્નબ્યાધિદુક્ખસ્સ રોગિનો વમનવિરેચનપ્પવત્તિયં વિય ચ.

૧૨૨. દસવિધમ્પિ ચેતં અસુભં લક્ખણતો એકમેવ હોતિ. દસવિધસ્સાપિ હેતસ્સ અસુચિદુગ્ગન્ધજેગુચ્છપટિક્કૂલભાવો એવ લક્ખણં. તદેતં ઇમિના લક્ખણેન ન કેવલં મતસરીરે, દન્તટ્ઠિકદસ્સાવિનો પન ચેતિયપબ્બતવાસિનો મહાતિસ્સત્થેરસ્સ વિય, હત્થિક્ખન્ધગતં રાજાનં ઓલોકેન્તસ્સ સઙ્ઘરક્ખિતત્થેરૂપટ્ઠાકસામણેરસ્સ વિય ચ જીવમાનકસરીરેપિ ઉપટ્ઠાતિ. યથેવ હિ મતસરીરં, એવં જીવમાનકમ્પિ અસુભમેવ. અસુભલક્ખણં પનેત્થ આગન્તુકેન અલઙ્કારેન પટિચ્છન્નત્તા ન પઞ્ઞાયતિ. પકતિયા પન ઇદં સરીરં નામ અતિરેકતિસતઅટ્ઠિકસમુસ્સયં અસીતિસતસન્ધિસઙ્ઘટિતં નવન્હારુસતનિબન્ધનં નવમંસપેસિસતાનુલિત્તં અલ્લચમ્મપરિયોનદ્ધં છવિયા પટિચ્છન્નં છિદ્દાવછિદ્દં મેદકથાલિકા વિય નિચ્ચુગ્ઘરિતપગ્ઘરિતં કિમિસઙ્ઘનિસેવિતં રોગાનં આયતનં દુક્ખધમ્માનં વત્થુ પરિભિન્નપુરાણગણ્ડો વિય નવહિ વણમુખેહિ સતતવિસ્સન્દનં. યસ્સ ઉભોહિ અક્ખીહિ અક્ખિગૂથકો પગ્ઘરતિ, કણ્ણબિલેહિ કણ્ણગૂથકો, નાસાપુટેહિ સિઙ્ઘાણિકા, મુખતો આહારપિત્તસેમ્હરુધિરાનિ, અધોદ્વારેહિ ઉચ્ચારપસ્સાવા, નવનવુતિયા લોમકૂપસહસ્સેહિ અસુચિસેદયૂસો પગ્ઘરતિ. નીલમક્ખિકાદયો સમ્પરિવારેન્તિ. યં દન્તકટ્ઠમુખધોવનસીસમક્ખનનહાનનિવાસનપારુપનાદીહિ અપ્પટિજગ્ગિત્વા

યથાજાતોવ ફરુસવિપ્પકિણ્ણકેસો હુત્વા ગામેન ગામં વિચરન્તો રાજાપિ પુપ્ફછડ્ડકચણ્ડાલાદીસુ અઞ્ઞતરોપિ સમસરીરપટિક્કૂલતાય નિબ્બિસેસો હોતિ, એવં અસુચિદુગ્ગન્ધજેગુચ્છપટિક્કૂલતાય રઞ્ઞો વા ચણ્ડાલસ્સ વા સરીરે વેમત્તં નામ નત્થિ. દન્તકટ્ઠમુખધોવનાદીહિ પનેત્થ દન્તમલાદીનિ પમજ્જિત્વા નાનાવત્થેહિ હિરિકોપીનં પટિચ્છાદેત્વા નાનાવણ્ણેન સુરભિવિલેપનેન વિલિમ્પિત્વા પુપ્ફાભરણાદીહિ અલઙ્કરિત્વા ''અહં મમ''ન્તિ ગહેતબ્બાકારપ્પત્તં કરોન્તિ. તતો ઇમિના આગન્તુકેન અલઙ્કારેન પટિચ્છન્નત્તા તદસ્સ યાથાવસરસં અસુભલક્ખણં અસઞ્જાનન્તા પુરિસા ઇત્થીસુ, ઇત્થિયો ચ પુરિસેસુ રતિં કરોન્તિ. પરમત્થતો પનેત્થ રજ્જિતબ્બકયુત્તટ્ઠાનં નામ અણુમત્તમ્પિ નત્થિ. તથા હિ કેસલોમનખદન્તખેળસિઙ્ઘાણિકઉચ્ચારપસ્સાવાદીસુ એકકોટ્ઠાસમ્પિ સરીરતો બહિ પતિતં સત્તા હત્થેન છુપિતુમ્પિ ન ઇચ્છન્તિ, અટ્ટીયન્તિ હરાયન્તિ જિગુચ્છન્તિ. યં યં પનેત્થ અવસેસં હોતિ, તં તં એવં પટિક્કૂલમ્પિ સમાનં અવિજ્જન્ધકારપરિયોનદ્ધા અત્તસિનેહરાગરત્તા ''ઇટ્ઠં કન્તં નિચ્ચં સુખં અત્તા''તિ ગણ્હન્તિ. તે એવં ગણ્હન્તા અટવિયં કિંસુકરુક્ખં દિસ્વા રુક્ખતો અપતિતપુપ્ફં ''અયં મંસપેસી''તિ વિહઞ્ઞમાનેન જરસિઙ્ગાલેન સમાનતં આપજ્જન્તિ. તસ્મા –

યથાપિ પુપ્ફિતં દિસ્વા, સિઙ્ગાલો કિંસુકં વને;
મંસરુક્ખો મયા લદ્ધો, ઇતિ ગન્ત્વાન વેગસા.

પતિતં પતિતં પુપ્ફં, ડંસિત્વા અતિલોલુપો;
નયિદં મંસં અદું મંસં, યં રુક્ખસ્મિન્તિ ગણ્હતિ.

કોટ્ઠાસં પતિતંયેવ, અસુભન્તિ તથા બુધો;
અગ્ગહેત્વાન ગણ્હેય્ય, સરીરટ્ઠમ્પિ નં તથા.

ઇમઞ્હિ સુભતો કાયં, ગહેત્વા તત્થ મુચ્છિતા;
બાલા કરોન્તા પાપાનિ, દુક્ખા ન પરિમુચ્ચરે.

તસ્મા પસ્સેય્ય મેધાવી, જીવતો વા મતસ્સ વા;
સભાવં પૂતિકાયસ્સ, સુભભાવેન વજ્જિતં.

વુત્તઞ્હેતં –

દુગ્ગન્ધો અસુચિ કાયો, કુણપો ઉક્કરૂપમો;
નિન્દિતો ચક્ખુભૂતેહિ, કાયો બાલાભિનન્દિતો.

અલ્લચમ્મપટિચ્છન્નો, નવદ્વારો મહાવણો;
સમન્તતો પગ્ઘરતિ, અસુચિ પૂતિગન્ધિયો.

સચે ઇમસ્સ કાયસ્સ, અન્તો બાહિરકો સિયા;
દણ્ડં નૂન ગહેત્વાન, કાકે સોણે નિવારયેતિ.

તસ્મા દબ્બજાતિકેન ભિક્ખુના જીવમાનસરીરં વા હોતુ

મતસરીરં વા યત્થ યત્થ અસુભાકારો પઞ્ઞાયતિ, તત્થ તત્થેવ નિમિત્તં ગહેત્વા કમ્મટ્ઠાનં અપ્પનં પાપેતબ્બન્તિ.

ઇતિ સાધુજનપામોજ્જત્થાય કતે વિસુદ્ધિમગ્ગે

સમાધિભાવનાધિકારે

અસુભકમ્મટ્ઠાનનિદ્દેસો નામ

છટ્ઠો પરિચ્છેદો.

૭. છઅનુસ્સતિનિદ્દેસો

૧. બુદ્ધાનુસ્સતિકથા

૧૨૩. અસુભાનન્તરં ઉદ્દિટ્ઠાસુ પન દસસુ અનુસ્સતીસુ પુનપ્પુનં ઉપ્પજ્જનતો સતિયેવ અનુસ્સતિ, પવત્તિતબ્બટ્ઠાનમ્હિયેવ વા પવત્તત્તા સદ્ધાપબ્બજિતસ્સ કુલપુત્તસ્સ અનુરૂપા સતીતિપિ અનુસ્સતિ, બુદ્ધં આરબ્ભ ઉપ્પન્ના અનુસ્સતિ **બુદ્ધાનુસ્સતિ**, બુદ્ધગુણારમ્મણાય સતિયા એતમધિવચનં. ધમ્મં આરબ્ભ ઉપ્પન્ના અનુસ્સતિ **ધમ્માનુસ્સતિ**, સ્વાક્ખાતતાદિધમ્મગુણારમ્મણાય સતિયા એતમધિવચનં. સઙ્ઘં આરબ્ભ ઉપ્પન્ના અનુસ્સતિ **સઙ્ઘાનુસ્સતિ**, સુપ્પટિપન્નતાદિસઙ્ઘગુણારમ્મણાય સતિયા એતમધિવચનં. સીલં આરબ્ભ ઉપ્પન્ના અનુસ્સતિ **સીલાનુસ્સતિ**, અખણ્ડતાદિસીલગુણારમ્મણાય સતિયા એતમધિવચનં. ચાગં આરબ્ભ ઉપ્પન્ના અનુસ્સતિ **ચાગાનુસ્સતિ**, મુત્તચાગતાદિચાગગુણારમ્મણાય સતિયા એતમધિવચનં. દેવતા આરબ્ભ ઉપ્પન્ના અનુસ્સતિ **દેવતાનુસ્સતિ**, દેવતા સક્ખિટ્ઠાને ઠપેત્વા અત્તનો સદ્ધાદિગુણારમ્મણાય સતિયા એતમધિવચનં. મરણં આરબ્ભ ઉપ્પન્ના અનુસ્સતિ **મરણાનુસ્સતિ**, જીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદારમ્મણાય સતિયા એતમધિવચનં. કેસાદિભેદં રૂપકાયં ગતા, કાયે વા ગતાતિ કાયગતા, કાયગતા ચ સા સતિ ચાતિ કાયગતસતીતિ વત્તબ્બે રસ્સં અકત્વા **કાયગતાસતી**તિ વુત્તા, કેસાદિકાયકોટ્ઠાસનિમિત્તારમ્મણાય સતિયા એતમધિવચનં. આનાપાને આરબ્ભ ઉપ્પન્ના સતિ **આનાપાનસ્સતિ**, અસ્સાસપસ્સાસનિમિત્તારમ્મણાય સતિયા એતમધિવચનં. ઉપસમં આરબ્ભ ઉપ્પન્ના અનુસ્સતિ **ઉપસમાનુસ્સતિ**, સબ્બદુક્ખૂપસમારમ્મણાય સતિયા એતમધિવચનં.

૧૨૪. ઇતિ ઇમાસુ દસસુ અનુસ્સતીસુ બુદ્ધાનુસ્સતિં તાવ ભાવેતુકામેન અવેચ્ચપ્પસાદસમન્નાગતેન યોગિના પતિરૂપસેનાસને રહોગતેન પટિસલ્લીનેન ''ઇતિપિ સો ભગવા અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો વિજ્જાચરણસમ્પન્નો સુગતો લોકવિદૂ અનુત્તરો પુરિસદમ્મસારથિ સત્થા દેવમનુસ્સાનં બુદ્ધો ભગવા''તિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧૦) એવં બુદ્ધસ્સ ભગવતો ગુણા અનુસ્સરિતબ્બા.

તત્રાયં અનુસ્સરણનયો – સો ભગવા ઇતિપિ અરહં, ઇતિપિ સમ્માસમ્બુદ્ધો...પે॰... ઇતિપિ ભગવાતિ અનુસ્સરતિ. ઇમિના ચ ઇમિના ચ કારણેનાતિ વુત્તં હોતિ.

૧૨૫. તત્થ આરકત્તા અરીનં અરાનઞ્ચ હતત્તા પચ્ચયાદીનં અરહત્તા પાપકરણે રહાભાવાતિ ઇમેહિ તાવ કારણેહિ સો ભગવા **અરહન્તિ** અનુસ્સરતિ. આરકા હિ સો સબ્બકિલેસેહિ સુવિદૂરવિદૂરે ઠિતો મગ્ગેન સવાસનાનં કિલેસાનં વિદ્ધંસિતત્તાતિ **આરકત્તા અરહં**.

સો તતો આરકા નામ, યસ્સ યેનાસમઙ્ગિતા;
અસમઙ્ગી ચ દોસેહિ, નાથો તેનારહં મતોતિ.

૧૨૬. તે ચાનેન કિલેસારયો મગ્ગેન હતાતિ **અરીનં હતત્તાપિ અરહં**.

યસ્મા રાગાદિસઙ્ખાતા, સબ્બેપિ અરયો હતા;
પઞ્ઞાસત્થેન નાથેન, તસ્માપિ **અરહં** મતોતિ.

૧૨૭. યઞ્ચેતં અવિજ્જાભવતણ્હામયનાભિ પુઞ્ઞાદિઅભિસઙ્ખારારં જરામરણનેમિ આસવસમુદયમયેન અક્ખેન વિજ્ઝિત્વા તિભવરથે સમાયોજિતં અનાદિકાલપ્પવત્તં સંસારચક્કં, તસ્સાનેન બોધિમણ્ડે વીરિયપાદેહિ સીલપથવિયં પતિટ્ઠાય સદ્ધાહત્થેન કમ્મક્ખયકરં ઞાણફરસું ગહેત્વા સબ્બે અરા હતાતિ **અરાનં હતત્તાપિ અરહં**.

૧૨૮. અથ વા સંસારચક્કન્તિ અનમતગ્ગં સંસારવટ્ટં વુચ્ચતિ. તસ્સ ચ અવિજ્જા નાભિ, મૂલત્તા. જરામરણં નેમિ, પરિયોસાનત્તા. સેસા દસ ધમ્મા અરા, અવિજ્જામૂલકત્તા જરામરણપરિયન્તત્તા ચ, તત્થ દુક્ખાદીસુ અઞ્ઞાણં અવિજ્જા. કામભવે ચ અવિજ્જા કામભવે સઙ્ખારાનં પચ્ચયો હોતિ, રૂપભવે અવિજ્જા રૂપભવે સઙ્ખારાનં પચ્ચયો હોતિ, અરૂપભવે અવિજ્જા અરૂપભવે સઙ્ખારાનં પચ્ચયો હોતિ. કામભવે સઙ્ખારા કામભવે પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણસ્સ પચ્ચયા હોન્તિ, એસ નયો ઇતરેસુ. કામભવે પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણં કામભવે નામરૂપસ્સ પચ્ચયો હોતિ, તથા રૂપભવે. અરૂપભવે નામસ્સેવ પચ્ચયો હોતિ. કામભવે નામરૂપં કામભવે સળાયતનસ્સ પચ્ચયો હોતિ, રૂપભવે નામરૂપં રૂપભવે તિણ્ણં આયતનાનં પચ્ચયો હોતિ, અરૂપભવે નામં અરૂપભવે એકસ્સ આયતનસ્સ પચ્ચયો હોતિ. કામભવે સળાયતનં કામભવે છબ્બિધસ્સ ફસ્સસ્સ પચ્ચયો હોતિ, રૂપભવે તીણિ આયતનાનિ રૂપભવે તિણ્ણં ફસ્સાનં પચ્ચયા હોન્તિ, અરૂપભવે એકં આયતનં અરૂપભવે એકસ્સ ફસ્સસ્સ પચ્ચયો હોતિ. કામભવે છ ફસ્સા કામભવે છન્નં વેદનાનં પચ્ચયા હોન્તિ, રૂપભવે તયો ફસ્સા તત્થેવ તિસ્સન્નં, અરૂપભવે એકો તત્થેવ એકિસ્સા વેદનાય પચ્ચયો હોતિ. કામભવે છ વેદના કામભવે છન્નં તણ્હાકાયાનં પચ્ચયા હોન્તિ, રૂપભવે તિસ્સો તત્થેવ તિણ્ણં, અરૂપભવે એકા વેદના અરૂપભવે એકસ્સ તણ્હાકાયસ્સ પચ્ચયો હોતિ. તત્થ તત્થ સા સા તણ્હા તસ્સ તસ્સ ઉપાદાનસ્સ, ઉપાદાનાદયો ભવાદીનં.

કથં? ઇધેકચ્ચો કામે પરિભુઞ્જિસ્સામીતિ કામુપાદાનપચ્ચયા કાયેન દુચ્ચરિતં ચરતિ, વાચાય દુચ્ચરિતં ચરતિ, મનસા દુચ્ચરિતં ચરતિ, દુચ્ચરિતપારિપૂરિયા અપાયે ઉપપજ્જતિ. તત્થસ્સ ઉપપત્તિહેતુભૂતં કમ્મં કમ્મભવો, કમ્મનિબ્બત્તા ખન્ધા ઉપપત્તિભવો, ખન્ધાનં નિબ્બત્તિ જાતિ, પરિપાકો જરા, ભેદો મરણં.

અપરો સગ્ગસમ્પત્તિં અનુભવિસ્સામીતિ તથેવ સુચરિતં ચરતિ, સુચરિતપારિપૂરિયા સગ્ગે ઉપપજ્જતિ. તત્થસ્સ ઉપપત્તિહેતુભૂતં કમ્મં કમ્મભવોતિ સો એવ નયો.

અપરો પન બ્રહ્મલોકસમ્પત્તિં અનુભવિસ્સામીતિ કામુપાદાનપચ્ચયાએવ મેત્તં ભાવેતિ, કરુણં, મુદિતં, ઉપેક્ખં ભાવેતિ, ભાવનાપારિપૂરિયા બ્રહ્મલોકે નિબ્બત્તતિ. તત્થસ્સ નિબ્બત્તિહેતુભૂતં કમ્મં કમ્મભવોતિ સો એવ નયો.

અપરો અરૂપભવે સમ્પત્તિં અનુભવિસ્સામીતિ તથેવ આકાસાનઞ્ચાયતનાદિસમાપત્તિયો ભાવેતિ, ભાવનાપારિપૂરિયા તત્થ તત્થ નિબ્બત્તતિ. તત્થસ્સ નિબ્બત્તિહેતુભૂતં કમ્મં કમ્મભવો, કમ્મનિબ્બત્તા ખન્ધા ઉપપત્તિભવો, ખન્ધાનં નિબ્બત્તિ જાતિ, પરિપાકો જરા, ભેદો મરણન્તિ. એસ નયો સેસુપાદાનમૂલિકાસુપિ યોજનાસુ.

એવં અયં અવિજ્જા હેતુ, સઙ્ખારા હેતુસમુપ્પન્ના, ઉભોપેતે હેતુસમુપ્પન્નાતિ પચ્ચયપરિગ્ગહે પઞ્ઞા ધમ્મટ્ઠિતિઞાણં. અતીતમ્પિ અદ્ધાનં અનાગતમ્પિ અદ્ધાનં અવિજ્જા હેતુ, સઙ્ખારા હેતુસમુપ્પન્ના, ઉભોપેતે હેતુસમુપ્પન્નાતિ પચ્ચયપરિગ્ગહે પઞ્ઞા ધમ્મટ્ઠિતિઞાણન્તિ એતેનેવ નયેન સબ્બપદાનિ વિત્થારેતબ્બાનિ.

તત્થ અવિજ્જાસઙ્ખારા એકો સઙ્ખેપો, વિઞ્ઞાણનામરૂપસળાયતનફસ્સવેદના એકો, તણ્હુપાદાનભવા એકો, જાતિજરામરણં એકો. પુરિમસઙ્ખેપો ચેત્થ અતીતો અદ્ધા, દ્વે મજ્ઝિમા પચ્ચુપ્પન્નો, જાતિજરામરણં અનાગતો. અવિજ્જાસઙ્ખારગ્ગહણેન ચેત્થ તણ્હુપાદાનભવા ગહિતાવ હોન્તીતિ ઇમે પઞ્ચ ધમ્મા અતીતે કમ્મવટ્ટં, વિઞ્ઞાણાદયો પઞ્ચ એતરહિ વિપાકવટ્ટં, તણ્હુપાદાનભવગ્ગહણેન અવિજ્જાસઙ્ખારા ગહિતાવ હોન્તીતિ ઇમે પઞ્ચ ધમ્મા એતરહિ કમ્મવટ્ટં, જાતિજરામરણાપદેસેન વિઞ્ઞાણાદીનં નિદ્દિટ્ઠત્તા ઇમે પઞ્ચ ધમ્મા આયતિં વિપાકવટ્ટં. તે આકારતો વીસતિવિધા હોન્તિ. સઙ્ખારવિઞ્ઞાણાનઞ્ચેત્થ અન્તરા એકો સન્ધિ, વેદનાતણ્હાનમન્તરા એકો, ભવજાતીનમન્તરા એકોતિ, ઇતિ ભગવા એતં ચતુસઙ્ખેપં તિયદ્ધં વીસતાકારં તિસન્ધિં પટિચ્ચસમુપ્પાદં સબ્બાકારતો જાનાતિ પસ્સતિ અઞ્ઞાતિ પટિવિજ્ઝતિ. તં ઞાતટ્ઠેન ઞાણં, પજાનનટ્ઠેન પઞ્ઞા, તેન વુચ્ચતિ પચ્ચયપરિગ્ગહે પઞ્ઞા ધમ્મટ્ઠિતિઞાણન્તિ. ઇમિના ધમ્મટ્ઠિતિઞાણેન ભગવા તે ધમ્મે યથાભૂતં ઞત્વા તેસુ નિબ્બિન્દન્તો વિરજ્જન્તો વિમુચ્ચન્તો વુત્તપ્પકારસ્સ ઇમસ્સ સંસારચક્કસ્સ અરે હનિ વિહનિ વિદ્ધંસેસિ. એવમ્પિ **અરાનં હતત્તા અરહં**.

અરા સંસારચક્કસ્સ, હતા ઞાણાસિના યતો;
લોકનાથેન તેનેસ, **અરહ**ન્તિ પવુચ્ચતિ.

૧૨૯. અગ્ગદક્ખિણેય્યત્તા ચ ચીવરાદિપચ્ચયે અરહતિ પૂજાવિસેસઞ્ચ. તેનેવ ચ ઉપ્પન્ને તથાગતે યેકેચિ મહેસક્ખા દેવમનુસ્સા, ન તે અઞ્ઞત્થ પૂજં કરોન્તિ. તથા હિ બ્રહ્મા સહમ્પતિ સિનેરુમત્તેન રતનદામેન તથાગતં પૂજેસિ. યથાબલઞ્ચ અઞ્ઞે દેવા મનુસ્સા ચ બિમ્બિસારકોસલરાજાદયો. પરિનિબ્બુતમ્પિ ચ ભગવન્તં ઉદ્દિસ્સ છન્નવુતિકોટિધનં વિસ્સજ્જેત્વા અસોકમહારાજા સકલજમ્બુદીપે ચતુરાસીતિવિહારસહસ્સાનિ પતિટ્ઠાપેસિ. કો પન વાદો અઞ્ઞેસં પૂજાવિસેસાનન્તિ **પચ્ચયાદીનં અરહત્તાપિ અરહં**.

પૂજાવિસેસં સહ પચ્ચયેહિ,
યસ્મા અયં અરહતિ લોકનાથો;
અત્થાનુરૂપં **અરહ**ન્તિ લોકે,
તસ્મા જિનો અરહતિ નામમેતં.

૧૩૦. યથા ચ લોકે યેકેચિ પણ્ડિતમાનિનો બાલા અસિલોકભયેન રહો પાપં કરોન્તિ, એવમેસ ન કદાચિ કરોતીતિ **પાપકરણે રહાભાવતોપિ અરહં**.

યસ્મા નત્થિ રહો નામ, પાપકમ્મેસુ તાદિનો;
રહાભાવેન તેનેસ, **અરહં** ઇતિ વિસ્સુતો.

એવં સબ્બથાપિ –

આરકત્તા હતત્તા ચ, કિલેસારીન સો મુનિ;
હતસંસારચક્કારો, પચ્ચયાદીન ચારહો;
ન રહો કરોતિ પાપાનિ, **અરહં** તેન વુચ્ચતીતિ.

૧૩૧. સમ્મા સામઞ્ચ સબ્બધમ્માનં બુદ્ધત્તા પન **સમ્માસમ્બુદ્ધો**. તથાહિ એસ સબ્બધમ્મે સમ્મા સામઞ્ચ બુદ્ધો, અભિઞ્ઞેય્યે ધમ્મે અભિઞ્ઞેય્યતો બુદ્ધો, પરિઞ્ઞેય્યે ધમ્મે પરિઞ્ઞેય્યતો, પહાતબ્બે ધમ્મે પહાતબ્બતો,

સચ્છિકાતબ્બે ધમ્મે સચ્છિકાતબ્બતો, ભાવેતબ્બે ધમ્મે ભાવેતબ્બતો. તેનેવ ચાહ –

> અભિઞ્ઞેય્યં અભિઞ્ઞાતં, ભાવેતબ્બઞ્ચ ભાવિતં;
> પહાતબ્બં પહીનં મે, તસ્મા બુદ્ધોસ્મિ બ્રાહ્મણાતિ. (મ॰ નિ॰ ૨.૩૯૯; સુ॰ નિ॰ ૫૬૩);

૧૩૨. અપિચ ચક્ખું દુક્ખસચ્ચં, તસ્સ મૂલકારણભાવેન સમુટ્ઠાપિકા પુરિમતણ્હા સમુદયસચ્ચં, ઉભિન્નં અપ્પવત્તિ નિરોધસચ્ચં, નિરોધપજાનના પટિપદા મગ્ગસચ્ચન્તિ એવં એકેકપદુદ્ધારેનાપિ સબ્બધમ્મે સમ્મા સામઞ્ચ બુદ્ધો, એસ નયો સોતઘાનજિવ્હાકાયમનેસુ. એતેનેવ નયેન રૂપાદીનિ છ આયતનાનિ, ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદયો છવિઞ્ઞાણકાયા, ચક્ખુસમ્ફસ્સાદયો છ ફસ્સા, ચક્ખુસમ્ફસ્સજાદયો છ વેદના, રૂપસઞ્ઞાદયો છ સઞ્ઞા, રૂપસઞ્ચેતનાદયો છ ચેતના, રૂપતણ્હાદયો છ તણ્હાકાયા, રૂપવિતક્કાદયો છ વિતક્કા, રૂપવિચારાદયો છ વિચારા, રૂપક્ખન્ધાદયો પઞ્ચક્ખન્ધા, દસ કસિણાનિ, દસ અનુસ્સતિયો, ઉદ્ધુમાતકસઞ્ઞાદિવસેન દસ સઞ્ઞા, કેસાદયો દ્વત્તિંસાકારા, દ્વાદસાયતનાનિ, અટ્ઠારસ ધાતુયો, કામભવાદયો નવ ભવા, પઠમાદીનિ ચત્તારિ ઝાનાનિ, મેત્તાભાવનાદયો ચતસ્સો અપ્પમઞ્ઞા, ચતસ્સો અરૂપસમાપત્તિયો, પટિલોમતો જરામરણાદીનિ, અનુલોમતો અવિજ્જાદીનિ પટિચ્ચસમુપ્પાદઙ્ગાનિ ચ યોજેતબ્બાનિ.

તત્રાયં એકપદયોજના, જરામરણં દુક્ખસચ્ચં, જાતિ સમુદયસચ્ચં, ઉભિન્નમ્પિ નિસ્સરણં નિરોધસચ્ચં, નિરોધપજાનના પટિપદા મગ્ગસચ્ચન્તિ એવમેકેકપદુદ્ધારેન સબ્બધમ્મે સમ્મા સામઞ્ચ બુદ્ધો અનુબુદ્ધો પટિબુદ્ધો. તેન વુત્તં – ‘‘સમ્મા સામઞ્ચ સબ્બધમ્માનં બુદ્ધત્તા પન સમ્માસમ્બુદ્ધો’’તિ.

૧૩૩. વિજ્જાહિ પન ચરણેન ચ સમ્પન્નત્તા **વિજ્જાચરણસમ્પન્નો**. તત્થ **વિજ્જા**તિ તિસ્સોપિ વિજ્જા અટ્ઠપિ વિજ્જા. તિસ્સો વિજ્જા ભયભેરવસુત્તે (મ॰ નિ॰ ૧.૫૨ આદયો) વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બા, અટ્ઠ અમ્બટ્ઠસુત્તે (દી॰ નિ॰ ૧.૨૭૮ આદયો). તત્ર હિ વિપસ્સનાઞાણેન મનોમયિદ્ધિયા ચ સહ છ અભિઞ્ઞા પરિગ્ગહેત્વા અટ્ઠ વિજ્જા વુત્તા. **ચરણ**ન્તિ સીલસંવરો, ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારતા, ભોજને મત્તઞ્ઞુતા, જાગરિયાનુયોગો, સત્ત સદ્ધમ્મા, ચત્તારિ રૂપાવચરજ્ઝાનાનીતિ ઇમે પન્નરસ ધમ્મા વેદિતબ્બા. ઇમેયેવ હિ પન્નરસ ધમ્મા યસ્મા એતેહિ ચરતિ અરિયસાવકો ગચ્છતિ અમતં દિસં, તસ્મા ચરણન્તિ વુત્તા. યથાહ – ‘‘ઇધ, મહાનામ, અરિયસાવકો સીલવા હોતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૨૪) સબ્બં મજ્ઝિમપણ્ણાસકે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. ભગવા ઇમાહિ વિજ્જાહિ ઇમિના ચ ચરણેન સમન્નાગતો. તેન વુચ્ચતિ વિજ્જાચરણસમ્પન્નોતિ.

તત્થ વિજ્જાસમ્પદા ભગવતો સબ્બઞ્ઞુતં પૂરેત્વા ઠિતા. ચરણસમ્પદા મહાકારુણિકતં. સો સબ્બઞ્ઞુતાય સબ્બસત્તાનં અત્થાનત્થં ઞત્વા મહાકારુણિકતાય અનત્થં પરિવજ્જેત્વા અત્થે નિયોજેતિ. યથા તં વિજ્જાચરણસમ્પન્નો. તેનસ્સ સાવકા સુપ્પટિપન્ના હોન્તિ, નો દુપ્પટિપન્ના વિજ્જાચરણવિપન્નાનં સાવકા અત્તન્તપાદયો વિય.

૧૩૪. સોભનગમનત્તા, સુન્દરં ઠાનં ગતત્તા, સમ્મા ગતત્તા, સમ્મા ચ ગદત્તા **સુગતો**. ગમનમ્પિ હિ ગતન્તિ વુચ્ચતિ. તઞ્ચ ભગવતો સોભનં પરિસુદ્ધમનવજ્જં. કિં પન તન્તિ? અરિયમગ્ગો. તેન હેસ ગમનેન ખેમં દિસં અસજ્જમાનો ગતોતિ **સોભનગમનત્તા સુગતો**. સુન્દરઞ્ચેસ ઠાનં ગતો અમતં નિબ્બાનન્તિ **સુન્દરં ઠાનં ગતત્તાપિ સુગતો**. સમ્મા ચ ગતો તેન તેન મગ્ગેન પહીને કિલેસે પુન અપચ્ચાગચ્છન્તો. વુત્તઞ્હેતં – ‘‘સોતાપત્તિમગ્ગેન યે કિલેસા પહીના, તે કિલેસે ન પુનેતિ ન પચ્ચેતિ ન પચ્ચાગચ્છતીતિ સુગતો...પે॰... અરહત્તમગ્ગેન યે કિલેસા

પહીના, તે કિલેસે ન પુનેતિ ન પચ્ચેતિ ન પચ્ચાગચ્છતીતિ સુગતો''તિ, સમ્મા વા ગતો દીપઙ્કરપાદમૂલતો પભુતિ યાવ બોધિમણ્ડા તાવ સમતિંસપારમીપૂરિકાય સમ્માપટિપત્તિયા સબ્બલોકસ્સ હિતસુખમેવ કરોન્તો સસ્સતં, ઉચ્છેદં, કામસુખં, અત્તકિલમથન્તિ ઇમે ચ અન્તે અનુપગચ્છન્તો ગતોતિ **સમ્મા ગતત્તાપિ સુગતો**. સમ્મા ચેસ ગદતિ યુત્તટ્ઠાને યુત્તમેવ વાચં ભાસતીતિ **સમ્મા ગદત્તાપિ સુગતો**. તત્રિદં સાધકસુત્તં ''યં તથાગતો વાચં જાનાતિ અભૂતં અતચ્છં અનત્થસઞ્હિતં, સા ચ પરેસં અપ્પિયા અમનાપા, ન તં તથાગતો વાચં ભાસતિ. યમ્પિ તથાગતો વાચં જાનાતિ ભૂતં તચ્છં અનત્થસઞ્હિતં, સા ચ પરેસં અપ્પિયા અમનાપા, તમ્પિ તથાગતો વાચં ન ભાસતિ. યઞ્ચ ખો તથાગતો વાચં જાનાતિ ભૂતં તચ્છં અત્થસઞ્હિતં, સા ચ પરેસં અપ્પિયા અમનાપા, તત્ર કાલઞ્ઞૂ તથાગતો હોતિ તસ્સા વાચાય વેય્યાકરણાય. યં તથાગતો વાચં જાનાતિ અભૂતં અતચ્છં અનત્થસઞ્હિતં, સા ચ પરેસં પિયા મનાપા, ન તં તથાગતો વાચં ભાસતિ. યમ્પિ તથાગતો વાચં જાનાતિ ભૂતં તચ્છં અનત્થસઞ્હિતં, સા ચ પરેસં પિયા મનાપા, તમ્પિ તથાગતો વાચં ન ભાસતિ. યઞ્ચ ખો તથાગતો વાચં જાનાતિ ભૂતં તચ્છં અત્થસઞ્હિતં, સા ચ પરેસં પિયા મનાપા, તત્ર કાલઞ્ઞૂ તથાગતો હોતિ તસ્સા વાચાય વેય્યાકરણાયા''તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૮૬). એવં **સમ્મા ગદત્તાપિ સુગતો**તિ વેદિતબ્બો.

૧૩૫. સબ્બથાપિ વિદિતલોકત્તા પન **લોકવિદૂ**. સો હિ ભગવા સભાવતો સમુદયતો નિરોધતો નિરોધૂપાયતોતિ સબ્બથા લોકં અવેદિ અઞ્ઞાસિ પટિવિજ્ઝિ. યથાહ – ''યત્થ ખો, આવુસો, ન જાયતિ ન જીયતિ ન મીયતિ ન ચવતિ ન ઉપપજ્જતિ, નાહં તં ગમનેન લોકસ્સ અન્તં ઞાતેય્યં દટ્ઠેય્યં પત્તેય્યન્તિ વદામિ, ન ચાહં, આવુસો, અપત્વાવ લોકસ્સ અન્તં દુક્ખસ્સ અન્તકિરિયં વદામિ. અપિ ચાહં, આવુસો, ઇમસ્મિઞ્ઞેવ બ્યામમત્તે કળેવરે સસઞ્ઞિમ્હિ સમનકે લોકઞ્ચ પઞ્ઞપેમિ લોકસમુદયઞ્ચ લોકનિરોધઞ્ચ લોકનિરોધગામિનિઞ્ચ પટિપદં.

ગમનેન ન પત્તબ્બો, લોકસ્સન્તો કુદાચનં;
ન ચ અપત્વા લોકન્તં, દુક્ખા અત્થિ પમોચનં.

તસ્મા હવે લોકવિદૂ સુમેધો,
લોકન્તગૂ વૂસિતબ્રહ્મચરિયો;
લોકસ્સ અન્તં સમિતાવિ ઞત્વા,
નાસીસતિ લોકમિમં પરઞ્ચાતિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૧૦૭; અ॰ નિ॰ ૪.૪૫);

૧૩૬. અપિચ તયો લોકા સઙ્ખારલોકો સત્તલોકો ઓકાસલોકોતિ. તત્થ એકો લોકો સબ્બે સત્તા આહારટ્ઠિતિકાતિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૧૨) આગતટ્ઠાને સઙ્ખારલોકો વેદિતબ્બો. સસ્સતો લોકોતિ વા અસસ્સતો લોકોતિ વાતિ (દી॰ નિ॰ ૧.૪૨૧) આગતટ્ઠાને સત્તલોકો.

યાવતા ચન્દિમસૂરિયા પરિહરન્તિ, દિસા ભન્તિ વિરોચમાના;
તાવ સહસ્સધા લોકો, એત્થ તે વત્તતી વસોતિ. (મ॰ નિ॰ ૧.૫૦૩) –

આગતટ્ઠાને ઓકાસલોકો. તમ્પિ ભગવા સબ્બથા અવેદિ. તથા હિસ્સ ''એકો લોકો સબ્બે સત્તા આહારટ્ઠિતિકા. દ્વે લોકા નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ. તયો લોકા તિસ્સો વેદના. ચત્તારો લોકા ચત્તારો આહારા. પઞ્ચ લોકા પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા. છ લોકા છ અજ્ઝત્તિકાનિ આયતનાનિ. સત્ત લોકા સત્ત વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો. અટ્ઠ લોકા અટ્ઠ લોકધમ્મા. નવ લોકા નવ

સત્તાવાસા. દસ લોકા દસાયતનાનિ. દ્વાદસ લોકા દ્વાદસાયતનાનિ. અટ્ઠારસ લોકા અટ્ઠારસ ધાતુયો’’તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૧૨) અયં સઙ્ખારલોકોપિ સબ્બથા વિદિતો.

યસ્મા પનેસ સબ્બેસમ્પિ સત્તાનં આસયં જાનાતિ, અનુસયં જાનાતિ, ચરિતં જાનાતિ, અધિમુત્તિં જાનાતિ, અપ્પરજક્ખે મહારજક્ખે, તિક્ખિન્દ્રિયે મુદિન્દ્રિયે, સ્વાકારે દ્વાકારે, સુવિઞ્ઞાપયે દુવિઞ્ઞાપયે, ભબ્બે અભબ્બે સત્તે જાનાતિ. તસ્માસ્સ સત્તલોકોપિ સબ્બથા વિદિતો.

૧૩૭. યથા ચ સત્તલોકો, એવં ઓકાસલોકોપિ. તથા હેસ એકં ચક્કવાળં આયામતો ચ વિત્થારતો ચ યોજનાનં દ્વાદસસતસહસ્સાનિ ચતુતિંસસતાનિ ચ પઞ્ઞાસઞ્ચ યોજનાનિ. પરિક્ખેપતો પન –

સબ્બં સતસહસ્સાનિ, છત્તિંસપરિમણ્ડલં;
દસ ચેવ સહસ્સાનિ, અડ્ઢુડ્ઢાનિ સતાનિ ચ.

તત્થ –

દુવે સતસહસ્સાનિ, ચત્તારિ નહુતાનિ ચ;
એત્તકં બહલત્તેન, સઙ્ખાતાયં વસુન્ધરા.

તસ્સાયેવ સન્ધારકં –

ચત્તારિ સતસહસ્સાનિ, અટ્ઠેવ નહુતાનિ ચ;
એત્તકં બહલત્તેન, જલં વાતે પતિટ્ઠિતં.

તસ્સાપિ સન્ધારકો –

નવ સતસહસ્સાનિ, માલુતો નભમુગ્ગતો;
સટ્ઠિઞ્ચેવ સહસ્સાનિ, એસા લોકસ્સ સણ્ઠિતિ.

એવં સણ્ઠિતે ચેત્થ યોજનાનં –

ચતુરાસીતિ સહસ્સાનિ, અજ્ઝોગાળ્હો મહણ્ણવે;
અચ્ચુગ્ગતો તાવદેવ, સિનેરુ પબ્બતુત્તમો.

તતો ઉપડ્ઢુપડ્ઢેન, પમાણેન યથાક્કમં;
અજ્ઝોગાળ્હુગ્ગતા દિબ્બા, નાનારતનચિત્તિતા.

યુગન્ધરો ઈસધરો, કરવીકો સુદસ્સનો;
નેમિન્ધરો વિનતકો, અસ્સકણ્ણો ગિરિ બ્રહા.

એતે સત્ત મહાસેલા, સિનેરુસ્સ સમન્તતો;
મહારાજાનમાવાસા, દેવયક્ખનિસેવિતા.

યોજનાનં સતાનુચ્ચો, હિમવા પઞ્ચ પબ્બતો;
યોજનાનં સહસ્સાનિ, તીણિ આયતવિત્થતો.

ચતુરાસીતિસહસ્સેહિ, કૂટેહિ પટિમણ્ડિતો;
તિપઞ્ચયોજનક્ખન્ધ-પરિક્ખેપા નગવ્હયા.

પઞ્ઞાસયોજનક્ખન્ધ-સાખાયામા સમન્તતો;
સતયોજનવિત્થિણ્ણા, તાવદેવ ચ ઉગ્ગતા;
જમ્બૂ યસ્સાનુભાવેન, જમ્બુદીપો પકાસિતો.

યઞ્ચેતં જમ્બુયા પમાણં, એતદેવ અસુરાનં ચિત્રપાટલિયા, ગરુળાનં સિમ્બલિરુક્ખસ્સ, અપરગોયાને કદમ્બસ્સ, ઉત્તરકુરૂસુ કપ્પરુક્ખસ્સ, પુબ્બવિદેહે સિરીસસ્સ, તાવતિંસેસુ પારિચ્છત્તકસ્સાતિ. તેનાહુ પોરાણા –

‘‘પાટલી સિમ્બલી જમ્બૂ, દેવાનં પારિચ્છત્તકો;
કદમ્બો કપ્પરુક્ખો ચ, સિરીસેન ભવતિ સત્તમન્તિ.

‘‘દ્વેઅસીતિ સહસ્સાનિ, અજ્ઝોગાળ્હો મહણ્ણવે;
અચ્ચુગ્ગતો તાવદેવ, ચક્કવાળસિલુચ્ચયો;
પરિક્ખિપિત્વા તં સબ્બં, લોકધાતુમયં ઠિતો’’તિ.

તત્થ ચન્દમણ્ડલં એકૂનપઞ્ઞાસયોજનં. સૂરિયમણ્ડલં પઞ્ઞાસયોજનં. તાવતિંસભવનં દસસહસ્સયોજનં. તથા અસુરભવનં અવીચિમહાનિરયો જમ્બુદીપો ચ. અપરગોયાનં સત્તસહસ્સયોજનં. તથા પુબ્બવિદેહં. ઉત્તરકુરુ અટ્ઠસહસ્સયોજનં. એકમેકો ચેત્થ મહાદીપો પઞ્ચસતપઞ્ચસતપરિત્તદીપપરિવારો. તં સબ્બમ્પિ એકં ચક્કવાળં એકા લોકધાતુ. તદન્તરેસુ લોકન્તરિકનિરયા.

એવં અનન્તાનિ ચક્કવાળાનિ અનન્તા લોકધાતુયો ભગવા અનન્તેન બુદ્ધઞાણેન અવેદિ અઞ્ઞાસિ પટિવિજ્ઝિ. એવમસ્સ ઓકાસલોકોપિ સબ્બથા વિદિતો. એવમ્પિ **સબ્બથા વિદિતલોકત્તા લોકવિદૂ**.

૧૩૮. અત્તના પન ગુણેહિ વિસિટ્ઠતરસ્સ કસ્સચિ અભાવતો નત્થિ એતસ્સ ઉત્તરોતિ **અનુત્તરો**. તથા હેસ સીલગુણેનાપિ સબ્બં લોકમભિભવતિ, સમાધિપઞ્ઞાવિમુત્તિવિમુત્તિઞાણદસ્સનગુણેનાપિ. સીલગુણેનાપિ અસમો અસમસમો અપ્પટિમો અપ્પટિભાગો અપ્પટિપુગ્ગલો…પે॰… વિમુત્તિઞાણદસ્સનગુણેનાપિ. યથાહ – ‘‘ન ખો પનાહં સમનુપસ્સામિ સદેવકે લોકે સમારકે…પે॰… સદેવમનુસ્સાય પજાય અત્તના સીલસમ્પન્નતર’’ન્તિ વિત્થારો. એવં અગ્ગપસાદસુત્તાદીનિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૪; ઇતિવુ॰ ૯૦) ‘‘ન મે આચરિયો અત્થી’’તિઆદિકા (મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૫; મહાવ॰ ૧૧) ગાથાયો ચ વિત્થારેતબ્બા.

૧૩૯. પુરિસદમ્મે સારેતીતિ **પુરિસદમ્મસારથિ**. દમેતિ વિનેતીતિ વુત્તં હોતિ. તત્થ **પુરિસદમ્મા**તિ અદન્તા દમેતું યુત્તા તિરચ્છાનપુરિસાપિ મનુસ્સપુરિસાપિ અમનુસ્સપુરિસાપિ. તથા હિ ભગવતા તિરચ્છાનપુરિસાપિ અપલાલો નાગરાજા, ચૂળોદરો, મહોદરો, અગ્ગિસિખો, ધૂમસિખો, અરવાળો નાગરાજા, ધનપાલકો હત્થીતિ એવમાદયો દમિતા નિબ્બિસા કતા સરણેસુ ચ સીલેસુ ચ પતિટ્ઠાપિતા, મનુસ્સપુરિસાપિ

સચ્ચકનિગણ્ઠપુત્તઅમ્બટ્ઠમાણવપોક્ખરસાતિ સોણદન્તકૂટદન્તાદયો, અમનુસ્સપુરિસાપિ આળવકસૂચિલોમખરલોમયક્ખસક્કદેવરાજાદયો દમિતા વિનીતા વિચિત્રેહિ વિનયનૂપાયેહિ. ''અહં ખો, કેસિ, પુરિસદમ્મે સણ્હેનપિ વિનેમિ, ફરુસેનપિ વિનેમિ, સણ્હફરુસેનપિ વિનેમી''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૧) ઇદઞ્ચેત્થ સુત્તં વિત્થારેતબ્બં.

અપિચ ભગવા વિસુદ્ધસીલાદીનં પઠમજ્ઝાનાદીનિ સોતાપન્નાદીનઞ્ચ ઉત્તરિ મગ્ગપટિપદં આચિક્ખન્તો દન્તેપિ દમેતિયેવ.

અથ વા અનુત્તરો પુરિસદમ્મસારથીતિ એકમેવિદં અત્થપદં. ભગવા હિ તથા પુરિસદમ્મે સારેતિ, યથા એકપલ્લઙ્કેનેવ નિસિન્ના અટ્ઠ દિસા અસજ્જમાના ધાવન્તિ. તસ્મા **અનુત્તરો પુરિસદમ્મસારથી**તિ વુચ્ચતિ. ''હત્થિદમકેન, ભિક્ખવે, હત્થિદમ્મો સારિતો એકંયેવ દિસં ધાવતી''તિ ઇદઞ્ચેત્થ સુત્તં (મ॰ નિ॰ ૩.૩૧૨) વિત્થારેતબ્બં.

૧૪૦. દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકપરમત્થેહિ યથારહં અનુસાસતીતિ **સત્થા**. અપિચ સત્થા વિયાતિ **સત્થા**, ભગવા સત્થવાહો. યથા સત્થવાહો સત્થે કન્તારં તારેતિ ચોરકન્તારં તારેતિ વાળકન્તારં તારેતિ દુબ્ભિક્ખકન્તારં તારેતિ નિરુદકકન્તારં તારેતિ ઉત્તારેતિ નિત્તારેતિ પતારેતિ ખેમન્તભૂમિં સમ્પાપેતિ, એવમેવ ભગવા સત્થા સત્થવાહો સત્તે કન્તારં તારેતિ, જાતિકન્તારં તારેતીતિઆદિના નિદ્દેસનયેનપેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. **દેવમનુસ્સાન**ન્તિ દેવાનઞ્ચ મનુસ્સાનઞ્ચ. ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદવસેન, ભબ્બપુગ્ગલપરિચ્છેદવસેન ચેતં વુત્તં. ભગવા પન તિરચ્છાનગતાનમ્પિ અનુસાસનિપ્પદાનેન સત્થાયેવ. તેપિ હિ ભગવતો ધમ્મસ્સવનેન ઉપનિસ્સયસમ્પત્તિં પત્વા તાય એવ ઉપનિસ્સયસમ્પત્તિયા દુતિયે વા તતિયે વા અત્તભાવે મગ્ગફલભાગિનો હોન્તિ. મણ્ડૂકદેવપુત્તાદયો ચેત્થ નિદસ્સનં.

ભગવતિ કિર ગગ્ગરાય પોક્ખરણિયા તીરે ચમ્પાનગરવાસીનં ધમ્મં દેસિયમાને એકો મણ્ડૂકો ભગવતો સરે નિમિત્તં અગ્ગહેસિ, તં એકો વચ્છપાલકો દણ્ડં ઓલુબ્ભ તિટ્ઠન્તો સીસે સન્નિરુમ્ભિત્વા અટ્ઠાસિ. સો તાવદેવ કાલઙ્કત્વા તાવતિંસભવને દ્વાદસયોજનિકે કનકવિમાને નિબ્બત્તિ. સુત્તપ્પબુદ્ધો વિય ચ તત્થ અચ્છરાસઙ્ઘપરિવુતં અત્તાનં દિસ્વા ''અરે અહમ્પિ નામ ઇધ નિબ્બત્તો, કિં નુ ખો કમ્મમકાસિ''ન્તિ આવજ્જેન્તો ન અઞ્ઞં કિઞ્ચિ અદ્દસ અઞ્ઞત્ર ભગવતો સરે નિમિત્તગ્ગાહા. સો તાવદેવ સહ વિમાનેન આગન્ત્વા ભગવતો પાદે સિરસા વન્દિ. ભગવા જાનન્તોવ પુચ્છિ –

> ''કો મે વન્દતિ પાદાનિ, ઇદ્ધિયા યસસા જલં;
> અભિક્કન્તેન વણ્ણેન, સબ્બા ઓભાસયં દિસા''તિ.
>
> મણ્ડૂકોહં પુરે આસિં, ઉદકે વારિગોચરો;
> તવ ધમ્મં સુણન્તસ્સ, અવધિ વચ્છપાલકોતિ.

ભગવા તસ્સ ધમ્મં દેસેસિ. ચતુરાસીતિયા પાણસહસ્સાનં ધમ્માભિસમયો અહોસિ. દેવપુત્તોપિ સોતાપત્તિફલે પતિટ્ઠાય સિતં કત્વા પક્કમીતિ.

૧૪૧. યં પન કિઞ્ચિ અત્થિ ઞેય્યં નામ, સબ્બસ્સેવ બુદ્ધત્તા વિમોક્ખન્તિકઞાણવસેન **બુદ્ધો**. યસ્મા વા ચત્તારિ સચ્ચાનિ અત્તનાપિ બુજ્ઝિ, અઞ્ઞેપિ સત્તે બોધેસિ, તસ્મા એવમાદીહિપિ કારણેહિ **બુદ્ધો**. ઇમસ્સ ચ પનત્થસ્સ

વિઞ્ઞાપનત્થં ''બુજ્ઝિતા સચ્ચાનીતિ બુદ્ધો. બોધેતા પજાયાતિ બુદ્ધો''તિ એવં પવત્તો સબ્બોપિ નિદ્દેસનયો (મહાનિ॰ ૧૯૨) પટિસમ્ભિદાનયો (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૬૨) વા વિત્થારેતબ્બો.

૧૪૨. **ભગવા**તિ ઇદં પનસ્સ ગુણવિસિટ્ઠસબ્બસત્તુત્તમગરુગારવાધિવચનં. તેનાહુ પોરાણા –

''ભગવાતિ વચનં સેટ્ઠં, ભગવાતિ વચનમુત્તમં;
ગરુગારવયુત્તો સો, **ભગવા** તેન વુચ્ચતી''તિ.

ચતુબ્બિધં વા નામં આવત્થિકં લિઙ્ગિકં નેમિત્તિકં અધિચ્ચસમુપ્પન્નન્તિ. અધિચ્ચસમુપ્પન્નં નામ લોકિયવોહારેન યદિચ્છકન્તિ વુત્તં હોતિ. તત્થ વચ્છો દમ્મો બલીબદ્દોતિ એવમાદિ **આવત્થિકં**. દણ્ડી છત્તી સિખી કરીતિ એવમાદિ **લિઙ્ગિકં**. તેવિજ્જો છળભિઞ્ઞોતિ એવમાદિ **નેમિત્તિકં**. સિરિવડ્ઢકો ધનવડ્ઢકોતિ એવમાદિ વચનત્થં અનપેક્ખિત્વા પવત્તં **અધિચ્ચસમુપ્પન્નં**. ઇદં પન **ભગવા**તિ નામં નેમિત્તિકં, ન મહામાયાય, ન સુદ્ધોદનમહારાજેન, ન અસીતિયા ઞાતિસહસ્સેહિ કતં, ન સક્કસન્તુસિતાદીહિ દેવતાવિસેસેહિ. વુત્તમ્પિ ચેતં ધમ્મસેનાપતિના ''ભગવાતિ નેતં નામં માતરા કતં…પે॰… વિમોક્ખન્તિકમેતં બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં બોધિયા મૂલે સહ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ પટિલાભા સચ્છિકા પઞ્ઞત્તિ યદિદં ભગવા''તિ (મહાનિ॰ ૮૪).

૧૪૩. યંગુણનેમિત્તિકઞ્ચેતં નામં, તેસં ગુણાનં પકાસનત્થં ઇમં ગાથં વદન્તિ –

''ભગી ભજી ભાગિ વિભત્તવા ઇતિ,
અકાસિ ભગ્ગન્તિ ગરૂતિ ભાગ્યવા;
બહૂહિ ઞાયેહિ સુભાવિતત્તનો,
ભવન્તગો સો **ભગવા**તિ વુચ્ચતી''તિ. –

નિદ્દેસે (મહાનિ॰ ૮૪) વુત્તનયેનેવ ચેત્થ તેસં તેસં પદાનં અત્થો દટ્ઠબ્બો.

૧૪૪. અયં પન અપરો નયો.

ભાગ્યવા ભગ્ગવા યુત્તો, ભગેહિ ચ વિભત્તવા;
ભત્તવા વન્તગમનો, ભવેસુ **ભગવા** તતોતિ.

તત્થ વણ્ણાગમો વણ્ણવિપરિયયોતિઆદિકં નિરુત્તિલક્ખણં ગહેત્વા સદ્દનયેન વા પિસોદરાદિપક્ખેપલક્ખણં ગહેત્વા યસ્મા લોકિયલોકુત્તરસુખાભિનિબ્બત્તકં દાનસીલાદિપારપ્પત્તં ભાગ્યમસ્સ અત્થિ, તસ્મા ભાગ્યવાતિ વત્તબ્બે **ભગવા**તિ વુચ્ચતીતિ ઞાતબ્બં.

યસ્મા પન
અહિરિકાનોત્તપ્પકોધૂપનાહમક્ખપળાસઇસ્સામચ્છરિયમાયાસાઠેય્યથમ્ભસારમ્ભમાનાતિમાનમદપમાદતણ્હાઅવિજ્જા-
તિવિધાકુસલમૂલદુચ્ચરિતસંકિલેસમલવિસમસઞ્ઞાવિતક્કપપઞ્ચચતુબ્બિધવિપરિયેસ-
આસવગન્થઓઘયોગઅગતિતણ્હુપ્પાદુપાદાનપઞ્ચચેતોખીલવિનિબન્ધનીવરણાભિનન્દના-
છવિવાદમૂલતણ્હાકાયસત્તાનુસયઅટ્ઠમિચ્છત્તનવતણ્હામૂલકદસાકુસલકમ્મપથદ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિગત-

અટ્ઠસતતણ્હાવિચરિતપ્પભેદસબ્બદરથપરિળાહકિલેસસતસહસ્સાનિ , સઙ્ખેપતો વા પઞ્ચ કિલેસખન્ધઅભિસઙ્ખારદેવપુત્તમચ્ચુમારે અભઞ્જિ. તસ્મા ભગ્ગત્તા એતેસં પરિસ્સયાનં ભગ્ગવાતિ વત્તબ્બે **ભગવા**તિ વુચ્ચતિ. આહ ચેત્થ –

> ‘‘ભગ્ગરાગો ભગ્ગદોસો, ભગ્ગમોહો અનાસવો;
> ભગ્ગાસ્સ પાપકા ધમ્મા, **ભગવા** તેન વુચ્ચતી’’તિ.

ભાગ્યવતાય ચસ્સ સતપુઞ્ઞલક્ખણધરસ્સ રૂપકાયસમ્પત્તિ દીપિતા હોતિ. ભગ્ગદોસતાય ધમ્મકાયસમ્પત્તિ. તથા લોકિયસરિક્ખકાનં બહુમતભાવો, ગહટ્ઠપબ્બજિતેહિ અભિગમનીયતા, અભિગતાનઞ્ચ નેસં કાયચિત્તદુક્ખાપનયને પટિબલભાવો, આમિસદાનધમ્મદાનેહિ ઉપકારિતા, લોકિયલોકુત્તરસુખેહિ ચ સંયોજનસમત્થતા દીપિતા હોતિ.

યસ્મા ચ લોકે ઇસ્સરિયધમ્મયસસિરિકામપયત્તેસુ છસુ ધમ્મેસુ ભગસદ્દો પવત્તતિ, પરમઞ્ચસ્સ સકચિત્તે ઇસ્સરિયં, અણિમાલઙ્ઘિમાદિકં વા લોકિયસમ્મતં સબ્બાકારપરિપૂરં અત્થિ. તથા લોકુત્તરો ધમ્મો. લોકત્તયબ્યાપકો યથાભુચ્ચગુણાધિગતો અતિવિય પરિસુદ્ધો યસો. રૂપકાયદસ્સનબ્યાવટજનનયનપ્પસાદજનનસમત્થા સબ્બાકારપરિપૂરા સબ્બઙ્ગપચ્ચઙ્ગસિરી. યં યં એતેન ઇચ્છિતં પત્થિતં અત્તહિતં પરહિતં વા, તસ્સ તસ્સ તથેવ અભિનિપ્ફન્નત્તા ઇચ્છિતત્થનિબ્બત્તિસઞ્ઞિતો કામો. સબ્બલોકગરુભાવપ્પત્તિહેતુભૂતો સમ્માવાયામસઙ્ખાતો પયત્તો ચ અત્થિ. તસ્મા ઇમેહિ ભગેહિ યુત્તત્તાપિ ભગા અસ્સ સન્તીતિ ઇમિના અત્થેન **ભગવા**તિ વુચ્ચતિ.

યસ્મા પન કુસલાદીહિ ભેદેહિ સબ્બધમ્મે, ખન્ધાયતનધાતુસચ્ચઇન્દ્રિયપટિચ્ચસમુપ્પાદાદીહિ વા કુસલાદિધમ્મે, પીળનસઙ્ખતસન્તાપવિપરિણામટ્ઠેન વા દુક્ખં અરિયસચ્ચં, આયૂહનનિદાનસંયોગપલિબોધટ્ઠેન સમુદયં, નિસ્સરણવિવેકાસઙ્ખતઅમતટ્ઠેન નિરોધં, નિય્યાનિકહેતુદસ્સનાધિપતેય્યટ્ઠેન મગ્ગં વિભત્તવા, વિભજિત્વા વિવરિત્વા દેસિતવાતિ વુત્તં હોતિ. તસ્મા વિભત્તવાતિ વત્તબ્બે **ભગવા**તિ વુચ્ચતિ.

યસ્મા ચ એસ દિબ્બબ્રહ્મઅરિયવિહારે કાયચિત્તઉપધિવિવેકે સુઞ્ઞતપ્પણિહિતાનિમિત્તવિમોક્ખે અઞ્ઞે ચ લોકિયલોકુત્તરે ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મે ભજિ સેવિ બહુલં અકાસિ, તસ્મા ભત્તવાતિ વત્તબ્બે **ભગવા**તિ વુચ્ચતિ.

યસ્મા પન તીસુ ભવેસુ તણ્હાસઙ્ખાતં ગમનં અનેન વન્તં, તસ્મા ભવેસુ વન્તગમનોતિ વત્તબ્બે ભવસદ્દતો ભકારં ગમનસદ્દતો ગકારં વન્તસદ્દતો વકારઞ્ચ દીઘં કત્વા આદાય **ભગવા**તિ વુચ્ચતિ યથા લોકે મેહનસ્સ ખસ્સ માલાતિ વત્તબ્બે મેખલાતિ.

૧૪૫. તસ્સેવં ઇમિના ચ ઇમિના ચ કારણેન સો ભગવા અરહં…પે॰… ઇમિના ચ ઇમિના ચ કારણેન ભગવાતિ બુદ્ધગુણે અનુસ્સરતો નેવ તસ્મિં સમયે રાગપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ, ન દોસપરિયુટ્ઠિતં, ન મોહપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ. ઉજુગતમેવસ્સ તસ્મિં સમયે ચિત્તં હોતિ તથાગતમારબ્ભ (અ॰ નિ॰ ૬.૧૦). ઇચ્ચસ્સ એવં રાગાદિપરિયુટ્ઠાનાભાવેન વિક્ખમ્ભિતનીવરણસ્સ કમ્મટ્ઠાનાભિમુખતાય ઉજુગતચિત્તસ્સ બુદ્ધગુણપોણા વિતક્કવિચારા પવત્તન્તિ. બુદ્ધગુણે અનુવિતક્કયતો અનુવિચારયતો પીતિ ઉપ્પજ્જતિ. પીતિમનસ્સ પીતિપદટ્ઠાનાય પસ્સદ્ધિયા કાયચિત્તદરથા પટિપ્પસ્સમ્ભન્તિ. પસ્સદ્ધદરથસ્સ કાયિકમ્પિ ચેતસિકમ્પિ સુખં ઉપ્પજ્જતિ. સુખિનો બુદ્ધગુણારમ્મણં હુત્વા ચિત્તં સમાધિયતીતિ અનુક્કમેન એકક્ખણે ઝાનઙ્ગાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ.

બુદ્ધગુણાનં પન ગમ્ભીરતાય નાનપ્પકારગુણાનુસ્સરણાધિમુત્તતાય વા અપ્પનં અપ્પત્વા ઉપચારપ્પત્તમેવ ઝાનં હોતિ. તદેતં બુદ્ધગુણાનુસ્સરણવસેન ઉપ્પન્નત્તા બુદ્ધાનુસ્સતિચ્ચેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ.

ઇમઞ્ચ પન બુદ્ધાનુસ્સતિં અનુયુત્તો ભિક્ખુ સત્થરિ સગારવો હોતિ સપ્પતિસ્સો, સદ્ધાવેપુલ્લં સતિવેપુલ્લં પઞ્ઞાવેપુલ્લં પુઞ્ઞવેપુલ્લઞ્ચ અધિગચ્છતિ, પીતિપામોજ્જબહુલો હોતિ, ભયભેરવસહો દુક્ખાધિવાસનસમત્થો, સત્થારા સંવાસસઞ્ઞં પટિલભતિ. બુદ્ધગુણાનુસ્સતિયા અજ્ઝાવુત્થઞ્ચસ્સ સરીરમ્પિ ચેતિયઘરમિવ પૂજારહં હોતિ. બુદ્ધભૂમિયં ચિત્તં નમતિ. વીતિક્કમિતબ્બવત્થુસમાયોગે ચસ્સ સમ્મુખા સત્થારં પસ્સતો વિય હિરોત્તપ્પં પચ્ચુપટ્ઠાતિ. ઉત્તરિ અપ્પટિવિજ્ઝન્તો પન સુગતિપરાયનો હોતિ.

તસ્મા હવે અપ્પમાદં, કયિરાથ સુમેધસો;
એવં મહાનુભાવાય, બુદ્ધાનુસ્સતિયા સદાતિ.

ઇદં તાવ બુદ્ધાનુસ્સતિયં વિત્થારકથામુખં.

૨. ધમ્માનુસ્સતિકથા

૧૪૬. ધમ્માનુસ્સતિં ભાવેતુકામેનાપિ રહોગતેન પટિસલ્લીનેન ‘‘સ્વાક્ખાતો ભગવતા ધમ્મો સન્દિટ્ઠિકો અકાલિકો એહિપસ્સિકો ઓપનેય્યિકો પચ્ચત્તં વેદિતબ્બો વિઞ્ઞૂહી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧૦) એવં પરિયત્તિધમ્મસ્સ ચેવ નવવિધસ્સ ચ લોકુત્તરધમ્મસ્સ ગુણા અનુસ્સરિતબ્બા.

૧૪૭. સ્વાક્ખાતોતિ ઇમસ્મિં હિ પદે પરિયત્તિધમ્મોપિ સઙ્ગહં ગચ્છતિ, ઇતરેસુ લોકુત્તરધમ્મોવ. તત્થ પરિયત્તિધમ્મો તાવ સ્વાક્ખાતો આદિમજ્ઝપરિયોસાનકલ્યાણત્તા સાત્થસબ્યઞ્જનકેવલપરિપુણ્ણપરિસુદ્ધબ્રહ્મચરિયપ્પકાસનત્તા ચ. યઞ્હિ ભગવા એકગાથમ્પિ દેસેતિ, સા સમન્તભદ્દકત્તા ધમ્મસ્સ પઠમપાદેન આદિકલ્યાણા, દુતિયતતિયપાદેહિ મજ્ઝેકલ્યાણા, પચ્છિમપાદેન પરિયોસાનકલ્યાણા. એકાનુસન્ધિકં સુત્તં નિદાનેન આદિકલ્યાણં, નિગમનેન પરિયોસાનકલ્યાણં, સેસેન મજ્ઝેકલ્યાણં. નાનાનુસન્ધિકં સુત્તં પઠમાનુસન્ધિના આદિકલ્યાણં, પચ્છિમેન પરિયોસાનકલ્યાણં, સેસેહિ મજ્ઝેકલ્યાણં. અપિચ સનિદાનસઉપ્પત્તિકત્તા આદિકલ્યાણં, વેનેય્યાનં અનુરૂપતો અત્થસ્સ અવિપરીતતાય ચ હેતુદાહરણયુત્તતો ચ મજ્ઝેકલ્યાણં, સોતૂનં સદ્ધાપટિલાભજનનેન નિગમનેન ચ પરિયોસાનકલ્યાણં.

સકલોપિ સાસનધમ્મો અત્તનો અત્થભૂતેન સીલેન આદિકલ્યાણો, સમથવિપસ્સનામગ્ગફલેહિ મજ્ઝેકલ્યાણો, નિબ્બાનેન પરિયોસાનકલ્યાણો. સીલસમાધીહિ વા આદિકલ્યાણો, વિપસ્સનામગ્ગેહિ મજ્ઝેકલ્યાણો, ફલનિબ્બાનેહિ પરિયોસાનકલ્યાણો. બુદ્ધસુબોધિતાય વા આદિકલ્યાણો, ધમ્મસુધમ્મતાય મજ્ઝેકલ્યાણો, સઙ્ઘસુપ્પટિપ્પત્તિયા પરિયોસાનકલ્યાણો. તં સુત્વા તથત્થાય પટિપન્નેન અધિગન્તબ્બાય અભિસમ્બોધિયા વા આદિકલ્યાણો, પચ્ચેકબોધિયા મજ્ઝેકલ્યાણો, સાવકબોધિયા પરિયોસાનકલ્યાણો.

સુય્યમાનો ચેસ નીવરણવિક્ખમ્ભનતો સવનેનપિ કલ્યાણમેવ આવહતીતિ આદિકલ્યાણો, પટિપજ્જિયમાનો સમથવિપસ્સનાસુખાવહનતો પટિપત્તિયાપિ કલ્યાણં આવહતીતિ મજ્ઝેકલ્યાણો, તથાપટિપન્નો ચ પટિપત્તિફલે નિટ્ઠિતે તાદિભાવાવહનતો પટિપત્તિફલેનપિ કલ્યાણં આવહતીતિ પરિયોસાનકલ્યાણોતિ એવં આદિમજ્ઝપરિયોસાનકલ્યાણત્તા સ્વાક્ખાતો.

યં પનેસ ભગવા ધમ્મં દેસેન્તો સાસનબ્રહ્મચરિયં મગ્ગબ્રહ્મચરિયઞ્ચ પકાસેતિ નાનાનયેહિ દીપેતિ, તં યથાનુરૂપં અત્થસમ્પત્તિયા સાત્થં, બ્યઞ્જનસમ્પત્તિયા સબ્યઞ્જનં. સઙ્કાસનપકાસનવિવરણવિભજનઉત્તાનીકરણપઞ્ઞત્તિઅત્થપદસમાયોગતો સાત્થં, અક્ખરપદબ્યઞ્જનાકારનિરુત્તિનિદ્દેસસમ્પત્તિયા સબ્યઞ્જનં. અત્થગમ્ભીરતાપટિવેધગમ્ભીરતાહિ સાત્થં, ધમ્મગમ્ભીરતાદેસનાગમ્ભીરતાહિ સબ્યઞ્જનં. અત્થપટિભાનપટિસમ્ભિદાવિસયતો સાત્થં, ધમ્મનિરુત્તિપટિસમ્ભિદાવિસયતો સબ્યઞ્જનં. પણ્ડિતવેદનીયતો પરિક્ખકજનપ્પસાદકન્તિ સાત્થં, સદ્ધેય્યતો લોકિયજનપ્પસાદકન્તિ સબ્યઞ્જનં. ગમ્ભીરાધિપ્પાયતો સાત્થં, ઉત્તાનપદતો સબ્યઞ્જનં. ઉપનેતબ્બસ્સ અભાવતો સકલપરિપુણ્ણભાવેન કેવલપરિપુણ્ણં. અપનેતબ્બસ્સ અભાવતો નિદ્દોસભાવેન પરિસુદ્ધં.

અપિચ પટિપત્તિયા અધિગમબ્યત્તિતો સાત્થં, પરિયત્તિયા આગમબ્યત્તિતો સબ્યઞ્જનં, સીલાદિપઞ્ચધમ્મક્ખન્ધયુત્તતો કેવલપરિપુણ્ણં, નિરુપક્કિલેસતો નિત્તરણત્થાય પવત્તિતો લોકામિસનિરપેક્ખતો ચ પરિસુદ્ધન્તિ એવં સાત્થસબ્યઞ્જનકેવલપરિપુણ્ણપરિસુદ્ધબ્રહ્મચરિયપ્પકાસનતો સ્વાક્ખાતો.

અત્થવિપલ્લાસાભાવતો વા સુટ્ઠુ અક્ખાતોતિ સ્વાક્ખાતો. યથા હિ અઞ્ઞતિત્થિયાનં ધમ્મસ્સ અત્થો વિપલ્લાસમાપજ્જતિ, અન્તરાયિકાતિ વુત્તધમ્માનં અન્તરાયિકત્તાભાવતો, નિય્યાનિકાતિ વુત્તધમ્માનં નિય્યાનિકત્તાભાવતો. તેન તે દુરક્ખાતધમ્માયેવ હોન્તિ, ન તથા ભગવતો ધમ્મસ્સ અત્થો વિપલ્લાસમાપજ્જતિ. ઇમે ધમ્મા અન્તરાયિકા, ઇમે ધમ્મા નિય્યાનિકાતિ એવં વુત્તધમ્માનં તથાભાવાનતિક્કમનતોતિ. એવં તાવ પરિયત્તિધમ્મો સ્વાક્ખાતો.

લોકુત્તરધમ્મો પન નિબ્બાનાનુરૂપાય પટિપત્તિયા પટિપદાનુરૂપસ્સ ચ નિબ્બાનસ્સ અક્ખાતત્તા સ્વાક્ખાતો. યથાહ – ‘‘સુપઞ્ઞત્તા ખો પન તેન ભગવતા સાવકાનં નિબ્બાનગામિની પટિપદા સંસન્દતિ નિબ્બાનઞ્ચ પટિપદા ચ. સેય્યથાપિ નામ ગઙ્ગોદકં યમુનોદકેન સંસન્દતિ સમેતિ, એવમેવ સુપઞ્ઞત્તા (દી॰ નિ॰ ૨.૨૯૬) તેન ભગવતા સાવકાનં નિબ્બાનગામિની પટિપદા સંસન્દતિ નિબ્બાનઞ્ચ પટિપદા ચા’’તિ. અરિયમગ્ગો ચેત્થ અન્તદ્વયં અનુપગમ્મ મજ્ઝિમા પટિપદાભૂતોવ ‘‘મજ્ઝિમા પટિપદા’’તિ અક્ખાતત્તા સ્વાક્ખાતો. સામઞ્ઞફલાનિ પટિપસ્સદ્ધકિલેસાનેવ ‘‘પટિપસ્સદ્ધકિલેસાની’’તિ અક્ખાતત્તા સ્વાક્ખાતાનિ. નિબ્બાનં સસ્સતામતતાણલેણાદિસભાવમેવ સસ્સતાદિસભાવવસેન અક્ખાતત્તા સ્વાક્ખાતન્તિ એવં લોકુત્તરધમ્મોપિ સ્વાક્ખાતો.

૧૪૮. સન્દિટ્ઠિકોતિ એત્થ પન અરિયમગ્ગો તાવ અત્તનો સન્તાને રાગાદીનં અભાવં કરોન્તેન અરિયપુગ્ગલેન સામં દટ્ઠબ્બોતિ સન્દિટ્ઠિકો. યથાહ –‘‘રત્તો ખો, બ્રાહ્મણ, રાગેન અભિભૂતો પરિયાદિણ્ણચિત્તો અત્તબ્યાબાધાયપિ ચેતેતિ, પરબ્યાબાધાયપિ ચેતેતિ, ઉભયબ્યાબાધાયપિ ચેતેતિ. ચેતસિકં દુક્ખં દોમનસ્સં પટિસંવેદેતિ. રાગે પહીને નેવ અત્તબ્યાબાધાય ચેતેતિ, ન પરબ્યાબાધાય ચેતેતિ, ન ઉભયબ્યાબાધાય ચેતેતિ, ન ચેતસિકં દુક્ખં દોમનસ્સં પટિસંવેદેતિ. એવમ્પિ ખો, બ્રાહ્મણ, સન્દિટ્ઠિકો ધમ્મો હોતી’’તિ(અ॰ નિ॰ ૩.૫૪). અપિચ નવવિધોપિ લોકુત્તરધમ્મો યેન યેન અધિગતો હોતિ, તેન તેન પરસદ્ધાય ગન્તબ્બતં હિત્વા પચ્ચવેક્ખણઞાણેન સયં દટ્ઠબ્બોતિ સન્દિટ્ઠિકો. અથ વા પસત્થા દિટ્ઠિ સન્દિટ્ઠિ, સન્દિટ્ઠિયા જયતીતિ સન્દિટ્ઠિકો. તથા હેત્થ અરિયમગ્ગો સમ્પયુત્તાય, અરિયફલં કારણભૂતાય, નિબ્બાનં વિસયિભૂતાય સન્દિટ્ઠિયા કિલેસે જયતિ. તસ્મા યથા રથેન જયતીતિ રથિકો, એવં નવવિધોપિ લોકુત્તરધમ્મો સન્દિટ્ઠિયા જયતીતિ સન્દિટ્ઠિકો.

અથ વા દિટ્ઠન્તિ દસ્સનં વુચ્ચતિ. દિટ્ઠમેવ સન્દિટ્ઠં, દસ્સનન્તિ અત્થો. સન્દિટ્ઠં અરહતીતિ સન્દિટ્ઠિકો. લોકુત્તરધમ્મો હિ ભાવનાભિસમયવસેન સચ્છિકિરિયાભિસમયવસેન ચ દિસ્સમાનોયેવ વટ્ટભયં નિવત્તેતિ. તસ્મા યથા વત્થં અરહતીતિ વત્થિકો, એવં સન્દિટ્ઠં અરહતીતિ સન્દિટ્ઠિકો.

૧૪૯. અત્તનો ફલદાનં સન્ધાય નાસ્સ કાલોતિ અકાલો. અકાલોયેવ **અકાલિકો**. ન પઞ્ચાહસત્તાહાદિભેદં કાલં ખેપેત્વા ફલં દેતિ, અત્તનો પન પવત્તિસમનન્તરમેવ ફલદોતિ વુત્તં હોતિ. અથ વા અત્તનો ફલદાને પકટ્ઠો કાલો પત્તો અસ્સાતિ કાલિકો. કો સો? લોકિયો કુસલધમ્મો. અયં પન સમનન્તરફલત્તા ન કાલિકોતિ અકાલિકો. ઇદં મગ્ગમેવ સન્ધાય વુત્તં.

૧૫૦. ''એહિ પસ્સ ઇમં ધમ્મ''ન્તિ એવં પવત્તં એહિપસ્સવિધિં અરહતીતિ **એહિપસ્સિકો**. કસ્મા પનેસ તં વિધિં અરહતીતિ? વિજ્જમાનત્તા પરિસુદ્ધત્તા ચ . રિત્તમુટ્ઠિયં હિ હિરઞ્ઞં વા સુવણ્ણં વા અત્થીતિ વત્વાપિ ''એહિ પસ્સ ઇમ''ન્તિ ન સક્કા વત્તું. કસ્મા? અવિજ્જમાનત્તા. વિજ્જમાનમ્પિ ચ ગૂથં વા મુત્તં વા મનુઞ્ઞભાવપ્પકાસનેન ચિત્તસમ્પહંસનત્થં ''એહિ પસ્સ ઇમ''ન્તિ ન સક્કા વત્તું. અપિચ ખો પન તિણેહિ વા પણ્ણેહિ વા પટિચ્છાદેતબ્બમેવ હોતિ. કસ્મા? અપરિસુદ્ધત્તા. અયં પન નવવિધોપિ લોકુત્તરધમ્મો સભાવતોવ વિજ્જમાનો વિગતવલાહકે આકાસે સમ્પુણ્ણચન્દમણ્ડલં વિય પણ્ડુકમ્બલે નિક્ખિત્તજાતિમણિ વિય ચ પરિસુદ્ધો. તસ્મા વિજ્જમાનત્તા પરિસુદ્ધત્તા ચ એહિપસ્સવિધિં અરહતીતિ એહિપસ્સિકો.

૧૫૧. ઉપનેતબ્બોતિ **ઓપનેય્યિકો**. અયં પનેત્થ વિનિચ્છયો, ઉપનયનં ઉપનયો, આદિત્તં ચેલં વા સીસં વા અજ્ઝુપેક્ખિત્વાપિ ભાવનાવસેન અત્તનો ચિત્તે ઉપનયનં અરહતીતિ ઓપનયિકો. ઓપનયિકોવ ઓપનેય્યિકો. ઇદં સઙ્ખતે લોકુત્તરધમ્મે યુજ્જતિ. અસઙ્ખતે પન અત્તનો ચિત્તેન ઉપનયનં અરહતીતિ ઓપનેય્યિકો. સચ્છિકિરિયાવસેન અલ્લીયનં અરહતીતિ અત્થો.

અથ વા નિબ્બાનં ઉપનેતીતિ અરિયમગ્ગો ઉપનેય્યો. સચ્છિકાતબ્બતં ઉપનેતબ્બોતિ ફલનિબ્બાનધમ્મો ઉપનેય્યો. ઉપનેય્યો એવ ઓપનેય્યિકો.

૧૫૨. પચ્ચત્તં વેદિતબ્બો વિઞ્ઞૂહીતિ સબ્બેહિપિ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂઆદીહિ વિઞ્ઞૂહિ અત્તનિ અત્તનિ વેદિતબ્બો ''ભાવિતો મે મગ્ગો, અધિગતં ફલં, સચ્છિકતો નિરોધો''તિ. ન હિ ઉપજ્ઝાયેન ભાવિતેન મગ્ગેન સદ્ધિવિહારિકસ્સ કિલેસા પહીયન્તિ, ન સો તસ્સ ફલસમાપત્તિયા ફાસુવિહરતિ, ન તેન સચ્છિકતં નિબ્બાનં સચ્છિકરોતિ. તસ્મા ન એસ પરસ્સ સીસે આભરણં વિય દટ્ઠબ્બો, અત્તનો પન ચિત્તેયેવ દટ્ઠબ્બો, અનુભવિતબ્બો વિઞ્ઞૂહીતિ વુત્તં હોતિ. બાલાનં પન અવિસયો ચેસ.

અપિચ સ્વાક્ખાતો અયં ધમ્મો. કસ્મા? સન્દિટ્ઠિકત્તા. સન્દિટ્ઠિકો, અકાલિકત્તા. અકાલિકો, એહિપસ્સિકત્તા. યો ચ એહિપસ્સિકો, સો નામ ઓપનેય્યિકો હોતીતિ.

૧૫૩. તસ્સેવં સ્વાક્ખાતતાદિભેદે ધમ્મગુણે અનુસ્સરતો નેવ તસ્મિં સમયે રાગપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ. ન દોસ…પે॰… ન મોહપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ. ઉજુગતમેવસ્સ તસ્મિં સમયે ચિત્તં હોતિ ધમ્મં આરબ્ભાતિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧૦) પુરિમનયેનેવ વિક્ખમ્ભિતનીવરણસ્સ એકક્ખણે ઝાનઙ્ગાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. ધમ્મગુણાનં પન ગમ્ભીરતાય

નાનપ્પકારગુણાનુસ્સરણાધિમુત્તતાય વા અપ્પનં અપ્પત્વા ઉપચારપ્પત્તમેવ ઝાનં હોતિ. તદેતં ધમ્મગુણાનુસ્સરણવસેન ઉપ્પન્નત્તા ધમ્માનુસ્સતિચ્ચેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ.

ઇમઞ્ચ પન ધમ્માનુસ્સતિં અનુયુત્તો ભિક્ખુ એવં ઓપનેય્યિકસ્સ ધમ્મસ્સ દેસેતારં ઇમિનાપઙ્ગેન સમન્નાગતં સત્થારં નેવ અતીતંસે સમનુપસ્સામિ, ન પનેતરહિ અઞ્ઞત્ર તેન ભગવતાતિ એવં ધમ્મગુણદસ્સનેનેવ સત્થરિ સગારવો હોતિ સપ્પતિસ્સો. ધમ્મે ગરુચિત્તીકારો સદ્ધાદિવેપુલ્લં અધિગચ્છતિ, પીતિપામોજ્જબહુલો હોતિ, ભયભેરવસહો, દુક્ખાધિવાસનસમત્થો, ધમ્મેન સંવાસસઞ્ઞં પટિલભતિ, ધમ્મગુણાનુસ્સતિયા અજ્ઝાવુત્થઞ્ચસ્સ સરીરમ્પિ ચેતિયઘરમિવ પૂજારહં હોતિ, અનુત્તરધમ્માધિગમાય ચિત્તં નમતિ, વીતિક્કમિતબ્બવત્થુસમાયોગે ચસ્સ ધમ્મસુધમ્મતં સમનુસ્સરતો હિરોત્તપ્પં પચ્ચુપટ્ઠાતિ. ઉત્તરિ અપ્પટિવિજ્ઝન્તો પન સુગતિપરાયનો હોતિ.

તસ્મા હવે અપ્પમાદં, કયિરાથ સુમેધસો;
એવં મહાનુભાવાય, ધમ્માનુસ્સતિયા સદાતિ.

ઇદં ધમ્માનુસ્સતિયં વિત્થારકથામુખં.

૩. સઙ્ઘાનુસ્સતિકથા

૧૫૪. સઙ્ઘાનુસ્સતિં ભાવેતુકામેનાપિ રહોગતેન પટિસલ્લીનેન ‘‘સુપ્પટિપન્નો ભગવતો સાવકસઙ્ઘો, ઉજુપ્પટિપન્નો ભગવતો સાવકસઙ્ઘો, ઞાયપ્પટિપન્નો ભગવતો સાવકસઙ્ઘો, સામીચિપ્પટિપન્નો ભગવતો સાવકસઙ્ઘો, યદિદં ચત્તારિ પુરિસયુગાનિ અટ્ઠ પુરિસપુગ્ગલા , એસ ભગવતો સાવકસઙ્ઘો આહુનેય્યો, પાહુનેય્યો, દક્ખિણેય્યો, અઞ્જલિકરણીયો, અનુત્તરં પુઞ્ઞક્ખેત્તં લોકસ્સા’’તિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧૦) એવં અરિયસઙ્ઘગુણા અનુસ્સરિતબ્બા.

૧૫૫. તત્થ **સુપ્પટિપન્નો**તિ સુટ્ઠુ પટિપન્નો, સમ્માપટિપદં અનિવત્તિપટિપદં અનુલોમપટિપદં અપચ્ચનીકપટિપદં ધમ્માનુધમ્મપટિપદં પટિપન્નોતિ વુત્તં હોતિ. ભગવતો ઓવાદાનુસાસનિં સક્કચ્ચં સુણન્તીતિ સાવકા. સાવકાનં સઙ્ઘો **સાવકસઙ્ઘો**, સીલદિટ્ઠિસામઞ્ઞતાય સઙ્ઘાતભાવમાપન્નો સાવકસમૂહોતિ અત્થો. યસ્મા પન સા સમ્માપટિપદા ઉજુ અવઙ્કા અકુટિલા અજિમ્હા, અરિયો ચ ઞાયોતિપિ વુચ્ચતિ, અનુચ્છવિકત્તા ચ સામીચીતિપિ સઙ્ખં ગતા. તસ્મા તમ્પટિપન્નો અરિયસઙ્ઘો **ઉજુપ્પટિપન્નો ઞાયપ્પટિપન્નો સામીચિપ્પટિપન્નો**તિપિ વુત્તો.

એત્થ ચ યે મગ્ગટ્ઠા, તે સમ્માપટિપત્તિસમઙ્ગિતાય સુપ્પટિપન્ના. યે ફલટ્ઠા, તે સમ્માપટિપદાય અધિગન્તબ્બસ્સ અધિગતત્તા અતીતં પટિપદં સન્ધાય સુપ્પટિપન્નાતિ વેદિતબ્બા.

અપિચ સ્વાક્ખાતે ધમ્મવિનયે યથાનુસિટ્ઠં પટિપન્નત્તાપિ અપણ્ણકપટિપદં પટિપન્નત્તાપિ **સુપ્પટિપન્નો**.

મજ્ઝિમાય પટિપદાય અન્તદ્વયમનુપગમ્મ પટિપન્નત્તા કાયવચીમનોવઙ્કકુટિલજિમ્હદોસપ્પહાનાય પટિપન્નત્તા ચ ઉજુપ્પટિપન્નત્તા ચ **ઉજુપ્પટિપન્નો**.

ઞાયો વુચ્ચતિ નિબ્બાનં. તદત્થાય પટિપન્નત્તા **ઞાયપ્પટિપન્નો**.

યથા પટિપન્ના સામીચિપ્પટિપન્નારહા હોન્તિ, તથા પટિપન્નત્તા **સામીચિપ્પટિપન્નો**.

૧૫૬. યદિદન્તિ યાનિ ઇમાનિ. **ચત્તારિ પુરિસયુગાની**તિ યુગળવસેન પઠમમગ્ગટ્ઠો ફલટ્ઠોતિ ઇદમેકં યુગળન્તિ એવં ચત્તારિ પુરિસયુગળાનિ હોન્તિ. **અટ્ઠ પુરિસપુગ્ગલા**તિ પુરિસપુગ્ગલવસેન એકો પઠમમગ્ગટ્ઠો એકો ફલટ્ઠોતિ ઇમિના નયેન અટ્ઠેવ પુરિસપુગ્ગલા હોન્તિ . એત્થ ચ પુરિસોતિ વા પુગ્ગલોતિ વા એકત્થાનિ એતાનિ પદાનિ. વેનેય્યવસેન પનેતં વુત્તં. **એસ ભગવતો સાવકસઙ્ઘો**તિ યાનિમાનિ યુગવસેન ચત્તારિ પુરિસયુગાનિ, પાટિએક્કતો અટ્ઠ પુરિસપુગ્ગલા, એસ ભગવતો સાવકસઙ્ઘો, આહુનેય્યોતિઆદીસુ આનેત્વા હુનિતબ્બન્તિ આહુનં, દૂરતોપિ આનેત્વા સીલવન્તેસુ દાતબ્બન્તિ અત્થો. ચતુન્નં પચ્ચયાનમેતમધિવચનં. તં આહુનં પટિગ્ગહેતું યુત્તો તસ્સ મહપ્ફલકરણતોતિ **આહુનેય્યો**. અથ વા દૂરતોપિ આગન્ત્વા સબ્બસાપતેય્યમ્પિ એત્થ હુનિતબ્બન્તિ આહવનીયો. સક્કાદીનમ્પિ વા આહવનં અરહતીતિ આહવનીયો. યો ચાયં બ્રાહ્મણાનં આહવનીયો નામ અગ્ગિ, યત્થ હુતં મહપ્ફલન્તિ તેસં લદ્ધિ. સચે હુતસ્સ મહપ્ફલતાય આહવનીયો, સઙ્ઘોવ આહવનીયો. સઙ્ઘે હુતઞ્હિ મહપ્ફલં હોતિ. યથાહ –

“યો ચ વસ્સસતં જન્તુ, અગ્ગિં પરિચરે વને;
એકઞ્ચ ભાવિતત્તાનં, મુહુત્તમપિ પૂજયે;
સાયેવ પૂજના સેય્યો, યઞ્ચે વસ્સસતં હુત”ન્તિ. (ધ॰ પ॰ ૧૦૭);

તદેતં નિકાયન્તરે આહવનીયોતિ પદં ઇધ આહુનેય્યોતિ ઇમિના પદેન અત્થતો એકં. બ્યઞ્જનતો પનેત્થ કિઞ્ચિમત્તમેવ નાનં. ઇતિ **આહુનેય્યો**.

પાહુનેય્યોતિ એત્થ પન પાહુનં વુચ્ચતિ દિસાવિદિસતો આગતાનં પિયમનાપાનં ઞાતિમિત્તાનમત્થાય સક્કારેન પટિયત્તં આગન્તુકદાનં. તમ્પિ ઠપેત્વા તે તથારૂપે પાહુનકે સઙ્ઘસ્સેવ દાતું યુત્તં, સઙ્ઘોવ તં પટિગ્ગહેતું યુત્તો. સઙ્ઘસદિસો હિ પાહુનકો નત્થિ. તથા હેસ એકબુદ્ધન્તરે ચ દિસ્સતિ, અબ્બોકિણ્ણઞ્ચ પિયમનાપત્તકરેહિ ધમ્મેહિ સમન્નાગતોતિ. એવં પાહુનમસ્સ દાતું યુત્તં પાહુનઞ્ચ પટિગ્ગહેતું યુત્તોતિ પાહુનેય્યો. યેસં પન પાહવનીયોતિ પાળિ, તેસં યસ્મા સઙ્ઘો પુબ્બકારમરહતિ, તસ્મા સબ્બપઠમં આનેત્વા એત્થ હુનિતબ્બન્તિ પાહવનીયો. સબ્બપ્પકારેન વા આહવનમરહતીતિ પાહવનીયો. સ્વાયમિધ તેનેવ અત્થેન પાહુનેય્યોતિ વુચ્ચતિ.

દક્ખિણાતિ પન પરલોકં સદ્દહિત્વા દાતબ્બદાનં વુચ્ચતિ. તં દક્ખિણં અરહતિ, દક્ખિણાય વા હિતો યસ્મા નં મહપ્ફલકરણતાય વિસોધેતીતિ **દક્ખિણેય્યો**.

ઉભો હત્થે સિરસ્મિં પતિટ્ઠપેત્વા સબ્બલોકેન કયિરમાનં અઞ્જલિકમ્મં અરહતીતિ **અઞ્જલિકરણીયો**.

અનુત્તરં પુઞ્ઞક્ખેત્તં લોકસ્સાતિ સબ્બલોકસ્સ અસદિસં પુઞ્ઞવિરૂહનટ્ઠાનં. યથા હિ રઞ્ઞો વા અમચ્ચસ્સ વા સાલીનં વા યવાનં વા વિરૂહનટ્ઠાનં રઞ્ઞો સાલિક્ખેત્તં રઞ્ઞો યવક્ખેત્તન્તિ વુચ્ચતિ, એવં સઙ્ઘો સબ્બલોકસ્સ પુઞ્ઞાનં વિરૂહનટ્ઠાનં. સઙ્ઘં નિસ્સાય હિ લોકસ્સ નાનપ્પકારહિતસુખસંવત્તનિકાનિ પુઞ્ઞાનિ વિરૂહન્તિ. તસ્મા સઙ્ઘો અનુત્તરં પુઞ્ઞક્ખેત્તં લોકસ્સાતિ.

૧૫૭. એવં સુપ્પટિપન્નતાદિભેદે સઙ્ઘગુણે અનુસ્સરતો નેવ તસ્મિં સમયે રાગપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ. ન દોસ... પે॰... ન મોહપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ. ઉજુગતમેવસ્સ તસ્મિં સમયે ચિત્તં હોતિ સઙ્ઘં આરબ્ભાતિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧૦) પુરિમનયેનેવ વિક્ખમ્ભિતનીવરણસ્સ એકક્ખણે ઝાનઙ્ગાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. સઙ્ઘગુણાનં પન ગમ્ભીરતાય

નાનપ્પકારગુણાનુસ્સરણાધિમુત્તતાય વા અપ્પનં અપ્પત્વા ઉપચારપ્પત્તમેવ ઝાનં હોતિ. તદેતં સઙ્ઘગુણાનુસ્સરણવસેન ઉપ્પન્નત્તા સઙ્ઘાનુસ્સતિચ્ચેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ.

ઇમઞ્ચ પન સઙ્ઘાનુસ્સતિં અનુયુત્તો ભિક્ખુ સઙ્ઘે સગારવો હોતિ સપ્પતિસ્સો. સદ્ધાદિવેપુલ્લં અધિગચ્છતિ, પીતિપામોજ્જબહુલો હોતિ, ભયભેરવસહો, દુક્ખાધિવાસનસમત્થો, સઙ્ઘેન સંવાસસઞ્ઞં પટિલભતિ. સઙ્ઘગુણાનુસ્સતિયા અજ્ઝાવુત્થઞ્ચસ્સ સરીરં સન્નિપતિતસઙ્ઘમિવ ઉપોસથાગારં પૂજારહં હોતિ, સઙ્ઘગુણાધિગમાય ચિત્તં નમતિ, વીતિક્કમિતબ્બવત્થુસમાયોગે ચસ્સ સમ્મુખા સઙ્ઘં પસ્સતો વિય હિરોત્તપ્પં પચ્ચુપટ્ઠાતિ, ઉત્તરિ અપ્પટિવિજ્ઝન્તો પન સુગતિપરાયનો હોતિ.

તસ્મા હવે અપ્પમાદં, કયિરાથ સુમેધસો;
એવં મહાનુભાવાય, સઙ્ઘાનુસ્સતિયા સદાતિ.

ઇદં સઙ્ઘાનુસ્સતિયં વિત્થારકથામુખં.

૪. સીલાનુસ્સતિકથા

૧૫૮. સીલાનુસ્સતિં ભાવેતુકામેન પન રહોગતેન પટિસલ્લીનેન ''અહો વત મે સીલાનિ અખણ્ડાનિ અચ્છિદ્દાનિ અસબલાનિ અકમ્માસાનિ ભુજિસ્સાનિ વિઞ્ઞુપ્પસત્થાનિ અપરામટ્ઠાનિ સમાધિસંવત્તનિકાની''તિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧૦) એવં અખણ્ડતાદિગુણવસેન અત્તનો સીલાનિ અનુસ્સરિતબ્બાનિ. તાનિ ચ ગહટ્ઠેન ગહટ્ઠસીલાનિ, પબ્બજિતેન પબ્બજિતસીલાનિ.

ગહટ્ઠસીલાનિ વા હોન્તુ પબ્બજિતસીલાનિ વા, યેસં આદિમ્હિ વા અન્તે વા એકમ્પિ ન ભિન્નં, તાનિ પરિયન્તે છિન્નસાટકો વિય ન ખણ્ડાનીતિ **અખણ્ડાનિ**. યેસં વેમજ્ઝે એકમ્પિ ન ભિન્નં, તાનિ મજ્ઝે વિનિવિદ્ધસાટકો વિય ન છિદ્દાનીતિ **અચ્છિદ્દાનિ**. યેસં પટિપાટિયા દ્વે વા તીણિ વા ન ભિન્નાનિ, તાનિ પિટ્ઠિયા વા કુચ્છિયા વા ઉટ્ઠિતેન દીઘવટ્ટાદિસણ્ઠાનેન વિસભાગવણ્ણેન કાળરત્તાદીનં અઞ્ઞતરસરીરવણ્ણા ગાવી વિય ન સબલાનીતિ **અસબલાનિ**. યાનિ અન્તરન્તરા ન ભિન્નાનિ, તાનિ વિસભાગબિન્દુવિચિત્રા ગાવી વિય ન કમ્માસાનીતિ **અકમ્માસાનિ**. અવિસેસેન વા સબ્બાનિપિ સત્તવિધેન મેથુનસંયોગેન કોધુપનાહાદીહિ ચ પાપધમ્મેહિ અનુપહતત્તા અખણ્ડાનિ અચ્છિદ્દાનિ અસબલાનિ અકમ્માસાનિ. તાનિયેવ તણ્હાદાસબ્યતો મોચેત્વા ભુજિસ્સભાવકરણેન **ભુજિસ્સાનિ**. બુદ્ધાદીહિ વિઞ્ઞૂહિ પસત્થત્તા **વિઞ્ઞુપ્પસત્થાનિ**. તણ્હાદિટ્ઠીહિ અપરામટ્ઠતાય કેનચિ વા અયં તે સીલેસુ દોસોતિ એવં પરામટ્ઠું અસક્કુણેય્યતાય **અપરામટ્ઠાનિ**. ઉપચારસમાધિં અપ્પનાસમાધિં વા, અથ વા પન મગ્ગસમાધિં ફલસમાધિઞ્ચાપિ સંવત્તેન્તીતિ **સમાધિસંવત્તનિકાનિ**.

૧૫૯. એવં અખણ્ડતાદિગુણવસેન અત્તનો સીલાનિ અનુસ્સરતો નેવસ્સ તસ્મિં સમયે રાગપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ. ન દોસ...પે॰... ન મોહપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ. ઉજુગતમેવસ્સ તસ્મિં સમયે ચિત્તં હોતિ, સીલં આરબ્ભાતિ પુરિમનયેનેવ વિક્ખમ્ભિતનીવરણસ્સ એકક્ખણે ઝાનઙ્ગાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. સીલગુણાનં પન ગમ્ભીરતાય નાનપ્પકારગુણાનુસ્સરણાધિમુત્તતાય વા અપ્પનં અપ્પત્વા ઉપચારપ્પત્તમેવ ઝાનં હોતિ. તદેતં સીલગુણાનુસ્સરણવસેન ઉપ્પન્નત્તા સીલાનુસ્સતિચ્ચેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ.

ઇમઞ્ચ પન સીલાનુસ્સતિં અનુયુત્તો ભિક્ખુ સિક્ખાય સગારવો હોતિ સભાગવુત્તિ, પટિસન્થારે અપ્પમત્તો, અત્તાનુવાદાદિભયવિરહિતો, અણુમત્તેસુ વજ્જેસુ ભયદસ્સાવી, સદ્ધાદિવેપુલ્લં અધિગચ્છતિ, પીતિપામોજ્જબહુલો હોતિ. ઉત્તરિ અપ્પટિવિજ્ઝન્તો પન સુગતિપરાયનો હોતિ.

તસ્મા હવે અપ્પમાદં, કયિરાથ સુમેધસો;
એવં મહાનુભાવાય, સીલાનુસ્સતિયા સદાતિ.

ઇદં સીલાનુસ્સતિયં વિત્થારકથામુખં.

૫. ચાગાનુસ્સતિકથા

૧૬૦. ચાગાનુસ્સતિં ભાવેતુકામેન પન પકતિયા ચાગાધિમુત્તેન નિચ્ચપ્પવત્તદાનસંવિભાગેન ભવિતબ્બં. અથ વા પન ભાવનં આરભન્તેન ઇતો દાનિ પભુતિ સતિ પટિગ્ગાહકે અન્તમસો એકાલોપમત્તમ્પિ દાનં અદત્વા ન ભુઞ્જિસ્સામીતિ સમાદાનં કત્વા તંદિવસં ગુણવિસિટ્ઠેસુ પટિગ્ગાહકેસુ યથાસત્તિ યથાબલં દાનં દત્વા તત્થ નિમિત્તં ગણ્હિત્વા રહોગતેન પટિસલ્લીનેન ''લાભા વત મે સુલદ્ધં વત મે, યોહં મચ્છેરમલપરિયુટ્ઠિતાય પજાય વિગતમલમચ્છેરેન ચેતસા વિહરામિ મુત્તચાગો પયતપાણિ વોસ્સગ્ગરતો યાચયોગો દાનસંવિભાગરતો''તિ એવં વિગતમલમચ્છેરતાદિગુણવસેન અત્તનો ચાગો અનુસ્સરિતબ્બો.

તત્થ **લાભા વત મે**તિ મય્હં વત લાભા, યે ઇમે ''આયું ખો પન દત્વા આયુસ્સ ભાગી હોતિ દિબ્બસ્સ વા માનુસસ્સ વા'' ઇતિ (અ॰ નિ॰ ૫.૩૭) ચ, ''દદં પિયો હોતિ ભજન્તિ નં બહૂ'' ઇતિ (અ॰ નિ॰ ૫.૩૪) ચ, ''દદમાનો પિયો હોતિ, સતં ધમ્મં અનુક્કમં'' ઇતિ (અ॰ નિ॰ ૫.૩૫) ચ એવમાદીહિ નયેહિ ભગવતા દાયકસ્સ લાભા સંવણ્ણિતા, તે મય્હં અવસ્સં ભાગિનોતિ અધિપ્પાયો. **સુલદ્ધં વત મે**તિ યં મયા ઇદં સાસનં મનુસ્સત્તં વા લદ્ધં, તં સુલદ્ધં વત મે. કસ્મા ? યોહં મચ્છેરમલપરિયુટ્ઠિતાય પજાય...પે॰... દાનસંવિભાગરતોતિ.

તત્થ **મચ્છેરમલપરિયુટ્ઠિતાયા**તિ મચ્છેરમલેન અભિભૂતાય. **પજાયા**તિ પજાયનવસેન સત્તા વુચ્ચન્તિ. તસ્મા અત્તનો સમ્પત્તીનં પરસાધારણભાવમસહનલક્ખણેન ચિત્તસ્સ પભસ્સરભાવદૂસકાનં કણ્હધમ્માનં અઞ્ઞતરેન મચ્છેરમલેન અભિભૂતેસુ સત્તેસૂતિ અયમેત્થ અત્થો. **વિગતમલમચ્છેરેના**તિ અઞ્ઞેસમ્પિ રાગદોસાદિમલાનઞ્ચેવ મચ્છેરસ્સ ચ વિગતત્તા વિગતમલમચ્છેરેન. **ચેતસા વિહરામી**તિ યથાવુત્તપ્પકારચિત્તો હુત્વા વસામીતિ અત્થો. સુત્તેસુ પન મહાનામસક્કસ્સ સોતાપન્નસ્સ સતો નિસ્સયવિહારં પુચ્છતો નિસ્સયવિહારવસેન દેસિતત્તા અગારં અજ્ઝાવસામીતિ વુત્તં. તત્થ અભિભવિત્વા વસામીતિ અત્થો.

મુત્તચાગોતિ વિસ્સટ્ઠચાગો. **પયતપાણી**તિ પરિસુદ્ધહત્થો. સક્કચ્ચં સહત્થા દેય્યધમ્મં દાતું સદા ધોતહત્થોયેવાતિ વુત્તં હોતિ. **વોસ્સગ્ગરતો**તિ વોસ્સજ્જનં વોસ્સગ્ગો, પરિચ્ચાગોતિ અત્થો. તસ્મિં વોસ્સગ્ગે સતતાભિયોગવસેન રતોતિ વોસ્સગ્ગરતો. **યાચયોગો**તિ યં યં પરે યાચન્તિ, તસ્સ તસ્સ દાનતો યાચનયોગોતિ અત્થો. યાજયોગોતિપિ પાઠો. યજનસઙ્ખાતેન યાજેન યુત્તોતિ અત્થો. **દાનસંવિભાગરતો**તિ દાને ચ સંવિભાગે ચ રતો. અહઞ્હિ દાનઞ્ચ દેમિ, અત્તના પરિભુઞ્જિતબ્બતોપિ ચ સંવિભાગં કરોમિ, એત્થેવ ચસ્મિ ઉભયે રતોતિ એવં અનુસ્સરતીતિ અત્થો.

૧૬૧. તસ્સેવં વિગતમલમચ્છેરતાદિગુણવસેન અત્તનો ચાગં અનુસ્સરતો નેવ તસ્મિં સમયે રાગપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ. ન દોસ…પે॰… ન મોહપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ. ઉજુગતમેવસ્સ તસ્મિં સમયે ચિત્તં હોતિ ચાગં આરબ્ભાતિ (અ॰ નિ॰ ૫.૧૦) પુરિમનયેનેવ વિક્ખમ્ભિતનીવરણસ્સ એકક્ખણે ઝાનઙ્ગાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. ચાગગુણાનં પન ગમ્ભીરતાય નાનપ્પકારચાગગુણાનુસ્સરણાધિમુત્તતાય વા અપ્પનં અપ્પત્વા ઉપચારપ્પત્તમેવ ઝાનં હોતિ. તદેતં ચાગગુણાનુસ્સરણવસેન ઉપ્પન્નત્તા ચાગાનુસ્સતિચ્ચેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ.

ઇમઞ્ચ પન ચાગાનુસ્સતિં અનુયુત્તો ભિક્ખુ ભિય્યોસો મત્તાય ચાગાધિમુત્તો હોતિ, અલોભજ્ઝાસયો, મેત્તાય અનુલોમકારી, વિસારદો, પીતિપામોજ્જબહુલો, ઉત્તરિ અપ્પટિવિજ્ઝન્તો પન સુગતિપરાયનો હોતિ.

તસ્મા હવે અપ્પમાદં, કયિરાથ સુમેધસો;
એવં મહાનુભાવાય, ચાગાનુસ્સતિયા સદાતિ.

ઇદં ચાગાનુસ્સતિયં વિત્થારકથામુખં.

૬. દેવતાનુસ્સતિકથા

૧૬૨. દેવતાનુસ્સતિં ભાવેતુકામેન પન અરિયમગ્ગવસેન સમુદાગતેહિ સદ્ધાદીહિ ગુણેહિ સમન્નાગતેન ભવિતબ્બં. તતો રહોગતેન પટિસલ્લીનેન ‘‘સન્તિ દેવા ચાતુમહારાજિકા, સન્તિ દેવા તાવતિંસા, યામા, તુસિતા, નિમ્માનરતિનો, પરનિમ્મિતવસવત્તિનો, સન્તિ દેવા બ્રહ્મકાયિકા, સન્તિ દેવા તતુત્તરિ, યથારૂપાય સદ્ધાય સમન્નાગતા તા દેવતા ઇતો ચુતા તત્થ ઉપપન્ના, મય્હમ્પિ તથારૂપા સદ્ધા સંવિજ્જતિ. યથારૂપેન સીલેન. યથારૂપેન સુતેન. યથારૂપેન ચાગેન. યથારૂપાય પઞ્ઞાય સમન્નાગતા તા દેવતા ઇતો ચુતા તત્થ ઉપપન્ના, મય્હમ્પિ તથારૂપા પઞ્ઞા સંવિજ્જતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧૦) એવં દેવતા સક્ખિટ્ઠાને ઠપેત્વા અત્તનો સદ્ધાદિગુણા અનુસ્સરિતબ્બા.

સુત્તે પન યસ્મિં મહાનામ સમયે અરિયસાવકો અત્તનો ચ તાસઞ્ચ દેવતાનં સદ્ધઞ્ચ સીલઞ્ચ સુતઞ્ચ ચાગઞ્ચ પઞ્ઞઞ્ચ અનુસ્સરતિ, નેવસ્સ તસ્મિં સમયે રાગપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતીતિ વુત્તં. કિઞ્ચાપિ વુત્તં, અથ ખો તં સક્ખિટ્ઠાને ઠપેતબ્બદેવતાનં અત્તનો સદ્ધાદીહિ સમાનગુણદીપનત્થં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. અટ્ઠકથાયઞ્હિ દેવતા સક્ખિટ્ઠાને ઠપેત્વા અત્તનો ગુણે અનુસ્સરતીતિ દળ્હં કત્વા વુત્તં.

૧૬૩. તસ્મા પુબ્બભાગે દેવતાનં ગુણે અનુસ્સરિત્વા અપરભાગે અત્તનો સંવિજ્જમાને સદ્ધાદિગુણે અનુસ્સરતો યસ્સ નેવ તસ્મિં સમયે રાગપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ. ન દોસ…પે॰… ન મોહપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ, ઉજુગતમેવસ્સ તસ્મિં સમયે ચિત્તં હોતિ દેવતા આરબ્ભાતિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧૦) પુરિમનયેનેવ વિક્ખમ્ભિતનીવરણસ્સ એકક્ખણે ઝાનઙ્ગાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. સદ્ધાદિગુણાનં પન ગમ્ભીરતાય નાનપ્પકારગુણાનુસ્સરણાધિમુત્તતાય વા અપ્પનં અપ્પત્વા ઉપચારપ્પત્તમેવ ઝાનં હોતિ. તદેતં દેવતાનં ગુણસદિસસદ્ધાદિગુણાનુસ્સરણવસેન દેવતાનુસ્સતિચ્ચેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ.

ઇમઞ્ચ પન દેવતાનુસ્સતિં અનુયુત્તો ભિક્ખુ દેવતાનં પિયો હોતિ મનાપો, ભિય્યોસો મત્તાય સદ્ધાદિવેપુલ્લં અધિગચ્છતિ, પીતિપામોજ્જબહુલો વિહરતિ. ઉત્તરિ અપ્પટિવિજ્ઝન્તો પન સુગતિપરાયનો હોતિ.

તસ્મા હવે અપ્પમાદં, કયિરાથ સુમેધસો;
એવં મહાનુભાવાય, દેવતાનુસ્સતિયા સદાતિ.

ઇદં દેવતાનુસ્સતિયં વિત્થારકથામુખં.

પકિણ્ણકકથા

૧૬૪. યં પન એતાસં વિત્થારદેસનાયં ‘‘ઉજુગતમેવસ્સ તસ્મિં સમયે ચિત્તં હોતિ તથાગતં આરબ્ભા’’તિઆદીનિ વત્વા ‘‘ઉજુગતચિત્તો ખો પન, મહાનામ, અરિયસાવકો લભતિ અત્થવેદં, લભતિ ધમ્મવેદં, લભતિ ધમ્મૂપસંહિતં પામોજ્જં, પમુદિતસ્સ પીતિ જાયતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧૦) વુત્તં, તત્થ ઇતિપિ સો ભગવાતિઆદીનં અત્થં નિસ્સાય ઉપ્પન્નં તુટ્ઠિં સન્ધાય **લભતિ અત્થવેદ**ન્તિ વુત્તં. પાળિં નિસ્સાય ઉપ્પન્નં તુટ્ઠિં સન્ધાય **લભતિ ધમ્મવેદં**. ઉભયવસેન **લભતિ ધમ્મૂપસંહિતં પામોજ્જ**ન્તિ વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

યઞ્ચ દેવતાનુસ્સતિયં દેવતા આરબ્ભાતિ વુત્તં, તં પુબ્બભાગે દેવતા આરબ્ભ પવત્તચિત્તવસેન દેવતાગુણસદિસે વા દેવતાભાવનિપ્ફાદકે ગુણે આરબ્ભ પવત્તચિત્તવસેન વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

૧૬૫. ઇમા પન છ અનુસ્સતિયો અરિયસાવકાનઞ્ઞેવ ઇજ્ઝન્તિ. તેસં હિ બુદ્ધધમ્મસઙ્ઘગુણા પાકટા હોન્તિ. તે ચ અખણ્ડતાદિગુણેહિ સીલેહિ, વિગતમલમચ્છેરેન ચાગેન, મહાનુભાવાનં દેવતાનં ગુણસદિસેહિ સદ્ધાદિગુણેહિ સમન્નાગતા. મહાનામસુત્તે (અ॰ નિ॰ ૬.૧૦) ચ સોતાપન્નસ્સ નિસ્સયવિહારં પુટ્ઠેન ભગવતા સોતાપન્નસ્સ નિસ્સયવિહારદસ્સનત્થમેવ એતા વિત્થારતો કથિતા.

ગેધસુત્તેપિ ‘‘ઇધ, ભિક્ખવે, અરિયસાવકો તથાગતં અનુસ્સરતિ, ઇતિપિ સો ભગવા…પે॰… ઉજુગતમેવસ્સ તસ્મિં સમયે ચિત્તં હોતિ નિક્ખન્તં મુત્તં વુટ્ઠિતં ગેધમ્હા. ગેધોતિ ખો, ભિક્ખવે, પઞ્ચન્નેતં કામગુણાનમધિવચનં. ઇદમ્પિ ખો, ભિક્ખવે, આરમ્મણં કરિત્વા એવમિધેકચ્ચે સત્તા વિસુજ્ઝન્તી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૬.૨૫) એવં અરિયસાવકસ્સ અનુસ્સતિવસેન ચિત્તં વિસોધેત્વા ઉત્તરિ પરમત્થવિસુદ્ધિઅધિગમત્થાય કથિતા.

આયસ્મતા મહાકચ્ચાનેન દેસિતે સમ્બાધોકાસસુત્તેપિ ‘‘અચ્છરિયં, આવુસો, અબ્ભુતં, આવુસો, યાવઞ્ચિદં તેન ભગવતા જાનતા પસ્સતા અરહતા સમ્માસમ્બુદ્ધેન સમ્બાધે ઓકાસાધિગમો અનુબુદ્ધો સત્તાનં વિસુદ્ધિયા…પે॰… નિબ્બાનસ્સ સચ્છિકિરિયાય યદિદં છ અનુસ્સતિટ્ઠાનાનિ. કતમાનિ છ? ઇધાવુસો, અરિયસાવકો તથાગતં અનુસ્સરતિ…પે॰… એવમિધેકચ્ચે સત્તા વિસુદ્ધિધમ્મા ભવન્તી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૬.૨૬) એવં અરિયસાવકસ્સેવ પરમત્થવિસુદ્ધિધમ્મતાય ઓકાસાધિગમવસેન કથિતા.

ઉપોસથસુત્તેપિ ‘‘કથઞ્ચ, વિસાખે, અરિયૂપોસથો હોતિ? ઉપક્કિલિટ્ઠસ્સ, વિસાખે, ચિત્તસ્સ ઉપક્કમેન પરિયોદપના હોતિ. કથઞ્ચ, વિસાખે, ઉપક્કિલિટ્ઠસ્સ ચિત્તસ્સ ઉપક્કમેન પરિયોદપના હોતિ? ઇધ, વિસાખે, અરિયસાવકો તથાગતં અનુસ્સરતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૭૧) એવં અરિયસાવકસ્સેવ ઉપોસથં ઉપવસતો ચિત્તવિસોધનકમ્મટ્ઠાનવસેન ઉપોસથસ્સ મહપ્ફલભાવદસ્સનત્થં કથિતા.

એકાદસનિપાતેપિ ‘‘સદ્ધો ખો, મહાનામ, આરાધકો હોતિ, નો અસ્સદ્ધો. આરદ્ધવીરિયો, ઉપટ્ઠિતસતિ, સમાહિતો, પઞ્ઞવા, મહાનામ , આરાધકો હોતિ, નો દુપ્પઞ્ઞો. ઇમેસુ ખો ત્વં, મહાનામ, પઞ્ચસુ ધમ્મેસુ પતિટ્ઠાય છ ધમ્મે

ઉત્તરિ ભાવેય્યાસિ. ઇધ ત્વં, મહાનામ, તથાગતં અનુસ્સરેય્યાસિ ઇતિપિ સો ભગવા''તિ (અ॰ નિ॰ ૧૧.૧૧) એવં અરિયસાવકસ્સેવ ''તેસં નો, ભન્તે, નાનાવિહારેન વિહરતં કેનસ્સ વિહારેન વિહરિતબ્બ''ન્તિ પુચ્છતો વિહારદસ્સનત્થં કથિતા.

૧૬૬. એવં સન્તેપિ પરિસુદ્ધસીલાદિગુણસમન્નાગતેન પુથુજ્જનેનાપિ મનસિ કાતબ્બા. અનુસ્સવવસેનાપિ હિ બુદ્ધાદીનં ગુણે અનુસ્સરતો ચિત્તં પસીદતિયેવ. યસ્સાનુભાવેન નીવરણાનિ વિક્ખમ્ભેત્વા ઉળારપામોજ્જો વિપસ્સનં આરભિત્વા અરહત્તંયેવ સચ્છિકરેય્ય કટઅન્ધકારવાસી **ફુસ્સદેવત્થેરો** વિય.

સો કિરાયસ્મા મારેન નિમ્મિતં બુદ્ધરૂપં દિસ્વા ''અયં તાવ સરાગદોસમોહો એવં સોભતિ, કથં નુ ખો ભગવા ન સોભતિ, સો હિ સબ્બસો વીતરાગદોસમોહો''તિ બુદ્ધારમ્મણં પીતિં પટિલભિત્વા વિપસ્સનં વડ્ઢેત્વા અરહત્તં પાપુણીતિ.

ઇતિ સાધુજનપામોજ્જત્થાય કતે વિસુદ્ધિમગ્ગે

સમાધિભાવનાધિકારે

છઅનુસ્સતિનિદ્દેસો નામ

સત્તમો પરિચ્છેદો.

૮. અનુસ્સતિકમ્મટ્ઠાનનિદ્દેસો

મરણસ્સતિકથા

૧૬૭. ઇદાનિ ઇતો અનન્તરાય મરણસ્સતિયા ભાવનાનિદ્દેસો અનુપ્પત્તો. તત્થ **મરણન્તિ** એકભવપરિયાપન્નસ્સ જીવિતિન્દ્રિયસ્સ ઉપચ્છેદો. યં પનેતં અરહન્તાનં વટ્ટદુક્ખસમુચ્છેદસઙ્ખાતં **સમુચ્છેદમરણં**, સઙ્ખારાનં ખણભઙ્ગસઙ્ખાતં **ખણિકમરણં**, રુક્ખો મતો લોહં મતન્તિઆદીસુ **સમ્મુતિમરણઞ્ચ**, ન તં ઇધ અધિપ્પેતં.

યમ્પિ ચેતં અધિપ્પેતં, તં કાલમરણં અકાલમરણન્તિ દુવિધં હોતિ. તત્થ કાલમરણં પુઞ્ઞક્ખયેન વા આયુક્ખયેન વા ઉભયક્ખયેન વા હોતિ. અકાલમરણં કમ્મુપચ્છેદકકમ્મવસેન.

તત્થ યં વિજ્જમાનાયપિ આયુસન્તાનજનકપચ્ચયસમ્પત્તિયા કેવલં પટિસન્ધિજનકસ્સ કમ્મસ્સ વિપક્કવિપાકત્તા મરણં હોતિ, ઇદં **પુઞ્ઞક્ખયેન મરણં** નામ. યં ગતિકાલાહારાદિસમ્પત્તિયા અભાવેન અજ્જતનકાલપુરિસાનં વિય વસ્સસતમત્તપરિમાણસ્સ આયુનો ખયવસેન મરણં હોતિ, ઇદં **આયુક્ખયેન મરણં** નામ. યં પન દૂસીમારકલાબુરાજાદીનં વિય તઙ્ખણઞ્ઞેવ ઠાનાચાવનસમત્થેન કમ્મુના ઉપચ્છિન્નસન્તાનાનં, પુરિમકમ્મવસેન વા સત્થહરણાદીહિ ઉપક્કમેહિ ઉપચ્છિજ્જમાનસન્તાનાનં મરણં હોતિ, ઇદં **અકાલમરણં** નામ. તં સબ્બમ્પિ વુત્તપ્પકારેન જીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદેન સઙ્ગહિતં. ઇતિ જીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદસઙ્ખાતસ્સ મરણસ્સ સરણં મરણસ્સતિ.

૧૬૮. તં ભાવેતુકામેન રહોગતેન પટિસલ્લીનેન ''મરણં ભવિસ્સતિ, જીવિતિન્દ્રિયં ઉપચ્છિજ્જિસ્સતી''તિ વા, ''મરણં મરણ''ન્તિ વા યોનિસો મનસિકારો પવત્તેતબ્બો. અયોનિસો પવત્તયતો હિ ઇટ્ઠજનમરણાનુસ્સરણે સોકો ઉપ્પજ્જતિ વિજાતમાતુયા પિયપુત્તમરણાનુસ્સરણે વિય. અનિટ્ઠજનમરણાનુસ્સરણે પામોજ્જં ઉપ્પજ્જતિ વેરીનં વેરિમરણાનુસ્સરણે વિય. મજ્ઝત્તજનમરણાનુસ્સરણે સંવેગો ન ઉપ્પજ્જતિ મતકળેવરદસ્સને છવડાહકસ્સ વિય. અત્તનો મરણાનુસ્સરણે સન્તાસો ઉપ્પજ્જતિ ઉક્ખિત્તાસિકં વધકં દિસ્વા ભીરુકજાતિકસ્સ વિય. તદેતં સબ્બમ્પિ સતિસંવેગઞાણવિરહતો હોતિ. તસ્મા તત્થ તત્થ હતમતસત્તે ઓલોકેત્વા દિટ્ઠપુબ્બસમ્પત્તીનં સત્તાનં મતાનં મરણં આવજ્જેત્વા સતિઞ્ચ સંવેગઞ્ચ ઞાણઞ્ચ યોજેત્વા ''મરણં ભવિસ્સતી''તિઆદિના નયેન મનસિકારો પવત્તેતબ્બો. એવં પવત્તેન્તો હિ યોનિસો પવત્તેતિ, ઉપાયેન પવત્તેતીતિ અત્થો. એવં પવત્તયતોયેવ હિ એકચ્ચસ્સ નીવરણાનિ વિક્ખમ્ભન્તિ, મરણારમ્મણા સતિ સણ્ઠાતિ, ઉપચારપ્પત્તમેવ કમ્મટ્ઠાનં હોતિ.

૧૬૯. યસ્સ પન એત્તાવતા ન હોતિ, તેન વધકપચ્ચુપટ્ઠાનતો, સમ્પત્તિવિપત્તિતો, ઉપસંહરણતો, કાયબહુસાધારણતો, આયુદુબ્બલતો, અનિમિત્તતો, અદ્ધાનપરિચ્છેદતો, ખણપરિત્તતોતિ ઇમેહિ અટ્ઠહાકારેહિ મરણં અનુસ્સરિતબ્બં.

તત્થ **વધકપચ્ચુપટ્ઠાનતો**તિ વધકસ્સ વિય પચ્ચુપટ્ઠાનતો. યથા હિ ઇમસ્સ સીસં છિન્દિસ્સામીતિ અસિં ગહેત્વા ગીવાય ચારયમાનો વધકો પચ્ચુપટ્ઠિતોવ હોતિ, એવં મરણમ્પિ પચ્ચુપટ્ઠિતમેવાતિ અનુસ્સરિતબ્બં. કસ્મા? સહ જાતિયા આગતતો, જીવિતહરણતો ચ. યથા હિ અહિચ્છત્તકમકુળં મત્થકેન પંસું ગહેત્વાવ ઉગ્ગચ્છતિ, એવં સત્તા જરામરણં ગહેત્વાવ નિબ્બત્તન્તિ. તથા હિ નેસં પટિસન્ધિચિત્તં ઉપ્પાદાનન્તરમેવ જરં પત્વા

પબ્બતસિખરતો પતિતસિલા વિય ભિજ્જતિ સદ્ધિં સમ્પયુત્તખન્ધેહિ. એવં ખણિકમરણં તાવ સહ જાતિયા આગતં. જાતસ્સ પન અવસ્સં મરણતો ઇધાધિપ્પેતમરણમ્પિ સહ જાતિયા આગતં. તસ્મા એસ સત્તો જાતકાલતો પટ્ઠાય યથા નામ ઉટ્ઠિતો સૂરિયો અત્થાભિમુખો ગચ્છતેવ, ગતગતટ્ઠાનતો ઈસકમ્પિ ન નિવત્તતિ. યથા વા નદી પબ્બતેય્યા સીઘસોતા હારહારિની સન્દતેવ વત્તતેવ ઈસકમ્પિ ન નિવત્તતિ, એવં ઈસકમ્પિ અનિવત્તમાનો મરણાભિમુખોવ યાતિ. તેન વુત્તં –

''યમેકરત્તિં પઠમં, ગબ્ભે વસતિ માણવો;
અબ્ભુટ્ઠિતોવ સો યાતિ, સ ગચ્છં ન નિવત્તતી''તિ. (જા॰ ૧.૧૫.૩૬૩);

એવં ગચ્છતો ચસ્સ ગિમ્હાભિતત્તાનં કુન્નદીનં ખયો વિય, પાતો આપોરસાનુગતબન્ધનાનં દુમપ્ફલાનં પતનં વિય, મુગ્ગરાભિતાળિતાનં મત્તિકભાજનાનં ભેદો વિય, સૂરિયરસ્મિસમ્ફુટ્ઠાનં ઉસ્સાવબિન્દૂનં વિદ્ધંસનં વિય ચ મરણમેવ આસન્નં હોતિ. તેનાહ –

''અચ્ચયન્તિ અહોરત્તા, જીવિતમુપરુજ્ઝતિ;
આયુ ખીયતિ મચ્ચાનં, કુન્નદીનંવ ઓદકં. (સં॰ નિ॰ ૧.૧૪૬);

''ફલાનમિવ પક્કાનં, પાતો પપતતો ભયં;
એવં જાતાન મચ્ચાનં, નિચ્ચં મરણતો ભયં.

''યથાપિ કુમ્ભકારસ્સ, કતં મત્તિકભાજનં;
ખુદ્દકઞ્ચ મહન્તઞ્ચ, યં પક્કં યઞ્ચ આમકં;
સબ્બં ભેદનપરિયન્તં, એવં મચ્ચાન જીવિતં'. (સુ॰ નિ॰ ૫૮૧-૫૮૨);

''ઉસ્સાવોવ તિણગ્ગમ્હિ, સૂરિયુગ્ગમનં પતિ;
એવમાયુ મનુસ્સાનં, મા મં અમ્મ નિવારયા''તિ. (જા॰ ૧.૧૧.૭૯);

એવં ઉક્ખિત્તાસિકો વધકો વિય સહ જાતિયા આગતં પનેતં મરણં ગીવાય અસિં ચારયમાનો સો વધકો વિય જીવિતં હરતિયેવ, ન અહરિત્વા નિવત્તતિ. તસ્મા સહ જાતિયા આગતતો, જીવિતહરણતો ચ ઉક્ખિત્તાસિકો વધકો વિય મરણમ્પિ પચ્ચુપટ્ઠિતમેવાતિ એવં વધકપચ્ચુપટ્ઠાનતો મરણં અનુસ્સરિતબ્બં.

૧૭૦. **સમ્પત્તિવિપત્તિતો**તિ ઇધ સમ્પત્તિ નામ તાવદેવ સોભતિ, યાવ નં વિપત્તિ નાભિભવતિ, ન ચ સા સમ્પત્તિ નામ અત્થિ, યા વિપત્તિં અતિક્કમ્મ તિટ્ઠેય્ય. તથા હિ –

''સકલં મેદિનિં ભુત્વા, દત્વા કોટિસતં સુખી;
અડ્ઢામલકમત્તસ્સ, અન્તે ઇસ્સરતં ગતો.

''તેનેવ દેહબન્ધેન, પુઞ્ઞમ્હિ ખયમાગતે;
મરણાભિમુખો સોપિ, અસોકો સોકમાગતો''તિ.

અપિચ સબ્બં આરોગ્યં બ્યાધિપરિયોસાનં, સબ્બં યોબ્બનં જરાપરિયોસાનં, સબ્બં જીવિતં મરણપરિયોસાનં, સબ્બોયેવ લોકસન્નિવાસો જાતિયા અનુગતો, જરાય અનુસટો, બ્યાધિના અભિભૂતો, મરણેન અબ્ભાહતો. તેનાહ –

‘‘યથાપિ સેલા વિપુલા, નભં આહચ્ચ પબ્બતા;
સમન્તા અનુપરિયેય્યું, નિપ્પોથેન્તા ચતુદ્દિસા.

‘‘એવં જરા ચ મચ્ચુ ચ, અધિવત્તન્તિ પાણિને;
ખત્તિયે બ્રાહ્મણે વેસ્સે, સુદ્દે ચણ્ડાલપુક્કુસે;
ન કિઞ્ચિ પરિવજ્જેતિ, સબ્બમેવાભિમદ્દતિ.

‘‘ન તત્થ હત્થીનં ભૂમિ, ન રથાનં ન પત્તિયા;
ન ચાપિ મન્તયુદ્ધેન, સક્કા જેતું ધનેન વા’’તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૧૩૬);

એવં જીવિતસમ્પત્તિયા મરણવિપત્તિપરિયોસાનતં વવત્થપેન્તેન સમ્પત્તિવિપત્તિતો મરણં અનુસ્સરિતબ્બં.

૧૭૧. ઉપસંહરણતોતિ પરેહિ સદ્ધિં અત્તનો ઉપસંહરણતો. તત્થ સત્તહાકારેહિ ઉપસંહરણતો મરણં અનુસ્સરિતબ્બં, યસમહત્તતો, પુઞ્ઞમહત્તતો, થામમહત્તતો, ઇદ્ધિમહત્તતો, પઞ્ઞામહત્તતો, પચ્ચેકબુદ્ધતો, સમ્માસમ્બુદ્ધતોતિ. કથં? ઇદં મરણં નામ મહાયસાનં મહાપરિવારાનં સમ્પન્નધનવાહનાનં મહાસમ્મતમન્ધાતુમહાસુદસ્સન દળ્હનેમિ નિમિપ્પભુતીનમ્પિ ઉપરિ નિરાસઙ્કમેવ પતિતં, કિમઙ્ગં પન મય્હં ઉપરિ ન પતિસ્સતિ?

મહાયસા રાજવરા, મહાસમ્મતઆદયો;
તેપિ મચ્ચુવસં પત્તા, માદિસેસુ કથાવ કાતિ.

એવં તાવ **યસમહત્તતો** અનુસ્સરિતબ્બં.

કથં પુઞ્ઞમહત્તતો?

જોતિકો જટિલો ઉગ્ગો, મેણ્ડકો અથ પુણ્ણકો;
એતે ચઞ્ઞે ચ યે લોકે, મહાપુઞ્ઞાતિ વિસ્સુતા;
સબ્બે મરણમાપન્ના, માદિસેસુ કથાવ કાતિ.

એવં **પુઞ્ઞમહત્તતો** અનુસ્સરિતબ્બં.

કથં થામમહત્તતો?

વાસુદેવો બલદેવો, ભીમસેનો યુધિટ્ઠિલો;
ચાનુરો યો મહામલ્લો, અન્તકસ્સ વસં ગતા.

એવં થામબલૂપેતા, ઇતિ લોકમ્હિ વિસ્સુતા;

એતેપિ મરણં યાતા, માદિસેસુ કથાવ કાતિ.

એવં **થામમહત્તતો** અનુસ્સરિતબ્બં.

કથં ઇદ્ધિમહત્તતો?

પાદઙ્ગુટ્ઠકમત્તેન , વેજયન્તમકમ્પયિ;
યો નામિદ્ધિમતં સેટ્ઠો, દુતિયો અગ્ગસાવકો.

સોપિ મચ્ચુમુખં ઘોરં, મિગો સીહમુખં વિય;
પવિટ્ઠો સહ ઇદ્ધીહિ, માદિસેસુ કથાવ કાતિ.

એવં **ઇદ્ધિમહત્તતો** અનુસ્સરિતબ્બં.

કથં પઞ્ઞામહત્તતો?

લોકનાથં ઠપેત્વાન, યે ચઞ્ઞે અત્થિ પાણિનો;
પઞ્ઞાય સારિપુત્તસ્સ, કલં નાગ્ઘન્તિ સોળસિં.

એવં નામ મહાપઞ્ઞો, પઠમો અગ્ગસાવકો;
મરણસ્સ વસં પત્તો, માદિસેસુ કથાવ કાતિ.

એવં **પઞ્ઞામહત્તતો** અનુસ્સરિતબ્બં.

કથં પચ્ચેકબુદ્ધતો? યેપિ તે અત્તનો ઞાણવીરિયબલેન સબ્બકિલેસસત્તુનિમ્મથનં કત્વા પચ્ચેકબોધિં પત્તા ખગ્ગવિસાણકપ્પા સયમ્ભુનો, તેપિ મરણતો ન મુત્તા, કુતો પનાહં મુચ્ચિસ્સામીતિ.

તં તં નિમિત્તમાગમ્મ, વીમંસન્તા મહેસયો;
સયમ્ભુઞાણતેજેન, યે પત્તા આસવક્ખયં.

એકચરિયનિવાસેન, ખગ્ગસિઙ્ગસમૂપમા;
તેપિ નાતિગતા મચ્ચું, માદિસેસુ કથાવ કાતિ.

એવં **પચ્ચેકબુદ્ધતો** અનુસ્સરિતબ્બં.

કથં સમ્માસમ્બુદ્ધતો? યોપિ સો ભગવા અસીતિઅનુબ્યઞ્જનપટિમણ્ડિતદ્વત્તિંસમહાપુરિસલક્ખણવિચિત્તરૂપકાયો સબ્બાકારપરિસુદ્ધસીલક્ખન્ધાદિગુણરતનસમિદ્ધધમ્મકાયો યસમહત્તપુઞ્ઞમહત્તથામમહત્તઇદ્ધિમહત્તપઞ્ઞામહત્તાનં પારં ગતો અસમો અસમસમો અપ્પટિપુગ્ગલો અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો, સોપિ સલિલવુટ્ઠિનિપાતેન મહાઅગ્ગિક્ખન્ધો વિય મરણવુટ્ઠિનિપાતેન ઠાનસો વૂપસન્તો.

એવં મહાનુભાવસ્સ, યં નામેતં મહેસિનો;

> ન ભયેન ન લજ્જાય, મરણં વસમાગતં.
>
> નિલ્લજ્જં વીતસારજ્જં, સબ્બસત્તાભિમદ્દનં;
> તયિદં માદિસં સત્તં, કથં નાભિભવિસ્સતીતિ.

એવં **સમ્માસમ્બુદ્ધતો** અનુસ્સરિતબ્બં.

તસ્સેવં યસમહત્તતાદિસમ્પન્નેહિ પરેહિ સદ્ધિં મરણસામઞ્ઞતાય અત્તાનં ઉપસંહરિત્વા તેસં વિય સત્તવિસેસાનં મય્હમ્પિ મરણં ભવિસ્સતીતિ અનુસ્સરતો ઉપચારપ્પત્તં કમ્મટ્ઠાનં હોતીતિ. એવં ઉપસંહરણતો મરણં અનુસ્સરિતબ્બં.

૧૭૨. **કાયબહુસાધારણતો**તિ અયં કાયો બહુસાધારણો. અસીતિયા તાવ કિમિકુલાનં સાધારણો, તત્થ છવિનિસ્સિતા પાણા છવિં ખાદન્તિ, ચમ્મનિસ્સિતા ચમ્મં ખાદન્તિ, મંસનિસ્સિતા મંસં ખાદન્તિ, ન્હારુનિસ્સિતા ન્હારું ખાદન્તિ, અટ્ઠિનિસ્સિતા અટ્ઠિં ખાદન્તિ, મિઞ્જનિસ્સિતા મિઞ્જં ખાદન્તિ. તત્થેવ જાયન્તિ જીયન્તિ મીયન્તિ, ઉચ્ચારપસ્સાવં કરોન્તિ. કાયોવ નેસં સૂતિઘરઞ્ચેવ ગિલાનસાલા ચ સુસાનઞ્ચ વચ્ચકુટિ ચ પસ્સાવદોણિકા ચ. સ્વાયં તેસમ્પિ કિમિકુલાનં પકોપેન મરણં નિગચ્છતિયેવ. યથા ચ અસીતિયા કિમિકુલાનં, એવં અજ્ઝત્તિકાનંયેવ અનેકસતાનં રોગાનં બાહિરાનઞ્ચ અહિવિચ્છિકાદીનં મરણસ્સ પચ્ચયાનં સાધારણો.

યથા હિ ચતુમહાપથે ઠપિતે લક્ખમ્હિ સબ્બદિસાહિ આગતા સરસત્તિતોમરપાસાણાદયો નિપતન્તિ, એવં કાયેપિ સબ્બુપદ્દવા નિપતન્તિ . સ્વાયં તેસમ્પિ ઉપદ્દવાનં નિપાતેન મરણં નિગચ્છતિયેવ. તેનાહ ભગવા – ''ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ દિવસે નિક્ખન્તે રત્તિયા પટિહિતાય ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખતિ, બહુકા ખો મે પચ્ચયા મરણસ્સ, અહિ વા મં ડંસેય્ય, વિચ્છિકો વા મં ડંસેય્ય, સતપદી વા મં ડંસેય્ય, તેન મે અસ્સ કાલઙ્કિરિયા, સો મમસ્સ અન્તરાયો, ઉપક્ખલિત્વા વા પપતેય્યં, ભત્તં વા મે ભુત્તં બ્યાપજ્જેય્ય, પિત્તં વા મે કુપ્પેય્ય, સેમ્હં વા મે કુપ્પેય્ય, સત્થકા વા મે વાતા કુપ્પેય્યું, તેન મે અસ્સ કાલઙ્કિરિયા, સો મમસ્સ અન્તરાયો''તિ. એવં (અ॰ નિ॰ ૬.૨૦) કાયબહુસાધારણતો મરણં અનુસ્સરિતબ્બં.

૧૭૩. **આયુદુબ્બલતો**તિ આયુ નામેતં અબલં દુબ્બલં. તથા હિ સત્તાનં જીવિતં અસ્સાસપસ્સાસૂપનિબદ્ધઞ્ચેવ ઇરિયાપથૂપનિબદ્ધઞ્ચ સીતુણ્હૂપનિબદ્ધઞ્ચ મહાભૂતૂપનિબદ્ધઞ્ચ આહારૂપનિબદ્ધઞ્ચ. તદેતં અસ્સાસપસ્સાસાનં સમવુત્તિતં લભમાનમેવ પવત્તતિ. બહિ નિક્ખન્તનાસિકવાતે પન અન્તો અપવિસન્તે, પવિટ્ઠે વા અનિક્ખમન્તે મતો નામ હોતિ. ચતુન્નં ઇરિયાપથાનમ્પિ સમવુત્તિતં લભમાનમેવ પવત્તતિ. અઞ્ઞતરઞ્ઞતરસ્સ પન અધિમત્તતાય આયુસઙ્ખારા ઉપચ્છિજ્જન્તિ. સીતુણ્હાનમ્પિ સમવુત્તિતં લભમાનમેવ પવત્તતિ. અતિસીતેન પન અતિઉણ્હેન વા અભિભૂતસ્સ વિપજ્જતિ. મહાભૂતાનમ્પિ સમવુત્તિતં લભમાનમેવ પવત્તતિ. પથવીધાતુયા પન આપોધાતુઆદીનં વા અઞ્ઞતરઞ્ઞતરસ્સ પકોપેન બલસમ્પન્નોપિ પુગ્ગલો પત્થદ્ધકાયો વા અતિસારાદિવસેન કિલિન્નપૂતિકાયો વા મહાડાહપરેતો વા સમ્ભિજ્જમાનસન્ધિબન્ધનો વા હુત્વા જીવિતક્ખયં પાપુણાતિ. કબળીકારાહારમ્પિ યુત્તકાલે લભન્તસ્સેવ જીવિતં પવત્તતિ, આહારં અલભમાનસ્સ પન પરિક્ખયં ગચ્છતીતિ. એવં આયુદુબ્બલતો મરણં અનુસ્સરિતબ્બં.

૧૭૪. **અનિમિત્તતો**તિ અવવત્થાનતો, પરિચ્છેદાભાવતોતિ અત્થો. સત્તાનં હિ –

> જીવિતં બ્યાધિ કાલો ચ, દેહનિક્ખેપનં ગતિ;
> પઞ્ચેતે જીવલોકસ્મિં, અનિમિત્તા ન નાયરે.

તત્થ **જીવિતં** તાવ ''એત્તકમેવ જીવિતબ્બં, ન ઇતો પર''ન્તિ વવત્થાનાભાવતો અનિમિત્તં . કલલકાલેપિ હિ સત્તા મરન્તિ, અબ્બુદપેસિઘનમાસિકદ્વેમાસતેમાસચતુમાસપઞ્ચમાસદસમાસકાલેપિ. કુચ્છિતો નિક્ખન્તસમયેપિ. તતો પરં વસ્સસતસ્સ અન્તોપિ બહિપિ મરન્તિયેવ. **બ્યાધિ**પિ ''ઇમિનાવ બ્યાધિના સત્તા મરન્તિ, નાઞ્ઞેના''તિ વવત્થાનાભાવતો અનિમિત્તો. ચક્ખુરોગેનાપિ હિ સત્તા મરન્તિ, સોતરોગાદીનં અઞ્ઞતરેનાપિ. **કાલો**પિ ''ઇમસ્મિંયેવ કાલે મરિતબ્બં, નાઞ્ઞસ્મિ''ન્તિ એવં વવત્થાનાભાવતો અનિમિત્તો. પુબ્બણ્હેપિ હિ સત્તા મરન્તિ, મજ્ઝન્હિકાદીનં અઞ્ઞતરસ્મિમ્પિ. **દેહનિક્ખેપન**મ્પિ ''ઇધેવ મીયમાનાનં દેહેન પતિતબ્બં, નાઞ્ઞત્રા''તિ એવં વવત્થાનાભાવતો અનિમિત્તં. અન્તોગામે જાતાનં હિ બહિગામેપિ અત્તભાવો પતતિ. બહિગામે જાતાનમ્પિ અન્તોગામે. તથા થલજાનં વા જલે, જલજાનં વા થલેતિ અનેકપ્પકારતો વિત્થારેતબ્બં. **ગતિ**પિ ''ઇતો ચુતેન ઇધ નિબ્બત્તિતબ્બ''ન્તિ એવં વવત્થાનાભાવતો અનિમિત્તા. દેવલોકતો હિ ચુતા મનુસ્સેસુપિ નિબ્બત્તન્તિ, મનુસ્સલોકતો ચુતા દેવલોકાદીનમ્પિ યત્થ કત્થચિ નિબ્બત્તન્તીતિ એવં યન્તયુત્તગોણો વિય ગતિપઞ્ચકે લોકો સમ્પરિવત્તતીતિ એવં અનિમિત્તતો મરણં અનુસ્સરિતબ્બં.

૧૭૫. અદ્ધાનપરિચ્છેદતોતિ મનુસ્સાનં જીવિતસ્સ નામ એતરહિ પરિત્તો અદ્ધા. યો ચિરં જીવતિ, સો વસ્સસતં, અપ્પં વા ભિય્યો. તેનાહ ભગવા – ''અપ્પમિદં, ભિક્ખવે, મનુસ્સાનં આયુ, ગમનીયો સમ્પરાયો, કત્તબ્બં કુસલં, ચરિતબ્બં બ્રહ્મચરિયં, નત્થિ જાતસ્સ અમરણં. યો, ભિક્ખવે, ચિરં જીવતિ, સો વસ્સસતં, અપ્પં વા ભિય્યોતિ.

> અપ્પમાયુમનુસ્સાનં, હીળેય્ય નં સુપોરિસો;
> ચરેય્યાદિત્તસીસોવ, નત્થિ મચ્ચુસ્સ નાગમોતિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૧૪૫);

અપરમ્પિ આહ – ''ભૂતપુબ્બં, ભિક્ખવે, અરકો નામ સત્થા અહોસી''તિ સબ્બમ્પિ સત્તહિ ઉપમાહિ અલઙ્કતં સુત્તં વિત્થારેતબ્બં.

અપરમ્પિ આહ – ''યોચાયં, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ એવં મરણસ્સતિં ભાવેતિ, અહો વતાહં રત્તિન્દિવં જીવેય્યં, ભગવતો સાસનં મનસિકરેય્યં, બહું વત મે કતં અસ્સાતિ. યોચાયં, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ એવં મરણસ્સતિં ભાવેતિ , અહો વતાહં દિવસં જીવેય્યં, ભગવતો સાસનં મનસિકરેય્યં, બહું વત મે કતં અસ્સાતિ. યો ચાયં, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ એવં મરણસ્સતિં ભાવેતિ, અહો વતાહં તદન્તરં જીવેય્યં, યદન્તરં એકં પિણ્ડપાતં ભુઞ્જામિ, ભગવતો સાસનં મનસિકરેય્યં, બહું વત મે કતં અસ્સાતિ. યો ચાયં, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ એવં મરણસ્સતિં ભાવેતિ, અહો વતાહં તદન્તરં જીવેય્યં, યદન્તરં ચત્તારો પઞ્ચ આલોપે સઙ્ખાદિત્વા અજ્ઝોહરામિ, ભગવતો સાસનં મનસિકરેય્યં, બહું વત મે કતં અસ્સાતિ. ઇમે વુચ્ચન્તિ, ભિક્ખવે, ભિક્ખૂ પમત્તા વિહરન્તિ, દન્ધં મરણસ્સતિં ભાવેન્તિ આસવાનં ખયાય. યો ચ ખ્વાયં, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ એવં મરણસ્સતિં ભાવેતિ, અહો વતાહં તદન્તરં જીવેય્યં, યદન્તરં એકં આલોપં સઙ્ખાદિત્વા અજ્ઝોહરામિ, ભગવતો સાસનં મનસિકરેય્યં, બહું વત મે કતં અસ્સાતિ. યો ચાયં, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ એવં મરણસ્સતિં ભાવેતિ, અહો વતાહં તદન્તરં જીવેય્યં, યદન્તરં અસ્સસિત્વા વા પસ્સસામિ, પસ્સસિત્વા વા અસ્સસામિ, ભગવતો સાસનં મનસિકરેય્યં, બહું વત મે કતં અસ્સાતિ. ઇમે વુચ્ચન્તિ, ભિક્ખવે, ભિક્ખૂ

અપ્પમત્તા વિહરન્તિ, તિક્ખં મરણસ્સતિં ભાવેન્તિ આસવાનં ખયાયા''તિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧૯). એવં ચતુપઞ્ચાલોપસઙ્ખાદનમત્તં અવિસ્સાસિયો પરિત્તો જીવિતસ્સ અદ્ધાતિ એવં અદ્ધાનપરિચ્છેદતો મરણં અનુસ્સરિતબ્બં.

૧૭૬. ખણપરિત્તતોતિ પરમત્થતો હિ અતિપરિત્તો સત્તાનં જીવિતક્ખણો એકચિત્તપ્પવત્તિમત્તોયેવ. યથા નામ રથચક્કં પવત્તમાનમ્પિ એકેનેવ નેમિપ્પદેસેન પવત્તતિ, તિટ્ઠમાનમ્પિ એકેનેવ તિટ્ઠતિ, એવમેવ એકચિત્તક્ખણિકં સત્તાનં જીવિતં. તસ્મિં ચિત્તે નિરુદ્ધમત્તે સત્તો નિરુદ્ધોતિ વુચ્ચતિ. યથાહ – ''અતીતે ચિત્તક્ખણે જીવિત્થ, ન જીવતિ, ન જીવિસ્સતિ. અનાગતે ચિત્તક્ખણે ન જીવિત્થ, ન જીવતિ, જીવિસ્સતિ. પચ્ચુપ્પન્ને ચિત્તક્ખણે ન જીવિત્થ, જીવતિ, ન જીવિસ્સતિ.

''જીવિતં અત્તભાવો ચ, સુખદુક્ખા ચ કેવલા;
એકચિત્તસમાયુત્તા, લહુ સો વત્તતે ખણો.

''યે નિરુદ્ધા મરન્તસ્સ, તિટ્ઠમાનસ્સ વા ઇધ;
સબ્બેપિ સદિસા ખન્ધા, ગતા અપ્પટિસન્ધિકા.

''અનિબ્બત્તેન ન જાતો, પચ્ચુપ્પન્નેન જીવતિ;
ચિત્તભઙ્ગા મતો લોકો, પઞ્ઞત્તિ પરમત્થિયા''તિ. (મહાનિ॰ ૩૯);

એવં ખણપરિત્તતો મરણં અનુસ્સરિતબ્બં.

૧૭૭. ઇતિ ઇમેસં અટ્ઠન્નં આકારાનં અઞ્ઞતરઞ્ઞતરેન અનુસ્સરતોપિ પુનપ્પુનં મનસિકારવસેન ચિત્તં આસેવનં લભતિ, મરણારમ્મણા સતિ સન્તિટ્ઠતિ, નીવરણાનિ વિક્ખમ્ભન્તિ, ઝાનઙ્ગાનિ પાતુભવન્તિ. સભાવધમ્મત્તા પન સંવેજનીયત્તા ચ આરમ્મણસ્સ અપ્પનં અપ્પત્વા ઉપચારપ્પત્તમેવ ઝાનં હોતિ. લોકુત્તરજ્ઝાનં પન દુતિયચતુત્થાનિ ચ આરુપ્પજ્ઝાનાનિ સભાવધમ્મેપિ ભાવનાવિસેસેન અપ્પનં પાપુણન્તિ. વિસુદ્ધિભાવનાનુક્કમવસેન હિ લોકુત્તરં અપ્પનં પાપુણાતિ. આરમ્મણાતિક્કમભાવનાવસેન આરુપ્પં. અપ્પનાપત્તસ્સેવ હિ ઝાનસ્સ આરમ્મણસમતિક્કમનમત્તં તત્થ હોતિ. ઇધ પન તદુભયમ્પિ નત્થિ. તસ્મા ઉપચારપ્પત્તમેવ ઝાનં હોતિ. તદેતં મરણસ્સતિબલેન ઉપ્પન્નત્તા મરણસ્સતિચ્ચેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ.

ઇમઞ્ચ પન મરણસ્સતિં અનુયુત્તો ભિક્ખુ સતતં અપ્પમત્તો હોતિ, સબ્બભવેસુ અનભિરતિસઞ્ઞં પટિલભતિ, જીવિતનિકન્તિં જહાતિ, પાપગરહી હોતિ, અસન્નિધિબહુલો પરિક્ખારેસુ વિગતમલમચ્છેરો, અનિચ્ચસઞ્ઞા ચસ્સ પરિચયં ગચ્છતિ, તદનુસારેનેવ દુક્ખસઞ્ઞા અનત્તસઞ્ઞા ચ ઉપટ્ઠાતિ. યથા અભાવિતમરણા સત્તા સહસા વાળમિગયક્ખસપ્પચોરવધકાભિભૂતા વિય મરણસમયે ભયં સન્તાસં સમ્મોહં આપજ્જન્તિ, એવં અનાપજ્જિત્વા અભયો અસમ્મૂળ્હો કાલં કરોતિ. સચે દિટ્ઠેવ ધમ્મે અમતં નારાધેતિ, કાયસ્સ ભેદા સુગતિપરાયનો હોતિ.

તસ્મા હવે અપ્પમાદં, કયિરાથ સુમેધસો;
એવં મહાનુભાવાય, મરણસ્સતિયા સદાતિ.

ઇદં મરણસ્સતિયં વિત્થારકથામુખં.

કાયગતાસતિકથા

૧૭૮. ઇદાનિ યં તં અઞ્ઞત્ર બુદ્ધુપ્પાદા અપ્પવત્તપુબ્બં સબ્બતિત્થિયાનં અવિસયભૂતં તેસુ તેસુ સુત્તન્તેસુ ‘‘એકધમ્મો, ભિક્ખવે, ભાવિતો બહુલીકતો મહતો સંવેગાય સંવત્તતિ. મહતો અત્થાય સંવત્તતિ. મહતો યોગક્ખેમાય સંવત્તતિ. મહતો સતિસમ્પજઞ્ઞાય સંવત્તતિ. ઞાણદસ્સનપટિલાભાય સંવત્તતિ. દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારાય સંવત્તતિ. વિજ્જાવિમુત્તિફલસચ્છિકિરિયાય સંવત્તતિ. કતમો એકધમ્મો? કાયગતા સતિ…(અ॰ નિ॰ ૧.૫૬૩ આદયો). અમતં તે, ભિક્ખવે, પરિભુઞ્જન્તિ, યે કાયગતાસતિં પરિભુઞ્જન્તિ. અમતં તે, ભિક્ખવે, ન પરિભુઞ્જન્તિ, યે કાયગતાસતિં ન પરિભુઞ્જન્તિ. અમતં તેસં, ભિક્ખવે, પરિભુત્તં… અપરિભુત્તં… પરિહીનં… અપરિહીનં… વિરદ્ધં… અવિરદ્ધં, યેસં કાયગતાસતિ આરદ્ધાતિ (અ॰ નિ॰ ૧.૬૦૩) એવં ભગવતા અનેકેહિ આકારેહિ પસંસિત્વા ‘‘કથં ભાવિતા, ભિક્ખવે, કાયગતાસતિ કથં બહુલીકતા મહપ્ફલા હોતિ મહાનિસંસા? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ અરઞ્ઞગતો વા’’તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૩.૧૫૪) નયેન આનાપાનપબ્બં, ઇરિયાપથપબ્બં, ચતુસમ્પજઞ્ઞપબ્બં, પટિક્કૂલમનસિકારપબ્બં, ધાતુમનસિકારપબ્બં, નવસિવથિકપબ્બાનીતિ ઇમેસં ચુદ્દસન્નં પબ્બાનં વસેન કાયગતાસતિકમ્મટ્ઠાનં નિદ્દિટ્ઠં, તસ્સ ભાવનાનિદ્દેસો અનુપ્પત્તો.

તત્થ યસ્મા ઇરિયાપથપબ્બં ચતુસમ્પજઞ્ઞપબ્બં ધાતુમનસિકારપબ્બન્તિ ઇમાનિ તીણિ વિપસ્સનાવસેન વુત્તાનિ. નવ સિવથિકપબ્બાનિ વિપસ્સનાઞાણેસુયેવ આદીનવાનુપસ્સનાવસેન વુત્તાનિ. યાપિ ચેત્થ ઉદ્ધુમાતકાદીસુ સમાધિભાવના ઇજ્ઝેય્ય, સા અસુભનિદ્દેસે પકાસિતાયેવ. આનાપાનપબ્બં પન પટિક્કૂલમનસિકારપબ્બઞ્ચ ઇમાનેવેત્થ દ્વે સમાધિવસેન વુત્તાનિ. તેસુ આનાપાનપબ્બં આનાપાનસ્સતિવસેન વિસું કમ્મટ્ઠાનંયેવ. યં પનેતં ‘‘પુન ચપરં, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ઇમમેવ કાયં ઉદ્ધં પાદતલા અધો કેસમત્થકા તચપરિયન્તં પૂરં નાનપ્પકારસ્સ અસુચિનો પચ્ચવેક્ખતિ. અત્થિ ઇમસ્મિં કાયે કેસા લોમા…પે॰… મુત્ત’’ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૫૪) એવં **મત્થલુઙ્ગં અટ્ઠિમિઞ્જેન સઙ્ગહેત્વા** પટિક્કૂલમનસિકારવસેન દેસિતં દ્વત્તિંસાકારકમ્મટ્ઠાનં, ઇદમિધ કાયગતાસતીતિ અધિપ્પેતં.

૧૭૯. તત્થાયં પાળિવણ્ણનાપુબ્બઙ્ગમો ભાવનાનિદ્દેસો. **ઇમમેવ કાય**ન્તિ ઇમં ચતુમહાભૂતિકં પૂતિકાયં. **ઉદ્ધં પાદતલા**તિ પાદતલતો ઉપરિ. **અધો કેસમત્થકા**તિ કેસગ્ગતો હેટ્ઠા. **તચપરિયન્ત**ન્તિ તિરિયં તચપરિચ્છિન્નં. **પૂરં નાનપ્પકારસ્સ અસુચિનો પચ્ચવેક્ખતી**તિ નાનપ્પકારકેસાદિઅસુચિભરિતો અયં કાયોતિ પસ્સતિ. કથં? અત્થિ ઇમસ્મિં કાયે કેસા…પે॰… મુત્તન્તિ.

તત્થ **અત્થી**તિ સંવિજ્જન્તિ. **ઇમસ્મિ**ન્તિ ય્વાયં ઉદ્ધં પાદતલા અધો કેસમત્થકા તચપરિયન્તો પૂરો નાનપ્પકારસ્સ અસુચિનોતિ વુચ્ચતિ, તસ્મિં. **કાયે**તિ સરીરે. સરીરં હિ અસુચિસઞ્ચયતો કુચ્છિતાનં કેસાદીનઞ્ચેવ ચક્ખુરોગાદીનઞ્ચ રોગસતાનં આયભૂતતો કાયોતિ વુચ્ચતિ. **કેસા લોમા**તિ એતે કેસાદયો દ્વત્તિંસાકારા. તત્થ અત્થિ ઇમસ્મિં કાયે કેસા, અત્થિ ઇમસ્મિં કાયે લોમાતિ એવં સમ્બન્ધો વેદિતબ્બો.

ઇમસ્મિં હિ પાદતલા પટ્ઠાય ઉપરિ, કેસમત્થકા પટ્ઠાય હેટ્ઠા, તચતો પટ્ઠાય પરિતોતિ એત્તકે બ્યામમત્તે કળેવરે સબ્બાકારેનપિ વિચિનન્તો ન કોચિ કિઞ્ચિ મુત્તં વા મણિં વા વેળુરિયં વા અગરું વા કુઙ્કુમં વા કપ્પૂરં વા વાસચુણ્ણાદિં વા અણુમત્તમ્પિ સુચિભાવં પસ્સતિ, અથ ખો પરમદુગ્ગન્ધજેગુચ્છં અસિરિકદસ્સનં નાનપ્પકારં

કેસલોમાદિભેદં અસુચિંયેવ પસ્સતિ. તેન વુત્તં ‘‘અત્થિ ઇમસ્મિં કાયે કેસા લોમા…પે॰… મુત્ત’’ન્તિ. અયમેત્થ પદસમ્બન્ધતો વણ્ણના.

૧૮૦. ઇમં પન કમ્મટ્ઠાનં ભાવેતુકામેન આદિકમ્મિકેન કુલપુત્તેન વુત્તપ્પકારં કલ્યાણમિત્તં ઉપસઙ્કમિત્વા ઇદં કમ્મટ્ઠાનં ગહેતબ્બં. તેનાપિસ્સ કમ્મટ્ઠાનં કથેન્તેન સત્તધા ઉગ્ગહકોસલ્લં દસધા ચ મનસિકારકોસલ્લં આચિક્ખિતબ્બં. તત્થ વચસા મનસા વણ્ણતો સણ્ઠાનતો દિસતો ઓકાસતો પરિચ્છેદતોતિ એવં સત્તધા ઉગ્ગહકોસલ્લં આચિક્ખિતબ્બં.

ઇમસ્મિં હિ પટિક્કૂલમનસિકારકમ્મટ્ઠાને યોપિ તિપિટકો હોતિ, તેનાપિ મનસિકારકાલે પઠમં વાચાય સજ્ઝાયો કાતબ્બો. એકચ્ચસ્સ હિ સજ્ઝાયં કરોન્તસ્સેવ કમ્મટ્ઠાનં પાકટં હોતિ મલયવાસી મહાદેવત્થેરસ્સ સન્તિકે ઉગ્ગહિતકમ્મટ્ઠાનાનં દ્વિન્નં થેરાનં વિય. થેરો કિર તેહિ કમ્મટ્ઠાનં યાચિતો ચત્તારો માસે ઇમંયેવ સજ્ઝાયં કરોથાતિ દ્વત્તિંસાકારપાળિં અદાસિ. તે કિઞ્ચાપિ નેસં દ્વે તયો નિકાયા પગુણા, પદક્ખિણગ્ગાહિતાય પન ચત્તારો માસે દ્વત્તિંસાકારં સજ્ઝાયન્તાવ સોતાપન્ના અહેસું. તસ્મા કમ્મટ્ઠાનં કથેન્તેન આચરિયેન અન્તેવાસિકો વત્તબ્બો ‘‘પઠમં તાવ વાચાય સજ્ઝાયં કરોહી’’તિ.

કરોન્તેન ચ **તચપઞ્ચકાદી**નિ પરિચ્છિન્દિત્વા અનુલોમપટિલોમવસેન સજ્ઝાયો કાતબ્બો. કેસા લોમા નખા દન્તા તચોતિ હિ વત્વા પુન પટિલોમતો તચો દન્તા નખા લોમા કેસાતિ વત્તબ્બં.

તદનન્તરં **વક્કપઞ્ચકે** મંસં ન્હારુ અટ્ઠિ અટ્ઠિમિઞ્જં વક્કન્તિ વત્વા પુન પટિલોમતો વક્કં અટ્ઠિમિઞ્જં અટ્ઠિ ન્હારુ મંસં, તચો દન્તા નખા લોમા કેસાતિ વત્તબ્બં.

તતો **પપ્ફાસપઞ્ચકે** હદયં યકનં કિલોમકં પિહકં પપ્ફાસન્તિ વત્વા પુન પટિલોમતો પપ્ફાસં પિહકં કિલોમકં યકનં હદયં, વક્કં અટ્ઠિમિઞ્જં અટ્ઠિ ન્હારુ મંસં, તચો દન્તા નખા લોમા કેસાતિ વત્તબ્બં.

તતો **મત્થલુઙ્ગપઞ્ચકે** અન્તં અન્તગુણં ઉદરિયં કરીસં મત્થલુઙ્ગન્તિ વત્વા પુન પટિલોમતો મત્થલુઙ્ગં કરીસં ઉદરિયં અન્તગુણં અન્તં, પપ્ફાસં પિહકં કિલોમકં યકનં હદયં, વક્કં અટ્ઠિમિઞ્જં અટ્ઠિ ન્હારુ મંસં, તચો દન્તા નખા લોમા કેસાતિ વત્તબ્બં.

તતો **મેદછક્કે** પિત્તં સેમ્હં પુબ્બો લોહિતં સેદો મેદોતિ વત્વા પુન પટિલોમતો મેદો સેદો લોહિતં પુબ્બો સેમ્હં પિત્તં, મત્થલુઙ્ગં કરીસં ઉદરિયં અન્તગુણં અન્તં, પપ્ફાસં પિહકં કિલોમકં યકનં હદયં, વક્કં અટ્ઠિમિઞ્જં અટ્ઠિ ન્હારુ મંસં, તચો દન્તા નખા લોમા કેસાતિ વત્તબ્બં.

તતો **મુત્તછક્કે** અસ્સુ વસા ખેળો સિઙ્ઘાણિકા લસિકા મુત્તન્તિ વત્વા પુન પટિલોમતો મુત્તં લસિકા સિઙ્ઘાણિકા ખેળો વસા અસ્સુ, મેદો સેદો લોહિતં પુબ્બો સેમ્હં પિત્તં, મત્થલુઙ્ગં કરીસં ઉદરિયં અન્તગુણં અન્તં, પપ્ફાસં પિહકં કિલોમકં યકનં હદયં, વક્કં અટ્ઠિમિઞ્જં અટ્ઠિ ન્હારુ મંસં, તચો દન્તા નખા લોમા કેસાતિ વત્તબ્બં.

એવં કાલસતં કાલસહસ્સં કાલસતસહસ્સમ્પિ વાચાય સજ્ઝાયો કાતબ્બો. વચસા સજ્ઝાયેન હિ કમ્મટ્ઠાનતન્તિ પગુણા હોતિ, ન ઇતો ચિતો ચ ચિત્તં વિધાવતિ. કોટ્ઠાસા પાકટા હોન્તિ, હત્થસઙ્ખલિકા વિય વતિપાદપન્તિ વિય ચ ખાયન્તિ.

યથા પન વચસા, તથેવ મનસાપિ સજ્ઝાયો કાતબ્બો. વચસા સજ્ઝાયો હિ મનસા સજ્ઝાયસ્સ પચ્ચયો હોતિ. મનસા સજ્ઝાયો લક્ખણપટિવેધસ્સ પચ્ચયો હોતિ.

વણ્ણતોતિ કેસાદીનં વણ્ણો વવત્થપેતબ્બો.

સણ્ઠાનતોતિ તેસઞ્ઞેવ સણ્ઠાનં વવત્થપેતબ્બં.

દિસતોતિ ઇમસ્મિં હિ સરીરે નાભિતો ઉદ્ધં ઉપરિમદિસા, અધો હેટ્ઠિમદિસા, તસ્મા અયં કોટ્ઠાસો ઇમિસ્સા નામ દિસાયાતિ દિસા વવત્થપેતબ્બા.

ઓકાસતોતિ અયં કોટ્ઠાસો ઇમસ્મિં નામ ઓકાસે પતિટ્ઠિતોતિ એવં તસ્સ તસ્સ ઓકાસો વવત્થપેતબ્બો.

પરિચ્છેદતોતિ સભાગપરિચ્છેદો વિસભાગપરિચ્છેદોતિ દ્વે પરિચ્છેદા. તત્થ અયં કોટ્ઠાસો હેટ્ઠા ચ ઉપરિ ચ તિરિયઞ્ચ ઇમિના નામ પરિચ્છિન્નોતિ એવં સભાગપરિચ્છેદો વેદિતબ્બો. કેસા ન લોમા, લોમાપિ ન કેસાતિ એવં અમિસ્સકતાવસેન વિસભાગપરિચ્છેદો વેદિતબ્બો.

એવં સત્તધા ઉગ્ગહકોસલ્લં આચિક્ખન્તેન પન ઇદં કમ્મટ્ઠાનં અસુકસ્મિં સુત્તે પટિક્કૂલવસેન કથિતં, અસુકસ્મિં ધાતુવસેનાતિ ઞત્વા આચિક્ખિતબ્બં. ઇદઞ્હિ મહાસતિપટ્ઠાને (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૭) પટિક્કૂલવસેનેવ કથિતં. મહાહત્થિપદોપમ(મ॰ નિ॰ ૧.૩૦૦ આદયો) મહારાહુલોવાદ(મ॰ નિ॰ ૨.૧૧૩ આદયો) ધાતુવિભઙ્ગેસુ(મ॰ નિ॰ ૩.૩૪૨ આદયો) ધાતુવસેન કથિતં. કાયગતાસતિસુત્તે (મ॰ નિ॰ ૩.૧૫૩) પન યસ્સ વણ્ણતો ઉપટ્ઠાતિ, તં સન્ધાય ચત્તારિ ઝાનાનિ વિભત્તાનિ. તત્થ ધાતુવસેન કથિતં વિપસ્સનાકમ્મટ્ઠાનં હોતિ. પટિક્કૂલવસેન કથિતં સમથકમ્મટ્ઠાનં. તદેતં ઇધ સમથકમ્મટ્ઠાનમેવાતિ.

૧૮૧. એવં સત્તધા ઉગ્ગહકોસલ્લં આચિક્ખિત્વા અનુપુબ્બતો, નાતિસીઘતો, નાતિસણિકતો, વિક્ખેપપટિબાહનતો, પણ્ણત્તિસમતિક્કમનતો, અનુપુબ્બમુઞ્ચનતો, અપ્પનાતો, તયો ચ સુત્તન્તાતિ એવં દસધા મનસિકારકોસલ્લં આચિક્ખિતબ્બં. તત્થ **અનુપુબ્બતો**તિ ઇદઞ્હિ સજ્ઝાયકરણતો પટ્ઠાય અનુપટિપાટિયા મનસિકાતબ્બં, ન એકન્તરિકાય. એકન્તરિકાય હિ મનસિકરોન્તો યથા નામ અકુસલો પુરિસો દ્વત્તિંસપદં નિસ્સેણિં એકન્તરિકાય આરોહન્તો કિલન્તકાયો પતતિ, ન આરોહનં સમ્પાદેતિ, એવમેવ ભાવનાસમ્પત્તિવસેન અધિગન્તબ્બસ્સ અસ્સાદસ્સ અનધિગમા કિલન્તચિત્તો પતતિ, ન ભાવનં સમ્પાદેતિ.

અનુપુબ્બતો મનસિકરોન્તેનાપિ ચ **નાતિસીઘતો** મનસિકાતબ્બં. અતિસીઘતો મનસિકરોતો હિ યથા નામ તિયોજનમગ્ગં પટિપજ્જિત્વા ઓક્કમનવિસ્સજ્જનં અસલ્લક્ખેત્વા સીઘેન જવેન સતક્ખત્તુમ્પિ ગમનાગમનં કરોતો પુરિસસ્સ કિઞ્ચાપિ અદ્ધાનં પરિક્ખયં ગચ્છતિ, અથ ખો પુચ્છિત્વાવ ગન્તબ્બં હોતિ, એવમેવ કેવલં કમ્મટ્ઠાનં પરિયોસાનં પાપુણાતિ, અવિભૂતં પન હોતિ, ન વિસેસં આવહતિ, તસ્મા નાતિસીઘતો મનસિકાતબ્બં.

યથા ચ નાતિસીઘતો, એવં **નાતિસણિકતો**પિ. અતિસણિકતો મનસિકરોતો હિ યથા નામ તદહેવ તિયોજનમગ્ગં ગન્તુકામસ્સ પુરિસસ્સ અન્તરામગ્ગે રુક્ખપબ્બતતળાકાદીસુ વિલમ્બમાનસ્સ મગ્ગો પરિક્ખયં ન ગચ્છતિ, દ્વીહતીહેન પરિયોસાપેતબ્બો હોતિ, એવમેવ કમ્મટ્ઠાનં પરિયોસાનં ન ગચ્છતિ, વિસેસાધિગમસ્સ પચ્ચયો ન હોતિ.

વિક્ખેપપટિબાહનતોતિ કમ્મટ્ઠાનં વિસ્સજ્જેત્વા બહિદ્ધા પુથુત્તારમ્મણે ચેતસો વિક્ખેપો પટિબાહિતબ્બો. અપ્પટિબાહતો હિ યથા નામ એકપદિકં પપાતમગ્ગં પટિપન્નસ્સ પુરિસસ્સ અક્કમનપદં અસલ્લક્ખેત્વા ઇતો ચિતો ચ વિલોકયતો પદવારો વિરજ્ઝતિ, તતો સતપોરિસે પપાતે પતિતબ્બં હોતિ, એવમેવ બહિદ્ધા વિક્ખેપે સતિ કમ્મટ્ઠાનં પરિહાયતિ પરિધંસતિ. તસ્મા વિક્ખેપપટિબાહનતો મનસિકાતબ્બં.

પણ્ણત્તિસમતિક્કમનતોતિ યાયં કેસા લોમાતિઆદિકા પણ્ણત્તિ, તં અતિક્કમિત્વા પટિક્કૂલન્તિ ચિત્તં ઠપેતબ્બં. યથા હિ ઉદકદુલ્લભકાલે મનુસ્સા અરઞ્ઞે ઉદપાનં દિસ્વા તત્થ તાલપણ્ણાદિકં કિઞ્ચિદેવ સઞ્ઞાણં બન્ધિત્વા તેન સઞ્ઞાણેન આગન્ત્વા ન્હાયન્તિ ચેવ પિવન્તિ ચ. યદા પન નેસં અભિણ્હસઞ્ચારેન આગતાગતપદં પાકટં હોતિ, તદા સઞ્ઞાણેન કિચ્ચં ન હોતિ, ઇચ્છિતિચ્છિતક્ખણે ગન્ત્વા ન્હાયન્તિ ચેવ પિવન્તિ ચ, એવમેવ પુબ્બભાગે કેસા લોમાતિપણ્ણત્તિવસેન મનસિકરોતો પટિક્કૂલભાવો પાકટો હોતિ. અથ કેસા લોમાતિપણ્ણત્તિં સમતિક્કમિત્વા પટિક્કૂલભાવેયેવ ચિત્તં ઠપેતબ્બં.

અનુપુબ્બમુઞ્ચનતોતિ યો યો કોટ્ઠાસો ન ઉપટ્ઠાતિ, તં તં મુઞ્ચન્તેન અનુપુબ્બમુઞ્ચનતો મનસિકાતબ્બં. આદિકમ્મિકસ્સ હિ કેસાતિ મનસિકરોતો મનસિકારો ગન્ત્વા મુત્તન્તિ ઇમં પરિયોસાનકોટ્ઠાસમેવ આહચ્ચ તિટ્ઠતિ. મુત્તન્તિ ચ મનસિકરોતો મનસિકારો ગન્ત્વા કેસાતિ ઇમં આદિકોટ્ઠાસમેવ આહચ્ચ તિટ્ઠતિ. અથસ્સ મનસિકરોતો મનસિકરોતો કેચિ કોટ્ઠાસા ઉપટ્ઠહન્તિ, કેચિ ન ઉપટ્ઠહન્તિ. તેન યે યે ઉપટ્ઠહન્તિ, તેસુ તેસુ તાવ કમ્મં કાતબ્બં. યાવ દ્વીસુ ઉપટ્ઠિતેસુ તેસમ્પિ એકો સુટ્ઠુતરં ઉપટ્ઠહતિ, એવં ઉપટ્ઠિતં પન તમેવ પુનપ્પુનં મનસિકરોન્તેન અપ્પના ઉપ્પાદેતબ્બા.

તત્રાયં ઉપમા – યથા હિ દ્વત્તિંસતાલકે તાલવને વસન્તં મક્કટં ગહેતુકામો લુદ્દો આદિમ્હિ ઠિતતાલસ્સ પણ્ણં સરેન વિજ્ઝિત્વા ઉક્કુટ્ઠિં કરેય્ય, અથ ખો સો મક્કટો પટિપાટિયા તસ્મિં તસ્મિં તાલે પતિત્વા પરિયન્તતાલમેવ ગચ્છેય્ય, તત્થપિ ગન્ત્વા લુદ્દેન તથેવ કતે પુન તેનેવ નયેન આદિતાલં આગચ્છેય્ય, સો એવં પુનપ્પુનં પરિપાતિયમાનો ઉક્કુટ્ઠુક્કુટ્ઠિટ્ઠાનેયેવ ઉટ્ઠહિત્વા અનુક્કમેન એકસ્મિં તાલે નિપતિત્વા તસ્સ વેમજ્ઝે મકુળતાલપણ્ણસૂચિં દળ્હં ગહેત્વા વિજ્ઝિયમાનોપિ ન ઉટ્ઠહેય્ય, એવંસમ્પદમિદં દટ્ઠબ્બં.

તત્રિદં ઓપમ્મસંસન્દનં – યથા હિ તાલવને દ્વત્તિંસતાલા, એવં ઇમસ્મિં કાયે દ્વત્તિંસકોટ્ઠાસા. મક્કટો વિય ચિત્તં. લુદ્દો વિય યોગાવચરો. મક્કટસ્સ દ્વત્તિંસતાલકે તાલવને નિવાસો વિય યોગિનો ચિત્તસ્સ દ્વત્તિંસકોટ્ઠાસકે કાયે આરમ્મણવસેન અનુસઞ્ચરણં. લુદ્દેન આદિમ્હિ ઠિતતાલસ્સ પણ્ણં સરેન વિજ્ઝિત્વા ઉક્કુટ્ઠિયા કતાય મક્કટસ્સ તસ્મિં તસ્મિં તાલે પતિત્વા પરિયન્તતાલગમનં વિય યોગિનો કેસાતિ મનસિકારે આરદ્ધે પટિપાટિયા ગન્ત્વા પરિયોસાનકોટ્ઠાસેયેવ ચિત્તસ્સ સણ્ઠાનં. પુન પચ્ચાગમનેપિ એસેવ નયો. પુનપ્પુનં પરિપાતિયમાનસ્સ મક્કટસ્સ ઉક્કુટ્ઠુક્કુટ્ઠિટ્ઠાને ઉટ્ઠાનં વિય પુનપ્પુનં મનસિકરોતો કેસુચિ કેસુચિ ઉપટ્ઠિતેસુ અનુપટ્ઠહન્તે વિસ્સજ્જેત્વા ઉપટ્ઠિતેસુ પરિકમ્મકરણં. અનુક્કમેન એકસ્મિં તાલે નિપતિત્વા તસ્સ મજ્ઝે મકુળતાલપણ્ણસૂચિં દળ્હં ગહેત્વા વિજ્ઝિયમાનસ્સપિ અનુટ્ઠાનં વિય અવસાને દ્વીસુ ઉપટ્ઠિતેસુ યો સુટ્ઠુતરં ઉપટ્ઠાતિ, તમેવ પુનપ્પુનં મનસિકરિત્વા અપ્પનાય ઉપ્પાદનં.

અપરાપિ ઉપમા – યથા નામ પિણ્ડપાતિકો ભિક્ખુ દ્વત્તિંસકુલં ગામં ઉપનિસ્સાય વસન્તો પઠમગેહેયેવ દ્વે ભિક્ખા લભિત્વા પરતો એકં વિસ્સજ્જેય્ય. પુનદિવસે તિસ્સો લભિત્વા પરતો દ્વે વિસ્સજ્જેય્ય. તતિયદિવસે

આદિમ્હિયેવ પત્તપૂરં લભિત્વા આસનસાલં ગન્ત્વા પરિભુઞ્જેય્ય. એવંસમ્પદમિદં દટ્ઠબ્બં. દ્વત્તિંસકુલગામો વિય હિ દ્વત્તિંસાકારો. પિણ્ડપાતિકો વિય યોગાવચરો. તસ્સ તં ગામં ઉપનિસ્સાય વાસો વિય યોગિનો દ્વત્તિંસાકારે પરિકમ્મકરણં. પઠમગેહે દ્વે ભિક્ખા લભિત્વા પરતો એકિસ્સા વિસ્સજ્જનં વિય દુતિયદિવસે તિસ્સો લભિત્વા પરતો દ્વિન્નં વિસ્સજ્જનં વિય ચ મનસિકરોતો મનસિકરોતો અનુપટ્ઠહન્તે વિસ્સજ્જેત્વા ઉપટ્ઠિતેસુ યાવ કોટ્ઠાસદ્વયે પરિકમ્મકરણં. તતિયદિવસે આદિમ્હિયેવ પત્તપૂરં લભિત્વા આસનસાલાયં નિસીદિત્વા પરિભોગો વિય દ્વીસુ યો સુટ્ઠુતરં ઉપટ્ઠાતિ, તમેવ પુનપ્પુનં મનસિકરિત્વા અપ્પનાય ઉપ્પાદનં.

અપ્પનાતોતિ અપ્પનાકોટ્ઠાસતો કેસાદીસુ એકેકસ્મિં કોટ્ઠાસે અપ્પના હોતીતિ વેદિતબ્બાતિ અયમેવેત્થ અધિપ્પાયો.

તયો ચ સુત્તન્તાતિ અધિચિત્તં, સીતિભાવો, બોજ્ઝઙ્ગકોસલ્લન્તિ ઇમે તયો સુત્તન્તા વીરિયસમાધિયોજનત્થં વેદિતબ્બાતિ અયમેત્થ અધિપ્પાયો. તત્થ –

> ‘‘અધિચિત્તમનુયુત્તેન , ભિક્ખવે, ભિક્ખુના તીણિ નિમિત્તાનિ કાલેનકાલં મનસિકાતબ્બાનિ. કાલેનકાલં સમાધિનિમિત્તં મનસિકાતબ્બં. કાલેનકાલં પગ્ગહનિમિત્તં મનસિકાતબ્બં. કાલેનકાલં ઉપેક્ખાનિમિત્તં મનસિકાતબ્બં. સચે, ભિક્ખવે, અધિચિત્તમનુયુત્તો ભિક્ખુ એકન્તં સમાધિનિમિત્તઞ્ઞેવ મનસિકરેય્ય, ઠાનં તં ચિત્તં કોસજ્જાય સંવત્તેય્ય. સચે, ભિક્ખવે, અધિચિત્તમનુયુત્તો ભિક્ખુ એકન્તં પગ્ગહનિમિત્તઞ્ઞેવ મનસિકરેય્ય, ઠાનં તં ચિત્તં ઉદ્ધચ્ચાય સંવત્તેય્ય. સચે, ભિક્ખવે, અધિચિત્તમનુયુત્તો ભિક્ખુ એકન્તં ઉપેક્ખાનિમિત્તઞ્ઞેવ મનસિકરેય્ય, ઠાનં તં ચિત્તં ન સમ્મા સમાધિયેય્ય આસવાનં ખયાય. યતો ચ ખો, ભિક્ખવે, અધિચિત્તમનુયુત્તો ભિક્ખુ કાલેનકાલં સમાધિનિમિત્તં પગ્ગહનિમિત્તં ઉપેક્ખાનિમિત્તં મનસિકરોતિ, તં હોતિ ચિત્તં મુદુઞ્ચ કમ્મઞ્ઞઞ્ચ પભસ્સરઞ્ચ, ન ચ પભઙ્ગુ, સમ્મા સમાધિયતિ આસવાનં ખયાય.
>
> ‘‘સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, સુવણ્ણકારો વા સુવણ્ણકારન્તેવાસી વા ઉક્કં બન્ધતિ, ઉક્કં બન્ધિત્વા ઉક્કામુખં આલિમ્પેતિ, ઉક્કામુખં આલિમ્પેત્વા સણ્ડાસેન જાતરૂપં ગહેત્વા ઉક્કામુખે પક્ખિપિત્વા કાલેનકાલં અભિધમતિ, કાલેનકાલં ઉદકેન પરિપ્ફોસેતિ, કાલેનકાલં અજ્ઝુપેક્ખતિ. સચે, ભિક્ખવે, સુવણ્ણકારો વા સુવણ્ણકારન્તેવાસી વા તં જાતરૂપં એકન્તં અભિધમેય્ય, ઠાનં તં જાતરૂપં ડહેય્ય. સચે, ભિક્ખવે, સુવણ્ણકારો વા સુવણ્ણકારન્તેવાસી વા તં જાતરૂપં એકન્તં ઉદકેન પરિપ્ફોસેય્ય, ઠાનં તં જાતરૂપં નિબ્બાયેય્ય. સચે, ભિક્ખવે, સુવણ્ણકારો વા સુવણ્ણકારન્તેવાસી વા તં જાતરૂપં એકન્તં અજ્ઝુપેક્ખેય્ય, ઠાનં તં જાતરૂપં ન સમ્મા પરિપાકં ગચ્છેય્ય. યતો ચ ખો, ભિક્ખવે, સુવણ્ણકારો વા સુવણ્ણકારન્તેવાસી વા તં જાતરૂપં કાલેનકાલં અભિધમતિ, કાલેનકાલં ઉદકેન પરિપ્ફોસેતિ, કાલેનકાલં અજ્ઝુપેક્ખતિ, તં હોતિ જાતરૂપં મુદુઞ્ચ કમ્મઞ્ઞઞ્ચ પભસ્સરઞ્ચ, ન ચ પભઙ્ગુ, સમ્મા ઉપેતિ કમ્માય. યસ્સા યસ્સા ચ પિળન્ધનવિકતિયા આકઙ્ખતિ યદિ પટિકાય યદિ કુણ્ડલાય યદિ ગીવેય્યાય યદિ સુવણ્ણમાલાય, તઞ્ચસ્સ અત્થં અનુભોતિ.
>
> ‘‘એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, અધિચિત્તમનુયુત્તેન…પે॰… સમાધિયતિ આસવાનં ખયાય. યસ્સ યસ્સ ચ અભિઞ્ઞા સચ્છિ કરણીયસ્સ ધમ્મસ્સ ચિત્તં અભિનિન્નામેતિ અભિઞ્ઞા સચ્છિ કિરિયાય, તત્ર તત્રેવ

સક્ખિભબ્બતં પાપુણાતિ સતિ સતિ આયતને’’તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૦૩).

ઇદં સુત્તં **અધિચિત્ત**ન્તિ વેદિતબ્બં.

‘‘છહિ, ભિક્ખવે, ધમ્મેહિ સમન્નાગતો ભિક્ખુ ભબ્બો અનુત્તરં સીતિભાવં સચ્છિકાતું. કતમેહિ છહિ? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ યસ્મિં સમયે ચિત્તં નિગ્ગહેતબ્બં, તસ્મિં સમયે ચિત્તં નિગ્ગણ્હાતિ. યસ્મિં સમયે ચિત્તં પગ્ગહેતબ્બં, તસ્મિં સમયે ચિત્તં પગ્ગણ્હાતિ. યસ્મિં સમયે ચિત્તં સમ્પહંસિતબ્બં, તસ્મિં સમયે ચિત્તં સમ્પહંસેતિ. યસ્મિં સમયે ચિત્તં અજ્ઝુપેક્ખિતબ્બં, તસ્મિં સમયે ચિત્તં અજ્ઝુપેક્ખતિ. પણીતાધિમુત્તિકો ચ હોતિ નિબ્બાનાભિરતો. ઇમેહિ ખો, ભિક્ખવે, છહિ ધમ્મેહિ સમન્નાગતો ભિક્ખુ ભબ્બો અનુત્તરં સીતિભાવં સચ્છિકાતુ’’ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૬.૮૫).

ઇદં સુત્તં **અનુત્તરં સીતિભાવો**તિ વેદિતબ્બં.

બોજ્ઝઙ્ગકોસલ્લં ‘‘પન એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, યસ્મિં સમયે લીનં ચિત્તં હોતિ, અકાલો તસ્મિં સમયે પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાયા’’તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૪) અપ્પનાકોસલ્લકથાયં દસ્સિતમેવ.

ઇતિ ઇદં સત્તવિધં ઉગ્ગહકોસલ્લં સુગ્ગહિતં કત્વા ઇદઞ્ચ દસવિધં મનસિકારકોસલ્લં સુટ્ઠુ વવત્થપેત્વા તેન યોગિના ઉભયકોસલ્લવસેન કમ્મટ્ઠાનં સાધુકં ઉગ્ગહેતબ્બં. સચે પનસ્સ આચરિયેન સદ્ધિં એકવિહારેયેવ ફાસુ હોતિ, એવં વિત્થારેન અકથાપેત્વા કમ્મટ્ઠાનં સુટ્ઠુ વવત્થપેત્વા કમ્મટ્ઠાનં અનુયુઞ્જન્તેન વિસેસં લભિત્વા ઉપરૂપરિ કથાપેતબ્બં. અઞ્ઞત્થ વસિતુકામેન યથાવુત્તેન વિધિના વિત્થારતો કથાપેત્વા પુનપ્પુનં પરિવત્તેત્વા સબ્બં ગણ્ઠિટ્ઠાનં છિન્દિત્વા પથવીકસિણનિદ્દેસે વુત્તનયેનેવ અનનુરૂપં સેનાસનં પહાય અનુરૂપે વિહારે વસન્તેન ખુદ્દકપલિબોધુપચ્છેદં કત્વા પટિક્કૂલમનસિકારે પરિકમ્મં કાતબ્બં.

કરોન્તેન પન કેસેસુ તાવ નિમિત્તં ગહેતબ્બં. કથં? એકં વા દ્વે વા કેસે લુઞ્ચિત્વા હત્થતલે ઠપેત્વા વણ્ણો તાવ વવત્થપેતબ્બો. છિન્નટ્ઠાનેપિ કેસે ઓલોકેતું વટ્ટતિ. ઉદકપત્તે વા યાગુપત્તે વા ઓલોકેતુમ્પિ વટ્ટતિયેવ. કાળકકાલે દિસ્વા કાળકાતિ મનસિકાતબ્બા . સેતકાલે સેતાતિ. મિસ્સકકાલે પન ઉસ્સદવસેન મનસિકાતબ્બા હોન્તિ. યથા ચ કેસેસુ, એવં સકલેપિ તચપઞ્ચકે દિસ્વાવ નિમિત્તં ગહેતબ્બં.

કોટ્ઠાસવવત્થાપનકથા

૧૮૨. એવં નિમિત્તં ગહેત્વા સબ્બકોટ્ઠાસે વણ્ણસણ્ઠાનદિસોકાસપરિચ્છેદવસેન વવત્થપેત્વા વણ્ણસણ્ઠાનગન્ધઆસયોકાસવસેન પઞ્ચધા પટિક્કૂલતો વવત્થપેતબ્બા.

તત્રાયં સબ્બકોટ્ઠાસેસુ અનુપુબ્બકથા. **કેસા** તાવ પકતિવણ્ણેન કાળકા અદ્દારિટ્ઠકવણ્ણા. સણ્ઠાનતો દીઘવટ્ટલિકા તુલાદણ્ડસણ્ઠાના. દિસતો ઉપરિમદિસાય જાતા. ઓકાસતો ઉભોસુ પસ્સેસુ કણ્ણચૂળિકાહિ, પુરતો નલાટન્તેન, પચ્છતો ગલવાટકેન પરિચ્છિન્ના. સીસકટાહવેઠનં અલ્લચમ્મં કેસાનં ઓકાસો. પરિચ્છેદતો કેસા સીસવેઠનચમ્મે વીહગ્ગમત્તં પવિસિત્વા પતિટ્ઠિતેન હેટ્ઠા અત્તનો મૂલતલેન, ઉપરિ આકાસેન, તિરિયં અઞ્ઞમઞ્ઞેન પરિચ્છિન્ના, દ્વે કેસા એકતો નત્થીતિ અયં સભાગપરિચ્છેદો. કેસા ન લોમા, લોમા ન કેસાતિ એવં

અવસેસએકતિંસકોટ્ઠાસેહિ અમિસ્સીકતા કેસા નામ પાટિયેક્કો એકકોટ્ઠાસોતિ અયં વિસભાગપરિચ્છેદો. ઇદં કેસાનં વણ્ણાદિતો વવત્થાપનં.

૧૮૩. ઇદં પન નેસં વણ્ણાદિવસેન પઞ્ચધા પટિક્કૂલતો વવત્થાપનં. કેસા નામેતે વણ્ણતોપિ પટિક્કૂલા. સણ્ઠાનતોપિ ગન્ધતોપિ આસયતોપિ ઓકાસતોપિ પટિક્કૂલા.

મનુઞ્ઞેપિ હિ યાગુપત્તે વા ભત્તપત્તે વા કેસવણ્ણં કિઞ્ચિ દિસ્વા કેસમિસ્સકમિદં હરથ નન્તિ જિગુચ્છન્તિ. એવં કેસા **વણ્ણતો** પટિક્કૂલા. રત્તિં ભુઞ્જન્તાપિ કેસસણ્ઠાનં અક્કવાકં વા મકચિવાકં વા છુપિત્વાપિ તથેવ જિગુચ્છન્તિ. એવં **સણ્ઠાનતો** પટિક્કૂલા.

તેલમક્ખનપુપ્ફધૂપાદિ સઙ્ખારવિરહિતાનઞ્ચ કેસાનં ગન્ધો પરમજેગુચ્છો હોતિ. તતો જેગુચ્છતરો અગ્ગિમ્હિ પક્ખિત્તાનં. કેસા હિ વણ્ણસણ્ઠાનતો અપ્પટિક્કૂલાપિ સિયું, **ગન્ધેન** પન પટિક્કૂલાયેવ. યથા હિ દહરસ્સ કુમારસ્સ વચ્ચં વણ્ણતો હલિદ્દિવણ્ણં, સણ્ઠાનતોપિ હલિદ્દિપિણ્ડસણ્ઠાનં. સઙ્કારટ્ઠાને છડ્ડિતઞ્ચ ઉદ્ધુમાતકકાળસુનખસરીરં વણ્ણતો તાલપક્કવણ્ણં . સણ્ઠાનતો વટ્ટેત્વા વિસ્સટ્ઠમુદિઙ્ગસણ્ઠાનં. દાઠાપિસ્સ સુમનમકુળસદિસાતિ ઉભયમ્પિ વણ્ણસણ્ઠાનતો સિયા અપ્પટિક્કૂલં ગન્ધેન પન પટિક્કૂલમેવ. એવં કેસાપિ સિયું વણ્ણસણ્ઠાનતો અપ્પટિક્કૂલા **ગન્ધેન** પન પટિક્કૂલાયેવાતિ.

યથા પન અસુચિટ્ઠાને ગામનિસ્સન્દેન જાતાનિ સૂપેય્યપણ્ણાનિ નાગરિકમનુસ્સાનં જેગુચ્છાનિ હોન્તિ અપરિભોગાનિ, એવં કેસાપિ પુબ્બલોહિતમુત્તકરીસપિત્તસેમ્હાદિનિસ્સન્દેન જાતત્તા જેગુચ્છાતિ ઇદં નેસં **આસયતો** પાટિક્કુલ્યં.

ઇમે ચ કેસા નામ ગૂથરાસિમ્હિ ઉટ્ઠિતકણ્ણિકં વિય એકતિંસકોટ્ઠાસરાસિમ્હિ જાતા. તે સુસાનસઙ્કારટ્ઠાનાદીસુ જાતસાકં વિય પરિક્ખાદીસુ જાતકમલકુવલયાદિપુપ્ફં વિય ચ અસુચિટ્ઠાને જાતત્તા પરમજેગુચ્છાતિ ઇદં નેસં **ઓકાસતો** પાટિક્કુલ્યં.

યથા ચ કેસાનં, એવં સબ્બકોટ્ઠાસાનં વણ્ણસણ્ઠાનગન્ધાસયોકાસવસેન પઞ્ચધા પટિક્કૂલતા વેદિતબ્બા. વણ્ણસણ્ઠાનદિસોકાસપરિચ્છેદવસેન પન સબ્બેપિ વિસું વિસું વવત્થપેતબ્બા.

૧૮૪. તત્થ **લોમા** તાવ પકતિવણ્ણતો ન કેસા વિય અસમ્ભિન્નકાળકા, કાળપિઙ્ગલા પન હોન્તિ. સણ્ઠાનતો ઓનતગ્ગા તાલમૂલસણ્ઠાના. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતા. ઓકાસતો ઠપેત્વા કેસાનં પતિટ્ઠિતોકાસઞ્ચ હત્થપાદતલાનિ ચ યેભુય્યેન અવસેસસરીરવેઠનચમ્મે જાતા. પરિચ્છેદતો સરીરવેઠનચમ્મે લિખામત્તં પવિસિત્વા પતિટ્ઠિતેન હેટ્ઠા અત્તનો મૂલતલેન, ઉપરિ આકાસેન, તિરિયં અઞ્ઞમઞ્ઞેન પરિચ્છિન્ના, દ્વે લોમા એકતો નત્થિ, અયં નેસં સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૧૮૫. **નખાતિ** વીસતિયા નખપત્તાનં નામં. તે સબ્બેપિ વણ્ણતો સેતા. સણ્ઠાનતો મચ્છસકલિકસણ્ઠાના. દિસતો પાદનખા હેટ્ઠિમદિસાય, હત્થનખા ઉપરિમદિસાયાતિ દ્વીસુ દિસાસુ જાતા. ઓકાસતો અઙ્ગુલીનં અગ્ગપિટ્ઠેસુ પતિટ્ઠિતા. પરિચ્છેદતો દ્વીસુ દિસાસુ અઙ્ગુલિકોટિમંસેહિ, અન્તો અઙ્ગુલિપિટ્ઠિમંસેન, બહિ ચેવ અગ્ગે ચ આકાસેન,

તિરિયં અઞ્ઞમઞ્ઞેન પરિચ્છિન્ના, દ્વે નખા એકતો નત્થિ, અયં નેસં સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૧૮૬. દન્તાતિ પરિપુણ્ણદન્તસ્સ દ્વત્તિંસ દન્તટ્ઠિકાનિ. તેપિ વણ્ણતો સેતા. સણ્ઠાનતો અનેકસણ્ઠાના. તેસં હિ હેટ્ઠિમાય તાવ દન્તપાળિયા મજ્ઝે ચત્તારો દન્તા મત્તિકાપિણ્ડે પટિપાટિયા ઠપિતઅલાબુબીજસણ્ઠાના. તેસં ઉભોસુ પસ્સેસુ એકેકો એકમૂલકો એકકોટિકો મલ્લિકમકુળસણ્ઠાનો. તતો એકેકો દ્વિમૂલકો દ્વિકોટિકો યાનકઉપત્થમ્ભિનિસણ્ઠાનો. તતો દ્વે દ્વે તિમૂલા તિકોટિકા. તતો દ્વે દ્વે ચતુમૂલા ચતુકોટિકાતિ. ઉપરિમપાળિયાપિ એસેવ નયો. દિસતો ઉપરિમદિસાય જાતા. ઓકાસતો દ્વીસુ હનુકટ્ઠિકેસુ પતિટ્ઠિતા. પરિચ્છેદતો હેટ્ઠા હનુકટ્ઠિકે પતિટ્ઠિતેન અત્તનો મૂલતલેન, ઉપરિ આકાસેન, તિરિયં અઞ્ઞમઞ્ઞેન પરિચ્છિન્ના, દ્વે દન્તા એકતો નત્થિ, અયં નેસં સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૧૮૭. તચોતિ સકલસરીરં વેઠેત્વા ઠિતચમ્મં. તસ્સ ઉપરિ કાળસામપીતાદિવણ્ણા છવિ નામ યા સકલસરીરતોપિ સઙ્કડ્ઢિયમાના બદરટ્ઠિમત્તા હોતિ. તચો પન વણ્ણતો સેતોયેવ. સો ચસ્સ સેતભાવો અગ્ગિજાલાભિઘાતપહરણપ્પહારાદીહિ વિદ્ધંસિતાય છવિયા પાકટો હોતિ. સણ્ઠાનતો સરીરસણ્ઠાનોવ હોતિ. અયમેત્થ સઙ્ખેપો.

વિત્થારતો પન પાદઙ્ગુલિત્તચો કોસકારકકોસસણ્ઠાનો. પિટ્ઠિપાદત્તચો પુટબન્ધઉપાહનસણ્ઠાનો. જઙ્ઘત્તચો ભત્તપુટકતાલપણ્ણસણ્ઠાનો. ઊરુત્તચો તણ્ડુલભરિતદીઘત્થવિકસણ્ઠાનો. આનિસદત્તચો ઉદકપૂરિતપટપરિસ્સાવનસણ્ઠાનો. પિટ્ઠિત્તચો ફલકોનદ્ધચમ્મસણ્ઠાનો. કુચ્છિત્તચો વીણાદોણિકોનદ્ધચમ્મસણ્ઠાનો. ઉરત્તચો યેભુય્યેન ચતુરસ્સસણ્ઠાનો. ઉભયબાહુત્તચો તૂણિરોનદ્ધચમ્મસણ્ઠાનો. પિટ્ઠિહત્થત્તચો ખુરકોસસણ્ઠાનો, ફણકત્થવિકસણ્ઠાનો વા. હત્થઙ્ગુલિત્તચો કુઞ્ચિકાકોસકસણ્ઠાનો. ગીવત્તચો ગલકઞ્ચુકસણ્ઠાનો. મુખત્તચો છિદ્દાવછિદ્દો કીટકુલાવકસણ્ઠાનો. સીસત્તચો પત્તત્થવિકસણ્ઠાનોતિ.

તચપરિગ્ગણ્હકેન ચ યોગાવચરેન ઉત્તરોટ્ઠતો પટ્ઠાય ઉપરિમુખં ઞાણં પેસેત્વા પઠમં તાવ મુખં પરિયોનન્ધિત્વા ઠિતચમ્મં વવત્થપેતબ્બં. તતો નલાટટ્ઠિચમ્મં. તતો થવિકાય પક્ખિત્તપત્તસ્સ ચ થવિકાય ચ અન્તરેન હત્થમિવ સીસટ્ઠિકસ્સ ચ સીસચમ્મસ્સ ચ અન્તરેન ઞાણં પેસેત્વા અટ્ઠિકેન સદ્ધિં ચમ્મસ્સ એકાબદ્ધભાવં વિયોજેન્તેન સીસચમ્મં વવત્થપેતબ્બં. તતો ખન્ધચમ્મં. તતો અનુલોમેન પટિલોમેન ચ દક્ખિણહત્થચમ્મં. અથ તેનેવ નયેન વામહત્થચમ્મં. તતો પિટ્ઠિચમ્મં તં વવત્થપેત્વા અનુલોમેન પટિલોમેન ચ દક્ખિણપાદચમ્મં. અથ તેનેવ નયેન વામપાદચમ્મં. તતો અનુક્કમેનેવ વત્થિઉદરહદયગીવચમ્માનિ વવત્થપેતબ્બાનિ. અથ ગીવચમ્માનન્તરં હેટ્ઠિમહનુચમ્મં વવત્થપેત્વા અધરોટ્ઠપરિયોસાનં પાપેત્વા નિટ્ઠપેતબ્બં. એવં ઓળારિકોળારિકં પરિગ્ગણ્હન્તસ્સ સુખુમમ્પિ પાકટં હોતિ. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતો. ઓકાસતો સકલસરીરં પરિયોનન્ધિત્વા ઠિતો. પરિચ્છેદતો હેટ્ઠા પતિટ્ઠિતતલેન, ઉપરિ આકાસેન પરિચ્છિન્નો, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૧૮૮. મંસન્તિ નવ મંસપેસિસતાનિ. તં સબ્બમ્પિ વણ્ણતો રત્તં કિંસુકપુપ્ફસદિસં. સણ્ઠાનતો જઙ્ઘપિણ્ડિકમંસં તાલપણ્ણપુટભત્તસણ્ઠાનં. ઊરુમંસં નિસદપોતસણ્ઠાનં. આનિસદમંસં ઉદ્ધનકોટિસણ્ઠાનં. પિટ્ઠિમંસં તાલગુળપટલસણ્ઠાનં. ફાસુકદ્વયમંસં કોટ્ઠલિકાય કુચ્છિયં તનુમત્તિકાલેપસણ્ઠાનં. થનમંસં વટ્ટેત્વા

અવક્ખિત્તમત્તિકાપિણ્ડસણ્ઠાનં. બાહુદ્વયમંસં દ્વિગુણં કત્વા ઠપિતનિચ્ચમ્મમહામૂસિકસણ્ઠાનં. એવં ઓળારિકોળારિકં પરિગ્ગણ્હન્તસ્સ સુખુમમ્પિ પાકટં હોતિ. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતં. ઓકાસતો વીસાધિકાનિ તીણિ અટ્ઠિસતાનિ અનુલિમ્પિત્વા ઠિતં. પરિચ્છેદતો હેટ્ઠા અટ્ઠિસઙ્ઘાતે પતિટ્ઠિતતલેન, ઉપરિ તચેન, તિરિયં અઞ્ઞમઞ્ઞેન પરિચ્છિન્નં, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૧૮૯. ન્હારૂતિ નવ ન્હારુસતાનિ. વણ્ણતો સબ્બેપિ ન્હારૂ સેતા. સણ્ઠાનતો નાનાસણ્ઠાના. એતેસુ હિ ગીવાય ઉપરિમભાગતો પટ્ઠાય પઞ્ચ મહાન્હારૂ સરીરં વિનન્ધમાના પુરિમપસ્સેન ઓતિણ્ણા. પઞ્ચ પચ્છિમપસ્સેન. પઞ્ચ દક્ખિણપસ્સેન. પઞ્ચ વામપસ્સેન. દક્ખિણહત્થં વિનન્ધમાનાપિ હત્થસ્સ પુરિમપસ્સેન પઞ્ચ. પચ્છિમપસ્સેન પઞ્ચ. તથા વામહત્થં વિનન્ધમાના. દક્ખિણપાદં વિનન્ધમાનાપિ પાદસ્સ પુરિમપસ્સેન પઞ્ચ. પચ્છિમપસ્સેન પઞ્ચ. તથા વામપાદં વિનન્ધમાનાપીતિ એવં સરીરધારકા નામ સટ્ઠિમહાન્હારૂ કાયં વિનન્ધમાના ઓતિણ્ણા . યે **કણ્ડરા**તિપિ વુચ્ચન્તિ. તે સબ્બેપિ કન્દલમકુળસણ્ઠાના. અઞ્ઞે પન તં તં પદેસં અજ્ઝોત્થરિત્વા ઠિતા. તતો સુખુમતરા સુત્તરજ્જુકસણ્ઠાના. અઞ્ઞે તતો સુખુમતરા પૂતિલતાસણ્ઠાના, અઞ્ઞે તતો સુખુમતરા મહાવીણાતન્તિસણ્ઠાના. અઞ્ઞે થૂલસુત્તકસણ્ઠાના. હત્થપાદપિટ્ઠીસુ ન્હારૂ સકુણપાદસણ્ઠાના. સીસે ન્હારૂ દારકાનં સીસજાલકસણ્ઠાના. પિટ્ઠિયં ન્હારૂ આતપે પસારિતઅલ્લજાલસણ્ઠાના. અવસેસા તંતંઅઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનુગતા ન્હારૂ સરીરે પટિમુક્કજાલકઞ્ચુકસણ્ઠાના. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતા. ઓકાસતો સકલસરીરે અટ્ઠીનિ આબન્ધિત્વા ઠિતા. પરિચ્છેદતો હેટ્ઠા તિણ્ણં અટ્ઠિસતાનં ઉપરિ પતિટ્ઠિતતલેહિ, ઉપરિ મંસચમ્માનિ આહચ્ચ ઠિતપ્પદેસેહિ, તિરિયં અઞ્ઞમઞ્ઞેન પરિચ્છિન્ના, અયં નેસં સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૧૯૦. અટ્ઠીતિ ઠપેત્વા દ્વત્તિંસ દન્તટ્ઠીનિ અવસેસાનિ ચતુસટ્ઠિ હત્થટ્ઠીનિ, ચતુસટ્ઠિ પાદટ્ઠીનિ, ચતુસટ્ઠિ મંસનિસ્સિતાનિ મુદુઅટ્ઠીનિ, દ્વે પણ્હિકટ્ઠીનિ, એકેકસ્મિં પાદે દ્વે દ્વે ગોપ્ફકટ્ઠીનિ, દ્વે જઙ્ઘટ્ઠીનિ, એકં જણ્ણુકટ્ઠિ, એકં ઊરુટ્ઠિ, દ્વે કટિટ્ઠીનિ, અટ્ઠારસ પિટ્ઠિકણ્ટકટ્ઠીનિ, ચતુવીસતિ ફાસુકટ્ઠીનિ, ચુદ્દસ ઉરટ્ઠીનિ , એકં હદયટ્ઠિ, દ્વે અક્ખકટ્ઠીનિ, દ્વે કોટ્ટટ્ઠીનિ, દ્વે બાહુટ્ઠીનિ, દ્વે દ્વે અગ્ગબાહુટ્ઠીનિ, સત્ત ગીવટ્ઠીનિ, દ્વે હનુકટ્ઠીનિ, એકં નાસિકટ્ઠિ, દ્વે અક્ખિટ્ઠીનિ, દ્વે કણ્ણટ્ઠીનિ, એકં નલાટટ્ઠિ. એકં મુદ્ધટ્ઠિ, નવ સીસકપાલટ્ઠીનીતિ એવં તિમત્તાનિ અટ્ઠિસતાનિ, તાનિ સબ્બાનિપિ વણ્ણતો સેતાનિ. સણ્ઠાનતો નાનાસણ્ઠાનાનિ.

તત્થ હિ અગ્ગપાદઙ્ગુલિઅટ્ઠીનિ કતકબીજસણ્ઠાનાનિ. તદનન્તરાનિ મજ્ઝપબ્બટ્ઠીનિ પનસટ્ઠિસણ્ઠાનાનિ. મૂલપબ્બટ્ઠીનિ પણવસણ્ઠાનાનિ. પિટ્ઠિપાદટ્ઠીનિ કોટ્ટિતકન્દલકન્દરાસિસણ્ઠાનાનિ. પણ્હિકટ્ઠિ એકટ્ઠિતાલફલબીજસણ્ઠાનં. ગોપ્ફકટ્ઠીનિ બદ્ધકીળાગોળકસણ્ઠાનાનિ. જઙ્ઘટ્ઠીનં ગોપ્ફકટ્ઠીસુ પતિટ્ઠિતટ્ઠાનં અપનીતતચસિન્દિકળીરસણ્ઠાનં. ખુદ્દકજઙ્ઘટ્ઠિકં ધનુકદણ્ડસણ્ઠાનં. મહન્તં મિલાતસપ્પપિટ્ઠિસણ્ઠાનં. જણ્ણુકટ્ઠિ એકતો પરિક્ખીણફેણકસણ્ઠાનં. તત્થ જઙ્ઘટ્ઠિકસ્સ પતિટ્ઠિતટ્ઠાનં અતિખિણગ્ગગોસિઙ્ગસણ્ઠાનં. ઊરુટ્ઠિ દુત્તચ્છિતવાસિપરસુદણ્ડસણ્ઠાનં. તસ્સ કટિટ્ઠિમ્હિ પતિટ્ઠિતટ્ઠાનં કીળાગોળકસણ્ઠાનં. તેન કટિટ્ઠિનો પતિટ્ઠિતટ્ઠાનં અગ્ગચ્છિન્નમહાપુન્નાગફલસણ્ઠાનં.

કટિટ્ઠીનિ દ્વેપિ એકાબદ્ધાનિ હુત્વા કુમ્ભકારિકઉદ્ધનસણ્ઠાનાનિ. પાટિયેક્કં કમ્મારકૂટયોત્તકસણ્ઠાનાનિ. કોટિયં ઠિતં આનિસદટ્ઠિ અધોમુખં કત્વા ગહિતસપ્પફણસણ્ઠાનં, સત્તટ્ઠટ્ઠાનેસુ છિદ્દાવછિદ્દં. પિટ્ઠિકણ્ટકટ્ઠીનિ અબ્ભન્તરતો ઉપરૂપરિ ઠપિતસીસપટ્ટવેઠકસણ્ઠાનાનિ. બાહિરતો વટ્ટનાવળિસણ્ઠાનાનિ. તેસં અન્તરન્તરા કકચદન્તસદિસા દ્વે તયો કણ્ટકા હોન્તિ. ચતુવીસતિયા ફાસુકટ્ઠીસુ અપરિપુણ્ણાનિ અપરિપુણ્ણઅસિસણ્ઠાનાનિ. પરિપુણ્ણાનિ

પરિપુણ્ણઅસિસણ્ઠાનાનિ. સબ્બાનિપિ ઓદાતકુક્કુટસ્સ પસારિતપક્ખસણ્ઠાનાનિ. ચુદ્દસ ઉરટ્ઠીનિ જિણ્ણસન્દમાનિકપઞ્જરસણ્ઠાનાનિ. હદયટ્ઠિ દબ્બિફણસણ્ઠાનં.

અક્ખકટ્ઠીનિ ખુદ્દકલોહવાસિદણ્ડસણ્ઠાનાનિ. કોટ્ટટ્ઠીનિ એકતો પરિક્ખીણસીહળકુદ્દાલસણ્ઠાનાનિ. બાહુટ્ઠીનિ આદાસદણ્ડકસણ્ઠાનાનિ. અગ્ગબાહુટ્ઠીનિ યમકતાલકન્દસણ્ઠાનાનિ. મણિબન્ધટ્ઠીનિ એકતો અલ્લિયાપેત્વા ઠપિતસીસકપટ્ટવેઠકસણ્ઠાનાનિ. પિટ્ઠિહત્થટ્ઠીનિ કોટ્ટિતકન્દલકન્દરાસિસણ્ઠાનાનિ . હત્થઙ્ગુલીસુ મૂલપબ્બટ્ઠીનિ પણવસણ્ઠાનાનિ. મજ્ઝપબ્બટ્ઠીનિ અપરિપુણ્ણપનસટ્ઠિસણ્ઠાનાનિ. અગ્ગપબ્બટ્ઠીનિ કતકબીજસણ્ઠાનાનિ.

સત્ત ગીવટ્ઠીનિ દણ્ડેન વિજ્ઝિત્વા પટિપાટિયા ઠપિતવંસકળીરચક્કલકસણ્ઠાનાનિ. હેટ્ઠિમહનુકટ્ઠિ કમ્મારાનં અયોકૂટયોત્તકસણ્ઠાનં. ઉપરિમં અવલેખનસત્થકસણ્ઠાનં. અક્ખિકૂપનાસકૂપટ્ઠીનિ અપનીતમિઞ્જતરુણતાલટ્ઠિસણ્ઠાનાનિ. નલાટટ્ઠિ અધોમુખટ્ઠપિતસઙ્ખથાલકકપાલસણ્ઠાનં. કણ્ણચૂળિકટ્ઠીનિ ન્હાપિતખુરકોસસણ્ઠાનાનિ. નલાટકણ્ણચૂળિકાનં ઉપરિ પટ્ટબન્ધનોકાસે અટ્ઠિસઙ્કુટિતઘટપુણ્ણપટલખણ્ડસણ્ઠાનં. મુદ્ધટ્ઠિ મુખચ્છિન્નવઙ્કનાળિકેરસણ્ઠાનં. સીસટ્ઠીનિ સિબ્બેત્વા ઠપિતજજ્જરલાબુકટાહસણ્ઠાનાનિ.

દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતાનિ. ઓકાસતો અવિસેસેન સકલસરીરે ઠિતાનિ. વિસેસેન પનેત્થ સીસટ્ઠીનિ ગિવટ્ઠીસુ પતિટ્ઠિતાનિ. ગીવટ્ઠીનિ પિટ્ઠિકણ્ટકટ્ઠીસુ. પિટ્ઠિકણ્ટકટ્ઠીનિ કટિટ્ઠીસુ. કટિટ્ઠીનિ ઊરુટ્ઠીસુ. ઊરુટ્ઠીનિ જણ્ણુકટ્ઠીસુ. જણ્ણુકટ્ઠીનિ જઙ્ઘટ્ઠીસુ. જઙ્ઘટ્ઠીનિ ગોપ્ફકટ્ઠીસુ. ગોપ્ફકટ્ઠીનિ પિટ્ઠિપાદટ્ઠીસુ પતિટ્ઠિતાનિ. પરિચ્છેદતો અન્તો અટ્ઠિમિઞ્જેન, ઉપરિતો મંસેન, અગ્ગે મૂલે ચ અઞ્ઞમઞ્ઞેન પરિચ્છિન્નાનિ, અયં નેસં સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૧૯૧. અટ્ઠિમિઞ્જન્તિ તેસં તેસં અટ્ઠીનં અબ્ભન્તરગતં મિઞ્જં. તં વણ્ણતો સેતં. સણ્ઠાનતો મહન્તમહન્તાનં અટ્ઠીનં અબ્ભન્તરગતં વેળુનાળિયં પક્ખિત્તસેદિતમહાવેત્તગ્ગસણ્ઠાનં. ખુદ્દાનુખુદ્દકાનં અબ્ભન્તરગતં વેળુયટ્ઠિપબ્બેસુ પક્ખિત્તસેદિતતનુવેત્તગ્ગસણ્ઠાનં. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતં. ઓકાસતો અટ્ઠીનં અબ્ભન્તરે પતિટ્ઠિતં. પરિચ્છેદતો અટ્ઠીનં અબ્ભન્તરતલેહિ પરિચ્છિન્નં, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૧૯૨. વક્કન્તિ એકબન્ધના દ્વે મંસપિણ્ડિકા. તં વણ્ણતો મન્દરત્તં પાળિભદ્દકટ્ઠિવણ્ણં. સણ્ઠાનતો દારકાનં યમકકીળાગોળકસણ્ઠાનં, એકવણ્ટપટિબદ્ધઅમ્બફલદ્વયસણ્ઠાનં વા. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતં. ઓકાસતો ગલવાટકા નિક્ખન્તેન એકમૂલેન થોકં ગન્ત્વા દ્વિધા ભિન્નેન થૂલન્હારુના વિનિબદ્ધં હુત્વા હદયમંસં પરિક્ખિપિત્વા ઠિતં. પરિચ્છેદતો વક્કં વક્કભાગેન પરિચ્છિન્નં, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૧૯૩. હદયન્તિ હદયમંસં. તં વણ્ણતો રત્તપદુમપત્તપિટ્ઠિવણ્ણં. સણ્ઠાનતો બાહિરપત્તાનિ અપનેત્વા અધોમુખં ઠપિતપદુમમકુળસણ્ઠાનં. બહિ મટ્ઠં, અન્તો કોસાતકીફલસ્સ અબ્ભન્તરસદિસં. પઞ્ઞવન્તાનં થોકં વિકસિતં, મન્દપઞ્ઞાનં મકુળિતમેવ. અન્તો ચસ્સ પુન્નાગટ્ઠિપતિટ્ઠાનમત્તો આવાટકો હોતિ, યત્થ અદ્ધપસતમત્તં લોહિતં સણ્ઠાતિ, યં નિસ્સાય મનોધાતુ ચ મનોવિઞ્ઞાણધાતુ ચ વત્તન્તિ. તં પનેતં રાગચરિતસ્સ રત્તં હોતિ, દોસચરિતસ્સ કાળકં, મોહચરિતસ્સ મંસધોવનઉદકસદિસં, વિતક્કચરિતસ્સ કુલત્થયૂસવણ્ણં, સદ્ધાચરિતસ્સ કણિકારપુપ્ફવણ્ણં, પઞ્ઞાચરિતસ્સ અચ્છં વિપ્પસન્નં અનાવિલં પણ્ડરં પરિસુદ્ધં નિદ્ધોતજાતિમણિ વિય જુતિમન્તં

ખાયતિ. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતં. ઓકાસતો સરીરબ્ભન્તરે દ્વિન્નં થનાનં મજ્ઝે પતિટ્ઠિતં. પરિચ્છેદતો હદયં હદયભાગેન પરિચ્છિન્નં, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૧૯૪. યકનન્તિ યમકમંસપટલં. તં વણ્ણતો રત્તં પણ્ડુકધાતુકં નાતિરત્તકુમુદસ્સ પત્તપિટ્ઠિવણ્ણં. સણ્ઠાનતો મૂલે એકં અગ્ગે યમકં કોવિળારપત્તસણ્ઠાનં. તઞ્ચ દન્ધાનં એકમેવ હોતિ મહન્તં, પઞ્ઞવન્તાનં દ્વે વા તીણિ વા ખુદ્દકાનિ. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતં, ઓકાસતો દ્વિન્નં થનાનં અબ્ભન્તરે દક્ખિણપસ્સં નિસ્સાય ઠિતં. પરિચ્છેદતો યકનં યકનભાગેન પરિચ્છિન્નં, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૧૯૫. કિલોમકન્તિ પટિચ્છન્નાપટિચ્છન્નભેદતો દુવિધં પરિયોનહનમંસં. તં દુવિધમ્પિ વણ્ણતો સેતં દુકૂલપિલોતિકવણ્ણં. સણ્ઠાનતો અત્તનો ઓકાસસણ્ઠાનં. દિસતો પટિચ્છન્નકિલોમકં ઉપરિમાય દિસાય. ઇતરં દ્વીસુ દિસાસુ જાતં. ઓકાસતો પટિચ્છન્નકિલોમકં હદયઞ્ચ વક્કઞ્ચ પટિચ્છાદેત્વા, અપ્પટિચ્છન્નકિલોમકં સકલસરીરે ચમ્મસ્સ હેટ્ઠતો મંસં પરિયોનન્ધિત્વા ઠિતં. પરિચ્છેદતો હેટ્ઠા મંસેન, ઉપરિ ચમ્મેન, તિરિયં કિલોમકભાગેન પરિચ્છિન્નં, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૧૯૬. પિહકન્તિ ઉદરજિવ્હામંસં. તં વણ્ણતો નીલં નિગ્ગુણ્ડિપુપ્ફવણ્ણં. સણ્ઠાનતો સત્તઙ્ગુલપ્પમાણં અબન્ધનં કાળવચ્છકજિવ્હાસણ્ઠાનં. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતં. ઓકાસતો હદયસ્સ વામપસ્સે ઉદરપટલસ્સ મત્થકપસ્સં નિસ્સાય ઠિતં, યસ્મિં પહરણપ્પહારેન બહિનિક્ખન્તે સત્તાનં જીવિતક્ખયો હોતિ. પરિચ્છેદતો પિહકભાગેન પરિચ્છિન્નં, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૧૯૭. પપ્ફાસન્તિ દ્વત્તિંસમંસખણ્ડપ્પભેદં પપ્ફાસમંસં. તં વણ્ણતો રત્તં નાતિપક્કઉદુમ્બરફલવણ્ણં. સણ્ઠાનતો વિસમચ્છિન્નબહલપૂવખણ્ડસણ્ઠાનં. અબ્ભન્તરે અસિતપીતાનં અભાવે ઉગ્ગતેન કમ્મજતેજુસ્માના અબ્ભાહતત્તા સંખાદિતપલાલપિણ્ડમિવ નિરસં નિરોજં. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતં. ઓકાસતો સરીરબ્ભન્તરે દ્વિન્નં થનાનં અન્તરે હદયઞ્ચ યકનઞ્ચ ઉપરિ છાદેત્વા ઓલમ્બન્તં ઠિતં. પરિચ્છેદતો પપ્ફાસભાગેન પરિચ્છિન્નં, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૧૯૮. અન્તન્તિ પુરિસસ્સ દ્વત્તિંસહત્થા ઇત્થિયા અટ્ઠવીસતિહત્થા એકવીસતિયા ઠાનેસુ ઓભગ્ગા અન્તવટ્ટિ. તદેતં વણ્ણતો સેતં સક્ખરસુધાવણ્ણં. સણ્ઠાનતો લોહિતદોણિયં આભુજિત્વા ઠપિતસીસચ્છિન્નસપ્પસણ્ઠાનં. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતં. ઓકાસતો ઉપરિ ગલવાટકે હેટ્ઠા ચ કરીસમગ્ગે વિનિબન્ધત્તા ગલવાટકકરીસમગ્ગપરિયન્તે સરીરબ્ભન્તરે ઠિતં. પરિચ્છેદતો અન્તભાગેન પરિચ્છિન્નં, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૧૯૯. અન્તગુણન્તિ અન્તભોગટ્ઠાનેસુ બન્ધનં. તં વણ્ણતો સેતં દકસીતલિકમૂલવણ્ણં. સણ્ઠાનતો દકસીતલિકમૂલસણ્ઠાનમેવ. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતં. ઓકાસતો કુદ્દાલફરસુકમ્માદીનિ કરોન્તાનં યન્તાકડ્ઢનકાલે યન્તસુત્તકમિવ યન્તફલકાનિ અન્તભોગે એકતો અગળન્તે આબન્ધિત્વા પાદપુઞ્છનરજ્જુમણ્ડલકસ્સ અન્તરા સંસિબ્બિત્વા ઠિતરજ્જુકા વિય એકવીસતિયા અન્તભોગાનં અન્તરા ઠિતં. પરિચ્છેદતો અન્તગુણભાગેન પરિચ્છિન્નં, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૨૦૦. ઉદરિયન્તિ ઉદરે ભવં અસિતપીતખાયિતસાયિતં. તં વણ્ણતો અજ્ઝોહટાહારવણ્ણં. સણ્ઠાનતો પરિસ્સાવને સિથિલબદ્ધતણ્ડુલસણ્ઠાનં. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતં. ઓકાસતો ઉદરે ઠિતં.

ઉદરં નામ ઉભતો નિપ્પીળિયમાનસ્સ અલ્લસાટકસ્સ મજ્ઝે સઞ્જાતફોટકસદિસં અન્તપટલં, બહિ મટ્ઠં, અન્તો મંસકસમ્બુપલિવેઠનકિલિટ્ઠપાવારકપુપ્ફકસદિસં, કુથિતપનસતચસ્સ અબ્ભન્તરસદિસન્તિપિ વત્તું વટ્ટતિ, યત્થ તક્કોટકા ગણ્ડુપ્પાદકા તાલહીરકા સૂચિમુખકા પટતન્તસુત્તકા ઇચ્ચેવમાદિદ્વત્તિંસકુલપ્પભેદા કિમયો આકુલબ્યાકુલા સણ્ડસણ્ડચારિનો હુત્વા નિવસન્તિ, યે પાનભોજનાદિમ્હિ અવિજ્જમાને ઉલ્લઙ્ઘિત્વા વિરવન્તા હદયમંસં અભિહનન્તિ, પાનભોજનાદિઅજ્ઝોહરણવેલાયઞ્ચ ઉદ્ધંમુખા હુત્વા પઠમજ્ઝોહટે દ્વે તયો આલોપે તુરિતતુરિતા વિલુપ્પન્તિ, યં તેસં કિમીનં સૂતિઘરં વચ્ચકુટિ ગિલાનસાલા સુસાનઞ્ચ હોતિ. યત્થ સેય્યથાપિ નામ ચણ્ડાલગામદ્વારે ચન્દનિકાય નિદાઘસમયે થૂલફુસિતકે દેવે વસ્સન્તે ઉદકેન વુય્હમાનં મુત્તકરીસચમ્મઅટ્ઠિન્હારુખણ્ડખેળસિઙ્ઘાણિકાલોહિતપ્પભુતિનાનાકુણપજાતં નિપતિત્વા કદ્દમોદકાલુળિતં દ્વીહતીહચ્ચયેન સઞ્જાતકિમિકુલં સૂરિયાતપસન્તાપવેગકુથિતં ઉપરિ ફેણપુપ્ફુળકે મુઞ્ચન્તં અભિનીલવણ્ણં પરમદુગ્ગન્ધજેગુચ્છં નેવ ઉપગન્તું, ન દટ્ઠું અરહરૂપતં આપજ્જિત્વા તિટ્ઠતિ, પગેવ ઘાયિતું વા સાયિતું વા, એવમેવ નાનપ્પકારં પાનભોજનાદિદન્તમુસલસઞ્ચુણ્ણિતં જિવ્હાહત્થપરિવત્તિતખેળલાલાપલિબુદ્ધં તઙ્ખણવિગતવણ્ણગન્ધરસાદિસમ્પદં તન્તવાયખલિસુવાનવમથુસદિસં નિપતિત્વા પિત્તસેમ્હવાતપલિવેઠિતં હુત્વા ઉદરગ્ગિસન્તાપવેગકુથિતં કિમિકુલાકુલં ઉપરૂપરિ ફેણપુપ્ફુળકાનિ મુઞ્ચન્તં પરમકસમ્બુદુગ્ગન્ધજેગુચ્છભાવં આપજ્જિત્વા તિટ્ઠતિ. યં સુત્વાપિ પાનભોજનાદીસુ અમનુઞ્ઞતા સણ્ઠાતિ, પગેવ પઞ્ઞાચક્ખુના અવલોકેત્વા. યત્થ ચ પતિતં પાનભોજનાદિ પઞ્ચધા વિવેકં ગચ્છતિ, એકં ભાગં પાણકા ખાદન્તિ, એકં ભાગં ઉદરગ્ગિ ઝાપેતિ, એકો ભાગો મુત્તં હોતિ, એકો ભાગો કરીસં, એકો ભાગો રસભાવં આપજ્જિત્વા સોણિતમંસાદીનિ ઉપબ્રૂહયતિ.

પરિચ્છેદતો ઉદરપટલેન ચેવ ઉદરિયભાગેન ચ પરિચ્છિન્નં. અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૨૦૧. કરીસન્તિ વચ્ચં. તં વણ્ણતો યેભુય્યેન અજ્ઝોહટાહારવણ્ણમેવ હોતિ. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાનં. દિસતો હેટ્ઠિમાય દિસાય જાતં. ઓકાસતો પક્કાસયે ઠિતં. **પક્કાસયો** નામ હેટ્ઠાનાભિ-પિટ્ઠિકણ્ટકમૂલાનં અન્તરે અન્તાવસાને ઉબ્બેધેન અટ્ઠઙ્ગુલમત્તો વેળુનાળિકસદિસો, યત્થ સેય્યથાપિ નામ ઉપરિ ભૂમિભાગે પતિતં વસ્સોદકં ઓગળિત્વા હેટ્ઠા ભૂમિભાગં પૂરેત્વા તિટ્ઠતિ, એવમેવ યંકિઞ્ચિ આમાસયે પતિતં પાનભોજનાદિકં ઉદરગ્ગિના ફેણુદ્દેહકં પક્કં પક્કં નિસદાય પિસિતમિવ સણ્હભાવં આપજ્જિત્વા અન્તબિલેન ઓગળિત્વા ઓગળિત્વા ઓમદ્દિત્વા વેળુપબ્બે પક્ખિપમાનપણ્ડુમત્તિકા વિય સન્નિચિતં હુત્વા તિટ્ઠતિ. પરિચ્છેદતો પક્કાસયપટલેન ચેવ કરીસભાગેન ચ પરિચ્છિન્નં, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૨૦૨. મત્થલુઙ્ગન્તિ સીસકટાહબ્ભન્તરે ઠિતમિઞ્જરાસિ. તં વણ્ણતો સેતં અહિચ્છત્તકપિણ્ડવણ્ણં. દધિભાવં અસમ્પત્તં દુટ્ઠખીરવણ્ણન્તિપિ વત્તું વટ્ટતિ. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાનં. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતં. ઓકાસતો સીસકટાહબ્ભન્તરે ચત્તારો સિબ્બિનિમગ્ગે નિસ્સાય સમોધાનેત્વા ઠપિતા ચત્તારો પિટ્ઠપિણ્ડા વિય સમોહિતં તિટ્ઠતિ. પરિચ્છેદતો સીસકટાહસ્સ અબ્ભન્તરતલેહિ ચેવ મત્થલુઙ્ગભાગેન ચ પરિચ્છિન્નં , અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૨૦૩. પિત્તન્તિ દ્વે પિત્તાનિ બદ્ધપિત્તઞ્ચ અબદ્ધપિત્તઞ્ચ. તત્થ બદ્ધપિત્તં વણ્ણતો બહલમધુકતેલવણ્ણં. અબદ્ધપિત્તં મિલાતઆકુલિપુપ્ફવણ્ણં. સણ્ઠાનતો ઉભયમ્પિ ઓકાસસણ્ઠાનં. દિસતો બદ્ધપિત્તં ઉપરિમાય દિસાય જાતં, ઇતરં દ્વીસુ દિસાસુ જાતં. ઓકાસતો અબદ્ધપિત્તં ઠપેત્વા કેસલોમદન્તનખાનં મંસવિનિમુત્તટ્ઠાનઞ્ચેવ થદ્ધસુક્ખચમ્મઞ્ચ ઉદકમિવ તેલબિન્દુ અવસેસસરીરં બ્યાપેત્વા ઠિતં, યમ્હિ કુપિતે અક્ખીનિ પીતકાનિ હોન્તિ, ભમન્તિ, ગત્તં કમ્પતિ, કણ્ડૂયતિ. બદ્ધપિત્તં હદયપપ્ફાસાનં અન્તરે યકનમંસં નિસ્સાય પતિટ્ઠિતે મહાકોસાતકીકોસકસદિસે પિત્તકોસકે ઠિતં, યમ્હિ કુપિતે સત્તા ઉમ્મત્તકા હોન્તિ, વિપલ્લત્થચિત્તા હિરોત્તપ્પં છડ્ડેત્વા અકાતબ્બં કરોન્તિ, અભાસિતબ્બં ભાસન્તિ, અચિન્તિતબ્બં ચિન્તેન્તિ. પરિચ્છેદતો પિત્તભાગેન પરિચ્છિન્નં, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૨૦૪. સેમ્હન્તિ સરીરબ્ભન્તરે એકપત્થપૂરપ્પમાણં સેમ્હં. તં વણ્ણતો સેતં નાગબલાપણ્ણરસવણ્ણં. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાનં. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતં. ઓકાસતો ઉદરપટલે ઠિતં. યં પાનભોજનાદિઅજ્ઝોહરણકાલે સેય્યથાપિ નામ ઉદકે સેવાલપણકં કટ્ઠે વા કથલે વા પતન્તે છિજ્જિત્વા દ્વિધા હુત્વા પુન અજ્ઝોત્થરિત્વા તિટ્ઠતિ, એવમેવ પાનભોજનાદિમ્હિ નિપતન્તે છિજ્જિત્વા દ્વિધા હુત્વા પુન અજ્ઝોત્થરિત્વા તિટ્ઠતિ, યમ્હિ ચ મન્દીભૂતે પક્કગણ્ડો વિય પૂતિકુક્કુટણ્ડમિવ ચ ઉદરં પરમજેગુચ્છં કુણપગન્ધં હોતિ, તતો ઉગ્ગતેન ચ ગન્ધેન ઉદ્દેકોપિ મુખમ્પિ દુગ્ગન્ધં પૂતિકુણપસદિસં હોતિ. સો ચ પુરિસો અપેહિ દુગ્ગન્ધં વાયસીતિ વત્તબ્બતં આપજ્જતિ, યઞ્ચ વડ્ઢિત્વા બહલત્તમાપન્નં પિધાનફલકમિવ વચ્ચકુટિયં ઉદરપટલસ્સ અબ્ભન્તરેયેવ કુણપગન્ધં સન્નિરુમ્ભિત્વા તિટ્ઠતિ. પરિચ્છેદતો સેમ્હભાગેન પરિચ્છિન્નં, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૨૦૫. પુબ્બોતિ પૂતિલોહિતવસેન પવત્તપુબ્બં. તં વણ્ણતો પણ્ડુપલાસવણ્ણો. મતસરીરે પન પૂતિબહલાચામવણ્ણો હોતિ. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાનો. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ હોતિ. ઓકાસતો પન પુબ્બસ્સ ઓકાસો નામ નિબદ્ધો નત્થિ, યત્થ સો સન્નિચિતો તિટ્ઠેય્ય, યત્ર યત્ર ખાણુકણ્ટકપહરણગ્ગિજાલાદીહિ અભિહતે સરીરપ્પદેસે લોહિતં સણ્ઠહિત્વા પચ્ચતિ, ગણ્ડપીળકાદયો વા ઉપ્પજ્જન્તિ, તત્ર તત્ર તિટ્ઠતિ. પરિચ્છેદતો પુબ્બભાગેન પરિચ્છિન્નો, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૨૦૬. લોહિતન્તિ દ્વે લોહિતાનિ સન્નિચિતલોહિતઞ્ચ સંસરણલોહિતઞ્ચ. તત્થ સન્નિચિતલોહિતં વણ્ણતો નિપક્કબહલલાખારસવણ્ણં. સંસરણલોહિતં અચ્છલાખારસવણ્ણં. સણ્ઠાનતો ઉભયમ્પિ ઓકાસસણ્ઠાનં. દિસતો સન્નિચિતલોહિતં ઉપરિમાય દિસાય જાતં. ઇતરં દ્વિસુ દિસાસુ જાતં. ઓકાસતો સંસરણલોહિતં ઠપેત્વા કેસલોમદન્તનખાનં મંસવિનિમુત્તટ્ઠાનઞ્ચેવ થદ્ધસુક્ખચમ્મઞ્ચ ધમનિજાલાનુસારેન સબ્બં ઉપાદિણ્ણસરીરં ફરિત્વા ઠિતં. સન્નિચિતલોહિતં યકનટ્ઠાનસ્સ હેટ્ઠાભાગં પૂરેત્વા એકપત્થપૂરમત્તં હદયવક્કપપ્ફાસાનં ઉપરિ થોકં થોકં પગ્ઘરન્તં વક્કહદયયકનપપ્ફાસે તેમયમાનં ઠિતં. તસ્મિં હિ વક્કહદયાદીનિ અતેમેન્તે સત્તા પિપાસિતા હોન્તિ. પરિચ્છેદતો લોહિતભાગેન પરિચ્છિન્નં, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૨૦૭. સેદોતિ લોમકૂપાદીહિ પગ્ઘરણકઆપોધાતુ. સો વણ્ણતો વિપ્પસન્નતિલતેલવણ્ણો. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાનો. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતો. ઓકાસતો સેદસ્સોકાસો નામ નિબદ્ધો નત્થિ, યત્થ સો લોહિતં વિય સદા તિટ્ઠેય્ય. યદા પન અગ્ગિસન્તાપસૂરિયસન્તાપઉતુવિકારાદીહિ સરીરં સન્તપતિ, તદા ઉદકતો અબ્બૂળ્હમત્તવિસમચ્છિન્નભિસમુળાલકુમુદનાળકલાપો વિય સબ્બકેસલોમકૂપવિવરેહિ પગ્ઘરતિ, તસ્મા તસ્સ

સણ્ઠાનમ્પિ કેસલોમકૂપવિવરાનઞ્ઞેવ વસેન વેદિતબ્બં. સેદપરિગ્ગણ્હકેન ચ યોગિના કેસલોમકૂપવિવરે પૂરેત્વા ઠિતવસેનેવ સેદો મનસિ કાતબ્બો. પરિચ્છેદતો સેદભાગેન પરિચ્છિન્નો, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

મેદોતિ થિનસિનેહો. સો વણ્ણતો ફાલિતહલિદ્દિવણ્ણો. સણ્ઠાનતો થૂલસરીરસ્સ તાવ ચમ્મમંસન્તરે ઠપિતહલિદ્દિવણ્ણદુકૂલપિલોતિકસણ્ઠાનો હોતિ. કિસસરીરસ્સ જઙ્ઘમંસં ઊરુમંસં પિટ્ઠિકણ્ટકનિસ્સિતં પિટ્ઠિમંસં ઉદરવટ્ટિમંસન્તિ એતાનિ નિસ્સાય દિગુણતિગુણં કત્વા ઠપિતહલિદ્દિવણ્ણદુકૂલપિલોતિકસણ્ઠાનો. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતો. ઓકાસતો થૂલસ્સ સકલસરીરં ફરિત્વા કિસસ્સ જઙ્ઘમંસાદીનિ નિસ્સાય ઠિતો, યં સિનેહસઙ્ખં ગતમ્પિ પરમજેગુચ્છત્તા નેવ મુદ્ધનિ તેલત્થાય, ન નાસતેલાદીનમત્થાય ગણ્હન્તિ. પરિચ્છેદતો હેટ્ઠા મંસેન, ઉપરિ ચમ્મેન, તિરિયં મેદભાગેન પરિચ્છિન્નો, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૨૦૮. **અસ્સૂ**તિ અક્ખીહિ પગ્ઘરણકઆપોધાતુ. તં વણ્ણતો વિપ્પસન્નતિલતેલવણ્ણં. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાનં. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતં. ઓકાસતો અક્ખિકૂપકેસુ ઠિતં. ન ચેતં પિત્તકોસકે પિત્તમિવ અક્ખિકૂપકેસુ સદા સન્નિચિતં તિટ્ઠતિ. યદા પન સત્તા સોમનસ્સજાતા મહાહસિતં હસન્તિ, દોમનસ્સજાતા રોદન્તિ પરિદેવન્તિ, તથારૂપં વા વિસમાહારં આહારેન્તિ, યદા ચ નેસં અક્ખીનિ ધૂમરજપંસુકાદીહિ અભિહઞ્ઞન્તિ. તદા એતેહિ સોમનસ્સદોમનસ્સવિસભાગાહારઉતૂહિ સમુટ્ઠહિત્વા અક્ખિકૂપકે પૂરેત્વા તિટ્ઠતિ વા પગ્ઘરતિ વા. અસ્સુપરિગ્ગણ્હકેન ચ યોગિના અક્ખિકૂપકે પૂરેત્વા ઠિતવસેનેવ પરિગ્ગણ્હિતબ્બં. પરિચ્છેદતો અસ્સુભાગેન પરિચ્છિન્નં, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૨૦૯. **વસા**તિ વિલીનસિનેહો. સા વણ્ણતો નાળિકેરતેલવણ્ણા. આચામે આસિત્તતેલવણ્ણાતિપિ વત્તું વટ્ટતિ. સણ્ઠાનતો ન્હાનકાલે પસન્નઉદકસ્સ ઉપરિ પરિબ્ભમન્તસિનેહબિન્દુવિસટસણ્ઠાના. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતા. ઓકાસતો યેભુય્યેન હત્થતલહત્થપિટ્ઠિપાદતલપાદપિટ્ઠિનાસપુટનલાટઅંસકૂટેસુ ઠિતા. ન ચેસા એતેસુ ઓકાસેસુ સદા વિલીનાવ હુત્વા તિટ્ઠતિ. યદા પન અગ્ગિસન્તાપસૂરિયસન્તાપઉતુવિસભાગધાતુવિસભાગેહિ તે પદેસા ઉસ્માજાતા હોન્તિ, તદા તત્થ ન્હાનકાલે પસન્નઉદકૂપરિ સિનેહબિન્દુવિસટો વિય ઇતો ચિતો ચ સઞ્ચરતિ. પરિચ્છેદતો વસાભાગેન પરિચ્છિન્ના, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોયેવ.

૨૧૦. **ખેળો**તિ અન્તોમુખે ફેણમિસ્સા આપોધાતુ. સો વણ્ણતો સેતો ફેણવણ્ણો. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાનો. ફેણસણ્ઠાનોતિપિ વત્તું વટ્ટતિ. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતો. ઓકાસતો ઉભોહિ કપોલપસ્સેહિ ઓરુય્હ જિવ્હાય ઠિતો. ન ચેસ એત્થ સદા સન્નિચિતો હુત્વા તિટ્ઠતિ. યદા પન સત્તા તથારૂપમાહારં પસ્સન્તિ વા સરન્તિ વા, ઉણ્હતિત્તકટુકલોણમ્બિલાનં વા કિઞ્ચિ મુખે ઠપેન્તિ, યદા વા નેસં હદયં આગિલાયતિ, કિસ્મિઞ્ચિ દેવ વા જિગુચ્છા ઉપ્પજ્જતિ, તદા ખેળો ઉપ્પજ્જિત્વા ઉભોહિ કપોલપસ્સેહિ ઓરુય્હ જિવ્હાય સણ્ઠાતિ. અગ્ગજિવ્હાય ચેસ તનુકો હોતિ, મૂલજિવ્હાય બહલો, મુખે પક્ખિત્તઞ્ચ પુથુકં વા તણ્ડુલં વા અઞ્ઞં વા કિઞ્ચિ ખાદનીયં નદીપુલિને ખતકૂપકસલિલં વિય પરિક્ખયં અગચ્છન્તોવ તેમેતું સમત્થો હોતિ. પરિચ્છેદતો ખેળભાગેન પરિચ્છિન્નો, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોવ.

૨૧૧. **સિઙ્ઘાણિકા**તિ મત્થલુઙ્ગતો પગ્ઘરણકઅસુચિ. સા વણ્ણતો તરુણતાલટ્ઠિમિઞ્જવણ્ણા. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાના. દિસતો ઉપરિમાય દિસાય જાતા. ઓકાસતો નાસાપુટે પૂરેત્વા ઠિતા. ન ચેસા એત્થ સદા

સન્નિચિતા હુત્વા તિટ્ઠતિ, અથ ખો યથા નામ પુરિસો પદુમિનિપત્તે દધિં બન્ધિત્વા હેટ્ઠા કણ્ટકેન વિજ્ઝેય્ય, અથાનેન છિદ્દેન દધિમુત્તં ગળિત્વા બહિ પતેય્ય, એવમેવ યદા સત્તા રોદન્તિ, વિસભાગાહારઉતુવસેન વા સઞ્જાતધાતુખોભા હોન્તિ, તદા અન્તો સીસતો પૂતિસેમ્હભાવમાપન્નં મત્થલુઙ્ગં ગળિત્વા તાલુમત્થકવિવરેન ઓતરિત્વા નાસાપુટે પૂરેત્વા તિટ્ઠતિ વા પગ્ઘરતિ વા. સિઙ્ઘાણિકા પરિગ્ગણ્હકેન ચ યોગિના નાસાપુટે પૂરેત્વા ઠિતવસેનેવ પરિગ્ગણ્હિતબ્બા. પરિચ્છેદતો સિઙ્ઘાણિકાભાગેન પરિચ્છિન્ના, અયમસ્સા સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોવ.

૨૧૨. લસિકાતિ સરીરસન્ધીનં અબ્ભન્તરે પિચ્છિલકુણપં. સા વણ્ણતો કણિકારનિય્યાસવણ્ણા. સણ્ઠાનતો ઓકાસસણ્ઠાના. દિસતો દ્વીસુ દિસાસુ જાતા. ઓકાસતો અટ્ઠિસન્ધીનં અબ્ભઞ્જનકિચ્ચં સાધયમાના અસીતિસતસન્ધીનં અબ્ભન્તરે ઠિતા. યસ્સ ચેસા મન્દા હોતિ, તસ્સ ઉટ્ઠહન્તસ્સ નિસીદન્તસ્સ અભિક્કમન્તસ્સ પટિક્કમન્તસ્સ સમિઞ્જન્તસ્સ પસારેન્તસ્સ અટ્ઠિકાનિ કટકટાયન્તિ, અચ્છરાસદ્દં કરોન્તો વિય સઞ્ચરતિ. એકયોજનદ્વિયોજનમત્તં અદ્ધાનં ગતસ્સ વાયોધાતુ કુપ્પતિ, ગત્તાનિ દુક્ખન્તિ. યસ્સ પન બહુકા હોન્તિ, તસ્સ ઉટ્ઠાનનિસજ્જાદીસુ ન અટ્ઠીનિ કટકટાયન્તિ, દીઘમ્પિ અદ્ધાનં ગતસ્સ ન વાયોધાતુ કુપ્પતિ, ન ગત્તાનિ દુક્ખન્તિ. પરિચ્છેદતો લસિકાભાગેન પરિચ્છિન્ના, અયમસ્સા સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોવ.

૨૧૩. મુત્તન્તિ મુત્તરસં. તં વણ્ણતો માસખારોદકવણ્ણં. સણ્ઠાનતો અધોમુખટ્ઠપિતઉદકકુમ્ભઅબ્ભન્તરગતઉદકસણ્ઠાનં. દિસતો હેટ્ઠિમાય દિસાય જાતં. ઓકાસતો વત્થિસ્સ અબ્ભન્તરે ઠિતં. **વત્થિ** નામ વત્થિ પુટો વુચ્ચતિ. યત્થ સેય્યથાપિ ચન્દનિકાય પક્ખિત્તે અમુખે રવણઘટે ચન્દનિકારસો પવિસતિ, ન ચસ્સ પવિસનમગ્ગો પઞ્ઞાયતિ , એવમેવ સરીરતો મુત્તં પવિસતિ, ન ચસ્સ પવિસનમગ્ગો પઞ્ઞાયતિ, નિક્ખમનમગ્ગો પન પાકટો હોતિ. યમ્હિ ચ મુત્તસ્સ ભરિતે પસ્સાવં કરોમાતિ સત્તાનં આયૂહનં હોતિ. પરિચ્છેદતો વત્થિઅબ્ભન્તરેન ચેવ મુત્તભાગેન ચ પરિચ્છિન્નં, અયમસ્સ સભાગપરિચ્છેદો. વિસભાગપરિચ્છેદો પન કેસસદિસોવ.

૨૧૪. એવઞ્હિ કેસાદિકે કોટ્ઠાસે વણ્ણસણ્ઠાનદિસોકાસપરિચ્છેદવસેન વવત્થપેત્વા અનુપુબ્બતો નાતિસીઘતોતિઆદિના નયેન વણ્ણસણ્ઠાનગન્ધાસયોકાસવસેન પઞ્ચધા પટિક્કૂલા પટિક્કૂલાતિ મનસિકરોતો પણ્ણત્તિસમતિક્કમાવસાને સેય્યથાપિ ચક્ખુમતો પુરિસસ્સ દ્વત્તિંસવણ્ણાનં કુસુમાનં એકસુત્તકગન્થિતં માલં ઓલોકેન્તસ્સ સબ્બપુપ્ફાનિ અપુબ્બાપરિયમિવ પાકટાનિ હોન્તિ, એવમેવ અત્થિ ઇમસ્મિં કાયે કેસાતિ ઇમં કાયં ઓલોકેન્તસ્સ સબ્બે તે ધમ્મા અપુબ્બાપરિયાવ પાકટા હોન્તિ. તેન વુત્તં મનસિકારકોસલ્લકથાયં ‘‘આદિકમ્મિકસ્સ હિ કેસાતિ મનસિકરોતો મનસિકારો ગન્ત્વા મુત્તન્તિ ઇમં પરિયોસાનકોટ્ઠાસમેવ આહચ્ચ તિટ્ઠતી’’તિ.

સચે પન બહિદ્ધાપિ મનસિકારં ઉપસંહરતિ, અથસ્સ એવં સબ્બકોટ્ઠાસેસુ પાકટીભૂતેસુ આહિણ્ડન્તા મનુસ્સતિરચ્છાનાદયો સત્તાકારં વિજહિત્વા કોટ્ઠાસરાસિવસેનેવ ઉપટ્ઠહન્તિ, તેહિ ચ અજ્ઝોહરિયમાનં પાનભોજનાદિ કોટ્ઠાસરાસિમ્હિ પક્ખિપમાનમિવ ઉપટ્ઠાતિ.

અથસ્સ અનુપુબ્બમુઞ્ચનાદિવસેન પટિક્કૂલા પટિક્કૂલાતિ પુનપ્પુનં મનસિકરોતો અનુક્કમેન અપ્પના ઉપ્પજ્જતિ. તત્થ કેસાદીનં વણ્ણસણ્ઠાનદિસોકાસપરિચ્છેદવસેન ઉપટ્ઠાનં ઉગ્ગહનિમિત્તં. સબ્બાકારતો

પટિક્કૂલવસેન ઉપટ્ઠાનં પટિભાગનિમિત્તં. તં આસેવતો ભાવયતો વુત્તનયેન અસુભકમ્મટ્ઠાનેસુ વિય પઠમજ્ઝાનવસેનેવ અપ્પના ઉપ્પજ્જતિ.

સા યસ્સ એકોવ કોટ્ઠાસો પાકટો હોતિ, એકસ્મિં વા કોટ્ઠાસે અપ્પનં પત્વા પુન અઞ્ઞસ્મિં યોગં ન કરોતિ, તસ્સ એકાવ ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ પન અનેકે કોટ્ઠાસા પાકટા હોન્તિ, એકસ્મિં વા ઝાનં પત્વા પુન અઞ્ઞસ્મિંપિ યોગં કરોતિ, તસ્સ મલ્લકત્થેરસ્સ વિય કોટ્ઠાસગણનાય પઠમજ્ઝાનાનિ નિબ્બત્તન્તિ.

સો કિરાયસ્મા દીઘભાણકઅભયત્થેરં હત્થે ગહેત્વા ‘‘આવુસો અભય, ઇમં તાવ પઞ્હં ઉગ્ગણ્હાહી’’તિ વત્વા આહ – ‘‘મલ્લકત્થેરો દ્વત્તિંસકોટ્ઠાસેસુ દ્વત્તિંસાય પઠમજ્ઝાનાનં લાભી. સચે રત્તિં એકં, દિવા એકં સમાપજ્જતિ, અતિરેકદ્ધમાસેન પુન સમ્પજ્જતિ, સચે પન દેવસિકં એકં સમાપજ્જતિ, અતિરેકમાસેન પુન સમ્પજ્જતી’’તિ.

એવં પઠમજ્ઝાનવસેન ઇજ્ઝમાનમ્પિ ચેતં કમ્મટ્ઠાનં વણ્ણસણ્ઠાનાદીસુ સતિબલેન ઇજ્ઝનતો કાયગતાસતીતિ વુચ્ચતિ.

ઇમઞ્ચ કાયગતાસતિમનુયુત્તો ભિક્ખુ અરતિરતિસહો હોતિ, ન ચ નં અરતિ સહતિ, ઉપ્પન્નં અરતિં અભિભુય્ય અભિભુય્ય વિહરતિ. ભયભેરવસહો હોતિ, ન ચ નં ભયભેરવં સહતિ, ઉપ્પન્નં ભયભેરવં અભિભુય્ય અભિભુય્ય વિહરતિ. ખમો હોતિ સીતસ્સ ઉણ્હસ્સ ...પે॰... પાણહરાનં અધિવાસકજાતિકો હોતિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૫૯). કેસાદીનં વણ્ણભેદં નિસ્સાય ચતુન્નં ઝાનાનં લાભી હોતિ. છ અભિઞ્ઞા પટિવિજ્ઝતિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૫૯).

> તસ્મા હવે અપ્પમત્તો, અનુયુઞ્જેથ પણ્ડિતો;
> એવં અનેકાનિસંસં, ઇમં કાયગતાસતિન્તિ.

ઇદં કાયગતાસતિયં વિત્થારકથામુખં.

આનાપાનસ્સતિકથા

૨૧૫. ઇદાનિ યં તં ભગવતા ‘‘અયમ્પિ ખો, ભિક્ખવે, આનાપાનસ્સતિસમાધિ ભાવિતો બહુલીકતો સન્તો ચેવ પણીતો ચ અસેચનકો ચ સુખો ચ વિહારો, ઉપ્પન્નુપ્પન્ને ચ પાપકે અકુસલે ધમ્મે ઠાનસો અન્તરધાપેતિ વૂપસમેતી’’તિ એવં પસંસિત્વા –

> ‘‘કથં ભાવિતો ચ, ભિક્ખવે, આનાપાનસ્સતિસમાધિ કથં બહુલીકતો સન્તો ચેવ પણીતો ચ અસેચનકો ચ સુખો ચ વિહારો, ઉપ્પન્નુપ્પન્ને ચ પાપકે અકુસલે ધમ્મે ઠાનસો અન્તરધાપેતિ વૂપસમેતિ? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ અરઞ્ઞગતો વા રુક્ખમૂલગતો વા સુઞ્ઞાગારગતો વા નિસીદતિ પલ્લઙ્કં આભુજિત્વા ઉજું કાયં પણિધાય પરિમુખં સતિં ઉપટ્ઠપેત્વા, સો સતોવ અસ્સસતિ સતો પસ્સસતિ. દીઘં વા અસ્સસન્તો દીઘં અસ્સસામીતિ પજાનાતિ. દીઘં વા પસ્સસન્તો...પે॰... રસ્સં વા અસ્સસન્તો...પે॰... રસ્સં વા પસ્સસન્તો રસ્સં પસ્સસામીતિ પજાનાતિ. સબ્બકાયપટિસંવેદી અસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતિ. સબ્બકાયપટિસંવેદી પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતિ. પસ્સમ્ભયં કાયસઙ્ખારં અસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતિ. પસ્સમ્ભયં કાયસઙ્ખારં પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતિ. પીતિપટિસંવેદી... સુખપટિસંવેદી... ચિત્તસઙ્ખારપટિસંવેદી... પસ્સમ્ભયં ચિત્તસઙ્ખારં... ચિત્તપટિસંવેદી... અભિપ્પમોદયં ચિત્તં... સમાદહં ચિત્તં...

વિમોચયં ચિત્તં ... અનિચ્ચાનુપસ્સી... વિરાગાનુપસ્સી... નિરોધાનુપસ્સી. પટિનિસ્સગ્ગાનુપસ્સી અસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતિ. પટિનિસ્સગ્ગાનુપસ્સી પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતી''તિ –

એવં સોળસવત્થુકં આનાપાનસ્સતિકમ્મટ્ઠાનં નિદ્દિટ્ઠં. તસ્સ ભાવનાનયો અનુપ્પત્તો. સો પન યસ્મા પાળિવણ્ણનાનુસારેનેવ વુચ્ચમાનો સબ્બાકારપરિપૂરો હોતિ. તસ્મા અયમેત્થ પાળિવણ્ણનાપુબ્બઙ્ગમો નિદ્દેસો.

૨૧૬. કથં ભાવિતો ચ, ભિક્ખવે, આનાપાનસ્સતિ સમાધીતિ એત્થ તાવ **કથન્તિ** આનાપાનસ્સતિસમાધિભાવનં નાનપ્પકારતો વિત્થારેતુકમ્યતાપુચ્છા. **ભાવિતો ચ ભિક્ખવે આનાપાનસ્સતિસમાધી**તિ નાનપ્પકારતો વિત્થારેતુકમ્યતાય પુટ્ઠધમ્મનિદસ્સનં. કથં બહુલીકતો...પે॰... વૂપસમેતીતિ એત્થાપિ એસેવ નયો. તત્થ **ભાવિતો**તિ ઉપ્પાદિતો વડ્ઢિતો વા. **આનાપાનસ્સતિસમાધી**તિ આનાપાનપરિગ્ગાહિકાય સતિયા સદ્ધિં સમ્પયુત્તો સમાધિ. આનાપાનસ્સતિયં વા સમાધિ આનાપાનસ્સતિસમાધિ. **બહુલીકતો**તિ પુનપ્પુનં કતો. **સન્તોચેવ પણીતો ચા**તિ સન્તો ચેવ પણીતો ચેવ. ઉભયત્થ એવ સદ્દેન નિયમો વેદિતબ્બો. કિં વુત્તં હોતિ? અયઞ્હિ યથા અસુભકમ્મટ્ઠાનં કેવલં પટિવેધવસેન સન્તઞ્ચ પણીતઞ્ચ, ઓળારિકારમ્મણત્તા પન પટિક્કૂલારમ્મણત્તા ચ આરમ્મણવસેન નેવ સન્તં ન પણીતં, ન એવં કેનચિ પરિયાયેન અસન્તો વા અપણીતો વા, અથ ખો આરમ્મણસન્તતાયપિ સન્તો વૂપસન્તો નિબ્બુતો, પટિવેધસઙ્ખાતઅઙ્ગસન્તતાયપિ. આરમ્મણપણીતતાયપિ પણીતો અતિત્તિકરો, અઙ્ગપણીતતાયપીતિ. તેન વુત્તં ''સન્તો ચેવ પણીતો ચા''તિ.

અસેચનકો ચ સુખો ચ વિહારોતિ એત્થ પન નાસ્સ સેચનન્તિ **અસેચનકો**, અનાસિત્તકો અબ્બોકિણ્ણો પાટિયેક્કો આવેણિકો. નત્થિ એત્થ પરિકમ્મેન વા ઉપચારેન વા સન્તતા. આદિસમન્નાહારતો પભુતિ અત્તનો સભાવેનેવ સન્તો ચ પણીતો ચાતિ અત્થો. કેચિ પન અસેચનકોતિ અનાસિત્તકો ઓજવન્તો સભાવેનેવ મધુરોતિ વદન્તિ. એવં અયં **અસેચનકો ચ**, અપ્પિતપ્પિતક્ખણે કાયિકચેતસિકસુખપટિલાભાય સંવત્તનતો **સુખો ચ વિહારો**તિ વેદિતબ્બો. **ઉપ્પન્નુપ્પન્ને**તિ અવિક્ખમ્ભિતે અવિક્ખમ્ભિતે. **પાપકે**તિ લામકે. **અકુસલે ધમ્મે**તિ અકોસલ્લસમ્ભૂતે ધમ્મે. **ઠાનસો અન્તરધાપેતી**તિ ખણેનેવ અન્તરધાપેતિ વિક્ખમ્ભેતિ. **વૂપસમેતી**તિ સુટ્ઠુ ઉપસમેતિ. નિબ્બેધભાગિયત્તા વા અનુપુબ્બેન અરિયમગ્ગવુડ્ઢિપ્પત્તો સમુચ્છિન્દતિ, પટિપ્પસ્સમ્ભેતીતિ વુત્તં હોતિ.

અયં પનેત્થ સઙ્ખેપત્થો. ભિક્ખવે, કેન પકારેન કેનાકારેન કેન વિધિના ભાવિતો આનાપાનસ્સતિસમાધિ કેન પકારેન બહુલીકતો સન્તો ચેવ...પે॰... વૂપસમેતીતિ.

૨૧૭. ઇદાનિ તમત્થં વિત્થારેન્તો ''ઇધ, ભિક્ખવે''તિઆદિમાહ. તત્થ **ઇધ ભિક્ખવે ભિક્ખૂ**તિ ભિક્ખવે, ઇમસ્મિં સાસને ભિક્ખુ. અયઞ્હિ એત્થ **ઇધ**સદ્દો સબ્બપ્પકારઆનાપાનસ્સતિસમાધિનિબ્બત્તકસ્સ પુગ્ગલસ્સ સન્નિસ્સયભૂતસાસનપરિદીપનો અઞ્ઞસાસનસ્સ તથાભાવપટિસેધનો ચ. વુત્તઞ્હેતં – ઇધેવ, ભિક્ખવે, સમણો... પે॰... સુઞ્ઞા પરપ્પવાદા સમણેભિ અઞ્ઞેહી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૩૯). તેન વુત્તં ''ઇમસ્મિં સાસને ભિક્ખૂ''તિ.

અરઞ્ઞગતો વા...પે॰... સુઞ્ઞાગારગતો વાતિ ઇદમસ્સ આનાપાનસ્સતિસમાધિભાવનાનુરૂપસેનાસનપરિગ્ગહપરિદીપનં. ઇમસ્સ હિ ભિક્ખુનો દીઘરત્તં રૂપાદીસુ આરમ્મણેસુ અનુવિસટં ચિત્તં આનાપાનસ્સતિસમાધિઆરમ્મણં અભિરુહિતું ન ઇચ્છતિ, કૂટગોણયુત્તરથો વિય

ઉપ્પથમેવ ધાવતિ. તસ્મા સેય્યથાપિ નામ ગોપો કૂટધેનુયા સબ્બં ખીરં પિવિત્વા વડ્ઢિતં કૂટવચ્છં દમેતુકામો ધેનુતો અપનેત્વા એકમન્તે મહન્તં થમ્ભં નિખણિત્વા તત્થ યોત્તેન બન્ધેય્ય, અથસ્સ સો વચ્છો ઇતો ચિતો ચ વિપ્ફન્દિત્વા પલાયિતું અસક્કોન્તો તમેવ થમ્ભં ઉપનિસીદેય્ય વા ઉપનિપજ્જેય્ય વા, એવમેવ ઇમિનાપિ ભિક્ખુના દીઘરત્તં રૂપારમ્મણાદિરસપાનવડ્ઢિતં દુટ્ઠચિત્તં દમેતુકામેન રૂપાદિઆરમ્મણતો અપનેત્વા અરઞ્ઞં વા... પે॰... સુઞ્ઞાગારં વા પવેસેત્વા તત્થ અસ્સાસપસ્સાસથમ્ભે સતિયોત્તેન બન્ધિતબ્બં. એવમસ્સ તં ચિત્તં ઇતો ચિતો ચ વિપ્ફન્દિત્વાપિ પુબ્બે આચિણ્ણારમ્મણં અલભમાનં સતિયોત્તં છિન્દિત્વા પલાયિતું અસક્કોન્તં તમેવારમ્મણં ઉપચારપ્પનાવસેન ઉપનિસીદતિ ચેવ ઉપનિપજ્જતિ ચ. તેનાહુ પોરાણા –

''યથા થમ્ભે નિબન્ધેય્ય, વચ્છં દમં નરો ઇધ;
બન્ધેય્યેવં સકં ચિત્તં, સતિયારમ્મણે દળ્હ''ન્તિ. (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૬૫; દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૩૭૪; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૦૭);

એવમસ્સેતં સેનાસનં ભાવનાનુરૂપં હોતિ. તેન વુત્તં ''ઇદમસ્સ આનાપાનસ્સતિસમાધિભાવનાનુરૂપસેનાસનપરિગ્ગહપરિદીપન''ન્તિ.

અથ વા યસ્મા ઇદં કમ્મટ્ઠાનપ્પભેદે મુદ્ધભૂતં સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધબુદ્ધસાવકાનં વિસેસાધિગમદિટ્ઠધમ્મસુખવિહારપદટ્ઠાનં આનાપાનસ્સતિકમ્મટ્ઠાનં ઇત્થિપુરિસહત્થિઅસ્સાદિસદ્દસમાકુલં ગામન્તં અપરિચ્ચજિત્વા ન સુકરં ભાવેતું, સદ્દકણ્ટકત્તા ઝાનસ્સ. અગામકે પન અરઞ્ઞે સુકરં યોગાવચરેન ઇદં કમ્મટ્ઠાનં પરિગ્ગહેત્વા આનાપાનચતુત્થજ્ઝાનં નિબ્બત્તેત્વા તદેવ પાદકં કત્વા સઙ્ખારે સમ્મસિત્વા અગ્ગફલં અરહત્તં સમ્પાપુણિતું. તસ્માસ્સ અનુરૂપસેનાસનં દસ્સેન્તો ભગવા ''અરઞ્ઞગતો વા''તિઆદિમાહ.

વત્થુવિજ્જાચરિયો વિય હિ ભગવા, સો યથા વત્થુવિજ્જાચરિયો નગરભૂમિં પસ્સિત્વા સુટ્ઠુ ઉપપરિક્ખિત્વા ''એત્થ નગરં માપેથા''તિ ઉપદિસતિ, સોત્થિના ચ નગરે નિટ્ઠિતે રાજકુલતો મહાસક્કારં લભતિ, એવમેવ યોગાવચરસ્સ અનુરૂપસેનાસનં ઉપપરિક્ખિત્વા ''એત્થ કમ્મટ્ઠાનં અનુયુઞ્જિતબ્બ''ન્તિ ઉપદિસતિ, તતો તત્થ કમ્મટ્ઠાનં અનુયુત્તેન યોગિના કમેન અરહત્તે પત્તે ''સમ્માસમ્બુદ્ધો વત સો ભગવા''તિ મહન્તં સક્કારં લભતિ.

અયં પન ભિક્ખુ દીપિસદિસોતિ વુચ્ચતિ. યથા હિ મહાદીપિરાજા અરઞ્ઞે તિણગહનં વા વનગહનં વા પબ્બતગહનં વા નિસ્સાય નિલીયિત્વા વનમહિંસગોકણ્ણસૂકરાદયો મિગે ગણ્હાતિ, એવમેવ અયં અરઞ્ઞાદીસુ કમ્મટ્ઠાનં અનુયુઞ્જન્તો ભિક્ખુ યથાક્કમેન સોતાપત્તિસકદાગામિઅનાગામિઅરહત્તમગ્ગે ચેવ અરિયફલઞ્ચ ગણ્હતીતિ વેદિતબ્બો. તેનાહુ પોરાણા –

''યથાપિ દીપિકો નામ, નિલીયિત્વા ગણ્હતી મિગે;
તથેવાયં બુદ્ધપુત્તો, યુત્તયોગો વિપસ્સકો;
અરઞ્ઞં પવિસિત્વાન, ગણ્હાતિ ફલમુત્તમ''ન્તિ. (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૬૫; દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૭૪; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૦૭);

તેનસ્સ પરક્કમજવયોગ્ગભૂમિં અરઞ્ઞસેનાસનં દસ્સેન્તો ભગવા ''અરઞ્ઞગતો વા''તિઆદિમાહ.

૨૧૮. તત્થ **અરઞ્ઞગતો**તિ ''અરઞ્ઞન્તિ નિક્ખમિત્વા બહિ ઇન્દખીલા સબ્બમેતં અરઞ્ઞ''ન્તિ (વિભ॰ ૫૨૯) ચ, ''આરઞ્ઞકં નામ સેનાસનં પઞ્ચધનુસતિકં પચ્છિમ''ન્તિ (પારા॰ ૬૫૪) ચ એવં વુત્તલક્ખણેસુ અરઞ્ઞેસુ યંકિઞ્ચિ પવિવેકસુખં અરઞ્ઞં ગતો. **રુક્ખમૂલગતો**તિ રુક્ખસમીપં ગતો. **સુઞ્ઞાગારગતો**તિ સુઞ્ઞં વિવિત્તોકાસં ગતો. એત્થ ચ ઠપેત્વા અરઞ્ઞઞ્ચ રુક્ખમૂલઞ્ચ અવસેસસત્તવિધસેનાસનગતોપિ સુઞ્ઞાગારગતોતિ વત્તું વટ્ટતિ.

એવમસ્સ ઉતુત્તયાનુકૂલં ધાતુચરિયાનુકૂલઞ્ચ આનાપાનસ્સતિભાવનાનુરૂપં સેનાસનં ઉપદિસિત્વા અલીનાનુદ્ધચ્ચપક્ખિકં સન્તં ઇરિયાપથં ઉપદિસન્તો **નિસીદતી**તિ આહ. અથસ્સ નિસજ્જાય દળ્હભાવં અસ્સાસપસ્સાસાનં પવત્તનસુખતં આરમ્મણપરિગ્ગહૂપાયઞ્ચ દસ્સેન્તો પલ્લઙ્કં આભુજિત્વાતિઆદિમાહ. તત્થ **પલ્લઙ્ક**ન્તિ સમન્તતો ઊરુબદ્ધાસનં. **આભુજિત્વા**તિ બન્ધિત્વા. **ઉજું કાયં પણિધાયા**તિ ઉપરિમસરીરં ઉજુકં ઠપેત્વા. અટ્ઠારસપિટ્ઠિકણ્ટકે કોટિયા કોટિં પટિપાદેત્વા. એવઞ્હિ નિસીદન્તસ્સ ચમ્મમંસન્હારૂનિ ન પણમન્તિ. અથસ્સ યા તેસં પણમનપ્પચ્ચયા ખણે ખણે વેદના ઉપ્પજ્જેય્યું, તા ન ઉપ્પજ્જન્તિ. તાસુ અનુપ્પજ્જમાનાસુ ચિત્તં એકગ્ગં હોતિ, કમ્મટ્ઠાનં ન પરિપતતિ, વુદ્ધિં ફાતિં ઉપગચ્છતિ. **પરિમુખં સતિં ઉપટ્ઠપેત્વા**તિ કમ્મટ્ઠાનાભિમુખં સતિં ઠપયિત્વા. અથ વા **પરી**તિ પરિગ્ગહટ્ઠો. **મુખ**ન્તિ નિય્યાનટ્ઠો. **સતી**તિ ઉપટ્ઠાનટ્ઠો. તેન વુચ્ચતિ ''પરિમુખં સતિ''ન્તિ એવં **પટિસમ્ભિદાયં** (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૬૪) વુત્તનયેનપેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. તત્રાયં સઙ્ખેપો, પરિગ્ગહિતનિય્યાનં સતિં કત્વાતિ.

૨૧૯. **સો સતોવ અસ્સસતિ સતો પસ્સસતી**તિ સો ભિક્ખુ એવં નિસીદિત્વા એવઞ્ચ સતિં ઉપટ્ઠપેત્વા તં સતિં અવિજહન્તો સતો એવ અસ્સસતિ સતો પસ્સસતિ, સતોકારી હોતીતિ વુત્તં હોતિ. ઇદાનિ યેહાકારેહિ સતોકારી હોતિ, તે દસ્સેતું દીઘં વા અસ્સસન્તોતિઆદિમાહ. વુત્તઞ્હેતં **પટિસમ્ભિદાયં** ''સો સતોવ અસ્સસતિ સતો પસ્સસતી''તિ એતસ્સેવ **વિભઙ્ગે** –

> ''બાત્તિંસાય આકારેહિ સતો કારી હોતિ. દીઘં અસ્સાસવસેન ચિત્તસ્સ એકગ્ગતં અવિક્ખેપં પજાનતો સતિ ઉપટ્ઠિતા હોતિ. તાય સતિયા તેન ઞાણેન સતો કારી હોતિ. દીઘં પસ્સાસવસેન...પે॰... પટિનિસ્સગ્ગાનુપસ્સી અસ્સાસવસેન. પટિનિસ્સગ્ગાનુપસ્સી પસ્સાસવસેન ચિત્તસ્સ એકગ્ગતં અવિક્ખેપં પજાનતો સતિ ઉપટ્ઠિતા હોતિ. તાય સતિયા તેન ઞાણેન સતો કારી હોતી''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૬૫).

તત્થ **દીઘં વા અસ્સસન્તો**તિ દીઘં વા અસ્સાસં પવત્તયન્તો. **અસ્સાસો**તિ બહિ નિક્ખમનવાતો. **પસ્સાસો**તિ અન્તો પવિસનવાતોતિ **વિનયટ્ઠકથાયં** વુત્તં. **સુત્તન્તટ્ઠકથાસુ** પન ઉપ્પટિપાટિયા આગતં. તત્થ સબ્બેસમ્પિ ગબ્ભસેય્યકાનં માતુકુચ્છિતો નિક્ખમનકાલે પઠમં અબ્ભન્તરવાતો બહિ નિક્ખમતિ. પચ્છા બાહિરવાતો સુખુમરજં ગહેત્વા અબ્ભન્તરં પવિસન્તો તાલું આહચ્ચ નિબ્બાયતિ. એવં તાવ અસ્સાસપસ્સાસા વેદિતબ્બા.

યા પન તેસં દીઘરસ્સતા, સા અદ્ધાનવસેન વેદિતબ્બા. યથા હિ ઓકાસદ્ધાનં ફરિત્વા ઠિતં ઉદકં વા વાલિકા વા ''દીઘમુદકં દીઘા વાલિકા, રસ્સમુદકં રસ્સા વાલિકા''તિ વુચ્ચતિ, એવં ચુણ્ણવિચુણ્ણાપિ અસ્સાસપસ્સાસા હત્થિસરીરે ચ અહિસરીરે ચ તેસં અત્તભાવસઙ્ખાતં દીઘં અદ્ધાનં સણિકં પૂરેત્વા સણિકમેવ નિક્ખમન્તિ. તસ્મા દીઘાતિ વુચ્ચન્તિ. સુનખસસાદીનં અત્તભાવસઙ્ખાતં રસ્સં અદ્ધાનં સીઘં પૂરેત્વા સીઘમેવ નિક્ખમન્તિ, તસ્મા રસ્સાતિ વુચ્ચન્તિ. મનુસ્સેસુ પન કેચિ હત્થિઅહિઆદયો વિય કાલદ્ધાનવસેન દીઘં અસ્સસન્તિ ચ પસ્સસન્તિ ચ.

કેચિ સુનખસસાદયો વિય રસ્સં, તસ્મા તેસં કાલવસેન દીઘમદ્ધાનં નિક્ખમન્તા ચ પવિસન્તા ચ તે ‘‘દીઘા’’ ઇત્તરમદ્ધાનં નિક્ખમન્તા ચ પવિસન્તા ચ ‘‘રસ્સા’’તિ વેદિતબ્બા.

તત્રાયં ભિક્ખુ નવહાકારેહિ દીઘં અસ્સસન્તો પસ્સસન્તો ચ ‘‘દીઘં અસ્સસામિ, પસ્સસામી’’તિ પજાનાતિ. એવં પજાનતો ચસ્સ એકેનાકારેન કાયાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનભાવના સમ્પજ્જતીતિ વેદિતબ્બા. યથાહ **પટિસમ્ભિદાયં** (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૬૬) –

‘‘કથં દીઘં અસ્સસન્તો દીઘં અસ્સસામીતિ પજાનાતિ. દીઘં પસ્સસન્તો દીઘં પસ્સસામીતિ પજાનાતિ. દીઘં અસ્સાસં અદ્ધાનસઙ્ખાતે અસ્સસતિ. દીઘં પસ્સાસં અદ્ધાનસઙ્ખાતે પસ્સસતિ. દીઘં અસ્સાસપસ્સાસં અદ્ધાનસઙ્ખાતે અસ્સસતિપિ પસ્સસતિપિ. દીઘં અસ્સાસપસ્સાસં અદ્ધાનસઙ્ખાતે અસ્સસતોપિ પસ્સસતોપિ છન્દો ઉપ્પજ્જતિ. છન્દવસેન તતો સુખુમતરં દીઘં અસ્સાસં અદ્ધાનસઙ્ખાતે અસ્સસતિ. છન્દવસેન તતો સુખુમતરં દીઘં પસ્સાસં…પે॰… દીઘં અસ્સાસપસ્સાસં અદ્ધાનસઙ્ખાતે અસ્સસતિપિ પસ્સસતિપિ. છન્દવસેન તતો સુખુમતરં દીઘં અસ્સાસપસ્સાસં અદ્ધાનસઙ્ખાતે અસ્સસતોપિ પસ્સસતોપિ પામોજ્જં ઉપ્પજ્જતિ. પામોજ્જવસેન તતો સુખુમતરં દીઘં અસ્સાસં અદ્ધાનસઙ્ખાતે અસ્સસતિ. પામોજ્જવસેન તતો સુખુમતરં દીઘં પસ્સાસં…પે॰… દીઘં અસ્સાસપસ્સાસં અદ્ધાનસઙ્ખાતે અસ્સસતિપિ પસ્સસતિપિ. પામોજ્જવસેન તતો સુખુમતરં દીઘં અસ્સાસપસ્સાસં અદ્ધાનસઙ્ખાતે અસ્સસતોપિ પસ્સસતોપિ દીઘં અસ્સાસપસ્સાસા ચિત્તં વિવત્તતિ, ઉપેક્ખા સણ્ઠાતિ. ઇમેહિ નવહિ આકારેહિ દીઘં અસ્સાસપસ્સાસા કાયો. ઉપટ્ઠાનં સતિ. અનુપસ્સના ઞાણં. કાયો ઉપટ્ઠાનં, નો સતિ. સતિ ઉપટ્ઠાનઞ્ચેવ સતિ ચ. તાય સતિયા તેન ઞાણેન તં કાયં અનુપસ્સતિ. તેન વુચ્ચતિ કાયે કાયાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનભાવના’’તિ.

એસ નયો રસ્સપદેપિ. અયં પન વિસેસો, યથા એત્થ ‘‘દીઘં અસ્સાસં અદ્ધાનસઙ્ખાતે’’તિ વુત્તં, એવમિધ ‘‘રસ્સં અસ્સાસં ઇત્તરસઙ્ખાતે અસ્સસતી’’તિ આગતં. તસ્મા રસ્સવસેન યાવ ‘‘તેન વુચ્ચતિ કાયે કાયાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનભાવના’’તિ, તાવ યોજેતબ્બં.

એવં અયં અદ્ધાનવસેન ઇત્તરવસેન ચ ઇમેહાકારેહિ અસ્સાસપસ્સાસે પજાનન્તો દીઘં વા અસ્સસન્તો દીઘં અસ્સસામીતિ પજાનાતિ…પે॰… રસ્સં વા પસ્સસન્તો રસ્સં પસ્સસામીતિ પજાનાતીતિ વેદિતબ્બો. એવં પજાનતો ચસ્સ –

દીઘો રસ્સો ચ અસ્સાસો,
પસ્સાસોપિ ચ તાદિસો;
ચત્તારો વણ્ણા વત્તન્તિ,
નાસિકગ્ગેવ ભિક્ખુનોતિ. (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૬૫);

૨૨૦. સબ્બકાયપટિસંવેદી અસ્સસિસ્સામિ…પે॰… પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતીતિ સકલસ્સ અસ્સાસકાયસ્સ આદિમજ્ઝપરિયોસાનં વિદિતં કરોન્તો પાકટં કરોન્તો અસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતિ. સકલસ્સ પસ્સાસકાયસ્સ આદિમજ્ઝપરિયોસાનં વિદિતં કરોન્તો પાકટં કરોન્તો પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતિ. એવં વિદિતં કરોન્તો પાકટં કરોન્તો ઞાણસમ્પયુત્તચિત્તેન અસ્સસતિ ચેવ પસ્સસતિ ચ. તસ્મા ‘‘અસ્સસિસ્સામિ પસ્સસિસ્સામી’’તિ સિક્ખતીતિ

વુચ્ચતિ. એકસ્સ હિ ભિક્ખુનો ચુણ્ણવિચુણ્ણવિસટે અસ્સાસકાયે પસ્સાસકાયે વા આદિ પાકટો હોતિ, ન મજ્ઝપરિયોસાનં. સો આદિમેવ પરિગ્ગહેતું સક્કોતિ, મજ્ઝપરિયોસાને કિલમતિ. એકસ્સ મજ્ઝં પાકટં હોતિ, ન આદિપરિયોસાનં. એકસ્સ પરિયોસાનં પાકટં હોતિ, ન આદિમજ્ઝં. સો પરિયોસાનંયેવ પરિગ્ગહેતું સક્કોતિ, આદિમજ્ઝે કિલમતિ. એકસ્સ સબ્બમ્પિ પાકટં હોતિ, સો સબ્બમ્પિ પરિગ્ગહેતું સક્કોતિ, ન કત્થચિ કિલમતિ, તાદિસેન ભવિતબ્બન્તિ દસ્સેન્તો આહ – ''સબ્બકાયપટિસંવેદી અસ્સસિસ્સામીતિ...પે॰... પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતી''તિ.

તત્થ **સિક્ખતી**તિ એવં ઘટતિ વાયમતિ. યો વા તથાભૂતસ્સ સંવરો, અયમેત્થ અધિસીલસિક્ખા. યો તથાભૂતસ્સ સમાધિ, અયં અધિચિત્તસિક્ખા. યા તથાભૂતસ્સ પઞ્ઞા, અયં અધિપઞ્ઞાસિક્ખાતિ ઇમા તિસ્સો સિક્ખાયો તસ્મિં આરમ્મણે તાય સતિયા તેન મનસિકારેન સિક્ખતિ આસેવતિ ભાવેતિ બહુલીકરોતીતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

તત્થ યસ્મા પુરિમનયે કેવલં અસ્સસિતબ્બં પસ્સસિતબ્બમેવ, ન ચ અઞ્ઞં કિઞ્ચિ કાતબ્બં. ઇતો પટ્ઠાય પન ઞાણુપ્પાદનાદીસુ યોગો કરણીયો. તસ્મા તત્થ અસ્સસામીતિ પજાનાતિ પસ્સસામીતિ પજાનાતિચ્ચેવ વત્તમાનકાલવસેન પાળિં વત્વા ઇતો પટ્ઠાય કત્તબ્બસ્સ ઞાણુપ્પાદનાદિનો આકારસ્સ દસ્સનત્થં સબ્બકાયપટિસંવેદી અસ્સસિસ્સામીતિઆદિના નયેન અનાગતવચનવસેન પાળિ આરોપિતાતિ વેદિતબ્બા.

પસ્સમ્ભયં કાયસઙ્ખારં અસ્સસિસ્સામીતિ...પે॰... **પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતી**તિ ઓળારિકં કાયસઙ્ખારં પસ્સમ્ભેન્તો પટિપ્પસ્સમ્ભેન્તો નિરોધેન્તો વૂપસમેન્તો અસ્સસિસ્સામિ પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતિ. તત્ર એવં ઓળારિકસુખુમતા ચ પસ્સદ્ધિ ચ વેદિતબ્બા. ઇમસ્સ હિ ભિક્ખુનો પુબ્બે અપરિગ્ગહિતકાલે કાયો ચ ચિત્તઞ્ચ સદરથા હોન્તિ ઓળારિકા. કાયચિત્તાનં ઓળારિકત્તે અવૂપસન્તે અસ્સાસપસ્સાસાપિ ઓળારિકા હોન્તિ, બલવતરા હુત્વા પવત્તન્તિ, નાસિકા નપ્પહોતિ, મુખેન અસ્સસન્તોપિ પસ્સસન્તોપિ તિટ્ઠતિ. યદા પનસ્સ કાયોપિ ચિત્તમ્પિ પરિગ્ગહિતા હોન્તિ, તદા તે સન્તા હોન્તિ વૂપસન્તા. તેસુ વૂપસન્તેસુ અસ્સાસપસ્સાસા સુખુમા હુત્વા પવત્તન્તિ, ''અત્થિ નુ ખો નત્થી''તિ વિચેતબ્બતાકારપ્પત્તા હોન્તિ.

સેય્યથાપિ પુરિસસ્સ ધાવિત્વા, પબ્બતા વા ઓરોહિત્વા, મહાભારં વા સીસતો ઓરોપેત્વા ઠિતસ્સ ઓળારિકા અસ્સાસપસ્સાસા હોન્તિ, નાસિકા નપ્પહોતિ, મુખેન અસ્સસન્તોપિ પસ્સસન્તોપિ તિટ્ઠતિ. યદા પનેસ તં પરિસ્સમં વિનોદેત્વા ન્હત્વા ચ પિવિત્વા ચ અલ્લસાટકં હદયે કત્વા સીતાય છાયાય નિપન્નો હોતિ, અથસ્સ તે અસ્સાસપસ્સાસા સુખુમા હોન્તિ ''અત્થિ નુ ખો નત્થી''તિ વિચેતબ્બતાકારપ્પત્તા, એવમેવ ઇમસ્સ ભિક્ખુનો પુબ્બે અપરિગ્ગહિતકાલે કાયો ચ...પે॰... વિચેતબ્બતાકારપ્પત્તા હોન્તિ. તં કિસ્સ હેતુ? તથા હિસ્સ પુબ્બે અપરિગ્ગહિતકાલે ''ઓળારિકોળારિકે કાયસઙ્ખારે પસ્સમ્ભેમી''તિ આભોગસમન્નાહારમનસિકારપચ્ચવેક્ખણા નત્થિ, પરિગ્ગહિતકાલે પન અત્થિ. તેનસ્સ અપરિગ્ગહિતકાલતો પરિગ્ગહિતકાલે કાયસઙ્ખારો સુખુમો હોતિ. તેનાહુ પોરાણા –

''સારદ્ધે કાયે ચિત્તે ચ, અધિમત્તં પવત્તતિ;
અસારદ્ધમ્હિ કાયમ્હિ, સુખુમં સમ્પવત્તતી''તિ. (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૬૫);

૨૨૧. પરિગ્ગહેપિ ઓળારિકો, પઠમજ્ઝાનુપચારે સુખુમો. તસ્મિમ્પિ ઓળારિકો, પઠમજ્ઝાને સુખુમો. પઠમજ્ઝાને ચ દુતિયજ્ઝાનુપચારે ચ ઓળારિકો, દુતિયજ્ઝાને સુખુમો. દુતિયજ્ઝાને ચ તતિયજ્ઝાનુપચારે ચ ઓળારિકો, તતિયજ્ઝાને સુખુમો. તતિયજ્ઝાને ચ ચતુત્થજ્ઝાનુપચારે ચ ઓળારિકો, ચતુત્થજ્ઝાને અતિસુખુમો અપ્પવત્તિમેવ પાપુણાતીતિ. ઇદં તાવ **દીઘભાણકસંયુત્તભાણકાનં** મતં.

મજ્ઝિમભાણકા પન પઠમજ્ઝાને ઓળારિકો, દુતિયજ્ઝાનુપચારે સુખુમોતિ એવં હેટ્ઠિમહેટ્ઠિમજ્ઝાનતો ઉપરૂપરિજ્ઝાનુપચારેપિ સુખુમતરમિચ્છન્તિ. સબ્બેસઞ્ઞેવ પન મતેન અપરિગ્ગહિતકાલે પવત્તકાયસઙ્ખારો પરિગ્ગહિતકાલે પટિપ્પસ્સમ્ભતિ. પરિગ્ગહિતકાલે પવત્તકાયસઙ્ખારો પઠમજ્ઝાનુપચારે...પે॰... ચતુત્થજ્ઝાનુપચારે પવત્તકાયસઙ્ખારો ચતુત્થજ્ઝાને પટિપ્પસ્સમ્ભતિ. અયં તાવ **સમથે** નયો.

વિપસ્સનાયં પન અપરિગ્ગહે પવત્તો કાયસઙ્ખારો ઓળારિકો, મહાભૂતપરિગ્ગહે સુખુમો. સોપિ ઓળારિકો, ઉપાદારૂપપરિગ્ગહે સુખુમો. સોપિ ઓળારિકો, સકલરૂપપરિગ્ગહે સુખુમો. સોપિ ઓળારિકો, અરૂપપરિગ્ગહે સુખુમો. સોપિ ઓળારિકો, રૂપારૂપપરિગ્ગહે સુખુમો. સોપિ ઓળારિકો, પચ્ચયપરિગ્ગહે સુખુમો. સોપિ ઓળારિકો, સપ્પચ્ચયનામરૂપપરિગ્ગહે સુખુમો. સોપિ ઓળારિકો, લક્ખણારમ્મણિકવિપસ્સનાય સુખુમો. સોપિ દુબ્બલવિપસ્સનાય ઓળારિકો, બલવવિપસ્સનાય સુખુમો. તત્થ પુબ્બે વુત્તનયેનેવ પુરિમસ્સ પુરિમસ્સ પચ્છિમેન પચ્છિમેન પટિપ્પસ્સદ્ધિ વેદિતબ્બા. એવમેત્થ ઓળારિકસુખુમતા ચ પસ્સદ્ધિ ચ વેદિતબ્બા.

પટિસમ્ભિદાયં (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૭૧) પનસ્સ સદ્ધિં ચોદનાસોધનાહિ એવમત્થો વુત્તો –

‘‘કથં પસ્સમ્ભયં કાયસઙ્ખારં અસ્સસિસ્સામિ...પે॰... પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતિ? કતમે કાયસઙ્ખારા? દીઘં અસ્સાસપસ્સાસા કાયિકા એતે ધમ્મા કાયપટિબદ્ધા કાયસઙ્ખારા. તે કાયસઙ્ખારે પસ્સમ્ભેન્તો નિરોધેન્તો વૂપસમેન્તો સિક્ખતિ...પે॰... યથારૂપેહિ કાયસઙ્ખારેહિ કાયસ્સ આનમના, વિનમના, સન્નમના, પણમના, ઇઞ્જના, ફન્દના, ચલના, કમ્પના પસ્સમ્ભયં કાયસઙ્ખારં અસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતિ, પસ્સમ્ભયં કાયસઙ્ખારં પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતિ. યથારૂપેહિ કાયસઙ્ખારેહિ કાયસ્સ ન આનમના, ન વિનમના, ન સન્નમના, ન પણમના, અનિઞ્જના, અફન્દના, અચલના, અકમ્પના સન્તં સુખુમં પસ્સમ્ભયં કાયસઙ્ખારં અસ્સસિસ્સામિ પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતિ.

‘‘ઇતિ કિર પસ્સમ્ભયં કાયસઙ્ખારં અસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતિ. પસ્સમ્ભયં કાયસઙ્ખારં પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતિ. એવં સન્તે વાતૂપલદ્ધિયા ચ પભાવના ન હોતિ. અસ્સાસપસ્સાસાનઞ્ચ પભાવના ન હોતિ. આનાપાનસ્સતિયા ચ પભાવના ન હોતિ, આનાપાનસ્સતિસમાધિસ્સ ચ પભાવના ન હોતિ, ન ચ નં તં સમાપત્તિં પણ્ડિતા સમાપજ્જન્તિપિ વુટ્ઠહન્તિપિ.

‘‘ઇતિ કિર પસ્સમ્ભયં કાયસઙ્ખારં અસ્સસિસ્સામિ પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતિ. એવં સન્તે વાતૂપલદ્ધિયા ચ પભાવના હોતિ, અસ્સાસપસ્સાસાનઞ્ચ પભાવના હોતિ, આનાપાનસ્સતિયા ચ પભાવના હોતિ, આનાપાનસ્સતિસમાધિસ્સ ચ પભાવના હોતિ, તઞ્ચ નં સમાપત્તિં પણ્ડિતા સમાપજ્જન્તિપિ વુટ્ઠહન્તિપિ. યથા કથં વિય?

“સેય્યથાપિ કંસે આકોટિતે પઠમં ઓળારિકા સદ્દા પવત્તન્તિ. ઓળારિકાનં સદ્દાનં નિમિત્તં સુગહિતત્તા સુમનસિકતત્તા સૂપધારિતત્તા નિરુદ્ધેપિ ઓળારિકે સદ્દે અથ પચ્છા સુખુમકા સદ્દા પવત્તન્તિ. સુખુમકાનં સદ્દાનં નિમિત્તં સુગ્ગહિતત્તા સુમનસિકતત્તા સૂપધારિતત્તા નિરુદ્ધેપિ સુખુમકે સદ્દે અથ પચ્છા સુખુમસદ્દનિમિત્તારમ્મણતાપિ ચિત્તં પવત્તતિ, એવમેવ પઠમં ઓળારિકા અસ્સાસપસ્સાસા પવત્તન્તિ. ઓળારિકાનં અસ્સાસપસ્સાસાનં નિમિત્તં સુગ્ગહિતત્તા સુમનસિકતત્તા સૂપધારિતત્તા નિરુદ્ધેપિ ઓળારિકે અસ્સાસપસ્સાસે અથ પચ્છા સુખુમકા અસ્સાસપસ્સાસા પવત્તન્તિ. સુખુમકાનં અસ્સાસપસ્સાસાનં નિમિત્તં સુગ્ગહિતત્તા સુમનસિકતત્તા સૂપધારિતત્તા નિરુદ્ધેપિ સુખુમકે અસ્સાસપસ્સાસે અથ પચ્છા સુખુમઅસ્સાસપસ્સાસનિમિત્તારમ્મણતાપિ ચિત્તં ન વિક્ખેપં ગચ્છતિ.

“એવં સન્તે વાતૂપલદ્ધિયા ચ પભાવના હોતિ, અસ્સાસપસ્સાસાનઞ્ચ પભાવના હોતિ, આનાપાનસ્સતિયા ચ પભાવના હોતિ, આનાપાનસ્સતિસમાધિસ્સ ચ પભાવના હોતિ, તઞ્ચ નં સમાપત્તિં પણ્ડિતા સમાપજ્જન્તિપિ વુટ્ઠહન્તિપિ. પસ્સમ્ભયં કાયસઙ્ખારં અસ્સાસપસ્સાસા કાયો, ઉપટ્ઠાનં સતિ, અનુપસ્સના ઞાણં, કાયો ઉપટ્ઠાનં, નો સતિ, સતિ ઉપટ્ઠાનઞ્ચેવ સતિ ચ, તાય સતિયા તેન ઞાણેન તં કાયં અનુપસ્સતિ. તેન વુચ્ચતિ કાયે કાયાનુપસ્સના સતિપટ્ઠાનભાવના”તિ.

અયં તાવેત્થ કાયાનુપસ્સનાવસેન વુત્તસ્સ પઠમચતુક્કસ્સ અનુપુબ્બપદવણ્ણના.

૨૨૨. યસ્મા પનેત્થ ઇદમેવ ચતુક્કં આદિકમ્મિકસ્સ કમ્મટ્ઠાનવસેન વુત્તં. ઇતરાનિ પન તીણિ ચતુક્કાનિ એત્થ પત્તજ્ઝાનસ્સ વેદનાચિત્તધમ્માનુપસ્સનાવસેન વુત્તાનિ. તસ્મા ઇદં કમ્મટ્ઠાનં ભાવેત્વા આનાપાનચતુત્થજ્ઝાનપદટ્ઠાનાય વિપસ્સનાય સહ પટિસમ્ભિદાહિ અરહત્તં પાપુણિતુકામેન આદિકમ્મિકેન કુલપુત્તેન પુબ્બે વુત્તનયેનેવ સીલપરિસોધનાદીનિ સબ્બકિચ્ચાનિ કત્વા વુત્તપ્પકારસ્સ આચરિયસ્સ સન્તિકે પઞ્ચસન્ધિકં કમ્મટ્ઠાનં ઉગ્ગહેતબ્બં.

તત્રિમે પઞ્ચ સન્ધયો ઉગ્ગહો, પરિપુચ્છા, ઉપટ્ઠાનં, અપ્પના, લક્ખણન્તિ. તત્થ **ઉગ્ગહો** નામ કમ્મટ્ઠાનસ્સ ઉગ્ગણ્હનં. **પરિપુચ્છા** નામ કમ્મટ્ઠાનસ્સ પરિપુચ્છના. **ઉપટ્ઠાનં** નામ કમ્મટ્ઠાનસ્સ ઉપટ્ઠાનં. **અપ્પના** નામ કમ્મટ્ઠાનસ્સ અપ્પના. **લક્ખણં** નામ કમ્મટ્ઠાનસ્સ લક્ખણં. “એવંલક્ખણમિદં કમ્મટ્ઠાન”ન્તિ કમ્મટ્ઠાનસભાવૂપધારણન્તિ વુત્તં હોતિ.

એવં પઞ્ચસન્ધિકં કમ્મટ્ઠાનં ઉગ્ગણ્હન્તો અત્તનાપિ ન કિલમતિ, આચરિયમ્પિ ન વિહેસેતિ. તસ્મા થોકં ઉદ્દિસાપેત્વા બહુકાલં સજ્ઝાયિત્વા એવં પઞ્ચસન્ધિકં કમ્મટ્ઠાનં ઉગ્ગહેત્વા આચરિયસ્સ સન્તિકે વા અઞ્ઞત્ર વા પુબ્બે વુત્તપ્પકારે સેનાસને વસન્તેન ઉપચ્છિન્નખુદ્દકપલિબોધેન કતભત્તકિચ્ચેન ભત્તસમ્મદં પટિવિનોદેત્વા સુખનિસિન્નેન રતનત્તયગુણાનુસ્સરણેન ચિત્તં સમ્પહંસેત્વા આચરિયુગ્ગહતો એકપદમ્પિ અસમ્મુય્હન્તેન ઇદં આનાપાનસ્સતિકમ્મટ્ઠાનં મનસિ કાતબ્બં. તત્રાયં મનસિકારવિધિ –

૨૨૩ગણના અનુબન્ધના, ફુસના ઠપના સલ્લક્ખણા;
વિવટ્ટના પારિસુદ્ધિ, તેસઞ્ચ પટિપસ્સનાતિ.

તત્થ **ગણના**તિ ગણનાયેવ. **અનુબન્ધના**તિ અનુવહના. **ફુસના**તિ ફુટ્ઠટ્ઠાનં. **ઠપના**તિ અપ્પના. **સલ્લક્ખણા**તિ વિપસ્સના. **વિવટ્ટના**તિ મગ્ગો. **પારિસુદ્ધી**તિ ફલં. **તેસઞ્ચ પટિપસ્સના**તિ પચ્ચવેક્ખણા.

તત્થ ઇમિના આદિકમ્મિકેન કુલપુત્તેન પઠમં ગણનાય ઇદં કમ્મટ્ઠાનં મનસિ કાતબ્બં . ગણેન્તેન ચ પઞ્ચન્નં હેટ્ઠા ન ઠપેતબ્બં. દસન્નં ઉપરિ ન નેતબ્બં. અન્તરા ખણ્ડં ન દસ્સેતબ્બં. પઞ્ચન્નં હેટ્ઠા ઠપેન્તસ્સ હિ સમ્બાધે ઓકાસે ચિત્તુપ્પાદો વિપ્ફન્દતિ સમ્બાધે વજે સન્નિરુદ્ધગોગણો વિય. દસન્નમ્પિ ઉપરિ નેન્તસ્સ ગણનનિસ્સિતકો ચિત્તુપ્પાદો હોતિ. અન્તરા ખણ્ડં દસ્સેન્તસ્સ ‘‘સિખાપ્પત્તં નુ ખો મે કમ્મટ્ઠાનં, નો’’તિ ચિત્તં વિકમ્પતિ. તસ્મા એતે દોસે વજ્જેત્વા ગણેતબ્બં.

ગણેન્તેન ચ પઠમં દન્ધગણનાય **ધઞ્ઞમાપકગણનાય** ગણેતબ્બં. ધઞ્ઞમાપકો હિ નાળિં પૂરેત્વા ‘‘એક’’ન્તિ વત્વા ઓકિરતિ. પુન પૂરેન્તો કિઞ્ચિ કચવરં દિસ્વા તં છડ્ડેન્તો ‘‘એકં એક’’ન્તિ વદતિ. એસ નયો દ્વે દ્વેતિઆદીસુ. એવમેવ ઇમિનાપિ અસ્સાસપસ્સાસેસુ યો ઉપટ્ઠાતિ, તં ગહેત્વા ‘‘એકં એક’’ન્તિ આદિં કત્વા યાવ ‘‘દસ દસા’’તિ પવત્તમાનં પવત્તમાનં ઉપલક્ખેત્વાવ ગણેતબ્બં. તસ્સ એવં ગણયતો નિક્ખમન્તા ચ પવિસન્તા ચ અસ્સાસપસ્સાસા પાકટા હોન્તિ.

અથાનેન તં દન્ધગણનં ધઞ્ઞમાપકગણનં પહાય સીઘગણનાય **ગોપાલકગણનાય** ગણેતબ્બં. છેકો હિ ગોપાલકો સક્ખરાદયો ઉચ્છઙ્ગેન ગહેત્વા રજ્જુદણ્ડહત્થો પાતોવ વજં ગન્ત્વા ગાવો પિટ્ઠિયં પહરિત્વા પલિઘત્થમ્ભમત્થકે નિસિન્નો દ્વારપ્પત્તં દ્વારપ્પત્તંયેવ ગાવિં એકા દ્વેતિ સક્ખરં ખિપિત્વા ગણેતિ. તિયામરત્તિં સમ્બાધે ઓકાસે દુક્ખં વુત્થગોગણો નિક્ખમન્તો નિક્ખમન્તો અઞ્ઞમઞ્ઞં ઉપનિઘંસન્તો વેગેન વેગેન પુઞ્જપુઞ્જો હુત્વા નિક્ખમતિ. સો વેગેન વેગેન ‘‘તીણિ ચત્તારિ પઞ્ચ દસા’’તિ ગણેતિયેવ, એવમિમસ્સાપિ પુરિમનયેન ગણયતો અસ્સાસપસ્સાસા પાકટા હુત્વા સીઘં સીઘં પુનપ્પુનં સઞ્ચરન્તિ. તતોનેન ‘‘પુનપ્પુનં સઞ્ચરન્તી’’તિ ઞત્વા અન્તો ચ બહિ ચ અગહેત્વા દ્વારપ્પત્તં દ્વારપ્પત્તંયેવ ગહેત્વા ‘‘એકો દ્વે તીણિ ચત્તારિ પઞ્ચ છ. એકો દ્વે તીણિ ચત્તારિ પઞ્ચ છ સત્ત…પે॰… અટ્ઠ, નવ, દસા’’તિ સીઘં સીઘં ગણેતબ્બમેવ. ગણનપટિબદ્ધે હિ કમ્મટ્ઠાને ગણનબલેનેવ ચિત્તં એકગ્ગં હોતિ, અરિત્તુપત્થમ્ભનવસેન ચણ્ડસોતે નાવાટ્ઠપનમિવ.

તસ્સેવં સીઘં સીઘં ગણયતો કમ્મટ્ઠાનં નિરન્તરં પવત્તં વિય હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ. અથ નિરન્તરં પવત્તતીતિ ઞત્વા અન્તો ચ બહિ ચ વાતં અપરિગ્ગહેત્વા પુરિમનયેનેવ વેગેન વેગેન ગણેતબ્બં. અન્તો પવિસનવાતેન હિ સદ્ધિં ચિત્તં પવેસયતો અબ્ભન્તરં વાતબ્ભાહતં મેદપૂરિતં વિય હોતિ. બહિ નિક્ખમનવાતેન સદ્ધિં ચિત્તં નીહરતો બહિદ્ધા પુથુત્તારમ્મણે ચિત્તં વિક્ખિપતિ. ફુટ્ઠફુટ્ઠોકાસે પન સતિં ઠપેત્વા ભાવેન્તસ્સેવ ભાવના સમ્પજ્જતિ. તેન વુત્તં ‘‘અન્તો ચ બહિ ચ વાતં અપરિગ્ગહેત્વા પુરિમનયેનેવ વેગેન વેગેન ગણેતબ્બ’’ન્તિ.

કીવચિરં પનેતં ગણેતબ્બન્તિ? યાવ વિના ગણનાય અસ્સાસપસ્સાસારમ્મણે સતિ સન્તિટ્ઠતિ. બહિવિસટવિતક્કવિચ્છેદં કત્વા અસ્સાસપસ્સાસારમ્મણે સતિસણ્ઠાપનત્થંયેવ હિ ગણનાતિ.

૨૨૪. એવં ગણનાય મનસિ કત્વા **અનુબન્ધનાય** મનસિ કાતબ્બં. **અનુબન્ધના** નામ ગણનં પટિસંહરિત્વા સતિયા નિરન્તરં અસ્સાસપસ્સાસાનં અનુગમનં. તઞ્ચ ખો ન આદિમજ્ઝપરિયોસાનાનુગમનવસેન. બહિનિક્ખમનવાતસ્સ હિ નાભિ આદિ, હદયં મજ્ઝં, નાસિકગ્ગં પરિયોસાનં. અબ્ભન્તરં પવિસનવાતસ્સ

નાસિકગ્ગં આદિ, હદયં મજ્ઝં નાભિ પરિયોસાનં. તઞ્ચસ્સ અનુગચ્છતો વિક્ખેપગતં ચિત્તં સારદ્ધાય ચેવ હોતિ ઇઞ્જનાય ચ. યથાહ –

‘‘અસ્સાસાદિમજ્ઝપરિયોસાનં સતિયા અનુગચ્છતો અજ્ઝત્તં વિક્ખેપગતેન ચિત્તેન કાયોપિ ચિત્તમ્પિ સારદ્ધા ચ હોન્તિ ઇઞ્જિતા ચ ફન્દિતા ચ. પસ્સાસાદિમજ્ઝપરિયોસાનં સતિયા અનુગચ્છતો બહિદ્ધા વિક્ખેપગતેન ચિત્તેન કાયોપિ ચિત્તમ્પિ સારદ્ધા ચ હોન્તિ ઇઞ્જિતા ચ ફન્દિતા ચા’’તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૫૭).

તસ્મા અનુબન્ધનાય મનસિકરોન્તેન આદિમજ્ઝપરિયોસાનવસેન ન મનસિ કાતબ્બં. અપિચ ખો **ફુસનાવસેન** ચ **ઠપનાવસેન** ચ મનસિ કાતબ્બં. ગણનાનુબન્ધનાવસેન વિય હિ ફુસનાઠપનાવસેન વિસું મનસિકારો નત્થિ. ફુટ્ઠફુટ્ઠટ્ઠાનેયેવ પન ગણેન્તો ગણનાય ચ ફુસનાય ચ મનસિ કરોતિ. તત્થેવ ગણનં પટિસંહરિત્વા તે સતિયા અનુબન્ધન્તો, અપ્પનાવસેન ચ ચિત્તં ઠપેન્તો અનુબન્ધનાય ચ ફુસનાય ચ ઠપનાય ચ મનસિ કરોતીતિ વુચ્ચતિ. સ્વાયમત્થો **અટ્ઠકથાસુ** વુત્તપઙ્ગુળદોવારિકૂપમાહિ **પટિસમ્ભિદાયં** વુત્તકકચૂપમાય ચ વેદિતબ્બો.

૨૨૫. તત્રાયં **પઙ્ગુળોપમા** – સેય્યથાપિ પઙ્ગુળો દોલાય કીળતં માતાપુત્તાનં દોલં ખિપિત્વા તત્થેવ દોલાથમ્ભમૂલે નિસિન્નો કમેન આગચ્છન્તસ્સ ચ ગચ્છન્તસ્સ ચ દોલાફલકસ્સ ઉભો કોટિયો મજ્ઝઞ્ચ પસ્સતિ, ન ચ ઉભોકોટિમજ્ઝાનં દસ્સનત્થં બ્યાવટો હોતિ, એવમેવાયં ભિક્ખુ સતિવસેન ઉપનિબન્ધનથમ્ભમૂલે ઠત્વા અસ્સાસપસ્સાસદોલં ખિપિત્વા તત્થેવ નિમિત્તે સતિયા નિસીદન્તો કમેન આગચ્છન્તાનઞ્ચ ગચ્છન્તાનઞ્ચ ફુટ્ઠટ્ઠાને અસ્સાસપસ્સાસાનં આદિમજ્ઝપરિયોસાનં સતિયા અનુગચ્છન્તો તત્થ ચ ચિત્તં ઠપેન્તો પસ્સતિ, ન ચ તેસં દસ્સનત્થં બ્યાવટો હોતિ, અયં પઙ્ગુળોપમા.

૨૨૬. અયં પન **દોવારિકૂપમા** – સેય્યથાપિ દોવારિકો નગરસ્સ અન્તો ચ બહિ ચ પુરિસે ‘‘કો ત્વં, કુતો વા આગતો, કુહિં વા ગચ્છસિ, કિં વા તે હત્થે’’તિ ન વીમંસતિ. ન હિ તસ્સ તે ભારા, દ્વારપ્પત્તં દ્વારપ્પત્તંયેવ પન વીમંસતિ, એવમેવ ઇમસ્સ ભિક્ખુનો અન્તોપવિટ્ઠવાતા ચ બહિનિક્ખન્તવાતા ચ ન ભારા હોન્તિ, દ્વારપ્પત્તા દ્વારપ્પત્તાયેવ ભારાતિ અયં દોવારિકૂપમા.

૨૨૭. **કકચૂપમા** પન આદિતો પટ્ઠાય એવં વેદિતબ્બા. વુત્તઞ્હેતં –

‘‘નિમિત્તં અસ્સાસપસ્સાસા, અનારમ્મણમેકચિત્તસ્સ;
અજાનતો ચ તયો ધમ્મે, ભાવના નુપલબ્ભતિ.

‘‘નિમિત્તં અસ્સાસપસ્સાસા, અનારમ્મણમેકચિત્તસ્સ;
જાનતો ચ તયો ધમ્મે, ભાવના ઉપલબ્ભતી’’તિ. (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૫૯);

‘‘કથં ઇમે તયો ધમ્મા એકચિત્તસ્સ આરમ્મણા ન હોન્તિ, ન ચિમે તયો ધમ્મા અવિદિતા હોન્તિ, ન ચ ચિત્તં વિક્ખેપં ગચ્છતિ, પધાનઞ્ચ પઞ્ઞાયતિ, પયોગઞ્ચ સાધેતિ, વિસેસમધિ ગચ્છતિ? સેય્યથાપિ રુક્ખો સમે ભૂમિભાગે નિક્ખિત્તો, તમેનં પુરિસો કકચેન છિન્દેય્ય. રુક્ખે ફુટ્ઠકકચદન્તાનં વસેન પુરિસસ્સ

સતિ ઉપટ્ઠિતા હોતિ, ન આગતે વા ગતે વા કકચદન્તે મનસિ કરોતિ, ન આગતા વા ગતા વા કકચદન્તા અવિદિતા હોન્તિ, પધાનઞ્ચ પઞ્ઞાયતિ, પયોગઞ્ચ સાધેતિ, વિસેસમધિગચ્છતિ.

''યથા રુક્ખો સમે ભૂમિભાગે નિક્ખિત્તો, એવં ઉપનિબન્ધનાનિમિત્તં. યથા કકચદન્તા, એવં અસ્સાસપસ્સાસા. યથા રુક્ખે કુટ્ઠકકચદન્તાનં વસેન પુરિસસ્સ સતિ ઉપટ્ઠિતા હોતિ, ન આગતે વા ગતે વા કકચદન્તે મનસિ કરોતિ, ન આગતા વા ગતા વા કકચદન્તા અવિદિતા હોન્તિ, પધાનઞ્ચ પઞ્ઞાયતિ, પયોગઞ્ચ સાધેતિ, વિસેસમધિગચ્છતિ, એવમેવ ભિક્ખુ નાસિકગ્ગે વા મુખનિમિત્તે વા સતિં ઉપટ્ઠપેત્વા નિસિન્નો હોતિ, ન આગતે વા ગતે વા અસ્સાસપસ્સાસે મનસિ કરોતિ, ન ચ આગતા વા ગતા વા અસ્સાસપસ્સાસા અવિદિતા હોન્તિ, પધાનઞ્ચ પઞ્ઞાયતિ, પયોગઞ્ચ સાધેતિ, વિસેસમધિગચ્છતિ.

''પધાનન્તિ કતમં **પધાનં**? આરદ્ધવીરિયસ્સ કાયોપિ ચિત્તમ્પિ કમ્મનિયં હોતિ, ઇદં પધાનં. કતમો **પયોગો**? આરદ્ધવીરિયસ્સ ઉપક્કિલેસા પહીયન્તિ, વિતક્કા વૂપસમન્તિ, અયં પયોગો. કતમો **વિસેસો**? આરદ્ધવીરિયસ્સ સંયોજના પહીયન્તિ, અનુસયા બ્યન્તી હોન્તિ, અયં વિસેસો. એવં ઇમે તયો ધમ્મા એકચિત્તસ્સ આરમ્મણા ન હોન્તિ, ન ચિમે તયો ધમ્મા અવિદિતા હોન્તિ, ન ચ ચિત્તં વિક્ખેપં ગચ્છતિ, પધાનઞ્ચ પઞ્ઞાયતિ, પયોગઞ્ચ સાધેતિ, વિસેસમધિગચ્છતિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૫૯).

''આનાપાનસ્સતિ યસ્સ, પરિપુણ્ણા સુભાવિતા;
અનુપુબ્બં પરિચિતા, યથા બુદ્ધેન દેસિતા;
સો ઇમં લોકં પભાસેતિ, અબ્ભા મુત્તોવ ચન્દિમા''તિ. (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૬૦);

અયં કકચૂપમા. ઇધ પનસ્સ આગતાગતવસેન અમનસિકારમત્તમેવ પયોજનન્તિ વેદિતબ્બં.

૨૨૮. ઇદં કમ્મટ્ઠાનં મનસિકરોતો કસ્સચિ ન ચિરેનેવ નિમિત્તઞ્ચ ઉપ્પજ્જતિ, અવસેસઝાનઙ્ગપટિમણ્ડિતા અપ્પનાસઙ્ખાતા ઠપના ચ સમ્પજ્જતિ. કસ્સચિ પન ગણનાવસેનેવ મનસિકારકાલતો પભુતિ અનુક્કમતો ઓળારિકઅસ્સાસપસ્સાસનિરોધવસેન કાયદરથે વૂપસન્તે કાયોપિ ચિત્તમ્પિ લહુકં હોતિ, સરીરં આકાસે લઙ્ઘનાકારપ્પત્તં વિય હોતિ. યથા સારદ્ધકાયસ્સ મઞ્ચે વા પીઠે વા નિસીદતો મઞ્ચપીઠં ઓનમતિ, વિકૂજતિ, પચ્ચત્થરણં વલિં ગણ્હાતિ. અસારદ્ધકાયસ્સ પન નિસીદતો નેવ મઞ્ચપીઠં ઓનમતિ, ન વિકૂજતિ, ન પચ્ચત્થરણં વલિં ગણ્હાતિ, તૂલપિચુપૂરિતં વિય મઞ્ચપીઠં હોતિ. કસ્મા? યસ્મા અસારદ્ધો કાયો લહુકો હોતિ. એવમેવ ગણનાવસેન મનસિકારકાલતો પભુતિ અનુક્કમતો ઓળારિકઅસ્સાસપસ્સાસનિરોધવસેન કાયદરથે વૂપસન્તે કાયોપિ ચિત્તમ્પિ લહુકં હોતિ, સરીરં આકાસે લઙ્ઘનાકારપ્પત્તં વિય હોતિ.

તસ્સ ઓળારિકે અસ્સાસપસ્સાસે નિરુદ્ધે સુખુમસ્સાસપસ્સાસનિમિત્તારમ્મણં ચિત્તં પવત્તતિ. તસ્મિમ્પિ નિરુદ્ધે અપરાપરં તતો સુખુમતરં સુખુમતરં નિમિત્તારમ્મણં પવત્તતિયેવ. કથં? યથા પુરિસો મહતિયા લોહસલાકાય કંસથાલં આકોટેય્ય, એકપ્પહારેન મહાસદ્દો ઉપ્પજ્જેય્ય, તસ્સ ઓળારિકસદ્દારમ્મણં ચિત્તં પવત્તેય્ય. નિરુદ્ધે ઓળારિકે સદ્દે અથ પચ્છા સુખુમસદ્દનિમિત્તારમ્મણં, તસ્મિમ્પિ નિરુદ્ધે અપરાપરં તતો સુખુમતરં સુખુમતરં સદ્દનિમિત્તારમ્મણં પવત્તતેવ, એવન્તિ વેદિતબ્બં. વુત્તમ્પિચેતં – ''સેય્યથાપિ કંસે આકોટિતે''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૭૧) વિત્થારો.

૨૨૯. યથા હિ અઞ્ઞાનિ કમ્મટ્ઠાનાનિ ઉપરૂપરિ વિભૂતાનિ હોન્તિ, ન તથા ઇદં. ઇદં પન ઉપરૂપરિ ભાવેન્તસ્સ સુખુમત્તં ગચ્છતિ, ઉપટ્ઠાનમ્પિ ન ઉપગચ્છતિ, એવં અનુપટ્ઠહન્તે પન તસ્મિં તેન ભિક્ખુના ઉટ્ઠાયાસના ચમ્મખણ્ડં પપ્ફોટેત્વા ન ગન્તબ્બં. કિં કાતબ્બં? ‘‘આચરિયં પુચ્છિસ્સામી’’તિ વા, ‘‘નટ્ઠં દાનિ મે કમ્મટ્ઠાન’’ન્તિ વા ન વુટ્ઠાતબ્બં. ઇરિયાપથં વિકોપેત્વા ગચ્છતો હિ કમ્મટ્ઠાનં નવનવમેવ હોતિ. તસ્મા યથાનિસિન્નેનેવ દેસતો આહરિતબ્બં.

તત્રાયં આહરણૂપાયો, તેન હિ ભિક્ખુના કમ્મટ્ઠાનસ્સ અનુપટ્ઠાનભાવં ઞત્વા ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખિતબ્બં, ઇમે અસ્સાસપસ્સાસા નામ કત્થ અત્થિ, કત્થ નત્થિ. કસ્સ વા અત્થિ, કસ્સ વા નત્થીતિ. અથેવં પટિસઞ્ચિક્ખતા ઇમે અન્તોમાતુકુચ્છિયં નત્થિ, ઉદકે નિમુગ્ગાનં નત્થિ, તથા અસઞ્ઞીભૂતાનં, મતાનં, ચતુત્થજ્ઝાનસમાપન્નાનં, રૂપારૂપભવસમઙ્ગીનં, નિરોધસમાપન્નાનન્તિ ઞત્વા એવં અત્તનાવ અત્તા પટિચોદેતબ્બો ‘‘નનુ ત્વં, પણ્ડિત, નેવ માતુકુચ્છિગતો, ન ઉદકે નિમુગ્ગો, ન અસઞ્ઞીભૂતો, ન મતો, ન ચતુત્થજ્ઝાનસમાપન્નો, ન રૂપારૂપભવસમઙ્ગી, ન નિરોધસમાપન્નો. અત્થિયેવ તે અસ્સાસપસ્સાસા, મન્દપઞ્ઞતાય પન પરિગ્ગહેતું ન સક્કોસી’’તિ. અથાનેન પકતિફુટ્ઠવસેન ચિત્તં ઠપેત્વા મનસિકારો પવત્તેતબ્બો. ઇમે હિ દીઘનાસિકસ્સ નાસાપુટં ઘટ્ટેન્તા પવત્તન્તિ. રસ્સનાસિકસ્સ ઉત્તરોટ્ઠં. તસ્માનેન ઇમં નામ ઠાનં ઘટ્ટેન્તીતિ નિમિત્તં ઠપેતબ્બં. ઇમમેવ હિ અત્થવસં પટિચ્ચ વુત્તં ભગવતા – ‘‘નાહં, ભિક્ખવે, મુટ્ઠસતિસ્સ અસમ્પજાનસ્સ આનાપાનસ્સતિભાવનં વદામી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૪૯; સં॰ નિ॰ ૫.૯૯૨).

૨૩૦. કિઞ્ચાપિ હિ યંકિઞ્ચિ કમ્મટ્ઠાનં સતસ્સ સમ્પજાનસ્સેવ સમ્પજ્જતિ. ઇતો અઞ્ઞં પન મનસિકરોન્તસ્સ પાકટં હોતિ. ઇદં પન આનાપાનસ્સતિકમ્મટ્ઠાનં ગરુકં ગરુકભાવનં બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધબુદ્ધપુત્તાનં મહાપુરિસાનંયેવ મનસિકારભૂમિભૂતં, ન ચેવ ઇત્તરં, ન ચ ઇત્તરસત્તસમાસેવિતં. યથા યથા મનસિ કરીયતિ, તથા તથા સન્તઞ્ચેવ હોતિ સુખુમઞ્ચ. તસ્મા એત્થ બલવતી સતિ ચ પઞ્ઞા ચ ઇચ્છિતબ્બા.

યથા હિ મટ્ઠસાટકસ્સ તુન્નકરણકાલે સૂચિપિ સુખુમા ઇચ્છિતબ્બા. સૂચિપાસવેધનમ્પિ તતો સુખુમતરં, એવમેવ મટ્ઠસાટકસદિસસ્સ ઇમસ્સ કમ્મટ્ઠાનસ્સ ભાવનાકાલે સૂચિપટિભાગા સતિપિ, સૂચિપાસવેધનપટિભાગા તંસમ્પયુત્તા પઞ્ઞાપિ બલવતી ઇચ્છિતબ્બા. તાહિ ચ પન સતિપઞ્ઞાહિ સમન્નાગતેન ભિક્ખુના ન તે અસ્સાસપસ્સાસા અઞ્ઞત્ર પકતિફુટ્ઠોકાસા પરિયેસિતબ્બા.

યથા પન કસ્સકો કસિં કસિત્વા બલીબદ્દે મુઞ્ચિત્વા ગોચરમુખે કત્વા છાયાય નિસિન્નો વિસ્સમેય્ય, અથસ્સ તે બલીબદ્દા વેગેન અટવિં પવિસેય્યું. યો હોતિ છેકો કસ્સકો, સો પુન તે ગહેત્વા યોજેતુકામો ન તેસં અનુપદં ગન્ત્વા અટવિં આહિણ્ડતિ, અથ ખો રસ્મિઞ્ચ પતોદઞ્ચ ગહેત્વા ઉજુકમેવ તેસં નિપાતનતિત્થં ગન્ત્વા નિસીદતિ વા નિપજ્જતિ વા, અથ તે ગોણે દિવસભાગં ચરિત્વા નિપાતનતિત્થં ઓતરિત્વા ન્હત્વા ચ પિવિત્વા ચ પચ્ચુત્તરિત્વા ઠિતે દિસ્વા રસ્મિયા બન્ધિત્વા પતોદેન વિજ્ઝન્તો આનેત્વા યોજેત્વા પુન કમ્મં કરોતિ, એવમેવ તેન ભિક્ખુના ન તે અસ્સાસપસ્સાસા અઞ્ઞત્ર પકતિફુટ્ઠોકાસા પરિયેસિતબ્બા. સતિરસ્મિં પન પઞ્ઞાપતોદઞ્ચ ગહેત્વા પકતિફુટ્ઠોકાસે ચિત્તં ઠપેત્વા મનસિકારો પવત્તેતબ્બો. એવઞ્હિસ્સ મનસિકરોતો ન ચિરસ્સેવ તે ઉપટ્ઠહન્તિ નિપાતનતિત્થે વિય ગોણા. તતોનેન સતિરસ્મિયા બન્ધિત્વા તસ્મિંયેવ ઠાને યોજેત્વા પઞ્ઞાપતોદેન વિજ્ઝન્તેન પુનપ્પુનં કમ્મટ્ઠાનં અનુયુઞ્જિતબ્બં.

૨૩૧. તસ્સેવમનુયુઞ્જતો ન ચિરસ્સેવ નિમિત્તં ઉપટ્ઠાતિ. તં પનેતં ન સબ્બેસં એકસદિસં હોતિ. અપિચ ખો કસ્સચિ સુખસમ્ફસ્સં ઉપ્પાદયમાનો તૂલપિચુ વિય કપ્પાસપિચુ વિય વાતધારા વિય ચ ઉપટ્ઠાતીતિ એકચ્ચે આહુ.

અયં પન **અટ્ઠકથાસુ વિનિચ્છયો**, ઇદઞ્હિ કસ્સચિ તારકરૂપં વિય મણિગુળિકા વિય મુત્તાગુળિકા વિય ચ, કસ્સચિ ખરસમ્ફસ્સં હુત્વા કપ્પાસટ્ઠિ વિય દારુસારસૂચિ વિય ચ, કસ્સચિ દીઘપામઙ્ગસુત્તં વિય કુસુમદામં વિય ધૂમસિખા વિય ચ, કસ્સચિ વિત્થતં મક્કટકસુત્તં વિય વલાહકપટલં વિય પદુમપુપ્ફં વિય રથચક્કં વિય ચન્દમણ્ડલં વિય સૂરિયમણ્ડલં વિય ચ ઉપટ્ઠાતિ. તઞ્ચ પનેતં યથા સમ્બહુલેસુ ભિક્ખૂસુ સુત્તન્તં સજ્ઝાયિત્વા નિસિન્નેસુ એકેન ભિક્ખુના ''તુમ્હાકં કીદિસં હુત્વા ઇદં સુત્તં ઉપટ્ઠાતી''તિ વુત્તે એકો ''મય્હં મહતી પબ્બતેય્યા નદી વિય હુત્વા ઉપટ્ઠાતી''તિ આહ. અપરો ''મય્હં એકા વનરાજિ વિય''. અઞ્ઞો ''મય્હં એકો સીતચ્છાયો સાખાસમ્પન્નો ફલભારભરિતરુક્ખો વિયા''તિ. તેસં હિ તં એકમેવ સુત્તં સઞ્ઞાનાનતાય નાનતો ઉપટ્ઠાતિ. એવં એકમેવ કમ્મટ્ઠાનં સઞ્ઞાનાનતાય નાનતો ઉપટ્ઠાતિ. સઞ્ઞજઞ્હિ એતં સઞ્ઞાનિદાનં સઞ્ઞાપભવં. તસ્મા સઞ્ઞાનાનતાય નાનતો ઉપટ્ઠાતીતિ વેદિતબ્બં.

એત્થ ચ અઞ્ઞમેવ અસ્સાસારમ્મણં ચિત્તં, અઞ્ઞં પસ્સાસારમ્મણં, અઞ્ઞં નિમિત્તારમ્મણં. યસ્સ હિ ઇમે તયો ધમ્મા નત્થિ, તસ્સ કમ્મટ્ઠાનં નેવ અપ્પનં, ન ઉપચારં પાપુણાતિ. યસ્સ પન ઇમે તયો ધમ્મા અત્થિ, તસ્સેવ કમ્મટ્ઠાનં ઉપચારઞ્ચ અપ્પનઞ્ચ પાપુણાતિ. વુત્તઞ્હેતં –

''નિમિત્તં અસ્સાસપસ્સાસા, અનારમ્મણમેકચિત્તસ્સ;
અજાનતો તયો ધમ્મે, ભાવના નુપલબ્ભતિ.

''નિમિત્તં અસ્સાસપસ્સાસા, અનારમ્મણમેકચિત્તસ્સ;
જાનતોવ તયો ધમ્મે, ભાવના ઉપલબ્ભતી''તિ. (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૬૫);

૨૩૨. એવં ઉપટ્ઠિતે પન નિમિત્તે તેન ભિક્ખુના આચરિયસ્સ સન્તિકં ગન્ત્વા આરોચેતબ્બં ''મય્હં, ભન્તે, એવરૂપં નામ ઉપટ્ઠાતી''તિ. આચરિયેન પન એતં નિમિત્તન્તિ વા ન વા નિમિત્તન્તિ ન વત્તબ્બં. ''એવં હોતિ, આવુસો''તિ વત્વા પુનપ્પુનં મનસિ કરોહીતિ વત્તબ્બો. નિમિત્તન્તિ હિ વુત્તે વોસાનં આપજ્જેય્ય. ન નિમિત્તન્તિ વુત્તે નિરાસો વિસીદેય્ય. તસ્મા તદુભયમ્પિ અવત્વા મનસિકારેયેવ નિયોજેતબ્બોતિ. એવં તાવ **દીઘભાણકા**.

મજ્ઝિમભાણકા પનાહુ ''નિમિત્તમિદં, આવુસો, કમ્મટ્ઠાનં પુનપ્પુનં મનસિ કરોહિ સપ્પુરિસાતિ વત્તબ્બો''તિ. અથાનેન નિમિત્તેયેવ ચિત્તં ઠપેતબ્બં . એવમસ્સાયં ઇતો પભુતિ ઠપનાવસેન ભાવના હોતિ. વુત્તઞ્હેતં પોરાણેહિ –

''નિમિત્તે ઠપયં ચિત્તં, નાનાકારં વિભાવયં;
ધીરો અસ્સાસપસ્સાસે, સકં ચિત્તં નિબન્ધતી''તિ. (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૬૫);

તસ્સેવં નિમિત્તુપટ્ઠાનતો પભુતિ નીવરણાનિ વિક્ખમ્ભિતાનેવ હોન્તિ, કિલેસા સન્નિસિન્નાવ. સતિ ઉપટ્ઠિતાયેવ. ચિત્તં ઉપચારસમાધિના સમાહિતમેવ. અથાનેન તં નિમિત્તં નેવ વણ્ણતો મનસિ કાતબ્બં, ન લક્ખણતો પચ્ચવેક્ખિતબ્બં. અપિચ ખો ખત્તિયમહેસિયા ચક્કવત્તિગબ્ભો વિય કસ્સકેન સાલિયવગબ્ભો વિય ચ

આવાસાદીનિ સત્ત અસપ્પાયાનિ વજ્જેત્વા તાનેવ સત્ત સપ્પાયાનિ સેવન્તેન સાધુકં રક્ખિતબ્બં. અથ નં એવં રક્ખિત્વા પુનપ્પુનં મનસિકારવસેન વુદ્ધિં વિરૂળ્હિં ગમયિત્વા દસવિધં અપ્પનાકોસલ્લં સમ્પાદેતબ્બં, વીરિયસમતા યોજેતબ્બા. તસ્સેવં ઘટેન્તસ્સ પથવીકસિણે વુત્તાનુક્કમેનેવ તસ્મિં નિમિત્તે ચતુક્કપઞ્ચકજ્ઝાનાનિ નિબ્બત્તન્તિ.

૨૩૩. એવં નિબ્બત્તચતુક્કપઞ્ચકજ્ઝાનો પનેત્થ ભિક્ખુ **સલ્લક્ખણાવિવટ્ટના**વસેન કમ્મટ્ઠાનં વડ્ઢેત્વા **પારિસુદ્ધિં** પત્તુકામો તદેવ ઝાનં પઞ્ચહાકારેહિ વસિપ્પત્તં પગુણં કત્વા નામરૂપં વવત્થપેત્વા વિપસ્સનં પટ્ઠપેતિ. કથં? સો હિ સમાપત્તિતો વુટ્ઠાય અસ્સાસપસ્સાસાનં સમુદયો કરજકાયો ચ ચિત્તઞ્ચાતિ પસ્સતિ. યથા હિ કમ્મારગગ્ગરિયા ધમમાનાય ભસ્તઞ્ચ પુરિસસ્સ ચ તજ્જં વાયામં પટિચ્ચ વાતો સઞ્ચરતિ, એવમેવ કાયઞ્ચ ચિત્તઞ્ચ પટિચ્ચ અસ્સાસપસ્સાસાતિ. તતો અસ્સાસપસ્સાસે ચ કાયઞ્ચ રૂપન્તિ ચિત્તઞ્ચ તંસમ્પયુત્તધમ્મે ચ અરૂપન્તિ વવત્થપેતિ. અયમેત્થ સઙ્ખેપો. વિત્થારતો પન નામરૂપવવત્થાનં પરતો આવિભવિસ્સતિ.

એવં નામરૂપં વવત્થપેત્વા તસ્સ પચ્ચયં પરિયેસતિ. પરિયેસન્તો ચ નં દિસ્વા તીસુપિ અદ્ધાસુ નામરૂપસ્સ પવત્તિં આરબ્ભ કઙ્ખં વિતરતિ. વિતિણ્ણકઙ્ખો કલાપસમ્મસનવસેન તિલક્ખણં આરોપેત્વા ઉદયબ્બયાનુપસ્સનાય પુબ્બભાગે ઉપ્પન્ને ઓભાસાદયો દસ વિપસ્સનુપક્કિલેસે પહાય ઉપક્કિલેસવિમુત્તં પટિપદાઞાણં મગ્ગોતિ વવત્થપેત્વા ઉદયં પહાય ભઙ્ગાનુપસ્સનં પત્વા નિરન્તરં ભઙ્ગાનુપસ્સનેન વયતો ઉપટ્ઠિતેસુ સબ્બસઙ્ખારેસુ નિબ્બિન્દન્તો વિરજ્જન્તો વિમુચ્ચન્તો યથાક્કમેન ચત્તારો અરિયમગ્ગે પાપુણિત્વા અરહત્તફલે પતિટ્ઠાય એકૂનવીસતિભેદસ્સ પચ્ચવેક્ખણાઞાણસ્સ પરિયન્તં પત્તો સદેવકસ્સ લોકસ્સ અગ્ગદક્ખિણેય્યો હોતિ.

એત્તાવતા ચસ્સ ગણનં આદિં કત્વા વિપસ્સનાપરિયોસાના આનાપાનસ્સતિસમાધિભાવના સમત્તા હોતીતિ અયં સબ્બાકારતો પઠમચતુક્કવણ્ણના.

૨૩૪. ઇતરેસુ પન તીસુ ચતુક્કેસુ યસ્મા વિસું કમ્મટ્ઠાનભાવનાનયો નામ નત્થિ. તસ્મા અનુપદવણ્ણનાનયેનેવ તેસં એવં અત્થો વેદિતબ્બો.

પીતિપટિસંવેદીતિ પીતિં પટિસંવિદિતં કરોન્તો પાકટં કરોન્તો અસ્સસિસ્સામિ પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતિ. તત્થ દ્વીહાકારેહિ પીતિ પટિસંવિદિતા હોતિ આરમ્મણતો ચ અસમ્મોહતો ચ.

કથં **આરમ્મણતો** પીતિ પટિસંવિદિતા હોતિ? સપ્પીતિકે દ્વે ઝાને સમાપજ્જતિ. તસ્સ સમાપત્તિક્ખણે ઝાનપટિલાભેન આરમ્મણતો પીતિ પટિસંવિદિતા હોતિ, આરમ્મણસ્સ પટિસંવિદિતત્તા. કથં **અસમ્મોહતો**? સપ્પીતિકે દ્વે ઝાને સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય ઝાનસમ્પયુત્તં પીતિં ખયતો વયતો સમ્મસતિ. તસ્સ વિપસ્સનાક્ખણે લક્ખણપટિવેધેન અસમ્મોહતો પીતિ પટિસંવિદિતા હોતિ. વુત્તઞ્હેતં પટિસમ્ભિદાયં (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૭૨) –

> ''દીઘં અસ્સાસવસેન ચિત્તસ્સ એકગ્ગતં અવિક્ખેપં પજાનતો સતિ ઉપટ્ઠિતા હોતિ. તાય સતિયા તેન ઞાણેન સા પીતિ પટિસંવિદિતા હોતિ. દીઘં પસ્સાસવસેન... રસ્સં અસ્સાસવસેન... રસ્સં પસ્સાસવસેન... સબ્બકાયપટિસંવેદી અસ્સાસપસ્સાસવસેન... પસ્સમ્ભયં કાયસઙ્ખારં અસ્સાસપસ્સાસવસેન ચિત્તસ્સ એકગ્ગતં અવિક્ખેપં પજાનતો સતિ ઉપટ્ઠિતા હોતિ. તાય સતિયા તેન ઞાણેન સા પીતિ પટિસંવિદિતા હોતિ. આવજ્જતો સા પીતિ પટિસંવિદિતા હોતિ. જાનતો પસ્સતો પચ્ચવેક્ખતો ચિત્તં અધિટ્ઠહતો સદ્ધાય

અધિમુચ્ચતો વીરિયં પગ્ગણ્હતો સતિં ઉપટ્ઠાપયતો ચિત્તં સમાદહતો પઞ્ઞાય પજાનતો અભિઞ્ઞેય્યં પરિઞ્ઞેય્યં પહાતબ્બં ભાવેતબ્બં સચ્છિકાતબ્બં સચ્છિકરોતો સા પીતિ પટિસંવિદિતા હોતિ. એવં સા પીતિ પટિસંવિદિતા હોતી''તિ.

એતેનેવ નયેન અવસેસપદાનિપિ અત્થતો વેદિતબ્બાનિ. ઇદમ્પનેત્થ વિસેસમત્તં, તિણ્ણં ઝાનાનં વસેન **સુખપટિસંવેદિતા**, ચતુન્નમ્પિ વસેન **ચિત્તસઙ્ખારપટિસંવેદિતા** વેદિતબ્બા. **ચિત્તસઙ્ખારો**તિ વેદનાદયો દ્વે ખન્ધા. સુખપટિસંવેદીપદે ચેત્થ વિપસ્સનાભૂમિદસ્સનત્થં ''સુખન્તિ દ્વે સુખાનિ કાયિકઞ્ચ સુખં ચેતસિકઞ્ચા''તિ પટિસમ્ભિદાયં (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૭૩) વુત્તં. **પસ્સમ્ભયં ચિત્તસઙ્ખારન્તિ** ઓળારિકં ઓળારિકં ચિત્તસઙ્ખારં પસ્સમ્ભેન્તો, નિરોધેન્તોતિ અત્થો. સો વિત્થારતો કાયસઙ્ખારે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો.

અપિચેત્થ પીતિપદે પીતિસીસેન વેદના વુત્તા. સુખપદે સરૂપેનેવ વેદના. દ્વીસુ ચિત્તસઙ્ખારપદેસુ ''સઞ્ઞા ચ વેદના ચ ચેતસિકા એતે ધમ્મા ચિત્તપટિબદ્ધા ચિત્તસઙ્ખારા''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૭૪; મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૩) વચનતો સઞ્ઞાસમ્પયુત્તા વેદનાતિ એવં **વેદનાનુપસ્સનાનયેન** ઇદં ચતુક્કં ભાસિતન્તિ વેદિતબ્બં.

૨૩૫. તતિયચતુક્કેપિ ચતુન્નં ઝાનાનં વસેન **ચિત્તપટિસંવેદિતા** વેદિતબ્બા. **અભિપ્પમોદયં ચિત્તન્તિ** ચિત્તં મોદેન્તો પમોદેન્તો હાસેન્તો પહાસેન્તો અસ્સસિસ્સામિ પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતિ. તત્થ દ્વીહાકારેહિ અભિપ્પમોદો હોતિ સમાધિવસેન ચ વિપસ્સનાવસેન ચ.

કથં **સમાધિવસેન**? સપ્પીતિકે દ્વે ઝાને સમાપજ્જતિ. સો સમાપત્તિક્ખણે સમ્પયુત્તપીતિયા ચિત્તં આમોદેતિ પમોદેતિ. કથં **વિપસ્સનાવસેન**? સપ્પીતિકે દ્વે ઝાને સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય ઝાનસમ્પયુત્તપીતિં ખયતો વયતો સમ્મસતિ. એવં વિપસ્સનાક્ખણે ઝાનસમ્પયુત્તં પીતિં આરમ્મણં કત્વા ચિત્તં આમોદેતિ પમોદેતિ. એવં પટિપન્નો ''અભિપ્પમોદયં ચિત્તં અસ્સસિસ્સામિ પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતી''તિ વુચ્ચતિ.

સમાદહં ચિત્તન્તિ પઠમજ્ઝાનાદિવસેન આરમ્મણે ચિત્તં સમં આદહન્તો સમં ઠપેન્તો. તાનિ વા પન ઝાનાનિ સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય ઝાનસમ્પયુત્તં ચિત્તં ખયતો વયતો સમ્પસ્સતો વિપસ્સનાક્ખણે લક્ખણપટિવેધેન ઉપ્પજ્જતિ ખણિકચિત્તેકગ્ગતા. એવં ઉપ્પન્નાય ખણિકચિત્તેકગ્ગતાય વસેનપિ આરમ્મણે ચિત્તં સમં આદહન્તો સમં ઠપેન્તો ''સમાદહં ચિત્તં અસ્સસિસ્સામિ પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતી''તિ વુચ્ચતિ.

વિમોચયં ચિત્તન્તિ પઠમજ્ઝાનેન નીવરણેહિ ચિત્તં મોચેન્તો વિમોચેન્તો, દુતિયેન વિતક્કવિચારેહિ, તતિયેન પીતિયા, ચતુત્થેન સુખદુક્ખેહિ ચિત્તં મોચેન્તો વિમોચેન્તો. તાનિ વા પન ઝાનાનિ સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય ઝાનસમ્પયુત્તં ચિત્તં ખયતો વયતો સમ્મસતિ. સો વિપસ્સનાક્ખણે અનિચ્ચાનુપસ્સનાય નિચ્ચસઞ્ઞાતો ચિત્તં મોચેન્તો, દુક્ખાનુપસ્સનાય સુખસઞ્ઞાતો, અનત્તાનુપસ્સનાય અત્તસઞ્ઞાતો, નિબ્બિદાનુપસ્સનાય નન્દિતો, વિરાગાનુપસ્સનાય રાગતો, નિરોધાનુપસ્સનાય સમુદયતો, પટિનિસ્સગ્ગાનુપસ્સનાય આદાનતો ચિત્તં મોચેન્તો અસ્સસતિ ચેવ પસ્સસતિ ચ. તેન વુચ્ચતિ ''વિમોચયં ચિત્તં અસ્સસિસ્સામિ પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતી''તિ. એવં **ચિત્તાનુપસ્સનાવસેન** ઇદં ચતુક્કં ભાસિતન્તિ વેદિતબ્બં.

૨૩૬. ચતુત્થચતુક્કે પન **અનિચ્ચાનુપસ્સી**તિ એત્થ તાવ અનિચ્ચં વેદિતબ્બં. અનિચ્ચતા વેદિતબ્બા. અનિચ્ચાનુપસ્સના વેદિતબ્બા. અનિચ્ચાનુપસ્સી વેદિતબ્બો.

તત્થ **અનિચ્ચન્તિ** પઞ્ચક્ખન્ધા. કસ્મા? ઉપ્પાદવયઞ્ઞથત્તભાવા. **અનિચ્ચતા**તિ તેસંયેવ ઉપ્પાદવયઞ્ઞથત્તં, હુત્વા અભાવો વા, નિબ્બત્તાનં તેનેવાકારેન અઠત્વા ખણભઙ્ગેન ભેદોતિ અત્થો. **અનિચ્ચાનુપસ્સના**તિ તસ્સા અનિચ્ચતાય વસેન રૂપાદીસુ અનિચ્ચન્તિ અનુપસ્સના. **અનિચ્ચાનુપસ્સી**તિ તાય અનુપસ્સનાય સમન્નાગતો. તસ્મા એવંભૂતો અસ્સસન્તો પસ્સસન્તો ચ ઇધ ''અનિચ્ચાનુપસ્સી અસ્સસિસ્સામિ પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતી''તિ વેદિતબ્બો.

વિરાગાનુપસ્સીતિ એત્થ પન દ્વે વિરાગા ખયવિરાગો ચ અચ્ચન્તવિરાગો ચ. તત્થ **ખયવિરાગો**તિ સઙ્ખારાનં ખણભઙ્ગો. **અચ્ચન્તવિરાગો**તિ નિબ્બાનં. **વિરાગાનુપસ્સના**તિ તદુભયદસ્સનવસેન પવત્તા વિપસ્સના ચ મગ્ગો ચ. તાય દુવિધાયપિ અનુપસ્સનાય સમન્નાગતો હુત્વા અસ્સસન્તો પસ્સસન્તો ચ ''વિરાગાનુપસ્સી અસ્સસિસ્સામિ પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતી''તિ વેદિતબ્બો. **નિરોધાનુપસ્સી**પદેપિ એસેવ નયો.

પટિનિસ્સગ્ગાનુપસ્સીતિ એત્થાપિ દ્વે પટિનિસ્સગ્ગા પરિચ્ચાગપટિનિસ્સગ્ગો ચ પક્ખન્દનપટિનિસ્સગ્ગો ચ. પટિનિસ્સગ્ગોયેવ અનુપસ્સના પટિનિસ્સગ્ગાનુપસ્સના. વિપસ્સનામગ્ગાનં એતમધિવચનં.

વિપસ્સના હિ તદઙ્ગવસેન સદ્ધિં ખન્ધાભિસઙ્ખારેહિ કિલેસે પરિચ્ચજતિ, સઙ્ખતદોસદસ્સનેન ચ તબ્બિપરીતે નિબ્બાને તન્નિન્નતાય પક્ખન્દતીતિ **પરિચ્ચાગપટિનિસ્સગ્ગો** ચેવ **પક્ખન્દનપટિનિસ્સગ્ગો**તિ ચ વુચ્ચતિ. **મગ્ગો** સમુચ્છેદવસેન સદ્ધિં ખન્ધાભિસઙ્ખારેહિ કિલેસે પરિચ્ચજતિ, આરમ્મણકરણેન ચ નિબ્બાને પક્ખન્દતીતિ **પરિચ્ચાગપટિનિસ્સગ્ગો** ચેવ **પક્ખન્દનપટિનિસ્સગ્ગો**તિ ચ વુચ્ચતિ. ઉભયમ્પિ પન પુરિમપુરિમઞાણાનં અનુઅનુપસ્સનતો **અનુપસ્સના**તિ વુચ્ચતિ. તાય દુવિધાયપિ પટિનિસ્સગ્ગાનુપસ્સનાય સમન્નાગતો હુત્વા અસ્સસન્તો પસ્સસન્તો ચ ''પટિનિસ્સગ્ગાનુપસ્સી અસ્સસિસ્સામિ પસ્સસિસ્સામીતિ સિક્ખતી''તિ વેદિતબ્બો.

ઇદં ચતુત્થચતુક્કં સુદ્ધવિપસ્સનાવસેનેવ વુત્તં. પુરિમાનિ પન તીણિ સમથવિપસ્સનાવસેન. એવં ચતુન્નં ચતુક્કાનં વસેન સોળસવત્થુકાય આનાપાનસ્સતિયા ભાવના વેદિતબ્બા. એવં સોળસવત્થુવસેન ચ પન અયં આનાપાનસ્સતિ મહપ્ફલા હોતિ મહાનિસંસા.

૨૩૭. તત્રસ્સ ''અયમ્પિ ખો, ભિક્ખવે, આનાપાનસ્સતિસમાધિ ભાવિતો બહુલીકતો સન્તો ચેવ પણીતો ચા''તિઆદિવચનતો સન્તભાવાદિવસેનાપિ મહાનિસંસતા વેદિતબ્બા, વિતક્કુપચ્છેદસમત્થતાયપિ. અયઞ્હિ સન્તપણીતઅસેચનકસુખવિહારત્તા સમાધિઅન્તરાયકરાનં વિતક્કાનં વસેન ઇતો ચિતો ચ ચિત્તસ્સ વિધાવનં વિચ્છિન્દિત્વા આનાપાનારમ્મણાભિમુખમેવ ચિત્તં કરોતિ. તેનેવ વુત્તં ''આનાપાનસ્સતિ ભાવેતબ્બા વિતક્કુપચ્છેદાયા''તિ (અ॰ નિ॰ ૯.૧).

વિજ્જાવિમુત્તિપારિપૂરિયા મૂલભાવેનાપિ ચસ્સા મહાનિસંસતા વેદિતબ્બા. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા – ''આનાપાનસ્સતિ, ભિક્ખવે, ભાવિતા બહુલીકતા ચત્તારો સતિપટ્ઠાને પરિપૂરેતિ, ચત્તારો સતિપટ્ઠાના ભાવિતા બહુલીકતા સત્ત બોજ્ઝઙ્ગે પરિપૂરેન્તિ, સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા ભાવિતા બહુલીકતા વિજ્જાવિમુત્તિં પરિપૂરેન્તી''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૪૭).

અપિચ ચરિમકાનં અસ્સાસપસ્સાસાનં વિદિતભાવકરણતોપિસ્સા મહાનિસંસતા વેદિતબ્બા. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા – ''એવં ભાવિતાય ખો, રાહુલ, આનાપાનસ્સતિયા એવં બહુલીકતાય યેપિ તે ચરિમકા

અસ્સાસપસ્સાસા, તેપિ વિદિતાવ નિરુજ્ઝન્તિ, નો અવિદિતા''તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૨૧).

૨૩૮. તત્થ નિરોધવસેન તયો ચરિમકા ભવચરિમકા, ઝાનચરિમકા, ચુતિચરિમકાતિ. ભવેસુ હિ કામભવે અસ્સાસપસ્સાસા પવત્તન્તિ, રૂપારૂપભવેસુ નપ્પવત્તન્તિ, તસ્મા તે **ભવચરિમકા**. ઝાનેસુ પુરિમે ઝાનત્તયે પવત્તન્તિ, ચતુત્થે નપ્પવત્તન્તિ, તસ્મા તે **ઝાનચરિમકા**. યે પન ચુતિચિત્તસ્સ પુરતો સોળસમેન ચિત્તેન સદ્ધિં ઉપ્પજ્જિત્વા ચુતિચિત્તેન સહ નિરુજ્ઝન્તિ, ઇમે **ચુતિચરિમકા** નામ. ઇમે ઇધ ''ચરિમકા''તિ અધિપ્પેતા.

ઇમં કિર કમ્મટ્ઠાનં અનુયુત્તસ્સ ભિક્ખુનો આનાપાનારમ્મણસ્સ સુટ્ઠુ પરિગ્ગહિતત્તા ચુતિચિત્તસ્સ પુરતો સોળસમસ્સ ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે ઉપ્પાદં આવજ્જયતો ઉપ્પાદોપિ નેસં પાકટો હોતિ. ઠિતિં આવજ્જયતો ઠિતિપિ નેસં પાકટા હોતિ. ભઙ્ગં આવજ્જયતો ચ ભઙ્ગો નેસં પાકટો હોતિ.

ઇતો અઞ્ઞં કમ્મટ્ઠાનં ભાવેત્વા અરહત્તં પત્તસ્સ ભિક્ખુનો હિ આયુઅન્તરં પરિચ્છિન્નં વા હોતિ અપરિચ્છિન્નં વા. ઇદં પન સોળસવત્થુકં આનાપાનસ્સતિં ભાવેત્વા અરહત્તં પત્તસ્સ આયુઅન્તરં પરિચ્છિન્નમેવ હોતિ. સો ''એત્તકં દાનિ મે આયુસઙ્ખારા પવત્તિસ્સન્તિ, ન ઇતો પર''ન્તિ ઞત્વા અત્તનો ધમ્મતાય એવ સરીરપટિજગ્ગનનિવાસનપારુપનાદીનિ સબ્બકિચ્ચાનિ કત્વા અક્ખીનિ નિમીલેતિ કોટપબ્બતવિહારવાસીતિસ્સત્થેરો વિય મહાકરઞ્જિયવિહારવાસીમહાતિસ્સત્થેરો વિય દેવપુત્તમહારટ્ઠે પિણ્ડપાતિકતિસ્સત્થેરો વિય ચિત્તલપબ્બતવિહારવાસિનો દ્વે ભાતિયત્થેરા વિય ચ.

તત્રિદં એકવત્થુપરિદીપનં. દ્વેભાતિયત્થેરાનં કિરેકો પુણ્ણમુપોસથદિવસે પાતિમોક્ખં ઓસારેત્વા ભિક્ખુસઙ્ઘપરિવુતો અત્તનો વસનટ્ઠાનં ગન્ત્વા ચઙ્કમે ઠિતો ચન્દાલોકં ઓલોકેત્વા અત્તનો આયુસઙ્ખારે ઉપધારેત્વા ભિક્ખુસઙ્ઘમાહ – ''તુમ્હેહિ કથં પરિનિબ્બાયન્તા ભિક્ખૂ દિટ્ઠપુબ્બા''તિ. તત્ર કેચિ આહંસુ ''અમ્હેહિ આસને નિસિન્નકાવ પરિનિબ્બાયન્તા દિટ્ઠપુબ્બા''તિ. કેચિ ''અમ્હેહિ આકાસે પલ્લઙ્કમાભુજિત્વા નિસિન્નકા''તિ. થેરો આહ – ''અહં દાનિ વો ચઙ્કમન્તમેવ પરિનિબ્બાયમાનં દસ્સેસ્સામી''તિ તતો ચઙ્કમે લેખં કત્વા ''અહં ઇતો ચઙ્કમકોટિતો પરકોટિં ગન્ત્વા નિવત્તમાનો ઇમં લેખં પત્વાવ પરિનિબ્બાયિસ્સામી''તિ વત્વા ચઙ્કમં ઓરુય્હ પરભાગં ગન્ત્વા નિવત્તમાનો એકેન પાદેન લેખં અક્કન્તક્ખણેયેવ પરિનિબ્બાયિ.

તસ્મા હવે અપ્પમત્તો, અનુયુઞ્જેથ પણ્ડિતો;
એવં અનેકાનિસંસં, આનાપાનસ્સતિં સદાતિ.

ઇદં આનાપાનસ્સતિયં વિત્થારકથામુખં.

ઉપસમાનુસ્સતિકથા

૨૩૯. આનાપાનસ્સતિયા અનન્તરં ઉદ્દિટ્ઠં પન ઉપસમાનુસ્સતિં ભાવેતુકામેન રહોગતેન પટિસલ્લીનેન – ''યાવતા, ભિક્ખવે, ધમ્મા સઙ્ખતા વા અસઙ્ખતા વા વિરાગો તેસં ધમ્માનં અગ્ગમક્ખાયતિ, યદિદં મદનિમ્મદનો પિપાસવિનયો આલયસમુગ્ઘાતો વટ્ટુપચ્છેદો તણ્હક્ખયો વિરાગો નિરોધો નિબ્બાન''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૪; ઇતિવુ॰ ૯૦) એવં સબ્બદુક્ખૂપસમસઙ્ખાતસ્સ નિબ્બાનસ્સ ગુણા અનુસ્સરિતબ્બા.

તત્થ **યાવતાતિ** યત્તકા. **ધમ્માતિ** સભાવા. **સઙ્ખતા વા અસઙ્ખતા વાતિ** સઙ્ગમ્મ સમાગમ્મ પચ્ચયેહિ કતા વા અકતા વા. **વિરાગો તેસં ધમ્માનં અગ્ગમક્ખાયતીતિ** તેસં સઙ્ખતાસઙ્ખતધમ્માનં વિરાગો અગ્ગમક્ખાયતિ સેટ્ઠો ઉત્તમોતિ વુચ્ચતિ. તત્થ **વિરાગોતિ** ન રાગાભાવમત્તમેવ, અથ ખો **યદિદં મદનિમ્મદનો…પે॰… નિબ્બાનન્તિ** યો સો મદનિમ્મદનોતિઆદીનિ નામાનિ અસઙ્ખતધમ્મો લભતિ, સો વિરાગોતિ પચ્ચેતબ્બો. સો હિ યસ્મા તમાગમ્મ સબ્બેપિ માનમદપુરિસમદાદયો મદા નિમ્મદા અમદા હોન્તિ વિનસ્સન્તિ, તસ્મા **મદનિમ્મદનોતિ** વુચ્ચતિ. યસ્મા ચ તમાગમ્મ સબ્બાપિ કામપિપાસા વિનયં અબ્ભત્થં યાતિ, તસ્મા **પિપાસવિનયોતિ** વુચ્ચતિ. યસ્મા પન તમાગમ્મ પઞ્ચકામગુણાલયા સમુગ્ઘાતં ગચ્છન્તિ, તસ્મા **આલયસમુગ્ઘાતોતિ** વુચ્ચતિ. યસ્મા ચ તમાગમ્મ તેભૂમકં વટ્ટં ઉપચ્છિજ્જતિ, તસ્મા **વટ્ટુપચ્છેદોતિ** વુચ્ચતિ. યસ્મા પન તમાગમ્મ સબ્બસો તણ્હા ખયં ગચ્છતિ વિરજ્જતિ નિરુજ્ઝતિ ચ, તસ્મા **તણ્હક્ખયો વિરાગો નિરોધોતિ** વુચ્ચતિ. યસ્મા પનેસ ચતસ્સો યોનિયો પઞ્ચ ગતિયો સત્ત વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો નવ ચ સત્તાવાસે અપરાપરભાવાય વિનનતો આબન્ધનતો સંસિબ્બનતો **વાનન્તિ** લદ્ધવોહારાય તણ્હાય નિક્ખન્તો નિસ્સટો વિસંયુત્તો, તસ્મા **નિબ્બાનન્તિ** વુચ્ચતીતિ.

એવમેતેસં મદનિમ્મદનતાદીનં ગુણાનં વસેન નિબ્બાનસઙ્ખાતો ઉપસમો અનુસ્સરિતબ્બો. યે વા પનઞ્ઞેપિ ભગવતા – ''અસઙ્ખતઞ્ચ વો, ભિક્ખવે, દેસેસ્સામિ… સચ્ચઞ્ચ… પારઞ્ચ… સુદુદ્દસઞ્ચ… અજરઞ્ચ… ધુવઞ્ચ… નિપ્પપઞ્ચઞ્ચ… અમતઞ્ચ… સિવઞ્ચ… ખેમઞ્ચ… અબ્ભુતઞ્ચ… અનીતિકઞ્ચ… અબ્યાબજ્ઝઞ્ચ… વિસુદ્ધિઞ્ચ… દીપઞ્ચ… તાણઞ્ચ … લેણઞ્ચ વો, ભિક્ખવે, દેસેસ્સામી''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૪.૩૬૬) સુત્તેસુ ઉપસમગુણા વુત્તા, તેસમ્પિ વસેન અનુસ્સરિતબ્બોયેવ.

તસ્સેવં મદનિમ્મદનતાદિગુણવસેન ઉપસમં અનુસ્સરતો નેવ તસ્મિં સમયે રાગપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ, ન દોસ… ન મોહપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ. ઉજુગતમેવસ્સ તસ્મિં સમયે ચિત્તં હોતિ **ઉપસમં** આરબ્ભાતિ બુદ્ધાનુસ્સતિઆદીસુ વુત્તનયેનેવ વિક્ખમ્ભિતનીવરણસ્સ એકક્ખણે ઝાનઙ્ગાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. ઉપસમગુણાનં પન ગમ્ભીરતાય નાનપ્પકારગુણાનુસ્સરણાધિમુત્તતાય વા અપ્પનં અપ્પત્વા ઉપચારપ્પત્તમેવ ઝાનં હોતિ . તદેતમુપસમગુણાનુસ્સરણવસેન ઉપસમાનુસ્સતિચ્ચેવ સઙ્ખ્યં ગચ્છતિ.

છ અનુસ્સતિયો વિય ચ અયમ્પિ અરિયસાવકસ્સેવ ઇજ્ઝતિ, એવં સન્તેપિ ઉપસમગરુકેન પુથુજ્જનેનાપિ મનસિ કાતબ્બા. સુતવસેનાપિ હિ ઉપસમે ચિત્તં પસીદતિ. ઇમઞ્ચ પન ઉપસમાનુસ્સતિં અનુયુત્તો ભિક્ખુ સુખં સુપતિ, સુખં પટિબુજ્ઝતિ, સન્તિન્દ્રિયો હોતિ સન્તમાનસો હિરોત્તપ્પસમન્નાગતો પાસાદિકો પણીતાધિમુત્તિકો સબ્રહ્મચારીનં ગરુ ચ ભાવનીયો ચ. ઉત્તરિ અપ્પટિવિજ્ઝન્તો પન સુગતિપરાયનો હોતિ.

તસ્મા હવે અપ્પમત્તો, ભાવયેથ વિચક્ખણો;
એવં અનેકાનિસંસં, અરિયે ઉપસમે સતિન્તિ.

ઇદં ઉપસમાનુસ્સતિયં વિત્થારકથામુખં.

ઇતિ સાધુજનપામોજ્જત્થાય કતે વિસુદ્ધિમગ્ગે

સમાધિભાવનાધિકારે

અનુસ્સતિકમ્મટ્ઠાનનિદ્દેસો નામ

અટ્ઠમો પરિચ્છેદો.

૯. બ્રહ્મવિહારનિદ્દેસો

મેત્તાભાવનાકથા

૨૪૦. અનુસ્સતિકમ્મટ્ઠાનાનન્તરં ઉદ્દિટ્ઠેસુ પન મેત્તા, કરુણા, મુદિતા, ઉપેક્ખાતિ ઇમેસુ ચતૂસુ બ્રહ્મવિહારેસુ મેત્તં ભાવેતુકામેન તાવ આદિકમ્મિકેન યોગાવચરેન ઉપચ્છિન્નપલિબોધેન ગહિતકમ્મટ્ઠાનેન ભત્તકિચ્ચં કત્વા ભત્તસમ્મદં પટિવિનોદેત્વા વિવિત્તે પદેસે સુપઞ્ઞત્તે આસને સુખનિસિન્નેન આદિતો તાવ દોસે આદીનવો, ખન્તિયઞ્ચ આનિસંસો પચ્ચવેક્ખિતબ્બો.

કસ્મા? ઇમાય હિ ભાવનાય દોસો પહાતબ્બો, ખન્તિ અધિગન્તબ્બા. ન ચ સક્કા કિઞ્ચિ અદિટ્ઠાદીનવં પહાતું, અવિદિતાનિસંસં વા અધિગન્તું. તસ્મા ''દુટ્ઠો ખો, આવુસો, દોસેન અભિભૂતો પરિયાદિણ્ણચિત્તો પાણમ્પિ હનતી''તિઆદીનં (અ॰ નિ॰ ૩.૭૨) વસેન દોસે આદીનવો દટ્ઠબ્બો.

''ખન્તી પરમં તપો તિતિક્ખા, નિબ્બાનં પરમં વદન્તિ બુદ્ધા''; (દી॰ નિ॰ ૨.૯૦; ધ॰ પ॰ ૧૮૪);
''ખન્તિબલં બલાનીકં, તમહં બ્રૂમિ બ્રાહ્મણં''. (ધ॰ પ॰ ૩૯૯; સુ॰ નિ॰ ૬૨૮);

''ખન્ત્યા ભિય્યો ન વિજ્જતી''તિઆદીનં (સં॰ નિ॰ ૧.૨૫૦) વસેન ખન્તિયં આનિસંસો વેદિતબ્બો.

અથેવં દિટ્ઠાદીનવતો દોસતો ચિત્તં વિવેચનત્થાય, વિદિતાનિસંસાય ચ ખન્તિયા સંયોજનત્થાય મેત્તાભાવના આરભિતબ્બા. આરભન્તેન ચ આદિતોવ પુગ્ગલભેદો જાનિતબ્બો ''ઇમેસુ પુગ્ગલેસુ મેત્તા પઠમં ન ભાવેતબ્બા, ઇમેસુ નેવ ભાવેતબ્બા''તિ.

અયઞ્હિ મેત્તા અપ્પિયપુગ્ગલે, અતિપ્પિયસહાયકે, મજ્ઝત્તે, વેરીપુગ્ગલેતિ ઇમેસુ ચતૂસુ પઠમં ન ભાવેતબ્બા. લિઙ્ગવિસભાગે ઓધિસો ન ભાવેતબ્બા. કાલકતે ન ભાવેતબ્બાવ. કિંકારણા અપ્પિયાદીસુ પઠમં ન ભાવેતબ્બા? અપ્પિયં હિ પિયટ્ઠાને ઠપેન્તો કિલમતિ. અતિપ્પિયસહાયકં મજ્ઝત્તટ્ઠાને ઠપેન્તો કિલમતિ, અપ્પમત્તકેપિ ચસ્સ દુક્ખે ઉપ્પન્ને આરોદનાકારપ્પત્તો વિય હોતિ. મજ્ઝત્તં ગરુટ્ઠાને ચ પિયટ્ઠાને ચ ઠપેન્તો કિલમતિ. વેરિમનુસ્સરતો કોધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્મા અપ્પિયાદીસુ પઠમં ન ભાવેતબ્બા.

લિઙ્ગવિસભાગે પન તમેવ આરબ્ભ ઓધિસો ભાવેન્તસ્સ રાગો ઉપ્પજ્જતિ. અઞ્ઞતરો કિર અમચ્ચપુત્તો કુલૂપકત્થેરં પુચ્છિ ''ભન્તે, કસ્સ મેત્તા ભાવેતબ્બા''તિ? થેરો ''પિયપુગ્ગલે''તિ આહ. તસ્સ અત્તનો ભરિયા પિયા હોતિ. સો તસ્સા મેત્તં ભાવેન્તો સબ્બરત્તિં ભિત્તિયુદ્ધમકાસિ. તસ્મા લિઙ્ગવિસભાગે ઓધિસો ન ભાવેતબ્બા.

કાલકતે પન ભાવેન્તો નેવ અપ્પનં, ન ઉપચારં પાપુણાતિ. અઞ્ઞતરો કિર દહરભિક્ખુ આચરિયં આરબ્ભ મેત્તં આરભિ. તસ્સ મેત્તા નપ્પવત્તતિ. સો મહાથેરસ્સ સન્તિકં ગન્ત્વા ''ભન્તે, પગુણાવ મે મેત્તાઝાનસમાપત્તિ, ન ચ નં સમાપજ્જિતું સક્કોમિ, કિં નુ ખો કારણ''ન્તિ આહ. થેરો ''નિમિત્તં, આવુસો, ગવેસાહી''તિ આહ. સો ગવેસન્તો આચરિયસ્સ મતભાવં ઞત્વા અઞ્ઞં આરબ્ભ મેત્તાયન્તો સમાપત્તિં અપ્પેસિ. તસ્મા કાલકતે ન ભાવેતબ્બાવ.

૨૪૧. સબ્બપઠમં પન ‘‘અહં સુખિતો હોમિ નિદ્દુક્ખો’’તિ વા, ‘‘અવેરો અબ્યાપજ્જો અનીઘો સુખી અત્તાનં પરિહરામી’’તિ વા એવં પુનપ્પુનં અત્તનિયેવ ભાવેતબ્બા.

એવં સન્તે યં વિભઙ્ગે (વિભ॰ ૬૪૩) વુત્તં –

‘‘કથઞ્ચ ભિક્ખુ મેત્તાસહગતેન ચેતસા એકં દિસં ફરિત્વા વિહરતિ? સેય્યથાપિ નામ એકં પુગ્ગલં પિયં મનાપં દિસ્વા મેત્તાયેય્ય, એવમેવ સબ્બે સત્તે મેત્તાય ફરતી’’તિ.

‘‘યઞ્ચ પટિસમ્ભિદાયં (પટિ॰ મ॰ ૨.૨૨) –

‘‘કતમેહિ પઞ્ચહાકારેહિ અનોધિસોફરણા મેત્તા ચેતોવિમુત્તિ ભાવેતબ્બા, સબ્બે સત્તા અવેરા હોન્તુ’’ અબ્યાપજ્જા અનીઘા સુખી અત્તાનં પરિહરન્તુ. સબ્બે પાણા… સબ્બે ભૂતા… સબ્બે પુગ્ગલા… સબ્બે અત્તભાવપરિયાપન્ના અવેરા અબ્યાપજ્જા અનીઘા સુખી અત્તાનં પરિહરન્તૂ’’તિઆદિ –

વુત્તં. યઞ્ચ મેત્તસુત્તે (ખુ॰ પા॰ ૯.૩; સુ॰ નિ॰ ૧૪૫) –

‘‘સુખિનોવ ખેમિનો હોન્તુ,
સબ્બસત્તા ભવન્તુ સુખિતત્તા’’તિઆદિ. –

વુત્તં, તં વિરુજ્ઝતિ. ન હિ તત્થ અત્તનિ ભાવના વુત્તાતિ ચે. તઞ્ચ ન વિરુજ્ઝતિ. કસ્મા? તઞ્હિ અપ્પનાવસેન વુત્તં. ઇદં સક્ખિભાવવસેન.

સચેપિ હિ વસ્સસતં વસ્સસહસ્સં વા ‘‘અહં સુખિતો હોમી’’તિઆદિના નયેન અત્તનિ મેત્તં ભાવેતિ, નેવસ્સ અપ્પના ઉપ્પજ્જતિ. ‘‘અહં સુખિતો હોમી’’તિ ભાવયતો પન યથા અહં સુખકામો દુક્ખપટિક્કૂલો જીવિતુકામો અમરિતુકામો ચ, એવં અઞ્ઞેપિ સત્તાતિ અત્તાનં સક્ખિં કત્વા અઞ્ઞસત્તેસુ હિતસુખકામતા ઉપ્પજ્જતિ. ભગવતાપિ –

‘‘સબ્બા દિસા અનુપરિગમ્મ ચેતસા,
નેવજ્ઝગા પિયતરમત્તના ક્વચિ;
એવં પિયો પુથુ અત્તા પરેસં,
તસ્મા ન હિંસે પરમત્તકામો’’તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૧૧૯; ઉદા॰ ૪૧); –

વદતા અયં નયો દસ્સિતો.

૨૪૨. તસ્મા સક્ખિભાવત્થં પઠમં અત્તાનં મેત્તાય ફરિત્વા તદનન્તરં સુખપ્પવત્તનત્થં ય્વાયં પિયો મનાપો ગરુ ભાવનીયો આચરિયો વા આચરિયમત્તો વા ઉપજ્ઝાયો વા ઉપજ્ઝાયમત્તો વા તસ્સ દાનપિયવચનાદીનિ પિયમનાપત્તકારણાનિ સીલસુતાદીનિ ગરુભાવનીયત્તકારણાનિ ચ અનુસ્સરિત્વા ‘‘એસ સપ્પુરિસો સુખી હોતુ નિદ્દુક્ખો’’તિઆદિના નયેન મેત્તા ભાવેતબ્બા.

એવરૂપે ચ પુગ્ગલે કામં અપ્પના સમ્પજ્જતિ, ઇમિના પન ભિક્ખુના તાવતકેનેવ તુટ્ઠિં અનાપજ્જિત્વા સીમાસમ્ભેદં કત્તુકામેન તદનન્તરં અતિપ્પિયસહાયકે, અતિપ્પિયસહાયકતો મજ્ઝત્તે, મજ્ઝત્તતો વેરીપુગ્ગલે મેત્તા ભાવેતબ્બા. ભાવેન્તેન ચ એકેકસ્મિં કોટ્ઠાસે મુદું કમ્મનિયં ચિત્તં કત્વા તદનન્તરે તદનન્તરે ઉપસંહરિતબ્બં.

યસ્સ પન વેરીપુગ્ગલો વા નત્થિ, મહાપુરિસજાતિકત્તા વા અનત્થં કરોન્તેપિ પરે વેરીસઞ્ઞાવ નુપ્પજ્જતિ, તેન ''મજ્ઝત્તે મે મેત્તચિત્તં કમ્મનિયં જાતં, ઇદાનિ નં વેરિમ્હિ ઉપસંહરામી''તિ બ્યાપારોવ ન કાતબ્બો. યસ્સ પન અત્થિ, તં સન્ધાય વુત્તં ''મજ્ઝત્તતો વેરીપુગ્ગલે મેત્તા ભાવેતબ્બા''તિ.

૨૪૩. સચે પનસ્સ વેરિમ્હિ ચિત્તમુપસંહરતો તેન કતાપરાધાનુસ્સરણેન પટિઘમુપ્પજ્જતિ, અથાનેન પુરિમપુગ્ગલેસુ યત્થ કત્થચિ પુનપ્પુનં મેત્તં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠહિત્વા પુનપ્પુનં તં પુગ્ગલં **મેત્તાયન્તેન** પટિઘં વિનોદેતબ્બં. સચે એવમ્પિ વાયમતો ન નિબ્બાતિ, અથ –

> કકચૂપમઓવાદ-આદીનં અનુસારતો;
> પટિઘસ્સ પહાનાય, ઘટિતબ્બં પુનપ્પુનં.

તઞ્ચ ખો ઇમિના આકારેન અત્તાનં ઓવદન્તેનેવ ''અરે કુજ્ઝનપુરિસ, નનુ વુત્તં ભગવતા –

> 'ઉભતોદણ્ડકેન ચેપિ, ભિક્ખવે, કકચેન ચોરા ઓચરકા અઙ્ગમઙ્ગાનિ ઓકન્તેય્યું, તત્રાપિ યો મનો પદોસેય્ય. ન મે સો તેન સાસનકરો'તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૩૨) ચ,

> 'તસ્સેવ તેન પાપિયો, યો કુદ્ધં પટિકુજ્ઝતિ;
> કુદ્ધમપ્પટિકુજ્ઝન્તો, સઙ્ગામં જેતિ દુજ્જયં.

> '''ઉભિન્નમત્થં ચરતિ, અત્તનો ચ પરસ્સ ચ;
> પરં સઙ્કુપિતં ञત્વા, યો સતો ઉપસમ્મતી'તિ ચ. (સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૮); –

> '''સત્તિમે, ભિક્ખવે, ધમ્મા સપત્તકન્તા સપત્તકરણા કોધનં આગચ્છન્તિ ઇત્થિં વા પુરિસં વા. કતમે સત્ત? ઇધ, ભિક્ખવે, સપત્તો સપત્તસ્સ એવં ઇચ્છતિ અહો વતાયં દુબ્બણ્ણો અસ્સાતિ. તં કિસ્સહેતુ? ન, ભિક્ખવે, સપત્તો સપત્તસ્સ વણ્ણવતાય નન્દતિ. કોધનાયં, ભિક્ખવે, પુરિસપુગ્ગલો કોધાભિભૂતો કોધપરેતો કિઞ્ચાપિ સો હોતિ સુન્હાતો સુવિલિત્તો કપ્પિતકેસમસ્સુ ઓદાતવત્થવસનો, અથ ખો સો દુબ્બણ્ણોવ હોતિ કોધાભિભૂતો. અયં, ભિક્ખવે, પઠમો ધમ્મો સપત્તકન્તો સપત્તકરણો કોધનં આગચ્છતિ ઇત્થિં વા પુરિસં વા. પુન ચપરં, ભિક્ખવે, સપત્તો સપત્તસ્સ એવં ઇચ્છતિ અહોવતાયં દુક્ખં સયેય્યાતિ... પે॰... ન પચુરત્થો અસ્સાતિ...પે॰... ન ભોગવા અસ્સાતિ...પે॰... ન યસવા અસ્સાતિ...પે॰... ન મિત્તવા અસ્સાતિ...પે॰... ન કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા સુગતિં સગ્ગં લોકં ઉપપજ્જેય્યાતિ. તં કિસ્સ હેતુ? ન, ભિક્ખવે, સપત્તો સપત્તસ્સ સુગતિગમનેન નન્દતિ. કોધનાયં, ભિક્ખવે, પુરિસપુગ્ગલો કોધાભિભૂતો કોધપરેતો કાયેન દુચ્ચરિતં ચરતિ, વાચાય મનસા દુચ્ચરિતં ચરતિ. સો કાયેન વાચાય મનસા દુચ્ચરિતં ચરિત્વા કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા અપાયં દુગ્ગતિં વિનિપાતં નિરયં ઉપપજ્જતિ કોધાભિભૂતો'તિ (અ॰ નિ॰ ૭.૬૪) ચ,

'''સેય્યથાપિ , ભિક્ખવે, છવાલાતં ઉભતોપદિત્તં મજ્ઝે ગૂથગતં નેવ ગામે કટ્ઠત્થં ફરતિ, ન અરઞ્ઞે કટ્ઠત્થં ફરતિ. તથૂપમાહં, ભિક્ખવે, ઇમં પુગ્ગલં વદામી'તિ ચ,

''સો દાનિ ત્વં એવં કુજ્ઝન્તો ન ચેવ ભગવતો સાસનકરો ભવિસ્સસિ, પટિકુજ્ઝન્તો ચ કુદ્ધપુરિસતોપિ પાપિયો હુત્વા ન દુજ્જયં સઙ્ગામં જેસ્સસિ, સપત્તકરણે ચ ધમ્મે અત્તાવ અત્તનો કરિસ્સસિ, છવાલાતૂપમો ચ ભવિસ્સસી''તિ.

૨૪૪. તસ્સેવં ઘટયતો વાયમતો સચે તં પટિઘં વૂપસમ્મતિ, ઇચ્ચેતં કુસલં. નો ચે વૂપસમ્મતિ, અથ **યો યો ધમ્મો તસ્સ પુગ્ગલસ્સ વૂપસન્તો હોતિ પરિસુદ્ધો, અનુસ્સરિયમાનો પસાદં આવહતિ, તં તં અનુસ્સરિત્વા** આઘાતો પટિવિનેતબ્બો.

એકચ્ચસ્સ હિ કાયસમાચારોવ ઉપસન્તો હોતિ. ઉપસન્તભાવો ચસ્સ બહું વત્તપટિપત્તિં કરોન્તસ્સ સબ્બજનેન ઞાયતિ. વચીસમાચારમનોસમાચારા પન અવૂપસન્તા હોન્તિ. તસ્સ તે અચિન્તેત્વા કાયસમાચારવૂપસમોયેવ અનુસ્સરિતબ્બો.

એકચ્ચસ્સ વચીસમાચારોવ ઉપસન્તો હોતિ. ઉપસન્તભાવો ચસ્સ સબ્બજનેન ઞાયતિ. સો હિ પકતિયા ચ પટિસન્થારકુસલો હોતિ સખિલો સુખસમ્ભાસો સમ્મોદકો ઉત્તાનમુખો પુબ્બભાસી મધુરેન સરેન ધમ્મં ઓસારેતિ, પરિમણ્ડલેહિ પદબ્યઞ્જનેહિ ધમ્મકથં કથેતિ. કાયસમાચારમનોસમાચારા પન અવૂપસન્તા હોન્તિ, તસ્સ તે અચિન્તેત્વા વચીસમાચારવૂપસમોયેવ અનુસ્સરિતબ્બો.

એકચ્ચસ્સ મનોસમાચારોવ ઉપસન્તો હોતિ, ઉપસન્તભાવો ચસ્સ ચેતિયવન્દનાદીસુ સબ્બજનસ્સ પાકટો હોતિ. યો હિ અવૂપસન્તચિત્તો હોતિ, સો ચેતિયં વા બોધિં વા થેરે વા વન્દમાનો ન સક્કચ્ચં વન્દતિ, ધમ્મસ્સવનમણ્ડપે વિક્ખિત્તચિત્તો વા પચલાયન્તો વા નિસીદતિ. ઉપસન્તચિત્તો પન ઓકપ્પેત્વા વન્દતિ, ઓહિતસોતો અટ્ઠિંકત્વા કાયેન વા વાચાય વા ચિત્તપ્પસાદં કરોન્તો ધમ્મં સુણાતિ. ઇતિ એકચ્ચસ્સ મનોસમાચારોવ ઉપસન્તો હોતિ, કાયવચીસમાચારા અવૂપસન્તા હોન્તિ, તસ્સ તે અચિન્તેત્વા મનોસમાચારવૂપસમોયેવ અનુસ્સરિતબ્બો.

એકચ્ચસ્સ પન ઇમેસુ તીસુ ધમ્મેસુ એકોપિ અવૂપસન્તો હોતિ, તસ્મિં પુગ્ગલે ''કિઞ્ચાપિ એસ ઇદાનિ મનુસ્સલોકે ચરતિ, અથ ખો કતિપાહસ્સ અચ્ચયેન અટ્ઠમહાનિરયસોળસઉસ્સદનિરયપરિપૂરકો ભવિસ્સતી''તિ કારુઞ્ઞં ઉપટ્ઠપેતબ્બં. કારુઞ્ઞમ્પિ હિ પટિચ્ચ આઘાતો વૂપસમ્મતિ.

એકચ્ચસ્સ તયોપિમે ધમ્મા વૂપસન્તા હોન્તિ, તસ્સ યં યં ઇચ્છતિ, તં તં અનુસ્સરિતબ્બં. તાદિસે હિ પુગ્ગલે ન દુક્કરા હોતિ મેત્તાભાવનાતિ.

ઇમસ્સ ચ અત્થસ્સ આવિભાવત્થં – ''પઞ્ચિમે, આવુસો, આઘાતપટિવિનયા. યત્થ ભિક્ખુનો ઉપ્પન્નો આઘાતો સબ્બસો પટિવિનોદેતબ્બો''તિ (અ॰ નિ॰ ૫.૧૬૨) ઇદં પઞ્ચકનિપાતે આઘાતપટિવિનયસુત્તં વિત્થારેતબ્બં.

૨૪૫. સચે પનસ્સ એવમ્પિ વાયમતો આઘાતો ઉપ્પજ્જતિયેવ, અથાનેન એવં અત્તા **ઓવદિતબ્બો** –

‘‘અત્તનો વિસયે દુક્ખં, કતં તે યદિ વેરિના;
કિં તસ્સાવિસયે દુક્ખં, સચિત્તે કત્તુમિચ્છસિ.

‘‘બહૂપકારં હિત્વાન, ઞાતિવગ્ગં રુદમ્મુખં;
મહાનત્થકરં કોધં, સપત્તં ન જહાસિ કિં.

‘‘યાનિ રક્ખસિ સીલાનિ, તેસં મૂલનિકન્તનં;
કોધં નામુપળાલેસિ, કો તયા સદિસો જળો.

‘‘કતં અનરિયં કમ્મં, પરેન ઇતિ કુજ્ઝસિ;
કિં નુ ત્વં તાદિસંયેવ, યો સયં કત્તુમિચ્છસિ.

‘‘દોસેતુકામો યદિ તં, અમનાપં પરો કરિ;
દોસુપ્પાદેન તસ્સેવ, કિં પૂરેસિ મનોરથં.

‘‘દુક્ખં તસ્સ ચ નામ ત્વં, કુદ્ધો કાહસિ વા નવા;
અત્તાનં પનિદાનેવ, કોધદુક્ખેન બાધસિ.

‘‘કોધં વા અહિતં મગ્ગં, આરૂળ્હા યદિ વેરિનો;
કસ્મા તુવમ્પિ કુજ્ઝન્તો, તેસંયેવાનુસિક્ખસિ.

‘‘યં દોસં તવ નિસ્સાય, સત્તુના અપ્પિયં કતં;
તમેવ દોસં છિન્દસ્સુ, કિમટ્ઠાને વિહઞ્ઞસિ.

‘‘ખણિકત્તા ચ ધમ્માનં, યેહિ ખન્ધેહિ તે કતં;
અમનાપં નિરુદ્ધા તે, કસ્સ દાનીધ કુજ્ઝસિ.

‘‘દુક્ખં કરોતિ યો યસ્સ, તં વિના કસ્સ સો કરે;
સયમ્પિ દુક્ખહેતુત્ત, મિતિ કિં તસ્સ કુજ્ઝસી’’તિ.

૨૪૬. સચે પનસ્સ એવં અત્તાનં ઓવદતોપિ પટિઘં નેવ વૂપસમ્મતિ, અથાનેન **અત્તનો ચ પરસ્સ ચ કમ્મસ્સકતા** પચ્ચવેક્ખિતબ્બા. તત્થ અત્તનો તાવ એવં પચ્ચવેક્ખિતબ્બા ‘‘અમ્ભો ત્વં તસ્સ કુદ્ધો કિં કરિસ્સસિ? નનુ તવેવ ચેતં દોસનિદાનં કમ્મં અનત્થાય સંવત્તિસ્સતિ? કમ્મસ્સકો હિ ત્વં કમ્મદાયાદો કમ્મયોનિ કમ્મબન્ધુ કમ્મપટિસરણો, યં કમ્મં કરિસ્સસિ, તસ્સ દાયાદો ભવિસ્સસિ, ઇદઞ્ચ તે કમ્મં નેવ સમ્માસમ્બોધિં , ન પચ્ચેકબોધિં, ન સાવકભૂમિં, ન બ્રહ્મત્તસક્કત્તચક્કવત્તિપદેસરાજાદિસમ્પત્તીનં અઞ્ઞતરં સમ્પત્તિં સાધેતું સમત્થં, અથ ખો સાસનતો ચાવેત્વા વિઘાસાદાદિભાવસ્સ ચેવ નેરયિકાદિદુક્ખવિસેસાનઞ્ચ તે સંવત્તનિકમિદં કમ્મં. સો ત્વં ઇદં કરોન્તો ઉભોહિ હત્થેહિ વીતચ્ચિતે વા અઙ્ગારે, ગૂથં વા ગહેત્વા પરં પહરિતુકામો પુરિસો વિય અત્તાનમેવ પઠમં દહસિ ચેવ દુગ્ગન્ધઞ્ચ કરોસી’’તિ.

એવં **અત્તનો કમ્મસ્સકતં** પચ્ચવેક્ખિત્વા પરસ્સપિ એવં પચ્ચવેક્ખિતબ્બા ‘‘એસોપિ તવ કુજ્ઝિત્વા કિં કરિસ્સતિ? નનુ એતસ્સેવેતં અનત્થાય સંવત્તિસ્સતિ? કમ્મસ્સકો હિ અયમાયસ્મા કમ્મદાયાદો…પે॰… યં કમ્મં કરિસ્સતિ, તસ્સ દાયાદો ભવિસ્સતિ. ઇદઞ્ચસ્સ કમ્મં નેવ સમ્માસમ્બોધિં, ન પચ્ચેકબોધિં, ન સાવકભૂમિં, ન બ્રહ્મત્તસક્કત્તચક્કવત્તિપદેસરાજાદિસમ્પત્તીનં અઞ્ઞતરં સમ્પત્તિં સાધેતું સમત્થં, અથ ખો સાસનતો ચાવેત્વા વિઘાસાદાદિભાવસ્સ ચેવ નેરયિકાદિદુક્ખવિસેસાનઞ્ચસ્સ સંવત્તનિકમિદં કમ્મં. સ્વાયં ઇદં કરોન્તો પટિવાતે ઠત્વા પરં રજેન ઓકિરિતુકામો પુરિસો વિય અત્તાનંયેવ ઓકિરતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

‘‘‘યો અપ્પદુટ્ઠસ્સ નરસ્સ દુસ્સતિ,
સુદ્ધસ્સ પોસસ્સ અનઙ્ગણસ્સ;
તમેવ બાલં પચ્ચેતિ પાપં,
સુખુમો રજો પટિવાતંવ ખિત્તો’’’તિ. (ધ॰ પ॰ ૧૨૫; સુ॰ નિ॰ ૬૬૭);

૨૪૭. સચે પનસ્સ એવં કમ્મસ્સકતમ્પિ પચ્ચવેક્ખતો નેવ વૂપસમ્મતિ, અથાનેન **સત્થુ પુબ્બચરિયગુણા** અનુસ્સરિતબ્બા.

તત્રાયં પચ્ચવેક્ખણાનયો – અમ્ભો પબ્બજિત, નનુ તે સત્થા પુબ્બેવ સમ્બોધા અનભિસમ્બુદ્ધો બોધિસત્તોપિ સમાનો ચત્તારિ અસઙ્ખ્યેય્યાનિ કપ્પસતસહસ્સઞ્ચ પારમિયો પૂરયમાનો તત્થ તત્થ વધકેસુપિ પચ્ચત્થિકેસુ ચિત્તં નપ્પદૂસેસિ. સેય્યથિદં, **સીલવજાતકે** તાવ અત્તનો દેવિયા પદુટ્ઠેન પાપઅમચ્ચેન આનીતસ્સ પટિરઞ્ઞો તિયોજનસતં રજ્જં ગણ્હન્તસ્સ નિસેધનત્થાય ઉટ્ઠિતાનં અમચ્ચાનં આવુધમ્પિ છુપિતું ન અદાસિ. પુન સદ્ધિં અમચ્ચસહસ્સેન આમકસુસાને ગલપ્પમાણં ભૂમિં ખણિત્વા નિખઞ્ઞમાનો ચિત્તપ્પદોસમત્તમ્પિ અકત્વા કુણપખાદનત્થં આગતાનં સિઙ્ગાલાનં પંસુવિયૂહનં નિસ્સાય પુરિસકારં કત્વા પટિલદ્ધજીવિતો યક્ખાનુભાવેન અત્તનો સિરિગબ્ભં ઓરુય્હ સિરિસયને સયિતં પચ્ચત્થિકં દિસ્વા કોપં અકત્વાવ અઞ્ઞમઞ્ઞં સપથં કત્વા તં મિત્તટ્ઠાને ઠપયિત્વા આહ –

‘‘આસીસેથેવ પુરિસો, ન નિબ્બિન્દેય્ય પણ્ડિતો;
પસ્સામિ વોહમત્તાનં, યથા ઇચ્છિં તથા અહૂ’’તિ. (જા॰ ૧.૧.૫૧);

ખન્તિવાદીજાતકે દુમ્મેધેન કાસિરઞ્ઞા ‘‘કિંવાદી ત્વં સમણા’’તિ પુટ્ઠો ‘‘ખન્તિવાદી નામાહ’’ન્તિ વુત્તે સકણ્ટકાહિ કસાહિ તાળેત્વા હત્થપાદેસુ છિજ્જમાનેસુ કોપમત્તમ્પિ નાકાસિ.

અનચ્છરિયઞ્ચેતં, યં મહલ્લકો પબ્બજ્જૂપગતો એવં કરેય્ય. **ચૂળધમ્મપાલજાતકે** પન ઉત્તાનસેય્યકોપિ સમાનો –

‘‘ચન્દનરસાનુલિત્તા, બાહા છિજ્જન્તિ ધમ્મપાલસ્સ;
દાયાદસ્સ પથબ્યા, પાણા મે દેવ રુજ્ઝન્તી’’તિ. (જા॰ ૧.૫.૪૯);

એવં વિપ્પલપમાનાય માતુયા પિતરા મહાપતાપેન નામ રઞ્ઞા વંસકળીરેસુ વિય ચતૂસુ હત્થપાદેસુ છેદાપિતેસુ તાવતાપિ સન્તુટ્ઠિં અનાપજ્જિત્વા સીસમસ્સ છિન્દથાતિ આણત્તે ‘‘અયં દાનિ તે ચિત્તપરિગ્ગણ્હનકાલો,

ઇદાનિ અમ્ભો ધમ્મપાલ, સીસચ્છેદાણાપકે પિતરિ, સીસચ્છેદકે પુરિસે, પરિદેવમાનાય માતરિ, અત્તનિ ચાતિ ઇમેસુ ચતૂસુ સમચિત્તો હોહી''તિ દળ્હં સમાદાનમધિટ્ઠાય પદુટ્ઠાકારમત્તમ્પિ નાકાસિ.

ઇદઞ્ચાપિ અનચ્છરિયમેવ, યં મનુસ્સભૂતો એવમકાસિ. તિરચ્છાનભૂતોપિ પન **છદ્દન્તો** નામ વારણો હુત્વા વિસપ્પિતેન સલ્લેન નાભિયં વિદ્ધોપિ તાવ અનત્થકારિમ્હિ લુદ્દકે ચિત્તં નપ્પદૂસેસિ. યથાહ –

''સમપ્પિતો પુથુસલ્લેન નાગો,
અદુટ્ઠચિત્તો લુદ્દકં અજ્ઝભાસિ;
કિમત્થયં કિસ્સ વા સમ્મ હેતુ,
મમં વધી કસ્સ વાયં પયોગો''તિ. (જા॰ ૧.૧૬.૧૨૪);

એવં વત્વા ચ કાસિરઞ્ઞો મહેસિયા તવ દન્તાનમત્થાય પેસિતોમ્હિ ભદન્તેતિ વુત્તે તસ્સા મનોરથં પૂરેન્તો છબ્બણ્ણરસ્મિનિચ્છરણસમુજ્જલિતચારુસોભે અત્તનો દન્તે છેત્વા અદાસિ.

મહાકપિ હુત્વા અત્તનાયેવ પબ્બતપપાતતો ઉદ્ધરિતેન પુરિસેન –

''ભક્ખો અયં મનુસ્સાનં, યથેવઞ્ઞે વને મિગા;
યંનૂનિમં વધિત્વાન, છાતો ખાદેય્ય વાનરં.

''આહિતોવ ગમિસ્સામિ, મંસમાદાય સમ્બલં;
કન્તારં નિત્થરિસ્સામિ, પાથેય્યં મે ભવિસ્સતી''તિ. (જા॰ ૧.૧૬.૨૦૫-૨૦૬); –

એવં ચિન્તેત્વા સિલં ઉક્ખિપિત્વા મત્થકે સમ્પદાલિતે અસ્સુપુણ્ણેહિ નેત્તેહિ તં પુરિસં ઉદિક્ખમાનો –

''મા અય્યોસિ મે ભદન્તે, ત્વં નામેતાદિસં કરિ;
ત્વં ખોસિ નામ દીઘાવુ, અઞ્ઞં વારેતુમરહસી''તિ. (જા॰ ૧.૧૬.૨૦૯); –

વત્વા તસ્મિં પુરિસે ચિત્તં અપ્પદૂસેત્વા અત્તનો ચ દુક્ખં અચિન્તેત્વા તમેવ પુરિસં ખેમન્તભૂમિં સમ્પાપેસિ.

ભૂરિદત્તો નામ નાગરાજા હુત્વા ઉપોસથઙ્ગાનિ અધિટ્ઠાય વમ્મિકમુદ્ધનિ સયમાનો કપ્પુટ્ઠાનગ્ગિસદિસેન ઓસધેન સકલસરીરે સિઞ્ચિયમાનોપિ પેળાય પક્ખિપિત્વા સકલજમ્બુદીપે કીળાપિયમાનોપિ તસ્મિં બ્રાહ્મણે મનોપદોસમત્તમ્પિ ન અકાસિ. યથાહ –

''પેળાય પક્ખિપન્તેપિ, મદ્દન્તેપિ ચ પાણિના;
અલમ્પાને ન કુપ્પામિ, સીલખણ્ડભયા મમા''તિ. (ચરિયા॰ ૨.૧૬);

ચમ્પેય્યોપિ નાગરાજા હુત્વા અહિતુણ્ડિકેન વિહેઠિયમાનો મનોપદોસમત્તમ્પિ નુપ્પાદેસિ. યથાહ –

''તદાપિ મં ધમ્મચારિં, ઉપવુત્થઉપોસથં;
અહિતુણ્ડિકો ગહેત્વાન, રાજદ્વારમ્હિ કીળતિ.

“યં સો વણ્ણં ચિન્તયતિ, નીલં પીતં વ લોહિતં;
તસ્સ ચિત્તાનુવત્તન્તો, હોમિ ચિન્તિતસન્નિભો.

“થલં કરેય્યં ઉદકં, ઉદકમ્પિ થલં કરે;
યદિહં તસ્સ કુપ્પેય્યં, ખણેન છારિકં કરે.

“યદિ ચિત્તવસી હેસ્સં, પરિહાયિસ્સામિ સીલતો;
સીલેન પરિહીનસ્સ, ઉત્તમત્થો ન સિજ્ઝતી”તિ. (ચરિયા॰ ૨.૨૧-૨૪);

સઙ્ખપાલનાગરાજા હુત્વા તિખિણાહિ સત્તીહિ અટ્ઠસુ ઠાનેસુ ઓવિજ્ઝિત્વા પહારમુખેહિ સકણ્ટકા લતાયો પવેસેત્વા નાસાય દળ્હં રજ્જું પક્ખિપિત્વા સોળસહિ ભોજપુત્તેહિ કાજેનાદાય વય્હમાનો ધરણીતલે ઘંસિયમાનસરીરો મહન્તં દુક્ખં પચ્ચનુભોન્તો કુજ્ઝિત્વા ઓલોકિતમત્તેનેવ સબ્બે ભોજપુત્તે ભસ્મં કાતું સમત્થોપિ સમાનો ચક્ખું ઉમ્મીલેત્વા પદુટ્ઠાકારમત્તમ્પિ ન અકાસિ.

યથાહ –

“ચાતુદ્દસિં પઞ્ચદસિઞ્ચળાર,
ઉપોસથં નિચ્ચમુપાવસામિ;
અથાગમું સોળસ ભોજપુત્તા,
રજ્જું ગહેત્વાન દળ્હઞ્ચ પાસં.

“ભેત્વાન નાસં અતિકસ્સ રજ્જું,
નયિંસુ મં સમ્પરિગય્હ લુદ્દા;
એતાદિસં દુક્ખમહં તિતિક્ખં,
ઉપોસથં અપ્પટિકોપયન્તો”તિ. (જા॰ ૨.૧૭.૧૮૦-૧૮૧);

ન કેવલઞ્ચ એતાનેવ, અઞ્ઞાનિપિ **માતુપોસકજાતકા**દીસુ અનેકાનિ અચ્છરિયાનિ અકાસિ. તસ્સ તે ઇદાનિ સબ્બઞ્ઞુતં પત્તં સદેવલોકે કેનચિ અપ્પટિસમખન્તિગુણં તં ભગવન્તં સત્થારં અપદિસતો પટિઘચિત્તં નામ ઉપ્પાદેતું અતિવિય અયુત્તં અપ્પતિરૂપન્તિ.

૨૪૮. સચે પનસ્સ એવં સત્થુ પુબ્બચરિતગુણં પચ્ચવેક્ખતોપિ દીઘરત્તં કિલેસાનં દાસબ્યં ઉપગતસ્સ નેવ તં પટિઘં વૂપસમ્મતિ, અથાનેન **અનમતગ્ગિયાનિ** પચ્ચવેક્ખિતબ્બાનિ. તત્ર હિ વુત્તં –

“ન સો, ભિક્ખવે, સત્તો સુલભરૂપો, યો ન માતાભૂતપુબ્બો, યો ન પિતાભૂતપુબ્બો, યો ન ભાતા, યો ન ભગિની, યો ન પુત્તો, યો ન ધીતાભૂતપુબ્બા”તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૩૭-૧૪૨).

તસ્મા તસ્મિં પુગ્ગલે એવં ચિત્તં ઉપ્પાદેતબ્બં, “અયં કિર મે અતીતે માતા હુત્વા દસમાસે કુચ્છિયા પરિહરિત્વા મુત્તકરીસખેળસિઙ્ઘાણિકાદીનિ હરિચન્દનં વિય અજિગુચ્છમાના અપનેત્વા ઉરે નચ્ચાપેન્તી અઙ્કેન પરિહરમાના પોસેસિ, પિતા હુત્વા અજપથસઙ્કુપથાદીનિ ગન્ત્વા વાણિજ્જં પયોજયમાનો મય્હમત્થાય જીવિતમ્પિ

પરિચ્ચજિત્વા ઉભતોબ્યૂળ્હે સઙ્ગામે પવિસિત્વા નાવાય મહાસમુદ્દં પક્ખન્દિત્વા અઞ્ઞાનિ ચ દુક્કરાનિ કરિત્વા 'પુત્તકે પોસેસ્સામી'તિ તેહિ તેહિ ઉપાયેહિ ધનં સંહરિત્વા મં પોસેસિ. ભાતા, ભગિની, પુત્તો, ધીતા ચ હુત્વાપિ ઇદઞ્ચિદઞ્ચુપકારં અકાસીતિ તત્ર મે નપ્પતિરૂપં મનં પદૂસેતુ''ન્તિ.

૨૪૯. સચે પન એવમ્પિ ચિત્તં નિબ્બાપેતું ન સક્કોતિયેવ, અથાનેન એવં **મેત્તાનિસંસા** પચ્ચવેક્ખિતબ્બા – ''અમ્ભો પબ્બજિત, નનુ વુત્તં ભગવતા –

> 'મેત્તાય ખો, ભિક્ખવે, ચેતોવિમુત્તિયા આસેવિતાય ભાવિતાય બહુલીકતાય યાનીકતાય વત્થુકતાય અનુટ્ઠિતાય પરિચિતાય સુસમારદ્ધાય એકાદસાનિસંસા પાટિકઙ્ખા . કતમે એકાદસ? સુખં સુપતિ, સુખં પટિબુજ્ઝતિ, ન પાપકં સુપિનં પસ્સતિ, મનુસ્સાનં પિયો હોતિ, અમનુસ્સાનં પિયો હોતિ, દેવતા રક્ખન્તિ, નાસ્સ અગ્ગિ વા વિસં વા સત્થં વા કમતિ, તુવટં ચિત્તં સમાધિયતિ, મુખવણ્ણો પસીદતિ, અસમ્મૂળ્હો કાલઙ્કરોતિ, ઉત્તરિમપ્પટિવિજ્ઝન્તો બ્રહ્મલોકૂપગો હોતી'તિ (અ॰ નિ॰ ૧૧.૧૫).

''સચે ત્વં ઇદં ચિત્તં ન નિબ્બાપેસ્સસિ, ઇમેહિ આનિસંસેહિ પરિબાહિરો ભવિસ્સસી''તિ.

૨૫૦. એવમ્પિ નિબ્બાપેતું અસક્કોન્તેન પન **ધાતુવિનિબ્ભોગો** કાતબ્બો. કથં? ''અમ્ભો પબ્બજિત, ત્વં એતસ્સ કુજ્ઝમાનો કસ્સ કુજ્ઝસિ? કિં કેસાનં કુજ્ઝસિ, ઉદાહુ લોમાનં, નખાનં...પે॰... મુત્તસ્સ કુજ્ઝસિ? અથ વા પન કેસાદીસુ પથવીધાતુયા કુજ્ઝસિ, આપોધાતુયા, તેજોધાતુયા, વાયોધાતુયા કુજ્ઝસિ? યે વા પઞ્ચક્ખન્ધે દ્વાદસાયતનાનિ અટ્ઠારસ ધાતુયો ઉપાદાય અયમાયસ્મા ઇત્થન્નામોતિ વુચ્ચતિ, તેસુ કિં રૂપક્ખન્ધસ્સ કુજ્ઝસિ, ઉદાહુ વેદના સઞ્ઞા સઙ્ખારવિઞ્ઞાણક્ખન્ધસ્સ કુજ્ઝસિ? કિં વા ચક્ખાયતનસ્સ કુજ્ઝસિ, કિં રૂપાયતનસ્સ કુજ્ઝસિ...પે॰... કિં મનાયતનસ્સ કુજ્ઝસિ, કિં ધમ્માયતનસ્સ કુજ્ઝસિ? કિં વા ચક્ખુધાતુયા કુજ્ઝસિ, કિં રૂપધાતુયા, કિં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા...પે॰... કિં મનોધાતુયા, કિં ધમ્મધાતુયા, કિં મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા''તિ? એવઞ્હિ ધાતુવિનિબ્ભોગં કરોતો આરગ્ગે સાસપસ્સ વિય આકાસે ચિત્તકમ્મસ્સ વિય ચ કોધસ્સ પતિટ્ઠાનટ્ઠાનં ન હોતિ.

૨૫૧. ધાતુવિનિબ્ભોગં પન કાતું અસક્કોન્તેન **દાનસંવિભાગો** કાતબ્બો. અત્તનો સન્તકં પરસ્સ દાતબ્બં, પરસ્સ સન્તકં અત્તના ગહેતબ્બં. સચે પન પરો ભિન્નાજીવો હોતિ અપરિભોગારહપરિક્ખારો, અત્તનો સન્તકમેવ દાતબ્બં. તસ્સેવં કરોતો એકન્તેનેવ તસ્મિં પુગ્ગલે આઘાતો વૂપસમ્મતિ. ઇતરસ્સ ચ અતીતજાતિતો પટ્ઠાય અનુબન્ધોપિ કોધો તઙ્ખણઞ્ઞેવ વૂપસમ્મતિ, ચિત્તલપબ્બતવિહારે તિક્ખત્તું વુટ્ઠાપિતસેનાસનેન પિણ્ડપાતિકત્થેરેન ''અયં , ભન્તે, અટ્ઠકહાપણગ્ઘનકો પત્તો મમ માતરા ઉપાસિકાય દિન્નો ધમ્મિયલાભો, મહાઉપાસિકાય પુઞ્ઞલાભં કરોથા''તિ વત્વા દિન્નં પત્તં લદ્ધમહાથેરસ્સ વિય. એવં મહાનુભાવમેતં દાનં નામ. વુત્તમ્પિ ચેતં –

> ''અદન્તદમનં દાનં, દાનં સબ્બત્થસાધકં;
> દાનેન પિયવાચાય, ઉન્નમન્તિ નમન્તિ ચા''તિ.

૨૫૨. તસ્સેવં વેરીપુગ્ગલે વૂપસન્તપટિઘસ્સ યથા પિયાતિપ્પિયસહાયકમજ્ઝત્તેસુ, એવં તસ્મિમ્પિ મેત્તાવસેન ચિત્તં પવત્તતિ. અથાનેન પુનપ્પુનં મેત્તાયન્તેન અત્તનિ પિયપુગ્ગલે મજ્ઝત્તે વેરીપુગ્ગલેતિ ચતૂસુ જનેસુ સમચિત્તતં સમ્પાદેન્તેન **સીમાસમ્ભેદો** કાતબ્બો. તસ્સિદં લક્ખણં, સચે ઇમસ્મિં પુગ્ગલે પિયમજ્ઝત્તવેરીહિ

સદ્ધિં અત્તચતુત્થે એકસ્મિં પદેસે નિસિન્ને ચોરા આગન્ત્વા ''ભન્તે, એકં ભિક્ખું અમ્હાકં દેથા''તિ વત્વા ''કિં કારણા''તિ વુત્તે ''તં મારેત્વા ગલલોહિતં ગહેત્વા બલિકરણત્થાયા''તિ વદેય્યું, તત્ર ચેસો ભિક્ખુ ''અસુકં વા અસુકં વા ગણ્હન્તૂ''તિ ચિન્તેય્ય, અકતોવ હોતિ સીમાસમ્ભેદો. સચેપિ ''મં ગણ્હન્તુ, મા ઇમે તયો''તિપિ ચિન્તેય્ય, અકતોવ હોતિ સીમાસમ્ભેદો. કસ્મા? યસ્સ યસ્સ હિ ગહણમિચ્છતિ, તસ્સ તસ્સ અહિતેસી હોતિ, ઇતરેસંયેવ હિતેસી હોતિ.

યદા પન ચતુન્નં જનાનમન્તરે એકમ્પિ ચોરાનં દાતબ્બં ન પસ્સતિ, અત્તનિ ચ તેસુ ચ તીસુ જનેસુ સમમેવ ચિત્તં પવત્તેતિ, કતો હોતિ સીમાસમ્ભેદો. તેનાહુ પોરાણા –

''અત્તનિ હિતમજ્ઝત્તે, અહિતે ચ ચતુબ્બિધે;
યદા પસ્સતિ નાનત્તં, હિતચિત્તોવ પાણિનં.

''ન નિકામલાભી મેત્તાય, કુસલીતિ પવુચ્ચતિ;
યદા ચતસ્સો સીમાયો, સમ્ભિન્ના હોન્તિ ભિક્ખુનો.

''સમં ફરતિ મેત્તાય, સબ્બલોકં સદેવકં;
મહાવિસેસો પુરિમેન, યસ્સ સીમા ન ઞાયતી''તિ.

૨૫૩. એવં સીમાસમ્ભેદસમકાલમેવ ચ ઇમિના ભિક્ખુના નિમિત્તઞ્ચ ઉપચારઞ્ચ લદ્ધં હોતિ. સીમાસમ્ભેદે પન કતે તમેવ નિમિત્તં આસેવન્તો ભાવેન્તો બહુલીકરોન્તો અપ્પકસિરેનેવ પથવીકસિણે વુત્તનયેનેવ અપ્પનં પાપુણાતિ.

એત્તાવતાનેન અધિગતં હોતિ પઞ્ચઙ્ગવિપ્પહીનં પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતં તિવિધકલ્યાણં દસલક્ખણસમ્પન્નં પઠમજ્ઝાનં મેત્તાસહગતં. અધિગતે ચ તસ્મિં તદેવ નિમિત્તં આસેવન્તો ભાવેન્તો બહુલીકરોન્તો અનુપુબ્બેન **ચતુક્કનયે** દુતિયતતિયજ્ઝાનાનિ, **પઞ્ચકનયે** દુતિયતતિયચતુત્થજ્ઝાનાનિ ચ પાપુણાતિ.

સો હિ પઠમજ્ઝાનાદીનં અઞ્ઞતરવસેન મેત્તાસહગતેન ચેતસા એકં દિસં ફરિત્વા વિહરતિ. તથા દુતિયં, તથા તતિયં, તથા ચતુત્થં. ઇતિ ઉદ્ધમધો તિરિયં સબ્બધિ સબ્બત્તતાય સબ્બાવન્તં લોકં મેત્તાસહગતેન ચેતસા વિપુલેન મહગ્ગતેન અપ્પમાણેન અવેરેન અબ્યાપજ્જેન ફરિત્વા વિહરતિ (વિભ॰ ૬૪૨; દી॰ નિ॰ ૧.૫૫૬). પઠમજ્ઝાનાદિવસેન અપ્પનાપ્પત્તચિત્તસ્સેવ હિ અયં વિકુબ્બના સમ્પજ્જતિ.

૨૫૪. એત્થ ચ **મેત્તાસહગતેના**તિ મેત્તાય સમન્નાગતેન. **ચેતસા**તિ ચિત્તેન. **એકં દિસ**ન્તિ એકમેકિસ્સા દિસાય પઠમપરિગ્ગહિતં સત્તં ઉપાદાય એકદિસાપરિયાપન્નસત્તફરણવસેન વુત્તં. **ફરિત્વા**તિ ફુસિત્વા આરમ્મણં કત્વા. **વિહરતી**તિ બ્રહ્મવિહારાધિટ્ઠિતં ઇરિયાપથવિહારં પવત્તેતિ. **તથા દુતિય**ન્તિ યથા પુરત્થિમાદીસુ દિસાસુ યંકિઞ્ચિ એકં દિસં ફરિત્વા વિહરતિ, તથેવ તદનન્તરં દુતિયં તતિયં ચતુત્થઞ્ચાતિ અત્થો. **ઇતિ ઉદ્ધ**ન્તિ એતેનેવ નયેન ઉપરિમં દિસન્તિ વુત્તં હોતિ. **અધો તિરિય**ન્તિ અધોદિસમ્પિ તિરિયંદિસમ્પિ એવમેવ. તત્થ ચ **અધો**તિ હેટ્ઠા. **તિરિય**ન્તિ અનુદિસાસુ. એવં સબ્બદિસાસુ અસ્સમણ્ડલે અસ્સમિવ મેત્તાસહગતં ચિત્તં સારેતિપિ પચ્ચાસારેતિપીતિ. એત્તાવતા એકં દિસં પરિગ્ગહેત્વા ઓધિસો મેત્તાફરણં દસ્સિતં.

સબ્બધીતિઆદિ પન અનોધિસો દસ્સનત્થં વુત્તં. તત્થ **સબ્બધી**તિ સબ્બત્થ. **સબ્બત્તતાયા**તિ સબ્બેસુ હીનમજ્ઝિમુક્કટ્ઠમિત્તસપત્તમજ્ઝત્તાદિપ્પભેદેસુ અત્તતાય . ''અયં પરસત્તો''તિ વિભાગં અકત્વા અત્તસમતાયાતિ વુત્તં હોતિ. અથ વા સબ્બત્તતાયાતિ સબ્બેન ચિત્તભાગેન ઈસકમ્પિ બહિ અવિક્ખિપમાનોતિ વુત્તં હોતિ. **સબ્બાવન્ત**ન્તિ સબ્બસત્તવન્તં, સબ્બસત્તયુત્તન્તિ અત્થો. **લોક**ન્તિ સત્તલોકં.

વિપુલેનાતિએવમાદિપરિયાયદસ્સનતો પનેત્થ પુન મેત્તાસહગતેનાતિ વુત્તં. યસ્મા વા એત્થ ઓધિસો ફરણે વિય પુન તથાસદ્દો ઇતિસદ્દો વા ન વુત્તો, તસ્મા પુન મેત્તાસહગતેન ચેતસાતિ વુત્તં. નિગમવસેન વા એતં વુત્તં. **વિપુલેના**તિ એત્થ ચ ફરણવસેન વિપુલતા દટ્ઠબ્બા. ભૂમિવસેન પન એતં **મહગ્ગતં** પગુણવસેન ચ અપ્પમાણસત્તારમ્મણવસેન ચ **અપ્પમાણં**, બ્યાપાદપચ્ચત્થિકપ્પહાનેન **અવેરં**, દોમનસ્સપ્પહાનતો **અબ્યાપજ્જં**, નિદ્દુક્ખન્તિ વુત્તં હોતિ. અયં મેત્તાસહગતેન ચેતસાતિઆદિના નયેન વુત્તાય વિકુબ્બનાય અત્થો.

૨૫૫. યથા ચાયં અપ્પનાપ્પત્તચિત્તસ્સેવ વિકુબ્બના સમ્પજ્જતિ, તથા યમ્પિ **પટિસમ્ભિદાયં** (પટિ॰ મ॰ ૨.૨૨) ''પઞ્ચહાકારેહિ અનોધિસોફરણા મેત્તાચેતોવિમુત્તિ, સત્તહાકારેહિ ઓધિસોફરણા મેત્તા ચેતોવિમુત્તિ, દસહાકારેહિ દિસાફરણા મેત્તા ચેતોવિમુત્તી''તિ વુત્તં, તમ્પિ અપ્પનાપ્પત્તચિત્તસ્સેવ સમ્પજ્જતીતિ વેદિતબ્બં.

તત્થ ચ સબ્બે સત્તા અવેરા અબ્યાપજ્જા અનીઘા સુખી અત્તાનં પરિહરન્તુ, સબ્બે પાણા, સબ્બે ભૂતા, સબ્બે પુગ્ગલા, સબ્બે અત્તભાવપરિયાપન્ના અવેરા...પે॰... પરિહરન્તૂતિ ઇમેહિ પઞ્ચહાકારેહિ **અનોધિસોફરણા મેત્તા ચેતોવિમુત્તિ** વેદિતબ્બા.

સબ્બા ઇત્થિયો અવેરા...પે॰... અત્તાનં પરિહરન્તુ, સબ્બે પુરિસા, સબ્બે અરિયા, સબ્બે અનરિયા, સબ્બે દેવા, સબ્બે મનુસ્સા, સબ્બે વિનિપાતિકા અવેરા...પે॰... પરિહરન્તૂતિ ઇમેહિ સત્તહાકારેહિ **ઓધિસોફરણા મેત્તા ચેતોવિમુત્તિ** વેદિતબ્બા.

સબ્બે પુરત્થિમાય દિસાય સત્તા અવેરા...પે॰... અત્તાનં પરિહરન્તુ. સબ્બે પચ્છિમાય દિસાય, સબ્બે ઉત્તરાય દિસાય, સબ્બે દક્ખિણાય દિસાય, સબ્બે પુરત્થિમાય અનુદિસાય, સબ્બે પચ્છિમાય અનુદિસાય, સબ્બે ઉત્તરાય અનુદિસાય, સબ્બે દક્ખિણાય અનુદિસાય, સબ્બે હેટ્ઠિમાય દિસાય, સબ્બે ઉપરિમાય દિસાય સત્તા અવેરા...પે॰... પરિહરન્તુ. સબ્બે પુરત્થિમાય દિસાય પાણા, ભૂતા, પુગ્ગલા, અત્તભાવપરિયાપન્ના, અવેરા...પે॰... પરિહરન્તુ. સબ્બા પુરત્થિમાય દિસાય ઇત્થિયો, સબ્બે પુરિસા, અરિયા, અનરિયા, દેવા, મનુસ્સા, વિનિપાતિકા અવેરા...પે॰... પરિહરન્તુ. સબ્બા પચ્છિમાય દિસાય, ઉત્તરાય, દક્ખિણાય, પુરત્થિમાય અનુદિસાય, પચ્છિમાય, ઉત્તરાય, દક્ખિણાય અનુદિસાય, હેટ્ઠિમાય દિસાય, ઉપરિમાય દિસાય ઇત્થિયો...પે॰... વિનિપાતિકા અવેરા અબ્યાપજ્જા અનીઘા સુખી અત્તાનં પરિહરન્તૂતિ ઇમેહિ દસહાકારેહિ **દિસાફરણા મેત્તા ચેતોવિમુત્તિ** વેદિતબ્બા.

૨૫૬. તત્થ **સબ્બે**તિ અનવસેસપરિયાદાનમેતં. **સત્તા**તિ રૂપાદીસુ ખન્ધેસુ છન્દરાગેન સત્તા વિસત્તાતિ સત્તા. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

> ''રૂપે ખો, રાધ, યો છન્દો યો રાગો યા નન્દી યા તણ્હા, તત્ર સત્તો, તત્ર વિસત્તો, તસ્મા સત્તોતિ વુચ્ચતિ... વેદનાય... સઞ્ઞાય... સઙ્ખારેસુ... વિઞ્ઞાણે યો છન્દો યો રાગો યા નન્દી યા તણ્હા, તત્ર સત્તો, તત્ર વિસત્તો, તસ્મા સત્તોતિ વુચ્ચતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૧૬૧).

રુળ્હીસદ્દેન પન વીતરાગેસુપિ અયં વોહારો વત્તતિયેવ, વિલીવમયેપિ બીજનિવિસેસે તાલવણ્ટવોહારો વિય. અક્ખરચિન્તકા પન અત્થં અવિચારેત્વા નામમત્તમેતન્તિ ઇચ્છન્તિ. યેપિ અત્થં વિચારેન્તિ, તે સત્વયોગેન સત્તાતિ ઇચ્છન્તિ.

પાણનતાય **પાણા**, અસ્સાસપસ્સાસાયત્તવુત્તિતાયાતિ અત્થો. ભૂતત્તા **ભૂતા**, સંભૂતત્તા અભિનિબ્બત્તત્તાતિ અત્થો. **પુન્તિ** વુચ્ચતિ નિરયો. તસ્મિં ગલન્તીતિ **પુગ્ગલા**, ગચ્છન્તીતિ અત્થો. **અત્તભાવો** વુચ્ચતિ સરીરં. ખન્ધપઞ્ચકમેવ વા, તમુપાદાય પઞ્ઞત્તિમત્તસમ્ભવતો. તસ્મિં અત્તભાવે પરિયાપન્નાતિ **અત્તભાવપરિયાપન્ના**. **પરિયાપન્ના**તિ પરિચ્છિન્ના, અન્તોગધાતિ અત્થો.

યથા ચ સત્તાતિ વચનં, એવં સેસાનિપિ રુળ્હીવસેન આરોપેત્વા સબ્બાનેતાનિ સબ્બસત્તવેવચનાનીતિ વેદિતબ્બાનિ. કામઞ્ચ અઞ્ઞાનિપિ સબ્બે જન્તૂ સબ્બે જીવાતિઆદીનિ સબ્બસત્તવેવચનાનિ અત્થિ, પાકટવસેન પન ઇમાનેવ પઞ્ચ ગહેત્વા ''પઞ્ચહાકારેહિ અનોધિસોફરણા મેત્તા ચેતોવિમુત્તી''તિ વુત્તં.

યે પન સત્તા પાણાતિઆદીનં ન કેવલં વચનમત્તતોવ, અથ ખો અત્થતોપિ નાનત્તમેવ ઇચ્છેય્યું, તેસં અનોધિસોફરણા વિરુજ્ઝતિ, તસ્મા તથા અત્થં અગહેત્વા ઇમેસુ પઞ્ચસુ આકારેસુ અઞ્ઞતરવસેન અનોધિસો મેત્તા ફરિતબ્બા.

૨૫૭. એત્થ ચ સબ્બે સત્તા અવેરા હોન્તૂતિ અયમેકા અપ્પના. અબ્યાપજ્જા હોન્તૂતિ અયમેકા અપ્પના. **અબ્યાપજ્જા**તિ બ્યાપાદરહિતા. અનીઘા હોન્તૂતિ અયમેકા અપ્પના. **અનીઘા**તિ નિદ્દુક્ખા. સુખી અત્તાનં પરિહરન્તૂતિ અયમેકા અપ્પના. તસ્મા ઇમેસુપિ પદેસુ યં યં પાકટં હોતિ, તસ્સ તસ્સ વસેન મેત્તા ફરિતબ્બા. ઇતિ પઞ્ચસુ આકારેસુ ચતુન્નં અપ્પનાનં વસેન **અનોધિસોફરણે** વીસતિ અપ્પના હોન્તિ.

ઓધિસોફરણે પન સત્તસુ આકારેસુ ચતુન્નં વસેન અટ્ઠવીસતિ. એત્થ ચ ઇત્થિયો પુરિસાતિ લિઙ્ગવસેન વુત્તં. અરિયા અનરિયાતિ અરિયપુથુજ્જનવસેન. દેવા મનુસ્સા વિનિપાતિકાતિ ઉપપત્તિવસેન.

દિસાફરણે પન સબ્બે પુરત્થિમાય દિસાય સત્તાતિઆદિના નયેન એકમેકિસ્સા દિસાય વીસતિ વીસતિ કત્વા દ્વેસતાનિ, સબ્બા પુરત્થિમાય દિસાય ઇત્થિયોતિઆદિના નયેન એકમેકિસ્સા દિસાય અટ્ઠવીસતિ અટ્ઠવીસતિ કત્વા અસીતિ દ્વેસતાનીતિ ચત્તારિ સતાનિ અસીતિ ચ અપ્પના. ઇતિ સબ્બાનિપિ પટિસમ્ભિદાયં વુત્તાનિ અટ્ઠવીસાધિકાનિ પઞ્ચ અપ્પનાસતાનીતિ.

ઇતિ એતાસુ અપ્પનાસુ યસ્સ કસ્સચિ વસેન મેત્તં ચેતોવિમુત્તિં ભાવેત્વા અયં યોગાવચરો ''સુખં સુપતી''તિઆદિના નયેન વુત્તે એકાદસાનિસંસે પટિલભતિ.

૨૫૮. તત્થ **સુખં સુપતી**તિ યથા સેસા જના સમ્પરિવત્તમાના કાકચ્છમાના દુક્ખં સુપન્તિ, એવં અસુપિત્વા સુખં સુપતિ. નિદ્દં ઓક્કન્તોપિ સમાપત્તિં સમાપન્નો વિય હોતિ.

સુખં પટિબુજ્ઝતીતિ યથા અઞ્ઞે નિત્થુનન્તા વિજમ્ભન્તા સમ્પરિવત્તન્તા દુક્ખં પટિબુજ્ઝન્તિ, એવં અપ્પટિબુજ્ઝિત્વા વિકસમાનમિવ પદુમં સુખં નિબ્બિકારં પટિબુજ્ઝતિ.

ન પાપકં સુપિનં પસ્સતીતિ સુપિનં પસ્સન્તોપિ ભદ્દકમેવ સુપિનં પસ્સતિ, ચેતિયં વન્દન્તો વિય પૂજં કરોન્તો વિય ધમ્મં સુણન્તો વિય ચ હોતિ. યથા પન અઞ્ઞે અત્તાનં ચોરેહિ સમ્પરિવારિતં વિય વાળેહિ ઉપદ્દુતં વિય પપાતે પતન્તં વિય ચ પસ્સન્તિ, એવં પાપકં સુપિનં ન પસ્સતિ.

મનુસ્સાનં પિયો હોતીતિ ઉરે આમુત્તમુત્તાહારો વિય સીસે પિળન્ધમાલા વિય ચ મનુસ્સાનં પિયો હોતિ મનાપો.

અમનુસ્સાનં પિયો હોતીતિ યથેવ મનુસ્સાનં, એવં અમનુસ્સાનમ્પિ પિયો હોતિ વિસાખત્થેરો વિય.

સો કિર પાટલિપુત્તે કુટુમ્બિયો અહોસિ. સો તત્થેવ વસમાનો અસ્સોસિ ''તમ્બપણ્ણિદીપો કિર ચેતિયમાલાલઙ્કતો કાસાવપજ્જોતો ઇચ્છિતિચ્છિતટ્ઠાનેયેવ એત્થ સક્કા નિસીદિતું વા નિપજ્જિતું વા ઉતુસપ્પાયં સેનાસનસપ્પાયં પુગ્ગલસપ્પાયં ધમ્મસ્સવનસપ્પાયન્તિ સબ્બમેત્થ સુલભ''ન્તિ.

સો અત્તનો ભોગક્ખન્ધં પુત્તદારસ્સ નિય્યાદેત્વા દુસ્સન્તે બદ્ધેન એકકહાપણેનેવ ઘરા નિક્ખમિત્વા સમુદ્દતીરે નાવં ઉદિક્ખમાનો એકમાસં વસિ. સો વોહારકુસલતાય ઇમસ્મિં ઠાને ભણ્ડં કિણિત્વા અસુકસ્મિં વિક્કિણન્તો ધમ્મિકાય વણિજ્જાય તેનેવન્તરમાસેન સહસ્સં અભિસંહરિ. અનુપુબ્બેન મહાવિહારં આગન્ત્વા પબ્બજ્જં યાચિ.

સો પબ્બાજનત્થાય સીમં નીતો તં સહસ્સત્થવિકં ઓવટ્ટિકન્તરેન ભૂમિયં પાતેસિ. ''કિમેત''ન્તિ ચ વુત્તે ''કહાપણસહસ્સં, ભન્તે''તિ વત્વા ''ઉપાસક, પબ્બજિતકાલતો પટ્ઠાય ન સક્કા વિચારેતું, ઇદાનેવેતં વિચારેહી''તિ વુત્તે ''વિસાખસ્સ પબ્બજ્જટ્ઠાનમાગતા મા રિત્તહત્થા ગમિંસૂ''તિ મુઞ્ચિત્વા સીમામાળકે વિપ્પકિરિત્વા પબ્બજિત્વા ઉપસમ્પન્નો.

સો પઞ્ચવસ્સો હુત્વા દ્વેમાતિકા પગુણા કત્વા પવારેત્વા અત્તનો સપ્પાયં કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વા એકેકસ્મિં વિહારે ચત્તારો માસે કત્વા સમપ્પવત્તવાસં વસમાનો ચરિ. એવં ચરમાનો –

વનન્તરે ઠિતો થેરો, વિસાખો ગજ્જમાનકો;
અત્તનો ગુણમેસન્તો, ઇમમત્થં અભાસથ.

''યાવતા ઉપસમ્પન્નો, યાવતા ઇધ આગતો;
એત્થન્તરે ખલિતં નત્થિ, અહો લાભા તે મારિસા''તિ.

સો ચિત્તલપબ્બતવિહારં ગચ્છન્તો દ્વેધા પથં પત્વા ''અયં નુ ખો મગ્ગો ઉદાહુ અય''ન્તિ ચિન્તયન્તો અટ્ઠાસિ. અથસ્સ પબ્બતે અધિવત્થા દેવતા હત્થં પસારેત્વા ''એસ મગ્ગો''તિ વત્વા દસ્સેતિ. સો ચિત્તલપબ્બતવિહારં ગન્ત્વા તત્થ ચત્તારો માસે વસિત્વા પચ્ચૂસે ગમિસ્સામીતિ ચિન્તેત્વા નિપજ્જિ. ચઙ્કમસીસે મણિલરુક્ખે અધિવત્થા દેવતા સોપાનફલકે નિસીદિત્વા પરોદિ.

થેરો ''કો એસો''તિ આહ. અહં, ભન્તે, મણિલિયાતિ. કિસ્સ રોદસીતિ? તુમ્હાકં ગમનં પટિચ્ચાતિ. મયિ ઇધ વસન્તે તુમ્હાકં કો ગુણોતિ? તુમ્હેસુ, ભન્તે, ઇધ વસન્તેસુ અમનુસ્સા અઞ્ઞમઞ્ઞં મેત્તં પટિલભન્તિ, તે દાનિ તુમ્હેસુ ગતેસુ કલહં કરિસ્સન્તિ, દુટ્ઠુલ્લમ્પિ કથયિસ્સન્તીતિ. થેરો ''સચે મયિ ઇધ વસન્તે તુમ્હાકં ફાસુવિહારો

હોતિ, સુન્દર’’ન્તિ વત્વા અઞ્ઞેપિ ચત્તારો માસે તત્થેવ વસિત્વા પુન તથેવ ગમનચિત્તં ઉપ્પાદેસિ. દેવતાપિ પુન તથેવ પરોદિ. એતેનેવુપાયેન થેરો તત્થેવ વસિત્વા તત્થેવ પરિનિબ્બાયીતિ એવં મેત્તાવિહારી ભિક્ખુ અમનુસ્સાનં પિયો હોતિ.

દેવતા રક્ખન્તીતિ પુત્તમિવ માતાપિતરો દેવતા રક્ખન્તિ.

નાસ્સ અગ્ગિ વા વિસં વા સત્થં વા કમતીતિ મેત્તાવિહારિસ્સ કાયે ઉત્તરાય ઉપાસિકાય વિય અગ્ગિ વા, સંયુત્તભાણકચૂળસિવત્થેરસ્સેવ વિસં વા, સંકિચ્ચસામણેરસ્સેવ સત્થં વા ન કમતિ, ન પવિસતિ. નાસ્સ કાયં વિકોપેતીતિ વુત્તં હોતિ. ધેનુવત્થુમ્પિ ચેત્થ કથયન્તિ . એકા કિર ધેનુ વચ્છકસ્સ ખીરધારં મુઞ્ચમાના અટ્ઠાસિ. એકો લુદ્દકો તં વિજ્ઝિસ્સામીતિ હત્થેન સમ્પરિવત્તેત્વા દીઘદણ્ડસત્તિં મુઞ્ચિ. સા તસ્સા સરીરં આહચ્ચ તાલપણ્ણં વિય પવટ્ટમાના ગતા, નેવ ઉપચારબલેન, ન અપ્પનાબલેન, કેવલં વચ્છકે બલવપિયચિત્તતાય. એવં મહાનુભાવા મેત્તાતિ.

તુવટં ચિત્તં સમાધિયતીતિ મેત્તાવિહારિનો ખિપ્પમેવ ચિત્તં સમાધિયતિ, નત્થિ તસ્સ દન્ધાયિતત્તં.

મુખવણ્ણો વિપ્પસીદતીતિ બન્ધના પવુત્તં તાલપક્કં વિય ચસ્સ વિપ્પસન્નવણ્ણં મુખં હોતિ.

અસમ્મૂળ્હો કાલઙ્કરોતીતિ મેત્તાવિહારિનો સમ્મોહમરણં નામ નત્થિ, અસમ્મૂળ્હોવ નિદ્દં ઓક્કમન્તો વિય કાલં કરોતિ.

ઉત્તરિમપ્પટિવિજ્ઝન્તોતિ મેત્તાસમાપત્તિતો ઉત્તરિં અરહત્તં અધિગન્તું અસક્કોન્તો ઇતો ચવિત્વા સુત્તપ્પબુદ્ધો વિય બ્રહ્મલોકમુપપજ્જતીતિ.

અયં મેત્તાભાવનાયં વિત્થારકથા.

કરુણાભાવનાકથા

૨૫૯. કરુણં ભાવેતુકામેન પન નિક્કરુણતાય આદીનવં કરુણાય ચ આનિસંસં પચ્ચવેક્ખિત્વા કરુણાભાવના આરભિતબ્બા. તઞ્ચ પન આરભન્તેન પઠમં પિયપુગ્ગલાદીસુ ન આરભિતબ્બા. પિયો હિ પિયટ્ઠાનેયેવ તિટ્ઠતિ. અતિપ્પિયસહાયકો અતિપ્પિયસહાયકટ્ઠાનેયેવ. મજ્ઝત્તો મજ્ઝત્તટ્ઠાનેયેવ. અપ્પિયો અપ્પિયટ્ઠાનેયેવ. વેરી વેરિટ્ઠાનેયેવ તિટ્ઠતિ. લિઙ્ગવિસભાગકાલકતા અખેત્તમેવ.

‘‘કથઞ્ચ ભિક્ખુ કરુણાસહગતેન ચેતસા એકં દિસં ફરિત્વા વિહરતિ? સેય્યથાપિ નામ એકં પુગ્ગલં દુગ્ગતં દુરૂપેતં દિસ્વા કરુણાયેય્ય, એવમેવ સબ્બસત્તે કરુણાય ફરતી’’તિ વિભઙ્ગે (વિભ॰ ૬૫૩) પન વુત્તત્તા સબ્બપઠમં તાવ કિઞ્ચિદેવ કરુણાયિતબ્બરૂપં પરમકિચ્છપ્પત્તં દુગ્ગતં દુરૂપેતં કપણપુરિસં છિન્નાહારં કપાલં પુરતો ઠપેત્વા અનાથસાલાય નિસિન્નં હત્થપાદેહિ પગ્ઘરન્તકિમિગણં અટ્ટસ્સરં કરોન્તં દિસ્વા ‘‘કિચ્છં વતાયં સત્તો આપન્નો, અપ્પેવ નામ ઇમમ્હા દુક્ખા મુચ્ચેય્યા’’તિ કરુણા પવત્તેતબ્બા. તં અલભન્તેન સુખિતોપિ પાપકારી પુગ્ગલો વજ્ઝેન ઉપમેત્વા કરુણાયિતબ્બો.

કથં? સેય્યથાપિ સહ ભણ્ડેન ગહિતચોરં ''વધેથ ન''ન્તિ રઞ્ઞો આણાય રાજપુરિસા બન્ધિત્વા ચતુક્કે ચતુક્કે પહારસતાનિ દેન્તા આઘાતનં નેન્તિ. તસ્સ મનુસ્સા ખાદનીયમ્પિ ભોજનીયમ્પિ માલાગન્ધવિલેપનતમ્બુલાનિપિ દેન્તિ. કિઞ્ચાપિ સો તાનિ ખાદન્તો ચેવ પરિભુઞ્જન્તો ચ સુખિતો ભોગસમપ્પિતો વિય ગચ્છતિ, અથ ખો તં નેવ કોચિ ''સુખિતો અયં મહાભોગો''તિ મઞ્ઞતિ, અઞ્ઞદત્થુ ''અયં વરાકો ઇદાનિ મરિસ્સતિ, યં યદેવ હિ અયં પદં નિક્ખિપતિ, તેન તેન સન્તિકે મરણસ્સ હોતી''તિ તં જનો કરુણાયતિ. એવમેવ કરુણાકમ્મટ્ઠાનિકેન ભિક્ખુના સુખિતોપિ પુગ્ગલો એવં કરુણાયિતબ્બો ''અયં વરાકો કિઞ્ચાપિ ઇદાનિ સુખિતો સુસજ્જિતો ભોગે પરિભુઞ્જતિ, અથ ખો તીસુ દ્વારેસુ એકેનાપિ કતસ્સ કલ્યાણકમ્મસ્સ અભાવા ઇદાનિ અપાયેસુ અનપ્પકં દુક્ખં દોમનસ્સં પટિસંવેદિસ્સતી''તિ.

એવં તં પુગ્ગલં કરુણાયિત્વા તતો પરં એતેનેવ ઉપાયેન પિયપુગ્ગલે, તતો મજ્ઝત્તે, તતો વેરિમ્હીતિ અનુક્કમેન કરુણા પવત્તેતબ્બા. સચે પનસ્સ પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વેરિમ્હિ પટિઘં ઉપ્પજ્જતિ, તં મેત્તાય વુત્તનયેનેવ વૂપસમેતબ્બં. યોપિ ચેત્થ કતકુસલો હોતિ, તમ્પિ ઞાતિરોગભોગબ્યસનાદીનં અઞ્ઞતરેન બ્યસનેન સમન્નાગતં દિસ્વા વા સુત્વા વા તેસં અભાવેપિ વટ્ટદુક્ખં અનતિક્કન્તત્તા ''દુક્ખિતોવ અય''ન્તિ એવં સબ્બથાપિ કરુણાયિત્વા વુત્તનયેનેવ અત્તનિ પિયપુગ્ગલે મજ્ઝત્તે વેરિમ્હીતિ ચતૂસુ જનેસુ સીમાસમ્ભેદં કત્વા તં નિમિત્તં આસેવન્તેન ભાવેન્તેન બહુલીકરોન્તેન મેત્તાય વુત્તનયેનેવ તિકચતુક્કજ્ઝાનવસેન અપ્પના વડ્ઢેતબ્બા.

અઙ્ગુત્તરટ્ઠકથાયં પન પઠમં વેરિપુગ્ગલો કરુણાયિતબ્બો, તસ્મિં ચિત્તં મુદું કત્વા દુગ્ગતો, તતો પિયપુગ્ગલો, તતો અત્તાતિ અયં કમો વુત્તો, સો ''દુગ્ગતં દુરૂપેત''ન્તિ પાળિયા ન સમેતિ, તસ્મા વુત્તનયેનેવેત્થ ભાવનમારભિત્વા સીમાસમ્ભેદં કત્વા અપ્પના વડ્ઢેતબ્બા. તતો પરં ''પઞ્ચહાકારેહિ અનોધિસોફરણા સત્તહાકારેહિ ઓધિસોફરણા દસહાકારેહિ દિસાફરણા''તિ અયં વિકુબ્બના, ''સુખં સુપતી''તિઆદયો આનિસંસા ચ મેત્તાયં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બાતિ.

અયં કરુણાભાવનાય વિત્થારકથા.

મુદિતાભાવનાકથા

૨૬૦. મુદિતાભાવનં આરભન્તેનાપિ ન પઠમં પિયપુગ્ગલાદીસુ આરભિતબ્બા. ન હિ પિયો પિયભાવમત્તેનેવ મુદિતાય પદટ્ઠાનં હોતિ, પગેવ મજ્ઝત્તવેરિનો. લિઙ્ગવિસભાગકાલકતા અખેત્તમેવ.

અતિપ્પિયસહાયકો પન સિયા પદટ્ઠાનં, યો અટ્ઠકથાયં સોણ્ડસહાયોતિ વુત્તો. સો હિ મુદિતમુદિતોવ હોતિ, પઠમં હસિત્વા પચ્છા કથેતિ, તસ્મા સો વા પઠમં મુદિતાય ફરિતબ્બો. પિયપુગ્ગલં વા સુખિતં સજ્જિતં મોદમાનં દિસ્વા વા સુત્વા વા ''મોદતિ વતાયં સત્તો, અહો સાધુ અહો સુટ્ઠૂ''તિ મુદિતા ઉપ્પાદેતબ્બા. ઇમમેવ હિ અત્થવસં પટિચ્ચ વિભઙ્ગે (વિભ॰ ૬૬૩) વુત્તં ''કથઞ્ચ ભિક્ખુ મુદિતાસહગતેન ચેતસા એકં દિસં ફરિત્વા વિહરતિ? સેય્યથાપિ નામ એકં પુગ્ગલં પિયં મનાપં દિસ્વા મુદિતો અસ્સ, એવમેવ સબ્બસત્તે મુદિતાય ફરતી''તિ.

સચેપિસ્સ સો સોણ્ડસહાયો વા પિયપુગ્ગલો વા અતીતે સુખિતો અહોસિ, સમ્પતિ પન દુગ્ગતો દુરૂપેતો, અતીતમેવ ચસ્સ સુખિતભાવં અનુસ્સરિત્વા ''એસ અતીતે એવં મહાભોગો મહાપરિવારો નિચ્ચપ્પમુદિતો અહોસી''તિ તમેવસ્સ મુદિતાકારં ગહેત્વા મુદિતા ઉપ્પાદેતબ્બા ''અનાગતે વા પન પુન તં સમ્પત્તિં લભિત્વા

હત્થિક્ખન્ધઅસ્સપિટ્ઠિસુવણ્ણસિવિકાદીહિ વિચરિસ્સતી''તિ અનાગતમ્પિસ્સ મુદિતાકારં ગહેત્વા મુદિતા ઉપ્પાદેતબ્બા.

એવં પિયપુગ્ગલે મુદિતં ઉપ્પાદેત્વા અથ મજ્ઝત્તે તતો વેરિમ્હીતિ અનુક્કમેન મુદિતા પવત્તેતબ્બા. અપ્પના વડ્ઢેતબ્બા. સચે પનસ્સ પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વેરિમ્હિ પટિઘં ઉપ્પજ્જતિ, તં મેત્તાયં વુત્તનયેનેવ વૂપસમેત્વા ''ઇમેસુ ચ તીસુ અત્તનિ ચા''તિ ચતૂસુ જનેસુ સમચિત્તતાય સીમાસમ્ભેદં કત્વા તં નિમિત્તં આસેવન્તેન ભાવેન્તેન બહુલીકરોન્તેન મેત્તાયં વુત્તનયેનેવ તિકચતુક્કજ્ઝાનવસેનેવ અપ્પના વડ્ઢેતબ્બા. તતો પરં ''પઞ્ચહાકારેહિ અનોધિસોફરણા સત્તહાકારેહિ ઓધિસોફરણા દસહાકારેહિ દિસાફરણા''તિ અયં વિકુબ્બના, ''સુખં સુપતી''તિઆદયો આનિસંસા ચ મેત્તાયં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બાતિ.

અયં મુદિતાભાવનાય વિત્થારકથા.

ઉપેક્ખાભાવનાકથા

૨૬૧. ઉપેક્ખાભાવનં ભાવેતુકામેન પન મેત્તાદીસુ પટિલદ્ધતિકચતુક્કજ્ઝાનેન પગુણતતિયજ્ઝાના વુટ્ઠાય ''સુખિતા હોન્તૂ''તિઆદિવસેન સત્તકેલાયનમનસિકારયુત્તત્તા, પટિઘાનુનયસમીપચારિત્તા, સોમનસ્સયોગેન ઓળારિકત્તા ચ પુરિમાસુ આદીનવં, સન્તસભાવત્તા ઉપેક્ખાય આનિસંસઞ્ચ દિસ્વા ય્વાસ્સ પકતિમજ્ઝત્તો પુગ્ગલો, તં અજ્ઝુપેક્ખિત્વા ઉપેક્ખા ઉપ્પાદેતબ્બા. તતો પિયપુગ્ગલાદીસુ. વુત્તઞ્હેતં ''કથઞ્ચ ભિક્ખુ ઉપેક્ખાસહગતેન ચેતસા એકં દિસં ફરિત્વા વિહરતિ? સેય્યથાપિ નામ એકં પુગ્ગલં નેવ મનાપં ન અમનાપં દિસ્વા ઉપેક્ખકો અસ્સ, એવમેવ સબ્બે સત્તે ઉપેક્ખાય ફરતી''તિ (વિભ॰ ૬૭૩).

તસ્મા વુત્તનયેન મજ્ઝત્તપુગ્ગલે ઉપેક્ખં ઉપ્પાદેત્વા અથ પિયપુગ્ગલે, તતો સોણ્ડસહાયકે, તતો વેરિમ્હીતિ એવં ''ઇમેસુ ચ તીસુ અત્તનિ ચા''તિ સબ્બત્થ મજ્ઝત્તવસેન સીમાસમ્ભેદં કત્વા તં નિમિત્તં આસેવિતબ્બં ભાવેતબ્બં બહુલીકાતબ્બં. તસ્સેવં કરોતો પથવીકસિણે વુત્તનયેનેવ ચતુત્થજ્ઝાનં ઉપ્પજ્જતિ.

કિં પનેતં પથવીકસિણાદીસુ ઉપ્પન્નતતિયજ્ઝાનસ્સાપિ ઉપ્પજ્જતીતિ? નુપ્પજ્જતિ. કસ્મા? આરમ્મણવિસભાગતાય. મેત્તાદીસુ ઉપ્પન્નતતિયજ્ઝાનસ્સેવ પન ઉપ્પજ્જતિ, આરમ્મણસભાગતાયાતિ. તતો પરં પન વિકુબ્બના ચ આનિસંસપટિલાભો ચ મેત્તાયં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બોતિ.

અયં ઉપેક્ખાભાવનાય વિત્થારકથા.

પકિણ્ણકકથા

૨૬૨બ્રહ્મુત્તમેન કથિતે, બ્રહ્મવિહારે ઇમે ઇતિ વિદિત્વા;
ભિય્યો એતેસુ અયં, પકિણ્ણકકથાપિ વિઞ્ઞેય્યા.

એતાસુ હિ મેત્તાકરુણામુદિતાઉપેક્ખાસુ **અત્થતો** તાવ મેજ્જતીતિ **મેત્તા**, સિનિય્હતીતિ અત્થો. મિત્તે વા ભવા, મિત્તસ્સ વા એસા પવત્તીતિપિ **મેત્તા**. પરદુક્ખે સતિ સાધૂનં હદયકમ્પનં કરોતીતિ **કરુણા**. કિણાતિ વા પરદુક્ખં હિંસતિ વિનાસેતીતિ **કરુણા**. કિરિયતિ વા દુક્ખિતેસુ ફરણવસેન પસારિયતીતિ **કરુણા**. મોદન્તિ તાય તંસમઙ્ગિનો,

સયં વા મોદતિ, મોદનમત્તમેવ વા તન્તિ **મુદિતા**. ‘‘અવેરા હોન્તૂ’’તિઆદિબ્યાપારપ્પહાનેન મજ્ઝત્તભાવૂપગમનેન ચ ઉપેક્ખતીતિ **ઉપેક્ખા**.

૨૬૩. **લક્ખણાદિતો** પનેત્થ હિતાકારપ્પવત્તિલક્ખણા **મેત્તા**, હિતૂપસંહારરસા, આઘાતવિનયપચ્ચુપટ્ઠાના, સત્તાનં મનાપભાવદસ્સનપદટ્ઠાના. બ્યાપાદૂપસમો એતિસ્સા સમ્પત્તિ, સિનેહસમ્ભવો વિપત્તિ. દુક્ખાપનયનાકારપ્પવત્તિલક્ખણા **કરુણા**, પરદુક્ખાસહનરસા, અવિહિંસાપચ્ચુપટ્ઠાના, દુક્ખાભિભૂતાનં અનાથભાવદસ્સનપદટ્ઠાના. વિહિંસૂપસમો તસ્સા સમ્પત્તિ, સોકસમ્ભવો વિપત્તિ. પમોદનલક્ખણા **મુદિતા**, અનિસ્સાયનરસા, અરતિવિઘાતપચ્ચુપટ્ઠાના, સત્તાનં સમ્પત્તિદસ્સનપદટ્ઠાના. અરતિવૂપસમો તસ્સા સમ્પત્તિ, પહાસસમ્ભવો વિપત્તિ. સત્તેસુ મજ્ઝત્તાકારપ્પવત્તિલક્ખણા **ઉપેક્ખા**, સત્તેસુ સમભાવદસ્સનરસા, પટિઘાનુનયવૂપસમપચ્ચુપટ્ઠાના, ‘‘કમ્મસ્સકા સત્તા, તે કસ્સ રુચિયા સુખિતા વા ભવિસ્સન્તિ, દુક્ખતો વા મુચ્ચિસ્સન્તિ, પત્તસમ્પત્તિતો વા ન પરિહાયિસ્સન્તી’’તિ એવં પવત્તકમ્મસ્સકતાદસ્સનપદટ્ઠાના. પટિઘાનુનયવૂપસમો તસ્સા સમ્પત્તિ, ગેહસિતાય અઞ્ઞાણુપેક્ખાય સમ્ભવો વિપત્તિ.

૨૬૪. ચતુન્નમ્પિ પનેતેસં બ્રહ્મવિહારાનં વિપસ્સનાસુખઞ્ચેવ ભવસમ્પત્તિ ચ **સાધારણપ્પયોજનં** . બ્યાપાદાદિપટિઘાતો **આવેણિકં**. બ્યાપાદપટિઘાતપ્પયોજના હેત્થ મેત્તા. વિહિંસાઅરતિરાગપટિઘાતપ્પયોજના ઇતરા. વુત્તમ્પિ ચેતં –

‘‘નિસ્સરણઞ્હેતં, આવુસો, બ્યાપાદસ્સ યદિદં મેત્તા ચેતોવિમુત્તિ. નિસ્સરણઞ્હેતં, આવુસો, વિહેસાય યદિદં કરુણા ચેતોવિમુત્તિ. નિસ્સરણઞ્હેતં, આવુસો, અરતિયા યદિદં મુદિતા ચેતોવિમુત્તિ. નિસ્સરણઞ્હેતં, આવુસો, રાગસ્સ યદિદં ઉપેક્ખા ચેતોવિમુત્તી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૨૬; અ॰ નિ॰ ૬.૧૩).

૨૬૫. એકેકસ્સ ચેત્થ આસન્નદૂરવસેન **દ્વે દ્વે પચ્ચત્થિકા**. **મેત્તાબ્રહ્મવિહારસ્સ** હિ સમીપચારો વિય પુરિસસ્સ સપત્તો ગુણદસ્સનસભાગતાય રાગો આસન્નપચ્ચત્થિકો, સો લહું ઓતારં લભતિ, તસ્મા તતો સુટ્ઠુ મેત્તા રક્ખિતબ્બા. પબ્બતાદિગહનનિસ્સિતો વિય પુરિસસ્સ સપત્તો સભાગવિસભાગતાય બ્યાપાદો દૂરપચ્ચત્થિકો, તસ્મા તતો નિબ્ભયેન મેત્તાયિતબ્બં. મેત્તાયિસ્સતિ ચ નામ, કોપઞ્ચ કરિસ્સતીતિ અટ્ઠાનમેતં.

કરુણાબ્રહ્મવિહારસ્સ ‘‘ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યાનં રૂપાનં ઇટ્ઠાનં કન્તાનં મનાપાનં મનોરમાનં લોકામિસપટિસંયુત્તાનં અપ્પટિલાભં વા અપ્પટિલાભતો સમનુપસ્સતો પુબ્બે વા પટિલદ્ધપુબ્બં અતીતં નિરુદ્ધં વિપરિણતં સમનુસ્સરતો ઉપ્પજ્જતિ દોમનસ્સં, યં એવરૂપં દોમનસ્સં, ઇદં વુચ્ચતિ ગેહસિતં દોમનસ્સ’’ન્તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૩.૩૦૭) નયેન આગતં ગેહસિતં દોમનસ્સં વિપત્તિદસ્સનસભાગતાય આસન્નપચ્ચત્થિકં. સભાગવિસભાગતાય વિહિંસા દૂરપચ્ચત્થિકા . તસ્મા તતો નિબ્ભયેન કરુણાયિતબ્બં. કરુણઞ્ચ નામ કરિસ્સતિ, પાણિઆદીહિ ચ વિહેઠિસ્સતીતિ અટ્ઠાનમેતં.

મુદિતાબ્રહ્મવિહારસ્સ ‘‘ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યાનં રૂપાનં ઇટ્ઠાનં…પે॰… લોકામિસપટિસંયુત્તાનં પટિલાભં વા પટિલાભતો સમનુપસ્સતો પુબ્બે વા પટિલદ્ધપુબ્બં અતીતં નિરુદ્ધં વિપરિણતં સમનુસ્સરતો ઉપ્પજ્જતિ સોમનસ્સં, યં એવરૂપં સોમનસ્સં, ઇદં વુચ્ચતિ ગેહસિતં સોમનસ્સ’’ન્તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૩.૩૦૬) નયેન આગતં ગેહસિતં સોમનસ્સં સમ્પત્તિદસ્સનસભાગતાય આસન્નપચ્ચત્થિકં, સભાગવિસભાગતાય અરતિ દૂરપચ્ચત્થિકા. તસ્મા તતો

નિબ્ભયેન મુદિતા ભાવેતબ્બા. મુદિતો ચ નામ ભવિસ્સતિ, પન્તસેનાસનેસુ ચ અધિકુસલેસુ ધમ્મેસુ વા ઉક્કણ્ઠિસ્સતીતિ અટ્ઠાનમેતં.

ઉપેક્ખાબ્રહ્મવિહારસ્સ પન ''ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા ઉપ્પજ્જતિ ઉપેક્ખા બાલસ્સ મૂળ્હસ્સ પુથુજ્જનસ્સ અનોધિજિનસ્સ અવિપાકજિનસ્સ અનાદીનવદસ્સાવિનો અસ્સુતવતો પુથુજ્જનસ્સ યા એવરૂપા ઉપેક્ખા, રૂપં સા નાતિવત્તતિ. તસ્મા સા ઉપેક્ખા ગેહસિતાતિ વુચ્ચતી''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૩.૩૦૮) નયેન આગતા ગેહસિતા અઞ્ઞાણુપેક્ખા દોસગુણાવિચારણવસેન સભાગત્તા આસન્નપચ્ચત્થિકા. સભાગવિસભાગતાય રાગપટિઘા દૂરપચ્ચત્થિકા. તસ્મા તતો નિબ્ભયેન ઉપેક્ખિતબ્બં. ઉપેક્ખિસ્સતિ ચ નામ, રજ્જિસ્સતિ ચ પટિહઞ્ઞિસ્સતિ ચાતિ અટ્ઠાનમેતં.

૨૬૬. સબ્બેસમ્પિ ચ એતેસં કત્તુકામતા છન્દો **આદિ**, નીવરણાદિવિક્ખમ્ભનં **મજ્ઝં**, અપ્પના **પરિયોસાનં**. પઞ્ઞત્તિધમ્મવસેન એકો વા સત્તો અનેકે વા સત્તા **આરમ્મણં**. ઉપચારે વા અપ્પનાય વા પત્તાય આરમ્મણવડ્ઢનં.

તત્રાયં વડ્ઢનક્કમો, યથા હિ કુસલો કસ્સકો કસિતબ્બટ્ઠાનં પરિચ્છિન્દિત્વા કસતિ, એવં પઠમમેવ એકમાવાસં પરિચ્છિન્દિત્વા તત્થ સત્તેસુ ઇમસ્મિં આવાસે સત્તા અવેરા હોન્તૂતિઆદિના નયેન મેત્તા ભાવેતબ્બા. તત્થ ચિત્તં મુદું કમ્મનિયં કત્વા દ્વે આવાસા પરિચ્છિન્દિતબ્બા. તતો અનુક્કમેન તયો, ચત્તારો, પઞ્ચ, છ, સત્ત, અટ્ઠ, નવ, દસ, એકા રચ્છા, ઉપડ્ઢગામો, ગામો, જનપદો, રજ્જં, એકા દિસાતિ એવં યાવ એકં ચક્કવાળં, તતો વા પન ભિય્યો તત્થ તત્થ સત્તેસુ મેત્તા ભાવેતબ્બા. તથા કરુણાદયોતિ અયમેત્થ આરમ્મણવડ્ઢનક્કમો.

૨૬૭. યથા પન કસિણાનં નિસ્સન્દો આરુપ્પા, સમાધિનિસ્સન્દો નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં, વિપસ્સનાનિસ્સન્દો ફલસમાપત્તિ, સમથવિપસ્સનાનિસ્સન્દો નિરોધસમાપત્તિ, એવં પુરિમબ્રહ્મવિહારત્તયનિસ્સન્દો એત્થ ઉપેક્ખાબ્રહ્મવિહારો. યથા હિ થમ્ભે અનુસ્સાપેત્વા તુલાસઙ્ઘાટં અનારોપેત્વા ન સક્કા આકાસે કૂટગોપાનસિયો ઠપેતું, એવં પુરિમેસુ તતિયજ્ઝાનં વિના ન સક્કા ચતુત્થં ભાવેતુન્તિ.

૨૬૮. એત્થ સિયા, કસ્મા પનેતા મેત્તાકરુણામુદિતાઉપેક્ખા બ્રહ્મવિહારાતિ વુચ્ચન્તિ? કસ્મા ચ ચતસ્સોવ? કો ચ એતાસં કમો, અભિધમ્મે ચ કસ્મા અપ્પમઞ્ઞાતિ વુત્તાતિ? વુચ્ચતે, સેટ્ઠટ્ઠેન તાવ નિદ્દોસભાવેન ચેત્થ બ્રહ્મવિહારતા વેદિતબ્બા. સત્તેસુ સમ્માપટિપત્તિભાવેન હિ સેટ્ઠા એતે વિહારા. યથા ચ બ્રહ્માનો નિદ્દોસચિત્તા વિહરન્તિ, એવં એતેહિ સમ્પયુત્તા યોગિનો બ્રહ્મસમા હુત્વા વિહરન્તીતિ સેટ્ઠટ્ઠેન નિદ્દોસભાવેન ચ બ્રહ્મવિહારાતિ વુચ્ચન્તિ.

૨૬૯. કસ્મા ચ ચતસ્સોવાતિઆદિ પઞ્હસ્સ પન ઇદં વિસ્સજ્જનં.

વિસુદ્ધિમગ્ગાદિવસા ચતસ્સો,
હિતાદિઆકારવસા પનાસં;
કમો પવત્તન્તિ ચ અપ્પમાણે,
તા ગોચરે યેન તદપ્પમઞ્ઞા.

એતાસુ હિ યસ્મા મેત્તા બ્યાપાદબહુલસ્સ, કરુણા વિહેસાબહુલસ્સ, મુદિતા અરતિબહુલસ્સ, ઉપેક્ખા રાગબહુલસ્સ વિસુદ્ધિમગ્ગો. યસ્મા ચ હિતૂપસંહારઅહિતાપનયનસમ્પત્તિમોદનઅનાભોગવસેન ચતુબ્બિધોયેવ સત્તેસુ મનસિકારો. યસ્મા ચ યથા માતા દહરગિલાનયોબ્બનપ્પત્તસકિચ્ચપસુતેસુ ચતૂસુ પુત્તેસુ દહરસ્સ અભિવુદ્ધિકામા હોતિ, ગિલાનસ્સ ગેલઞ્ઞાપનયનકામા, યોબ્બનપ્પત્તસ્સ યોબ્બનસમ્પત્તિયા ચિરટ્ઠિતિકામા, સકકિચ્ચપસુતસ્સ કિસ્મિઞ્ચિ પરિયાયે અબ્યાવટા હોતિ, તથા અપ્પમઞ્ઞાવિહારિકેનાપિ સબ્બસત્તેસુ મેત્તાદિવસેન ભવિતબ્બં. તસ્મા ઇતો વિસુદ્ધિમગ્ગાદિવસા ચતસ્સોવ અપ્પમઞ્ઞા.

યસ્મા ચતસ્સોપેતા ભાવેતુકામેન પઠમં હિતાકારપ્પવત્તિવસેન સત્તેસુ પટિપજ્જિતબ્બં, હિતાકારપ્પવત્તિલક્ખણા ચ મેત્તા. તતો એવં પત્થિતહિતાનં સત્તાનં દુક્ખાભિભવં દિસ્વા વા સુત્વા વા સમ્ભાવેત્વા વા દુક્ખાપનયનાકારપ્પવત્તિવસેન, દુક્ખાપનયનાકારપ્પવત્તિલક્ખણા ચ કરુણા. અથેવં પત્થિતહિતાનં પત્થિતદુક્ખાપગમાનઞ્ચ નેસં સમ્પત્તિં દિસ્વા સમ્પત્તિપમોદનવસેન, પમોદનલક્ખણા ચ મુદિતા. તતો પરં પન કત્તબ્બાભાવતો અજ્ઝુપેક્ખકત્તસઙ્ખાતેન મજ્ઝત્તાકારેન પટિપજ્જિતબ્બં, મજ્ઝત્તાકારપ્પવત્તિલક્ખણા ચ ઉપેક્ખા . તસ્મા ઇતો હિતાદિઆકારવસા પનાસં પઠમં મેત્તા વુત્તા, અથ કરુણા મુદિતા ઉપેક્ખાતિ અયં કમો વેદિતબ્બો.

યસ્મા પન સબ્બાપેતા અપ્પમાણે ગોચરે પવત્તન્તિ. અપ્પમાણા હિ સત્તા એતાસં ગોચરભૂતા. એકસત્તસ્સાપિ ચ એત્તકે પદેસે મેત્તાદયો ભાવેતબ્બાતિ એવં પમાણં અગહેત્વા સકલફરણવસેનેવ પવત્તાતિ. તેન વુત્તં –

વિસુદ્ધિમગ્ગાદિવસા ચતસ્સો,
હિતાદિઆકારવસા પનાસં;
કમો પવત્તન્તિ ચ અપ્પમાણે,
તા ગોચરે યેન તદપ્પમઞ્ઞાતિ.

૨૭૦. એવં અપ્પમાણગોચરતાય એકલક્ખણાસુ ચાપિ એતાસુ પુરિમા તિસ્સો તિકચતુક્કજ્ઝાનિકાવ હોન્તિ. કસ્મા? સોમનસ્સાવિપ્પયોગતો. કસ્મા પનાયં સોમનસ્સેન અવિપ્પયોગોતિ? દોમનસ્સસમુટ્ઠિતાનં બ્યાપાદાદીનં નિસ્સરણત્તા. પચ્છિમા પન અવસેસએકજ્ઝાનિકાવ. કસ્મા? ઉપેક્ખાવેદનાસમ્પયોગતો. ન હિ સત્તેસુ મજ્ઝત્તાકારપ્પવત્તા બ્રહ્મવિહારુપેક્ખા ઉપેક્ખાવેદનં વિના વત્તતીતિ.

૨૭૧. યો પનેવં વદેય્ય ''યસ્મા ભગવતા અટ્ઠકનિપાતે ચતૂસુપિ અપ્પમઞ્ઞાસુ અવિસેસેન વુત્તં 'તતો ત્વં ભિક્ખુ ઇમં સમાધિં સવિતક્કમ્પિ સવિચારં ભાવેય્યાસિ, અવિતક્કમ્પિ વિચારમત્તં ભાવેય્યાસિ, અવિતક્કમ્પિ અવિચારં ભાવેય્યાસિ, સપ્પીતિકમ્પિ ભાવેય્યાસિ, નિપ્પીતિકમ્પિ ભાવેય્યાસિ, સાતસહગતમ્પિ ભાવેય્યાસિ, ઉપેક્ખાસહગતમ્પિ ભાવેય્યાસી'તિ (અ॰ નિ॰ ૮.૬૩), તસ્મા ચતસ્સો અપ્પમઞ્ઞા ચતુક્કપઞ્ચકજ્ઝાનિકા''તિ. સો માહેવન્તિસ્સ વચનીયો. એવઞ્હિ સતિ કાયાનુપસ્સનાદયોપિ ચતુક્કપઞ્ચકજ્ઝાનિકા સિયું, વેદનાદીસુ ચ પઠમજ્ઝાનમ્પિ નત્થિ, પગેવ દુતિયાદીનિ. તસ્મા બ્યઞ્જનચ્છાયામત્તં ગહેત્વા મા ભગવન્તં અબ્ભાચિક્ખિ, ગમ્ભીરં હિ બુદ્ધવચનં, તં આચરિયે પયિરુપાસિત્વા અધિપ્પાયતો ગહેતબ્બં.

૨૭૨. અયઞ્હિ તત્રાધિપ્પાયો – ‘‘સાધુ મે, ભન્તે, ભગવા સંખિત્તેન ધમ્મં દેસેતુ, યમહં ભગવતો ધમ્મં સુત્વા એકો વૂપકટ્ઠો અપ્પમત્તો આતાપી પહિતત્તો વિહરેય્ય’’ન્તિ એવં આયાચિતધમ્મદેસનં કિર તં ભિક્ખું યસ્મા સો પુબ્બેપિ ધમ્મં સુત્વા તત્થેવ વસતિ, ન સમણધમ્મં કાતું ગચ્છતિ, તસ્મા નં ભગવા ‘‘એવમેવ પનિધેકચ્ચે મોઘપુરિસા મમઞ્એવ અજ્ઝેસન્તિ, ધમ્મે ચ ભાસિતે મમઞ્એવ અનુબન્ધિતબ્બં મઞ્અન્તી’’તિ અપસાદેત્વા પુન યસ્મા સો અરહત્તસ્સ ઉપનિસ્સયસમ્પન્નો, તસ્મા નં ઓવદન્તો આહ – ‘‘તસ્માતિહ તે ભિક્ખુ એવં સિક્ખિતબ્બં, અજ્ઝત્તં મે ચિત્તં ઠિતં ભવિસ્સતિ સુસણ્ઠિતં, ન ચુપ્પન્ના પાપકા અકુસલા ધમ્મા ચિત્તં પરિયાદાય ઠસ્સન્તીતિ. એવઞ્હિ તે ભિક્ખુ સિક્ખિતબ્બ’’ન્તિ.

ઇમિના પનસ્સ ઓવાદેન નિયકજ્ઝત્તવસેન ચિત્તેકગ્ગતામત્તો મૂલસમાધિ વુત્તો. તતો ‘‘એત્તકેનેવ સન્તુટ્ઠિં અનાપજ્જિત્વા એવં સો એવ સમાધિ વડ્ઢેતબ્બો’’તિ દસ્સેતું ‘‘યતો ખો તે ભિક્ખુ અજ્ઝત્તં ચિત્તં ઠિતં હોતિ સુસણ્ઠિતં, ન ચુપ્પન્ના પાપકા અકુસલા ધમ્મા ચિત્તં પરિયાદાય તિટ્ઠન્તિ. તતો તે ભિક્ખુ એવં સિક્ખિતબ્બં મેત્તા મે ચેતોવિમુત્તિ ભાવિતા ભવિસ્સતિ બહુલીકતા યાનિકતા વત્થુકતા અનુટ્ઠિતા પરિચિતા સુસમારદ્ધાતિ. એવઞ્હિ તે ભિક્ખુ સિક્ખિતબ્બ’’ન્તિ એવમસ્સ મેત્તાવસેન ભાવનં વત્વા પુન ‘‘યતો ખો તે ભિક્ખુ અયં સમાધિ એવં ભાવિતો હોતિ બહુલીકતો, તતો ત્વં ભિક્ખુ ઇમં મૂલસમાધિં સવિતક્કમ્પિ સવિચારં ભાવેય્યાસિ…પે॰… ઉપેક્ખાસહગતમ્પિ ભાવેય્યાસી’’તિ વુત્તં.

તસ્સત્થો – યદા તે ભિક્ખુ અયં મૂલસમાધિ એવં મેત્તાવસેન ભાવિતો હોતિ, તદા ત્વં તાવતકેનાપિ તુટ્ઠિં અનાપજ્જિત્વાવ ઇમં મૂલસમાધિં અઞ્એસુપિ આરમ્મણેસુ ચતુક્કપઞ્ચકજ્ઝાનાનિ પાપયમાનો સવિતક્કમ્પિ સવિચારન્તિઆદિના નયેન ભાવેય્યાસીતિ.

એવં વત્વા ચ પુન કરુણાદિઅવસેસબ્રહ્મવિહારપુબ્બઙ્ગમમ્પિસ્સ અઞ્એસુ આરમ્મણેસુ ચતુક્કપઞ્ચકજ્ઝાનવસેન ભાવનં કરેય્યાસીતિ દસ્સેન્તો ‘‘યતો ખો તે ભિક્ખુ અયં સમાધિ એવં ભાવિતો હોતિ બહુલીકતો. તતો તે ભિક્ખુ એવં સિક્ખિતબ્બં કરુણા મે ચેતોવિમુત્તી’’તિઆદિમાહ.

એવં મેત્તાદિપુબ્બઙ્ગમં ચતુક્કપઞ્ચકજ્ઝાનવસેન ભાવનં દસ્સેત્વા પુન કાયાનુપસ્સનાદિપુબ્બઙ્ગમં દસ્સેતું ‘‘યતો ખો તે ભિક્ખુ અયં સમાધિ એવં ભાવિતો હોતિ બહુલીકતો, તતો તે ભિક્ખુ એવં સિક્ખિતબ્બં કાયે કાયાનુપસ્સી વિહરિસ્સામી’’તિ આદિં વત્વા ‘‘યતો ખો તે ભિક્ખુ અયં સમાધિ એવં ભાવિતો ભવિસ્સતિ સુભાવિતો, તતો ત્વં ભિક્ખુ યેન યેનેવ ગગ્ઘસિ, ફાસુઞ્એવ ગગ્ઘસિ, યત્થ યત્થેવ ઠસ્સસિ, ફાસુઞ્એવ ઠસ્સસિ, યત્થ યત્થેવ નિસીદિસ્સસિ, ફાસુઞ્એવ નિસીદિસ્સસિ, યત્થ યત્થેવ સેય્યં કપ્પેસ્સસિ, ફાસુઞ્એવ સેય્યં કપ્પેસ્સસી’’તિ અરહત્તનિકૂટેન દેસનં સમાપેસિ. તસ્મા તિકચતુક્કજ્ઝાનિકાવ મેત્તાદયો, ઉપેક્ખા પન અવસેસએકજ્ઝાનિકાવાતિ વેદિતબ્બા. તથેવ ચ અભિધમ્મે (ધ॰ સ॰ ૨૫૧ આદયો; વિભ॰ ૬૭૩ આદયો) વિભત્તાતિ.

૨૭૩. એવં તિકચતુક્કજ્ઝાનવસેન ચેવ અવસેસએકજ્ઝાનવસેન ચ દ્વિધા ઠિતાનમ્પિ એતાસં સુભપરમાદિવસેન અઞ્અમઞ્ઞં અસદિસો આનુભાવવિસેસો વેદિતબ્બો. **હલિદ્દવસનસુત્તસ્મિં** હિ એતા સુભપરમાદિભાવેન વિસેસેત્વા વુત્તા. યથાહ – ‘‘સુભપરમાહં, ભિક્ખવે, મેત્તં ચેતોવિમુત્તિં વદામિ.

આકાસાનઞ્ચાયતનપરમાહં, ભિક્ખવે, કરુણં ચેતોવિમુત્તિં વદામિ. વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનપરમાહં, ભિક્ખવે, મુદિતં ચેતોવિમુત્તિં વદામિ. આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનપરમાહં, ભિક્ખવે, ઉપેક્ખં ચેતોવિમુત્તિં વદામી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૫).

કસ્મા પનેતા એવં વુત્તાતિ? તસ્સ તસ્સ ઉપનિસ્સયત્તા. મેત્તાવિહારિસ્સ હિ સત્તા અપ્પટિક્કૂલા હોન્તિ. અથસ્સ અપ્પટિક્કૂલપરિચયા અપ્પટિક્કૂલેસુ પરિસુદ્ધવણ્ણેસુ નીલાદીસુ ચિત્તં ઉપસંહરતો અપ્પકસિરેનેવ તત્થ ચિત્તં પક્ખન્દતિ. ઇતિ મેત્તા સુભવિમોક્ખસ્સ ઉપનિસ્સયો હોતિ, ન તતો પરં, તસ્મા **સુભપરમા**તિ વુત્તા.

કરુણાવિહારિસ્સ પન દણ્ડાભિઘાતાદિરૂપનિમિત્તં પત્તદુક્ખં સમનુપસ્સન્તસ્સ કરુણાય પવત્તિસમ્ભવતો રૂપે આદીનવો પરિવિદિતો હોતિ. અથસ્સ પરિવિદિતરૂપાદીનવત્તા પથવીકસિણાદીસુ અઞ્ઞતરં ઉગ્ઘાટેત્વા રૂપનિસ્સરણે આકાસે ચિત્તં ઉપસંહરતો અપ્પકસિરેનેવ તત્થ ચિત્તં પક્ખન્દતિ. ઇતિ કરુણા આકાસાનઞ્ચાયતનસ્સ ઉપનિસ્સયો હોતિ, ન તતો પરં, તસ્મા **આકાસાનઞ્ચાયતનપરમા**તિ વુત્તા.

મુદિતાવિહારિસ્સ પન તેન તેન પામોજ્જકારણેન ઉપ્પન્નપામોજ્જસત્તાનં વિઞ્ઞાણં સમનુપસ્સન્તસ્સ મુદિતાય પવત્તિસમ્ભવતો વિઞ્ઞાણગ્ગહણપરિચિતં ચિત્તં હોતિ. અથસ્સ અનુક્કમાધિગતં આકાસાનઞ્ચાયતનં અતિક્કમ્મ આકાસનિમિત્તગોચરે વિઞ્ઞાણે ચિત્તં ઉપસંહરતો અપ્પકસિરેનેવ તત્થ ચિત્તં પક્ખન્દતીતિ મુદિતા વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનસ્સ ઉપનિસ્સયો હોતિ, ન તતો પરં, તસ્મા **વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનપરમા**તિ વુત્તા.

ઉપેક્ખાવિહારિસ્સ પન ''સત્તા સુખિતા વા હોન્તુ દુક્ખતો વા વિમુચ્ચન્તુ, સમ્પત્તસુખતો વા મા વિમુચ્ચન્તૂ''તિ આભોગાભાવતો સુખદુક્ખાદિપરમત્થગાહવિમુખભાવતો અવિજ્જમાનગ્ગહણદુક્ખં ચિત્તં હોતિ. અથસ્સ પરમત્થગાહતો વિમુખભાવપરિચિતચિત્તસ્સ પરમત્થતો અવિજ્જમાનગ્ગહણદુક્ખચિત્તસ્સ ચ અનુક્કમાધિગતં વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં સમતિક્કમ્મ સભાવતો અવિજ્જમાને પરમત્થભૂતસ્સ વિઞ્ઞાણસ્સ અભાવે ચિત્તં ઉપસંહરતો અપ્પકસિરેનેવ તત્થ ચિત્તં પક્ખન્દતિ. ઇતિ ઉપેક્ખા આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનસ્સ ઉપનિસ્સયો હોતિ, ન તતો પરં, તસ્મા **આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનપરમા**તિ વુત્તાતિ.

૨૭૪. એવં સુભપરમાદિવસેન એતાસં આનુભાવં વિદિત્વા પુન સબ્બાપેતા **દાનાદીનં સબ્બકલ્યાણધમ્માનં પરિપૂરિકા**તિ વેદિતબ્બા. સત્તેસુ હિ હિતજ્ઝાસયતાય સત્તાનં દુક્ખાસહનતાય, પત્તસમ્પત્તિવિસેસાનં ચિરટ્ઠિતિકામતાય, સબ્બસત્તેસુ ચ પક્ખપાતાભાવેન સમપ્પવત્તચિત્તા મહાસત્તા ''ઇમસ્સ દાતબ્બં, ઇમસ્સ ન દાતબ્બ''ન્તિ વિભાગં અકત્વા સબ્બસત્તાનં સુખનિદાનં દાનં દેન્તિ. તેસં ઉપઘાતં પરિવજ્જયન્તા સીલં સમાદિયન્તિ. સીલપરિપૂરણત્થં નેક્ખમ્મં ભજન્તિ. સત્તાનં હિતાહિતેસુ અસમ્મોહત્થાય પઞ્ઞં પરિયોદપેન્તિ. સત્તાનં હિતસુખત્થાય નિચ્ચં વીરિયમારભન્તિ. ઉત્તમવીરિયવસેન વીરભાવં પત્તાપિ ચ સત્તાનં નાનપ્પકારકં અપરાધં ખમન્તિ. ''ઇદં વો દસ્સામ કરિસ્સામા''તિ કતં પટિઞ્ઞં ન વિસંવાદેન્તિ. તેસં હિતસુખાય અવિચલાધિટ્ઠાના હોન્તિ. તેસુ અવિચલાય મેત્તાય પુબ્બકારિનો હોન્તિ. ઉપેક્ખાય પચ્ચુપકારં નાસીસન્તીતિ એવં પારમિયો પૂરેત્વા યાવ દસબલચતુવેસારજ્જછઅસાધારણઞાણઅટ્ઠારસબુદ્ધધમ્મપ્પભેદે સબ્બેપિ કલ્યાણધમ્મે પરિપૂરેન્તીતિ એવં દાનાદિસબ્બકલ્યાણધમ્મપરિપૂરિકા એતાવ હોન્તીતિ.

ઇતિ સાધુજનપામોજ્જત્થાય કતે વિસુદ્ધિમગ્ગે

સમાધિભાવનાધિકારે

બ્રહ્મવિહારનિદ્દેસો નામ

નવમો પરિચ્છેદો.

૧૦. આરુપ્પનિદ્દેસો

પઠમારુપ્પવણ્ણના

૨૭૫. બ્રહ્મવિહારાનન્તરં ઉદ્દિટ્ઠેસુ પન ચતૂસુ આરુપ્પેસુ આકાસાનઞ્ચાયતનં તાવ ભાવેતુકામો ‘‘દિસ્સન્તે ખો પન રૂપાધિકરણં દણ્ડાદાનસત્થાદાનકલહવિગ્ગહવિવાદા, નત્થિ ખો પનેતં સબ્બસો આરુપ્પેતિ. સો ઇતિ પટિસઙ્ખાય રૂપાનંયેવ નિબ્બિદાય વિરાગાય નિરોધાય પટિપન્નો હોતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૦૩) વચનતો એતેસં દણ્ડાદાનાદીનઞ્ચેવ ચક્ખુસોતરોગાદીનઞ્ચ આબાધસહસ્સાનં વસેન કરજરૂપે આદીનવં દિસ્વા તસ્સ સમતિક્કમાય ઠપેત્વા પરિચ્છિન્નાકાસકસિણં નવસુ પથવીકસિણાદીસુ અઞ્ઞતરસ્મિં ચતુત્થજ્ઝાનં ઉપ્પાદેતિ.

તસ્સ કિઞ્ચાપિ રૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનવસેન કરજરૂપં અતિક્કન્તં હોતિ, અથ ખો કસિણરૂપમ્પિ યસ્મા તપ્પટિભાગમેવ, તસ્મા તમ્પિ સમતિક્કમિતુકામો હોતિ. કથં? યથા અહિભીરુકો પુરિસો અરઞ્ઞે સપ્પેન અનુબદ્ધો વેગેન પલાયિત્વા પલાતટ્ઠાને લેખાચિત્તં તાલપણ્ણં વા વલ્લિં વા રજ્જું વા ફલિતાય વા પન પથવિયા ફલિતન્તરં દિસ્વા ભાયતેવ ઉત્તસતેવ, નેવ નં દક્ખિતુકામો હોતિ. યથા ચ અનત્થકારિના વેરિપુરિસેન સદ્ધિં એકગામે વસમાનો પુરિસો તેન વધબન્ધગેહઝાપનાદીહિ ઉપદ્દુતો અઞ્ઞં ગામં વસનત્થાય ગન્ત્વા તત્રાપિ વેરિના સમાનરૂપસદ્દસમુદાચારં પુરિસં દિસ્વા ભાયતેવ ઉત્તસતેવ, નેવ નં દક્ખિતુકામો હોતિ.

તત્રિદં ઓપમ્મસંસન્દનં – તેસં હિ પુરિસાનં અહિના વેરિના વા ઉપદ્દુતકાલો વિય ભિક્ખુનો આરમ્મણવસેન કરજરૂપસમઙ્ગિકાલો. તેસં વેગેન પલાયનઅઞ્ઞગામગમનાનિ વિય ભિક્ખુનો રૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનવસેન કરજરૂપસમતિક્કમનકાલો. તેસં પલાતટ્ઠાને ચ અઞ્ઞગામે ચ લેખાચિત્તતાલપણ્ણાદીનિ ચેવ વેરિસદિસં પુરિસઞ્ચ દિસ્વા ભયસન્તાસઅદસ્સનકામતા વિય ભિક્ખુનો કસિણરૂપમ્પિ તપ્પટિભાગમેવ ઇદન્તિ સલ્લક્ખેત્વા તમ્પિ સમતિક્કમિતુકામતા. સૂકરાભિહતસુનખપિસાચભીરુકાદિકાપિ ચેત્થ ઉપમા વેદિતબ્બા.

૨૭૬. એવં સો તસ્મા ચતુત્થજ્ઝાનસ્સ આરમ્મણભૂતા કસિણરૂપા નિબ્બિજ્જ પક્કમિતુકામો પઞ્ચહાકારેહિ ચિણ્ણવસી હુત્વા પગુણરૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનતો વુટ્ઠાય તસ્મિં ઝાને ‘‘ઇમં મયા નિબ્બિણ્ણં રૂપં આરમ્મણં કરોતી’’તિ ચ, ‘‘આસન્નસોમનસ્સપચ્ચત્થિક’’ન્તિ ચ, ‘‘સન્તવિમોક્ખતો ઓળારિક’’ન્તિ ચ આદીનવં પસ્સતિ. અઙ્ગોળારિકતા પનેત્થ નત્થિ. યથેવ હેતં રૂપં દુવઙ્ગિકં, એવં આરુપ્પાનિપીતિ.

સો તત્થ એવં આદીનવં દિસ્વા નિકન્તિં પરિયાદાય આકાસાનઞ્ચાયતનં સન્તતો અનન્તતો મનસિકરિત્વા ચક્કવાળપરિયન્તં વા યત્તકં ઇચ્છતિ તત્તકં વા કસિણં પત્થરિત્વા તેન ફુટ્ઠોકાસં ‘‘આકાસો આકાસો’’તિ વા, ‘‘અનન્તો આકાસો’’તિ વા મનસિકરોન્તો ઉગ્ઘાટેતિ કસિણં. ઉગ્ઘાટેન્તો હિ નેવ કિલઞ્જં વિય સંવેલ્લેતિ, ન કપાલતો પૂવં વિય ઉદ્ધરતિ, કેવલં પન તં નેવ આવજ્જેતિ, ન મનસિ કરોતિ, ન પચ્ચવેક્ખતિ, અનાવજ્જેન્તો અમનસિકરોન્તો અપચ્ચવેક્ખન્તો ચ અઞ્ઞદત્થુ તેન ફુટ્ઠોકાસં ‘‘આકાસો આકાસો’’તિ મનસિકરોન્તો કસિણં ઉગ્ઘાટેતિ નામ. કસિણમ્પિ ઉગ્ઘાટિયમાનં નેવ ઉબ્બટ્ટતિ ન વિવટ્ટતિ, કેવલં ઇમસ્સ અમનસિકારઞ્ચ ‘‘આકાસો આકાસો’’તિ મનસિકારઞ્ચ પટિચ્ચ ઉગ્ઘાટિતં નામ હોતિ, કસિણુગ્ઘાટિમાકાસમત્તં પઞ્ઞાયતિ. કસિણુગ્ઘાટિમાકાસન્તિ વા કસિણફુટ્ઠોકાસોતિ વા કસિણવિવિત્તાકાસન્તિ વા સબ્બમેતં એકમેવ.

સો તં કસિણુગ્ઘાટિમાકાસનિમિત્તં ‘‘આકાસો આકાસો’’તિ પુનપ્પુનં આવજ્જેતિ, તક્કાહતં વિતક્કાહતં કરોતિ. તસ્સેવં પુનપ્પુનં આવજ્જયતો તક્કાહતં વિતક્કાહતં કરોતો નીવરણાનિ વિક્ખમ્ભન્તિ, સતિ સન્તિટ્ઠતિ, ઉપચારેન ચિત્તં સમાધિયતિ. સો તં નિમિત્તં પુનપ્પુનં આસેવતિ, ભાવેતિ, બહુલીકરોતિ. તસ્સેવં પુનપ્પુનં આવજ્જયતો મનસિકરોતો પથવીકસિણાદીસુ રૂપાવચરચિત્તં વિય આકાસે આકાસાનઞ્ચાયતનચિત્તં અપ્પેતિ. ઇધાપિ હિ પુરિમભાગે તીણિ ચત્તારિ વા જવનાનિ કામાવચરાનિ ઉપેક્ખાવેદનાસમ્પયુત્તાનેવ હોન્તિ. ચતુત્થં પઞ્ચમં વા અરૂપાવચરં. સેસં પથવીકસિણે વુત્તનયમેવ.

અયં પન વિસેસો, એવં ઉપ્પન્ને અરૂપાવચરચિત્તે સો ભિક્ખુ યથા નામ યાનપ્પુતોળિ કુમ્ભિમુખાદીનં અઞ્ઞતરં નીલપિલોતિકાય વા પીતલોહિતોદાતાદીનં વા અઞ્ઞતરાય પિલોતિકાય બન્ધિત્વા પેક્ખમાનો પુરિસો વાતવેગેન વા અઞ્ઞેન વા કેનચિ અપનીતાય પિલોતિકાય આકાસંયેવ પેક્ખમાનો તિટ્ઠેય્ય, એવમેવ પુબ્બે કસિણમણ્ડલં ઝાનચક્ખુના પેક્ખમાનો વિહરિત્વા ‘‘આકાસો આકાસો’’તિ ઇમિના પરિકમ્મમનસિકારેન સહસા અપનીતે તસ્મિં નિમિત્તે આકાસઞ્ઞેવ પેક્ખમાનો વિહરતિ. એત્તાવતા ચેસ ‘‘સબ્બસો રૂપસઞ્ઞાનં સમતિક્કમા પટિઘસઞ્ઞાનં અત્થઙ્ગમા નાનત્તસઞ્ઞાનં અમનસિકારા ‘અનન્તો આકાસો’તિ આકાસાનઞ્ચાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતી’’તિ વુચ્ચતિ (વિભ॰ ૫૦૮; દી॰ નિ॰ ૨.૧૨૯).

૨૭૭. તત્થ **સબ્બસો**તિ સબ્બાકારેન, સબ્બાસં વા અનવસેસાનન્તિ અત્થો. **રૂપસઞ્ઞાન**ન્તિ સઞ્ઞાસીસેન વુત્તરૂપાવચરજ્ઝાનાનઞ્ચેવ તદારમ્મણાનઞ્ચ. રૂપાવચરજ્ઝાનમ્પિ હિ **રૂપ**ન્તિ વુચ્ચતિ ‘‘રૂપી રૂપાનિ પસ્સતી’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૨૯), તસ્સ આરમ્મણમ્પિ ‘‘બહિદ્ધા રૂપાનિ પસ્સતિ સુવણ્ણદુબ્બણ્ણાની’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૭૩), તસ્મા ઇધ રૂપે સઞ્ઞા રૂપસઞ્ઞાતિ એવં સઞ્ઞાસીસેન વુત્તરૂપાવચરજ્ઝાનસ્સેતં અધિવચનં. રૂપં સઞ્ઞા અસ્સાતિ રૂપસઞ્ઞં. રૂપં અસ્સ નામન્તિ વુત્તં હોતિ. પથવીકસિણાદિભેદસ્સ તદારમ્મણસ્સ ચેતં અધિવચનન્તિ વેદિતબ્બં. **સમતિક્કમા**તિ વિરાગા નિરોધા ચ. કિં વુત્તં હોતિ? એતાસં કુસલવિપાકકિરિયવસેન પઞ્ચદસન્નં ઝાનસઙ્ખાતાનં રૂપસઞ્ઞાનં, એતેસઞ્ચ પથવીકસિણાદિવસેન નવન્નં આરમ્મણસઙ્ખાતાનં રૂપસઞ્ઞાનં સબ્બાકારેન અનવસેસાનં વા વિરાગા ચ નિરોધા ચ વિરાગહેતુઞ્ચેવ નિરોધહેતુઞ્ચ આકાસાનઞ્ચાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ. ન હિ સક્કા સબ્બસો અનતિક્કન્તરૂપસઞ્ઞેન એતં ઉપસમ્પજ્જ વિહરિતુન્તિ.

તત્થ યસ્મા આરમ્મણે અવિરત્તસ્સ સઞ્ઞાસમતિક્કમો ન હોતિ, સમતિક્કન્તાસુ ચ સઞ્ઞાસુ આરમ્મણં સમતિક્કન્તમેવ હોતિ. તસ્મા આરમ્મણસમતિક્કમં અવત્વા ‘‘તત્થ કતમા રૂપસઞ્ઞા ? રૂપાવચરસમાપત્તિં સમાપન્નસ્સ વા ઉપપન્નસ્સ વા દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારિસ્સ વા સઞ્ઞા સઞ્જાનના સઞ્જાનિતત્તં , ઇમા વુચ્ચન્તિ રૂપસઞ્ઞાયો. ઇમા રૂપસઞ્ઞાયો અતિક્કન્તો હોતિ વીતિક્કન્તો સમતિક્કન્તો. તેન વુચ્ચતિ સબ્બસો રૂપસઞ્ઞાનં સમતિક્કમા’’તિ (વિભ॰ ૬૦૨) એવં વિભઙ્ગે સઞ્ઞાનંયેવ સમતિક્કમો વુત્તો. યસ્મા પન આરમ્મણસમતિક્કમેન પત્તબ્બા એતા સમાપત્તિયો, ન એકસ્મિંયેવ આરમ્મણે પઠમજ્ઝાનાદીનિ વિય. તસ્મા અયં આરમ્મણસમતિક્કમવસેનાપિ અત્થવણ્ણના કતાતિ વેદિતબ્બા.

૨૭૮. પટિઘસઞ્ઞાનં અત્થઙ્ગમાતિ ચક્ખાદીનં વત્થૂનં રૂપાદીનં આરમ્મણાનઞ્ચ પટિઘાતેન સમુપ્પન્ના સઞ્ઞા પટિઘસઞ્ઞા. રૂપસઞ્ઞાદીનં એતમધિવચનં. યથાહ – ‘‘તત્થ કતમા પટિઘસઞ્ઞા? રૂપસઞ્ઞા સદ્દસઞ્ઞા ગન્ધસઞ્ઞા રસસઞ્ઞા ફોટ્ઠબ્બસઞ્ઞા, ઇમા વુચ્ચન્તિ પટિઘસઞ્ઞાયો’’તિ (વિભ॰ ૬૦૩). તાસં કુસલવિપાકાનં

પઞ્ચન્નં, અકુસલવિપાકાનં પઞ્ચન્નન્તિ સબ્બસો દસન્નમ્પિ પટિઘસઞ્ઞાનં અત્થઙ્ગમા પહાના અસમુપ્પાદા અપ્પવત્તિં કત્વાતિ વુત્તં હોતિ.

કામઞ્ચેતા પઠમજ્ઝાનાદીનિ સમાપન્નસ્સાપિ ન સન્તિ. ન હિ તસ્મિં સમયે પઞ્ચદ્વારવસેન ચિત્તં પવત્તતિ. એવં સન્તેપિ અઞ્ઞત્થ પહીનાનં સુખદુક્ખાનં ચતુત્થજ્ઝાને વિય, સક્કાયદિટ્ઠાદીનં તતિયમગ્ગે વિય ચ ઇમસ્મિં ઝાને ઉસ્સાહજનનત્થં ઇમસ્સ ઝાનસ્સ પસંસાવસેન એતાસમેત્થ વચનં વેદિતબ્બં.

અથ વા કિઞ્ચાપિ તા રૂપાવચરં સમાપન્નસ્સાપિ ન સન્તિ, અથ ખો ન પહીનત્તા ન સન્તિ. ન હિ રૂપવિરાગાય રૂપાવચરભાવના સંવત્તતિ, રૂપાયત્તા ચ એતાસં પવત્તિ. અયં પન ભાવના રૂપવિરાગાય સંવત્તતિ. તસ્મા તા એત્થ પહીનાતિ વત્તું વટ્ટતિ. ન કેવલઞ્ચ વત્તું, એકંસેનેવ એવં ધારેતુમ્પિ વટ્ટતિ. તાસઞ્હિ ઇતો પુબ્બે અપ્પહીનત્તાયેવ પઠમં ઝાનં સમાપન્નસ્સ સદ્દો ''કણ્ટકો''તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૭૨) વુત્તો ભગવતા. ઇધ ચ પહીનત્તાયેવ અરૂપસમાપત્તીનં આનેઞ્જતા (વિભ॰ ૨૨૬) સન્તવિમોક્ખતા (મ॰ નિ॰ ૧.૬૬) ચ વુત્તા. આળારો ચ કાલામો અરૂપસમાપન્નો પઞ્ચમત્તાનિ સકટસતાનિ નિસ્સાય નિસ્સાય અતિક્કમન્તાનિ નેવ અદ્દસ, ન પન સદ્દં અસ્સોસીતિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૯૨).

૨૭૯. નાનત્તસઞ્ઞાનં અમનસિકારાતિ નાનત્તે વા ગોચરે પવત્તાનં સઞ્ઞાનં, નાનત્તાનં વા સઞ્ઞાનં. યસ્મા હિ એતા ''તત્થ કતમા નાનત્તસઞ્ઞા? અસમાપન્નસ્સ મનોધાતુસમઙ્ગિસ્સ વા મનોવિઞ્ઞાણધાતુસમઙ્ગિસ્સ વા સઞ્ઞા સઞ્જાનના સઞ્જાનિતત્તં, ઇમા વુચ્ચન્તિ નાનત્તસઞ્ઞાયો''તિ એવં વિભઙ્ગે (વિભ॰ ૬૦૪) વિભજિત્વા વુત્તા ઇધ અધિપ્પેતા અસમાપન્નસ્સ મનોધાતુમનોવિઞ્ઞાણધાતુસઙ્ગહિતા સઞ્ઞા રૂપસદ્દાદિભેદે નાનત્તે નાનાસભાવે ગોચરે પવત્તન્તિ, યસ્મા ચેતા અટ્ઠ કામાવચરકુસલસઞ્ઞા, દ્વાદસાકુસલસઞ્ઞા, એકાદસ કામાવચરકુસલવિપાકસઞ્ઞા, દ્વે અકુસલવિપાકસઞ્ઞા, એકાદસ કામાવચરકિરિયસઞ્ઞાતિ એવં ચતુચત્તાલીસમ્પિ સઞ્ઞા નાનત્તા નાનાસભાવા અઞ્ઞમઞ્ઞં અસદિસા, તસ્મા નાનત્તસઞ્ઞાતિ વુત્તા. તાસં સબ્બસો નાનત્તસઞ્ઞાનં અમનસિકારા અનાવજ્જના અસમન્નાહારા અપચ્ચવેક્ખણા. યસ્મા તા નાવજ્જેતિ, ન મનસિ કરોતિ, ન પચ્ચવેક્ખતિ, તસ્માતિ વુત્તં હોતિ.

યસ્મા ચેત્થ પુરિમા રૂપસઞ્ઞા પટિઘસઞ્ઞા ચ ઇમિના ઝાનેન નિબ્બત્તે ભવેપિ ન વિજ્જન્તિ. પગેવ તસ્મિં ભવે ઇમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરણકાલે, તસ્મા તાસં **સમતિક્કમા અત્થઙ્ગમા**તિ દ્વેધાપિ અભાવોયેવ વુત્તો. નાનત્તસઞ્ઞાસુ પન યસ્મા અટ્ઠ કામાવચરકુસલસઞ્ઞા, નવ કિરિયસઞ્ઞા, દસાકુસલસઞ્ઞાતિ ઇમા સત્તવીસતિસઞ્ઞા ઇમિના ઝાનેન નિબ્બત્તે ભવે વિજ્જન્તિ, તસ્મા તાસં **અમનસિકારા**તિ વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. તત્રાપિ હિ ઇમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરન્તો તાસં અમનસિકારાયેવ ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, તા પન મનસિકરોન્તો અસમાપન્નો હોતીતિ.

સઙ્ખેપતો ચેત્થ **રૂપસઞ્ઞાનં સમતિક્કમા**તિ ઇમિના સબ્બરૂપાવચરધમ્માનં પહાનં વુત્તં. **પટિઘસઞ્ઞાનં અત્થઙ્ગમા નાનત્તસઞ્ઞાનં અમનસિકારા**તિ ઇમિના સબ્બેસં કામાવચરચિત્તચેતસિકાનં પહાનઞ્ચ અમનસિકારો ચ વુત્તોતિ વેદિતબ્બો.

૨૮૦. અનન્તો આકાસોતિ એત્થ નાસ્સ ઉપ્પાદન્તો વા વયન્તો વા પઞ્ઞાયતીતિ અનન્તો. આકાસોતિ કસિણુગ્ઘાટિમાકાસો વુચ્ચતિ. મનસિકારવસેનાપિ ચેત્થ અનન્તતા વેદિતબ્બા. તેનેવ વિભઙ્ગે વુત્તં ''તસ્મિં આકાસે

ચિત્તં ઠપેતિ, સણ્ઠપેતિ, અનન્તં ફરતિ, તેન વુચ્ચતિ અનન્તો આકાસો''તિ (વિભ॰ ૬૦૫).

આકાસાનઞ્ચાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતીતિ એત્થ પન નાસ્સ અન્તોતિ અનન્તં, આકાસં અનન્તં આકાસાનન્તં, આકાસાનન્તમેવ આકાસાનઞ્ચં, તં આકાસાનઞ્ચં અધિટ્ઠાનટ્ઠેન આયતનમસ્સ સસમ્પયુત્તધમ્મસ્સ ઝાનસ્સ દેવાનં દેવાયતનમિવાતિ **આકાસાનઞ્ચાયતનં**.

ઉપસમ્પજ્જ વિહરતીતિ તમાકાસાનઞ્ચાયતનં પત્વા નિપ્ફાદેત્વા તદનુરૂપેન ઇરિયાપથવિહારેન વિહરતીતિ.

અયં આકાસાનઞ્ચાયતનકમ્મટ્ઠાને વિત્થારકથા.

વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનકથા

૨૮૧. વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં ભાવેતુકામેન પન પઞ્ચહાકારેહિ આકાસાનઞ્ચાયતનસમાપત્તિયં ચિણ્ણવસીભાવેન ''આસન્નરૂપાવચરજ્ઝાનપચ્ચત્થિકા અયં સમાપત્તિ, નો ચ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનમિવ સન્તા''તિ આકાસાનઞ્ચાયતને આદીનવં દિસ્વા તત્થ નિકન્તિં પરિયાદાય વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં સન્તતો મનસિકરિત્વા તં આકાસં ફરિત્વા પવત્તવિઞ્ઞાણં ''વિઞ્ઞાણં વિઞ્ઞાણ''ન્તિ પુનપ્પુનં આવજ્જિતબ્બં, મનસિકાતબ્બં, પચ્ચવેક્ખિતબ્બં, તક્કાહતં વિતક્કાહતં કાતબ્બં. ''અનન્તં અનન્ત''ન્તિ પન ન મનસિકાતબ્બં.

તસ્સેવં તસ્મિં નિમિત્તે પુનપ્પુનં ચિત્તં ચારેન્તસ્સ નીવરણાનિ વિક્ખમ્ભન્તિ, સતિ સન્તિટ્ઠતિ, ઉપચારેન ચિત્તં સમાધિયતિ. સો તં નિમિત્તં પુનપ્પુનં આસેવતિ, ભાવેતિ, બહુલીકરોતિ. તસ્સેવં કરોતો આકાસે આકાસાનઞ્ચાયતનં વિય આકાસફુટે વિઞ્ઞાણે વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનચિત્તં અપ્પેતિ. અપ્પનાનયો પનેત્થ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. એત્તાવતા ચેસ ''સબ્બસો આકાસાનઞ્ચાયતનં સમતિક્કમ્મ અનન્તં વિઞ્ઞાણન્તિ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતી''તિ (વિભ॰ ૫૦૮; દી॰ નિ॰ ૨.૧૨૯) વુચ્ચતિ.

૨૮૨. તત્થ **સબ્બસો**તિ ઇદં વુત્તનયમેવ. **આકાસાનઞ્ચાયતનં સમતિક્કમ્મા**તિ એત્થ પન પુબ્બે વુત્તનયેન ઝાનમ્પિ આકાસાનઞ્ચાયતનં, આરમ્મણમ્પિ . **આરમ્મણમ્પિ** હિ પુરિમનયેનેવ આકાસાનઞ્ચઞ્ચ તં પઠમસ્સ આરુપ્પજ્ઝાનસ્સ આરમ્મણત્તા દેવાનં દેવાયતનં વિય અધિટ્ઠાનટ્ઠેન આયતનઞ્ચાતિ **આકાસાનઞ્ચાયતનં**. તથા આકાસાનઞ્ચઞ્ચ તં તસ્સ ઝાનસ્સ સઞ્જાતિહેતુત્તા ''કમ્બોજા અસ્સાનં આયતન''ન્તિઆદીનિ વિય સઞ્જાતિદેસટ્ઠેન આયતનઞ્ચાતિપિ **આકાસાનઞ્ચાયતનં**. એવમેતં ઝાનઞ્ચ આરમ્મણઞ્ચાતિ ઉભયમ્પિ અપ્પવત્તિકરણેન ચ અમનસિકરણેન ચ સમતિક્કમિત્વાવ યસ્મા ઇદં વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહાતબ્બં, તસ્મા ઉભયમ્પેતં એકજ્ઝં કત્વા ''આકાસાનઞ્ચાયતનં સમતિક્કમ્મા''તિ ઇદં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

અનન્તં વિઞ્ઞાણન્તિ તંયેવ અનન્તો આકાસોતિ એવં ફરિત્વા પવત્તવિઞ્ઞાણં ''અનન્તં વિઞ્ઞાણ''ન્તિ એવં મનસિકરોન્તોતિ વુત્તં હોતિ. મનસિકારવસેન વા અનન્તં. સો હિ તમાકાસારમ્મણં વિઞ્ઞાણં અનવસેસતો મનસિકરોન્તો ''અનન્ત''ન્તિ મનસિ કરોતિ. યં પન વિભઙ્ગે વુત્તં ''અનન્તં વિઞ્ઞાણન્તિ, તંયેવ આકાસં વિઞ્ઞાણેન ફુટં મનસિ કરોતિ, અનન્તં ફરતિ, તેન વુચ્ચતિ અનન્તં વિઞ્ઞાણ''ન્તિ (વિભ॰ ૬૧૦).

તત્થ **વિઞ્ઞાણેના**તિ ઉપયોગત્થે કરણવચનં વેદિતબ્બં. એવઞ્હિ અટ્ઠકથાચરિયા તસ્સ અત્થં વણ્ણયન્તિ, અનન્તં ફરતિ તઞ્ઞેવ આકાસં ફુટં વિઞ્ઞાણં મનસિ કરોતીતિ વુત્તં હોતિ.

વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતીતિ એત્થ પન નાસ્સ અન્તોતિ **અનન્તં**. અનન્તમેવ **આનઞ્ચં**. વિઞ્ઞાણં આનઞ્ચં વિઞ્ઞાણાનઞ્ચન્તિ અવત્વા **વિઞ્ઞાણઞ્ચ**ન્તિ વુત્તં. અયઞ્હેત્થ રુળ્હીસદ્દો. તં વિઞ્ઞાણઞ્ચં અધિટ્ઠાનટ્ઠેન આયતનમસ્સ સસમ્પયુત્તધમ્મસ્સ ઝાનસ્સ દેવાનં દેવાયતનમિવાતિ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં. સેસં પુરિમસદિસમેવાતિ.

અયં વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનકમ્મટ્ઠાને વિત્થારકથા.

આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનકથા

૨૮૩. આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં ભાવેતુકામેન પન પઞ્ચહાકારેહિ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનસમાપત્તિયં ચિણ્ણવસીભાવેન ''આસન્નઆકાસાનઞ્ચાયતનપચ્ચત્થિકા અયં સમાપત્તિ, નો ચ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનમિવ સન્તા''તિ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતને આદીનવં દિસ્વા તત્થ નિકન્તિં પરિયાદાય આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં સન્તતો મનસિકરિત્વા તસ્સેવ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનારમ્મણભૂતસ્સ આકાસાનઞ્ચાયતનવિઞ્ઞાણસ્સ અભાવો સુઞ્ઞતા વિવિત્તાકારો મનસિકાતબ્બો. કથં? તં વિઞ્ઞાણં અમનસિકરિત્વા ''નત્થિ નત્થી''તિ વા, ''સુઞ્ઞં સુઞ્ઞ''ન્તિ વા, ''વિવિત્તં વિવિત્ત''ન્તિ વા પુનપ્પુનં આવજ્જિતબ્બં, મનસિકાતબ્બં, પચ્ચવેક્ખિતબ્બં, તક્કાહતં વિતક્કાહતં કાતબ્બં.

તસ્સેવં તસ્મિં નિમિત્તે ચિત્તં ચારેન્તસ્સ નીવરણાનિ વિક્ખમ્ભન્તિ, સતિ સન્તિટ્ઠતિ, ઉપચારેન ચિત્તં સમાધિયતિ. સો તં નિમિત્તં પુનપ્પુનં આસેવતિ, ભાવેતિ, બહુલીકરોતિ. તસ્સેવં કરોતો આકાસે ફુટે મહગ્ગતવિઞ્ઞાણે વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં વિય તસ્સેવ આકાસં ફરિત્વા પવત્તસ્સ મહગ્ગતવિઞ્ઞાણસ્સ સુઞ્ઞવિવિત્તનત્થિભાવે આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનચિત્તં અપ્પેતિ. એત્થાપિ ચ અપ્પનાનયો વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો.

અયં પન વિસેસો, તસ્મિં હિ અપ્પનાચિત્તે ઉપ્પન્ને સો ભિક્ખુ યથા નામ પુરિસો મણ્ડલમાળાદીસુ કેનચિદેવ કરણીયેન સન્નિપતિતં ભિક્ખુસઙ્ઘં દિસ્વા કત્થચિ ગન્ત્વા સન્નિપાતકિચ્ચાવસાનેવ ઉટ્ઠાય પક્કન્તેસુ ભિક્ખૂસુ આગન્ત્વા દ્વારે ઠત્વા પુન તં ઠાનં ઓલોકેન્તો સુઞ્ઞમેવ પસ્સતિ, વિવિત્તમેવ પસ્સતિ. નાસ્સ એવં હોતિ ''એત્તકા નામ ભિક્ખૂ કાલઙ્કતા વા દિસાપક્કન્તા વા''તિ, અથ ખો સુઞ્ઞમિદં વિવિત્તન્તિ નત્થિભાવમેવ પસ્સતિ, એવમેવ પુબ્બે આકાસે પવત્તિતવિઞ્ઞાણં વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનજ્ઝાનચક્ખુના પસ્સન્તો વિહરિત્વા ''નત્થિ નત્થી''તિઆદિના પરિકમ્મમનસિકારેન અન્તરહિતે તસ્મિં વિઞ્ઞાણે તસ્સ અપગમસઙ્ખાતં અભાવમેવ પસ્સન્તો વિહરતિ. એત્તાવતા ચેસ ''સબ્બસો વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં સમતિક્કમ્મ નત્થિ કિઞ્ચીતિ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતી''તિ (વિભ॰ ૫૦૮; દી॰ નિ॰ ૨.૧૨૯) વુચ્ચતિ.

૨૮૪. ઇધાપિ **સબ્બસો**તિ ઇદં વુત્તનયમેવ. **વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતન**ન્તિ એત્થાપિ ચ પુબ્બે વુત્તનયેનેવ ઝાનમ્પિ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં આરમ્મણમ્પિ. **આરમ્મણમ્પિ** હિ પુરિમનયેનેવ વિઞ્ઞાણઞ્ચઞ્ચ તં દુતિયસ્સ આરુપ્પજ્ઝાનસ્સ આરમ્મણત્તા દેવાનં દેવાયતનં વિય અધિટ્ઠાનટ્ઠેન આયતનઞ્ચાતિ **વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં** . તથા વિઞ્ઞાણઞ્ચઞ્ચ તં તસ્સેવ ઝાનસ્સ સઞ્જાતિહેતુત્તા ''કમ્બોજા અસ્સાનં આયતન''ન્તિઆદીનિ વિય સઞ્જાતિદેસટ્ઠેન આયતનઞ્ચાતિપિ **વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં**. એવમેતં ઝાનઞ્ચ આરમ્મણઞ્ચાતિ ઉભયમ્પિ અપ્પવત્તિકરણેન ચ અમનસિકરણેન ચ સમતિક્કમિત્વાવ યસ્મા ઇદં આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહાતબ્બં, તસ્મા ઉભયમ્પેતં એકજ્ઝં કત્વા વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં સમતિક્કમ્માતિ ઇદં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

નત્થિ કિઞ્ચીતિ નત્થિ નત્થિ, સુઞ્ઞં સુઞ્ઞં, વિવિત્તં વિવિત્તન્તિ એવં મનસિકરોન્તોતિ વુત્તં હોતિ. યમ્પિ વિભઙ્ગે વુત્તં ''નત્થિ કિઞ્ચીતિ તઞ્ઞેવ વિઞ્ઞાણં અભાવેતિ વિભાવેતિ અન્તરધાપેતિ નત્થિ કિઞ્ચીતિ પસ્સતિ, તેન વુચ્ચતિ નત્થિ કિઞ્ચી''તિ, તં કિઞ્ચાપિ ખયતો સમ્મસનં વિય વુત્તં, અથ ખ્વસ્સ એવમેવ અત્થો દટ્ઠબ્બો. તઞ્હિ વિઞ્ઞાણં અનાવજ્જેન્તો અમનસિકરોન્તો અપચ્ચવેક્ખન્તો કેવલમસ્સ નત્થિભાવં સુઞ્ઞભાવં વિવિત્તભાવમેવ મનસિકરોન્તો અભાવેતિ વિભાવેતિ અન્તરધાપેતીતિ વુચ્ચતિ, ન અઞ્ઞથાતિ.

આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતીતિ એત્થ પન નાસ્સ કિઞ્ચનન્તિ **અકિઞ્ચનં**, અન્તમસો ભઙ્ગમત્તમ્પિ અસ્સ અવસિટ્ઠં નત્થીતિ વુત્તં હોતિ. અકિઞ્ચનસ્સ ભાવો **આકિઞ્ચઞ્ઞં**, આકાસાનઞ્ચાયતનવિઞ્ઞાણાપગમસ્સેતં અધિવચનં. તં આકિઞ્ચઞ્ઞં અધિટ્ઠાનટ્ઠેન આયતનમસ્સ ઝાનસ્સ દેવાનં દેવાયતનમિવાતિ **આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં**. સેસં પુરિમસદિસમેવાતિ.

અયં આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનકમ્મટ્ઠાને વિત્થારકથા.

નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનકથા

૨૮૫. નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં ભાવેતુકામેન પન પઞ્ચહાકારેહિ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનસમાપત્તિયં ચિણ્ણવસીભાવેન ''આસન્નવિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનપચ્ચત્થિકા અયં સમાપત્તિ, નો ચ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં વિય સન્તા''તિ વા ''સઞ્ઞા રોગો, સઞ્ઞા ગણ્ડો, સઞ્ઞા સલ્લં, એતં સન્તં, એતં પણીતં યદિદં નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞા''તિ વા એવં આકિઞ્ચઞ્ઞાયતને આદીનવં, ઉપરિ આનિસંસઞ્ચ દિસ્વા આકિઞ્ચઞ્ઞાયતને નિકન્તિં પરિયાદાય નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં સન્તતો મનસિકરિત્વા ''સાવ અભાવં આરમ્મણં કત્વા પવત્તિતા આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનસમાપત્તિ સન્તા સન્તા''તિ પુનપ્પુનં આવજ્જિતબ્બા, મનસિકાતબ્બા, પચ્ચવેક્ખિતબ્બા, તક્કાહતા વિતક્કાહતા કાતબ્બા.

તસ્સેવં તસ્મિં નિમિત્તે પુનપ્પુનં માનસં ચારેન્તસ્સ નીવરણાનિ વિક્ખમ્ભન્તિ, સતિ સન્તિટ્ઠતિ, ઉપચારેન ચિત્તં સમાધિયતિ. સો તં નિમિત્તં પુનપ્પુનં આસેવતિ, ભાવેતિ, બહુલીકરોતિ. તસ્સેવં કરોતો વિઞ્ઞાણાપગમે આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં વિય આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનસમાપત્તિસઙ્ખાતેસુ ચતૂસુ ખન્ધેસુ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનચિત્તં અપ્પેતિ. અપ્પનાનયો પનેત્થ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. એત્તાવતા ચેસ ''સબ્બસો આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં સમતિક્કમ્મ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતી''તિ (વિભ॰ ૫૦૮; દી॰ નિ॰ ૨.૧૨૯) વુચ્ચતિ.

૨૮૬. ઇધાપિ **સબ્બસો**તિ ઇદં વુત્તનયમેવ. **આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં સમતિક્કમ્મા**તિ એત્થાપિ પુબ્બે વુત્તનયેનેવ ઝાનમ્પિ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં આરમ્મણમ્પિ. **આરમ્મણમ્પિ** હિ પુરિમનયેનેવ આકિઞ્ચઞ્ઞઞ્ચ તં તતિયસ્સ આરુપ્પજ્ઝાનસ્સ આરમ્મણત્તા દેવાનં દેવાયતનં વિય અધિટ્ઠાનટ્ઠેન આયતનઞ્ચાતિ **આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં**. તથા આકિઞ્ચઞ્ઞઞ્ચ તં તસ્સેવ ઝાનસ્સ સઞ્જાતિહેતુત્તા કમ્બોજા અસ્સાનં આયતનન્તિઆદીનિ વિય સઞ્જાતિદેસટ્ઠેન આયતનઞ્ચાતિપિ **આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં**. એવમેતં ઝાનઞ્ચ આરમ્મણઞ્ચાતિ ઉભયમ્પિ અપ્પવત્તિકરણેન ચ અમનસિકરણેન ચ સમતિક્કમિત્વાવ યસ્મા ઇદં નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહાતબ્બં, તસ્મા ઉભયમ્પેતં એકજ્ઝં કત્વા આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં સમતિક્કમ્માતિ ઇદં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનન્તિ એત્થ પન યાય સઞ્ઞાય ભાવતો તં નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનન્તિ વુચ્ચતિ. યથા પટિપન્નસ્સ સા સઞ્ઞા હોતિ, તં તાવ દસ્સેતું વિભઙ્ગે ''નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞી''તિ ઉદ્ધરિત્વા ''તઞ્ઞેવ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં સન્તતો મનસિ કરોતિ, સઙ્ખારાવસેસસમાપત્તિં ભાવેતિ, તેન વુચ્ચતિ નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞી''તિ (વિભ॰ ૬૧૯) વુત્તં. તત્થ **સન્તતો મનસિ કરોતી**તિ ''સન્તા વતાયં સમાપત્તિ, યત્ર હિ નામ નત્થિભાવમ્પિ આરમ્મણં કરિત્વા ઠસ્સતી''તિ એવં સન્તારમ્મણતાય તં સન્તાતિ મનસિ કરોતિ.

સન્તતો ચે મનસિ કરોતિ, કથં સમતિક્કમો હોતીતિ? અસમાપજ્જિતુકામતાય. સો હિ કિઞ્ચાપિ તં સન્તતો મનસિ કરોતિ, અથ ખ્વસ્સ ''અહમેતં આવજ્જિસ્સામિ, સમાપજ્જિસ્સામિ, અધિટ્ઠહિસ્સામિ, વુટ્ઠહિસ્સામિ, પચ્ચવેક્ખિસ્સામી''તિ એસ આભોગો સમન્નાહારો મનસિકારો ન હોતિ. કસ્મા? આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનતો નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનસ્સ સન્તતરપણીततરતાય.

યથા હિ રાજા મહચ્ચ રાજાનુભાવેન હત્થિક્ખન્ધવરગતો નગરવીથિયં વિચરન્તો દન્તકારાદયો સિપ્પિકે એકં વત્થં દળ્હં નિવાસેત્વા એકેન સીસં વેઠેત્વા દન્તચુણ્ણાદીહિ સમોકિણ્ણગત્તે અનેકાનિ દન્તવિકતિઆદીનિ સિપ્પાનિ કરોન્તે દિસ્વા ''અહો વત રે છેકા આચરિયા ઈદિસાનિપિ નામ સિપ્પાનિ કરિસ્સન્તી''તિ એવં તેસં છેકતાય તુસ્સતિ, ન ચસ્સ એવં હોતિ ''અહો વતાહં રજ્જં પહાય એવરૂપો સિપ્પિકો ભવેય્ય''ન્તિ. તં કિસ્સ હેતુ? રજ્જસિરિયા મહાનિસંસતાય. સો સિપ્પિનો સમતિક્કમિત્વાવ ગચ્છતિ. એવમેવ એસ કિઞ્ચાપિ તં સમાપત્તિં સન્તતો મનસિ કરોતિ, અથ ખ્વસ્સ ''અહમેતં સમાપત્તિં આવજ્જિસ્સામિ, સમાપજ્જિસ્સામિ, અધિટ્ઠહિસ્સામિ, વુટ્ઠહિસ્સામિ, પચ્ચવેક્ખિસ્સામી''તિ નેવ એસ આભોગો સમન્નાહારો મનસિકારો હોતિ.

સો તં સન્તતો મનસિકરોન્તો પુબ્બે વુત્તનયેન તં પરમસુખુમં અપ્પનાપ્પત્તં સઞ્ઞં પાપુણાતિ, યાય નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞી નામ હોતિ, સઙ્ખારાવસેસસમાપત્તિં ભાવેતીતિ વુચ્ચતિ. **સઙ્ખારાવસેસસમાપત્તિ**ન્તિ અચ્ચન્તસુખુમભાવપ્પત્તસઙ્ખારં ચતુત્થારુપ્પસમાપત્તિં.

૨૮૭. ઇદાનિ યં તં એવમધિગતાય સઞ્ઞાય વસેન નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનન્તિ વુચ્ચતિ, તં અત્થતો દસ્સેતું ''નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનન્તિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં સમાપન્નસ્સ વા ઉપપન્નસ્સ વા દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારિસ્સ વા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા''તિ (વિભ॰ ૬૨૦) વુત્તં. તેસુ ઇધ સમાપન્નસ્સ ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા અધિપ્પેતા. વચનત્થો પનેત્થ ઓળારિકાય સઞ્ઞાય અભાવતો સુખુમાય ચ ભાવતો નેવસ્સ સસમ્પયુત્તધમ્મસ્સ ઝાનસ્સ સઞ્ઞા નાસઞ્ઞન્તિ **નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞં**. નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞઞ્ચ તં મનાયતનધમ્માયતનપરિયાપન્નત્તા આયતનઞ્ચાતિ **નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં**. અથ વા યાયમેત્થ સઞ્ઞા, સા પટુસઞ્ઞાકિચ્ચં કાતું અસમત્થતાય નેવસઞ્ઞા, સઙ્ખારાવસેસસુખુમભાવેન વિજ્જમાનત્તા નાસઞ્ઞાતિ **નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞા** . નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞા ચ સા સેસધમ્માનં અધિટ્ઠાનટ્ઠેન આયતનઞ્ચાતિ **નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં**.

ન કેવલઞ્ચેત્થ સઞ્ઞાવ એદિસી, અથ ખો વેદનાપિ નેવવેદનાનાવેદના, ચિત્તમ્પિ નેવચિત્તંનાચિત્તં, ફસ્સોપિ નેવફસ્સોનાફસ્સો. એસ નયો સેસસમ્પયુત્તધમ્મેસુ. સઞ્ઞાસીસેન પનાયં દેસના કતાતિ વેદિતબ્બા. પત્તમક્ખનતેલપ્પભુતીહિ ચ ઉપમાહિ એસ અત્થો વિભાવેતબ્બો.

સામણેરો કિર તેલેન પત્તં મક્ખેત્વા ઠપેસિ, તં યાગુપાનકાલે થેરો પત્તમાહરાતિ આહ. સો ''પત્તે તેલમત્થિ, ભન્તે''તિ આહ. તતો ''આહર, સામણેર, તેલં, નાળિં પૂરેસ્સામી''તિ વુત્તે ''નત્થિ, ભન્તે, તેલ''ન્તિ આહ. તત્થ યથા અન્તોવુત્થત્તા યાગુયા સદ્ધિં અકપ્પિયટ્ઠેન ''તેલમત્થી''તિ હોતિ. નાળિપૂરણાદીનં વસેન ''નત્થી''તિ હોતિ. એવં સાપિ સઞ્ઞા પટુસઞ્ઞાકિચ્ચં કાતું અસમત્થતાય નેવસઞ્ઞા, સઙ્ખારાવસેસસુખુમભાવેન વિજ્જમાનત્તા નાસઞ્ઞા હોતિ.

કિં પનેત્થ સઞ્ઞાકિચ્ચન્તિ? આરમ્મણસઞ્જાનનઞ્ચેવ વિપસ્સનાય ચ વિસયભાવં ઉપગન્ત્વા નિબ્બિદાજનનં. દહનકિચ્ચમિવ હિ સુખોદકે તેજોધાતુ સઞ્જાનનકિચ્ચં પેસા પટું કાતું ન સક્કોતિ. સેસસમાપત્તીસુ સઞ્ઞા વિય વિપસ્સનાય વિસયભાવં ઉપગન્ત્વા નિબ્બિદાજનનમ્પિ કાતું ન સક્કોતિ. અઞ્ઞેસુ હિ ખન્ધેસુ અકતાભિનિવેસો ભિક્ખુ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનક્ખન્ધે સમ્મસિત્વા નિબ્બિદં પત્તું સમત્થો નામ નત્થિ અપિચ આયસ્મા સારિપુત્તો. પકતિવિપસ્સકો પન મહાપઞ્ઞો સારિપુત્તસદિસોવ સક્કુણેય્ય. સોપિ ''એવં કિરિમે ધમ્મા અહુત્વા સમ્ભોન્તિ, હુત્વા પટિવેન્તી''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૯૫) એવં કલાપસમ્મસનવસેનેવ, નો અનુપદધમ્મવિપસ્સનાવસેન. એવં સુખુમત્તં ગતા એસા સમાપત્તિ.

યથા ચ પત્તમક્ખનતેલૂપમાય, એવં મગ્ગુદકૂપમાયપિ અયમત્થો વિભાવેતબ્બો. મગ્ગપ્પટિપન્નસ્સ કિર થેરસ્સ પુરતો ગચ્છન્તો સામણેરો થોકં ઉદકં દિસ્વા ''ઉદકં, ભન્તે, ઉપાહના ઓમુઞ્ચથા''તિ આહ. તતો થેરેન ''સચે ઉદકમત્થિ, આહર ન્હાનસાટિકં, ન્હાયિસ્સામા''તિ વુત્તે ''નત્થિ, ભન્તે''તિ આહ. તત્થ યથા ઉપાહનતેમનમત્તટ્ઠેન ''ઉદકમત્થી''તિ હોતિ, ન્હાયનટ્ઠેન ''નત્થી''તિ હોતિ. એવમ્પિ સા પટુસઞ્ઞાકિચ્ચં કાતું અસમત્થતાય નેવસઞ્ઞા, સઙ્ખારાવસેસસુખુમભાવેન વિજ્જમાનત્તા નાસઞ્ઞા હોતિ.

ન કેવલઞ્ચ એતાહેવ, અઞ્ઞાહિપિ અનુરૂપાહિ ઉપમાહિ એસ અત્થો વિભાવેતબ્બો. ઉપસમ્પજ્જ વિહરતીતિ ઇદં વુત્તનયમેવાતિ.

અયં નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનકમ્મટ્ઠાને વિત્થારકથા.

પકિણ્ણકકથા

૨૮૮. અસદિસરૂપો નાથો, આરુપ્પં યં ચતુબ્બિધં આહ.

તં ઇતિ ઞત્વા તસ્મિં, પકિણ્ણકકથાપિ વિઞ્ઞેય્યા.

૨૮૯. આરુપ્પસમાપત્તિયો હિ –

આરમ્મણાતિક્કમતો, ચતસ્સોપિ ભવન્તિમા;
અઙ્ગાતિક્કમમેતાસં, ન ઇચ્છન્તિ વિભાવિનો.

એતાસુ હિ રૂપનિમિત્તાતિક્કમતો પઠમા, આકાસાતિક્કમતો દુતિયા, આકાસે પવત્તિતવિઞ્ઞાણાતિક્કમતો તતિયા. આકાસે પવત્તિતવિઞ્ઞાણસ્સ અપગમાતિક્કમતો ચતુત્થીતિ સબ્બથા આરમ્મણાતિક્કમતો ચતસ્સોપિ ભવન્તિમા આરુપ્પસમાપત્તિયોતિ વેદિતબ્બા. અઙ્ગાતિક્કમં પન એતાસં ન ઇચ્છન્તિ પણ્ડિતા. ન હિ

રૂપાવચરસમાપત્તીસુ વિય એતાસુ અઙ્ગાતિક્કમો અત્થિ. સબ્બાસુપિ હિ એતાસુ ઉપેક્ખા, ચિત્તેકગ્ગતાતિ દ્વે એવ ઝાનઙ્ગાનિ હોન્તિ.

૨૯૦. એવં સન્તેપિ –

સુપ્પણીતતરા હોન્તિ, પચ્છિમા પચ્છિમા ઇધ;
ઉપમા તત્થ વિઞ્ઞેય્યા, પાસાદતલસાટિકા.

યથા હિ ચતુભૂમિકસ્સ પાસાદસ્સ હેટ્ઠિમતલે દિબ્બનચ્ચગીતવાદિતસુરભિગન્ધમાલાભોજનસયનચ્છાદનાદિવસેન પણીતા પઞ્ચકામગુણા પચ્ચુપટ્ઠિતા અસ્સુ. દુતિયે તતો પણીતતરા. તતિયે તતો પણીતતરા. ચતુત્થે સબ્બપણીતતરા. તત્થ કિઞ્ચાપિ તાનિ ચત્તારિપિ પાસાદતલાનેવ, નત્થિ નેસં પાસાદતલભાવેન વિસેસો. પઞ્ચકામગુણસમિદ્ધિવિસેસેન પન હેટ્ઠિમતો હેટ્ઠિમતો ઉપરિમં ઉપરિમં પણીતતરં હોતિ.

યથા ચ એકાય ઇત્થિયા કન્તિતથૂલસણ્હસણ્હતરસણ્હતમસુત્તાનં ચતુપલતિપલદ્વિપલએકપલસાટિકા અસ્સુ આયામેન ચ વિત્થારેન ચ સમપ્પમાણા. તત્થ કિઞ્ચાપિ તા સાટિકા ચતસ્સોપિ આયામતો ચ વિત્થારતો ચ સમપ્પમાણા, નત્થિ તાસં પમાણતો વિસેસો. સુખસમ્ફસ્સસુખુમભાવમહગ્ઘભાવેહિ પન પુરિમાય પુરિમાય પચ્છિમા પચ્છિમા પણીતતરા હોન્તિ, એવમેવ કિઞ્ચાપિ ચતૂસુ એતાસુ ઉપેક્ખા, ચિત્તેકગ્ગતાતિ એતાનિ દ્વેયેવ અઙ્ગાનિ હોન્તિ, અથ ખો ભાવનાવિસેસેન તેસં અઙ્ગાનિ પણીતપણીતતરભાવેન સુપ્પણીતતરા હોન્તિ પચ્છિમા પચ્છિમા ઇધાતિ વેદિતબ્બા.

૨૯૧. એવં અનુપુબ્બેન પણીતપણીતા ચેતા –

અસુચિમ્હિ મણ્ડપે લગ્ગો, એકો તન્નિસ્સિતો પરો;
અઞ્ઞો બહિ અનિસ્સાય, તં તં નિસ્સાય ચાપરો.

ઠિતો ચતૂહિ એતેહિ, પુરિસેહિ યથાક્કમં;
સમાનતાય ઞાતબ્બા, ચતસ્સોપિ વિભાવિના.

તત્રાયમત્થયોજના – અસુચિમ્હિ કિર દેસે એકો મણ્ડપો, અથેકો પુરિસો આગન્ત્વા તં અસુચિં જિગુચ્છમાનો તં મણ્ડપં હત્થેહિ આલમ્બિત્વા તત્થ લગ્ગો લગ્ગિતો વિય અટ્ઠાસિ. અથાપરો આગન્ત્વા તં મણ્ડપે લગ્ગં પુરિસં નિસ્સિતો. અથઞ્ઞો આગન્ત્વા ચિન્તેસિ ''યો એસ મણ્ડપલગ્ગો, યો ચ તન્નિસ્સિતો, ઉભોપેતે દુટ્ઠિતા. ધુવો ચ નેસં મણ્ડપપાતે પાતો, હન્દાહં બહિયેવ તિટ્ઠામી''તિ. સો તન્નિસ્સિતં અનિસ્સાય બહિયેવ અટ્ઠાસિ. અથાપરો આગન્ત્વા મણ્ડપલગ્ગસ્સ ચ તન્નિસ્સિતસ્સ ચ અખેમભાવં ચિન્તેત્વા બહિટ્ઠિતઞ્ચ સુટ્ઠિતોતિ મન્ત્વા તં નિસ્સાય અટ્ઠાસિ. તત્થ અસુચિમ્હિ દેસે મણ્ડપો વિય કસિણુગ્ઘાટિમાકાસં દટ્ઠબ્બં, અસુચિજિગુચ્છાય મણ્ડપલગ્ગો પુરિસો વિય રૂપનિમિત્તજિગુચ્છાય આકાસારમ્મણં આકાસાનઞ્ચાયતનં, મણ્ડપલગ્ગં પુરિસં નિસ્સિતો વિય આકાસારમ્મણં આકાસાનઞ્ચાયતનં આરબ્ભ પવત્તં વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં, તેસં દ્વિન્નમ્પિ અખેમભાવં ચિન્તેત્વા અનિસ્સાય તં મણ્ડપલગ્ગં બહિટ્ઠિતો વિય આકાસાનઞ્ચાયતનં આરમ્મણં અકત્વા તદભાવારમ્મણં આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં,

મણ્ડપલગ્ગસ્સ તન્નિસ્સિતસ્સ ચ અખેમતં ચિન્તેત્વા બહિટ્ઠિતઞ્ચ સુટ્ઠિતોતિ મન્ત્વા તં નિસ્સાય ઠિતો વિય વિઞ્ઞાણાભાવસઙ્ખાતે બહિપદેસે ઠિતં આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં આરબ્ભ પવત્તં નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં દટ્ઠબ્બં.

૨૯૨. એવં પવત્તમાનઞ્ચ –

આરમ્મણં કરોતેવ, અઞ્ઞાભાવેન તં ઇદં;
દિટ્ઠદોસમ્પિ રાજાનં, વુત્તિહેતુ જનો યથા.

ઇદઞ્હિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં ''આસન્નવિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનપચ્ચત્થિકા અયં સમાપત્તી''તિ એવં દિટ્ઠદોસમ્પિ તં આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં અઞ્ઞસ્સ આરમ્મણસ્સ અભાવા આરમ્મણં કરોતેવ. યથા કિં? દિટ્ઠદોસમ્પિ રાજાનં વુત્તિહેતુ યથા જનો. યથા હિ અસંયતં ફરુસકાયવચીમનોસમાચારં કઞ્ચિ સબ્બદિસમ્પતિં રાજાનં ''ફરુસસમાચારો અય''ન્તિ એવં દિટ્ઠદોસમ્પિ અઞ્ઞત્થ વુત્તિં અલભમાનો જનો વુત્તિહેતુ નિસ્સાય વત્તતિ, એવં દિટ્ઠદોસમ્પિ તં આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં અઞ્ઞં આરમ્મણં અલભમાનમિદં નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં આરમ્મણં કરોતેવ.

૨૯૩. એવં કુરુમાનઞ્ચ –

આરુળ્હો દીઘનિસ્સેણિં, યથા નિસ્સેણિબાહુકં;
પબ્બતગ્ગઞ્ચ આરુળ્હો, યથા પબ્બતમત્થકં.

યથા વા ગિરિમારૂળ્હો, અત્તનોયેવ જણ્ણુકં;
ઓલુબ્ભતિ તથેવેતં, ઝાનમોલુબ્ભ વત્તતીતિ.

ઇતિ સાધુજનપામોજ્જત્થાય કતે વિસુદ્ધિમગ્ગે

સમાધિભાવનાધિકારે

આરુપ્પનિદ્દેસો નામ

દસમો પરિચ્છેદો.

૧૧. સમાધિનિદ્દેસો

આહારેપટિક્કૂલભાવના

૨૯૪. ઇદાનિ આરુપ્પાનન્તરં એકા સઞ્ઞાતિ એવં ઉદ્દિટ્ઠાય આહારે પટિક્કૂલસઞ્ઞાય ભાવનાનિદ્દેસો અનુપ્પત્તો. તત્થ **આહરતી**તિ આહારો. સો ચતુબ્બિધો કબળીકારાહારો, ફસ્સાહારો, મનોસઞ્ચેતનાહારો, વિઞ્ઞાણાહારોતિ.

કો પનેત્થ કિમાહરતીતિ? કબળીકારાહારો ઓજટ્ઠમકં રૂપં આહરતિ. ફસ્સાહારો તિસ્સો વેદના આહરતિ. મનોસઞ્ચેતનાહારો તીસુ ભવેસુ પટિસન્ધિં આહરતિ. વિઞ્ઞાણાહારો પટિસન્ધિક્ખણે નામરૂપં આહરતિ.

તેસુ કબળીકારાહારે નિકન્તિભયં. ફસ્સાહારે ઉપગમનભયં. મનોસઞ્ચેતનાહારે ઉપપત્તિભયં. વિઞ્ઞાણાહારે પટિસન્ધિભયં. એવં સપ્પટિભયેસુ ચ તેસુ કબળીકારાહારો **પુત્તમંસૂપમેન** (સં॰ નિ॰ ૨.૬૩) દીપેતબ્બો. ફસ્સાહારો **નિચ્ચમ્મગાવૂપમેન** (સં॰ નિ॰ ૨.૬૩). મનોસઞ્ચેતનાહારો **અઙ્ગારકાસૂપમેન** (સં॰ નિ॰ ૨.૬૩). વિઞ્ઞાણાહારો **સત્તિસતૂપમેના**તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૬૩). ઇમેસુ પન ચતૂસુ આહારેસુ અસિતપીતખાયિતસાયિતપ્પભેદો **કબળીકારો આહારોવ** ઇમસ્મિં અત્થે **આહારો**તિ અધિપ્પેતો. તસ્મિં આહારે પટિક્કૂલાકારગ્ગહણવસેન ઉપ્પન્ના સઞ્ઞા આહારે પટિક્કૂલસઞ્ઞા.

તં આહારે પટિક્કૂલસઞ્ઞં ભાવેતુકામેન કમ્મટ્ઠાનં ઉગ્ગહેત્વા ઉગ્ગહતો એકપદમ્પિ અવિરજ્ઝન્તેન રહોગતેન પટિસલ્લીનેન અસિતપીતખાયિતસાયિતપ્પભેદે કબળીકારાહારે દસહાકારેહિ પટિક્કૂલતા પચ્ચવેક્ખિતબ્બા. સેય્યથિદં, ગમનતો, પરિયેસનતો, પરિભોગતો, આસયતો, નિધાનતો, અપરિપક્કતો, પરિપક્કતો, ફલતો, નિસ્સન્દતો, સમ્મક્ખનતોતિ.

૨૯૫. તત્થ **ગમનતો**તિ એવં મહાનુભાવે નામ સાસને પબ્બજિતેન સકલરત્તિં બુદ્ધવચનસજ્ઝાયં વા સમણધમ્મં વા કત્વા કાલસ્સેવ વુટ્ઠાય ચેતિયઙ્ગણબોધિયઙ્ગણવત્તં કત્વા પાનીયં પરિભોજનીયં ઉપટ્ઠપેત્વા પરિવેણં સમ્મજ્જિત્વા સરીરં પટિજગ્ગિત્વા આસનમારૂય્હ વીસતિંસ વારે કમ્મટ્ઠાનં મનસિકરિત્વા ઉટ્ઠાય પત્તચીવરં ગહેત્વા નિજનસમ્બાધાનિ પવિવેકસુખાનિ છાયૂદકસમ્પન્નાનિ સુચીનિ સીતલાનિ રમણીયભૂમિભાગાનિ તપોવનાનિ પહાય અરિયં વિવેકરતિં અનપેક્ખિત્વા સુસાનાભિમુખેન સિઙ્ગાલેન વિય આહારત્થાય ગામાભિમુખેન ગન્તબ્બં.

એવં ગચ્છતા ચ મઞ્ચમ્હા વા પીઠમ્હા વા ઓતરણતો પટ્ઠાય પાદરજઘરગોલિકવચ્ચાદિસમ્પરિકિણ્ણં પચ્ચત્થરણં અક્કમિતબ્બં હોતિ. તતો અપ્પેકદા મૂસિકજતુકવચ્ચાદીહિ ઉપહતત્તા અન્તોગબ્ભતો પટિક્કૂલતરં પમુખં દટ્ઠબ્બં હોતિ. તતો ઉલૂકપારાવતાદિવચ્ચસમ્મક્ખિતત્તા ઉપરિમતલતો પટિક્કૂલતરં હેટ્ઠિમતલં. તતો કદાચિ કદાચિ વાતેરિતેહિ પુરાણતિણપણ્ણેહિ ગિલાનસામણેરાનં મુત્તકરીસખેળસિઙ્ઘાણિકાહિ વસ્સકાલે ઉદકચિક્ખલ્લાદીહિ ચ સંકિલિટ્ઠત્તા હેટ્ઠિમતલતો પટિક્કૂલતરં પરિવેણં. પરિવેણતો પટિક્કૂલતરા વિહારરચ્છા દટ્ઠબ્બા હોતિ.

અનુપુબ્બેન પન બોધિઞ્ચ ચેતિયઞ્ચ વન્દિત્વા વિતક્કમાળકે ઠિતેન મુત્તરાસિસદિસં ચેતિયં મોરપિઞ્છકલાપમનોહરં બોધિં દેવવિમાનસમ્પત્તિસસ્સિરીકં સેનાસનઞ્ચ અનપલોકેત્વા એવરૂપં નામ રમણીયં

પદેસં પિટ્ઠિતો કત્વા આહારહેતુ ગન્તબ્બં ભવિસ્સતીતિ પક્કમિત્વા ગામમગ્ગં પટિપન્નેન ખાણુકણ્ટકમગ્ગોપિ ઉદકવેગભિન્નવિસમમગ્ગોપિ દટ્ઠબ્બો હોતિ.

તતો ગણ્ડં પટિચ્છાદેન્તેન વિય નિવાસનં નિવાસેત્વા વણચોળકં બન્ધન્તેન વિય કાયબન્ધનં બન્ધિત્વા અટ્ઠિસઙ્ઘાતં પટિચ્છાદેન્તેન વિય ચીવરં પારુપિત્વા ભેસજ્જકપાલં નીહરન્તેન વિય પત્તં નીહરિત્વા ગામદ્વારસમીપં પાપુણન્તેન હત્થિકુણપઅસ્સકુણપગોકુણપમહિંસકુણપમનુસ્સકુણપઅહિકુણપકુક્કુરકુણપાનિપિ દટ્ઠબ્બાનિ ભવન્તિ. ન કેવલઞ્ચ દટ્ઠબ્બાનિ, ગન્ધોપિ નેસં ઘાનં પટિહનમાનો અધિવાસેતબ્બો હોતિ. તતો ગામદ્વારે ઠત્વા ચણ્ડહત્થિઅસ્સાદિપરિસ્સયપરિવજ્જનત્થં ગામરચ્છા ઓલોકેતબ્બા હોન્તિ.

ઇચ્ચેતં પચ્ચત્થરણાદિઅનેકકુણપપરિયોસાનં પટિક્કૂલં આહારહેતુ અક્કમિતબ્બઞ્ચ દટ્ઠબ્બઞ્ચ ઘાયિતબ્બઞ્ચ હોતિ. અહો વત ભો પટિક્કૂલો આહારોતિ એવં ગમનતો પટિક્કૂલતા પચ્ચવેક્ખિતબ્બા.

૨૯૬. કથં **પરિયેસનતો**? એવં ગમનપટિક્કૂલં અધિવાસેત્વાપિ ગામં પવિટ્ઠેન સઙ્ઘાટિપારુતેન કપણમનુસ્સેન વિય કપાલહત્થેન ઘરપટિપાટિયા ગામવીથીસુ ચરિતબ્બં હોતિ. યત્થ વસ્સકાલે અક્કન્તઅક્કન્તટ્ઠાને યાવ પિણ્ડિકમંસાપિ ઉદકચિક્ખલ્લે પાદા પવિસન્તિ, એકેન હત્થેન પત્તં ગહેતબ્બં હોતિ, એકેન ચીવરં ઉક્ખિપિતબ્બં. ગિમ્હકાલે વાતવેગેન સમુટ્ઠિતેહિ પંસુતિણરજેહિ ઓકિણ્ણસરીરેન ચરિતબ્બં. તં તં ગેહદ્વારં પત્વા મચ્છધોવનમંસધોવનતણ્ડુલધોવનખેળસિઙ્ઘાણિકસુનખસૂકરવચ્ચાદીહિ સમ્મિસ્સાનિ કિમિકુલાકુલાનિ નીલમક્ખિકપરિકિણ્ણાનિ ઓળિગલ્લાનિ ચેવ ચન્દનિકટ્ઠાનાનિ ચ દટ્ઠબ્બાનિ હોન્તિ અક્કમિતબ્બાનિપિ. યતો તા મક્ખિકા ઉટ્ઠહિત્વા સઙ્ઘાટિયમ્પિ પત્તેપિ સીસેપિ નિલીયન્તિ.

ઘરં પવિટ્ઠસ્સાપિ કેચિ દેન્તિ, કેચિ ન દેન્તિ. દદમાનાપિ એકચ્ચે હિય્યો પક્કભત્તમ્પિ પુરાણખજ્જકમ્પિ પૂતિકુમ્માસપૂપાદીનિપિ દદન્તિ. અદદમાનાપિ કેચિદેવ ''અતિચ્છથ, ભન્તે''તિ વદન્તિ, કેચિ પન અપસ્સમાના વિય તુણ્હી હોન્તિ, કેચિ અઞ્ઞેન મુખં કરોન્તિ, કેચિ ''ગચ્છ, રે મુણ્ડકા''તિઆદીહિ ફરુસવાચાહિ સમુદાચરન્તિ. એવં કપણમનુસ્સેન વિય ગામે પિણ્ડાય ચરિત્વા નિક્ખમિતબ્બન્તિ.

ઇચ્ચેતં ગામપ્પવેસનતો પટ્ઠાય યાવ નિક્ખમના ઉદકચિક્ખલ્લાદિપટિક્કૂલં આહારહેતુ અક્કમિતબ્બઞ્ચેવ દટ્ઠબ્બઞ્ચ અધિવાસેતબ્બઞ્ચ હોતિ. અહો વત ભો પટિક્કૂલો આહારોતિ એવં પરિયેસનતો પટિક્કૂલતા પચ્ચવેક્ખિતબ્બા.

૨૯૭. કથં **પરિભોગતો**? એવં પરિયિટ્ઠાહારેન પન બહિગામે ફાસુકટ્ઠાને સુખનિસિન્નેન યાવ તત્થ હત્થં ન ઓતારેતિ, તાવ તથારૂપં ગરુટ્ઠાનિયં ભિક્ખું વા લજ્જિમનુસ્સં વા દિસ્વા નિમન્તેતુમ્પિ સક્કા હોતિ. ભુઞ્જિતુકામતાય પનેત્થ હત્થે ઓતારિતમત્તે ''ગણ્હથા''તિ વદન્તેન લજ્જિતબ્બં હોતિ. હત્થં પન ઓતારેત્વા મદ્દન્તસ્સ પઞ્ચઙ્ગુલિઅનુસારેન સેદો પગ્ઘરમાનો સુક્ખથદ્ધભત્તમ્પિ તેમેન્તો મુદું કરોતિ.

અથ તસ્મિં પરિમદ્દનમત્તેનાપિ સમ્ભિન્નસોભે આલોપં કત્વા મુખે ઠપિતે હેટ્ઠિમદન્તા ઉદુક્ખલકિચ્ચં સાધેન્તિ, ઉપરિમા મુસલકિચ્ચં, જિવ્હા હત્થકિચ્ચં. તં તત્થ સુવાનદોણિયં સુવાનપિણ્ડમિવ દન્તમુસલેહિ કોટ્ટેત્વા જિવ્હાય સમ્પરિવત્તિયમાનં જિવ્હગ્ગે તનુપસન્નખેળો મક્ખેતિ, વેમજ્ઝતો પટ્ઠાય બહલખેળો મક્ખેતિ, દન્તકટ્ઠેન અસમ્પત્તટ્ઠાને દન્તગૂથકો મક્ખેતિ. સો એવં વિચુણ્ણિતમક્ખિતો તઙ્ખણઞ્ઞેવ અન્તરહિતવણ્ણગન્ધસઙ્ખારવિસેસો

સુવાનદોણિયં ઠિતસુવાનવમથુ વિય પરમજેગુચ્છભાવં ઉપગચ્છતિ. એવરૂપોપિ સમાનો ચક્ખુસ્સ આપાથં અતીતત્તા અજ્ઝોહરિતબ્બો હોતીતિ એવં પરિભોગતો પટિક્કૂલતા પચ્ચવેક્ખિતબ્બા.

૨૯૮. કથં **આસયતો**? એવં પરિભોગં ઉપગતો ચ પનેસ અન્તો પવિસમાનો યસ્મા બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધાનમ્પિ રઞ્ઞોપિ ચક્કવત્તિસ્સ પિત્તસેમ્હપુબ્બલોહિતાસયેસુ ચતૂસુ અઞ્ઞતરો આસયો હોતિયેવ. મન્દપુઞ્ઞાનં પન ચત્તારો આસયા હોન્તિ. તસ્મા યસ્સ પિત્તાસયો અધિકો હોતિ, તસ્સ બહલમધુકતેલમક્ખિતો વિય પરમજેગુચ્છો હોતિ. યસ્સ સેમ્હાસયો અધિકો હોતિ, તસ્સ નાગબલપણ્ણરસમક્ખિતો વિય. યસ્સ પુબ્બાસયો અધિકો હોતિ, તસ્સ પૂતિતક્કમક્ખિતો વિય. યસ્સ લોહિતાસયો અધિકો હોતિ, તસ્સ રજનમક્ખિતો વિય પરમજેગુચ્છો હોતીતિ એવં આસયતો પટિક્કૂલતા પચ્ચવેક્ખિતબ્બા.

૨૯૯. કથં **નિધાનતો**? સો ઇમેસુ ચતૂસુ આસયેસુ અઞ્ઞતરેન આસયેન મક્ખિતો અન્તોઉદરં પવિસિત્વા નેવ સુવણ્ણભાજને ન મણિરજતાદિભાજનેસુ નિધાનં ગચ્છતિ. સચે પન દસવસ્સિકેન અજ્ઝોહરિયતિ દસ વસ્સાનિ અધોતવચ્ચકૂપસદિસે ઓકાસે પતિટ્ઠહતિ. સચે વીસ, તિંસ, ચત્તાલીસ, પઞ્ઞાસ, સટ્ઠિ, સત્તતિ, અસીતિ, નવુતિવસ્સિકેન, સચે વસ્સસતિકેન અજ્ઝોહરિયતિ. વસ્સસતં અધોતવચ્ચકૂપસદિસે ઓકાસે પતિટ્ઠહતીતિ એવં નિધાનતો પટિક્કૂલતા પચ્ચવેક્ખિતબ્બા.

૩૦૦. કથં **અપરિપક્કતો**? સો પનાયમાહારો એવરૂપે ઓકાસે નિધાનમુપગતો યાવ અપરિપક્કો હોતિ, તાવ તસ્મિઞ્ઞેવ યથાવુત્તપ્પકારે પરમન્ધકારતિમિસે નાનાકુણપગન્ધવાસિતપવનવિચરિતે અતિદુગ્ગન્ધજેગુચ્છે પદેસે યથા નામ નિદાઘે અકાલમેઘેન અભિવુટ્ઠમ્હિ ચણ્ડાલગામદ્વારઆવાટે પતિતાનિ તિણપણ્ણકિલઞ્જખણ્ડઅહિકુક્કુરમનુસ્સકુણપાદીનિ સૂરિયાતપેન સન્તત્તાનિ ફેણપુપ્ફુળકાચિતાનિ તિટ્ઠન્તિ, એવમેવ તંદિવસમ્પિ હિય્યોપિ તતો પુરિમે દિવસેપિ અજ્ઝોહતો સબ્બો એકતો હુત્વા સેમ્હપટલપરિયોનદ્ધો કાયગ્ગિસન્તાપકુથિતકુથનસઞ્જાતફેણપુપ્ફુળકાચિતો પરમજેગુચ્છભાવં ઉપગન્ત્વા તિટ્ઠતીતિ એવં અપરિપક્કતો પટિક્કૂલતા પચ્ચવેક્ખિતબ્બા.

૩૦૧. કથં **પરિપક્કતો**? સો તત્તકાયગ્ગિના પરિપક્કો સમાનો ન સુવણ્ણરજતાદિધાતુયો વિય સુવણ્ણરજતાદિભાવં ઉપગચ્છતિ. ફેણપુપ્ફુળકે પન મુઞ્ચન્તો સણ્હકરણિયં પિસિત્વા નાળિકે પક્ખિત્તપણ્ડુમત્તિકા વિય કરીસભાવં ઉપગન્ત્વા પક્કાસયં, મુત્તભાવં ઉપગન્ત્વા મુત્તવત્થિઞ્ચ પૂરેતીતિ એવં પરિપક્કતો પટિક્કૂલતા પચ્ચવેક્ખિતબ્બા.

૩૦૨. કથં **ફલતો**? સમ્મા પરિપચ્ચમાનો ચ પનાયં કેસલોમનખદન્તાદીનિ નાનાકુણપાનિ નિપ્ફાદેતિ અસમ્માપરિપચ્ચમાનો દદ્દુકણ્ડુકચ્છુકુટ્ઠકિલાસસોસકાસાતિસારપ્પભુતીનિ રોગસતાનિ, ઇદમસ્સ ફલન્તિ એવં ફલતો પટિક્કૂલતા પચ્ચવેક્ખિતબ્બા.

૩૦૩. કથં **નિસ્સન્દતો**? અજ્ઝોહરિયમાનો ચેસ એકેન દ્વારેન પવિસિત્વા નિસ્સન્દમાનો અક્ખિમ્હા અક્ખિગૂથકો કણ્ણમ્હા કણ્ણગૂથકોતિઆદિના પકારેન અનેકેહિ દ્વારેહિ નિસ્સન્દતિ. અજ્ઝોહરણસમયે ચેસ મહાપરિવારેનાપિ અજ્ઝોહરિયતિ. નિસ્સન્દનસમયે પન ઉચ્ચારપસ્સાવાદિભાવં ઉપગતો એકકેનેવ નીહરિયતિ. પઠમદિવસે ચ નં પરિભુઞ્જન્તો હટ્ઠપહટ્ઠોપિ હોતિ ઉદગ્ગુદગ્ગો પીતિસોમનસ્સજાતો. દુતિયદિવસે નિસ્સન્દેન્તો પિહિતનાસિકો હોતિ વિકુણિતમુખો જેગુચ્છી મઙ્કુભૂતો. પઠમદિવસે ચ નં રત્તો ગિદ્ધો ગધિતો મુચ્છિતોપિ

અજ્ઝોહરિત્વા દુતિયદિવસે એકરત્તિવાસેન વિરત્તો અટ્ટીયમાનો હરાયમાનો જિગુચ્છમાનો નીહરતિ. તેનાહુ પોરાણા –

‘‘અન્નં પાનં ખાદનીયં, ભોજનઞ્ચ મહારહં;
એકદ્વારેન પવિસિત્વા, નવદ્વારેહિ સન્દતિ.

‘‘અન્નં પાનં ખાદનીયં, ભોજનઞ્ચ મહારહં;
ભુઞ્જતિ સપરિવારો, નિક્ખામેન્તો નિલીયતિ.

‘‘અન્નં પાનં ખાદનીયં, ભોજનઞ્ચ મહારહં;
ભુઞ્જતિ અભિનન્દન્તો, નિક્ખામેન્તો જિગુચ્છતિ.

‘‘અન્નં પાનં ખાદનીયં, ભોજનઞ્ચ મહારહં;
એકરત્તિપરિવાસા, સબ્બં ભવતિ પૂતિક’’ન્તિ.

એવં નિસ્સન્દતો પટિક્કૂલતા પચ્ચવેક્ખિતબ્બા.

૩૦૪. કથં **સમ્મક્ખનતો**? પરિભોગકાલેપિ ચેસ હત્થઓટ્ઠજિવ્હાતાલૂનિ સમ્મક્ખેતિ. તાનિ તેન સમ્મક્ખિતત્તા પટિક્કૂલાનિ હોન્તિ, યાનિ ધોતાનિપિ ગન્ધહરણત્થં પુનપ્પુનં ધોવિતબ્બાનિ હોન્તિ. પરિભુત્તો સમાનો યથા નામ ઓદને પચ્ચમાને થુસકણકુણ્ડકાદીનિ ઉત્તરિત્વા ઉક્ખલિમુખવટ્ટિપિધાનિયો મક્ખન્તિ, એવમેવ સકલસરીરાનુગતેન કાયગ્ગિના ફેણુદ્દેહકં પચ્ચિત્વા ઉત્તરમાનો દન્તે દન્તમલભાવેન સમ્મક્ખેતિ. જિવ્હાતાલુપ્પભુતીનિ ખેળસેમ્હાદિભાવેન, અક્ખિકણ્ણનાસઅધોમગ્ગાદિકે અક્ખિગૂથકકણ્ણગૂથકસિઙ્ઘાણિકામુત્તકરીસાદિભાવેન સમ્મક્ખેતિ. યેન સમ્મક્ખિતાનિ ઇમાનિ દ્વારાનિ દિવસે દિવસે ધોવિયમાનાનિપિ નેવ સુચીનિ, ન મનોરમાનિ હોન્તિ. યેસુ એકચ્ચં ધોવિત્વા હત્થો પુન ઉદકેન ધોવિતબ્બો હોતિ. એકચ્ચં ધોવિત્વા દ્વત્તિક્ખત્તું ગોમયેનપિ મત્તિકાયપિ ગન્ધચુણ્ણેનપિ ધોવતો પાટિકુલ્યતા વિગચ્છતીતિ એવં સમ્મક્ખનતો પટિક્કૂલતા પચ્ચવેક્ખિતબ્બા.

૩૦૫. તસ્સેવં દસહાકારેહિ પટિક્કૂલતં પચ્ચવેક્ખતો તક્કાહતં વિતક્કાહતં કરોન્તસ્સ પટિક્કૂલાકારવસેન કબળીકારાહારો પાકટો હોતિ. સો તં નિમિત્તં પુનપ્પુનં આસેવતિ ભાવેતિ બહુલીકરોતિ. તસ્સેવં કરોતો નીવરણાનિ વિક્ખમ્ભન્તિ. કબળીકારાહારસ્સ સભાવધમ્મતાય ગમ્ભીરત્તા અપ્પનં અપ્પત્તેન ઉપચારસમાધિના ચિત્તં સમાધિયતિ. પટિક્કૂલાકારગ્ગહણવસેન પનેત્થ સઞ્ઞા પાકટા હોતિ. તસ્મા ઇમં કમ્મટ્ઠાનં આહારે પટિક્કૂલસઞ્ઞા ઇચ્ચેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ.

ઇમઞ્ચ પન આહારે પટિક્કૂલસઞ્ઞં અનુયુત્તસ્સ ભિક્ખુનો રસતણ્હાય ચિત્તં પતિલીયતિ પતિકુટતિ પતિવટ્ટતિ. સો કન્તારનિત્થરણત્થિકો વિય પુત્તમંસં વિગતમદો આહારં આહારેતિ યાવદેવ દુક્ખસ્સ નિત્થરણત્થાય. અથસ્સ અપ્પકસિરેનેવ કબળીકારાહારપરિઞ્ઞામુખેન પઞ્ચકામગુણિકો રાગો પરિઞ્ઞં ગચ્છતિ. સો પઞ્ચકામગુણપરિઞ્ઞામુખેન રૂપક્ખન્ધં પરિજાનાતિ. અપરિપક્કાદિપટિક્કૂલભાવવસેન ચસ્સ

કાયગતાસતિભાવનાપિ પારિપૂરિં ગચ્છતિ, અસુભસઞ્ઞાય અનુલોમપટિપદં પટિપન્નો હોતિ. ઇમં પન પટિપત્તિં નિસ્સાય દિટ્ઠેવ ધમ્મે અમતપરિયોસાનતં અનભિસમ્ભુણન્તો સુગતિપરાયનો હોતીતિ.

અયં આહારે પટિક્કૂલસઞ્ઞાભાવનાય વિત્થારકથા.

ચતુધાતુવવત્થાનભાવના

૩૦૬. ઇદાનિ આહારે પટિક્કૂલસઞ્ઞાનન્તરં **એકં વવત્થાન**ન્તિ એવં ઉદ્દિટ્ઠસ્સ ચતુધાતુવવત્થાનસ્સ ભાવનાનિદ્દેસો અનુપ્પત્તો. તત્થ **વવત્થાન**ન્તિ સભાવૂપલક્ખણવસેન સન્નિટ્ઠાનં, ચતુન્નં ધાતૂનં વવત્થાનં **ચતુધાતુવવત્થાનં**. ધાતુમનસિકારો, ધાતુકમ્મટ્ઠાનં, ચતુધાતુવવત્થાનન્તિ અત્થતો એકં. તયિદં દ્વિધા આગતં સઙ્ખેપતો ચ વિત્થારતો ચ. સઙ્ખેપતો મહાસતિપટ્ઠાને આગતં. વિત્થારતો મહાહત્થિપદૂપમે રાહુલોવાદે ધાતુવિભઙ્ગે ચ. તઞ્હિ –

‘‘સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, દક્ખો ગોઘાતકો વા ગોઘાતકન્તેવાસી વા ગાવિં વધિત્વા ચતુમહાપથે બિલસો વિભજિત્વા નિસિન્નો અસ્સ, એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ઇમમેવ કાયં યથાઠિતં યથાપણિહિતં ધાતુસો પચ્ચવેક્ખતિ, અત્થિ ઇમસ્મિં કાયે પથવીધાતુ આપોધાતુ તેજોધાતુ વાયોધાતૂ’’તિ –

એવં તિક્ખપઞ્ઞસ્સ ધાતુકમ્મટ્ઠાનિકસ્સ વસેન **મહાસતિપટ્ઠાને** (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૮) સઙ્ખેપતો આગતં.

તસ્સત્થો – યથા છેકો ગોઘાતકો વા તસ્સેવ વા ભત્તવેતનભતો અન્તેવાસિકો ગાવિં વધિત્વા વિનિવિજ્ઝિત્વા ચતસ્સો દિસા ગતાનં મહાપથાનં વેમજ્ઝટ્ઠાનસઙ્ખાતે ચતુમહાપથે કોટ્ઠાસં કત્વા નિસિન્નો અસ્સ, એવમેવ ભિક્ખુ ચતુન્નં ઇરિયાપથાનં યેન કેનચિ આકારેન ઠિતત્તા યથાઠિતં. યથાઠિતત્તાવ યથાપણિહિતં કાયં અત્થિ ઇમસ્મિં કાયે પથવીધાતુ…પે॰… વાયોધાતૂતિ એવં ધાતુસો પચ્ચવેક્ખતિ.

કિં વુત્તં હોતિ? યથા ગોઘાતકસ્સ ગાવિં પોસેન્તસ્સપિ આઘાતનં આહરન્તસ્સપિ આહરિત્વા તત્થ બન્ધિત્વા ઠપેન્તસ્સપિ વધન્તસ્સપિ વધિતં મતં પસ્સન્તસ્સપિ તાવદેવ ગાવીતિસઞ્ઞા ન અન્તરધાયતિ, યાવ નં પદાલેત્વા બિલસો ન વિભજતિ. વિભજિત્વા નિસિન્નસ્સ પન ગાવીસઞ્ઞા અન્તરધાયતિ, મંસસઞ્ઞા પવત્તતિ. નાસ્સ એવં હોતિ ‘‘અહં ગાવિં વિક્કિણામિ, ઇમે ગાવિં હરન્તી’’તિ. અથ ખ્વસ્સ ‘‘અહં મંસં વિક્કિણામિ, ઇમેપિ મંસં હરન્તિ’’ચ્ચેવ હોતિ, એવમેવ ઇમસ્સાપિ ભિક્ખુનો પુબ્બે બાલપુથુજ્જનકાલે ગિહિભૂતસ્સપિ પબ્બજિતસ્સપિ તાવદેવ સત્તોતિ વા પોસોતિ વા પુગ્ગલોતિ વા સઞ્ઞા ન અન્તરધાયતિ, યાવ ઇમમેવ કાયં યથાઠિતં યથાપણિહિતં ઘનવિનિબ્ભોગં કત્વા ધાતુસો ન પચ્ચવેક્ખતિ. ધાતુસો પચ્ચવેક્ખતો પન સત્તસઞ્ઞા અન્તરધાયતિ, ધાતુવસેનેવ ચિત્તં સન્તિટ્ઠતિ. તેનાહ ભગવા ‘‘સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, દક્ખો ગોઘાતકો વા…પે॰… નિસિન્નો અસ્સ, એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ…પે॰… વાયોધાતૂ’’તિ.

૩૦૭. **મહાહત્થિપદૂપમે** (મ॰ નિ॰ ૧.૩૦૦ આદયો) પન – ‘‘કતમા ચાવુસો, અજ્ઝત્તિકા પથવીધાતુ? યં અજ્ઝત્તં પચ્ચત્તં કક્ખળં ખરિગતં ઉપાદિન્નં. સેય્યથિદં , કેસા લોમા…પે॰… ઉદરિયં કરીસં, યં વા પનઞ્ઞમ્પિ કિઞ્ચિ અજ્ઝત્તં પચ્ચત્તં કક્ખળં ખરિગતં ઉપાદિન્નં, અયં વુચ્ચતિ, આવુસો, અજ્ઝત્તિકા પથવીધાતૂ’’તિ ચ,

‘‘કતમા ચાવુસો, અજ્ઝત્તિકા આપોધાતુ? યં અજ્ઝત્તં પચ્ચત્તં આપો આપોગતં ઉપાદિન્નં. સેય્યથિદં, પિત્તં... પે॰... મુત્તં, યં વા પનઞ્ઞમ્પિ કિઞ્ચિ અજ્ઝત્તં પચ્ચત્તં આપો આપોગતં ઉપાદિન્નં, અયં વુચ્ચતાવુસો, અજ્ઝત્તિકા આપોધાતૂ’’તિ ચ,

‘‘કતમા ચાવુસો, અજ્ઝત્તિકા તેજોધાતુ? યં અજ્ઝત્તં પચ્ચત્તં તેજો તેજોગતં ઉપાદિન્નં. સેય્યથિદં, યેન ચ સન્તપ્પતિ, યેન ચ જીરીયતિ, યેન ચ પરિડય્હતિ, યેન ચ અસિતપીતખાયિતસાયિતં સમ્મા પરિણામં ગચ્છતિ, યં વા પનઞ્ઞમ્પિ કિઞ્ચિ અજ્ઝત્તં પચ્ચત્તં તેજો તેજોગતં ઉપાદિન્નં, અયં વુચ્ચતાવુસો, અજ્ઝત્તિકા તેજોધાતૂ’’તિ ચ,

‘‘કતમા ચાવુસો, અજ્ઝત્તિકા વાયોધાતુ? યં અજ્ઝત્તં પચ્ચત્તં વાયો વાયોગતં ઉપાદિન્નં. સેય્યથિદં, ઉદ્ધઙ્ગમા વાતા, અધોગમા વાતા, કુચ્છિસયા વાતા, કોટ્ઠાસયા વાતા, અઙ્ગમઙ્ગાનુસારિનો વાતા, અસ્સાસો પસ્સાસો ઇતિ વા, યં વા પનઞ્ઞમ્પિ કિઞ્ચિ અજ્ઝત્તં પચ્ચત્તં વાયો વાયોગતં ઉપાદિન્નં, અયં વુચ્ચતાવુસો, અજ્ઝત્તિકા વાયોધાતૂ’’તિ ચ –

એવં નાતિતિક્ખપઞ્ઞસ્સ ધાતુકમ્મટ્ઠાનિકસ્સ વસેન વિત્થારતો આગતં. યથા ચેત્થ, એવં રાહુલોવાદધાતુવિભઙ્ગેસુપિ.

તત્રાયં અનુત્તાનપદવણ્ણના, **અજ્ઝત્તં પચ્ચત્ત**ન્તિ ઇદં તાવ ઉભયમ્પિ નિયકસ્સ અધિવચનં. **નિયકં** નામ અત્તનિ જાતં સસન્તાનપરિયાપન્નન્તિ અત્થો. તયિદં યથા લોકે ઇત્થીસુ કથા અધિત્થીતિ વુચ્ચતિ, એવં અત્તનિ પવત્તત્તા **અજ્ઝત્તં**, અત્તાનં પટિચ્ચ પટિચ્ચ પવત્તત્તા **પચ્ચત્ત**ન્તિપિ વુચ્ચતિ. **કક્ખળ**ન્તિ થદ્ધં. **ખરિગત**ન્તિ ફરુસં. તત્થ પઠમં લક્ખણવચનં, દુતિયં આકારવચનં, કક્ખળલક્ખણા હિ પથવીધાતુ, સા ફરુસાકારા હોતિ, તસ્મા ખરિગતન્તિ વુત્તા. **ઉપાદિન્ન**ન્તિ દળ્હં આદિન્નં, અહં મમન્તિ એવં દળ્હં આદિન્નં, ગહિતં પરામટ્ઠન્તિ અત્થો. **સેય્યથિદ**ન્તિ નિપાતો. તસ્સ તં કતમન્તિ ચેતિ અત્થો. તતો તં દસ્સેન્તો ‘‘કેસા લોમા’’તિઆદિમાહ. એત્થ ચ **મત્થલુઙ્ગં પક્ખિપિત્વા** વીસતિયા આકારેહિ પથવીધાતુ નિદ્દિટ્ઠાતિ વેદિતબ્બા. યં વા પનઞ્ઞમ્પિ કિઞ્ચીતિ અવસેસેસુ તીસુ કોટ્ઠાસેસુ પથવીધાતુ સઙ્ગહિતા.

વિસ્સન્દનભાવેન તં તં ઠાનં અપ્પોતીતિ **આપો**. કમ્મસમુટ્ઠાનાદિવસેન નાનાવિધેસુ આપેસુ ગતન્તિ **આપોગતં**. કિં તં? આપોધાતુયા આબન્ધનલક્ખણં.

તેજનવસેન **તેજો**, વુત્તનયેનેવ તેજેસુ ગતન્તિ **તેજોગતં**. કિં તં? ઉણ્હત્તલક્ખણં. **યેન ચાતિ** યેન તેજોધાતુગતેન કુપિતેન અયં કાયો સન્તપ્પતિ, એકાહિકજરાદિભાવેન ઉસુમજાતો હોતિ. **યેન ચ જીરીયતી**તિ યેન અયં કાયો જીરતિ, ઇન્દ્રિયવેકલ્લતં બલપરિક્ખયં વલિપલિતાદિભાવઞ્ચ પાપુણાતિ. **યેન ચ પરિડય્હતી**તિ યેન કુપિતેન અયં કાયો ડય્હતિ. સો ચ પુગ્ગલો ‘‘ડય્હામિ ડય્હામી’’તિ કન્દન્તો સતધોતસપ્પિગોસીસચન્દનાદિલેપઞ્ચેવ તાલવણ્ટવાતઞ્ચ પચ્ચાસીસતિ. **યેન ચ અસિતપીતખાયિતસાયિતં સમ્મા પરિણામં ગચ્છતી**તિ યેનેતં અસિતં વા ઓદનાદિ પીતં વા પાનકાદિ ખાયિતં વા પિટ્ઠખજ્જકાદિ સાયિતં વા અમ્બપક્કમધુફાણિતાદિ સમ્મા પરિપાકં ગચ્છતિ, રસાદિભાવેન વિવેકં ગચ્છતીતિ અત્થો. એત્થ ચ પુરિમા તયો તેજોધાતુસમુટ્ઠાના. પચ્છિમો કમ્મસમુટ્ઠાનોવ.

વાયનવસેન **વાયો**, વુત્તનયેનેવ વાયેસુ ગતન્તિ **વાયોગતં**. કિં તં? વિત્થમ્ભનલક્ખણં. **ઉદ્ધઙ્ગમા વાતા**તિ ઉગ્ગારહિક્કાદિપવત્તકા ઉદ્ધં આરોહણવાતા. **અધોગમા વાતા**તિ ઉચ્ચારપસ્સાવાદિનીહરણકા અધો ઓરોહણવાતા. **કુચ્છિસયા વાતા**તિ અન્તાનં બહિવાતા. **કોટ્ઠાસયા વાતા**તિ અન્તાનં અન્તોવાતા. **અઙ્ગમઙ્ગાનુસારિનો વાતા**તિ ધમનિજાલાનુસારેન સકલસરીરે અઙ્ગમઙ્ગાનિ અનુસટા સમિઞ્જનપસારણાદિનિબ્બત્તકા વાતા. **અસ્સાસો**તિ અન્તોપવિસનનાસિકવાતો. **પસ્સાસો**તિ બહિનિક્ખમનનાસિકવાતો. એત્થ ચ પુરિમા પઞ્ચ ચતુસમુટ્ઠાના. અસ્સાસપસ્સાસા ચિત્તસમુટ્ઠાનાવ. સબ્બત્થ **યં વા પનઞ્ઞમ્પિ કિઞ્ચી**તિ ઇમિના પદેન અવસેસકોટ્ઠાસેસુ આપોધાતુઆદયો સઙ્ગહિતા.

ઇતિ વીસતિયા આકારેહિ પથવીધાતુ, દ્વાદસહિ આપોધાતુ, ચતૂહિ તેજોધાતુ, છહિ વાયોધાતૂતિ દ્વાચત્તાલીસાય આકારેહિ ચતસ્સો ધાતુયો વિત્થારિતા હોન્તીતિ અયં તાવેત્થ પાળિવણ્ણના.

૩૦૮. ભાવનાનયે પનેત્થ તિક્ખપઞ્ઞસ્સ ભિક્ખુનો કેસા પથવીધાતુ, લોમા પથવીધાતૂતિ એવં વિત્થારતો ધાતુપરિગ્ગહો પપઞ્ચતો ઉપટ્ઠાતિ. યં થદ્ધલક્ખણં, અયં પથવીધાતુ. યં આબન્ધનલક્ખણં, અયં આપોધાતુ. યં પરિપાચનલક્ખણં, અયં તેજોધાતુ. યં વિત્થમ્ભનલક્ખણં, અયં વાયોધાતૂતિ એવં મનસિકરોતો પનસ્સ કમ્મટ્ઠાનં પાકટં હોતિ. નાતિતિક્ખપઞ્ઞસ્સ પન એવં મનસિકરોતો અન્ધકારં અવિભૂતં હોતિ. પુરિમનયેન વિત્થારતો મનસિકરોન્તસ્સ પાકટં હોતિ.

કથં ? યથા દ્વીસુ ભિક્ખૂસુ બહુપેય્યાલં તન્તિં સજ્ઝાયન્તેસુ તિક્ખપઞ્ઞો ભિક્ખુ સકિં વા દ્વિક્ખત્તું વા પેય્યાલમુખં વિત્થારેત્વા તતો પરં ઉભતોકોટિવસેનેવ સજ્ઝાયં કરોન્તો ગચ્છતિ. તત્ર નાતિતિક્ખપઞ્ઞો એવં વત્તા હોતિ ''કિં સજ્ઝાયો નામેસ ઓટ્ઠપરિયાહતમત્તં કાતું ન દેતિ, એવં સજ્ઝાયે કરિયમાને કદા તન્તિ પગુણા ભવિસ્સતી''તિ. સો આગતાગતં પેય્યાલમુખં વિત્થારેત્વાવ સજ્ઝાયં કરોતિ. તમેનં ઇતરો એવમાહ – ''કિં સજ્ઝાયો નામેસ પરિયોસાનં ગન્તું ન દેતિ, એવં સજ્ઝાયે કરિયમાને કદા તન્તિ પરિયોસાનં ગમિસ્સતી''તિ. એવમેવ તિક્ખપઞ્ઞસ્સ કેસાદિવસેન વિત્થારતો ધાતુપરિગ્ગહો પપઞ્ચતો ઉપટ્ઠાતિ. યં થદ્ધલક્ખણં, અયં પથવીધાતૂતિઆદિના નયેન સઙ્ખેપતો મનસિકરોતો કમ્મટ્ઠાનં પાકટં હોતિ. ઇતરસ્સ તથા મનસિકરોતો અન્ધકારં અવિભૂતં હોતિ. કેસાદિવસેન વિત્થારતો મનસિકરોન્તસ્સ પાકટં હોતિ.

તસ્મા ઇમં કમ્મટ્ઠાનં ભાવેતુકામેન તિક્ખપઞ્ઞેન તાવ રહોગતેન પટિસલ્લીનેન સકલમ્પિ અત્તનો રૂપકાયં આવજ્જેત્વા યો ઇમસ્મિં કાયે થદ્ધભાવો વા ખરભાવો વા, અયં પથવીધાતુ. યો આબન્ધનભાવો વા દ્રવભાવો વા, અયં આપોધાતુ. યો પરિપાચનભાવો વા ઉણ્હભાવો વા, અયં તેજોધાતુ. યો વિત્થમ્ભનભાવો વા સમુદીરણભાવો વા, અયં વાયોધાતૂતિ એવં સંખિત્તેન ધાતુયો પરિગ્ગહેત્વા પુનપ્પુનં પથવીધાતુ આપોધાતૂતિ ધાતુમત્તતો નિસ્સત્તતો નિજ્જીવતો આવજ્જિતબ્બં મનસિકાતબ્બં પચ્ચવેક્ખિતબ્બં. તસ્સેવં વાયમમાનસ્સ નચિરેનેવ ધાતુપ્પભેદાવભાસનપઞ્ઞાપરિગ્ગહિતો સભાવધમ્મારમ્મણત્તા અપ્પનં અપ્પત્તો ઉપચારમત્તો સમાધિ ઉપ્પજ્જતિ.

અથ વા પન યે ઇમે ચતુન્નં મહાભૂતાનં નિસ્સત્તભાવદસ્સનત્થં ધમ્મસેનાપતિના ''અટ્ઠિઞ્ચ પટિચ્ચ ન્હારુઞ્ચ પટિચ્ચ મંસઞ્ચ પટિચ્ચ ચમ્મઞ્ચ પટિચ્ચ આકાસો પરિવારિતો રૂપન્ત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૦૬) ચત્તારો કોટ્ઠાસા વુત્તા. તેસુ તં તં અન્તરાનુસારિના ઞાણહત્થેન વિનિબ્ભુજિત્વા વિનિબ્ભુજિત્વા યો એતેસુ થદ્ધભાવો વા ખરભાવો વા, અયં પથવીધાતૂતિ પુરિમનયેનેવ ધાતુયો પરિગ્ગહેત્વા પુનપ્પુનં પથવીધાતુ

આપોધાતૂતિ ધાતુમત્તતો નિસ્સત્તતો નિજ્જીવતો આવજ્જિતબ્બં મનસિકાતબ્બં પચ્ચવેક્ખિતબ્બં. તસ્સેવં વાયમમાનસ્સ નચિરેનેવ ધાતુપ્પભેદાવભાસનપઞ્ઞાપરિગ્ગહિતો સભાવધમ્મારમ્મણત્તા અપ્પનં અપ્પત્તો ઉપચારમત્તો સમાધિ ઉપ્પજ્જતિ. અયં સઙ્ખેપતો આગતે ચતુધાતુવવત્થાને ભાવનાનયો.

૩૦૯. વિત્થારતો આગતે પન એવં વેદિતબ્બો. ઇદં કમ્મટ્ઠાનં ભાવેતુકામેન હિ નાતિતિક્ખપઞ્ઞેન યોગિના આચરિયસન્તિકે દ્વાચત્તાલીસાય આકારેહિ વિત્થારતો ધાતુયો ઉગ્ગણ્હિત્વા વુત્તપ્પકારે સેનાસને વિહરન્તેન કતસબ્બકિચ્ચેન રહોગતેન પટિસલ્લીનેન સસમ્ભારસઙ્ખેપતો, સસમ્ભારવિભત્તિતો, સલક્ખણસઙ્ખેપતો, સલક્ખણવિભત્તિતોતિ એવં ચતૂહાકારેહિ કમ્મટ્ઠાનં ભાવેતબ્બં.

તત્થ કથં **સસમ્ભારસઙ્ખેપતો ભાવેતિ**? ઇધ ભિક્ખુ વીસતિયા કોટ્ઠાસેસુ થદ્ધાકારં પથવીધાતૂતિ વવત્થપેતિ. દ્વાદસસુ કોટ્ઠાસેસુ યૂસગતં ઉદકસઙ્ખાતં આબન્ધનાકારં આપોધાતૂતિ વવત્થપેતિ. ચતૂસુ કોટ્ઠાસેસુ પરિપાચનકં તેજં તેજોધાતૂતિ વવત્થપેતિ . છસુ કોટ્ઠાસેસુ વિત્થમ્ભનાકારં વાયોધાતૂતિ વવત્થપેતિ. તસ્સેવં વવત્થાપયતોયેવ ધાતુયો પાકટા હોન્તિ. તા પુનપ્પુનં આવજ્જતો મનસિકરોતો વુત્તનયેનેવ ઉપચારસમાધિ ઉપ્પજ્જતિ.

૩૧૦. યસ્સ પન એવં ભાવયતો કમ્મટ્ઠાનં ન ઇજ્ઝતિ, તેન **સસમ્ભારવિભત્તિતો** ભાવેતબ્બં. કથં? તેન હિ ભિક્ખુના યં તં કાયગતાસતિકમ્મટ્ઠાનનિદ્દેસે સત્તધા ઉગ્ગહકોસલ્લં દસધા મનસિકારકોસલ્લઞ્ચ વુત્તં. દ્વત્તિંસાકારે તાવ તં સબ્બં અપરિહાપેત્વા તચપઞ્ચકાદીનં અનુલોમપટિલોમતો વચસા સજ્ઝાયં આદિં કત્વા સબ્બં તત્થ વુત્તવિધાનં કાતબ્બં. અયમેવ હિ વિસેસો, તત્થ વણ્ણસણ્ઠાનદિસોકાસપરિચ્છેદવસેન કેસાદયો મનસિકરિત્વાપિ પટિક્કૂલવસેન ચિત્તં ઠપેતબ્બં, ઇધ ધાતુવસેન. તસ્મા વણ્ણાદિવસેન પઞ્ચધા પઞ્ચધા કેસાદયો મનસિકરિત્વા અવસાને એવં મનસિકારો પવત્તેતબ્બો.

૩૧૧. ઇમે **કેસા** નામ સીસકટાહપલિવેઠનચમ્મે જાતા. તત્થ યથાવમ્મિકમત્થકે જાતેસુ કુણ્ઠતિણેસુ ન વમ્મિકમત્થકો જાનાતિ મયિ કુણ્ઠતિણાનિ જાતાનીતિ, નપિ કુણ્ઠતિણાનિ જાનન્તિ મયં વમ્મિકમત્થકે જાતાનીતિ, એવમેવ ન સીસકટાહપલિવેઠનચમ્મં જાનાતિ મયિ કેસા જાતાતિ, નપિ કેસા જાનન્તિ મયં સીસકટાહવેઠનચમ્મે જાતાતિ, અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ કેસા નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો થદ્ધો પથવીધાતૂતિ.

૩૧૨. **લોમા** સરીરવેઠનચમ્મે જાતા. તત્થ યથા સુઞ્ઞગામટ્ઠાને જાતેસુ દબ્બતિણકેસુ ન સુઞ્ઞગામટ્ઠાનં જાનાતિ મયિ દબ્બતિણકાનિ જાતાનીતિ, નપિ દબ્બતિણકાનિ જાનન્તિ મયં સુઞ્ઞગામટ્ઠાને જાતાનીતિ, એવમેવ ન સરીરવેઠનચમ્મં જાનાતિ મયિ લોમા જાતાતિ. નપિ લોમા જાનન્તિ મયં સરીરવેઠનચમ્મે જાતાતિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ લોમા નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો થદ્ધો પથવીધાતૂતિ.

૩૧૩. **નખા** અઙ્ગુલીનં અગ્ગેસુ જાતા. તત્થ યથા કુમારકેસુ દણ્ડકેહિ મધુકટ્ઠિકે વિજ્ઝિત્વા કીળન્તેસુ ન દણ્ડકા જાનન્તિ અમ્હેસુ મધુકટ્ઠિકા ઠપિતાતિ, નપિ મધુકટ્ઠિકા જાનન્તિ મયં દણ્ડકેસુ ઠપિતાતિ, એવમેવ ન અઙ્ગુલિયો જાનન્તિ અમ્હાકં અગ્ગેસુ નખા જાતાતિ. નપિ નખા જાનન્તિ મયં અઙ્ગુલીનં અગ્ગેસુ જાતાતિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ નખા નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો થદ્ધો પથવીધાતૂતિ.

૩૧૪. દન્તા હનુકટ્ઠિકેસુ જાતા. તત્થ યથા વડ્ઢકીહિ પાસાણઉદુક્ખલકેસુ કેનચિદેવ સિલેસજાતેન બન્ધિત્વા ઠપિતથમ્ભેસુ ન ઉદુક્ખલા જાનન્તિ અમ્હેસુ થમ્ભા ઠિતાતિ. નપિ થમ્ભા જાનન્તિ મયં ઉદુક્ખલેસુ ઠિતાતિ, એવમેવ ન હનુકટ્ઠીનિ જાનન્તિ અમ્હેસુ દન્તા જાતાતિ. નપિ દન્તા જાનન્તિ મયં હનુકટ્ઠીસુ જાતાતિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ દન્તા નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો થદ્ધો પથવીધાતૂતિ.

૩૧૫. તચો સકલસરીરં પરિયોનન્ધિત્વા ઠિતો. તત્થ યથા અલ્લગોચમ્મપરિયોનદ્ધાય મહાવીણાય ન મહાવીણા જાનાતિ અહં અલ્લગોચમ્મેન પરિયોનદ્ધાતિ. નપિ અલ્લગોચમ્મં જાનાતિ મયા મહાવીણા પરિયોનદ્ધાતિ, એવમેવ ન સરીરં જાનાતિ અહં તચેન પરિયોનદ્ધન્તિ. નપિ તચો જાનાતિ મયા સરીરં પરિયોનદ્ધન્તિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ તચો નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો થદ્ધો પથવીધાતૂતિ.

૩૧૬. મંસં અટ્ઠિસઙ્ઘાટં અનુલિમ્પિત્વા ઠિતં. તત્થ યથા મહામત્તિકલિત્તાય ભિત્તિયા ન ભિત્તિ જાનાતિ અહં મહામત્તિકાય લિત્તાતિ. નપિ મહામત્તિકા જાનાતિ મયા ભિત્તિ લિત્તાતિ, એવમેવ ન અટ્ઠિસઙ્ઘાટો જાનાતિ અહં નવપેસિસતપ્પભેદેન મંસેન લિત્તોતિ. નપિ મંસં જાનાતિ મયા અટ્ઠિસઙ્ઘાટો લિત્તોતિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ મંસં નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો થદ્ધો પથવીધાતૂતિ.

૩૧૭. ન્હારુ સરીરબ્ભન્તરે અટ્ઠીનિ આબન્ધમાના ઠિતા. તત્થ યથા વલ્લીહિ વિનદ્ધેસુ કુટ્ટદારૂસુ ન કુટ્ટદારૂનિ જાનન્તિ મયં વલ્લીહિ વિનદ્ધાનીતિ. નપિ વલ્લિયો જાનન્તિ અમ્હેહિ કુટ્ટદારૂનિ વિનદ્ધાનીતિ, એવમેવ ન અટ્ઠીનિ જાનન્તિ મયં ન્હારૂહિ આબદ્ધાનીતિ. નપિ ન્હારૂ જાનન્તિ અમ્હેહિ અટ્ઠીનિ આબદ્ધાનીતિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ ન્હારુ નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો થદ્ધો પથવીધાતૂતિ.

૩૧૮. અટ્ઠીસુ પણ્હિકટ્ઠિ ગોપ્ફકટ્ઠિં ઉક્ખિપિત્વા ઠિતં. ગોપ્ફકટ્ઠિ જઙ્ઘટ્ઠિં ઉક્ખિપિત્વા ઠિતં. જઙ્ઘટ્ઠિ ઊરુટ્ઠિં ઉક્ખિપિત્વા ઠિતં. ઊરુટ્ઠિ કટિટ્ઠિં ઉક્ખિપિત્વા ઠિતં. કટિટ્ઠિ પિટ્ઠિકણ્ટકં ઉક્ખિપિત્વા ઠિતં, પિટ્ઠિકણ્ટકો ગીવટ્ઠિં ઉક્ખિપિત્વા ઠિતો. ગીવટ્ઠિ સીસટ્ઠિં ઉક્ખિપિત્વા ઠિતં. સીસટ્ઠિ ગીવટ્ઠિકે પતિટ્ઠિતં. ગીવટ્ઠિ પિટ્ઠિકણ્ટકે પતિટ્ઠિતં. પિટ્ઠિકણ્ટકો કટિટ્ઠિમ્હિ પતિટ્ઠિતો. કટિટ્ઠિ ઊરુટ્ઠિકે પતિટ્ઠિતં. ઊરુટ્ઠિ જઙ્ઘટ્ઠિકે પતિટ્ઠિતં. જઙ્ઘટ્ઠિ ગોપ્ફકટ્ઠિકે પતિટ્ઠિતં. ગોપ્ફકટ્ઠિ પણ્હિકટ્ઠિકે પતિટ્ઠિતં.

તત્થ યથા ઇટ્ઠકદારુગોમયાદિસઞ્ચયેસુ ન હેટ્ઠિમા હેટ્ઠિમા જાનન્તિ મયં ઉપરિમે ઉપરિમે ઉક્ખિપિત્વા ઠિતાતિ. નપિ ઉપરિમા ઉપરિમા જાનન્તિ મયં હેટ્ઠિમેસુ હેટ્ઠિમેસુ પતિટ્ઠિતાતિ, એવમેવ ન પણ્હિકટ્ઠિ જાનાતિ અહં ગોપ્ફકટ્ઠિં ઉક્ખિપિત્વા ઠિતન્તિ. ન ગોપ્ફકટ્ઠિ જાનાતિ અહં જઙ્ઘટ્ઠિં ઉક્ખિપિત્વા ઠિતન્તિ. ન જઙ્ઘટ્ઠિ જાનાતિ અહં ઊરુટ્ઠિં ઉક્ખિપિત્વા ઠિતન્તિ. ન ઊરુટ્ઠિ જાનાતિ અહં કટિટ્ઠિં ઉક્ખિપિત્વા ઠિતન્તિ. ન કટિટ્ઠિ જાનાતિ અહં પિટ્ઠિકણ્ટકં ઉક્ખિપિત્વા ઠિતન્તિ. ન પિટ્ઠિકણ્ટકો જાનાતિ અહં ગીવટ્ઠિં ઉક્ખિપિત્વા ઠિતન્તિ. ન ગીવટ્ઠિ જાનાતિ અહં સીસટ્ઠિં ઉક્ખિપિત્વા ઠિતન્તિ. ન સીસટ્ઠિ જાનાતિ અહં ગીવટ્ઠિમ્હિ પતિટ્ઠિતન્તિ. ન ગીવટ્ઠિ જાનાતિ અહં પિટ્ઠિકણ્ટકે પતિટ્ઠિતન્તિ. ન પિટ્ઠિકણ્ટકો જાનાતિ અહં કટિટ્ઠિમ્હિ પતિટ્ઠિતોતિ. ન કટિટ્ઠિ જાનાતિ અહં ઊરુટ્ઠિમ્હિ પતિટ્ઠિતન્તિ. ન

ઊરુટ્ઠિ જાનાતિ અહં જઙ્ઘટ્ઠિમ્હિ પતિટ્ઠિતન્તિ. ન જઙ્ઘટ્ઠિ જાનાતિ અહં ગોપ્ફકટ્ઠિમ્હિ પતિટ્ઠિતન્તિ. ન ગોપ્ફકટ્ઠિ જાનાતિ અહં પણ્હિકટ્ઠિમ્હિ પતિટ્ઠિતન્તિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ અટ્ઠિ નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો થદ્ધો પથવીધાતૂતિ.

૩૧૯. અટ્ઠિમિઞ્જં તેસં તેસં અટ્ઠીનં અબ્ભન્તરે ઠિતં. તત્થ યથા વેળુપબ્બાદીનં અન્તો પક્ખિત્તછિન્નવેત્તગ્ગાદીસુ ન વેળુપબ્બાદીનિ જાનન્તિ અમ્હેસુ વેત્તગ્ગાદીનિ પક્ખિત્તાનીતિ. નપિ વેત્તગ્ગાદીનિ જાનન્તિ મયં વેળુપબ્બાદીસુ ઠિતાનીતિ, એવમેવ ન અટ્ઠીનિ જાનન્તિ અમ્હાકં અન્તો મિઞ્જં ઠિતન્તિ. નાપિ મિઞ્જં જાનાતિ અહં અટ્ઠીનં અન્તો ઠિતન્તિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ અટ્ઠિમિઞ્જં નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો થદ્ધો પથવીધાતૂતિ.

૩૨૦. વક્કં ગલવાટકતો નિક્ખન્તેન એકમૂલેન થોકં ગન્ત્વા દ્વિધા ભિન્નેન થૂલન્હારુના વિનિબદ્ધં હુત્વા હદયમંસં પરિક્ખિપિત્વા ઠિતં. તત્થ યથા વણ્ટુપનિબદ્ધે અમ્બફલદ્વયે ન વણ્ટં જાનાતિ મયા અમ્બફલદ્વયં ઉપનિબદ્ધન્તિ. નપિ અમ્બફલદ્વયં જાનાતિ અહં વણ્ટેન ઉપનિબદ્ધન્તિ, એવમેવ ન થૂલન્હારુ જાનાતિ મયા વક્કં ઉપનિબદ્ધન્તિ. નપિ વક્કં જાનાતિ અહં થૂલન્હારુના ઉપનિબદ્ધન્તિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ વક્કં નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો થદ્ધો પથવીધાતૂતિ.

૩૨૧. હદયં સરીરબ્ભન્તરે ઉરટ્ઠિપઞ્જરમજ્ઝં નિસ્સાય ઠિતં. તત્થ યથા જિણ્ણસન્દમાનિકપઞ્જરં નિસ્સાય ઠપિતાય મંસપેસિયા ન સન્દમાનિકપઞ્જરબ્ભન્તરં જાનાતિ મં નિસ્સાય મંસપેસિ ઠિતાતિ. નપિ મંસપેસિ જાનાતિ અહં જિણ્ણસન્દમાનિકપઞ્જરં નિસ્સાય ઠિતાતિ, એવમેવ ન ઉરટ્ઠિપઞ્જરબ્ભન્તરં જાનાતિ મં નિસ્સાય હદયં ઠિતન્તિ. નપિ હદયં જાનાતિ અહં ઉરટ્ઠિપઞ્જરં નિસ્સાય ઠિતન્તિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ હદયં નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો થદ્ધો પથવીધાતૂતિ.

૩૨૨. યકનં અન્તોસરીરે દ્વિન્નં થનાનમબ્ભન્તરે દક્ખિણપસ્સં નિસ્સાય ઠિતં. તત્થ યથા ઉક્ખલિકપાલપસ્સમ્હિ લગ્ગે યમકમંસપિણ્ડે ન ઉક્ખલિકપાલપસ્સં જાનાતિ મયિ યમકમંસપિણ્ડો લગ્ગોતિ. નપિ યમકમંસપિણ્ડો જાનાતિ અહં ઉક્ખલિકપાલપસ્સે લગ્ગોતિ, એવમેવ ન થનાનમબ્ભન્તરે દક્ખિણપસ્સં જાનાતિ મં નિસ્સાય યકનં ઠિતન્તિ. નપિ યકનં જાનાતિ અહં થનાનમબ્ભન્તરે દક્ખિણપસ્સં નિસ્સાય ઠિતન્તિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ યકનં નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો થદ્ધો પથવીધાતૂતિ.

૩૨૩. કિલોમકેસુ પટિચ્છન્નકિલોમકં હદયઞ્ચ વક્કઞ્ચ પરિવારેત્વા ઠિતં. અપ્પટિચ્છન્નકિલોમકં સકલસરીરે ચમ્મસ્સ હેટ્ઠતો મંસં પરિયોનન્ધિત્વા ઠિતં. તત્થ યથા પિલોતિકપલિવેઠિતે મંસે ન મંસં જાનાતિ અહં પિલોતિકાય પલિવેઠિતન્તિ. નપિ પિલોતિકા જાનાતિ મયા મંસં પલિવેઠિતન્તિ, એવમેવ ન વક્કહદયાનિ સકલસરીરે ચ મંસં જાનાતિ અહં કિલોમકેન પટિચ્છન્નન્તિ. નપિ કિલોમકં જાનાતિ મયા વક્કહદયાનિ સકલસરીરે ચ મંસં પટિચ્છન્નન્તિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ કિલોમકં નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો થદ્ધો પથવીધાતૂતિ.

૩૨૪. પિહકં હદયસ્સ વામપસ્સે ઉદરપટલસ્સ મત્થકપસ્સં નિસ્સાય ઠિતં. તત્થ યથા કોટ્ઠમત્થકપસ્સં નિસ્સાય ઠિતાય ગોમયપિણ્ડિયા ન કોટ્ઠમત્થકપસ્સં જાનાતિ ગોમયપિણ્ડિ મં નિસ્સાય ઠિતાતિ. નપિ ગોમયપિણ્ડિ જાનાતિ અહં કોટ્ઠમત્થકપસ્સં નિસ્સાય ઠિતાતિ, એવમેવ ન ઉદરપટલસ્સ મત્થકપસ્સં જાનાતિ પિહકં મં નિસ્સાય ઠિતન્તિ. નપિ પિહકં જાનાતિ અહં ઉદરપટલસ્સ મત્થકપસ્સં નિસ્સાય ઠિતન્તિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ પિહકં નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો થદ્ધો પથવીધાતૂતિ.

૩૨૫. પપ્ફાસં સરીરબ્ભન્તરે દ્વિન્નં થનાનમન્તરે હદયઞ્ચ યકનઞ્ચ ઉપરિ છાદેત્વા ઓલમ્બન્તં ઠિતં. તત્થ યથા જિણ્ણકોટ્ઠબ્ભન્તરે લમ્બમાને સકુણકુલાવકે ન જિણ્ણકોટ્ઠબ્ભન્તરં જાનાતિ મયિ સકુણકુલાવકો લમ્બમાનો ઠિતોતિ. નપિ સકુણકુલાવકો જાનાતિ અહં જિણ્ણકોટ્ઠબ્ભન્તરે લમ્બમાનો ઠિતોતિ, એવમેવ ન તં સરીરબ્ભન્તરં જાનાતિ મયિ પપ્ફાસં લમ્બમાનં ઠિતન્તિ. નપિ પપ્ફાસં જાનાતિ અહં એવરૂપે સરીરબ્ભન્તરે લમ્બમાનં ઠિતન્તિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ પપ્ફાસં નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો થદ્ધો પથવીધાતૂતિ.

૩૨૬. અન્તં ગલવાટકકરીસમગ્ગપરિયન્તે સરીરબ્ભન્તરે ઠિતં. તત્થ યથા લોહિતદોણિકાય ઓભુજિત્વા ઠપિતે છિન્નસીસધમ્મનિકળેવરે ન લોહિતદોણિ જાનાતિ મયિ ધમ્મનિકળેવરં ઠિતન્તિ. નપિ ધમ્મનિકળેવરં જાનાતિ અહં લોહિતદોણિયા ઠિતન્તિ, એવમેવ ન સરીરબ્ભન્તરં જાનાતિ મયિ અન્તં ઠિતન્તિ. નપિ અન્તં જાનાતિ અહં સરીરબ્ભન્તરે ઠિતન્તિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ અન્તં નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો થદ્ધો પથવીધાતૂતિ.

૩૨૭. અન્તગુણં અન્તન્તરે એકવીસતિઅન્તભોગે બન્ધિત્વા ઠિતં. તત્થ યથા પાદપુઞ્છનરજ્જુમણ્ડલકં સિબ્બેત્વા ઠિતેસુ રજ્જુકેસુ ન પાદપુઞ્છનરજ્જુમણ્ડલકં જાનાતિ રજ્જુકા મં સિબ્બિત્વા ઠિતાતિ. નપિ રજ્જુકા જાનન્તિ મયં પાદપુઞ્છનરજ્જુમણ્ડલકં સિબ્બિત્વા ઠિતાતિ, એવમેવ ન અન્તં જાનાતિ અન્તગુણં મં આબન્ધિત્વા ઠિતન્તિ. નપિ અન્તગુણં જાનાતિ અહં અન્તં આબન્ધિત્વા ઠિતન્તિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ અન્તગુણં નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો થદ્ધો પથવીધાતૂતિ.

૩૨૮. ઉદરિયં ઉદરે ઠિતં અસિતપીતખાયિતસાયિતં. તત્થ યથા સુવાનદોણિયં ઠિતે સુવાનવમથુમ્હિ ન સુવાનદોણિ જાનાતિ મયિ સુવાનવમથુ ઠિતોતિ. નપિ સુવાનવમથુ જાનાતિ અહં સુવાનદોણિયં ઠિતોતિ, એવમેવ ન ઉદરં જાનાતિ મયિ ઉદરિયં ઠિતન્તિ . નપિ ઉદરિયં જાનાતિ અહં ઉદરે ઠિતન્તિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ ઉદરિયં નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો થદ્ધો પથવીધાતૂતિ.

૩૨૯. કરીસં પક્કાસયસઙ્ખાતે અટ્ઠઙ્ગુલવેળુપબ્બસદિસે અન્તપરિયોસાને ઠિતં. તત્થ યથા વેળુપબ્બે ઓમદ્દિત્વા પક્ખિત્તાય સણ્હપણ્ડુમત્તિકાય ન વેળુપબ્બં જાનાતિ મયિ પણ્ડુમત્તિકા ઠિતાતિ. નપિ પણ્ડુમત્તિકા જાનાતિ અહં વેળુપબ્બે ઠિતાતિ, એવમેવ ન પક્કાસયો જાનાતિ મયિ કરીસં ઠિતન્તિ. નપિ કરીસં જાનાતિ અહં

પક્કાસયે ઠિતન્તિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ કરીસં નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો થદ્ધો પથવીધાતૂતિ.

૩૩૦. **મત્થલુઙ્ગં** સીસકટાહબ્ભન્તરે ઠિતં. તત્થ યથા પુરાણલાબુકટાહે પક્ખિત્તાય પિટ્ઠપિણ્ડિયા ન લાબુકટાહં જાનાતિ મયિ પિટ્ઠપિણ્ડિ ઠિતાતિ. નપિ પિટ્ઠપિણ્ડિ જાનાતિ અહં લાબુકટાહે ઠિતાતિ, એવમેવ ન સીસકટાહબ્ભન્તરં જાનાતિ મયિ મત્થલુઙ્ગં ઠિતન્તિ. નપિ મત્થલુઙ્ગં જાનાતિ અહં સીસકટાહબ્ભન્તરે ઠિતન્તિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ મત્થલુઙ્ગં નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો થદ્ધો પથવીધાતૂતિ.

૩૩૧. **પિત્તેસુ** અબદ્ધપિત્તં જીવિતિન્દ્રિયપટિબદ્ધં સકલસરીરં બ્યાપેત્વા ઠિતં. બદ્ધપિત્તં પિત્તકોસકે ઠિતં. તત્થ યથા પૂવં બ્યાપેત્વા ઠિતે તેલે ન પૂવં જાનાતિ તેલં મં બ્યાપેત્વા ઠિતન્તિ. નપિ તેલં જાનાતિ અહં પૂવં બ્યાપેત્વા ઠિતન્તિ, એવમેવ ન સરીરં જાનાતિ અબદ્ધપિત્તં મં બ્યાપેત્વા ઠિતન્તિ. નપિ અબદ્ધપિત્તં જાનાતિ અહં સરીરં બ્યાપેત્વા ઠિતન્તિ. યથા વસ્સોદકેન પુણ્ણે કોસાતકિકોસકે ન કોસાતકિકોસકો જાનાતિ મયિ વસ્સોદકં ઠિતન્તિ. નપિ વસ્સોદકં જાનાતિ અહં કોસાતકિકોસકે ઠિતન્તિ, એવમેવ ન પિત્તકોસકો જાનાતિ મયિ બદ્ધપિત્તં ઠિતન્તિ. નપિ બદ્ધપિત્તં જાનાતિ અહં પિત્તકોસકે ઠિતન્તિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા . ઇતિ પિત્તં નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો યૂસભૂતો આબન્ધનાકારો આપોધાતૂતિ.

૩૩૨. **સેમ્હં** એકપત્થપૂરપ્પમાણં ઉદરપટલે ઠિતં. તત્થ યથા ઉપરિ સઞ્જાતફેણપટલાય ચન્દનિકાય ન ચન્દનિકા જાનાતિ મયિ ફેણપટલં ઠિતન્તિ. નપિ ફેણપટલં જાનાતિ અહં ચન્દનિકાય ઠિતન્તિ, એવમેવ ન ઉદરપટલં જાનાતિ મયિ સેમ્હં ઠિતન્તિ. નપિ સેમ્હં જાનાતિ અહં ઉદરપટલે ઠિતન્તિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ સેમ્હં નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો યૂસભૂતો આબન્ધનાકારો આપોધાતૂતિ.

૩૩૩. **પુબ્બો** અનિબદ્ધોકાસો યત્થ યત્થેવ ખાણુકણ્ટકપ્પહરણઅગ્ગિજાલાદીહિ અભિહતે સરીરપ્પદેસે લોહિતં સણ્ઠહિત્વા પચ્ચતિ, ગણ્ડપીળકાદયો વા ઉપ્પજ્જન્તિ, તત્થ તત્થ તિટ્ઠતિ. તત્થ યથા ફરસુપ્પહારાદિવસેન પગ્ઘરિતનિય્યાસે રુક્ખે ન રુક્ખસ્સ પહારાદિપ્પદેસા જાનન્તિ અમ્હેસુ નિય્યાસો ઠિતોતિ, નપિ નિય્યાસો જાનાતિ અહં રુક્ખસ્સ પહારાદિપ્પદેસેસુ ઠિતોતિ, એવમેવ ન સરીરસ્સ ખાણુકણ્ટકાદીહિ અભિહતપ્પદેસા જાનન્તિ અમ્હેસુ પુબ્બો ઠિતોતિ. નપિ પુબ્બો જાનાતિ અહં તેસુ પદેસેસુ ઠિતોતિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ પુબ્બો નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો યૂસભૂતો આબન્ધનાકારો આપોધાતૂતિ.

૩૩૪. **લોહિતેસુ** સંસરણલોહિતં પિત્તં વિય સકલસરીરં બ્યાપેત્વા ઠિતં. સન્નિચિતલોહિતં યકનટ્ઠાનસ્સ હેટ્ઠાભાગં પૂરેત્વા એકપત્થપૂરમત્તં વક્કહદયયકનપપ્ફાસાનિ તેમેન્તં ઠિતં. તત્થ સંસરણલોહિતે અબદ્ધપિત્તસદિસોવ વિનિચ્છયો. ઇતરં પન યથા જજ્જરકપાલે ઓવટ્ઠે ઉદકે હેટ્ઠા લેડ્ડુખણ્ડાદીનિ તેમયમાને ન લેડ્ડુખણ્ડાદીનિ જાનન્તિ મયં ઉદકેન તેમિયમાનાતિ. નપિ ઉદકં જાનાતિ અહં લેડ્ડુખણ્ડાદીનિ તેમેમીતિ, એવમેવ ન યકનસ્સ હેટ્ઠાભાગટ્ઠાનં વક્કાદીનિ વા જાનન્તિ મયિ લોહિતં ઠિતં અમ્હે વા તેમયમાનં ઠિતન્તિ. નપિ લોહિતં

જાનાતિ અહં યકનસ્સ હેટ્ઠાભાગં પૂરેત્વા વક્કાદીનિ તેમયમાનં ઠિતન્તિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ લોહિતં નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો યૂસભૂતો આબન્ધનાકારો આપોધાતૂતિ.

૩૩૫. સેદો અગ્ગિસન્તાપાદિકાલેસુ કેસલોમકૂપવિવરાનિ પૂરેત્વા તિટ્ઠતિ ચેવ પગ્ઘરતિ ચ. તત્થ યથા ઉદકા અબ્બૂળ્હમત્તેસુ ભિસમુળાલકુમુદનાળકલાપેસુ ન ભિસાદિકલાપવિવરાનિ જાનન્તિ અમ્હેહિ ઉદકં પગ્ઘરતીતિ. નપિ ભિસાદિકલાપવિવરેહિ પગ્ઘરન્તં ઉદકં જાનાતિ અહં ભિસાદિકલાપવિવરેહિ પગ્ઘરામીતિ, એવમેવ ન કેસલોમકૂપવિવરાનિ જાનન્તિ અમ્હેહિ સેદો પગ્ઘરતીતિ. નપિ સેદો જાનાતિ અહં કેસલોમકૂપવિવરેહિ પગ્ઘરામીતિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ સેદો નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો યૂસભૂતો આબન્ધનાકારો આપોધાતૂતિ.

૩૩૬. મેદો થૂલસ્સ સકલસરીરં ફરિત્વા કિસસ્સ જઙ્ઘમંસાદીનિ નિસ્સાય ઠિતો પત્થિન્નસિનેહો. તત્થ યથા હલિદ્દિપિલોતિકપટિચ્છન્ને મંસપુઞ્જે ન મંસપુઞ્જો જાનાતિ મં નિસ્સાય હલિદ્દિપિલોતિકા ઠિતાતિ. નપિ હલિદ્દિપિલોતિકા જાનાતિ અહં મંસપુઞ્જં નિસ્સાય ઠિતાતિ, એવમેવ ન સકલસરીરે જઙ્ઘાદીસુ વા મંસં જાનાતિ મં નિસ્સાય મેદો ઠિતોતિ. નપિ મેદો જાનાતિ અહં સકલસરીરે જઙ્ઘાદીસુ વા મંસં નિસ્સાય ઠિતોતિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ મેદો નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો પત્થિન્નયૂસો આબન્ધનાકારો આપોધાતૂતિ.

૩૩૭. અસ્સુ યદા સઞ્જાયતિ તદા અક્ખિકૂપકે પૂરેત્વા તિટ્ઠતિ વા પગ્ઘરતિ વા. તત્થ યથા ઉદકપુણ્ણેસુ તરુણતાલટ્ઠિકૂપકેસુ ન તરુણતાલટ્ઠિકૂપકા જાનન્તિ અમ્હેસુ ઉદકં ઠિતન્તિ. નપિ તરુણતાલટ્ઠિકૂપકેસુ ઉદકં જાનાતિ અહં તરુણતાલટ્ઠિકૂપકેસુ ઠિતન્તિ, એવમેવ ન અક્ખિકૂપકા જાનન્તિ અમ્હેસુ અસ્સુ ઠિતન્તિ. નપિ અસ્સુ જાનાતિ અહં અક્ખિકૂપકેસુ ઠિતન્તિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ અસ્સુ નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો યૂસભૂતો આબન્ધનાકારો આપોધાતૂતિ.

૩૩૮. વસા અગ્ગિસન્તાપાદિકાલે હત્થતલહત્થપિટ્ઠિપાદતલપાદપિટ્ઠિ નાસાપુટનલાટઅંસકૂટેસુ ઠિતવિલીનસ્નેહો. તત્થ યથા પક્ખિત્તતેલે આચામે ન આચામો જાનાતિ મં તેલં અજ્ઝોત્થરિત્વા ઠિતન્તિ. નપિ તેલં જાનાતિ અહં આચામં અજ્ઝોત્થરિત્વા ઠિતન્તિ, એવમેવ ન હત્થતલાદિપ્પદેસો જાનાતિ મં વસા અજ્ઝોત્થરિત્વા ઠિતાતિ. નપિ વસા જાનાતિ અહં હત્થતલાદિપ્પદેસં અજ્ઝોત્થરિત્વા ઠિતાતિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ વસા નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો યૂસભૂતો આબન્ધનાકારો આપોધાતૂતિ.

૩૩૯. ખેળો તથારૂપે ખેળુપ્પત્તિપચ્ચયે સતિ ઉભોહિ કપોલપસ્સેહિ ઓરોહિત્વા જિવ્હાતલે તિટ્ઠતિ. તત્થ યથા અબ્બોચ્છિન્નઉદકનિસ્સન્દે નદીતીરકૂપકે ન કૂપતલં જાનાતિ મયિ ઉદકં સન્તિટ્ઠતીતિ. નપિ ઉદકં જાનાતિ અહં કૂપતલે સન્તિટ્ઠામીતિ, એવમેવ ન જિવ્હાતલં જાનાતિ મયિ ઉભોહિ કપોલપસ્સેહિ ઓરોહિત્વા ખેળો ઠિતોતિ. નપિ ખેળો જાનાતિ અહં ઉભોહિ કપોલપસ્સેહિ ઓરોહિત્વા જિવ્હાતલે ઠિતોતિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ ખેળો નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો યૂસભૂતો આબન્ધનાકારો આપોધાતૂતિ.

૩૪૦. **સિઙ્ઘાણિકા** યદા સઞ્ઞાયતિ, તદા નાસાપુટે પૂરેત્વા તિટ્ઠતિ વા પગ્ઘરતિ વા. તત્થ યથા પૂતિદધિભરિતાય સિપ્પિકાય ન સિપ્પિકા જાનાતિ મયિ પૂતિદધિ ઠિતન્તિ. નપિ પૂતિદધિ જાનાતિ અહં સિપ્પિકાય ઠિતન્તિ, એવમેવ ન નાસાપુટા જાનન્તિ અમ્હેસુ સિઙ્ઘાણિકા ઠિતાતિ. નપિ સિઙ્ઘાણિકા જાનાતિ અહં નાસાપુટેસુ ઠિતાતિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ સિઙ્ઘાણિકા નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો યૂસભૂતો આબન્ધનાકારો આપોધાતૂતિ.

૩૪૧. **લસિકા** અટ્ઠિકસન્ધીનં અબ્ભઞ્જનકિચ્ચં સાધયમાના અસીતિસતસન્ધીસુ ઠિતા. તત્થ યથા તેલબ્ભઞ્જિતે અક્ખે ન અક્ખો જાનાતિ મં તેલં અબ્ભઞ્જિત્વા ઠિતન્તિ. નપિ તેલં જાનાતિ અહં અક્ખં અબ્ભઞ્જિત્વા ઠિતન્તિ, એવમેવ ન અસીતિસતસન્ધયો જાનન્તિ લસિકા અમ્હે અબ્ભઞ્જિત્વા ઠિતાતિ. નપિ લસિકા જાનાતિ અહં અસીતિસતસન્ધયો અબ્ભઞ્જિત્વા ઠિતાતિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ લસિકા નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો યૂસભૂતો આબન્ધનાકારો આપોધાતૂતિ.

૩૪૨. **મુત્તં** વત્થિસ્સ અબ્ભન્તરે ઠિતં. તત્થ યથા ચન્દનિકાય પક્ખિત્તે અમુખે રવણઘટે ન રવણઘટો જાનાતિ મયિ ચન્દનિકારસો ઠિતોતિ. નપિ ચન્દનિકારસો જાનાતિ અહં રવણઘટે ઠિતોતિ, એવમેવ ન વત્થિ જાનાતિ મયિ મુત્તં ઠિતન્તિ. નપિ મુત્તં જાનાતિ અહં વત્થિમ્હિ ઠિતન્તિ. અઞ્ઞમઞ્ઞં આભોગપચ્ચવેક્ખણરહિતા એતે ધમ્મા. ઇતિ મુત્તં નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો યૂસભૂતો આબન્ધનાકારો આપોધાતૂતિ.

૩૪૩. એવં કેસાદીસુ મનસિકારં પવત્તેત્વા યેન સન્તપ્પતિ, અયં ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો પરિપાચનાકારો તેજોધાતૂતિ, યેન જીરીયતિ, યેન પરિડય્હતિ, યેન અસિતપીતખાયિતસાયિતં સમ્મા પરિણામં ગચ્છતિ, અયં ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો પરિપાચનાકારો તેજોધાતૂતિ એવં તેજોકોટ્ઠાસેસુ મનસિકારો પવત્તેતબ્બો.

૩૪૪. તતો ઉદ્ધઙ્ગમે વાતે ઉદ્ધઙ્ગમવસેન પરિગ્ગહેત્વા અધોગમે અધોગમવસેન, કુચ્છિસયે કુચ્છિસયવસેન, કોટ્ઠાસયે કોટ્ઠાસયવસેન, અઙ્ગમઙ્ગાનુસારિમ્હિ અઙ્ગમઙ્ગાનુસારિવસેન, અસ્સાસપસ્સાસે અસ્સાસપસ્સાસવસેન પરિગ્ગહેત્વા ઉદ્ધઙ્ગમા વાતા નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો વિત્થમ્ભનાકારો વાયોધાતૂતિ, અધોગમા વાતા નામ, કુચ્છિસયા વાતા નામ, કોટ્ઠાસયા વાતા નામ, અઙ્ગમઙ્ગાનુસારિનો વાતા નામ, અસ્સાસપસ્સાસા વાતા નામ ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસો અચેતનો અબ્યાકતો સુઞ્ઞો નિસ્સત્તો વિત્થમ્ભનાકારો વાયોધાતૂતિ એવં વાયોકોટ્ઠાસેસુ મનસિકારો પવત્તેતબ્બો. તસ્સેવં પવત્તમનસિકારસ્સ ધાતુયો પાકટા હોન્તિ. તા પુનપ્પુનં આવજ્જતો મનસિકરોતો વુત્તનયેનેવ ઉપચારસમાધિ ઉપ્પજ્જતિ.

૩૪૫. યસ્સ પન એવં ભાવયતો કમ્મટ્ઠાનં ન ઇજ્ઝતિ, તેન સલક્ખણસઙ્ખેપતો ભાવેતબ્બં. કથં? વીસતિયા કોટ્ઠાસેસુ થદ્ધલક્ખણં પથવીધાતૂતિ વવત્થપેતબ્બં. તત્થેવ આબન્ધનલક્ખણં આપોધાતૂતિ. પરિપાચનલક્ખણં તેજોધાતૂતિ. વિત્થમ્ભનલક્ખણં વાયોધાતૂતિ.

દ્વાદસસુ કોટ્ઠાસેસુ આબન્ધનલક્ખણં આપોધાતૂતિ વવત્થપેતબ્બં. તત્થેવ પરિપાચનલક્ખણં તેજોધાતૂતિ. વિત્થમ્ભનલક્ખણં વાયોધાતૂતિ. થદ્ધલક્ખણં પથવીધાતૂતિ.

ચતૂસુ કોટ્ઠાસેસુ પરિપાચનલક્ખણં તેજોધાતૂતિ વવત્થપેતબ્બં. તેન અવિનિભુત્તં વિત્થમ્ભનલક્ખણં વાયોધાતૂતિ. થદ્ધલક્ખણં પથવીધાતૂતિ. આબન્ધનલક્ખણં આપોધાતૂતિ.

છસુ કોટ્ઠાસેસુ વિત્થમ્ભનલક્ખણં વાયોધાતૂતિ વવત્થપેતબ્બં. તત્થેવ થદ્ધલક્ખણં પથવીધાતૂતિ. આબન્ધનલક્ખણં આપોધાતૂતિ. પરિપાચનલક્ખણં તેજોધાતૂતિ. તસ્સેવં વવત્થાપયતો ધાતુયો પાકટા હોન્તિ. તા પુનપ્પુનં આવજ્જતો મનસિકરોતો વુત્તનયેનેવ ઉપચારસમાધિ ઉપ્પજ્જતિ.

૩૪૬. યસ્સ પન એવમ્પિ ભાવયતો કમ્મટ્ઠાનં ન ઇજ્ઝતિ, તેન સલક્ખણવિભત્તિતો ભાવેતબ્બં. કથં? પુબ્બે વુત્તનયેનેવ કેસાદયો પરિગ્ગહેત્વા કેસમ્હિ થદ્ધલક્ખણં પથવીધાતૂતિ વવત્થપેતબ્બં. તત્થેવ આબન્ધનલક્ખણં આપોધાતૂતિ. પરિપાચનલક્ખણં તેજોધાતૂતિ. વિત્થમ્ભનલક્ખણં વાયોધાતૂતિ. એવં સબ્બકોટ્ઠાસેસુ એકેકસ્મિં કોટ્ઠાસે ચતસ્સો ચતસ્સો ધાતુયો વવત્થપેતબ્બા. તસ્સેવં વવત્થાપયતો ધાતુયો પાકટા હોન્તિ. તા પુનપ્પુનં આવજ્જતો મનસિકરોતો વુત્તનયેનેવ ઉપચારસમાધિ ઉપ્પજ્જતિ.

અપિચ ખો પન વચનત્થતો, કલાપતો, ચુણ્ણતો, લક્ખણાદિતો, સમુટ્ઠાનતો, નાનત્તેકત્તતો, વિનિબ્ભોગાવિનિબ્ભોગતો, સભાગવિસભાગતો, અજ્ઝત્તિકબાહિરવિસેસતો, સઙ્ગહતો, પચ્ચયતો, અસમન્નાહારતો, પચ્ચયવિભાગતોતિ ઇમેહિપિ આકારેહિ ધાતુયો મનસિકાતબ્બા.

૩૪૭. તત્થ **વચનત્થતો** મનસિકરોન્તેન પત્થટત્તા પથવી. અપ્પોતિ આપિયતિ અપ્પાયતીતિ વા આપો. તેજતીતિ તેજો. વાયતીતિ વાયો. અવિસેસેન પન સલક્ખણધારણતો દુક્ખાદાનતો દુક્ખાધાનતો ચ ધાતૂતિ. એવં વિસેસસામઞ્ઞવસેન વચનત્થતો મનસિકાતબ્બા.

૩૪૮. **કલાપતો**તિ યા અયં કેસા લોમાતિઆદિના નયેન વીસતિયા આકારેહિ પથવીધાતુ, પિત્તં સેમ્હન્તિ ચ આદિના નયેન દ્વાદસહાકારેહિ આપોધાતુ નિદ્દિટ્ઠા, તત્થ યસ્મા –

> વણ્ણો ગન્ધો રસો ઓજા, ચતસ્સો ચાપિ ધાતુયો;
> અટ્ઠધમ્મસમોધાના, હોતિ કેસાતિ સમ્મુતિ;
> તેસંયેવ વિનિબ્ભોગા, નત્થિ કેસાતિ સમ્મુતિ.

તસ્મા કેસાપિ અટ્ઠધમ્મકલાપમત્તમેવ. તથા લોમાદયોતિ. યો પનેત્થ કમ્મસમુટ્ઠાનો કોટ્ઠાસો, સો જીવિતિન્દ્રિયેન ચ ભાવેન ચ સદ્ધિં દસધમ્મકલાપોપિ હોતિ. ઉસ્સદવસેન પન પથવીધાતુ આપોધાતૂતિ સઙ્ખં ગતો. એવં કલાપતો મનસિકાતબ્બા.

૩૪૯. **ચુણ્ણતો**તિ ઇમસ્મિં હિ સરીરે મજ્ઝિમેન પમાણેન પરિગ્ગય્હમાના પરમાણુભેદસઞ્ચુણ્ણા સુખુમરજભૂતા **પથવીધાતુ** દોણમત્તા સિયા. સા તતો ઉપડ્ઢપ્પમાણાય આપોધાતુયા સઙ્ગહિતા, તેજોધાતુયા અનુપાલિતા વાયોધાતુયા વિત્થમ્ભિતા ન વિકિરિયતિ ન વિદ્ધંસિયતિ, અવિકિરિયમાના અવિદ્ધંસિયમાના અનેકવિધં ઇત્થિપુરિસલિઙ્ગાદિભાવવિકપ્પં ઉપગચ્છતિ, અણુથૂલદીઘરસ્સથિરકથિનાદિભાવઞ્ચ પકાસેતિ.

યૂસગતા આબન્ધનાકારભૂતા પનેત્થ **આપોધાતુ** પથવીપતિટ્ઠિતા તેજાનુપાલિતા વાયોવિત્થમ્ભિતા ન પગ્ઘરતિ ન પરિસ્સવતિ, અપગ્ઘરમાના અપરિસ્સવમાના પીણિતપીણિતભાવં દસ્સેતિ.

અસિતપીતાદિપાચકા ચેત્થ ઉસુમાકારભૂતા ઉણ્હત્તલક્ખણા **તેજોધાતુ** પથવીપતિટ્ઠિતા આપોસઙ્ગહિતા વાયોવિત્થમ્ભિતા ઇમં કાયં પરિપાચેતિ, વણ્ણસમ્પત્તિઞ્ચસ્સ આવહતિ. તાય ચ પન પરિપાચિતો અયં કાયો ન પૂતિભાવં દસ્સેતિ.

અઙ્ગમઙ્ગાનુસટા ચેત્થ સમુદીરણવિત્થમ્ભનલક્ખણા **વાયોધાતુ** પથવીપતિટ્ઠિતા આપોસઙ્ગહિતા તેજાનુપાલિતા ઇમં કાયં વિત્થમ્ભેતિ. તાય ચ પન વિત્થમ્ભિતો અયં કાયો ન પરિપતતિ, ઉજુકં સણ્ઠાતિ. અપરાય વાયોધાતુયા સમબ્ભાહતો ગમનટ્ઠાનનિસજ્જાસયનઇરિયાપથેસુ વિઞ્ઞત્તિં દસ્સેતિ, સમિઞ્જેતિ, સમ્પસારેતિ, હત્થપાદં લાળેતિ. એવમેતં ઇત્થિપુરિસાદિભાવેન બાલજનવઞ્ચનં માયારૂપસદિસં ધાતુયન્તં પવત્તતીતિ એવં ચુણ્ણતો મનસિકાતબ્બા.

૩૫૦. **લક્ખણાદિતો**તિ પથવીધાતુ કિં લક્ખણા, કિં રસા, કિં પચ્ચુપટ્ઠાનાતિ એવં ચતસ્સોપિ ધાતુયો આવજ્જેત્વા **પથવીધાતુ** કક્ખળત્તલક્ખણા, પતિટ્ઠાનરસા, સમ્પટિચ્છનપચ્ચુપટ્ઠાના. **આપોધાતુ** પગ્ઘરણલક્ખણા, બ્રૂહનરસા, સઙ્ગહપચ્ચુપટ્ઠાના. **તેજોધાતુ** ઉણ્હત્તલક્ખણા, પરિપાચનરસા, મદ્દવાનુપ્પદાનપચ્ચુપટ્ઠાના. **વાયોધાતુ** વિત્થમ્ભનલક્ખણા, સમુદીરણરસા. અભિનીહારપચ્ચુપટ્ઠાનાતિ એવં લક્ખણાદિતો મનસિકાતબ્બા.

૩૫૧. **સમુટ્ઠાનતો**તિ યે ઇમે પથવીધાતુઆદીનં વિત્થારતો દસ્સનવસેન કેસાદયો દ્વાચત્તાલીસ કોટ્ઠાસા દસ્સિતા. તેસુ ઉદરિયં કરીસં પુબ્બો મુત્તન્તિ ઇમે ચત્તારો કોટ્ઠાસા **ઉતુસમુટ્ઠાનાવ**. અસ્સુ સેદો ખેળો સિઙ્ઘાણિકાતિ ઇમે ચત્તારો **ઉતુચિત્તસમુટ્ઠાના**. અસિતાદિપરિપાચકો તેજો **કમ્મસમુટ્ઠાનોવ**. અસ્સાસપસ્સાસા ચિત્તસમુટ્ઠાનાવ. અવસેસા સબ્બેપિ **ચતુસમુટ્ઠાના**તિ એવં સમુટ્ઠાનતો મનસિકાતબ્બા.

૩૫૨. **નાનત્તેકત્તતો**તિ સબ્બાસમ્પિ ધાતૂનં સલક્ખણાદિતો નાનત્તં. અઞ્ઞાનેવ હિ પથવીધાતુયા લક્ખણરસપચ્ચુપટ્ઠાનાનિ. અઞ્ઞાનિ આપોધાતુઆદીનં. એવં લક્ખણાદિવસેન પન કમ્મસમુટ્ઠાનાદિવસેન ચ નાનત્તભૂતાનમ્પિ એતાસં રૂપમહાભૂતધાતુધમ્મઅનિચ્ચાદિવસેન એકત્તં હોતિ. સબ્બાપિ હિ ધાતુયો રુપ્પનલક્ખણં અનતીતત્તા **રૂપાનિ**. મહન્તપાતુભાવાદીહિ કારણેહિ **મહાભૂતાનિ**.

મહન્તપાતુભાવાદીહીતિ એતા હિ ધાતુયો મહન્તપાતુભાવતો, મહાભૂતસામઞ્ઞતો, મહાપરિહારતો, મહાવિકારતો, મહત્તા ભૂતત્તા ચાતિ ઇમેહિ કારણેહિ મહાભૂતાનીતિ વુચ્ચન્તિ.

તત્થ **મહન્તપાતુભાવતો**તિ એતાનિ હિ અનુપાદિન્નસન્તાનેપિ ઉપાદિન્નસન્તાનેપિ મહન્તાનિ પાતુભૂતાનિ. તેસં અનુપાદિન્નસન્તાને –

> દુવે સતસહસ્સાનિ, ચત્તારિ નહુતાનિ ચ;
> એત્તકં બહલત્તેન, સઙ્ખાતાયં વસુન્ધરાતિ. –

આદિના નયેન મહન્તપાતુભાવતા બુદ્ધાનુસ્સતિનિદ્દેસે વુત્તાવ.

ઉપાદિન્નસન્તાનેપિ મચ્છકચ્છપદેવદાનવાદિસરીરવસેન મહન્તાનેવ પાતુભૂતાનિ. વુત્તઞ્હેતં ''સન્તિ, ભિક્ખવે, મહાસમુદ્દે યોજનસતિકાપિ અત્તભાવા''તિઆદિ.

મહાભૂતસામઞ્ઞતોતિ એતાનિ હિ યથા માયાકારો અમણિંયેવ ઉદકં મણિં કત્વા દસ્સેતિ, અસુવણ્ણંયેવ લેડ્ડું સુવણ્ણં કત્વા દસ્સેતિ.

યથા ચ સયં નેવ યક્ખો ન યક્ખી સમાનો યક્ખભાવમ્પિ યક્ખિભાવમ્પિ દસ્સેતિ, એવમેવ સયં અનીલાનેવ હુત્વા નીલં ઉપાદારૂપં દસ્સેન્તિ, અપીતાનિ અલોહિતાનિ અનોદાતાનેવ હુત્વા ઓદાતં ઉપાદારૂપં દસ્સેન્તીતિ માયાકારમહાભૂતસામઞ્ઞતો મહાભૂતાનિ.

યથા ચ યક્ખાદીનિ મહાભૂતાનિ યં ગણ્હન્તિ, નેવ નેસં તસ્સ અન્તો ન બહિ ઠાનં ઉપલબ્ભતિ, ન ચ તં નિસ્સાય ન તિટ્ઠન્તિ, એવમેવ તાનિપિ નેવ અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ અન્તો ન બહિ ઠિતાનિ હુત્વા ઉપલબ્ભન્તિ, ન ચ અઞ્ઞમઞ્ઞં નિસ્સાય ન તિટ્ઠન્તીતિ અચિન્તેય્યટ્ઠાનતાય યક્ખાદિમહાભૂતસામઞ્ઞતોપિ મહાભૂતાનિ. યથા ચ યક્ખિનીસઙ્ખાતાનિ મહાભૂતાનિ મનાપેહિ વણ્ણસણ્ઠાનવિક્ખેપેહિ અત્તનો ભયાનકભાવં પટિચ્છાદેત્વા સત્તે વઞ્ચેન્તિ, એવમેવ એતાનિપિ ઇત્થિપુરિસસરીરાદીસુ મનાપેન છવિવણ્ણેન મનાપેન અત્તનો અઙ્ગપચ્ચઙ્ગસણ્ઠાનેન મનાપેન ચ હત્થપાદઙ્ગુલિભમુકવિક્ખેપેન અત્તનો કક્ખળત્તાદિભેદં સરસલક્ખણં પટિચ્છાદેત્વા બાલજનં વઞ્ચેન્તિ, અત્તનો સભાવં દટ્ઠું ન દેન્તીતિ વઞ્ચકત્તેન યક્ખિનીમહાભૂતસામઞ્ઞતોપિ મહાભૂતાનિ.

મહાપરિહારતોતિ મહન્તેહિ પચ્ચયેહિ પરિહરિતબ્બતો. એતાનિ હિ દિવસે દિવસે ઉપનેતબ્બત્તા મહન્તેહિ ઘાસચ્છાદનાદીહિ ભૂતાનિ પવત્તાનીતિ મહાભૂતાનિ. મહાપરિહારાનિ વા ભૂતાનીતિપિ મહાભૂતાનિ.

મહાવિકારતોતિ એતાનિ હિ અનુપાદિન્નાનિપિ ઉપાદિન્નાનિપિ મહાવિકારાનિ હોન્તિ. તત્થ અનુપાદિન્નાનં કપ્પવુટ્ઠાને વિકારમહત્તં પાકટં હોતિ. ઉપાદિન્નાનં ધાતુક્ખોભકાલે. તથા હિ –

ભૂમિતો વુટ્ઠિતા યાવ, બ્રહ્મલોકા વિધાવતિ;
અચ્ચિ અચ્ચિમતો લોકે, ડય્હમાનમ્હિ તેજસા.

કોટિસતસહસ્સેકં, ચક્કવાળં વિલીયતિ;
કુપિતેન યદા લોકો, સલિલેન વિનસ્સતિ.

કોટિસતસહસ્સેકં, ચક્કવાળં વિકીરતિ;
વાયોધાતુપ્પકોપેન, યદા લોકો વિનસ્સતિ.

પત્થદ્ધો ભવતિ કાયો, દટ્ઠો કટ્ઠમુખેન વા;
પથવીધાતુપ્પકોપેન, હોતિ કટ્ઠમુખેવ સો.

પૂતિયો ભવતિ કાયો, દટ્ઠો પૂતિમુખેન વા;
આપોધાતુપ્પકોપેન, હોતિ પૂતિમુખેવ સો.

સન્તત્તો ભવતિ કાયો, દટ્ઠો અગ્ગિમુખેન વા;
તેજોધાતુપ્પકોપેન, હોતિ અગ્ગિમુખેવ સો.

સઞ્છિન્નો ભવતિ કાયો, દટ્ઠો સત્થમુખેન વા;
વાયોધાતુપ્પકોપેન, હોતિ સત્થમુખેવ સો.

ઇતિ મહાવિકારાનિ ભૂતાનીતિ મહાભૂતાનિ.

મહત્તા ભૂતત્તા ચાતિ એતાનિ હિ મહન્તાનિ મહતા વાયામેન પરિગ્ગહેતબ્બત્તા ભૂતાનિ વિજ્જમાનત્તાતિ મહત્તા ભૂતત્તા ચ મહાભૂતાનિ.

એવં સબ્બાપેતા ધાતુયો મહન્તપાતુભાવાદીહિ કારણેહિ મહાભૂતાનિ.

સલક્ખણધારણતો પન દુક્ખાદાનતો ચ દુક્ખાધાનતો ચ સબ્બાપિ ધાતુલક્ખણં અનતીતત્તા **ધાતુયો**. સલક્ખણધારણેન ચ અત્તનો ખણાનુરૂપધારણેન ચ **ધમ્મા**. ખયટ્ઠેન **અનિચ્ચા**. ભયટ્ઠેન **દુક્ખા**. અસારકટ્ઠેન **અનત્તા**.

ઇતિ સબ્બાસમ્પિ રૂપમહાભૂતધાતુધમ્મઅનિચ્ચાદિવસેન એકત્તન્તિ એવં નાનત્તેકત્તતો મનસિકાતબ્બા.

૩૫૩. **વિનિબ્ભોગાવિનિબ્ભોગતો**તિ સહુપ્પન્નાવ એતા એકેકસ્મિં સબ્બપરિયન્તિમે સુદ્ધટ્ઠકાદિકલાપેપિ પદેસેન અવિનિબ્ભુત્તા. લક્ખણેન પન વિનિબ્ભુત્તાતિ એવં વિનિબ્ભોગાવિનિબ્ભોગતો મનસિકાતબ્બા.

૩૫૪. **સભાગવિસભાગતો**તિ એવં અવિનિબ્ભુત્તાસુ ચાપિ એતાસુ પુરિમા દ્વે ગરુકત્તા સભાગા. તથા પચ્છિમા લહુકત્તા. પુરિમા પન પચ્છિમાહિ પચ્છિમા ચ પુરિમાહિ વિસભાગાતિ એવં સભાગવિસભાગતો મનસિકાતબ્બા.

૩૫૫. **અજ્ઝત્તિકબાહિરવિસેસતો**તિ અજ્ઝત્તિકા ધાતુયો વિઞ્ઞાણવત્થુવિઞ્ઞત્તિઇન્દ્રિયાનં નિસ્સયા હોન્તિ, સઇરિયાપથા, ચતુસમુટ્ઠાના. બાહિરા વુત્તવિપરીતપ્પકારાતિ એવં અજ્ઝત્તિકબાહિરવિસેસતો મનસિકાતબ્બા.

૩૫૬. **સઙ્ગહતો**તિ કમ્મસમુટ્ઠાના પથવીધાતુ કમ્મસમુટ્ઠાનાહિ ઇતરાહિ એકસઙ્ગહા હોતિ સમુટ્ઠાનનાનત્તાભાવતો . તથા ચિત્તાદિસમુટ્ઠાના ચિત્તાદિસમુટ્ઠાનાહીતિ એવં સઙ્ગહતો મનસિકાતબ્બા.

૩૫૭. **પચ્ચયતો**તિ પથવીધાતુ આપોસઙ્ગહિતા તેજોઅનુપાલિતા વાયોવિત્થમ્ભિતા તિણ્ણં મહાભૂતાનં પતિટ્ઠા હુત્વા પચ્ચયો હોતિ. આપોધાતુ પથવીપતિટ્ઠિતા તેજોઅનુપાલિતા વાયોવિત્થમ્ભિતા તિણ્ણં મહાભૂતાનં આબન્ધનં હુત્વા પચ્ચયો હોતિ. તેજોધાતુ પથવીપતિટ્ઠિતા આપોસઙ્ગહિતા વાયોવિત્થમ્ભિતા તિણ્ણં મહાભૂતાનં પરિપાચનં હુત્વા પચ્ચયો હોતિ. વાયોધાતુ પથવીપતિટ્ઠિતા આપોસઙ્ગહિતા તેજોપરિપાચિતા તિણ્ણં મહાભૂતાનં વિત્થમ્ભનં હુત્વા પચ્ચયો હોતીતિ એવં પચ્ચયતો મનસિકાતબ્બા.

૩૫૮. **અસમન્નાહારતો**તિ પથવીધાતુ ચેત્થ ‘‘અહં પથવીધાતૂ’’તિ વા, ‘‘તિણ્ણં મહાભૂતાનં પતિટ્ઠા હુત્વા પચ્ચયો હોમી’’તિ વા ન જાનાતિ. ઇતરાનિપિ તીણિ ‘‘અમ્હાકં પથવીધાતુ પતિટ્ઠા હુત્વા પચ્ચયો હોતી’’તિ ન જાનન્તિ. એસ નયો સબ્બત્થાતિ એવં અસમન્નાહારતો મનસિકાતબ્બા.

૩૫૯. **પચ્ચયવિભાગતો**તિ ધાતૂનં હિ કમ્મં, ચિત્તં, આહારો, ઉતૂતિ ચત્તારો પચ્ચયા. તત્થ કમ્મસમુટ્ઠાનાનં કમ્મમેવ પચ્ચયો હોતિ, ન ચિત્તાદયો. ચિત્તાદિસમુટ્ઠાનાનમ્પિ ચિત્તાદયોવ પચ્ચયા હોન્તિ, ન ઇતરે.

કમ્મસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ કમ્મં જનકપચ્ચયો હોતિ, સેસાનં પરિયાયતો ઉપનિસ્સયપચ્ચયો હોતિ. ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં ચિત્તં જનકપચ્ચયો હોતિ, સેસાનં પચ્છાજાતપચ્ચયો અત્થિપચ્ચયો અવિગતપચ્ચયો ચ. આહારસમુટ્ઠાનાનં આહારો જનકપચ્ચયો હોતિ, સેસાનં આહારપચ્ચયો અત્થિપચ્ચયો અવિગતપચ્ચયો ચ. ઉતુસમુટ્ઠાનાનં ઉતુ જનકપચ્ચયો હોતિ, સેસાનં અત્થિપચ્ચયો અવિગતપચ્ચયો ચ. કમ્મસમુટ્ઠાનં મહાભૂતં કમ્મસમુટ્ઠાનાનમ્પિ મહાભૂતાનં પચ્ચયો હોતિ ચિત્તાદિસમુટ્ઠાનાનમ્પિ. તથા ચિત્તસમુટ્ઠાનં, આહારસમુટ્ઠાનં. ઉતુસમુટ્ઠાનં મહાભૂતં ઉતુસમુટ્ઠાનાનમ્પિ મહાભૂતાનં પચ્ચયો હોતિ કમ્માદિસમુટ્ઠાનાનમ્પિ.

તત્થ કમ્મસમુટ્ઠાના પથવીધાતુ કમ્મસમુટ્ઠાનાનં ઇતરાસં સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયઅત્થિઅવિગતવસેન ચેવ પતિટ્ઠાવસેન ચ પચ્ચયો હોતિ, ન જનકવસેન. ઇતરેસં તિસન્તતિમહાભૂતાનં નિસ્સયઅત્થિઅવિગતવસેન પચ્ચયો હોતિ, ન પતિટ્ઠાવસેન ન જનકવસેન. આપોધાતુ ચેત્થ ઇતરાસં તિણ્ણં સહજાતાદિવસેન ચેવ આબન્ધનવસેન ચ પચ્ચયો હોતિ, ન જનકવસેન. ઇતરેસં તિસન્તતિકાનં નિસ્સયઅત્થિઅવિગતપચ્ચયવસેનેવ, ન આબન્ધનવસેન ન જનકવસેન. તેજોધાતુપેત્થ ઇતરાસં તિણ્ણં સહજાતાદિવસેન ચેવ પરિપાચનવસેન ચ પચ્ચયો હોતિ, ન જનકવસેન. ઇતરેસં તિસન્તતિકાનં નિસ્સયઅત્થિઅવિગતપચ્ચયવસેનેવ, ન પરિપાચનવસેન, ન જનકવસેન. વાયોધાતુપેત્થ ઇતરાસં તિણ્ણં સહજાતાદિવસેન ચેવ વિત્થમ્ભનવસેન ચ પચ્ચયો હોતિ, ન જનકવસેન. ઇતરેસં તિસન્તતિકાનં નિસ્સયઅત્થિઅવિગતપચ્ચયવસેનેવ, ન વિત્થમ્ભનવસેન, ન જનકવસેન. ચિત્તઆહારઉતુસમુટ્ઠાનપથવીધાતુઆદીસુપિ એસેવ નયો.

એવં સહજાતાદિપચ્ચયવસપ્પવત્તાસુ ચ પનેતાસુ ધાતૂસુ –

એકં પટિચ્ચ તિસ્સો, ચતુધા તિસ્સો પટિચ્ચ એકો ચ;
દ્વે ધાતુયો પટિચ્ચ, દ્વે છદ્ધા સમ્પવત્તન્તિ.

પથવીઆદીસુ હિ એકેકં પટિચ્ચ ઇતરા તિસ્સો તિસ્સોતિ એવં એકં પટિચ્ચ તિસ્સો ચતુધા સમ્પવત્તન્તિ. તથા પથવીધાતુઆદીસુ એકેકા ઇતરા તિસ્સો તિસ્સો પટિચ્ચાતિ એવં તિસ્સો પટિચ્ચ એકા ચતુધા સમ્પવત્તતિ. પુરિમા પન દ્વે પટિચ્ચ પચ્છિમા, પચ્છિમા ચ દ્વે પટિચ્ચ પુરિમા, પઠમતતિયા પટિચ્ચ દુતિયચતુત્થા, દુતિયચતુત્થા પટિચ્ચ પઠમતતિયા, પઠમચતુત્થા પટિચ્ચ દુતિયતતિયા, દુતિયતતિયા પટિચ્ચ પઠમચતુત્થાતિ એવં દ્વે ધાતુયો પટિચ્ચ દ્વે છધા સમ્પવત્તન્તિ.

તાસુ પથવીધાતુ અભિક્કમપટિક્કમાદિકાલે ઉપ્પીળનસ્સ પચ્ચયો હોતિ. સાવ આપોધાતુયા અનુગતા પતિટ્ઠાપનસ્સ. પથવીધાતુયા પન અનુગતા આપોધાતુ અવક્ખેપનસ્સ. વાયોધાતુયા અનુગતા તેજોધાતુ ઉદ્ધરણસ્સ. તેજોધાતુયા અનુગતા વાયોધાતુ અતિહરણવીતિહરણાનં પચ્ચયો હોતીતિ એવં પચ્ચયવિભાગતો મનસિકાતબ્બા.

એવં વચનત્થાદિવસેન મનસિ કરોન્તસ્સાપિ હિ એકેકેન મુખેન ધાતુયો પાકટા હોન્તિ. તા પુનપ્પુનં આવજ્જતો મનસિકરોતો વુત્તનયેનેવ ઉપચારસમાધિ ઉપ્પજ્જતિ. સ્વાયં ચતુન્નં ધાતૂનં વવત્થાપકસ્સ ઞાણસ્સાનુભાવેન ઉપ્પજ્જનતો ચતુધાતુવવત્થાનન્ત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ.

૩૬૦. ઇદઞ્ચ પન ચતુધાતુવવત્થાનં અનુયુત્તો ભિક્ખુ સુઞ્ઞતં અવગાહતિ, સત્તસઞ્ઞં સમુગ્ઘાતેતિ. સો સત્તસઞ્ઞાય સમૂહતત્તા વાળમિગયક્ખરક્ખસાદિવિકપ્પં અનાવજ્જમાનો ભયભેરવસહો હોતિ, અરતિરતિસહો, ન ઇટ્ઠાનિટ્ઠેસુ ઉગ્ઘાતનિગ્ઘાતં પાપુણાતિ. મહાપઞ્ઞો ચ પન હોતિ અમતપરિયોસાનો વા સુગતિપરાયનો વાતિ.

એવં મહાનુભાવં, યોગિવરસહસ્સ કીળિતં એતં;
ચતુધાતુવવત્થાનં, નિચ્ચં સેવેથ મેધાવીતિ.

અયં ચતુધાતુવવત્થાનસ્સ ભાવનાનિદ્દેસો.

૩૬૧. એત્તાવતા ચ યં સમાધિસ્સ વિત્થારં ભાવનાનયઞ્ચ દસ્સેતું ''કો સમાધિ, કેનટ્ઠેન સમાધી''તિઆદિના નયેન પઞ્હાકમ્મં કતં, તત્થ ''કથં ભાવેતબ્બો''તિ ઇમસ્સ પદસ્સ સબ્બપ્પકારતો અત્થવણ્ણના સમત્તા હોતિ.

દુવિધોયેવ હયં ઇધ અધિપ્પેતો ઉપચારસમાધિ ચેવ અપ્પનાસમાધિ ચ. તત્થ દસસુ કમ્મટ્ઠાનેસુ, અપ્પનાપુબ્બભાગચિત્તેસુ ચ એકગ્ગતા **ઉપચારસમાધિ**. અવસેસકમ્મટ્ઠાનેસુ ચિત્તેકગ્ગતા **અપ્પનાસમાધિ**. સો દુવિધોપિ તેસં કમ્મટ્ઠાનાનં ભાવિતત્તા ભાવિતો હોતિ. તેન વુત્તં ''કથં ભાવેતબ્બોતિ ઇમસ્સ પદસ્સ સબ્બપ્પકારતો અત્થવણ્ણના સમત્તા''તિ.

સમાધિઆનિસંસકથા

૩૬૨. યં પન વુત્તં ''સમાધિભાવનાય કો આનિસંસો''તિ, તત્થ દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારાદિપઞ્ચવિધો સમાધિભાવનાય આનિસંસો. તથા હિ યે અરહન્તો ખીણાસવા સમાપજ્જિત્વા એકગ્ગચિત્તા સુખં દિવસં વિહરિસ્સામાતિ સમાધિં ભાવેન્તિ, તેસં અપ્પનાસમાધિભાવના **દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારાનિસંસા** હોતિ. તેનાહ ભગવા ''ન ખો પનેતે, ચુન્દ, અરિયસ્સ વિનયે સલ્લેખા વુચ્ચન્તિ. દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારા એતે અરિયસ્સ વિનયે વુચ્ચન્તી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૮૨).

સેક્ખપુથુજ્જનાનં સમાપત્તિતો વુટ્ઠાય સમાહિતેન ચિત્તેન વિપસ્સિસ્સામાતિ ભાવયતં વિપસ્સનાય પદટ્ઠાનત્તા અપ્પનાસમાધિભાવનાપિ સમ્બાધે ઓકાસાધિગમનયેન ઉપચારસમાધિભાવનાપિ **વિપસ્સનાનિસંસા** હોતિ. તેનાહ ભગવા ''સમાધિં, ભિક્ખવે, ભાવેથ. સમાહિતો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ યથાભૂતં પજાનાતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૫).

યે પન અટ્ઠ સમાપત્તિયો નિબ્બત્તેત્વા અભિઞ્ઞાપાદકં ઝાનં સમાપજ્જિત્વા સમાપત્તિતો વુટ્ઠાય એકોપિ હુત્વા બહુધા હોતીતિ વુત્તનયા અભિઞ્ઞાયો પત્થેન્તો નિબ્બત્તેન્તિ, તેસં સતિ સતિ આયતને અભિઞ્ઞાપદટ્ઠાનત્તા અપ્પનાસમાધિભાવના **અભિઞ્ઞાનિસંસા** હોતિ. તેનાહ ભગવા – ''સો યસ્સ યસ્સ અભિઞ્ઞાસચ્છિકરણીયસ્સ ધમ્મસ્સ ચિત્તં અભિનિન્નામેતિ અભિઞ્ઞાસચ્છિકિરિયાય, તત્ર તત્રેવ સક્ખિભબ્બતં પાપુણાતિ સતિ સતિ આયતને''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૫૮; અ॰ નિ॰ ૩.૧૦૨).

યે અપરિહીનજ્ઝાના બ્રહ્મલોકે નિબ્બત્તિસ્સામાતિ બ્રહ્મલોકૂપપત્તિં પત્થેન્તા અપત્થયમાના વાપિ પુથુજ્જના સમાધિતો ન પરિહાયન્તિ, તેસં ભવવિસેસાવહત્તા અપ્પનાસમાધિભાવના **ભવવિસેસાનિસંસા** હોતિ. તેનાહ ભગવા – ''પઠમં ઝાનં પરિત્તં ભાવેત્વા કત્થ ઉપપજ્જન્તિ. બ્રહ્મપારિસજ્જાનં દેવાનં સહબ્યતં ઉપપજ્જન્તી''તિઆદિ (વિભ॰ ૧૦૨૪).

ઉપચારસમાધિભાવનાપિ પન કામાવચરસુગતિભવવિસેસં આવહતિયેવ.

યે પન અરિયા અટ્ઠ સમાપત્તિયો નિબ્બત્તેત્વા નિરોધસમાપત્તિં સમાપજ્જિત્વા સત્ત દિવસાનિ અચિત્તા હુત્વા દિટ્ઠેવ ધમ્મે નિરોધં નિબ્બાનં પત્વા સુખં વિહરિસ્સામાતિ સમાધિં ભાવેન્તિ, તેસં અપ્પનાસમાધિભાવના **નિરોધાનિસંસા** હોતિ. તેનાહ – ‘‘સોળસહિ ઞાણચરિયાહિ નવહિ સમાધિચરિયાહિ વસીભાવતા પઞ્ઞા નિરોધસમાપત્તિયા ઞાણ’’ન્તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૩૪).

એવમયં દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારાદિ પઞ્ચવિધો સમાધિભાવનાય આનિસંસો –

‘‘તસ્મા નેકાનિસંસમ્હિ, કિલેસમલસોધને;
સમાધિભાવનાયોગે, નપ્પમજ્જેય્ય પણ્ડિતો’’તિ.

૩૬૩. એત્તાવતા ચ ‘‘સીલે પતિટ્ઠાય નરો સપઞ્ઞો’’તિ ઇમિસ્સા ગાથાય સીલસમાધિપઞ્ઞામુખેન દેસિતે વિસુદ્ધિમગ્ગે **સમાધિપિ** પરિદીપિતો હોતિ.

ઇતિ સાધુજનપામોજ્જત્થાય કતે વિસુદ્ધિમગ્ગે

સમાધિનિદ્દેસો નામ

એકાદસમો પરિચ્છેદો.

૩૬૪. પઠમો સીલનિદ્દેસો. દુતિયો ધુતઙ્ગનિદ્દેસો;. તતિયો કમ્મટ્ઠાનગ્ગહણનિદ્દેસો. ચતુત્થો પથવીકસિણનિદ્દેસો. પઞ્ચમો સેસકસિણનિદ્દેસો. છટ્ઠો અસુભનિદ્દેસો. સત્તમો છઅનુસ્સતિનિદ્દેસો. અટ્ઠમો સેસાનુસ્સતિનિદ્દેસો. નવમો બ્રહ્મવિહારનિદ્દેસો. દસમો આરુપ્પનિદ્દેસો. પટિક્કૂલસઞ્ઞાધાતુવવત્થાનદ્વયનિદ્દેસો એકાદસમોતિ.

વિસુદ્ધિમગ્ગસ્સ પઠમો ભાગો નિટ્ઠિતો.